

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ

СЛОВНИК

ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ

НАЗВ
ПІВДЕННОЇ

РУСИ

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ

А В Т О Р И

І. М. ЖЕЛІЗНЯК
А. П. КОРЕПАНОВА
Л. Т. МАСЕНКО
О. С. СТРИЖАК

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1985

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ
НАЗВ
ЛІВДЕННОЇ
ДУСІ

В словаре собран, исторически, географически и номенклатурно определен, прослежен в развитии и во взаимосвязях с другими образованиями, этимологизирован и оформлен в лексикографических статьях (их свыше 700) топонимикон, зафиксированный до начала XIV в. древнерусскими летописями в южной части Киевской Руси и на смежных территориях (в пределах УССР).

Для исследователей — лингвистов, историков, географов, этнографов, всех, кто интересуется вопросами происхождения собственных географических названий.

У словнику зібрано, історично, географічно і номенклатурно визначено, простежено в розвитку і взаємозв'язках з іншими утвореннями, етимологізовано та оформлено в лексикографічних статтях (їх понад 700) топонімікон, зафіксований до початку XIV ст. давньоруськими літописами у південній частині Київської Русі та на суміжних територіях (в межах УРСР).

Для дослідників — лінгвістів, істориків, географів, етнографів, усіх, хто цікавиться питаннями походження власних географічних назв.

Відповідальний редактор

О. С. Стрижак

Рецензенти

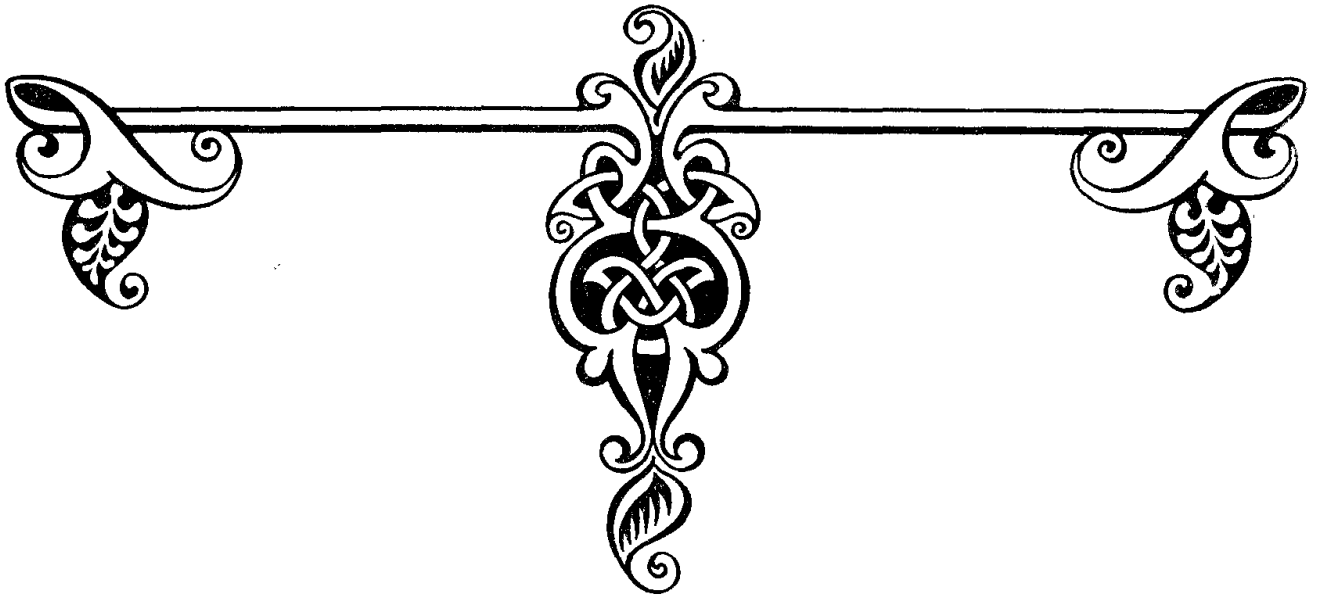
М. Я. Брицян, М. Ф. Котляр,

О. Б. Ткаченко

Редакція мовознавства

Е $\frac{4602020000-012}{M221(04)-85}$ БЗ-11-22-85

© Видавництво «Наукова думка», 1985

ПЕРЕДМОВА

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі і суміжних земель (у межах Української РСР) присвячено вивченню походження топонімів, датованих IX—XIII ст., локалізованих на цій території і зафіксованих давньоруськими літописами. Об'єктом етимологічних досліджень, які є одним з найголовніших завдань вітчизняної топоніміки, тут стали, відповідно до прийнятого в радянській науці членування власних географічних найменувань, як на макротопоніми, насамперед, назви значних територій (*Велика Скѣвъ, Воспорія, Задес(ь)ньє; Кѣманьска[я], земля; Погорина, Поле, Полъсьє, Рѣсь, Сармати, Тѣмѣторокань, Зкраина*), гірських (*Горы*) й лісових (*Голѣбыш*) масивів, морів (*Понт(ь)ское, Рѣсьское, Сѣроужьское*) й под., власне топоніми, рідше мезотопоніми, куди відносять назви поселень (пор.: *Бѣжьскѣ, Деревичь, Києвъ, Новгородъ Сѣверьскыи, Оргошь, Трьполь, Іанѣчино* і т. ін.), гір (*Болдины, Хоревница, Шьковница*), островів (*Варяжьскыи, Хъртичь*), річок (*Ал(ь)та, Вѣрѣськѣль, Дѣнѣпрь, Қалъка, Кагалы, Лыбѣдь, Припеть, Семь, Сюѣрлиш, Шицца* та багато ін.), озер (*Надово*), боліт (*Дорогожичьское, Римьское*), гирл (*Дѣнѣпрьское*), борів (*Шелвоеть*), дібров (*Ратьмира*), лук (*Хоморьскыи*), шляхів (*Грьчьскыи*) тощо, так і численні мікротопоніми, у першу чергу назви дрібних об'єктів, зокрема компонентів згаданих вище поселень (*Гора*), їхніх частин («кінців») (*Копыревѣ*), торжків (*Бабинѣ*), дворів (*Великыи, Гордѣтинѣ, Кѣнальѣ*), токів (*Игорево, «гѣмно»*); археологічних («городище» *Лѣкомль*), архітектурних (церкви: *Каневська, Свѣтаѣ Богородица Десятиннаѣ*; божниці: *Льтська, Тѣрова*), оборонних (*Обѣровѣ, Половьцьскыи вал*) та ін. (міст *Обрамль*); ворота: *Епископли, Нѣмьцькыє*) споруд; внутрішніх комунікацій («ѣвозъ» *Боричевѣ*; перевіз *Кыевьскыи*; броди: *Витичевьскыи, Инжирь*); гідрорельєфів (рінь *Перѣна*) та ін. (узгір'я

Выдобышь, урвища («слѣдвы») Дорогожичьскыє, бугор Витичевьскыи; могили: Галичина, Дирова, Ольгова) рельєфів; водних (струмок *Рѣчаи*); спелеоб'єктів (печери: *Варяжьскаѣ, Домамира*), мікропросторових (поля: *Перепетово, Рожьне(є)*; нива *Нѣжатина*) та ін. (*Боровыи, Зѣбриньць* і под.) об'єктів. Словник є безпосереднім продовженням і наслідком тривалої науково-дослідницької роботи ономастів Інституту мовознавства АН УРСР¹, що завершилася виходом у світ «Словника гідронімів України» (К., 1979.—781 с.), монографії «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (К., 1981.—260 с.; далі ГУММЗ), а також багатьох інших ономастичних праць і задуманий як перша дискусійно-експериментальна частина серії етимологічних словників, що мають за певними історичними періодами виявити, всебічно описати й сприяти вивченню походження на базі, насамперед, вітчизняної та ін. документації й наукової аргументації комплексу географічних назв УРСР від найдавніших часів до наших днів і стати, таким чином, органічним компонентом повного зводу топонімії Слов'янщини (над підготовкою до його укладання працюють ономасти багатьох європейських країн).

Словник становить лексикографічну працю, де зібрано, географічно й хронологічно прив'язано, простежено в розвитку та взаємозв'язках з іншими аналогічними утвореннями, а також зроблено спробу пояснити чи синтезувати відомі вже версії походження топонімікону південної частини Київської Русі та контактних з нею територій, зафіксованого видатними історико-хронікальними, художньо-науковими, як і по-

¹ *Стрыжак А. С.* Этимологический словарь летописных географических наименований Украины.— В кн.: Проблемы восточнославянской топонимики. М., 1979, с. 69—76.

літико-ідеологічними, пам'ятками східних слов'ян — давньоруськими літописами.

Якщо нижня межа реєстру Словника (IX ст.) пояснюється початком датованого викладу подій і фактів вітчизняної історії, зокрема ономастичних, зафіксованих найдавнішими пам'ятками східнослов'янського літописання, виниклого, можливо, у X ст., але збереженого принаймні десь із XI—XII ст., то верхню (XIII ст.) визначено на основі прийнятої в радянському мовознавстві періодизації, за якою в XIII ст. завершується розвиток давньоруської мови, а в наступному (XIV ст.) вже безпосередньо виявляються особливості мов української, російської та білоруської.

Основне завдання цього Словника,— праці не тільки лінгвістичної, а, значною мірою, й історико-географічної,— звести широку фактичну та генетичну інформацію про кожен давньоруський літописний топонім нашої республіки, висвітлити вже тепер осягні глибини місцевого (а отже, й гідронімного як найтривалішого) розвитку, тісно пов'язаного з розбудовою матеріальної й духовної культури творців цієї системи назв, забезпечити виявлення шляхів і напрямів міграції її носіїв та з'ясування їхньої ролі у визначенні історичної долі цієї частини Південно-Східної Європи. Хоч «темні» назви й не втрачають функціонального, а інколи й іншого значення, вони є, як правило, лише цінним резервом, який важко ввести в серйозний науково-теоретичний обіг. Тільки виходячи з лексем, про генезис яких зібрано якомога повніший матеріал, можна робити наукові висновки культурно-історичного, антропо-генетичного й мовознавчого, зокрема лексико-семантичного, стратиграфічного, історико-діалектологічного, словотвір-но-словозмінного, навіть орфографічного порядку. Відповідно лише на основі зведень таких слів можна створити надійну базу для розв'язання як численних питань суто назвознавчого характеру (напр., із спробами проникнення в корінні закономірності виникнення й формування давньоруського, праслов'янського, індоевропейського чи, можливо, й ностратичного топонімікону), так і багатьох інших, більш універсальних проблем, етно-, глото- й соціогенезу.

Стратиграфічні горизонти проникнення сучасної етимології в надра топонімії Північного Причорномор'я вже досягли шарів індоарійського² розселення, тобто часів, що вимірюються кількома тисячоліттями. Зрозуміло, що за період,

² Трубацев О. Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье.— В кн.: Славянское языкознание: VIII Международный съезд славистов.— М., 1978, с. 386—405; его же: Индоария в Северном Причерноморье: Источники. Интерпретация. Реконструкция.— СЯ, № 2, 1981, с. 3—21; его же: Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии и ономастики.— В кн.: Славянское языкознание: IX Международный съезд славистов. Киев, сентябрь, 1983 г. Доклады советской делегации.— М.: Наука, 1983, с. 231—270.

який минув відтоді, чимало власних географічних назв під дією тих або інших соціально-історичних чи етно-лінгвістичних причин докорінно змінилось. Розкрити втрачені генетичні зв'язки того чи іншого топоніма й повинні етимологічні студії, що передбачають як підготовчі й технічні, так і науковопошукові процедури, що разом визначають структуру кожної лексикографічної статті та Словника в цілому.

Основою етимологічного словника літописних топонімів Південної Русі, який складається з передмови (виклад основних його принципів, опис найголовніших завдань, будови, обсягу; вказівка на користувачів тощо), системи абеток (української, давньоруської, латинської й грецької), індексів і т. ін.,— є, звичайно, лексикографічна частина. Головний принцип організації цих компонентів абетковий: для списку текстувальних скорочень — український, для лексикографічної частини — давньоруський, для списку бібліографічних скорочень та індексів — зведені алфавітні ряди, створені з різних національних графічних систем, що сформувалися на базі кирилиці, латинського чи грецького алфавітів.

В індекси винесено всі використані в процесі опрацювання варіанти аналізованих топонімів, якщо вони не стали реєстровими словами (заголовками) статей, порівняльний, деривативний (похідний) та ін. матеріал. При кожному такому слові зазначено сторінку, на якій воно вживається.

Лексикографічна частина Словника об'єднує етимологічні статті (їх понад 700), розміщені відповідно до давньоруської азбуки. Вони можуть бути простими, коли розглянуто назву одного географічного об'єкта, і зведеними, якщо під одним і тим же заголовком уміщено дві чи більше простих статей, що, відповідно, охоплюють стільки ж географічних об'єктів. Етимологічна характеристика при цьому може бути спільною, в разі генетичної спорідненості назв, або різною — за умов омонімії чи відмінних особливостей їхнього розвитку. Кожний такий структурний компонент зведеної статті нумерується відповідною римською цифрою. Порядок розміщення структурних одиниць при цьому визначається алфавітом перших літер номенклатурних термінів (бол., вул., г-ще, зат., пр. і т. ін.; див. список умовних скорочень), а на випадок їхньої однойменності (мм., сс., рр. тощо) — вторинними характеристиками географічних об'єктів (вл., л., п.) чи опорних слів локалізаційної частини статті. Пор.:

БОГЪ, рр.: І. вп. в Дніпрѡ-Бѣзький лим. Чорного моря; суч. *Південний Буг...*;

II. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль...* (див.: *Ъгълъ, Ъгѣла, Ёрель* (див.).)

До реєстру Словника віднесено літописно засвідчені власні географічні назви вказаної території, позначені датами до 1300 р.

Заголовні (реєстрові) слова подаються в повній лексичній формі без будь-яких скорочень (а, отже, й надрядкових та ін. знаків) чи надлишкової інформації (пор.: *Черниговъ*, а не «Шерниговъ», хоч трапляються й словосполучення ти-

пу «и-Щернигова», тобто «ис Чернигова» < «изъ Чърнигова»). Усі такі топоніми як реконструйовані з непрямих відмінків та загальноприйнятих у вітчизняному літописанні скорочених слів (найчастіше назв культових споруд і їхніх комплексів, поданих під «титлами»), так і вживані в своєму «повному» вигляді загально оформлено відповідно до чинної практики давньоруського лексикографування (пор. об'єднання в один абетковий розділ утворень, що починаються, наприклад, на Е, Є, Іє; З, С, З; И, І, І; У, У, ОУ; Ф, Ф тощо, як і в «Матеріалах для словаря древнерусского языка». Спб., 1893—1903.— Т. I—III І.І. Срезневського, але диференційоване вживання букв **Л** після приголосних, **ла** — після голосних і т. ін.).

Після заголовного слова в Словнику наведено номенклатурний термін, який відносить об'єкт називання до певного географічного типу і є нерідко своєрідним сигналом про історичні масштаби функціонування означуваного топоніма (так, макроїдроніми є, звичайно, давнішими за назви поселень і складають разом з ними генетично різнорідну систему). Номенклатурні терміни подано українською мовою у відповідно скороченій формі (за наявності літописних відповідників вони наводяться в дужках і лапках); пор.:

ВЬСЄВОЛОЖЬ: І. м. («городъ»), у Волинськ. землі...

ІІ. м., в Чернігівськ. землі...

ІІІ. м-р («манастырь»), в ур. Видубичі, pobl. давн. Києва...

ГАИ, ур. («нѣкое мѣсто»)... у Волинськ. землі...

ГЪЛТА, р. («рѣка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі...

Як видно з наведених прикладів, після номенклатурного терміна (коли це можливо) вказано місце власної географічної назви (точніше, її об'єкта застосування) в топонімному ландшафті (географічній системі) краю. Локалізаційна частина етимологічної статті є не тільки основним елементом обґрунтування причини внесення аналізованої назви до реестру Словника, але й вказує на той простір, де або поблизу якого (в широкому розумінні) треба шукати ключ до розв'язання відповідної генетичної проблеми.

У Словнику застосування географічного методу здійснено, коли це можливо, в двох (і більше) хронологічних площинах — давньоруській (за землями, басейнами річок, морів чи конкретними поселеннями й под.) і пізнішій, власне українській, — за чинним на той час політико-адміністративним (територіальним) устроєм (поділом) для ойконімів, хоронімів, оронімів і т. ін., а також за так званим гідронімним ланцюжком — для назв проточних вод, коли найменування тієї чи іншої річки доводиться до однієї з основних водойм гідронімної мережі України (чи суміжних земель); пор.:

ЗЪБРЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Зубря*...

КАЛЪКА (-И), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус* (вп. в Азовське море) і її пр. *Кальчик*...

У випадку зникнення (або перейменування) об'єкта чи неможливості точного територіального опису в Словнику дано лише гіпотетичну просторову характеристику (-и), що випливає з літописного контексту, або ж така характеристика відсутня взагалі; пор.:

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі.; можливо, суч. *Камінь-Каші́рський*... Вл... Якщо це не два різн. пос.: *Каменьць* (див.) та *Изаславль* (див.)...

Важливого значення надається в Словнику часовій характеристиці використаної інформації, що пояснюється лімітуванням топонімного реестру давньоруським періодом. Варіанти реєстрових слів подано панхронічно. Тим самим укладачі Словника прагнули простежити, якщо це можливо, реальний характер топонімної динаміки аж до наших днів. У зв'язку з цим тут наведено (в окремих випадках з точністю до століття чи його певних частин — початку, середини, кінця і т. ін.) не тільки дату, під якою подано аналізовану назву у відповідному джерелі, що має відносне значення, — насамперед, для хронологічного впорядкування групи прикладів, узятих з одного джерела, — але й час (один раз у словниковій статті) створення самого джерела, що носить вирішальний і домінуючий характер. Перша дата вживається перед синхронізованим цитованим матеріалом, друга (в дужках) — після нього, перед паспортизацією джерела. Якщо вона приблизна, перед нею ставиться знак ~. Крім того, в паспортизаційній частині після абрєвіатурного позначення назви джерела може стояти рік його опублікування, якщо таких публікацій було кілька. Скорочений варіант власної назви кожного використаного літопису, його списку або іншого джерела наводиться, звичайно, не більше одного разу в словниковій статті. Окремо, — за певними номенклатурними, структурними та іншими типами, — групуються, а, отже, й датуються похідні, споріднені, допоміжні й подібні лексичні утворення.

Недатований літописний матеріал має відповідну вказівку (б. д.; один раз до синхронного матеріалу) у препозиції; пор.:

ПРИПЕТЬ... б. д., ...рѣки Десна *Припеть*... а друзини сѣдоша межю *Припетью* и Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6).

ПЕРЕАСЛАВЛЬ (РЪСЬСКЫИ)...907, 945, ...возьмутъ мѣсАчное... первое **Ѡ** города Києва... и [ис] **Переаславль** (т. ж.. 48—49);

на Києвъ... Черниго... *Переаславль*... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31)... к. XIV — поч. XV ст., А се Києвський гради... *Переяславль*. Руський (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447)... 907, на Києвъ.. Черниговъ.. *Переяславль*.. *Польтескъ*.. Ростовъ.. Любечь (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22)...

Похідні: 1089, ... городъ *Переаславльскии*... (ПСРЛ, II, 1962, 208—209, 211);... 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138)...

Залежно від аналізованого матеріалу та завдань конкретного дослідження в словникових

статтях, крім послідовного (основного) способу організації використаного матеріалу, можливе також (як виняток) — його ретроспективне (чи змішане) розміщення; пор.:

АЛ(Б)ГА, р. («р'ька», «река») ... у давніш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін...; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, ...на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI...); ...1015, на *Алтѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII...); на *Льтѣ* (1519 р., ПСРЛ, VIII...); 1002, ... на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962...).

КАЯЛЫ, р. («р'ька»), в Половецьк. полі; тепер не простежується; як р. *Берда*, вп. в Азовське море...

Частина локалізаційного контексту, що починається сполучником «як», означає: «як гадає... (-ють), аналізований об'єкт можна ототожнити з р. Бердою, що впадає в Азовське море».

Із локалізацією тісно пов'язана ідентифікація давньоруської назви з її сучасним лексичним відповідником:

КОЛОМЫА ... м. *Коломия* І.-Ф. ...

ЛИСТЪВЪНЬ... пор. ще: *Великий Листвин*, с. Чрг; *Листвин*, с. Жт і р., л. Норину л. Ужа...

Якщо для аналізованої назви (чи об'єкта її застосування) в сучасній топонімійній системі України належного відповідника не виявлено, на це також робиться відповідна вказівка; пор.: **ХЫРИА, р.** («р'ька»), на Дніпровськ. Лівобережжі... тепер не простежується...

Після локалізаційно-ідентифікаційної частини словникової статті подано виявлені літописні та інші варіанти аналізованої назви, передані за принципом транслітерації й упорядковані відповідно до завдань та особливостей конкретної етимології.

Пріоритет серед джерел віддано найдавнішим літописам (видааня 1962 р.), насамперед Лаврентіївському, або, в залежності від характеру першоваріантів, зокрема ступеня їхньої відповідності місцевим протоформам, — Іпатіївському. Інші публікації цих джерел, — давнішим від яких є лише датований XIII — першою половиною XIV ст. Синодальний список Новгородського першого літопису, в якому, на жаль, не збереглася дуже важлива початкова частина «Повісті временних літ» (до 1092 р.) і котрий ще чекає точного видання, — мають значні модернізації, скорочення, реконструкції та інші відступи від оригіналу, що змусило укладачів Словника обмежити їхнє використання або давати наведені в них варіанти в другу чергу; пор.:

МИКУЛИНЪ... суч. с. *Микілінці* Теребовлянськ. р-ну Тр; 1144, ... переємъ два города. Оушищю и *Микулинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); ... възворити емоу Всеволодь Оушищю *Микоулинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); .. 1675, ... Mikulince, Rodhause у Тегнорол... (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лет. Панцырного и Аверки, 202)...

Ураховано й відповідно впорядковано також недатовані варіанти, наведені у вступних та інших частинах літописів, у примітках (поданих в дужках), додатках і под., що відбивають, як

правило, важливу інформацію, взятую літописцем із книжних, зокрема перекладних, фольклорних та інших матеріалів і характеризуються (мовно) часом їхнього створення; пор.:

МЕОТИА, країна («страна»), суч. *Над-азов'я*; б. д., ... страны... *Меоти* (*меоти*) ... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 3); ...*меоти* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 261); *Меоть*... (ПСРЛ, I, 1846, 240); *Меоти* (2-га пол. XVII ст.; ПСРЛ, XXXIII, 10); 1155, *Мети* ... (т. с., ПСРЛ, IX, 204).

Якщо назву не зафіксував жоден із найдавніших списків, зокрема Лаврентіївський (1377 р.) чи Іпатіївський (~ 1425 р.), то, незважаючи на дату, під якою вона наводиться у будь-якому з інших джерел, віднесення її до давньоруського топонімікону є умовним, бо в такому випадку можлива інтерполяція пізніших компіляторів. Такі назви супроводяться приміткою: «До д-р. відноситься умовно».

Топоніми, що могли існувати в давньоруський період, але не були згадані жодним із перших літописів чи їх навіть у пізніших списках не позначено датами до 1300 р., не потрапили до реєстру цього Словника, оскільки вимагають спеціальної методики дослідження та викладу його наслідків.

Після літописних подано варіанти, взяті з інших джерел, що кінче потрібно як для доведення, коли це можливо, динаміки аналізованої назви до наших днів та обґрунтування запропонованої ідентифікації, так і для цілей, власне, етимологічного порядку.

Відповідно до сучасної методики ономастичних досліджень (застосування закону ряду) огляд варіантів, як і сам процес етимологізування, можуть і повинні, за наявності відповідного матеріалу, супроводжуватися порівняннями чимось споріднених утворень, узятих з різних територій і мов, що здійснюється за допомогою позначки «пор.»:

РОДЬНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рось*... Пор.: *Роднянівка*, передм. м. Сквирі Кв...; с. *Родня* Могильовськ. обл. БРСР; д. *Логъ въ Роднѣ* в кол. Новгородськ. землі... тощо.

Після порівнянь можуть подаватися похідні від аналізованого топоніма; пор.:

РОМЬНЪ, м., ...суч. м. *Ромні*... См. Похідні: 1552, ...уходы *Ромъковъцизна* (...помилк., зам. **Ромъновъцизна*); 1638, волость *Руменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменский* пов. (т. ж., 136), .. 1644, держава *Руменская*..; 1649, Гаврыло *Роменецъ*...; *Макаръ Роменский*... сотня *Ромонская*...; XVIII ст., *Роменщина*; XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ.; суч... *ромен'ці*...

Укладачі Словника, розробляючи ту чи іншу частину лексикографічної статті, виходили з того, що дуже важливим фактором як у посиленні інформативності, так і в забезпеченні переконливості пропонованих версій є оперування максимальним, якомога чисельнішим матеріалом. Ця настанова стосується й тієї частини лексикографічної статті, в якій міститься хоч би й короткий огляд спроб пояснити походження аналізованого топоніма.

Принагідно зазначимо, що початкове «Як від (із)» оглядово-етимологічних частин лексикографічної статті означає: «Як гадає (-ють деякі) дослідник(и), аналізована назва може походити від (із) або (без прийменників), що вона є певним утворенням, походження якого пояснюється далі.

Давньоруська літописна інтерпретація походження назв, як і всяка інша тогочасна інформація, що спирається на доступні літописцям писемні та усні матеріали, як правило, знаходить своє місце в тій частині словникової статті, яку присвячено подачі варіантів. Що ж до іншої, звичайно, пізнішої, донаукової чи, власне, наукової етимології, то вона подається наприкінці кожної такої статті. Характер, а отже, й обсяг етимологічної розробки в кожному конкретному випадку залежить від мовної належності, ступеня затемненості, структури, характеру розвитку та ін. особливостей аналізованої назви, а також інформації про неї.

Безпосереднє завдання такої розробки — виявити та мовно прив'язати етимон, тобто слово чи групу слів, які було покладено в основу заголовної назви, незалежно від того, був це апелятив (загальне слово) чи якась власна назва — осіб (антропонім), мешканців (катойконім), народів (етнонім), міфічних осіб (міфонім), географічних об'єктів (топонім) і т. ін. Етимологізування самих же етимонів не входило в обов'язки укладачів Словника, вони належать до компетенції спеціальних праць. Тому в Словнику є немало лаконічних, структурно-словотвірних етимологічних побудов типу:

БОБРЬКА, р. ... Іменник на -ьк(а) від д.-р. *бобръ* «бобер»...

ВАСИЛЬКОВЬ, двір («дворъ») ...Посесив на -ов- від д.-р. християнського імені *Васил(ь)ко*...

ГОРОДЬ, м... Семантичним способом від д.-р. *городъ* (<*gord) «укріплене поселення, фортеця»... тощо.

Пояснювальна частина тут указує, що аналізована назва є іменником, присвійним прикметником — «посесивом» (можливі також «релятиви» — відносні прикметники, «ад'єктиви» — тут «якісні прикметники», вони ж «квалітативи» тощо), утвореним за допомогою певних афіксів або семантичним способом, тобто шляхом перетворення апелятива у власну назву або однієї власної назви в іншу (походження вихідних слів у такому випадку треба шукати у відповідних словниках, як про це вже зазначалося).

Однак не «структурно-словотвірні» етимології визначають обличчя Словника: вимога подавати етимон, особливо темний, мовно визначеним спричиняється нерідко до ширших генетичнопошукових операцій із залученням значного порівняльного, деривативного, реконструктивного та ін. матеріалу, належного до історії питання. Назви, які продовжують і далі викликати сумніви, вагання, суперечки або залишаються неясними, супроводжуються відповідними вказівками; пор.:

БАКОТА, м. .. Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота, Бекота, Bokota*,...

Бакут, Бокутъ, Бѣкъта), ...ст.-укр. *боуката* (з молд. *букатэ* «шматок»)... білор. *букота* «гора округлої форми».

КРЫЛОВЪ, р. ... Назву, очевидно, перекручено; із **Крылов(о)*?

РЪСЬ, р. ... Назва темна...

Наведену в Словнику інформацію, зокрема номенклатурну атрибуцію об'єктів, їхню географічну локалізацію та ідентифікацію, хронологію і характер варіантів, допоміжний, порівняльний та інший матеріал, гіпотези дослідників-попередників, контрверзи до них, як і все, залучене з якихось джерел, документовано (паспортизовано), тобто підтверджено вказівкою на використані праці (друковані, архівні, експедиційні та інші, зокрема належні Інститутів мовознавства АН УРСР, ЦНБ АН УРСР тощо). При цьому джерела позначено хронологічно, тобто подано не тільки їхню скорочену назву, том, випуск, частину, рік видання як диференційну ознаку, назву літописного списку, сторінку, а й час написання (на початку паспортизації) — рік, століття тощо.

Авторські (редакторські) вставки — примітки до цитат беруться в квадратні дужки [] й позначаються відповідними ініціалами (або ремаркою «В. ред.»), варіанти до аналізованих слів — у круглій дужці (); перед реконструйованими утвореннями ставиться * («зірочка»); знак // (дві «косих» лінії) вказує на паралелізм у вживанні слів чи їхніх компонентів, а «стрілочка» > (<) — на напрям фонетичних (рідше інших) змін; слова або словосполучення, що розкривають семантику тих чи інших лінгвістичних одиниць, подаються в лапках «»; у транскрибованих назвах (текстах) наголос ставиться перед наголошеним складом, а «знак пом'якшення» (кома) — вгорі після м'якої приголосної; цитати, позначені однією й тією ж датою (або ремаркою б. д.) у препозиції, розділяються звичайно комою, яка ставиться після паспортизації. У всіх інших випадках розділові знаки вживаються відповідно до традиції та нині чинного правопису, а в цитатах зберігаються без змін*.

До Словника додається індекс використаних лексем, який ділиться на три частини: кириличну, латинську й грецьку. В основу розміщення матеріалу, в якому домінує ономастика, покладено зведені алфавітно-транскрипційні ряди, створені за графіко-фонетичним принципом з охопленням тих знаків, що за їхньою допомогою оформлено використаний лексикон.

З метою економії місця в індексі об'єднано ряд близьких за написанням слів, які різняться переважно своєю флексією чи словотвором. Об'єднання здійснено за допомогою дужок: слово читається при цьому як із компонентом, узятим у дужки, так і без нього.

У випадку апелятивно-ономастичних повторень на одній і тій же сторінці до індексу виносяться лише власні назви. Коли ж вони у словниковій статті (джерелі) вживаються лише з

* З технічних причин деякі давньоруські букви замінені українськими.

Передмова

малої літери, як і апелятиви, то таке ж написання зберігається і в індексі, де спочатку йдуть лексеми, згруповані за давньоруською (латинською, грецькою) графікою, без додаткових над- і підрядкових знаків, а потім усі інші з відповідними ускладненнями.

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі уклали (в дужках указано території, а також найголовніші топоніми поза ними, необхідну інформацію про які забезпечує відповідний автор; його ініціали подано після кожної написаної ним статті): І. М. Железняк — І. Ж. (Київська земля і м. Київ, без топонімів: *Києвъ, Хоревцица й Цьковица*), А. П. Корепанова — А. К. (територія Полісся, а також назви *Сльвице* та ін.), Л. Т. Масенко — Л. М. (Галицька земля й райони Пониззя), О. С. Стрижак — О. С. (Середньо- й Нижньонадніпряське

Лівобережжя, Крим, а також топоніми: *Донць, Дѣнаи, Дѣнбпрь, Дѣнбстрь, Києвъ, Рѣсь* тощо). Уклала покажчики й здійснила технічне оформлення Словника О. П. Карпенко; взяла участь у технічному оформленні тексту й перевірила цитати О. А. Поріцька. Підготував принципи побудови Словника й передмову до нього О. С. Стрижак.

Авторський колектив Словника висловлює щирі подяки установам і особам, які взяли участь у збиранні матеріалів, читанні й рецензуванні Словника, у підготовці його до видання.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання до нього на адресу: 252001, Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР або 252601, Київ, вул. Репіна, 3, видавництво «Наукова думка».

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

авар.— аварський	бот.— ботанічний	Галицько-Волинськ.— Галицько-Волинський
авест.— авестійський	бр.— брід	галльськ.— галльський
австр.— австрійський	б. р. вид.— без року видання	гг.— годы (після дат), города
адиг.— адигський	брет.— бретонський	генуезьк.— генуезький
адмін.-тер.— адміністративно-територіальний	БРСР — Білоруська Радянська Соціалістична Республіка	геогр.— географічний
азерб.— азербайджанський	брян.— брянський	геол.— геологічний
азійськ.— азійський	буд.— будинок	герм.— германський
акад.— академік	булг.— болгарський (старочуваський)	ГИИНС — Государственное издательство иностранных и национальных словарей
Академич.— Академический	булг.-сл.— болгарсько-слов'янський	гідр.— гідронім
алан.— аланський	бурят.— бурятський	гідрограф.— гідрографічний
Алатирськ.— Алатирський	В.— Великий	Гл. ред.— Главная редакция
алб.— албанський	в.— вік, век	гн.— географічні назви
Александро-Невск.— Александро-Невская	вар.— варіант(и)	ГО — Географическое общество
алт.— алтайський, алтайські мови	варязьк.— варязький	Гол. ред.— Главная редакция
АН — Академія наук	вв.— віки, века	гос.— государственный
англ.— англійський	вдм.— водойма	гот.— готський
англосакс.— англосаксонський	вдсх.— водосховище	гр.— грецький
ант.— антський	вед.— ведійський	гражд.— гражданский
апр.— апрель	вел.— великий	грам.— граматичний
араб.— арабський	Верхн.— Верхній	гр.-р.— греко-руський
арабсько-тур.— арабсько-турецький	верхн.— верхній	груз.— грузинський
арк.— аркуш	вид.— видання, издав	губ.— губернія
Арм ССР — Армянская ССР	вин.— виноска	губерн.— губернский
арх.— архангельський	вип.— випуск	гун.— гунський
Археограф.— Археографическая	відм.— відмінок	гунно-булг.— гунно-болгарський
Археолог.— Археологический	візант.— візантійський	гунно-тюрк.— гунно-тюркський
археолог.— археологічний	вірм.— вірменський	Густ.— Густинская
Архивн.— Архивный	вірм.-половецьк.— вірменсько-половецький	гуц.— гуцульський
аф.— афікс	Вл — Волинська область	г-ще — городище
Б.— Большой	Владимирск.— Владимирский	д.— деревня
б.— берег, бік	власн.— власний	дав.— давальний (відмінок)
бал.— балка	в.-луж.— верхньолужицький	дави.— давній
балк.— балканський	Вн — Вінницька область	дакськ-фрак.— дакськ-фракійський
балт.— балтійський	водськ.— водський	д.-англ.— давньоанглійський
балто-іран.— балто-іранський	вол.— волость	датськ.— датський
балто-сл.— балто-слов'янський	волзькобулг.— волзькобулгарський	д.-бактр.— давньобактрійський
БАН — Българската Академия на науките	волинськ.— волинський	д.-балк.— давньобалканський
Баркулабовск.— Баркулабовская	вологодск.— вологодський	д.-балт.— давньобалтійський
бас.— бассейн	Вологодско-Пермск.— Вологодско-Пермская	д.-болг.— давньоболгарський
башк.— башкирський	Воронцовск.— Воронцовский	Двинск.— Двинский
бб.— береги	Воскр.— Воскресенская	д.-вірм.— давньовірменський
б. д.— без дати	вост(очн).— восточный	д.-в.-нім.— давньовірменський
Библиотечн.— Библиотечный	вп.— впадає, впадіння	дворян.— дворянский
билинн.— билинний	Врг — Ворошиловградська область	д.-гр.— давньогрецький
бібл.— біблійний	В. ред.— відповідальний редактор	дд.— деревни
бібл.-легенд.— біблійно-легендарний	Врем.— Временная	действ.— действительный
білор.— білоруський	Всесоюзн.— Всесоюзный	дек.— декабрь
Б-ка — Библиотека	ВУАН — Всеукраїнська Академія наук	депутат.— депутатский
бл.— близько, ближче, близький	вул.— вулиця, вулиці	держ.— державний
б. м.— без місця видання	вып.— выпуск	д.-евр.— давньоєврейський
б. м., б. р.— без місця і року видання	Выш.— Высший	д.-европ.— давньоєвропейський
б. н.— без назви	в'ят.— в'ятський	дж.— джерело, -а
бойк.— бойківський	г.— год (після дат), город	джагатайськ.— джагатайський
бол.— болото	га — гектар	див.— дивіться
болг.— болгарський	газ.— газета	дис.— дисертація
болот.— болотяний	галицьк.— галицький	дифтонг.— дифтонг(ічний)

Умовні скорочення

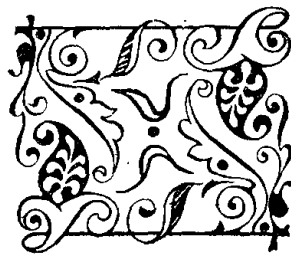
- д.-ірл.— давньоірландський
 д.-ісл.— давньоісландський
 д.-норв.— давньонорвезький
 Днп — Дніпропетровська область
 Днч — Донецька область
 догерм.— догерманський
 доі.-є.— доіндоєвропейський
 док.— документи
 дол.— долина
 донськ.— донський
 Доп.— Дополнение
 дор.— дорога
 досл.— дослов'янський
 д.-перс.— давньоперський
 д.-прус.— давньопрусський
 д.-р.— давньоруський
 дравід.— дравідійський
 древн.— древности, древний
 д.-рим.— давньоримський
 друк.— друкарня
 д.-серб.— давньосербський
 д.-сканд.— давньоскандинавський
 д.-сл.— давньослов'янський
 д.-тюрк.— давньотюркський
 ДУ — державний університет
 д.-уйг.— давньоуйгурський
 д.-укр.— давньоукраїнський
 дунайськ.— дунайський
 дунайсько-булг.— дунайсько-булгарський
 д.-ц.-сл.— давньоцерковнослов'янський
 д.-чес.— давньочеський
 д.-шв.— давньошведський
 Евреиновск.— Евреиновский
 експ.— експедиція
 Ермолинск.— Ермолинская
 ест.— естонський
 етимол.— етимологічний
 европ.— європейський
 Єрмолаївськ.— Єрмолаївський
 Єрмолинськ.— Єрмолинський
 ж.— жіночий (рід)
 Жмойтск.— Жмойтская
 Жт — Житомирська область
 журн.— журнал(ьний)
 займ.— займенник
 закавказьк.— закавказький
 зал. ст.— залізнична станція
 зап.— записки
 за ред.— за редакцією
 застар.— застарілий
 зат.— затока
 зб.— збірник
 зв.— звід
 звор.— зворот
 збр.— збрала
 Зк — Закарпатська область
 зменш.— зменшено, зменшений
 знах.— знахідний (відмінок)
 зоол.— зоологічний
 Зп — Запорізька область
 Зп.— Западний
- зп.-р.— западнорусский
 Зх.— Західний
 зх.— захід(ний), західніше
 зх.-герм.— західногерманський
 зх.-европ.— західноєвропейський
 зх.-сл.— західнослов'янський
 ИАН — императорская Академия наук
 изв.— извод
 изд.— издание, издал
 изд-во — издательство
 илл.— иллюстрации
 имп.— императорский
 инж.— инженер
 иностр.— иностранный
 ин-т — институт
 Ипат.— Ипатьевская
 ист.— история, исторический
 і.-є.— індоєвропейський
 іллір.— іллірійський
 іллір.-епірськ.— іллірійсько-епірський
 ім.— ім'я, імен, імені, іменем
 іменн.— іменник(овий)
 ін.— інший
 індоарійськ.— індоарійський
 інформ.— інформаційний
 іншосл.— іншослов'янський
 іон.— іонійський
 Ипат.— Ипатьевский
 ір.— ірський
 іран.— іранський
 ірансько-фрак.— ірансько-фракійський
 ірл.— ірландський
 ісп.— іспанський
 істор.— історичний, історик
 істор.-геогр.— історико-географічний
 італ.— італійський
 І.-Ф.— Івано-Франківська область
 К.— Київ, Киев
 к.— кінець, кінець
 кабард.-балкарск.— кабардино-балкарський
 кабард.-черкеськ.— кабардино-черкеський
 кавказьк.— кавказький
 казах.— казахський
 калм.— калмицький
 канц.— канцелярія
 Карамзинск.— Карамзинский
 картвел.— картвельський
 картогр.— картографічний
 Катерининск.— Катерининский
 качин.— качинський
 кашг.— кашгарський
 кашуб.— кашубський
 Кв — Київська область
 кельт.— кельтський
 кельто-герм.— кельто-германський
 кельто-лат.— кельто-латинський
 київськ.— київський
- кипчацьк.— кипчацький
 кирг.— киргизький
 кіммерійськ.— кіммерійський
 кінц.— кінець
 кл. ф.— клична форма
 кн.— книга (у бібліогр. описах)
 кн.— князь (перед особовим іменем), князівський
 кн-во — князівство
 книжн.— книжний
 К° — компанія
 козацьк.— козацький
 кол.— колишній
 комисс.— комиссия
 Комисс.— Комиссионный
 конф.— конференція
 Крв — Кіровоградська область
 крим.— кримський
 крим.-тат.— кримсько-татарський
 крим.-тур.— кримсько-турецький
 Крм — Кримська область
 культ.— культурний
 куман.— куманський
 кург.— курган
 курд.— курдський
 курдак.— курдакський
 курськ.— курський
 Л.— Ленинград
 л.— ліва притока, лівий; лист (в бібліогр. описах)
 Лавр.— Лаврентьевская
 лат.— латинський
 латиськ.— латиський
 Лв — Львівська область
 леб.— лебединський (діалект горно-алтайської мови)
 Лебедевск.— Лебедевская
 легенд.— легендарний
 Ленинградск.— Ленинградський
 лет.— летопись
 летоп.— летописный
 лет-ц — летописец
 лим.— лиман
 Лит.— Литовская
 лит.— литовський
 лит.-прус.— литовсько-пруський
 лів.— лівський
 лігур.— лігурійський
 лінгв.— лінгвістичний (лінгвальний)
 літ.— літопис
 літер.— література, літературний
 літоп.— літописний
 літоп.-легенд.— літописно-легендарний
 літ-ць — літописець
 локальн.— локальний
 Лохвиц.— Лохвицький
 луж.— лужицький
 Львовск.— Львовская
 М.— Малий

- М.**— Москва (в бібліографічних скороченнях)
м.— місто
Мазуринс(ь)к. — Мазуринс(ь)-кий
макед.— македонський
манчж.— манчжурський
мат.— матеріали
меноніт.— менонітські
мізійськ.— мізійський
місц.— місцевий (відмінок)
Мк— Миколаївська область
м-ко— містечко
мл.— младший
мм.— міста
мн.— множина
МНР— Монгольська Народна Республіка
мог.— могила
молд.— молдавський
монг.— монгольський
монгор.— монгорський
мордовськ.— мордовський
Моск.— Московский
м-р— монастир
МРСР— Молдавська Радянська Соціалістична Республіка
надр.— надрукований
наз.— називний (відмінок)
найдавн.— найдавніший
накл.— накладом
напр.— наприклад
нар.-етимол.— народноетимологічний, -но
НРБ— Народна Республіка Болгарія
наст.— наступний
и.-аттїчн.— новоаттїчний
наук.— науковий
нац.— національний
н.-гр.— новогрецький
НДР— Німецька Демократична Республіка
н. е.— нової ери
нем.— німецький
ненум.— нenumerований
несл.— неслов'янський
Нижегородськ.— Нижегородський
нижн.— нижній
Никаноровск.— Никаноровская
Никонівськ.— Никонівський
Никоновск.— Никоновская
нім.— німецький
н.-луж.— нижньолужицький
Нов.— Новий
Новгородс(ь)к.— Новгородская, Новгородський
Новоросс.— Новоросийский
ногайськ.— ногайський
норв.— норвезький
норманськ.— норманський
ностр.— ностратичний
нп— населені пункти
и.-перс.— новоперський
обл.— область, обласний
- о-в**— острів
о-ви— острови
о-во— общество
Од— Одеська область
од. зб.— одиниця зберігання
одн.— одина
оз.— озеро, озера
окт.— октябрь
олонецьк.— олонецький
Ольшевск.— Ольшевский
оп.— опис
орх.— орхонський
орх.-енісей.— орхонсько-енісейський
осет.— осетинський
осм.— османський
осн.— основа
ост.— останній
отд.— отделение
офіц.— офіційний
п.— права притока, правий
паг.— пагинация
паннонськ.— паннонський
Патриарш.— Патриаршая
п-в— півострів
Пг.— Петроград
Пд.— Південний
пд.— південь, південний, південніше
пд.-д.-р.— південнодавньоруський
Пд.-Зх.— Південно-Західний
пд.-зх.— південно-західний, південно-західніше
пд.-прибалт.— південноприбалтійський
Пд.-Сх.— Південно-Східний
пд.-сх.— південно-східний, південно-східніше
пед.— педагогический
перв.— первый
передм.— передмістя
передсл.— передслов'янський
перм.— пермський
перс.— перський
перш.— перший
пехл.— пехлевійський (середньоперський)
печенізьк.— печенізький
Пискаревск.— Пискаревский
підкарпатськ.— підкарпатський
пізн.— пізніший, пізніше
Пл— Полтавська область
пл.— плем'я, племена, племінний
Пн.— Північний
пн.— північ(ний), північніше
пн.-д.-р.— північнодавньоруський
Пн.-Зх.— Північно-Західний
пн.-зх.— північно-західний, північно-західніше
ПНР— Польська Народна Республіка
пн.-рос.— північноросійський
пн.-сл.— північнослов'янський
- Пн.-Сх.**— Північно-Східний
пн.-сх.— північно-східний, північно-східніше
пobl.— поблизу
пов.— повіт(овий)
Погодинск.— Погодинский
Погодінськ.— Погодінський
по-гр.— по-грецькому
под.— подібний
подгот.— підготував
подільськ.— подільський
пол.— половина
полаб.— полабський
по-лат.— по-латинському
поліськ.— поліський
політ.— політичний
половецьк.— половецький
Полт.— Полтавський
польськ.— польський
помилк.— помилковий, помилково
поморськ.— поморський
пор.— порівняйте
пос.— поселення
посл.— последний
Постниковск.— Постниковский
по-тат.— по-татарському
поч.— початок, починатися
Початк.— Початковий
пр.— притока
прабулг.— прабулгарський
прагерм.— прагерманський
пракрит.— пракритський
прасл.— праслов'янський
преф.— префікс(альний)
приб.— прибавление
прибалт.— прибалтійський
прибл.— приблизно, приблизний
прикм.— прикметник
прилож.— приложение
прим.— примечание, примітка
припонтійськ.— припонтійський
присвійн.— присвійний
прізви.— прізвище
пров.— провулок
продолж.— продолжение
пространн.— пространная
прот.— протока
проф.— профе(с)ор
прус.— прусський
псевдоетимол.— псевдоетимологічний
Псковск.— Псковская
Публичн.— Публичный
пят.— пятый
р.— річка, рік (після дати)
рад.— радянський
Радзивілівськ.— Радзивілівський
разд.— раздельный
Рв— Ровенська область
ред.— редакція
рец.— рецензія
Рец.— рецензент
римськ.— римський

Умовні скорочення

- рис.— рисунок
р-н — район
род.— родовий (відмінок)
розм.— розмовний
рос.— російський
росл.— рослина
росс.— російський
рр.— річки
РРФСР — Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
рук.— рукав
рукоп.— рукопис(ний)
рум.— румунський
Румянцевск.— Румянцевский
русск.— російський
руськ.— руський
руч.— ручай
р.-ц.-сл.— русько-церковнослов'янський
рязанськ.— рязанський
с.— село (перед власною назвою), сторінка, стовпець
саг.— сагайський (діал. хакаської мови)
санск.— санскрит
сари-югур.— сари-югурський
сармат.— сарматський
Сб.— Сборник
Св.— Свезка
св.— свод
с.-в.-нім.— середньовісньонімецький
с.-гр.— середньогрецький
с. е. и. в.— собственной его императорского величества
семіт.— семітський
Сенат.— Сенатская
сент.— сентабрь
серб.— сербський
серболуж.— серболужицький
серб.-ц.-сл.— сербськоцерковнослов'янський
серед.— середина
середн.— середній
сибірськ.— сибірський
Симеоновск.— Симеоновская
Синодальн.— Синодальный (-ий)
сілезьк.— сілезький
сіндомеотськ.— сіндомеотський
с.-іран.— середньоіранський
сірійськ.— сірійський
сканд.— скандинавський
скіф.— скіфський (належний іранській мові, засвідчений епіграф. пам'яткам Пн. Надчорномор'я)
скіфсько-балкан.— скіфсько-балканський
скіфсько-осет.— скіфсько-осетинський
скороч.— скорочено
сл.— слов'янський
с.-лат.— середньолатинський
сл.-іран.— слов'янсько-іранський
сл-ка — слобідка
словац.— словацький
словен.— словенський
словін.— словінсько-кашубський
словосп.— словосполучення
сл.-тюрк.— слов'янсько-тюркський
См — Сумська область
Смоленськ.— Смоленський
снт — селище міського типу
согд.— согдійський
Сокр.— Сокращенный
сообщ.— сообщения
сост.— составил, составитель
Софійск.— Софийская
соц.— соціальний
соч.— сочинение
сп.— список
Спб.— Санкт-Петербург
спільноіран.— спільноіранський
спр.— справа
Ср.— Средний
с/Р — сільська Рада
СРР — Соціалістична Республіка Румунія
СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік
сс.— села
СССР — Союз Советских Социалистических Республик
ст.— століття
старш.— старший
стат.— статистический
ст.-болг.— староболгарський
ст.-герм.— старогерманський
ст.-дат.— стародатський
ст.-інд.— староіндійський
ст.-ісланд.— староісландський
ст.-нім.— старонімецький
ст.-перс.— староперський
ст.-польськ.— старопольський
ст.-прус.— старопрусський
стр.— струмок
ст.-р.— старорусський (див. д.-р.)
ст.-рос.— староросійський
ст.-серб.— старосербський
ст.-сл.— старослов'янський
ст.-укр.— староукраїнський
ст.-чес.— старочеський
Сузд.— Суздальская
Супрасль(ь)к.— Супрасль-с(ь)кий
сусідн.— сусідній
суф.— суфікс(альний)
суч.— сучасний
СФРЮ — Соціалістична Федеративна Республіка Югославія
Сх.— Східний
сх.— східний, східніше
с.-х.— сербохорватський
сх.-балт.— східнобалтійський
сх.-герм.— східногерманський
сх.-сл.— східнослов'янський
сх.-тюрк.— східнотюркський
с-це — сільце
с-ще — селище
т.— том
табл.— таблиця
тат.— татарський
твер.— тверський
Тверск.— Тверской
т-во — товариство
тез.— тези(сь)
тел.— телеутський
тепер.— теперішній
тер.— територія, територіальний
т. ж.— там же
т. зв.— так званий
тип.— типографія, типограф-ф(иче)ський
Типогр.— Типографская
тис.— тисячоліття
тоб.— тобольський (діал. татарської мови)
томськ.— томський
топогр.— топографічний
тох. А.— тохарська А.
тох. В.— тохарська В.
Тр — Тернопільська область
транскр.— транскрипція
трет.— третина, треть
Троицк.— Троицкая
трубч.— трубчевський
т. с.— те саме
тт.— томи
тур.— турецький
туркмен.— туркменський
тюмен.— тюменсько-татарський
тюрк.— тюркський
тюрко-араб.— тюрко-арабський, тюрко-арабізований
тюркол.— тюркологічний
тюрко-монг.— тюрко-монгольський
тюрко-сл.— тюрко-слов'янський
УАН — Українська Академія Наук
убих.— убихський
Уваровск.— Уваровская, -ський
угор.— угорський
удмурт.— удмуртський
уездн.— уездний
Уж.— Ужгородський
узб.— узбецький
уйг.— уйгурський
ук.— указатель
укр.— український
Унив.— Университетский
универс.— университет
УНР — Угорська Народна Республіка
ур.— урочище
урал.— уральський
урартськ.— урартський
УРЕ — Українська Радянська Енциклопедія
УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСЭ — Украинская Советская Энциклопедия
утвор.— утворено

учен.— ученый	художн.— художній	чч.— частини
ф.— фонд	хх.— хутори	шв.— шведський
фантаст.— фантастичний	ц.— церква	шор.— шорський
фнлол.— филологический	центр.— центральний	Эрмитажн.— Эрмитажный
фіз.— фізичний	ЦНБ — Центральна наукова	югосл.— югославський
фін.— фінський	бібліотека АН УРСР	яз.— язык
фінік.— фінікійський	ц.-сл.— церковнослов'янський	язичницьк.— язичницький
фінно-угор.— фінно-угорський	ц.-сл.-р.— церковнослов'янсько-	якут.— якутський
фолькл.— фольклорний	руський	яив.— январь
фотомех.— фотомеханічний	цц.— церкви	ятвязьк.— ятвязький
фрак.— фракійський	ч.— частина, часть; чоловічий	1-ша — перша, -ий
франк.— франкський	(рід)	1-я — первая
франц.— французький	чагат.— чагатайський (староуз-	2-га — другая, -ий
х.— хутір	бецький)	2-я — вторая
хакас.— хакаський	чв.— чверть	3-т(ь)я — трет(ь)я
хант.— хантійський	черкеськ.— черкеський	4-та — четверта
Харат.— Харатейний (-ий)	Черниг.— Черниговський	4-я — четвертая
хеттськ.— хеттський	чес.— чеський	5-та — п'ята
Хлебниковск.— Хлебниковский	чєтв.— четверть	5-я — пятая
Хм — Хмельницька область	Чрв — Чернівецька область	В.— Band
хозар.— хозарський	Чрг — Чернігівська область	Д.— Dіл, Dział
Холмогор.— Холмогорская	Чрк — Черкаська область	Р.— Rocznik
хр.— хроника	ЧССР — Чехословацька Соціа-	s.— Seite, Site, stronica
Хрк — Харківська область	лістична Республіка	z.— zeszyt
Хрс — Херсонська область	чув.— чуваський	

АЛФАВІТИ

ДАВНЬОРУСЬКИЙ

а, б, в, г, д, е, ж, з, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т,
Ѡ, ѡ, ѣ, ѕ, џ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ,
Ѡ, ѡ, ѡ

УКРАЇНСЬКИЙ

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Єе, Жж, Зз, Ии, Іі, Ії, Йй, Кк, Лл,
Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ,
Юю, Яя, Ъь

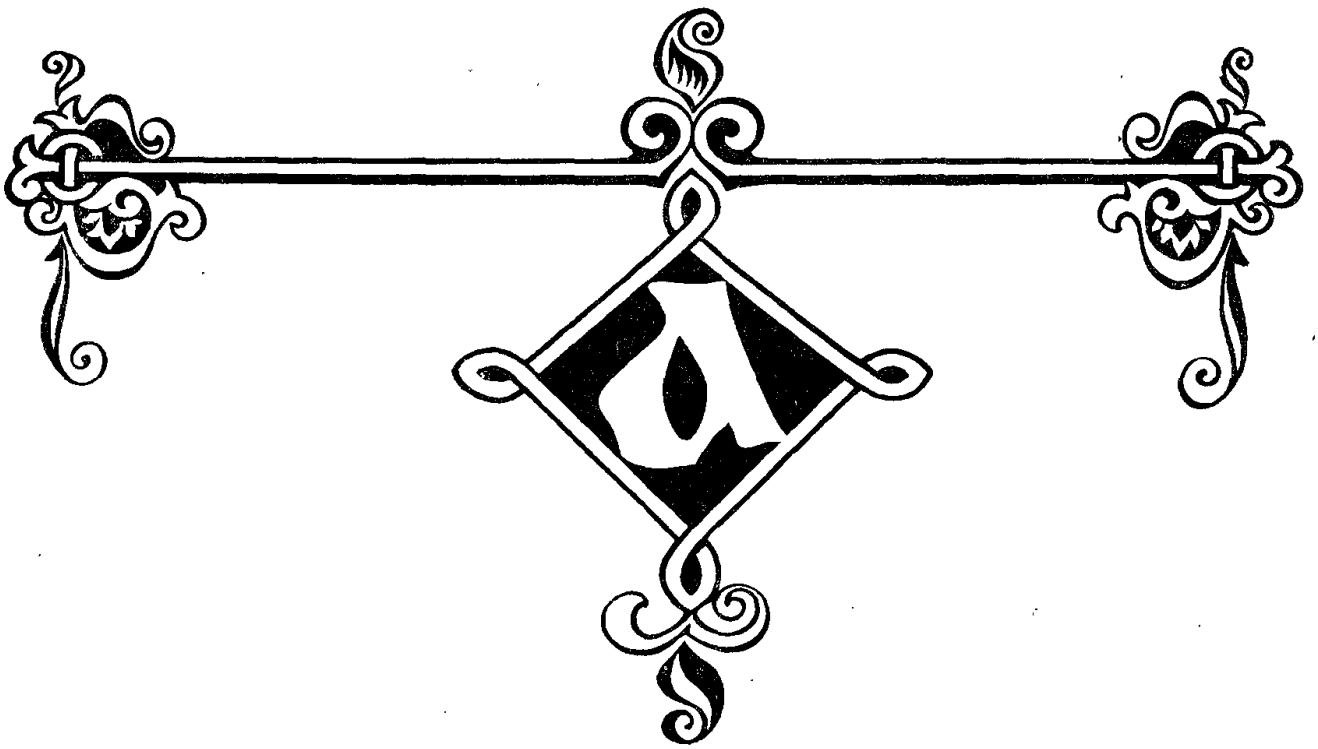
ЛАТИНСЬКИЙ

Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp,
Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz

ГРЕЦЬКИЙ

Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε, Ζζ, Ηη, Θθ, Ιι, Κκ, Λλ, Μμ, Νν, Ξξ, Οο,
Ππ, Ρρ, Σσς, Ττ, Υυ, Φφ, Χχ, Ψψ, Ωω

АЛ(Ь)ТА, р. («рѣка», «река»), п. Трубежа л. Дніпра; в Переяславськ. кн.-ві; суч. *Альта*, гирло в м. Переяславі-Хмельницькому Кв; 1015, Борись... не обрѣтъ Печенѣговъ возврати-ся и ста на *Альтѣ* рѣцѣ (поч. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 262); 1019, 1068, на *Алтѣ* рѣцѣ (т. ж., 264, 270); 1015, Барись... идыи х Киеву и ста на *Алте* реце (ПСРЛ, XXXI. Лет. посл. четв. XVII в., 50); у давнѣш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін «рѣка», «река»; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, Борись... стал бѣ на *Алтѣ* шатры... Ярослав... взыде... на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34, 39); 1015, на *Лту* (т. ж., 32), на *Алтѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 17; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 318); на *Льтѣ* (1519 р., ПСРЛ, VIII. Зп.-р. лет., 15; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 80); 1002, Борису... не обрѣтшо Печенѣгъ... и ста на *Льтѣ*.. послании же придоша на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132—133).

Як споріднена з назвами: 1. бол. *Л(ь)то* (*Олто*) > *Ал(ь)та* (аналогічно до: оз. *Нѣво*, суч. Ладозьке, — р. *Нева*) (Стороженко, Борисполь, 509—518); 2. р. *Гѣлтава*, м. *Полтава* тощо (див.: *Гѣлта*, *Гѣлтавъ*, *Лѣтава*); 3. в значенні «текти» (Стороженко, Оч., 203; пор. *лити*); інакше В. М. Брахнов (ВМБ, 43); 4. рр. *Alt*, вона ж *Olt*, *Alutus*, гр. 'Αλοῦτα^ς л. Дунаю (СРР), лит. *Aluntà*, *Aluo(n)ta*, *Alantas*, латв. *alūōts* «джерело»; іран. *Алонта(с)* (бас. Каспійськ. моря) та ін. (Георгиев, ИСИЯ, 256; Мацневич, 25—26); 5. водних об'єктів: 'Αλτα^ς (Македонія), *Alto* (Іллірія), *Altina* (Паннонія, Нижня Мізія), *Altinum* (Венеція) й под., похідн. від д.-європ. гідронім. *el-// *al-, розширен. суфіксальн. -t- (Трубачев, 167, 248), і перенесена з Балканськ. п-ва (т. ж.; Стрижак, Сі-

веряни, 72). Виходячи з фіксованого бол. *Л(ь)то* > *Олто* // *Ал(ь)то* > р. *Ал(ь)та* (на фонетико-метонімічн. основі в зв'язку з занепадом редукован. і появою протетичн. А-), пор.: лит. *liėti*, латиськ. *liēt* «лити», лит. *lŷti*, латиськ. *līt* «дощити» (Иллич-Свитыч, II, 32—33); р. *Letanka* (з лит. **Letà*) п. р. *Heris* (Вілія), корінь *let-* (/lot-//lat-) «текти» (*Būga*, I, 457) із праі.-е. **ele* «текти; пливти, лити» (т. ж., 310). Цікаво, що й на Скандінавськ. п-ві є р. *Alta*. О. С.

АНДРѢВЪ, м. чи с., як у Галицько-Волинськ. Русі (Нерознак, НДГ, 16); тепер не простежується; 1245, Данило воева ошколо Люблина... Василко... ошколо Бѣлое, дворьскыи же *Андрѣви*. по САНУ. а Вышата воева Подѣгорье... Лахове... воеваша ошколо *Андрѣва* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 796).

Посесив від д.-р. особового ім. *Андрѣви*, вар. *Андрѣви*, *Ондрѣви*; ст.-сл. **АНДРЕН**; пор. **АНДРЕА**; із д.-гр. Ἀνδρέας (Фасмер, I, 78). О. С.

АПОСТОЛЫ, м-р («монастырь»), попл. м. Володимира Волинськ. землі; суч. ур. *Апостольщина* (Махновець, Рук.) у м. Володимир-Волинський Вл; 1287, а Садовое ей Сомино же

далъ есмь кнагинѣ свое. и монастырь свои *Аплы* же создахн и своею силою. а село есмь коупилъ.

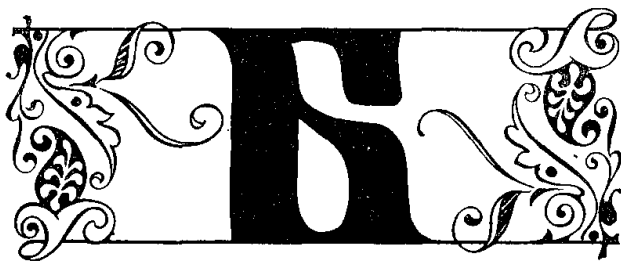
Березовичи... а тоє далъ есмь ко *Аплмѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904), монастырь... *Апостолы* (т. ж., 1843, 215); 1288, Въ монастырь свой *Апостолы* да еуангелі опра-кость и *апостоль* самъ списавъ (т. ж., 222).

Pluralia tantum від ст.-сл. **АПОСТОЛЬ** (гр. ἀπόστολος) «посланець, проповідник» (Фасмер, I, 81), згідно з евангельськ. переказами — кож-ний із дванадцяти учнів Ісуса Христа, яких він послав

проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Святого Апостола Петра*. А. К.

АРЬБѢЗОВИЧИ, пос. або ур. в Галицьк. землі; побл. м. *Плѣсьньскѣ* (див.), можливо, суч. с. *Гарбузів* Зборівськ. р-ну Тр; як бл. с. Підгірці Бродівськ. р-ну Льв (Барс., 2); як антропонім (Махновець, Рук.); 1232, Даниль же поиде со братомъ. и со *Олександромъ* Плѣсьньскоу. и пришедь вза и. подъ *Арѣбоузовичи* (*ярѣбоузовичи*). и великъ плѣ[н] приА. обрѣтисА во Володимѣрь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 770).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; в основі антропонім *Арѣбѣз(ов)ъ*; пор. *Арбузьевъ*, новгородськ. посадник (Ук. ПСРЛ, I, 39). Як від двочленн. ім. **арѣбѣдъ* (Купчинський, Давн., 227). Л. М.

БАБИНЪ, торг («торжекъ», «торгъ»), в давн. Києві, навпроти Десятинної ц. (Петров, 119); суч. Десятинний пров. і вул. Володимирська, 4—6; як другорядн. щодо *торговища* на Подолі (Тихомиров, 100); 1147, *Бабинъ* торжекъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318; ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 353), И убиша его... волокоша... сквозъ *Бабинъ* торгъ до святей Богородици (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110).

Посесив на -ин- від *баба*; можливо, відантропонімн. походження; пор. 1424, Іоаннь *Дрютскій-Баба* (Ук. ПСРЛ, I, 309). Ще пов'язують із трофейн. статуями античн. богинь («*бабъ*») на цій площі (Воронин, 16). І. Ж.

БАКОТА, м. («город(ок)ъ», «замокъ») Галицьк. землі, суч. с. *Бакота* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм, на однойменн. р. (Машт.,

ДБ, 26; СГУ, 31); 1240, и въше во *Бакоту* (въ *бакоту*). и все Позизье приА (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789); 1241, приде ко *Бакотѣ*... въ *Бакотѣ*... оудержа *Бакоту*... на *Бакоту* (т. ж., 791), до *Бакоты* и Калиууса (т. ж., 793); 1255, приѣхаша Татарѣ. ко *Бакотѣ* (т. ж., 828), посла сна си Лва на *Бакоту* (т. ж., 829); 1418, город *Бокоту* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., Лет-ц Вел. кн. Лит. Уваровск. сп., 99), Подольской земли... Каменецъ... Смотрич а Скалоу. а Черленыи городокъ а *Бакоту* (т. ж., 101); б. д., на Смотры же город *Бѣкѣтъ* поставиль (XVII ст., ПСРЛ, XVII. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 279), на Смотрычы ж город *Бокут* (к. XVI ст., т. ж., Лет-ц Вел. князства Лит. и Жмойтск. Сп. графа Рачинского, 328), Каменец... потом Смотрыч и *Бокутѣ*... и Черленыи

городок (т. ж., 329), Каменцу Подолскому... потом Смотреч и *Бакут* (к. XVII ст., т. ж. Книга Вел. князства Лит. и Жемойтск. Евреиновск. сп., 390); б. д., *Бакота* [як серед польськ.—Л. М.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1332, Кориатовичи, княжата литовские, збудовали замок... которого *Бекоту* назвали [на полі дописано: «замок *Бекот* на Подоли».—Л. М.] (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43); 1351, kniazata Korjatowiczu... przyszodzi... poczali boronity Podolskuiu zemlu od tatar... naradyli horod Bokotu (т. ж., Хр. Быховца, 139); 1401, Витолт... побрал замки: Браслав, Зяслав, Смотрич, Чирвоный Городок, *Бекоту*, Скалу (т. ж., Хр. Лит. и Жмойтск., 72); пор. ще: 1463, сс. *Бакота* кол. Луцьк. пов. (ССУМ, I, 84) і *Бакоту* Кременецьк. р-ну Тр. Похідні: 1407, pan Piotr Bakothki stharostha podolski, (т. ж.); 1445, п(н)ъ петрашь *бакотский* (т. ж.).

Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота*, *Бекота*, *Vokota*; *Баката*, *Бакут*; *Бокут*; *Бѣкѣта*), можливо, того ж походження, що й ст.-укр. *боукта* (з молд. *bukata* «шматок»; пор. 1452, дали... *боукатой* землю монастирю нашемоу; т. ж., 130) чи білор. *букѣта* «гора округлої форми» (Яшкін, ПБТ, 111). Л. М.

БАРѢЧЬ, м. («город(ок)ъ»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як суч.: 1. г-ще на околиці смт *Барішівка* *Барішівськ.* р-ну Кв; 2. [?] м. *Боріспіль* (розм. *Бар'шин'іл'*) *Бориспільського* р-ну Кв (Арандаренко, 430, 433); 1125, *арополкъ*... иде *Переіславлю*... Половци... присунушасА... къ *Барочю*. и ко Бронь кнАзю. хотАщю полонити Торкы проклА-тыя. и с тѣми повоевати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), *баручю* (т. ж.); придоша *Олговичи* с Половци. и взаша *Городокъ*. и *Нѣжатинъ*. и село... и *Баручь* пожгоша (т. ж., 303); 1174, Игорь... переѣха *Въросколь* оу *Лтавы* къ *Пенаславлю* [!]. и оузърѣшасА с полкы *Половъцькыми*... бахуть бо воевали оу *СеребрАного* и оу *Баруча* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568—569); 1135, *Баруч* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *Баручь* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Патриарш. лет., 158), *Варсуч* [!] (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Велогодско-Пермск. лет., 48; ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 30).

Назва темна. Як: 1. того ж кореня, що й тюрк. *барйш* «прибуток» (?); пор.: с-ви Б. і М. *Барйшиг* між Києвом і Переяславом (Рус. тр., 130; Арандаренко, 430), у тому ж р-ні *Барйшовѣ* (АЮЗР, VII, 1, 365); 1618, *Baryszow* (Zg. dz., XXI, 217); 1630, *Барйшово* (ЛВП, 75); 1631, *Барйшевка* (Стороженко, Оч., 211); 1663, *Барйшовка* (Самовидец, 79, 91), суч. *Барйш'іука* (МЕ, 1978); 1649, сотня *Барйшская* [!] (Рестра, 231), в *Барйшівці* тощо; 2. того ж походження, що й 1-й компонент назви м. *Боріспіль* (> *Барйшин'іл'*) Кв; пор.: 1590, *Baryszpol* (Zg. dz., XXI, 679); 1627, А выше Переяславля *Барйшполе* на Трубеже (КБЧ, 107; Арандаренко,

433), що сумнівно; 3. від д.-р. *бара* «болото»; пор.: Вь морАхъ вь езерехъ и вь барахъ (Срезневский, I, 41); мовляв, формант *-ычь* міг бути записаний як *-учь* (Роспонд, Стр., 72); пор. польськ. Вагузъ (т. ж.); подільськ. *Барычева* (Гр. Под., IX, 22), *Барычевка* (Машт., ДБ, 22). Посесив на *-j(ь) від антропоніма **Барѣкъ*? Пор. тюрк. **baγu-* «брати» (Иллич-Свитыч, I, 176). Як від апелятива (?) **baγokj-*, зменш. від прасл. **baγa* «річка, потік»; пор. *Свислочь*, але *Висла* — *Вислок* (Нерознак, НДГ, 17). О. С. **БЕРЕЗОВИЧѢ**, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. *Березовичі* Володимир-Волинськ. р-ну Вл; 1287, а село есмь коупилъ *Березовичѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від патроніма на *-ичи* (Ѣ замість и); в основі антропонім *Березовѣ* — вказівка на первинне заселення місцевості нащадками певн. роду, сім'ї. Така лексико-словотвірна модель пошир. на пн. України (Полісся), бас. Середн. Дніпра, Зх. Бугу, Вісли й Одера з характерн. *-ов-* для сл. і *-н-* для балт. мов (Роспонд, Стр., 48; ТТ, 159—160). А. К.

БЕРЕЗЫИ, м. (попел urbis; Срезневский, I, 70), у Чернігівськ. землі; як: 1. с. *Березанка* на р. Свинь (Замглай) п. Десни (Барс., 6; Багалея, 153; Марков, 53—54), воно ж *Березынка*, або *Березна* (Андріяшев, Сівер., 40), кол. с. *Березанка* Чернігівськ. р-ну Чрг; 2. ур. *Замковице* бл. смт *Березна* Менськ. р-ну Чрг (Махновець, Рук.); 1152, [кн. Юрій.— А. К.] поїде кь *Березому*, и яко ста оу Свини (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456); 1156, бѣжа Володимиричь... из *Березаго* во Вщижъ (т. ж., 484), ИзАславъ.. ѡха... к *Березому* (т. ж., 485), Ярославъ... поїде зъ *Березового* въ Шижъ (т. ж., 1843, 304); 1152, поїде к *Березовому*, и...ста у Свини...а заутра... ста у Гуричева (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 56), к(ъ) *Березову* (т. ж., 61; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Семантичним способом від безафіксн. ад'єктива **березыи* (>*Березыи*) (Носович, 221; Срезневский, I, 70); пізн. вар. *Березовиш* ускладнено суф. *-ов-*. В основі *береза* (<**berza*). Див. *Березовичѣ*. Пор. ще: рр. *Березина*, *Березка*, *Березна*, *Березовица*, *Березовка* і под. в бас. Дніпра; *Vezeza*, *Vezeznica*, *Vezezówka* в системі Вісли; *Березайка*, *Березка*, *Березовка* у водозборі Оки; *Vezeznica* в бас. Сави (СФРЮ). А. К.

БЕРЕСТОВОЕ, с. («селце», «селище»), pobl. давн. Києва, нижче Аскольдової мог., за течією Дніпра (Петров, 53); тепер у складі м.; прибіл. тер., що прилягає до руїн Успенськ. собору Києво-Печерськ. м-ря; пор. ц. *Спас-на-Берестовім*; як місце великокнязівськ. резиденції (Бронштейн, 46); 980, на *Берестовѣ*. в селци еже зооуть ныне *Берестовое* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 80); 1015, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 130); 1051, князю Ярославу. любАщю *Берестовое* (т. ж., 155), хожеше с *Берестоваго* на Днѣпръ... и прихода с *Берестового* (т. ж., 156); 1073, И съдоста на столѣ на *Берестовомъ*. преступивше заповѣдь ѡтню... (т. ж., 182); 1096, и пожже на *Берестовѣмъ* дворѣ княжѣ

(т. ж., 231), погребоша и на *Берестовѣмъ* (т. ж., 232); 1138, на *Берестовѣмъ* оу стго Спса (т. ж., 305); 1157, 1172, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 348, 363); 1185, хотА поставити Луку... игумена сто

Спса на *Берестовѣ* (т. ж., 390); 1230, прстго манастирА стго Спса Китевъ на *Берестовѣмъ* (т. ж., 455); 1096, пожже на *Берестовомъ* дворѣ киАжѣ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221), на *Берестовѣмъ* (т. ж., 115), и погребоша и [Тѣгортъкана.— I. Ж.] на *Берестовомъ* на могылѣ межи путемъ. градущимъ на *Берестовое*. а другимъ идущимъ в монастырь (т. ж., 222); 1151, до *Берестоваго* (т. ж., 428); 1173, въ *Берестѣи* (т. ж., 562); 1183, постави Лоукоу...

игумена стго Спса на *Берестовемъ* (т. ж., 629—630); 980, на *Берестовомъ* селици, еще зовут нынѣ *Берестовое* (XV ст., НЛ, I, 129); 1015, на *Берестовоб* (т. ж., 169); 1073, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 197); 1035, и прибегоша к *Берестію* (2-га пол. XV ст., ЛПС, 40); 1096, и покопа и въ землю на *Берестовомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1157, въ монастыри у святаго Спаса на *Берестовѣ* (т. ж., 66); 1172, на *Берестовомъ* (т. ж., 87); 1185, Князь великій Всеволодъ посла въ Кієвъ ко князю Святославу Всеволодичю и къ митрополиту Никифору Луку смиреннаго, прося себѣ во епископа Володимерю, игумена Спаського изъ Кієва съ *Берестоваго* (т. ж., 97); 1640, на *Берестову* (Вольский, 22), *Берестово* поле (місце Успенськ. собору Києво-Печерськ. лаври; Захарченко, 133).

Вказівка на місц. рослини. світ: ще в XIX ст. на схилах Печерськ. гори, pobl. кол. Миколаївськ. м-ря (прибіл. суч. садба Республіканськ. буд. піонерів, вул. Січневого Повстання), ріс *берестовий* ліс (Самойлов, 39). Від д.-р. *берестъ* < **berstъ* «*Ulmus carpinifolia*»; пор.: укр., рос. *берест*, польськ. *brzost*; можливо, первинною була форма на *-ово* (Роспонд, Стр., 25). Як від антропонімн. посесив на *-ов-*; пор. антропоніми: *Берестъ* (Морошкин, 25); 1629, *Берестовѣ* (Тупиков, 533; Фролова, 114). I. Ж.

БЛАГОВѢЩЕНЯ СВАТОИ БОГОРОДИ-

ЦИ, иц. («цркъвъ», «церкъвъ», «цѣрквъ», «церковь»); I. в давн. Києві на Золотих воротах (див. *Золотые*, ворота), підкреслювала парадність головн. в'їзду до столиці Київськ. Русі (Тихомиров, 235); побудована заново 1982 р.; тепер на поч. вул. Ярославів Вал; 1037, Заложн Ярославъ... цркъвъ на Золотыхъ воротѣхъ. стое *Бѣе Благовѣщеня* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), церкъвъ на Златыхъ вратѣхъ камену *стѣна Бѣа Благовѣщеніе* (~1425 р., ПСРЛ, II,

1962. Ипат. лет., 139); 1151, и ре Вачьславъ. ѡзрасА на *стѣну Бѣю* наже ест надѣ Золотыми вороты (т. ж., 431); 1037, двѣ церкви постави: на Златыхъ вратѣхъ *Благовѣщеніе* и святаго Георгія (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330), Созда же и врата каменные, въ нихъ же

двери Златяя постави, на вратяхъ же церковь Благовещенія пресвятой Богородици (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266). I. Ж.

II. в давн. м. Чернігові; суч. Чрг; 1186, Стославъ Всеволодичъ. сти цркви в Черниговѣ.

стго Блговѣщеніа. южебѣ самъ создал (~1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 1962, 652); Святославъ Кіевскій освяти церковь въ Черніговѣ *Благовѣщенія пресвятыя Богородицы*, юже самъ создалъ (т. ж., 1843, 320); 1196, и положиша его

[кн. Всеволода Святославича.— А. К.] во цркви стоб *Бци*. в Черниговѣ (т. ж., 1962, 696). А. К.

Цц. названо на честь християнск. свята «благовѣщенія св. богородици». Род. відм. одн. I. Ж.. А. К.

БЛЬСТОВА, пос., в Чернігівськ. землі, на р. Пулці (Барс., 7; Андріяшев, Сівер., 104); біля гирла руч. Рівчак побл. суч. с. *Блистова* Менськ. р-ну Чрг; пор. ще с. *Блистова* Новгород-Сіверськ. р-ну Чрг; 1151, Стославъ... великъ же

днь дѣна въ *Блестовѣт(ѣ)* и ꙗтуда поиде. Чернигову (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422), въ *Блестовѣт(ѣ)* тѣи (т. ж., 1843, 58). Як *Блестовѣт(ѣ)*, *Блестовѣт(ѣ)* (Насонов, 221).

Можливо, посесив на -ов- від д.-р. особового ім. **Бльстѣ*; пор. д.-р. *бльстѣти* «блищати» (Срезневский, I, 119), антропонім *Блестъ* (Морошкин, 13) тощо. А. К.

БОБРЪКА, р., в Галицьк. землі; суч. *Бібрка* л. Дністра; поч. біля м. *Бібрка* Черемислянськ. р-ну Льв; вар.: *Лузъ*, *Бѣлый Потокъ* (Машт., ДБ, 11; СГУ, 52); 1211, Володиславъ... собравъся с Галичаны. и приде на рѣкоу *Бобръкоу* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1229, собравъ землю Галичкоую... и собра ꙗ *Боброку*. доже и до рѣки Оушицѣ и Проутя (*бобръкы*) (т. ж., 759). Пор.: *Бобрка* п. Сяну п. Вісли (НВ, 70; СГУ, 52); *Бобрка* п. Пд. Бугу (Гр. Под., IX, 232).

Іменник на -ък(а) від д.-р. *бобръ* «бобер». Л. М.

БОГЪСЛАВЛЬ, м., в Кіївськ. землі, г-ше між р. *Богуславкою* і руч. Троїцьким, побл. суч. м. *Богуслав* Кв (Махновець, Рук.); 1195, Всеволодъ бо просаше оу него. Торцького Трепола Корьсоуна. *Богославля*. Канева (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 683), и даль Рюрикъ Всеволодоу. е. городовъ Торцькыи Корсоунъ. *Бгоуславль*. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1196, *Бгуславля* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56), Торьска, и Корсуня, и *Пятиславля* [!] и Канева (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 23—24), Торцьскаго, и Треполо, и Корсуня, и *Бгуславля*, и Канева (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 140); 1695, просяше у него Тръческаго, Треполя, Корсуня, *Богуславля*, Канева (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 103); 1592, *Богуславъ* (АЮЗР, III, I, 32; 1654, ППА, II, 32); 1674, **Богуславъ* (до *Богуслава*) (Самовидецъ, 120; 1685, Величко, II, 549); XVII ст., Boguslaw (карта Л. Боплана;

див.: Ляск., ИКА, 25); 1767, *Богуславль* (АЮЗР, I, III, 75), *Богославья* (АЮЗР, I, III, 318); XVIII ст., *Богуславъ* (Корол., 197).

Похідні: *Богуславка*: р., л. Росі п. Дніпра, гирло в м. *Богуславі*; 1792, Bohuslawka (АЮЗР, VI, II, 44); ур., ч. м. *Богуслава*, на березі цієї р. (КГВ, 1862, № 43, 252); 1669, староство *Богуславское* (Величко, II, 230); 1974, дві дороги *Богуславські* (ведуть до м. *Богуслава*) в с. Киданівка *Богуславського* р-ну та в с. Ольшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (Анк.).

Як (помилк.) від апелятива **бѣславъ* (?) «відважний, славний» із суф. належності *-j(ь), нібито «поселення відважних», звідки *Богѣславль* під впливом християнства (Коваленко, 73—79). Імовірініше, посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Богѣславъ* (Роспонд, Стр., 63); пор.: 1228, *Богуславъ* Гориславичъ (новгородецъ) (Ук. ПСРЛ, II, 55), а також с.-х. *Богослав* (Грковић, 39); 1159, кашуб. Bogoslav (ИОРЯС, 1909, XI, 94), чes. Bohuslav (Archiv, I, 408) тощо. В основі прасл. *Boguslavъ (Нерознак, НДГ, 23) «Той, що славить бога». I. Ж.

БОГЪ, рр.: I. вп. в Дніпр-Бугський лим. Чорн. моря; суч. *Південний Буг* (місц. *Буг*, *Бог*; рідко, *Біг*); 1171, придоша Половци на Кыѣвскую сторону и вѣаша множество сель за Кыѣвомъ.. поидоша... в Половци... Михалко

же... иде борзо по ин. и сгони ихъ за рѣкою *Бомъ*. с Берендѣи. и с Торкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 362—363); 1173, Михалко же и Всеволодъ... идоста вборъзѣ по Половьцѣхъ.

и згониша на за рѣкою *Бмъ* (*богом*) с Берендѣи и с Торкы (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 562); 922, И бѣша сѣдяще Улицѣ по Днѣпру вѣнизъ, и посемъ придоша межи *Богъ* и Днѣстръ (XIII ст., НЛСХС, 7—8; текст модернізовано), И бѣша сѣдяще Углицѣ по Днѣпру вѣнизъ, и посемъ придоша межи *Бгъ* [в рукоп. бѣ — Л. М.] и Днѣстръ, и сѣдоша тамо (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. Новгородск. 1-я лет. мл. изв., 109); 1171, ... изгониша ихъ за рѣкою *Бугомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87); 1560, И Крымские улусы повоевали и под Бѣлгород и под Очаков и по рекам по *Бугу* и по Ингулом по Большому и по Меншому, и всѣ улусы и Заднепрѣ Нагаиские перешли с ними (XVII ст., ПСРЛ, XXIX. Лебедевск. лет., 286); 1332, Литва з русью... забрали Торговицу, котрой еще и теперь в полях мури на Устю *Бугу* [перше у виправлено з о; *Буги*, *Богу*.— Л. М.] рѣки стоят (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лнт. и Жмойтск., 43).

У Геродота (V ст. до н. е.) 'Υλανίς; у Йордана (VI ст. н. е.) Vagosola (Иордан, 135, 200); у Географа Равенського (VIII ст.) Bagossola (Шафарик, I, II, 370); у Константина Багрянородного Воуоѣ (т. ж., 370). На картах XV—XVII ст. Bog, Boh, Bohus; у «Путешествии Зосимы» (XV ст.) *Богъ* (Машт., ДБ, 33); 1444, на *Богу* (ССУМ, I, 106); 1450, reki Boha (Русанівський, 28); 1545, od Buha, па Buhi (АЮЗР, VI, I, 21—22); 1579, *Бог* (АЮЗР, III, I, 9); 1594, рекою *Бугомъ* (т. ж., 68); 1598, reku Boh, od Boha

(АЮЗР, V, 1, 68); 1652, до реки *Бугу* (Величко, I, 108); 1653, по за *Богом* реки, на реке *Боге* (Воссоед., 3, 300), на реке *Богове*, а из *Богова* де хотел итить в Волохи (т. ж., 492); 1677, на *Богу* (Величко, II, 452); XVII ст., *Вог* (Ляск., II), *Бокгъ* (КБЧ, 34, 112); 1774, *Бугъ* (ЗООИД, VII, 167, 171 та ін.).

Похідні: *Побожье* (див.), місцевість понад *Пд. Бугом*; *Межибожье* (див.), м. при вп. *Божка* до *Бугу*; *Божьскъ* (див.) м., вважають, на *Пд. Бузі* (Барсов, 16); *Бужок* (*Божок*) л. *Пд. Бугу* (СГУ, 74); *Богополь*, м. кол. Балтськ. пов., злилося з Голтою й Ольвіополем у суч. м. Первомайськ Мк; *Плоска Забугская*, с. кол. Балтськ. пов. (Тр. Под., IX, 101, 114); *Забужжя*, с. Немирівськ. р-ну Вн; *Прибузьке*, с. Вінницьк. р-ну; *Прибужані*, с. Вознесенськ. р-ну Мк та ін.

Як із: 1. герм. *baki- «потік, ручай»; пор. д.-ісл. bekkr-, д.-сакс. beki-, д.-в.-нім. bah «ручай» (Rozwadowski, 238—241); спорідн. з нім. Bach «потік» (Георгієв, ИСИЯ, 254); 2. іран., пор. р. *Богучар* п. Дону, де -чар з іран. čag- «рухаюсь» (Трубачев, 183); 3. тієї ж основи, що й *Бѣгъ* (див.) < і.-е. *bheug(h) = «гнути, згинутися»; первинно **Бѣгъ*, а відношення bug- // бѣг- є звичайн. чергуванням вищого й нижч. ступеня (Ильинский, 3—5; див. *Богъ II*), що непереконливо, бо вар. Buges, Vices, Вікоф, поклад. в основу цієї етимології, не стосується *Пд. Бугу* (Фасмер, I, 227), вони локалізуються в пн.-зх. ч. узбережжя Азовськ. моря і є індоарійськ. походження; пор. д.-інд. bhogá-; Bhoja-, тер. в Індії (Трубачев, СЯ, 393); 4. фрак.; 5. сл. (Lehr-Spl., 58, 167). Очевидно, врешті, від і.-е. *bhog- // *bheg- «рухаюсь, пливу» (Rozwadowski, 238—241). Вар. ‘Υλαγίς з іран. hurāna- «заопікований богами» (Lehr-Spl., 60). Л. М.

II. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль* Хрк., Пл., Дн; пор.: *Уголъ* (див.: *ѡгълъ*, *ѡгъла*), *Єрель* (див.), *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489); 1185, *Бѣ* вло-

жи и в срце княземъ Русскимъ. ходиша бо князи Русстии вси на Половци... и перешедше *Оуголъ* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I. Лавр. лет., 394—395), *Богъ* вложи в сердце князем Русским... и перешедше *Уголъ* реку (т. ж., 1846, 166—167), и перешедше реку (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 97—98; тут назву р. *Уголъ* пропущено, а натомість у Нижегородськ. сп. цього літ. подано *босъ*, в сп. Карамзіної — *босе*, в рукоп. Моск. архіву Міністерства іноземн. справ — *богъ*) (т. ж., 98); р. *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489).

Як семантичн. відповідник гідроніму *ѡгълъ* (= *Єрель*), нібито того ж кореня, що й *Бѣгъ* (див.) // *Богъ* < *Бѣгъ*, пов'язуван. з укр. *бгати* «жужмити», рос. діал. *бгать* «згинати», «м'яти» тощо, похідн. від і.-е. *bheug(h)-: *gheubh- «гнути, згинати» (ЭССЯ, III, 115; Ильинский, 6; L.-S., 8). Фактично ж, це — псевдогідронім, виникл. внаслідок підміни пропущеного *ѡгълъ* контекстуально бл. теонімом *Бѣ* (*Богъ*) (Фасмер, I, 182), нар.-етимол. переосмисленим. О. С.

БОЖЬСКЪ, м., на р. *Богъ*, або *Бѣгъ*

(див.), суч. *Буг Зх.*; 1097, и оусръте и Володарь

бра Василковъ. оу *Божьска*. (*бужска*) и не смѣ Двѣ стати противу Василкову брату Володарю и затвориса в *Бужьскѣ* (в *бужску*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 267); 1100, в *Бужьскѣмь*. въ *Остромѣ* (*божьскомѣ острозѣ*). а Дубень и Черторыескѣ. то ти даеъ Стополкѣ... Давыдъ съде *Божьскѣмь* (въ *божьскомѣ*) (т. ж., 274); 1097, и въсръте и Володарь. братъ Василковъ оу *Бужьска* (*боужка*)... и оступи градъ *Бужьскѣ* Володарь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 241); 1099, в *Божьскомѣ* (*боужскомѣ*). во острозѣ Дубень и Черторыескѣ (т. ж., 249); 1146, и да емоу *Боужьскимъ* (*боужьскѣ*) и *Межибѣ* (т. ж., 330); 1147, *Божьски* (*боужско*, *боужскои*)

и *Мечибие* Котелницю (т. ж., 343); 1148, и да емоу *Божьскимъ* (*боужко*) *Межибжие* Котелницю и ина два города (т. ж., 367), Гюргевичу иди въ *Божьскимъ* (*божскіи*) (т. ж., 368); 1151, и *наже* бы оу *Божьскаго* (*боужскаго*) ту бы ему вѣсть (т. ж., 441); 1152, въ *Бужьскѣ* (т. ж., 454); 1168, из *Бужьска* (т. ж., 528); 1173, аже ти саду в Галичи. то *Бужьскѣ* (*боужьскѣ*) твои возворочкѣ (т. ж., 564); 1209, и приде Мьстиславъ с ними ко *Бозѣкоу* (къ *бозкоу*, къ *боужку*) Глѣбъ же Потковичъ избѣже изъ *Бозкоу* (т. ж., 728); 1233, и снашася в *Боужьска* (т. ж., 771); 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. *Божьскимъ* Дадьковъ (т. ж., 792); б. д., *Божьскѣ* [серед лит. міст.— Л. М.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241); 1512, *межи Бузкомѣ* и Олескомѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366); 1516, Миндикерей... положися у *Бузска*, а загоны по Волянню и Подолю распустыша (т. ж., 367).

Як двоє різн. пос., одне з яких на *Зх. Бузі*, а друге — на *Південному* (Молчановский, 70—71, 80; Андрияшев, 35, 71—72), на підтвердження чого наводять фонетичну відмінність вар.: на *Пд. Бузі* (д.-р. *Богъ*), ойконім фіксується з коренем о (*Божьскѣ* й под.), а на *Західному* (*Бѣгъ*) — з ѡ (*Бѣжьскѣ*), однак д.-р. гідронім *Богъ* відомий у літ. і як *Бѣгъ*.

З великою долею ймовірності можна локалізувати на *Пд. Бузі* принаймні літоп. згадки аналізован. назви під 1146, 1147, 1148 і 1241 рр., які вказують, що *Божьскѣ* містився в Болохівськ. землі (див. *Болоховьскага*), недалеко від м. *Межибіж* (тепер Летичівськ. р-ну Хм), розміщен. біля вп. р. *Божок* до *Пд. Бугу*. Цікавою є гіпотеза, що всі літоп. згадки про м. *Божьскѣ* (*Бѣжьскѣ*) стосуються м. *Буськ* (тепер райцентр Лв біля вп. Подтви до *Зх. Бугу*, де знайдено два д.-р. г-ща) (Гихомиров, 322—323); помилк.— с. *Бусовка* кол. Таращаєськ. пов. Київськ. губ. (Барс., 16).

Субстантивований ад'єктив на -ськ- від гідроніма *Богъ* (див.) Л. М.

БОЛДИНЫ, гори («горы»), біля м. Чернігова, де стояв м-р св. богородиці; тепер у самому м. (Ук. ПСРЛ, II, 14); 1074, [Антонии же прише

к Черниговѣ). възлюби Болдины горы. ископавъ пещеру ту са всели. [и] есть ту манастырь стое

Бщи. на Болдины горахъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193), на Болдинахъ горахъ, Болѣдину гору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 185); 1069, гору Болдыню (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Посесив на -ин- у формі pluralia tantum від д.-р. особового ім. *Болда*; пор.: білор. *Балда* — *Балдин*, *Болдин* і под. (Бірыла, 38), сюди ж *Болдыжъ*, *Болдырь* (Морошкин, 20). А. К.

БОЛОВЕСЬ, с. (?) чи р. (Барс., 10) у Чернігівськ. землі, тепер сс. *Старій* і *Новій Білоус* Чернігівськ. р-ну та обл.; як лише р. *Білоус* п. Десни, л. Дніпра (Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 222); 1153, Ростиславъ же и Всеволодичъ. и Мстиславъ... сташа оу *Боловеса* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 343); 1148, Изаславъ же... пожже вса села... оли до *Боловеса* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361), Ростиславъ же и Всеволодичъ Изаславичъ Мстиславъ... сташа на *Боловесь*... Изаславъ скупивса с Половци и съ Глѣбомъ. и выдоша ко *Воловесу* (т. ж., 474); 1152, Вячеславъ же и Изяславъ... сташа на *Боловесь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, Ростиславъ же Всеволодичъ... ста у *Боловеса* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 117); XVIII ст., р. *Бблоусъ* (ОРОМ, ЧП, 18; СВМ, 101; ОР, 7); XIX ст., в. *Бблоусъ* (СНМ, Чрг, 8), р. *Ббловесь* (ОАІМ). Форма *Боловесь* — помилк.

Як композит із д.-р. **болни** «велнкий, сильний» і **-вось** (пор.: **хъ-васа* й іран. *Vaxšu* — назва Амудар'ї; Соболевский, 277—278). Можливо, лат. fossa «рів, русло; борозна», нею намічали місце майбутн. стіни м. (Петрученко, 263); на Україні часто зустрічається геогр. нар. термін *хвбська, фбса* й рр. *Хвбса*, вона ж *Узін*, бас. Росі п. Дніпра (СГУ, 579), *Фоса* (*Хвбса*) в бас. Дунаю, Прип'яті (СГУ, 585) та ін. Отже, можливо, як назва р. в значенні «Велика фоса» чи нп — «Велике село», що з часом зазнали словоскладання; пор.: ст.-болг. **БОЛНИ** «велнкий», у болг. діал. *боле*, *болье* «більше, краще» (пор.: *Болев дол*, *Бали* врѣх) (Займов, 108); д.-р., ст.-сл. **ЫЬСЬ** «деревня», чес. ves, польськ. wieś (Фасмер, I, 305). Можливий перехід за суміжністю: ойконім > гідронім. А. К.

БОЛОХОВЪ, м., центр *Болохівської* землі, тепер не простежується; як у р-ні зіткнення Галицької, Волинської й Київської земель (Дашкевич, 53, 195); як смт Любар Жт, де є д.-р. г-ще (Махновець, Рук.); 1150, поиде Володимерь из Галича... Києву на Изаслава. и приде Изаславоу вѣсть. оже Володимерь перешель *Болохово* (*болохов*). идеть мимо Мунаревъ к Володареву (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1172, И поиде Мстиславъ ꙗ Киева...

и бы вѣсть Двдови. оже Мстиславъ пошелъ. и посла Володислава Лаха с Половци. по нѣмъ. и постигоша ю оу *Борохова* (*болохова*) (т. ж., 549—550) [Автори (напр., Дашкевич, 63), аналізуючи всі літоп. дані про *Болохов(о)*, цю згадку не

наводять. Можливо, тут йдеться про якийсь ін. пос.; пор. суч. с. *Борохів* у Ківерцівськ. р-ні Вл.—Л. М.]; 1257, воевахоутъ людье Данилови же и Василкови *Болоховъ*. а Лвови Побожье и люди ТатарськийА (т. ж., 838); 1262, Данило, кроль руский... ударил на замки татарские, котрые осѣли в руских панствах,... послал Дениса Павловича... до Межибожа, а сам... до *Болохова* ишол (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прилож. О плюндрованю руского панства от литвы и пораждѣ их, 208).

Похідні (й споріднені): *Болоховська* (див.), земля; 1231, бѣ бо с королевичемъ. Олександръ. и Глѣбъ Зеремиеви(ч). инии князи *Болоховьщии* и Оугоръ множество (ПСРЛ, II, 1962, 767); 1235, Придоша Галичане на Каменецъ. и вси *Болоховьщии* князи с ними. и повоеваша по Хомороу... Данилови же бояре выехавши ис Каменца... и побѣжени быша невѣрнии Галичане.

и вси князи *Болоховьщии* (т. ж., 774—775); 1241, собра князѣ *Болоховьские*. и останокъ Галичанъ. приде ко Бакотъ... Слышавъ же Данилъ приходъ Ростиславль. со князи *Болоховьскими*. на Бакоту (т. ж., 791—792); топоніми: 1433, о(т) рѣчи [!] колочина... поперекъ полА *болохова*... до... рѣки днѣстра (ССУМ, II, 181); сс. *Болохів* Калуськ. р-ну І.-Ф. на р. *Болохівка* л. Сівки п. Дністра (СГУ, 63), *Болоховичи* кол. Луцьк. пов. (Дашкевич, 51); м. *Болохово* Киревськ. р-ну Тульськ. обл.; сюди ж (?) р. *Блохівка* пр. Пд. Бугу в с. Воробіївка Немирівськ. р-ну Вн (*Блоховка*; КПОДА, ф. 115, оп. 1, од. зб. 32, арк. 49 зв.; т. ж., оп. 2, од. зб. 4, арк. 89; нар.-етимол. зближення зі словом *блоха*?); м. *Болховъ* (в'ятницьке, д.-р.; Ук. ПСРЛ, II, 14), суч. райцентр Орловськ. обл., звідки с. *Боловци*, кол. Белгородськ. пов. Курськ. обл. (БЕ, IV, 322); катойконіми: 1257, придоша Бѣлобереждѣ. и Чарнатинци и вси *Болоховци*. к Данилоу (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1552, *Болоховцы* (опис Вінницьк. замку; Молчановський, 332); 1622, *Bołochowiec*, звідки мн. *Bołochowcy* — мисливці й рибалки новозаснован. м. Лисянки (АЮЗР, V, I, 137), суч. райцентра Чрк; пор. апелјативи: *болоховий*, *болоховник* «запорізький козак-звіролов» (Яворницький, Сл., 45), а також фолькл. *стрільці-булахівці* (Думи, 74); антропоніми: 1649, *Болоховець*, козак Миргородськ. полку (Реестра, 274); 1666, мешканець с. Ковалі Лохвицьк. пов. (МПК, 52); 1649, *Болоховець*, козак(и) Ніжинськ., Полтавськ., Прилуцьк., Чернігівськ. полків (Реестра, 285, 289, 290, 309, 326, 337).

Як: 1. від *болохъ* «волохъ», що сумнівно (*волоський* елемент тут з'явився значно пізн.; Мавродин, 290, 293); 2. того ж походження, що й *половці* (?) (Зубрицкий III, 138. Шараневич, 104); 3. посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Болохъ*, скорочен. вар. д.-сл. двоосновного антропоніма *Болеславъ* (Роспонд, Стр., 68), характерн. переважно для зх.-сл. (а не сх.-сл.) ономастикону (тут зафіксовано один раз у Новгородськ. землі; Sculina, III, 151) і від якого походять: зх.-сл. *Bolech* (Морошкин, 21), назва м. *Болехів* Долинськ. р-ну І.-Ф., с. *Болехівці*

Дрогобицьк. р-ну Лв. Не заперечуючи посесивності назви м. *Болохова* [пор. *Болох* (ъ): а) 1545 р., мешканець м. Новгорода (Веселовский, 43); б) 1666 р., козак Кальницьк. полку (Реестра, 183)], звертаємо увагу на укр. назву росл. *болох* (bołoch, вона ж *Caltha palustris* L.) «калюжниця болотяна» (Маковієцькі, 71), рос. діал. *балах* (помилк.) «т. с.» або «знахарська росл., систематичну назву якої важко визначити» (СРНГ, II, 74). Л. М.

БОЛОХОВЬСКАЯ, іст. обл. у Київськ. землі, з центром у м. *Болоховъ* (див.); як у бас. Случі, верхів'ях Пд. Бугу й Тетерева (Дашкевич, БЗ, 19); тепер не простежується; 1241, плъннівъ землю *Болоховскоую*, и пожегъ. оставили бо ихъ Татарове. да имъ ѱрютъ пшеницю и проса. Даниль же на нѣ болшоую враждоу (держа) *нко ѱ* Тотаръ болшоую надежоу имѣахоу (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Болоховъ* (див.). Л. М.

БОЛЬШЕВЪ, пос. в Галицьк. землі, pobl. м. Галич; суч. с. *Бовшів* Галицьк. р-ну І.-Ф.; 1152, Петрови же выѣхавшю. из Галича и бѣ ему оуже вечеръ. и леже оу *Болшевѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 463); 1419, **Болшево* (ССУМ, I, 111).

Посесив на -ев- від д.-р. ім. **Большъ*; пор.: 1427, *Больша* (Морошкин, 21); ст.-польськ. *Bolsza* (1393, Si. SPNO, I, 2, 213) та ін. Л. М.

БОРИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») боярина *Борислава*, батька *Петра Бориславовича*, особист. літ-ця кн. Ізяслава Мстиславовича (XII ст.) в Києві; між Золотими й Жидівськими воротами (Толочко, 128), тобто між поч. суч. вул. Ярославів Вал та Львівськ. пл.; як бл. виходу суч. вул. Стрілецької чи Чкалова на вул.

Ярославів Вал (ОАІМ); 1151, АИЗаславъ Двдвичъ ста межи Золотыми вороты и межи Жидовскими. противу *Бориславлю* двору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 427); межи Золотыхъ воротъ и Жидовскихъ противу *Бориславлю* двору (XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 187).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. антропоніма *Бориславъ*. І. Ж.

БОРИЧЕВЪ: І. двір («дворъ») *Борича*, в давн. Києві; 852, И сѣде большии братъ Кыи, идѣ же нынѣ дворъ *Боричев*, с родом своим (УЛС, 19).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма *Боричъ*. І. Ж.

II. міст, у м. Києві; можливо, ч. *Боричевого* узвозу пересікалася ярмом або стр., через який було побудовано міст; 988, Перуна же повѣде привязывати коневы къ хвосту и влещи съ горы по *Боричеву* мосту на Ручаю (ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 212), по *Биричеву* мосту, по Ручаю (XVI ст., ПСРЛ, XX, 80), по *Боричеву* мосту на Ручай (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 311), по *Боричеву* мосту по Ручаю (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 23); б. д., постави... Перуна... на пригорку... надъ *Боричовымъ* потокомъ по подобію челоувѣцску (Києвск. синопсис, 46—47);

Семантичним способом від назви стр. або рову; пор. 1589, ровъ *Боричевъ* (Голубев, Спорн., 25); див. *Боричевъ* III. І. Ж.

III. узвіз («ѣвозъ»), у Києві, біля Старокиївської гори; як: 1. між Васильківськ. (пізн.—Трьохсвятительськ.) ц. й Михайлівськ. м-рем; 1523 р. звався Михайлівськ. узвозом; 2. нижче Михайлівськ. м-ря, через Чортове Беремище до Різдянськ. ц. ліворуч від Михайлівськ. узвозу; 3. на місці Різдянськ. ц.; 4. по трасі суч. Андріївськ. узвозу (Петров, 100—101, 104); повз Замкову гору й далі до Дніпра (Рыбаков—ВИ, 1980, № 5, 129); є найпопулярніш. припущенням, але спірн.; 945, и присташа подъ *Боричевымъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), и послаша Деревляне лучьшии мужи свои. числомъ. к. в лодьи къ Ѡльзѣ. и приста

подъ *Боричево* уъ лодьи. бѣ бо тогда вода текущи возлѣ горы Киевския. и на Подолѣ не сѣда-

д хуть люе (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 43—44); 854, И сѣдѣше Кыи на горѣ, идѣже нынѣ увозъ *Боричевъ* (XV ст., НЛ, I, 105), И послаша Дрѣвляне лучьшихъ мужъ, числом 20, в лодьи к Олзѣ, и присташа под *Боричевомъ* (т. ж., 110); 988, Перуна же повелѣ... влещи с горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 156), И живяше Кыи на горе, где есть нынѣ увозъ *Боричевъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 338); 945, под *Боричевом*, бе бо тогда текущи возлѣ горы Киевския (т. ж., 351); 988, з горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 364); 945, на горѣ, гдѣ есть нынѣ увѣзъ *Боричевъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 263); XII ст., Игорь ідетъ по *Боричеву* къ Святѣй Богородици Пирогощей (СП, 45); 1564, узвозъ *Боричевъ* (Максимович, II, 97); 1683, *Чортово беремище* (Голубев, Спорн., 8); XIX ст., *Зборичевъ* взвозъ (Самойлов, 37). Пор.: вул. *Боричів Узвіз* та *Боричів Тік* у Києві (з 1840 р.; П. Л., 5).

Як: 1. того ж кореня, що й д.-балк. назва гори Вога (від македон. вога «гора»; Иванов, Топоров, Этимолог. исслед., 163) іллір. походження (Краће, SI, 74, 82, 97; Иванов, Топоров, 123); 2. від ім. власника *Борича* (Роспонд, Miscellanea, 30), не відхиляючи можливості й зв'язку з апеллятивною топогр. номенклатурою — «борич: бор» (пор. р. *Боричка*; Роспонд, Стр., 38); 3. пов'язана з гідронімом *Борисфен* «Дніпро» (Рыбаков, ВИ, 1980, № 5, 125) тощо. Найімовірніше, посесив на -ев- від особового ім., пор.: *Сынко Боричъ* — посол кн. Ігоря (Татищев, II, 41), хоч є й вар. *Синько-бирич* (ПСРЛ, II, 1962, 36) від д.-р. *биричъ* «службова особа» (Кочин, 27); сюди ж: ст.-укр. *бирчій* «збирач податків» (Пискунов, 18), укр. *бірка* «паличка, на якій нарізають карби (зарубки) якого-небудь рахунку», *бирковати* «закарбовувати, помічати» (Білецький-Носенко, 56), укр. прізви. *Боричко* (1967, м. Київ; ГТС, 47), рос. *Бирич* (1496, Тараско *Бирич* у Новгородськ. землі; ПКОП, 29), с.-х. 1544, Миклоуш *Боричевий* (u Topuskoj; Kukuljević Sakcinski, 244) та похідні (в БРСР) — д. *Боричев* (Петриківськ. р-н Гомельськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Боричевичи* (Пінськ.

р-н Брестськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Боричи* (Дятловськ. р-н Гродненськ. обл.; Жучкевич, 33) тощо. І. Ж.

БОРОВЫИ, ур. або пос. (Неволин, 40); як: 1. *Боровои* між мм. Чурнаево і Торчеськом, можливо, на р. Рось або Гнилий Тікич (Андріяшев, 50); 2. с. *Боровиця* Чигиринськ. Чрк (Барс., 12); 3. як г-ще біля смт Стеблів Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Махновець, Рук.); 1190, и Ъхаша ко *Борово*му (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 669).

Ад'ектив на **-овыи** від д.-р. *боръ* «бір; (сосновий) ліс». І. Ж.

БОРСЪКОВЪ, перевал, у Карпатах; тепер не простежується; як перевал Присліп у Марамуреськ. пов. СРР (Махновець, Рук.); 1235, Ростиславъ... бѣжа во Оугры. поуѣтемъ имже

идаше. на *Боръсоуко* дѣлъ (*боръсоуковъ* дѣд). и прииде к бани. рекомѣ Родна (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 778).

Ад'ектив (посесив?) на **-овъ** від *борсѣкъ* (> *борсѣкъ*) «борсук» із тюрк. *borguk* (ІУМЛФ, 83); пор. с. *Borgukowa grzęda* в кол. Ігуменськ. пов. в Білорусії (SG, I, 324). Л. М.

БОРЪКЪ, ур., між Києвом і кол. м. Треполем Київськ. землі (суч. с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв): надстугнянська лінія д.-р. укріпленя облямовувала «боръ великъ», що оточував Київ із пд. (Рыбаков, ПВРИ, 50); пор.: 1568, долиною Наводницкою, ровчакомъ и поточкомъ на озеро... въ долинѣ межи лѣсомъ... а съ того озера на *борокъ*, отъ *борочка* на Перепелич долину и чрезъ гостинець Трипольській, тою долиною... въ Лыбедь (Акты ЗР, III, 146); 1151, поидоша ѿ Трепола Киевоу. чере *Брокъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427); 1243, Ростислава розгнаша Татарове во *Боркоу* (т. ж., 794). Аналогічно д. *Сельцо Борокъ* у Новгородськ. землі (НПК, VI, 869).

Семантичним способом від д.-р. *борѣкъ* «малий бір, борок, (сосновий) лісок»; у вар. *Брокъ* рефлексія **ѣ** в сильн. позиції з впущенням голос. **о** в 1-му складі (можливо, помилк.). І. Ж.

БОХМАЧЪ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; суч. м. *Бахмач* *Бахмацьк.* р-ну Чрг (Насонов, 222); як р. *Бахмачка* бл. с. *Бахмача Другого* того ж р-ну (Махновець, Рук.); 1147, Изаславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбъльци. оже Оуненъжь. и *Бохмачъ* и Бѣлоувежю и. не оутагли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358), *Бохмачъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 35; ПСРЛ, II, 1843, 36; XVI ст., ПСРЛ, I. Львовск. лет., 110); 1148, Глѣбъльци, оже Унѣжь, и *Бахмачъ*, и Бѣлавѣжа не убѣжаша в Черниговѣ. (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Посесив на ***-ј(ь)** від *Бохматъ* // **Бахматъ*; пор. д.-р. *бахматъ* «низькорослий кінь», тат. *рахп ат* «т. с.» від перс. *rehp* «широкий, великий» і тюрк. ат «кінь», первинно «татарський кінь», що походить від тюрк. форми ім. *Māhtād* «Магомет»; сюди ж д.-р. (986 р.) *Бохмитъ* «Магомет» (Фасмер, I, 136—137), а також: 1184, а наши погнаша сѣкуще поганыя *Бохмиты* (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 390); 984, Придоша к Володимеру *Бохъмици*, и Варязи, и Жидова (XV ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 38). А. К.

БРАНЄВИЧА, заплава («рьль») або ур. біля м. Вишні в Галицьк. землі; суч. м. Судова Вішня Лв [?]; як присілок *Броничани* кол. с. Долішній Лужок Дрогобязьк. р-ну Лв (Махновець, Рук.); 1230, Филипъ... за кнАза Данила во Вишню. дроугии свѣтъ створиша. на оубъенье его. со Александромъ братоучадомъ его. воехашоу емоу во *Браневича* ве рьли (верли) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 762).

Род. належн. від антропоніма **Браневичъ*; пор. сл. ім. *Бранъ*, *Брана*, *Бранѣча*, *Бранковичъ*, *Бранивой* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1417 р.) *Вран* (St. SPNO, I, 241); 1460—1467, *Вранisz* (т. ж., I, 243), звідки, очевидно, похідні: *Бранимиръ* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1425 р.) *Враніміг* (St. SPNO, I, 243). Л. М.

БРОДЫ, м., у Волинськ. землі, на межі з Галицьк.; г-ще під Замком [?] у суч. м. *Броди*, райцентр Лв; к. XI ст., къ *Брополку* совокуплатиса на *Броды* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1648, подъ *Броди* (Величко, IV, 30), прибыль до *Бродовъ*,... знаменитая и крѣпкая фортеца *Бродская* zostала сооруженна (т. ж., I, 11); 1652, *Броды* (т. ж., 105); 1734, *Вроды* (АЮЗР, III, III, 85, 96, 132).

Семантичним способом від д.-р. *броды* «броди, шляхи, проходи» (Срезневский, I, 180); пор. суч. *Броди*: с-ще Коростенськ. р-ну ЖТ; с. Конотопськ. р-ну См; с. Ратнівськ. р-ну Вл Див. ще: *Нерознак*, НДГ, 27—28. Л. М.

БРЪНЬ КЪНАЖЪ, м. («городъ»), в обл. Чорник Клобуків (?) (Ук. ПСРЛ, II, 17); як: 1. назви двох (*Бронь*, *Кнажь* (?); Роспонд, Стр., 75) різн. пос. в Чернігівськ. землі — с. *Браниці* кол. Козелецьк. пов. і с. *Княжичи* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Барс., 4, 14); 2. пос. на р. *Браниці* (вона ж Грабарівка) л. Трубежа в Переяславськ. землі, контекстуально й географічно бл. до літоп. м. *Барѣчь* (див.) (Аристов, 4; Воен. Черн., 20; Машт., Дн., 53); 3. м. між *Баришиівкою* (кол. *Барѣчь*?) і Переяславом, обл. дороги із с. Пристроми в с. Волошинівку; тепер не простежується (Андріяшев, Переясл., 9—10); 1125, *Брополкъ*... иде Переяславлю... оуслышавше Половци. яко ѿмерлъ естъ Володимеръ

киаъ. присунушася вборзѣ и наворопиша

изгоио. къ *Барочю*. и ко *Бронь кназю*. хоташоу полонити Торкы проклатыя. и сѣми повоезати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення (в постпозиції) — посесив на ***-ј(ь)** від д.-р. *къназь* «князь, государ, боярин, вельможа», «княжий» (Срезневский, I, 1401—1404) < прасл. **кънѣдъзъ*, запозич. з прагерм. **kunigaz* або гот. **kuniggs*, д.-в.-нім. *kuning*, похідн. від *kuni* «рід» (Фасмер, II, 266), а означуване (пор. ст.-сл. **БРЪННА**) — запозич. з герм.; пор. гот. *brunþō*, д.-в.-нім. *brunna*

«панцер, лати; броня»; сюди ж гн *Бронниці* в кол. Моск. і Новгородськ. губ. (т. ж., I, 217—218), — тобто «Княжа оборона» (Стороженко, Торки, 289). Як «Бронева княже», пор. *Брониславъ* (П. П. Критенко. — *Рец.*). Як (?) із прасл. *brōpъ(jь) < brōdъpъ «λευκός, albus»; пор. р.-д.-сл. *броньи (-ии)* «білий (про коня)» (Нерозник, НДГ, 28). О. С.

БРАЧИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. *Брячислава* Ізяславовича в давн. Києві, в межах «міста Ярославла», попл. Софійськ. воріт, у р-ні суч. Рильськ. пров. (Толочко, 125); 1068, у двора... *Брачиславля* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160), у двора *Брячиславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Брачиславъ*. Належав полоцьк. кн. *Брячиславу* Ізяславовичу; в 1067—1068 рр. «въ пороубъ» цього двору було ув'язнено його сина кн. *Всеслава* *Брячиславовича* (Каргер, 276). І. Ж.

БЪГЪ, р., п. Вісли; суч. *Західний Буг*, Лв, Вл УРСР, БРСР, ПНР; б. д., *Бужане* зане сьдоша по *Бугу* послѣже Вельняне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 11), Дульби живаху

по *Бу* (по *бугу*) гдѣ нынѣ Вельняне (т. ж., 12—13); 1018, Ярославъ... приде Волюню. и стаща ѡбаполь рѣкы *Буга* (т. ж., 143); 1097, Дѣвдъ.

иде Берестью с Володиславо. и ста Стополкъ в градѣ. а Лахове на *Бугу* (т. ж., 269); 1018, рѣкы *Буга* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 130); 1097, на *Бузѣ* (т. ж., 243); 1204, не перешли быша ни *Боуба* (*боуга*) (т. ж., 720); 1213, ѣхаша Лаховѣ воевать. и воеваша по *Боугу* (т. ж., 732); 1224, Данил же и Василко. посласта люди своя къ братоу [ко *боугу* виправлено на *къ боугу*. — Л. М.], ко *б(о)гоу* (т. ж., 749—750); 1279, Володимерь же из Берестья. посла к нимъ. жито в лодьяхъ. по *Боугу*... идоущим же имъ. по *Боугу*. и тако возидоша. на Наровь (т. ж., 879); 1265, сяде на великое княженіе Пройденевъ сынъ Витень, и тотъ прибавилъ земли Литовскіе много и до *Бугу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 165); 1171, за *Бугою* рѣкою (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 246); 1217, Король же Лешко... посла Сулислава, иже полъни державу Данилово по *Бугу* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333); 1171, за рѣкою *Бугомъ* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 37); у празьк. док. 1086 р.: Bug (S1, SS, I, 189—190); як (лат. переклад XII ст.) Armilla: «inter Poloniam et Russiam sunt duo fluvii, quorum nomina secundum vulgaris illorum linguae interpretationem Ager et Armilla» (SP, I, 435); 1376, *Бугъ* (ССУМ, I, 127); 1564—1565, Bug (OAIM); суч. (*Західний*) *Буг* (СГУ, 208), польськ. Bug (SP, I, 435).

Похідні: д.-р. *Бѣжане*; суч. нп: *Верхобуж* Золочівськ. р-ну Лв; *Буськ* *Буського* р-ну, *Кам'янка-Бізька*, *Прибужжя* й *Забужжя* Кам'янсько-Бізького р-ну, *Забужжя* Сокальськ. р-ну Лв і Любомльськ. р-ну Вл; *Бужанка* Іванічівськ. р-ну Вл та ін.

Як: І. від і-е *bheug(h)- «гнути, згинати»; пор.: прасл. *bъgati, споріднене з д.-інд. bhōgá-h

«вигин, закрут; перстень»; д.-в.-нім. bouc «перстень»; сюди ж, можливо, ц.-сл. *боугъ* «браслет, armilla» (Ильинский, 3; Rozwadowski, 59—61; Brückner, 47; SP, I, 436), 2. від лит. vaugus «страшний» (Sobolevskij, 243); з прасл. *bag- // *bog- // *bug- з реконструйован. значенням «затоплене місце; течія, потік», споріднене з прасл. *bag-ъпо, польськ. bugaj «велика заплава»; рос. *буга* «низький берег, зарослий вербою»; *бугор*, *бугра* «підвищення; схил, по якому стікає вода» (Роспонд, Стр., 20). Див. *Богъ*. Л. М.

БЪЖЬКОВИЧИ, пос., у Волинськ. землі; суч. с. *Бужьковичі* Іванічівськ. р-ну Вл, на р. Лузі; 1283, и посемь оугони Левъ князь ко *Бужьковичемъ*. и с питьем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Бужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 892).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (< *itjo), в основі якого посесив **Бѣжьковъ* на -ов- від **Бѣжькъ*, *Бѣжько* «Той, що живе над р. *Бѣжъ*» (див.); пор. ще: *Бужок* (-ек) п. Уборті п. Прип'яті й *Бужек* у бас. Березини (Машт., Дн., 28, 147). А. К.

БЪЖЬКОВЬСКОЕ, поле, у Волинськ. землі, біля суч. с. *Бужковичі* Іванічівськ. р-ну Вл; 1283, и посемь оугони Левъ князь ко *Бужьковичемъ*. и с питьем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Бужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 892).

Релятив на -ъск- від ойконіма *Бѣжьковичи* (див.). А. К.

БЪЛИЧИ, с., на р. Желяні (Неволин, 40—41), Київськ. землі; очевидно, пізн. с. *Біличі*, суч. зк. околиця м. Києва; 1162, Торци же постигоша возы ихъ. на Желяні. полкы же ихъ постигоша. ѿ *Буличъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 518), 1160, постигоша возы ихъ на Желяні, и ту избиша много Половецъ и Черниговецъ, а полкы постигоша от *Буличъ* и ту начаша същи (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 71); 1160, а полкы постигоша отъ *Буличъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1634, воно ж *Бѣсова баба* (Похил., УКР, 16); 1782, *Бѣличы* (Оп. КПЛ, 301); 1864, *Беличи* (Похил., 17).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; пор.: 1552, Никонъ *Буличъ* в Мознрі (Тулицов, 126), укр. *Біла* (Редько, 80), білор. *Була* (Бірыла, 1965, 66); рос. (1627) *Булышов* (Веселовский, 54), *Булич* (МВ, 1860, № 67); чес. *Bulač* (Svoboda, 139). Пізн. форма *Біличі* — наслідок адаптації, можливо, під дією аналогії до територіально бл. назви *Білгород(ка)* (див. ще: Нерозник, НДГ, 31). І. Ж.

БЪЗНИЦА, р., в Київськ. землі, суч. р. *Узін* (або її пр. *Узка*) л. Росі п. Дніпра в Білоцерківськ. р-ні Кв; *Възаница* (Андрієвський — КС, 1883, IX, 35); як п. Унави в р-ні м. Фастова (Махновець, Рук.); як ур. на р. Ірпінь або м. попл. Перепетового поля (Андрієшев, 51); як суч. с. *Бузова* Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Новицький, II, 74); 1151, и ста оу *Бъзаницѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 433), у *Бзяницѣ* (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет. 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), *Wzień* (Памятники, III, 374); *Безаниця*

(Андріяшев, 51). Пор.: пот. *Велика і Мала Бзінка* бас. р. Ріки п. Тиси л. Дунаю, в с. Монастирець Хустськ. р-ну Зк (СГУ, 84, 338); р. *Бзінка* п. Деревенки л. Свині п. Рати л. Зх. Бугу п. Вісли в с. Руда-Крехівська Несторовськ. р-ну Лв (СГУ, 47); р. *Vazina* л. Мерсуні л. Сави п. Дунаю СФРЮ (Dickentapp, I, 46).

Іменник на -ицѣ від *бъзань (пор. д.-р. бѣзъ < прасл. *възь; укр. діал. боз «бузина», болг. бѣз, с.-х. баз, словен. bѣz, чes. bez, польськ. bez «т. с.» та ін.; Фасмер, I, 233). Сюди ж укр.: без «бузина» — *Sambucus nigra* L.; бзюкѣ, ялова бузина — *Sambucus Ebulus* L. (Рогович, 135); укр. діал. без «бузок» — *Siringa vulgaris* (Лысенко, 10) та ін. У зв'язку з язичницьк. віруванням пор.: 1. на Україні «мешкання» чорта в бузині (Зеленин, 75); 2. у балтів бузина — священн. куш (Фаминцын, 109). І. Ж.

БЫКОВО, бол., біля м. Галича; тепер не

простежується; 1164, бы поводи велика в Галичи... в ноць поиде вода изъ Днѣстра. велика в болоньѣ и взиде ѡли до *Быковаго* болота (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 524), до *Бокова* болота (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 77), до *Выковаго* (до *быковаго*) болота (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 92). Посесив на -ов- від антропоніма *Быкъ* (Морошкин, 31) < д.-р. быкъ < прасл. *букъ «бик» (ІУМЛФ, 78). Л. М.

БЫКОВНЪ, м., в Галицьк. землі; можливо, суч. *Буковна* Тлумацьк. р-ну І.-Ф.; як: 1. с. *Буковно*, нижче м. Галича на Дністрі (Андріяшев, 31—32); 2. с. *Буковина* Жидачівськ. р-ну Лв; 3. м. *Ковно* (?) кол. Троцьк. воеводства — суч. *Каунас*, Литва (з помилк. «бысть Ковенъ» зам. *Быковнъ* тощо); 4. кол. х. *Білокониця* (?) в р-ні с. Городище Зборівськ. р-ну Тр (Махновець, Рук.); 1211, Лестько не можаше приати Галича. но шедь воева ѡколо Теревовла. и ѡколо Моклекова. и Збыража. и *Быковенъ*

взѣтъ бы Лахи и Роусью и взѣ плѣнъ великъ и воротисѣ в Лахы (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Єрмолаївськ. сп. Ипат. літ. зам. «*Быковенъ* взѣтъ» — «*бысть ковенъ* взѣтъ» (т. ж., 1843, 160).

Ад'єктив на -н- від *быков-*; пор. д.-р. быкъ «бик», *бѣчати* «ревіти» (Срезневский, I, 202, 195). Див. ще: Нерознак, НДГ, 31. Л. М.

БѢЛАЯ ВѢЖА, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; г-ще між суч. сс. *Біловезі Першій* й *Другі Біловезієвської* с/р Бахмацьк. р-ну Чрг (АТПУ, I, 500); як у Переяславськ. землі (Ук. ПСРЛ,

II, 20); 1147, слышавше инии гра Оуненѣжь. *Бѣлавежа*. Бохмачь ѡже Всеволожь взѣтъ. и побѣгоша Черниговоу... Изаславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбьльци. ѡже Оуненѣжь. и Бохмачь и *Бѣлоувежю*. и не утагли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1150, У *Бѣлы* у *Вѣжи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111); 1178, Унѣжь, и *Бѣлавѣжа* и Бохмачь... Унѣжь, и Бохмачь, и

Бѣлавѣжа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43); ~1627, а рѣка... изъ надъ городища *Бѣлыя-вежи*, отъ верху рѣки Удая (КБЧ, 1838, 86), а Ромонъ (Роменъ)... отъ верху рѣки Остря, отъ *Бѣлыя-вежи* (т. ж., 96); б. д., *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавежа* (Ук. ПСРЛ, II, 20); XVIII—XIX ст., нім. (місц.) *Белемешъ* (Барс., 18); сюди ж: *Бѣлая Вѣжа*, г(ороди): 1. «Казарській»; 2. «Половецкій»

(Ук. ПСРЛ, II, 10); пор.: 965, гра ихъ... *Бѣлу Вѣжю* взѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65); 1096, ѣдучи къ Прилуку... срѣтоша... Половечьскыѣ князи... и бѣжаша на Сулу... и...

идохо к *Бѣлѣ Вѣжи* (т. ж., 248); 965, городъ ихъ *Бѣлу Вежю* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 53); *Бѣлую Вежю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 287); 1117, придоша *Бѣловѣжци* в Русь (ПСРЛ, II, 1962, 285), приїдоша *Бѣловѣжци*, си естъ Козаре, въ Русь (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 291); вар.: *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавежа*, «г. Казарській» (Ук. ПСРЛ, II, 20).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — із прасл. *bѣlъ(jь) «білий», а означуване *вѣжа* «шатро, кибитка, башта», *вѣжи* «стан» (Срезневский, I, 218, 482—483) із прасл. *vѣža, *vѣžja «будинок-віз на пологозка чи колесах» (Фасмер, I, 285). Як: 1. вникле в зв'язку з переселенням слов'ян із м. *Саркелу* на Дону 1117 р. (Ляск., ИПЗ, 94); 2. (семантичн.) відповідник назві м. *Саркелъ* (Ук. ПСРЛ, II, 418; Хабургаев, 134; Кудряшов, 9—10), що пояснюють із: а) хозар. «Білий будинок», с.-гр. ἰσπρον ὀσπρίον, λευκὸν οἰκίμα (Кудряшов, 10); пор.: *саро* «жовтий, рудий», *кил* «будинок» (т. ж., 33); б) *сар* < nar «хозар» («Місто хозар», ототожнює з мм. *Белгород* РРФСР, Ітіль, Семендер, Бейда тощо; т. ж., 10). Пор. ще с. *Біловезя* на Пряшівщині, Сх. Словаччина (Гнатюк, 36), ЧССР. Див. ще: Нерознак, НДГ, 33. О. С.

БѢЛЪ, м., в Галицьк. землі; суч. г-ще в ур. Замочок, передм. м. *Белз* Сокальськ. р-ну Лв; 1030, Ярославъ *Бѣлѣзы* взѣлъ (*белъ*, -ы) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1150, оу *Бѣла* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 406); 1188, во *Бѣлѣ* (т. ж., 662); 1204, живаше въ *Бѣлѣ*... и да Василкови. *Бѣлѣ* (т. ж., 721); 1208, во *Бѣлѣ* (т. ж., 725); 1210, и приа *Бѣлѣ* (т. ж., 728); 1231, радомъ же дастъ *Бѣлѣ* (т. ж., 765—766), князь же Даниль приа великъ плѣнъ. ѡколо *Бозкою* (*бѣла*) воюю (т. ж., 766); 1288, городы. что ми былъ далъ. *Бѣлѣ*. и Червентъ. и Холмъ (т. ж., 911); 1030, Великій князь Ярославъ *Бѣлѣ* взѣлъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1188, въ *Бѣлѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 321); 1211, зъ *Бѣла* (т. ж., 331); 1225, 1499, ѡколо *Бѣла* (т. ж., 336, 362); 1502, *Бѣлѣ* (т. ж., 363); 1347, *Бѣлз* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Прилож. О плондрованю руского панства от Литвы и пораждѣ их, 212); у «Сп. руськ. міст» віднесене до волинськ.: б. д., *Бѣлѣ* (ПСРЛ, VII, 240).

Похідні: 1188, Володымеръ согласисѣ со Всеволодомъ Мстиславичомъ *Бѣлскимъ* (ПСРЛ,

II, 1843, 321); 1206, Александеръ Всеволодичъ *Бѣлзскій* приведе себѣ въ помощь Лешка короля Полскаго (т. ж., 330); 1259, со Львова зраще

видити по поле *Бѣлзскымь* (ПСРЛ, II, 1962, 841); 1392, волости... *Бѣлзские* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 64); 1221, *Бѣлжань* (ПСРЛ, II, 1962, 739); *бѣлжанинъ*: 1282, Левъ посла со своею ратью. Тюйма. и Василка *Бѣлжанина* (*бѣлжанина*) (т. ж., 889); пор.: р. *Бѣлзецъ* л. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 38); с. *Beżec* і місцевість *Beżyce* в кол. Люблінськ. губ.; сс. *Beżec*, *Beżec* кол. Золочівськ. пов. (SG, I, 131).

Семантичним способом від **бѣлзъ*; пор.: укр. бойк. *бе ўз* «глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище; крутий схил гори»; *'бе ўза* «глибоке провалля, глибока вода»; *бѣвз(а)* «болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині» (Jurkowski, 94, 120; Исаевич, 117—118; Роспонд, Стр., 15—16 та ін.); пор. XVI ст. (переклад з польськ.): Багна м. и около оточений *Бѣлз* (Кльонович, 147). Як.: 1. з іллр. **bulz-* // **buls-* «брус, балка» (пор. *mons Buls-inius*; Трубачев, 280); 2. з польськ. діал. *beży* (*beży*) *się* «білитися» (Grückner, 20); 3. ятвязьк. *bilsas* «білий» з відповідн. полонізацією (Рец. О. М. Трубацова на «*Stownik starożytności słowiańskiej*». Т. I, cz. I.— В кн.: *Этимология*.— М., 1963, 284); 4. (бездоказово) свідчення про наявність окремого пл. «белзів» чи «белжан» (Widajewicz, 55—65). Л. М.

БІЛКА, р. («рѣка»), в Галицьк. землі; суч. р. *Білка* л. Полтви л. Зх. Бугу, л. *Верхня Білка* Пустомнитівськ. р-ну Льв (ІМСУ, Льв, 601; СГУ, 55); 1144, и иде Володимерь къ Звенигороду. и ста по сей сторонѣ города. а Володимерь ѿб ону страну. спедь с горы. а межи ими рѣка *мѣлка* (*бѣлка*). и повелѣ Всеволодъ чинити гати комуждо своієму полку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), а межю ими рѣка *Бѣлка* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 315), а межи ими рѣка *Грезка* (XVII ст., ПСРЛ, IX, 1965. Патриарш. или Никоновск. лет., 167); 1512, Миндикерей Татаринъ... прийде... и положися межи Бузскомъ и Олескомъ... король же... посла вскорѣ дружину свою на него, и... Лянскоронскій, староста Каменецкій, собрався со своими изби до конца единъ загонъ у *Бѣлки*, вогнавши ихъ во блата (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Іменник на -*ѣк(а)* від прикметника *бѣл(ыи)*; пор.: в УРСР 17 річок під назвою *Білка* (СГУ, 55), ареал найбільш. скупчення яких припадає на Середньонаддніпрянське Правобережжя (бас. Прип'яті, Горині, Теререва, Росі й деяких сусідн. річок; Трубачев, 107), але окремі з них відомі й у зх. та сл. р-нах України,— в бас. Серету, Зх. Бугу, Тиси, а також на ін. сх.-сл. тер., зокрема в ареалі поширення рос. (т. ж.) та зх.-сл. мов; пор. 28 рр. *Віалка* у водозборі Вісли (НВ, 291). Л. М.

БІЛОБЕРЕЖЬЄ: I. с., в Київськ. землі; як: 1. ур., пізн. м., Дубенськ. пов. (?) Волинськ. губ. (Барс., 19); тепер с. *Білоберезжя* Дубнівськ. р-ну Рв; 2. г-ще бл. с. *Гереглі* Красилівськ. р-ну

Хм (Махновець, Рук.); 1231, движе рать. Андрѣи королевичъ. на Данила. и иде к *Бѣлоберезью*. Володиславоу же ѣхавшоу. во сторожѣ. ѿ Данила ис Києва. и стрѣте рать во *Бѣлоберезьи*. и бившимися имъ ѿ рѣкоу. Солоучъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), *Бѣлоберезье* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241).

Похідні: 1258, Шварно же приде поймавъ города всѣ. и по немъ придоша *Бѣлоберезѣцѣ*. и Чарнатинци и вси Болоховци (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Композит на *-*ѣје*, в якому I-й компонент від д.-р. *бѣл(ыи)* (пор.: ст.-сл. **Бѣль**, укр. *білий*, рос. *бѣлый*, болг. *бял* і под.), а 2-й — від д.-р. *берегъ* (пор.: укр., рос. *берег*, ст.-сл. **БРѢГЪ**, болг. *брегъ* тощо) (Фасмер, I, 149, 153); пізн. аналогії: *Білогір'я*, *Білозір'я*, *Білокриничья*, *Білопілля* й под. (АТПУ — 1973, 584). А. К.

II. **тер.**, побл. Дніпро-Бузьк. лим.; як: 1. сам лим. чи Тендрівська коса (Махновець, Рук.); 2. якесь ур. в лим. (Барс., 19); 3. все чорноморське узбережжя від о-ва *Березані* (літоп. *Святого ЄльФерья*; див.) до м. *Білгорода-Дністрівського* (Болтенко, 36); 4. Запоріжжя (в широк. розумінні слова; АЮЗР, VII, I, 54); 5. Наддніпрянщина від порогів до гирла тощо; 945, да не имеютъ власти Русь. зимовати въ вустыи Днѣпра *Бѣлоберези*. ни оу стѣго *ЄльФерья* (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 51); 943, во устьѣ Днѣпра. *Бѣлоберезь*, ни у святого Елеуѳерія (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 281); 944, во устѣи Днепра, въ *Бѣлоберезьи* (*Бѣловѣжи*), ни у святого Елеѳерія (Елиѳерія) (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 54); 971, и приде Стославъ къ порогомъ. и не бѣ лъзѣ проити порогъ. и ста зимовати въ *Бѣлоберезьи* (ПСРЛ, I, 1962, 73), въ *Бѣлоберези*, *Бѣлоберезьи* (ПСРЛ, VII, 241); XIV ст., *Бѣлоберезье* (АЮЗР, VII, I, 54); пор.: 1552, уходъ у *Бѣлоберезьи* (АЮЗР, VII, I, 86) на середньому Дніпрі.

Похідні: 1603, на входахъ.. *Бѣлоберезкихъ* (Лазаревскій, Очерки, IV, 125).

Композит на *-*ѣје* від д.-р. *бѣл(ыи)* + *берегъ* (див. *Бѣлоберезье* I); пор. с. *Білобереги* в кол. Сянськ. старостві; польськ. *Białobrzegi* (ОАІМ). Як: *бѣл(ыи)* — це не тільки *albus*, *leucos* (тут на поверхню виходять в а п н я к и; Болтенко, 36), але й вказівка на сторони світу (пор. серб. *бѣли брѣг* «південний берег»; Роспонд, Стр., 51). О. С.

БІЛЪГОРОДЪ, м. («градъ»), в Київськ. землі, на п. б. р. Ірпінъ; г-ще в суч. с. *Білогородка* Києво-Святошинськ. р-ну Кв, де для оборони Києва із зх. було побудовано 991 р. велике м. (Рыбаков, Политич., 78); 991, Володимиръ заложи градъ *Бѣлѣгородъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 122); 997, около *Бѣлагорода* (т. ж., 127); 1069, приде *Бѣлгороду*... бѣжа из *Бѣлагорода* (т. ж., 173); 1097, ведоша и *Бѣлу-*

городу. иже гра малъ оу Києва. ико .і. верстѣ в дале (т. ж., 260); 1150, идущо же ѣму *Бѣлгороду*. Борисъ Гюргевичъ выбѣже из *Бѣлагорода*. и ѣха Кыѣву (т. ж., 330); 1152, оу *Бѣлагорсда* (т. ж., 332); 1189, Кназь великы Всево-

лодь. Ѡда дчерь свою Верхуславу *Бѣлугороду*. за Рюриковича Ростислава (т. ж., 407); 1206,

Мѣстиславъ Романови. сѣде в *Бѣльгородѣ* (т. ж., 427); 1207, а *Бѣльгородѣ* затворилсѣ Мѣстиславъ

Романови. они же устремиласѣ на *Бѣльгородѣ* (т. ж., 429); 992, Володимѣръ заложил град *Бѣль* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1069, приде к *Бѣлугороду* (т. ж., 162), из *Бѣлгородѣ* (т. ж.); 1117, и дасть ему оуць *Бѣльгородѣ* (т. ж., 284); 1136, до *Бѣлгородѣ* (т. ж.,

229); 1195, позва словѣць его. Ростиславъ Рюриковичъ к собѣ на оубѣдѣ. к *Бѣлугороду* (т. ж., 682); 980, в *Бѣльгородѣ* (к XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет. 294); 992, *Бѣльгородѣ* (т. ж., 314); 997, около *Бѣлгородѣ* (т. ж., 316); 1096, къ *Бѣлугороду* (т. ж., 337); 1097, И ведоша Василка отъ Кіева въ ночь ту къ *Бѣлугороду* (т. ж., 13); 1117, и дасть ему *Бѣльгородѣ* (т. ж., 24); 1150, Идушу же ему къ *Бѣлугороду*, Борисъ Юрьевичъ выбѣже изъ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 49), въ *Бѣльгородѣ* (т. ж., 50); 1151, Юрьн ста у *Бѣлгородѣ* (т. ж., 52), къ *Бѣлугороду* (т. ж., 54); 1159, Мѣстиславъ со братьею выиде въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 69); 1160, къ *Бѣлугороду* (т. ж., 74); 1161, Ростиславъ сына своего Мѣстислава посла въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ городы Мѣстиславу, Торчѣскы и *Бѣльгородѣ* (т. ж., 77); 1205, Рюрикъ отда *Бѣлгородѣ* Олговичемъ (т. ж., 112); 1206, Мѣстиславъ Романовичъ сѣде въ *Бѣльгородѣ* (т. ж., 113); 1207, а въ *Бѣльгородѣ* затворилсѣ Мѣстиславъ Романовичъ, они же устремиласѣ на *Бѣлгородѣ* и пришедше оубѣстунисѣ его (т. ж., 114); б. д., *Бѣлгородѣ* (т. ж., 240); 992, *Бѣлгород* (НЛ, I, 165); 1069, из *Бѣлгородѣ* (т. ж., 190); 1160, у *Бѣлгородѣ* (т. ж., 31); у переліку руск. міст: б. д., *Бѣльгородѣ* на Рпенѣ (т. ж., 475), *Бѣлгородѣ* Кіевскій (Кіевск. синопс., 54); 1634, *Бѣлгородѣ* (ОКСС, II, 32), 1686, городъ *Бѣлгородѣ* (АЮЗР, VII, I, 537); 1699, *Бѣлгородѣ* (УАЗ, I, 1926, 25); 1710, *Бѣлгородѣ* (УАЗ, 1926, I, 41); 1729—1731, м-ко *Бѣлгородѣ* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1747, wieś Białohorodka (АЮЗР, III, III, 374); 1785, м-ко *Бѣлгородѣ* (ЦДІА УРСР у м. Кіеві, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5).

Похідні: 1146, присташа к немуоу *Бѣлгородѣ* и Василевци (ПСРЛ, II, 1962, 323);

1151, Гюрги же приде к *Бѣлугороду* и ре *Бѣлгородѣ* вы есте лие мои. а отворите ми градъ. *Бѣлгородѣ*ци же рекоша (т. ж., 433).

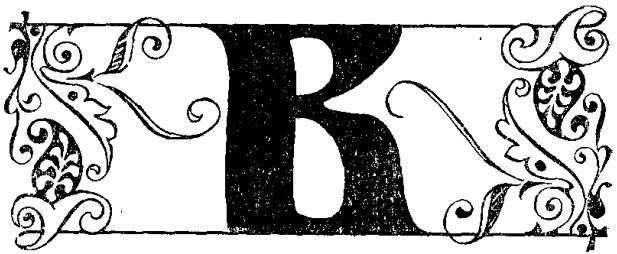
Безафіксн. композит, у якому 1-ий компонент — д.-р. *бѣль(-ыи)* «білий», а 2-ий — *городѣ* «укріплене поселення; фортеця». Відзначається пізне зрощення словосп. (пор. около *Бѣлгородѣ*) (Труспонд, Стр., 51). Значення *білий* «західний» (Трубачев, РСЭ, 57) — «м. на зх. від Кіева» — тут відхиляється, оскільки бракує бінарн. опозиції зх.-сх. (див. *Бѣлберезьє* II). Найімовірише, *бѣль(ыи)* «гарний, красивий» (Фаминцын, 95). I. Ж.

БѢЛЬГОРОДСКАЯ, епископія («епискупія», «епископіа»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епискупіи в Русѣ (в руси): первая Кіевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупія, также Черниговская, Переяславская, *Бѣлгородская*, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Ад'єктив на -*ьск-* від ойконіма *Бѣльгородѣ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

БѢЛЬСКЪ, м., у Волинск. землі; суч. с. *Бѣльск* Рокитнівськ. р-ну Рв; як м. *Бѣльск-Подільський* Белостоцьк. воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1253, и взѣста Городень. а сама воротистасѣ Ѡ *Бѣльска* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 819); 1289, хотѣшу же емоу послати до Берестья. и до Каменца. и до *Бѣльска*. и приде емоу вѣсть. оже оуже засада Юрьева. въ Берестьи. и во Каменци. и въ *Бѣльски*... Мѣстиславъ же пребывъ мало днии въ Берестьи. и ѣха до Каменца. и до *Бѣльска*... оутвердивъ люди и засадоу посади въ *Бѣльски*. и въ Каменци (т. ж., 928, 932).

Релятив на -*ьск-* від гідроніма **Бѣлая*; пор. мм. *Кѣрскѣ* (і пізн. р. *Кур*), *Тѣриискѣ* (і р. *Тѣрья*; див.) тощо. На Поліссі (Рв, Жт) чимало гідронімів типу *Біла*, *Біла Криниця*, *Білка*, *Біленька* й под. (СГУ, 52—55). А. К.

ВАКЪЄВЪ, двір («дворъ»), у м. Володимирі Волинск. землі, суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл; 1097, и придоша с ним (Васильком) Володимерю... и посадиша и въ дворѣ *Вакъевѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 268), Приде же Давыдъ съ нимъ... и посади во дворѣ *Какієви* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет. 100). Пор. *Вакієв* — с. на р. Гуйві пр. Зх. Бугу (Насонов, 132).

Посесив на -*єв-* від антропоніма *Вакби* (Морошкін, 34); *Какієвѣ* — помилк. А. К.

ВАЛЫ, ур. (двое) в Переяславск. землі; суч. Переяслав-Хмельницьк. р-н Кв; побл. кол. Янчиного (див. *Янъчино*) сільця (Ук. ПСРЛ, II, 24); пізн. с. Пологи-Яненки і Стряково (див.: Стряковъ), тепер Строчкова. того ж р-ну; Самойловський, 101); 1095, приде Итларъ в градъ Переяславль. а Кытанъ ста межн *валома* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 227); 1149, и стою

Гюрги ѣ: дни. и в третии днь... поиде Ѡ Стрякве мимо городъ. и ста межн *валома* (т. ж., 322), Ростиславъ пришедша к Переяслави. и перехавше Лтицю... стага по Трочубею. а Гюрги

стога. г. дни оу СтрАкве. а четвертын днь поиде
 ѿ СтрАкве. мимо городъ... и ста межѣ *валома*...
 ѿб оноу стороною Трѡубеша. за звѣрнцемъ
 (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379),
 Юрьи... сташа у Кудинова селца, и перешед-
 ше Стрѣковъ сташа... и поиде отъ Стряквѣ мимо
 городъ, и ста межѣ *валома*... Юрьи же стояше за
 Янчимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр.
 лет., 46).

Тепер це *Великий* і *Малій*, або *Ближчий* і
Дальший, вали — чч. великої системи т. зв.
Зміювих валів, що на Лівобережжі тяжіють
 до м. Переяслава (Самойловський 101), а на Пра-
 вобережжі — до Києва.

Семантичним способом від д.-р. *валы* «насипи»;
 як із н.-в.-нім. Wall через польську мову (Фас-
 мер, I, 268). Одиак пор. сл. *valiti, valjati*
 (А. П. Критенко. — *Рец.*). О. С.

ВАРИНЬ, пос., в Переяславськ. землі; теп-
 пер не простежується. Як: 1. один із топонімів
 на **Ворон-** (?) (пор. сс. *Ворона* на Сулі, *Воронка*
 побли. Удаю, *Воронинці* на Сліпороді) або ж
 с. *Варва* (!) (Пог., Роз., 94—95) на р. *Варв(иц)і*
 бас. Удаю (Бод., Пам. кн., 7; ЛВП, 176) і 2.
 у Половецьк. полі (Андріяшев, Переясл., II),
 що сумнівно із структурн. міркувань; 1096,

посади *МА* ѿць в *Переяславлі*... і ходимо за
 Сулои. и їдучи к Прилуку городу... срътоша...
 Половѣцьскыѣ князи... и бѣжаша на Сулу...

на Гжинь днь идохо к Бѣлѣ Вежи... потомъ
 на Торческыи городъ... Гюргевь... на той же

сторонѣ оу Красна Половци побѣдихо. и по-

томь... оу *Варина* вежѣ *взАхо* (1377 р., ПСРЛ,
 I, 1962. Лавр. лет., 248—249).

Як: 1. того ж походження, що й назва смт
Варва, райцентру Чрг; помилк. (?) *Варинь* зам.
 **Вары* (род. відм. **Варгве*). Однак *Варву* в
 1-й пол. XVII ст. названо «новоосілою» (Др.,
 883; Лаз., Луб., 120; Лаз., ОСМ, III, 361; Зг.
 dz., XX, 86; ХХII, 161; Лаз., Села, 159); пор.
 Вугва бас. Вісли (Трубачев, 68—71); 2. від іншо-
 мовн. *var-* (?); пор. рос. *вара(ка)* «стрімкий бу-
 гор, скеляста гора на березі моря» із фін. *vaaga*
 «лісистий бугор, гора», карел. *voaga* «т. с.»
 (Роспонд. Стр., 45; Фасмер, I, 273); 3. посесив
 на *-ин-* від д.-р. антропоніма **Вара* (Галас,
 I, 82); Пор. ще: сіверськ. (1390 р.) *Вар(ь)но*
 між Десною, Остром і Удаєм (Клепатский, 278),
 а також *Wagin* у кол. провінції Мекленбург-
 Шверін (Гагарин, I, 288); р. *Варнава* (< **Va-*
gīnawa), заселена сл. пл. *варни* (*Wagīni*; Сели-
 шев, Сл., 20), вони ж *вагри* (*Вагры*; Кобьчев,
 152); м. *Wagin, Waguл* (Гол., 46), *Wagin* (*Smilauer*,
 328) у Словаччині тощо. О. С.

ВАРАЖЬСКАЯ, печера («пещера»), побли.
 давн. Києва, прилягає з пд. до Дальніх печер
 у Києво-Печерськ. лаврі (Захарченко, 126);
 1013, Прийде... въ Кіевъ преподобный отецъ...
 Антоній отъ Святыя Горы, и вселися в пещеру
Варяжскую (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ.

лет., 261). У XVII ст. місцеві печери називалися
Розбійницькими (Захарченко, 126).

Релятив на *-*ьск-* від д.-р. етноніма *Варагъ*;
 можливо, в зв'язку з діяльністю *варязьк.* куп-
 ців, які там зупинялися, плаваючи по Дніпру
 (Толочко, ТКП, 9). І. Ж.

ВАРАЖЬСКИЙ, о-в («остров»), на Дніпрі
 біля м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 26); побли. кол.
 с. Зарубинці Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и придо-
 ша к рѣцѣ Днѣпру. на Зарубѣ къ ѡстрову.
Варяжскому (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет.,
 505); 1224, к рѣцѣ Днѣпроу. ко ѡстрову *Ва-*

ражскомоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.
 лет., 741), на Зарубѣ ко острову *Варяжскому*
 (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130), на
 зарубѣ къ острову *Варяжскому* (ПСРЛ, V,
 1925. Софийск. 1-я лет., 204); 1223, И совокоупи-
 ша землю Роускоюю всю противу Татаромъ и
 придоша к рѣцѣ Днѣпру на Зарубѣ, ко острову
Варяжскому (ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет.,
 88). Див. ще *Варяжская*, печера.

Релятив на **-ьск-* від етноніма *Варагъ*. І. Ж.

Відповідно до тексту Іпат. літ., в якому
 під 1224 р., очевидно, помилк. пропущено «на
 Зарубѣ» (пор.: и придо к рѣцѣ Днѣпроу. ко

ѡстрову *Варяжскомоу*. и приѣха тоу к нимъ.
 всА земля Половецкая... а выгонци ГаличкыА
 придоша по Днѣпроу... и сташа оу рѣкы Хорь-
 тицѣ. на бродоу оу Протолчи; ПСРЛ, II, 1962,
 741—742), у деяких працях (пор. Эв., Топ.,
 193—194) хибно ототожнюється *Варяжський* о-в
 із о-вом *Хъртичь* (див.). В. ред.

ВАСИЛІЄВЪ, мм.: І. в Галицьк. землі;
 суч. с. *Василів* Заставнівськ. р-ну Чрв; 1229,
 ѡт(т)оудоу же поиде король ко *Василевоу*. и
 переиде Днѣстрѣ. и поиде ко Проутю (~ 1425 р.,
 ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 761); 1448, дали
 есми ему от насъ... селы, на има *василовъ* на
 дѣнистрѣ и борисово село (ССУМ, I, 154; Карп.,
 ТЦЧО, 13).

За археолог. та ін. даними, *Василевъ* був
 значн. м. Галицької Русі (Тимошук, ЛМБ,
 164—165; Тимошук, ИГБ, 214), а його назва
 фактично не мінялася, за винятком окремих
 спроб її пізн. романізації (1785, *Васильул*;
 1625, *Василеу*; 1633, *Васелеу*) чи введення в про-
 дуктивний на Буковині ряд на *-івці*: *Wasliwci*
 при нім. *Wassileu* (Карп., ТЦЧО, 13).

Посесив на *-ев-* від д.-р. особового ім. *Ва-*
силь (*-ни*); гадають, що м. належало теребо-
 вельськ. кн. *Васильку* (1090—1124), за ім. якого
 й назване (Тимошук, ИГБ, 214). Л. М.

II. на р. Стугна в Київськ. землі; суч.
 м. *Васильків* Кв (Києвск. синопл., 77) [як III? —
 с. *Василів* Білоцерківськ. р-ну Кв, див. ПСРЛ,
 II, 1962, 221, 392, 468; Махновець, Рук. —
 В. ред.]; 996, тогда обѣщасА Володимеръ поста-

вити ѿ црковъ *Василевѣ*. ста Прѣображенъю
 (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 125), придо-
 ша Печенѣзи к *Василевоу* (XV ст., НЛ, I, 166);
 988, в *Василевѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.
 Ипат. лет., 97; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр.

лет., 309; НЛ, I, 152), [в] *Василиви* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 1136, Половци переидоша Днѣпръ.

декабра въ кѣ и почаша воевати. ѿ Трьпола. около Красна. и *Васил(ь)ева* и до Бѣлагограда (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1151, Гюрги... стояще оу *Василева* (т. ж., 430), а сами вѣсташа к *Василеву*. и тако исполцише полкы своя поидоша мимо *Василевъ* чере Стугну (т. ж. 434); 1171, бѣжа ис Киева на *Василевъ* (т. ж., 544), а пришла ми вѣсть ночью ѿже Мьстислаевъ въ *Василевъ* (т. ж., 547); 1172, Глѣбъ пусти Половци въ вежѣ. и шедше сташа за *Василевомъ* (т. ж., 550); 996, придоша Печенѣзи къ *Василеву*... обѣщася Володимеръ поставити церковь въ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 315); 1151, а Юрьи стояше... у *Василева*... шедше сташа у *Василева* обѣду (т. ж., 53, 54); 1159, въ *Василевъ* (т. ж., 69); 1165, Давыдъ Ростиславичъ сѣде въ Витебскѣ, а Роману Вячеславлю внуку да Ростиславъ *Василевъ* и Красенъ (т. ж., 78). У «Сп. руськ. міст» — б. д., *Василевъ* на Стугнѣ (НЛ, I, 475), на Стугнѣ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 240); 1150, у *Василева* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1155, Андрею сыну своему даде Вышгородъ и *Василевъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303); 1593, Wasylow (АЮЗР, I, 1, 386); 1686, *Васильково* (АЮЗР, VII, 1, 542); XVII ст., Wasilkow (Карта Л. Боллана; Ляск., ИКА, 25); 1852, *Веселое-Василь* (КГВ, № 5, 33).

Похідні: 1146, *Василевци*, катойконім (ПСРЛ, II, 1962, 323); 1686, р. *Василевка* л. Стугни п. Дніпра (АЮЗР, VII, 1, 538), вона ж: 1800, *Васильковка* (АКГ) або стр. *Василевъ* (Семенов, I, вып. III, 402).

Посесив на -ев- від д.-р. (з гр. βασιλεύς «цар, володар, повелитель») ім. *Василии*, або *Василь* (Роспонд. Стр., 39), християнське ім'я вел. кн. Володимира Святославича; форма *Василиви* відбиває явище ікавізму (Роспонд. Miscellanea, 30). Аналогічно *Васильків* від *Василько* (Никонов, КТС, 76). Як безпосередньо від назви ур. *Василевъ*, де й було закладено м. (Семенов, II, вып. III, 402). І. Ж.

ВАСИЛЕВЪСКИЙ, шлях («путь»), із м. Києва, в напрямі до р. Стугни і м. *Василева* (суч. *Васильків* Кв), далі на Володарів і, через Галичину, в Угорщину й Чехію (Шамрай — ІГЗ ВУАН, 1923, III, 36); 1169, Мьстиславъ же заутра. по не иде Києву. изрАдивъ полкы свои.

Василевські путѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); 1977, дорога *Васильківська* (с. Крушинка *Васильківськ.* р-ну Кв; Анк).

Релятив на -ськ- від назви м. *Василевъ* (див.). І. Ж.

ВАСИЛЬКОВЪ, двір («дворъ») кн. *Василька*, сина Юрія Долгорукого, в Києві, в межах «верхн. м.» (Каргер, 277; Толочко, 128); можливо, побл. Львівської пл., між вул. П. Осипенко й Рейгарською (Махновець, Рук.); 1159, *Васильковъ* дворъ... разграбиша в городъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 489); 1157, и *васил-*

ковъ дворъ... въ городъ разграбиша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. ім. *Васил(ь)ко*. В основі *Василии*; див. *Василевъ*. І. Ж.

ВЕЛИКАЯ СКѢФЬ, країна, в Пн. Причорномор'ї; як між Дністром і Дунаєм (Трубачев, Ранн., 51), ч. т. зв. *Старої Скифії* (Трубачев, Indoarica, 16); 907, Иде Олегъ на Грекы... поя же множество Варягъ, и Словенъ, и Чюди, и Кривичи, и Мерю, и Поляны, и Сѣверо, и Деревляны, и Радимичи, и Хорваты, и Дульбы, и Тиверци, яже суть Толковины: си вси звахуться *Великая Скуѣфь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1846. Лавр. лет., 12; текст модернізовано); б. д., а Оулучи Тиверци. сѣдаху бо по Днѣстру. присѣдаху къ Дунаєви... или до моря... *Великая Скуѣфь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 13), и живаху в мирѣ. Полане и Дрєвлане. и Северо и Радимичи. и Ватичи. и Хорвати. Дульби же живаху по Бугу. кде ннѣ Волянне. а Оулучи Тиверци сѣдаху по Бугу. и по Днѣпру... [при]сѣдаху къ Дунаєви. и бѣ множтво ихъ... оли до моря... да то са зоваху ѿ Грѣкъ *Великая Скуѣфь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 9—10); 907, Олег(ль)... поя же множество Варягъ. и Словенъ. и Чюди. и Кривичи. и Мерю. и Поланы. и Сѣверо. и Деревляны. и Радимичи. и Хорваты. и Дульбы. и Тиверци. яже суть толковины. си

вси звахуть *Великая Скуѣфь* (т. ж., 21); б. д., Лутичи и Тиверичи... къ Доунаєви... по Днѣпру... *Великія Скифія* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 4); 906, Варягъ и Словенъ, и Чюдь, и Кривичи, Меря, и Поляне, и Севера, Деревляне, и Радимичи, и Вятичи, и Хорваты, и Дульбы, и Тиверци, яже суть толковани: си вси звашеся отъ Грѣкъ *Великаа Скуѣфя* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 46), Лутичи и Тиверичи... *Великоа Скуѣфа* (*Скифія*) (т. ж., 42); б. д., Седмы [камень.— О. С.] — аоукинфъ... обрѣтається внутрь Варварикін Сирстей и внутрь *Великія Скифія*... Осмый — ахакисъ... въ тѣх же *Скифѣхъ* (1538 р., ПСРЛ, XXII, II. Русск. хронограф, 13), внутрь *великія Скифія*... во *Скифѣхъ* тѣхъ (2-га пол. XVI ст., т. ж., I, 193); 907, Грѣци... дань даяху: на Киевъ, и на Черинговъ, и на Перѣяславль, и на Полтескъ, и на Ростов, и на Любеч, и на прочая грады рускіа... сии всѣ звахуся от грек *Велжіа Скифіа* (*великія Скифія*) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 178); б. д., *О скифѣхъ*. А лутичи и тиверичи приседаху к Дунаєви... сидяху иже по Днепру нолны до моря... да то ся зовет грек *Великая Скифія* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Холмогор. лет., 12); 907, Приде Олег на греки... имея с собою... варяги, словяны, чюдь, кривичи, меряне, поляне, сивярене, радимичи, вотяки, хорвати. Сих всех нарицаху греки *Великая Скифія* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 11), Лутичи и Тиверичи приседаху к Дунаєви и бе множество их по Днестру нолы до моря, и суть гради ихъ и до сего дне, да то ся зоветь от Грек *Великая Скифія* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., Эрмитажн. сп., 339).

Як від антропоніма: пор.: б. д., правнуци Афетовы Скиф, Казардан... вселишася во Аексонопонте. И от сих... прозвашася по имени прадеда своего Скифа Скифия Великая (ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 11). Фактично: словосп., атрибутивна ч. якого (Великая) вказує на наявність ін., т. зв. Малої Скіфії, як називалася скіфська держава, що з к. III ст. до н. е. об'єднувала Крим і Нижню Наддніпрянщину із столицею в Неаполі Скіфському (тепер у межах м. Сімферополя Крм). Так звалось й ін. держ. утворення в Добруджі (тепер у складі СРР; РЕІV, IV, 108). Означувана його ч. Скѣфъ, Скѣфъ (за аналогією до етнохоронімів: Рѣсь, Чѣдъ, Прѣсь, Лопъ, Вьсь, Пермь, Ёмь, Корсь і под.) від д.-гр. Σκίθης «скіф» (див. Скѣфия). О. С.

ВЕЛИКЫИ, двір, у давн. Києві, р-н Десятинної вул. (Махновець, Рук.); 1151, ИзАслав

же сѣде с Вацеславо в Кыѣвѣ. Вацеславъ на Велико дворѣ, а ИзАславъ подѣ Оугръскимъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); ВА-

цеславъ же на Велицѣ дворѣ, а ИзАславъ подѣ Оугорскимъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 445); Вяцеславъ на велицѣмъ дворѣ, а Изяславъ подѣ Угорскимъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56).

Семантичн. способом від д.-р.прикметника великыи. І. Ж.

ВЕЛИКЫИ РѢТЬ, р., л. Росі п. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Кв.; тепер р. Протѣка; вона ж кол. Рѣтъ; 1151, тогда же Георги и Володимерь... Дѣдвичь. и Стославъ и Половци дидии. и Всеволодичь Стославъ. поворотаче полкы своя поидоша к Великому Рутюви не хотаче са бити. но хотаху зайти за Рютъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 436).

Складена назва: прикметник Великыи (див.) та гідронім Рѣтъ (див.). І. Ж.

ВЕРЕЩИНЪ, м., у Волинськ. землі; як м. кол. Житомирськ. пов. Волинськ. губ. (ОАІМ); тепер не простежується; як с. Верещин Хелмського воєводства ПНР (Махновець, Рук.); 1204, а снѣ мой во одиномъ Берестыи Сѣлександръ приА Оугровескъ. Верещинъ Столпъ. Комовъ. и да Василкови. Белзъ (~ 1425 р., II, 1962. Ипат. лет., 721); 1213, Данилоу же возвратившоусА к домови. и ѣха с братомъ. и приА Берестии. и Оугровескъ. и Верещинъ. и Столпъ Комовъ. и всю Оукраиноу (т. ж., 732); 1217, Данилъ же... поиде... побра подѣ Лешкомъ грады, си есть, Берестя, Угровъ, Верещинъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333).

Посесив на -ин- від антропоніма *Вереща; пор.: Vřešć (Svoboda, 204), а також Верещака (Тупиков, 83), Верещака (Морошкин, 37). В основі ім. Вереща(га) < *вереща(га): 1) «балакун, сварлива людина»; 2) (?) «птаха, що верещить»; пор.: д.-р. верещати; ст.-сл. ВРЪШТАТН, чес. vřeštěti й под. (Фасмер, I, 298). Сюди ж сс. Верещаци Тр й Чрк; бал. Верещака в Кв; рр. Ве-

рещиха (бас. Черемошу), Верещиця (бас. Дністра; СГУ, 98) у Підкарпатті тощо. А. К.

ВИРЬ, м. і р. в Чернігівськ. землі (Насонов, 223); як кол. с. Вирі Старі на межі Харківськ. й Курськ. губ.; імовірноше, Вірське г-ще в м. Білопільлі (Голубовский, История, 117; Барс., 45), тепер районцентр См.; 1096, на

Донъ идохо с Стополко и с Дѣдмъ... и к Выреви баху пришли (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1127, и стаща оу Ратьмирѣ дубровы. за Выремь (т. ж., 296); 1113, слышавше же половцѣ.

смерть Стополчю. и съвокупившесА и придоша къ Выры. Володимерь... иде къ Выру (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276); 1128, и ставшимъ нмь оу Ратьмирѣ дубровы за Выремь (т. ж., 290, 291); 1147, а самъ поиде съ Стославомъ. и... боудоу к Выреви. и посажа посадники свои Глѣбъ Георгевиць. по Посѣмью за полемъ. и тоу вырА (т. ж., 356); 1149, Глѣбъ... поиде оттуду къ Выреви; и ту у Выря Половци мнози заходиша с ним (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43); 1159, придоша Половци мнози к Выреви (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 42); Половцы мнози придоша къ Выреви (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 120); 1127, и Всеволодъ... стаща у Ратмѣрѣ дубровы за Выремь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26); 1148, къ Выреви... у Выря (т. ж., 42); 1160, въ Выри (т. ж. 74).

Похідні: 1147, Всеволодичь Святославъ... послашасА к Выревецемъ (ПСРЛ, II, 1962, 356); 1160, Выревци (т. ж., 505); 1148, и взяша город Попахъ, а Выревци и выѣхаша (ПСРЛ, XXIII, 35), выревци и выеханцы (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 44).

Семантичним способом від геогр. терміна вирь «вир, водоверть»; пор.: с.-х. вір, словен. vír, польськ. wír, чес. vír, ст.-сл. ВЪРЪТН «кпіп-ти» (Фасмер, I, 318); сюди ж: сс. Вири, Нові й Старі Вирки Білопільськ. р-ну См; рр. Вир(ъ): 1. у Новгородськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 32); 2. л. Сейму л. Десни; 3. пр. Горині п. Прип'яті; 4. пр. Сожу; 5. у с. Степанівка Борзнянськ. р-ну Чрг та ін. (СГУ, 103). А. К.

ВИТИЧЕВЪ, І. брід («бродъ»), біля м. Витичевъ Київськ. землі, побл. суч. с. Витачів Обухівськ. р-ну Кв (пор. т. ж. р. Переволока п. Дніпра; Де-ла-флиз, 548); як біля гирла р. Віти бл. с-ця Мирославское (див.) (Махновець, Рук.); 1151, Пришедшимъ же имъ къ Витичеву броду, и стаща противъ себе (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 187); див. Витичевъ II.

II. м., на п. б. Дніпра в Київськ. землі; суч. с. Витачів Обухівськ. р-ну Кв (Андриевский — КС, 1883, VII, сент.— окт., 6—7);

1152, и переѣха Георги в лодья. оу Витичева. а прочии перебродоша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 334); 1149, ИзАславъ же ста пришедъ оу Витичева (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378); 1177, приѣхав же Стославъ с полкы своими ста оу Витичева (т. ж. 604); 1151, Сдумав-

ше же Олговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимеромъ и съ коши противу *Витичева*, а сами поидоша къ Зарубу (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52). За Константином Багрянородним (X ст.), *βιτιτξέβη* (Изв. виз. пис., 10); 1508, у *Витючевъ* (Дарств. Обуховичевой, 347), *Вятичи*, *Витичи* (Киевск. синопс., 21); XVII ст., *Витачев* (КБЧ, 107); 1764, *Витачев(о)* (АКБМ); 1784, *Видочевъ* (Есипов — КС, 1891, IV, 75), 1901, *Витачево* (Макс., Прил., 71).

Похідні: 1720, *Виточевські озера* (Оп. КПЛ. 291).

Як від: I. особового ім. *Вятко*: «Имѣна же тѣ Князіе у себе и Гетманы, отъ нихъ же бѣ... вторый *Вятко*, а отъ того *Вятичи* или *Витичи*, ниже Триполя» (Киевск. синопс., 21); 2. сл. *вита*, або *вица*, «оповіщення вогнем» (Рыбаков, Политич., 79); 3. д.-р. етноніма *Вятичи* (Роспонд. Стр., 39—40) тощо. Імовірноше, посесив на -ев- від патроніма *Витичъ*: *Витъ* < *Витославъ* (Роспонд, Miscellanea, 25).

III. пагорб («холмъ»; 70 м над рівн. Дніпра) на п. б. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв, де виявлено два г-ща: пн.— кол. м. *Витичевъ* й пд.— на місці нов. фортеці, т. зв. *Святополча-града* (Творогов, 447). Наприкінці XI ст. пагорб *Витичевъ* був уже незаселеним (Тихомиров, 354); 1095, Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевъ* холму в свое имѣ. нарекъ Стополчь городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), сѣдоша на *Видичевъ* холму въ градѣ Святополчѣ (XV ст., ПСРЛ, V, 1925.

Софійск. 1-я лет. Вып. I, 150). Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевскомъ* холмѣ... Стополчь градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), а Юрьевци съ епископомъ Мариномъ прибѣгше сѣдоста на *Витичевъ* холмѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8). Див. *Витичевъ* II. I. Ж.

ВИТИЧЕВСЬКИЙ: I. брід («бродъ»), біля м. *Витичевъ* Київськ. землі; суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв; 1152, Гюргеви же со Олговичи хотѣшно поступити внизъ к *Витичевскому*

броду... пришедши имъ к *Витичеву*. и стаща противу собѣ... оставивше Гюрга князя с Двдвиче. с Володимеро и с товары. противу *Витичеву* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 331); 1151, и хотѣшми внизъ поити къ *Витичевскому* броду... а лодѣ его по Днѣпроу же пришедше же и стаща на *Витичевъ* оу Мирославського села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

II. бугор («холмъ»), на п. б. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв; 1095, Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевскомъ* холмѣ. имѣ своѣ нарекъ Стополчь градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 219); пор. тоді ж: на *Витичевъ* холму в свое имѣ. нарекъ Стополчь городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 229).

Релятив на *-ьск- від топоніма **Витичевъ* (див.). I. Ж.

ВИШНЯ, пос. в Галицьк. землі; г-ще на л. б. р. *Вишні* п. Сяну в суч. м. *Судова Вишня* Мостиськ. р-ну Лв; до 1545 р. с. *Вишня* (ІМСУ, Лв, 485); т. ж., р. *Вишня* п. Сяну п. Вісли (СГУ, 105); 1230, Филипъ безбожный. зва князя Данила во *Вишню* (в *вишню*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 762); 1393, а писанъ листъ оу *вишни* (ССУМ, I, 225); 1649, z strony miasteczka Wisnie (Жерела, V, 75); 1650, w Wispi (т. ж., 101).

Похідні: с. *Вишенька* Мостиськ. р-ну Лв над р. *Вишенька* п. *Вишні* (СГУ, 104).

На тер. м. *Судова Вишня* є двое д.-р. г-щ: 1-ше в зх. ч. м. в ур. Замчійська й Вали, заселене, за археолог. свідченнями, не пізн. X—XI ст., й 2-ге, датоване XII—XIII ст., — в сх. ч. м., над р. *Вишнею*, в ур. На Чвораках. Вважають, що літоп. згадка стосувалась 2-го пос. (Ратич, Др., 49—52).

Семантичним способом від д.-р. *вишьний* «верхній» (Срезневский, I, 458); можливо, від гідроніма. Л. М.

ВЛАДИМИРОВЪ, рив, побл. давн. Києва; перетинав дорогу між *Дорогожичем* і *Капичем*; тепер у межах міста, між поч. вул. Мельникова й вул. Герцена; 978, И поиде на Ярополка. И не возможе Ярополк затворитися в Киевѣ. Владимир же обрився, и есть и нынѣ ров *Владимеров* (УЛС, 29).

Посесив на -ов- від ст.-сл. особового ім. **ВЛАДИМЕРЪ**. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред.

ВОДАВА, пос. в Галицьк. чи Волинськ. землі; не локалізовано; як м. *Водава* Хелмського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1240, Ростиславъ. вышедшоу же Львови изъ Оугоръ. с бояры Галичкыми и приѣха во *Водавоу*. ко ошю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789).

Можливо, помилк. замість **Володавоу*; пор.: польськ. м. Włodawa при вп. р. *Влодавки* в Зх. Буг; ПНР. Л. М.

ВОИНЬ, пос.: I. у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Воїнин* Локачинськ. р-ну Вл; як с. *Воїнь* Бяло-Подляського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1282, Люблинѣць взалъ башеть оу него. село на Въкраїници именовъ *Воїнь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Як від особового ім. *Вою* — скороч. компози- та з 1-м компонентом *Вои-*, утвор. за допомогою -н- (-нь-), з типовим для сх.-сл. топонімії -ь (Роспонд. Стр., 45); пор.: Voj-, Voi-, Vojn — особове ім'я або елемент компози- та типу: Vojmir (с.-х., польськ., чес.), Vojislav (болг., польськ., с.-х., д.-р.) і под. (Svoboda, 92); болг. ім'я *Воин* (Ялчев, 114) та ін. Імовірноше, в основі — д.-р. *воинъ*, мн. *вои* (Фасмер, I, 334), звідки посесив на *-j(ь), пізн. субстантивований А. К.

II. в Переяславськ. землі біля гірла Сули, пізн. с. *Воїнська Грєбля*, або *Воїнци*, Градизьк. р-ну Пл; затопл. Кременчуцьк. вдсх.; 1054, иде Всеволодъ на Торкы (зимѣ к *Воїню*). И по-

беди Торки (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 162; подане в дужках взято з Радзивілівськ. літ. та з рукоп. кол. Моск. духовн. академії.— О. С.); 1079, приде Романъ съ Половци къ *Воину*. Всеволодъ же ста оу Переяславла (т. ж., 204); 1147, Изаславъ... миръ сотвори съ Половци оу *Воина* (т. ж., Сузд. лет., 315); 1110, Стополкъ и Володимерь. Двдъ. и дошедше *Воина* воротитшася. того же лѣта пришедше Половци *Воини* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260); 1079, приде Романъ съ Половци к *Воиню* (XV ст., ПСРЛ, V, 1926. Софійск. 1-я лет., 147), къ *Воиню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); пор.: 1552, За Днепромъ... отъ замьку Каневского въ шестинадцати миляхъ, отъ Черкасъ в девяти, на рече Суле устье, где Сула въ Днепръ впадаеть, отъ того вышей у мили по речку Переволочну то монастыря Пустынского... а вышей речьки Переволочное въ польмили подъ *Воиномъ* Городищомъ езы... Тамъ же на Суле уверхъ далей отъ *Войновъского* (АЮЗР, VII, I, 101); 1750, с. *Гребля Воинская* (Лаз., Луб. полк, 76), розміщ. біля гирла Сули, або пізн. *Вѣйнци* — топонімізован. катойконім «мешканці (вихідці з) *Вѣйна*»; пор.: нп *Кишѣнци* й *Кишѣнка*, *Котелѣвци* й *Котелѣва*, *Хорольци* й *Хорол* Пл. та ін.

Як кілька поселень: 1. *Воинъ* 1054 р.— місцевість за Сулою; 2. *Воинъ(-ь)* 1079 р.— ур. бл. Переяславля-Руського (Карамзін, 41, 54), суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пізн. с. *Войниці* за 11 км від м. (Барс., 37), вони ж *Войниці* (Пог., Роз., 93; Аристов, 7; Кудряшов, 142; інакше: Марк., О нар., 2); 3. *Воинь* 1110 р.— х. *Войниха* побл. м. Лубен Пл (Пог., Род., 93; Арандаренко, 271) — помилк. (цей х. виник у XVII ст.; Милорадович, Ср., 292); як неможл., щоб у межах одн. кн-ва було кілька одноім. нп (ДГЮ, 17). Найімовірніше, *Воинь* — це г-ще бл. с. *Вѣйнци*, або *Вѣйнска Гребля*, біля гирла Сули (Соловьев, I, 695; Андріяшев, Переясл., 10; Ткаченко, Кременчуччина, 61; Стрижак, Назви уходів, 50—51), виявлене В. Г. Ляско-ронським (Ляск., Торки, 12; Ляск., Русск., 8; Ляск., ИПЗ, 190—191) і розкопане Кременчуцьк. д.-р. експедицією Інституту археології АН УРСР 1956—1959 рр. (ДГЮ, 1—148) побл. Переволочної л. рук. у гирлі Сули л. Дніпра (СОУ, 415). Як гіпотетичне **ѡстьѣ*, звідки араб. *Авсія* (ДГЮ, 17).

Очевидно, субстантивован. посесивно-релятивний ад'єктив на *-j(ь) від д.-р. *воинъ* «воїн» (пор. ще сх.-сл. ім'я *Воин*, відоме на Наддніпрянщині в XV—XVI ст., Тупиков, 89; Морозкин, 27). Отже, *Воинь* — це «Войнський»? Таке розуміння назви порубіжн. міста-фортеці (УІЖ, 1961, I, 151), міста-воїна є досить привабливим (тут серед археолог. знахідок числяться й «фігурка воїна»; ДГЮ, 111). О. С.

ВОДЬНЫЕ, ворота, в м. Треполі Київськ. землі; г-ще біля школи в суч. с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв; 1177, Мстислав... поидоша к городу. ко Трьполю и Мстислав же поиде к воротом к *воднымъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 604).

Семантичним способом від прикметника *водьныє* (містилися, очевидно, біля *води*). І. Ж.

ВОЛОДАРЄВЪ, м., над р. Рось у Київськ. землі (Барс., 38), на Василівському торговельному шляху з Києва в Галич (Андріяшев, 50); суч. смт *Волдарка* Кв; як г-ще на п. б. р. Унави бл. м. Фастова Кв (Махновець, Рук.); 1150, и приде Изаславоу вѣсть. оже Володимерь перешель Болохово. и деть мимо Мунаревъ к *Волдареву* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); XVII ст., *Wolodarka* (карта Л. Боплана — Ляск., ИКА, 18); 1616, *Włodarka* (АЮЗР, VII, I, 296), XVIII—XIX ст., *Волдарка* (Корол., 197; Фунд., 56).

Похідні: 1594, р. *Волдарка* л. Росі п. Дніпра; у *Волдарськ.* р-ні Кв (МЮР, 2, 154); 1764, до той церкви *Волдарскей* (Похил., 731), ур. *Волдарский* (с. Сухий Яр Ставищенськ. р-ну Кв; СНМ Кв; 1500), х. *Волдарский* (після 1791 р. як с. Завадівка суч. *Волдарськ.* р-ну Кв; ОАІМ); 1974, дорога *Волдарська* в с. Зрайки того ж р-ну Кв (Анк.); прізв. *Волдарський* тощо.

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. *Волдарь*, згаданого 1083 р. (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205; Роспанд, Стр., 68). Як м. *Волдарь* [? — В. ред.] (Нерознак, НДГ, 44—45). І. Ж.

ВОЛОДИМИРЬ, м. («градъ»), столиця Волинськ. землі; г-ще Валі в суч. м. *Володимир-Волинський.* райцентрі Вл; 988, и посадиша... Всеволода *Володимери* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1054, а Игорю [даю.— А. К.] *Володимеръ* (т. ж., 161); 1096, и Слегъ приде из *Володимера* (т. ж., 247); 1150, иде с *Володимером* *Володимерю* (т. ж., 328); 983, и посади... Всеволода в *Володимерѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 105); 1055, сѣде... Игорь в *Володимерѣ* (т. ж., 151); 1168, и приде Мстиславъ из *Володимера* (т. ж., 528); 1261, свадьба

бы оу Василка. кнѣза. оу *Володимерѣ* (т. ж., 848); 1098, придоста к *Володимерю*... и Давид затворися въ *Володимери* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21); 1331, придоша оттоле въ *Володимер* *Волинський* (т. ж., 170); 989, в *Володимерѣ* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1928. Новгородская 4-я лет., 159); 1148, Изяславъ... дасть ему *Володимеръ* (т. ж., 214); 1331, и прихаша в *Володимерѣ* *волинський* (т. ж., 343); 988, *Володимерѣ*... посада... Всеволода въ *Володимерѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1055, Игорь (на столѣ сѣде) въ *Володимерѣ* (т. ж., 333); 1085, *Володимерѣ* же посади Давида Игоревича въ *Володимери* (т. ж., 3); 1097, и приведоша и (Василка) въ *Володимерѣ* (т. ж., 14); 1102, а Мстиславъ да и деть *Володимерю* (т. ж., 18); 1142, Святославъ Всеволодичъ иде въ *Володимерѣ* (т. ж., 33); 1159, а Мстиславъ иде *Володимерю* (т. ж., 70); 1185, бысть пожаръ великъ въ *Володимери* градѣ (т. ж., 97); 1206, Романовичи... бѣжаста изъ Галича въ *Володимерѣ* (т. ж., 113); 1331, придоша оттоль въ *Володимерѣ* *Волинський* (т. ж., 203).

Похідні: 1287; и посла ко братоу еппа. своего *Володимерьского* (ПСРЛ, II, 1962, 901), и

созва бояры *Володимѣрьскыя* (т. ж., 905); 1289, плакахъса по немъ лѣпшии моужи. *Володимерьстии*; и тако плакавшеса над нимъ. все множество. *Володимерцевъ* (т. ж., 920); 1098, си же обступяша град и посласта къ *Володимерцем* (ПСРЛ, XXV, 21).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Володимеръ* (м., засноване за вел. кн. *Володимира Святославовича*); в основі спільносл. ім'я-комполит *Волод-+мир-//мер-* (Фасмер, I, 326, 341). Форма *Владимир* (Илчев, 113) — наслідок 2-го пд.-сл. впливу. А. К.

ВОЛОДИМИРА, палата («полата»), бл. ц. Святої Софії в кол. м. *Корсѣнь* (див.), суч. руїни Херсонес, зх. околиця м. Севастополя Крм; тепер не простежується; 988, *Володимеръ...*

крти же са въ цркви стое Софьи... в Корсуни... идеже торг дѣють Корсоуянѣ. полата *Володимеръ* воскраи цркви стоить. и до сего дни. а *црчина...* за олѣтаремъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97).

Посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. *Володимеръ*. Див. *Володимеръ*. О. С.

ВОЛЫНЬ, I. м., у *Волинськ.* землі; як: 1. за 20 верст від м. *Володимира-Волинського* (Барс., 39) Вл; 2. Gródek Nadbużny при вп. р. Гучви до Зх. Бугу ПНР (Роспанд, Стр., 32; SG, XIII, 915); 1018, Ярославъ же совокупивъ Русь. и ВарАгы. и Словѣнѣ. поиде противу *Болеславу*. и *Стополку*. [и] приде *Волянню*. и сташа обаполь рѣкы Буга (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 143), приде *Вельню* и сташа обаполь рѣкы Буга (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 130), к *Волянню* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 372); 1350, присла к великому князю из *Вельня* князь Любортъ (т. ж., 177; ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 108); б. д., *Волянъ* на Бугу (XVI ст., ПСРЛ, IV, вып. 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1018, приде къ *Волянню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); б. д., А се грады *Волянськіе...* *Волянъ* (т. ж., 240); 990, посади... Позвизда въ *Волянню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259). А. К.

II. тер. кол. *Волинськ.* землі, що охоплює суч. Вл, пн. Лв УРСР, сх. ч. Хелмського та Замойського воеводств ПНР; 1077, Всевождъ [I — В. ред.] же (иде) противу брату Изаславу на *Волянъ* (ПСРЛ, I, 1962, 199); 1078, Всеволождъ же възиде... на *Волянъ* (ПСРЛ, II, 1962, 190); 1494, Татаре *Волянъ* огнемъ и мечемъ пустошатъ (ПСРЛ, II, 1843, 360); 1498, прийдоша Татаре... на Подолю и *Волянню* (т. ж., 361); 1516, окаянный Миндикерей... загоны по *Волянню* и Подолю распустиша (т. ж., 367).

Похідні: б. д., Бужане зане сѣдоша по Бугу послѣже же *Вельняне* (ПСРЛ, I, 1962, 11); 1223, поидоша вси за Днѣпръ... а Галичане и *Волянцы...* съ своими князьми (т. ж., 506); 1224, яко же покрыти водѣ быти от множества людни. а Галичане и *Вол(ы)нцы...* со своими князьми (ПСРЛ, II, 1962, 741); 1223, а Галичане и *Волянцы...* сташа у рѣки Хортици (ПСРЛ, VII, 130); 1282, ведена въ *Вельнь* дщи Ярослави Ярославича

Тверского за князя *Волинскаго* (т. ж., 176); 1283, Телебоуга ж посла ко заднѣпрѣскимъ кнАземъ. и ко *Волянскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 892); 1171, Преставися Мьстиславъ Изяславичъ въ *Володимери Волянскомъ* (ПСРЛ, VII, 87); 1282, ведена въ *Вельнь* дщи Ярослави Ярославича Тверского за князя Юрья *Волинскаго* (т. ж., 176); 1283, Телебуга же посла ко заднѣпрѣскимъ княземъ и ко *Волянскимъ* (ПСРЛ, II, 1843, 211); 1432, Ягелло король, будучи на Киевѣ, далъ привилей *Волянскимъ* обывателемъ (т. ж., 354); рр. *Волянъ* л. Ветьми л. Десни; *Волинка*: 1. п. Днѣпра; 2. п. Убеді п. Десни; *Волинецъ* п. Псла л. Днѣпра; *Волянка*, *Волиновский*, *Волянский*, *Волянъ* (бас. Оки; Смолицкая, Ока, 307); сс. *Волинка* Чрг; *Волянське* Лв, Хрс; *Волянцеве* і *Волянське* См.

Як: 1. споріднене з топонімами чес. *Volyně*, нім. *Wollin* (!) у Помор'ї; 2. «Волова країна» від *волъ*, однак, пор. вар. *Вельнь*, що виникло нібито під впливом гідроніма *Велья* — *Вилия* (пр. Горині), остання до **Велья*; тоді як у *Вельнь* -е — старе); 3. (неприйнятно) з лит. уола «скеля»; 4. (хибно) від власн. особового ім. **Вельнь*; 5. (помилк.) того ж кореня, що й польськ. wól «пташине воло» (пор. рос. *волдѣрь*); мовляв, -*Волянъ* «Пагорбкувата країна»; 6. (фонетично неможливо) від герм. **walhōs* (Фасмер, I, 347; Никонов, КТС, 89; Ильинский, XXV, 425, 434) й под. Найімовірніше, від прасл. **vol-* // **vel-* // **vъl-* «мокрый, вологий» (Роспанд, Стр., II, 12). Див. *Волянська, земля*. А. К.

ВОЛЫНЬСКАЯ, земля; див. *Волянъ* II; 898, Половци... переша землю *Волянскую* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 18); 1174, по сем же приде Ярославъ. Лучський на Ростиславичъ же. со всею *Вельньско* землею (т. ж., 576—577); 899, Половци... переша землю *Волянскую* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 342); 1331, Придоша послы в Новгородъ от митрополита *Вельньские* земли... и поиде... на рожество предтечево въ *Волянскую* землю (т. ж., 170); 1349, Король Краковський, пришедъ взя лестью землю *Вельньскую* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 109); 1331, приѣхаша послеве от митрополита из *Вельньскои* земли (НЛСХС, 99), Прихаша послеве от митрополита из *Волянскои* земли (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 343); 1329, а митрополитъ Феокнасть отгуду же иде въ *Вельньскую* землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 202).

Релятив на -ьск- від *Волянъ* (див.). А. К.

ВОРОВИЧИ, брід або ур., на Днѣпрі, пн. Києва (М. А. Андриевский — КС, 1885, июнь, 183—204); як м. на місці кол. с. *Воровичи* на р. Уж (п. Тетерева п. Днѣпра), пд.-зх. м. Чорнобіля Кв (Андрияшев, 53); 1150, и перебрѣдъ Днѣпръ на *Воровичѣ* и иде въ Городокъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (-ичъ); в основі антропонім *Вор(ов)ъ*; ще пор.: д.-р. *воры* «загорожі з кілків» (Даль, I, 244), *вор* «загорожа» (Кочин, 56), ст.-укр. *воръс* «частокіл» (Пискунов, 42), *ворѣна* (*ворѣ, вирѣ*) «жердина, жердини; загорожа на полі

із жердин» (Білецький-Носенко, 85). Див. Рыбаков, ГС, 218. І. Ж.

ВОРОТА, кряж або прохід між горами; тепер не простежується; як ущелина попл. м. Томашів ПНР (Махновець, Рук.); 1261, ЛАховъ... к сонмови не шли. но обшедше около на *Ворота*. и тако пондоша к Белзю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 865), ЛАховъ же бахоу и еще не вошли во свою землю. но токмо и башеть *Ворота* [в ін. сп. *взрота*.— Л. М.] прошли. се же башеть мѣсто твердо. зане немощно бы обничи его никоуда же. тѣм же нарѣчахѣтса *Ворота* тѣснотою... тоу же и оугониша ъ (т. ж., 866).

Як с. Przewrotne неподалік від м. Ряшева (Барсов, 269; Кордуба, 242—243), суч. Rzeszów ПНР; однак, попл. нього немає гір (Бунин, 177). Наімовірніше, *Ворота* на прикордонні між мм. Тернавою й Белзом (Бунин, 177—178; Насонов, 132); як вузька укріплена оборонна засіка у гірськ. лісі (Кордуба, Зх., 242—243).

Семантичним способом від д.-р. *ворота* «вхід» (Срезневский, I, 303). Л. М.

ВОРОТИСЛАВЛЬ, двір, у Києві, в межах «міста Володимира», біля кн. двору (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинної ц. (Толочко, 122—123); як навколо решток кам'яни. споруди по вул. Володимирській, 2 (ОАІМ); 945, двір князь баше. в городѣ идеже естъ [ннѣ двір *Воротиславль*...] (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), двір *Воротиславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. ім. боярина *Воротиславль* (Каргер, 280). І. Ж.

ВОРЪГЪЛЬ, м., у Чернігівськ. або Курськ. землі; як с. *Воргола* кол. Єлєцьк. пов. Орловськ. губ. на р. *Ворогль* п. Сосни п. Дону (Барс., 40); імовірніше, с. *Воргол* кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. на р. *Ворголі* п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Голубовський, 111—112; Андріяшев, Сівер., 106), суч. с. *Ворголь* Крелевецьк. р-ну См; 1283, бесурмене... пондоша отъ *Ворогла*. и пришедше в село в Туровъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481), он же посла рать к *Ворлогу*... и придоша Татарове ратью къ городу *Ворлогу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 155), Насиліе творяху християномъ, сущимъ Курскія области, около *Ворлога* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 176), Курскія области, около *Воргола* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 100).

Похідні: 1283, створи двѣ слободы во отчинѣ Олга князя Рылскаго и *Ворлогского*; а слободы тѣ наплъниша людѣи, и скота и всего добра *Ворлогского*, и Рылскаго (ПСРЛ, VII, 176, 177), а слободы... и всего добра *Воргольского* (ПСРЛ, XXV, 155), и слободы двѣ сотвори в княженіи Олга Рылскаго и *Ворлогского*; он же посла рать к *Ворлогу* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII, 62); пор.: р. *Ворголь* (Варговъ, Wolhol) п. Клевені п. Сейму л. Десни (Машт., Дн., 226) і *Варгол(ь)* л. Бистої сосни п. Дону (Машт., Дон., 3).

Як споріднена з: І. назвами рр. типу: *Вягръ*, *Выгоръ*, *Вигра*, *Угра*, *Негра* й под.

«скіф.» (?) походження (Соболевський, 267); 2. (нар.-етимол.) лексемами на -лог-; пор.: с. *Красный Лог* пд.-сх. м. *Воронежа* (Мурзаевы, 198), рос. лог «долина, балка» (Фасмер, II, 509), укр. *улогбвина* та ін.; 3. топонімами на зразок *Ворожба*, *Вороніж* // -еж (?) бас. Дніпра й Дону, *Лісний Воронеж* бас. Дону і т. ін. Можливо, **Вор-** із д.-мордовськ. *vug- (пор. мордовське víf «ліс»), а -гол-/-голь- із мордовськ. (ерзя) koigems «текти, сочитися; протікати» («в порядку обережної гіпотези») (ТТ, 223). *Въргъгль* > *Ворогль*? Залишається темною природа повноголос. вар. *Ворогол*. А. К.

***ВОСКРЕСЕНЬЯ**, м-р чи ц., у Києві; можливо, в р-ні суч. Андріївськ. ц. (Махновець, Рук.); пор.: 1231, Семень *Въскресеньскыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 45).

Реконструкція із згадки ігумена м-ря. Род. відм. від д.-р. християнськ. культ. терміна *воскресенье*; головну ц. цього м-ря, очевидно, було висвячено на честь «воскресіння» Ісуса Христа. І. Ж.

ВОСПОРІЯ, країна («страна») (Ук. ПСРЛ, II, 67), охоплювала т. зв. *Боспорське царство*, або *Боспор*, обабіч *Боспору Кіммерійського*, суч. Керченськ. прот.; сх. ч. Ленінськ. р-ну Крм УРСР, зх. ч. Краснодарськ. краю і Ростовськ. обл. РФФСР (ОАІМ); б. д., (А)фету

же наша полунощныя страны и западн(ыя) ... *Воспорию*. Меоти (меотий) ... Гарьмати (сармати). Тавриани... (Скуфия)... до Понетского моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Воспорию*, Меоти... Сармати. Тавриани, Скуфия (т. ж., 1846, 2), *Воспирию*, Меоти... Сармати, Тавриани, Скифия (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), *Воспирию* и Меоти (меотий)... Сармати (сарматий), Тавриани (таврианія), Скіфія (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), *Въспирию* (воспирию), Меоти... Сармати... Скуфия (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Въспирию*, Меоти... Сармати, Тавриани, Скифия... до Понесткаго моря (т. с., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172), *Въспирию* и Меоти... Сармати, Тавриани, Скуфия (т. ж., 308).

Споріднені й похідні: *Воспораніс*, *Воспора-внс* «боспорянин», «мешканець *Боспору*»; *Воспоріос* «боспорський»; *Воспорос* *вр'аміос* (іон. *Φρημίος*) «*Боспор Фракійський*», пізн. Константинопольська прот., суч. *Босфор*; *Воспорос* *Кцирїос* або *Киммерїос* суч. *Керченська* прот. (Дворецкий I, 301); антропоніми: *Воспориїл*, *Воспориїлос* (КБН, 859); *Боспорська* держава, -е царство, -ий вал — від назви м. *Боспор*, він же *Пантикапей*, суч. *Керч* (див. *Кърчевъ*).

Д.-р. транскрипція гр. **Воспориа* «Боспорія», утвореного за допомогою -іа від *Воспорос* «Воловий» (коров'ячий, скотинячий) брід», потім «вузька протока» (Фасмер, I, 199; Білецький, 59); як «Світла (біла) ріка» (Georgiev, 26—27), тобто Керченська прот., точніше, *Боспор Кіммерійський*, названий так на відміну від *Боспору Фракійського*. О. С.

ВОСТ(Ь)РЬ, р., л. Десни л. Дніпра; Чернігівська земля; суч. *Остер* у Бахмацьк. (сс.

Біловежі Перші й Другі), Борзнянськ., Ніжинськ., Носівськ. й Козелецьк. районах Чернігівської області УРСР; 988, і нача [князь Володимир Святославович — А. К.] ставити городы по Деснѣ. и по *Востри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 990, по Деснѣ. и по *Оустрыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1098, заложи Володимерь Мономахъ. городъ на *Вѣстри* (т. ж., 248); 1194. и созда градъ Городецъ на *Востри* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56); 988, по Деснѣ и по *Встри* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 95); 1098, городъ на *Вѣстри* (т. ж., 365); 990, по Деснѣ, и по *Вѣстри* (т. с., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет., 72); 988, по Деснѣ и по Днепру и по *Оустри* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14); по Деснѣ и по *Остри* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Похідні: 1141, *Городецъ Вѣстрьскыи* (ПСРЛ, II, 1962, 308); б. д., *Острѣцьскыи* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Остреческый* (ПСРЛ, VII, 240).

Семантичним способом від **Ост(ь)рѣ* (з протетичн. **В-**), указує на швидку течію; пор.: р. *Бистриця* пр. *Остра*, а поряд — *Остра* (вона ж *Гостра*) *Струга* (Moszyński, PZ, 185), а також д.-р. і ст.-сл. **ОСТРЪ**, укр. (з)острий; рос. *острый*, діал. *вострой*, *востёр*; білор. *востры*, болг. *остър*, польськ. *ostru*, чес. *ostrý* (Фасмер, III, 166—167); рр. *Ост(е)рѣ*, *Острик*, *Острия*, *Острѣ* бас. Сожу л. Дніпра (Машт., Дн., 113); *Остер*, *Острец* в системі Оки (Смолицкая, Ока, 89, 151, 225); *Ostra*, *Ostre* водозбору Вісли (NW, 154, 173, 208, 219, 362) й под. А. К.

ВОСТ(Ь)РЬСКИЙ, м-ко («городечъ», «городокъ»), в Переяславськ. землі; як г-ще в с. *Старогородка* побл. м. *Остер* кол. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер Козелецьк. р-ну Чрг; 1141, розгнѣвася Всеволодъ. зая *Городецъ Вѣстрьскыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1150, Георги же...

перебѣже за Днѣпръ. и съ снми своими. и бѣжа в городокъ въ *Вострьскыи* (т. ж., 396).

Релятив на **-ьск-** від назви р. *Вост(ь)рѣ* (див.); сюди ж *Городѣць на Вѣст(ь)ри* (див.) та ін. А. К.

ВОТЬНИНЪ, пос. (помилк.?) в Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 57); як смт *Отиня* Коломійськ. р-ну І.-Ф. (Махновець, Рук.); 1240, яко величии князи держать сию Коломыю на роздавание ороужьникомъ си бо еста недостоина. ни *Вотьнина* (*вотьнина*) держати... Даниль же скорбаше. и молашеса Боу ѿ *отчинѣ* (*отчинѣ*) своеи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790).

Очевидно, апелятив; пор. ст.-укр. *отнина* (*вотьнина*) «масток, успадкований по батькові на правах повної власності; батьківщина, вотчина» (ССУМ, II, 106). Л. М.

ВЪЗ(Ъ)ВАГЪЛЬ, м., в Київськ. землі, суч. м. Новоград-Волинський Жт; 1257, пришло к тобѣ Романа. и Новогородѣць а бы пошелъ ко *Возваглю* ѿтуда и къ Киевоу. и срече срокъ. во *Възъвагла* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1258, Данило же с братомъ. идоша.

ко *Возваглю* (т. ж.); 1437, с. *Звагол* (ССУМ, I, 302); 1499, въ *Зъвагли* (т. ж., 302); 1782, *Звягол* (АЮЗР, I, IV, 35).

Похідні: 1257, *Възъваглане* же солъгаша Шварномъ (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Пор. ст.-рос. *звяга* «пусте базікання», *звягливо* «надто багатослівно, балакливо» (СРЯ, XI—XVII, IV, 358—359); рос. *звягать* «набридливо гавкати; дзявкати, приставати», *звяга* «гавкіт, крик»; укр. *звяга* «шум, галас, (собачий) гавкіт», *дзвякати* «брязкати, ляскати», польськ. *dźwięk* «звук» (прасл. *zvŏkъ), сюди ж *дзвін* (рос. *звон*, польськ. *dźwięk* «дзвін») (Фасмер, II, 88; Sławski, I, 212). Можливо, семантично *Въз(ъ)вагълъ* є синонімом до *Звенигородъ*. І. Ж.

Посесив на *-j(ь) від антропоніма **Въз(ъ)вагълъ?* В. ред.

ВЪЗ(Ъ)ДВИЖДЪНЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Здвиж* п. Тетерева п. Дніпра, у Жт і Кв; (як і м. у с. *Здвижка* Коростишівськ. р-ну Жт) (Махновець, Рук.); 1150, поиде къ *Въздвигдени* ту же пришедъ къ *Въздвигдени* и ста до вечера (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413), Изаславъ же всѣдъ на конь переиде *Въздвигдени* (т. ж., 415); 1574, *Zdwiżden* (АЮЗР, V, I, 78); 1596, *Zwizdziej* («nad rz. Zwizdzieją»; Żr. dz., XXI, 30); 1600, *Звиждень* (АЮЗР, VII, I, 262); 1618, *Здвижень* (АЮЗР, III, I, 261); 1646, *Звиджень* (СГУ, 212); 1691, *Zdwiż* (Rulic., ОРК, 49); XVII ст., *Ловичъ* (Похил., 85; Похил., УКР, 55); 1849, *Здвижь* (КГВ, № 28, 222); XIX ст., *Движь* (Де-ла-Флиз, 812), *Здвижь* (ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 31; Похил., 13; Похил., УКР, 192; Барс., 125; Толм., 61; Машт., Дн., 48), *Здвижень* (Похил., УКР, 202); 1907, *Сдвижь* (ВЛД), *Здвиж* (КРУ, 92; МЕ, 1958).

Похідні: сс. *Здвижка* Бородянськ. р-ну Кв й *Здвижка* Коростишівськ. р-ну Жт; ліс *Здвижский* (біля с. Козинці Бородянськ. р-ну Кв; Похил., УКР, 38); пор.: XV ст., с. *Здвижинъци* в Молдавськ. кн-ві (ССУМ, I, 393).

Від прасл. *dvig- (пор. *dvigati) з преф. *vъz- (Т. Lehr-Splawinski — RS, 1960, XXI, I, 16) або від *stvig-, де група -stv- «одзвінчилась» під впливом кінцев. приголосної преф. *vъz- і перейшла в -zdv-; *Vъz-stviž-/-Vъz-zdviž- (Moszyński, PZ, 176); як похідне від назви р. *Здвиж*, суто апелятивного й виключно укр. локалізму (Трубачов — М-во, 1971, № 6, с. 5), пор.: укр. (з)движ «болотяна місцевість, трясовина»; *здвиж(овина)* «трясовина» (Тутк., 117—118); діал. *здвїж* «болото з іржавою водою» (Никончук, 53) й под. І. Ж.

ВЪКРАИНИЦА, тер., у Волинськ. землі, суміжна з Лядською землею; тепер це прикордоння Вл УРСР і порубіжна ч. сх. воеводств ПНР (Махновець, Рук.); 1282, Люблинѣць взаль башеть оу него село на *Въкраиници* именовъ Воинъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Іменник на **-ица** від пд.-д.-р. **вѣкраина*; пор.: д.-р. *ѣкраина* «порубіжна територія» (Фасмер, IV, 156). Див. *ѣкраина*. А. К.

ВЪРЬСЪКЪЛЬ, р., суч. *Ворскла* л. Дніпра; в Переяславськ. землі; суч. Пл, См УРСР та Белгородська обл. РРФСР; 1111, в пАтокъ быша

на Сулъ. в суботу... на Хоролъ... а в недѣлю... приидоша на Псль. и ѿтуди стаща на рѣцѣ Голтъ... и ѿтуди идоша *Върскла* [*върсклаа*]... и пондоша к Донови (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266); 1174, [князь. — О. С.] ѣха в поле за *Воръсколъ* [*воросколъ, роскол*] и стрѣте Половьць... и повѣда ему колодникъ. **С**же Кобѣкъ и Кончакъ. идѣ къ Переяслави. Игорь же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха *Вѣросколъ* оу Лтавы къ Пенаслави (волтавы къ Переяслави) (т. ж., 568—569); 1399, у рѣцѣ *Воръсколы* в Татарской землѣ (серед. XV ст., НЛСХС, сп. Археолог. комисс., 389); б. д., на *Воръсклѣ*: Хотмышь (т. ж., прилож., 447), на рецѣ на *Воръсклѣ* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 97), на *Ворсклѣ* (т. ж., Сп. графа Красинского, 173), і встрѣтили со... Витовтом на полѣ на... *Воргалъ* (т. ж., Доп. к сп. Археолог. о-ва, 281), и срѣте их царь Темир-Кутлоуи... на *Воръсклѣ* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1495 г. Мазуринск. сп., 338), с Витовтомъ... на *Ворскли* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Супрасльск. сп., 48); 1400, князь великий Витовтъ Литовский... с нимъ бѣ царь Тахтамышъ... Литва и Нѣмцы, Ляхи, Жемоть, Татарове, Волохи, Подоляне... поиде на царя Темиръ Кутлуа и на всю его силу Татарскую... срѣтошася... на *Ворсклѣ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 167), А Темиръ Кутлуи... прииде... и срѣтошася на *Вѣрскле* реце (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 137), на *Воръсклѣ*: Хотмышь (т. ж., прилож.; 163), з *Vitoltem* на гзесе *Vorkpie* (1550 р., ПСРЛ, XVII. Ольшевск. гп., 456); 1398, с. Витовтом на реце на *Ворсклѣ* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 166), на *Воръсклѣ* (1580 р., ПСРЛ, XVII. Сп. графа Рачинского, 330), на *Воръсклѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г.; Погодинск. сп., № 1409, с. 263), на гесе *Worskle* (XVI — поч. XVII ст., т. ж., Сп. Быховца, 517), на *Воргалѣ* (к. XVII ст., т. ж., Румянцевск. сп., 456); 1399, на *Ворскле* (т. с., ПСРЛ, XXXI; Лет. посл. четв. XVII в., 94), на *Ворскли* (т. с., ПСРЛ, XVII. Евреиновск. сп., 391); 1400, Витолт... пришел за Танаис або Дон до Замку Озова... поразил... нагайских и заволских татар... Дон, *Ворскло* и Синяя Вода, и Волга кровию плынули (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII; Хр. Лит. и Жмойтск., 75); 1409, Витолт... в Татарскую землю тягнул... и уже перебыл Псиол и Сулу реку, а гды пришел над *Ворскл*... обачили... татарских войск... Едига царя (т. ж., 76); 1498, князи Глинские Богдан и Григорей Федоровичи... делили... Глинскъ, Бѣлскъ, *Ворсклѣ*... Григорью... досталося Сѣверь-Глинщина и въ *Ворсклѣ* (ДР II, 900); 1537, имѣнье Глинщина и *Еорсклѣ* (т. ж.); 1545, были есьмо на вѣходехъ... на Хоролѣ, а на *Ворскле* (Кн. пос., I, 30); 1552, селище и городище за Днепромъ у Сивере на рецѣ *Ворскле*, на имя Глинско (АЮЗР, VII, I, 90), *Воскрла* (т. ж., 84); ~1627, А отъ верхъ Донца-Сѣверского къ верху рѣки *Ворскла* версть съ 30, а *Ворсколъ* рѣка вытекла изъ подъ Муравскія дороги и пала въ Днѣпръ, ниже Псла рѣки 20 версть (КБЧ, 1838, 8),

А Хотмыжское городище на *Ворсклѣ* (т. ж., 9); 1632, *Ворскло* (АЮЗР, VII, I, 487, 544); суч. *Ворскла* (КРУ, 115), рідше *Ворскло*. Як *Пантикапа* в стародавн. греків (Рыбаков, ГС, 102, 154). Див.: *Кѣрчевѣ* і *Псль*.

Похідні: 1631, Пасака у буды за рекою *Ворскольцем* к реке *Ворсклу* (Воссоед., II, 139); 1722, Якова Мелешченка на *Ворсклечку* мелниці, Омеляна Середи... на *Ворскляной* сажѣ (Падалка, Что сказ., 20); пор.: б. д., *Ворсклиця*, *Ворсколецъ*, або *Ворсклецъ*, пр. *Ворскли* (вар. *Vorscola*; Машт., Дн., 73—75), *Ворсклице* оз. в с. Лучки Кишеньківськ. р-ну Пл (ОАІМ), *Ворсклянка*, бал. в с. Куст-Куші Кобляцьк. р-ну Пл (ОКІМ); 1630, сл-ка *Ворскла* (ЛВП, 75); 1765—1769, х. *Заворсклянський* та ін. (ГО, 70, 71, 79, 85), суч. с. *Заворскло* й под.

Як від: 1. (нар.-етимол.) рос. *вор* «злодій» й укр. *скло* (?); 2. етноніма *сколоти* (?); 3. тієї ж («скіф») основи, що й гідроніми *Окра* на Смоленщині, *Укра* у балт. слов'ян, *Некринка* в кол. Могильовській губ. й под. (Соболевский, РСЭ, 267); 4. того ж кореня, що й *Варшава* (пор. санскр. *варша* «дощ», *аршан* «дощуючий», «запліднюючий»), за допомогою -ск-, «что в начинательных [? — О. С.] глаголах» (Потебня, СОПИ, 22); 5. рос. *ворчатъ* (?), як *Піскла* — від *пищатъ* (Фасмер, I, 356); 6. мордовськ. *віі-//** *виг-ліс*, пор. гн *Воргол*, *Ворожба*, *Вороніж*, вар. *Воргла* «Ворскла»; як стосовно 2-го компонента «важко сказати щось певие» (ГТ, 281; див. *Воръгълъ*), пор. 2-ий компонент як слово в значенні «річка», «вода» (Максимович — Труды Первого археологического съезда в Москве 1869 г. — М.: 1871. — Т. I. с. СХХVII); 7. осет. *ōrs kūla* «Біла річка» (Булаховський, Потебня, 22; Булаховський, 102—103), що заперечують ін. («всупереч Погодіну»; Фасмер, I, 356). Вар. *Вѣросколъ* // *Роскол* (див. вище) як *«въ росколье» (рос. «в распутицу»; Падалка, Полтава, 20—21). Найімовірніше, д.-р. *Вѣрськълъ* від іран. **Ōrskūl-*: пор. осет. *ōrs* «білий», *kūl(ol)* «глибока вода (водойма)», р. *Орсдон* «Біла річка»; з тюрк. *кбл* (*гол, хол, хул, кул, куль* і под.) «рукав річки, озеро, ставок, болото, калюжа» (Абаев, I, 602; Радлов, 1267—1268); сюди ж назви рр. *Куль* на Алтаї, *Кул* бас. Ганга, *Кула* в системі Дністра, оз. *Іссик-Куль*, *Кара-Куль*, *Сон-Куль*, *Чатир-Куль* тощо в Євразії. Стосовно протетичного пор. д.-р. *вобчи* й рос. *обций*; *вогненьни* і *огненьни*; *воко* «око», *ворда* «орда» і т. ін. (Срезневский, I, 276, 288, 301). Як і в ін. р-нах України (див. ще: *Дѣнбпръ*, *Дѣнбстръ*, *Сѣнопородъ* тощо), в бас. *Ворскли* виявлено чимало іран. археолог. пам'яток. У м. Полтаві сл. культ. шар накладається на іран. «Біла» — за мутнувату воду й, можливо, за поклади крейди та вапняку, за *білий* і жовтавий пісок на б. р. (Стороженко, 158). Витоками р. тяжіє до м. *Белгорода* РРФСР; збудован. на *білому* підґрунті; пор. в цьому ж бас. пос.: *Більськ*, *Білики*, *Охтирка* (< *Ахтыр* // *Актыр* — із тюрк. *ак* «білий»), р. *Меловой Колодезь* п. *Ворскли* (Машт., Дн., 73) тощо О. С.

ВЪСКОЛЬ, р., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1170, князі Русьтии...

взаша вежъ... на Оугль рѣць а другыъ. по Снопороду... постигоша в Черного лѣса... гониша

по ни и за *Вѣсколь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540), по нихъ и за *Вѣсколь* (т. ж., 1846, 98).

Як зіпсоване *Вѣрѣскълъ* (див.) (Макс., 87); імовірнише, *Осколь* (див.). О. С.

ВЫГОШЕВЪ, м. («городъ»), в обл. Погорина (див.); як м. *Вишва* або с. *Вишівка* Ковельськ. пов. (Барс., 45) або (ймовірно) с. *Вишгородка* кол. Волинськ. губ. (КС, 1897, II, 319), тепер с. *Вишгородок* Лановецьк. р-н Тр (Лихачев, II, 464; Роспонд, Стр., 41); 1152, Изаславъ... посла посадники свою въ городы ... въ Бужескъ, въ Пшомескъ въ Тихомль. оу *Выгошевѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454).

Похідні: 1097, а Мстиславъ затвориса в грѣдь с засадою. иже быша оу него Берестьяне. Пиняне. *Выгошевици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271); 1098, Берестяне, и Пиняне, *Выгошевици* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма **Выгошь*, можливо, гіпокористичного особового ім. від *выга* «старый пес» (?); пор.: укр. *віти*, рос. *выть*, польськ. *wyc* (SP, I, 78; Фасмер, I, 368; Роспонд, Стр., 41), а також ім'я *Выгонъ* (Морошкин, 52).

Як від ***Вы-гош-**; пор. рос. *гошитъ* «готовити, беречь» (Нерознак, НДГ, 53). А. К.

***ВЫД(О)БЪЧЬ**, ур., у Волинськ. землі (Уи. ПСРЛ, II 59); біля суч. с. Пересопниця Рв; як г-ще в с. Посників, кол. *Вильбичі*, Млинівськ. р-ну Рв (Махновець, Рук.); 1162, Мстиславъ поиде из Володимирѣ... къ Пересопничи. и пришедь ста на *Въбучи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 519), на *Въдбучи* (т. ж., 1843, 91); 1161, на *Выбуци* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 76). А. К.

Назва темпа. Очевидно, переключення; пор.: *Выдобыч* (див.), *Вильбичі*. В. ред.

ВЫДОБЫЧЬ, узгір'я, пд. давн. Києва; тепер у межах м. (на тер. Центр. республіканськ. ботаніч. саду та Інституту археології АН УРСР); 1096, дворъ красныи... на холму нарѣцаемѣмъ *Выдобычи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет.,

233); 1070, заложена бы црквы стго Михаила. в манастырѣ Вьсеволожи. на *Выдобычи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1070, церкви святого Михаила, въ монастыри Всеволожи на *Выдобичи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1096, надъ *Выдобичемъ* (т. ж. 10); 1097, Василко... перевезеса на *Выдобичь*. поклонитса къ стому Михаилу. въ манастырѣ (ПСРЛ, II, 1962, 232); на *Выдобычъ*... къ стму Михаилу (ПСРЛ, I, 1962, 258), на *Выдобичь* (ПСРЛ, VII, 12); 1146, в манастырѣ на *Выдобычъ* (ПСРЛ, I, 1962, 313; ПСРЛ, II, 1962, 328); 1149, стояше Изаславъ. противоу стмоу Михаилѣ оу *Выдобыча* въ островѣ (ПСРЛ, II, 1962, 372); 1199, заложил

стѣноу каменую. подъ црквою стго Михаила. оу Днѣпра иже на *Выдобычи* (т. ж., 709); 1250,

и прише в домъ архистратига Михаила. рекомыи *Выдобичь* (т. ж., 806); б. д., *Выдыбичи*, *Выдубичи* (Киевск. синопс., 76); 1647, с. *Выдубычъ* (Максимович, II, 246).

Похідні: 1190, Рюрикъ же... постави епмъ игоумена стго Михаила. Андрѣяна *Выдобычиского* (ПСРЛ, II, 1962, 666); 1564, манастырѣ святого Михаила *Выдубицкого* (Максимович, II, 300); 1636, манастырѣ *Выдубицкій* (т. ж., 251); 1638, манастырѣ святого Михаила *Выдубицаго* (т. ж., 246); 1693, крестъ на церкви святого архистратига Божія въ монастыру *Выдубицкомъ* (т. ж., 250); 1701, новая церковь... основанна бѣ въ *Выдубицкомъ* монастыру (т. ж., 252); оз. *Выдубецька*, х. *Выдубицька Віта*; він же: *Круглик*, *Арсеніевскій скит*, *Монашеська Віта*, *Хотівська Віта* (Добр., ЗМДК, 57).

Як (нар.-етимол.): коли кн. Володимир Святославович скинув у Дніпро статую Перуна, а язичники бігли берегом і голосили: «*Видибай*, наш господарю боже, *видибай*», ідол нібито вринув саме в ур., названому згодом **Видибичі*, пізн. *Видубичі*, де й було засновано м-р (Киевск. синопс., 76; Максимович, II, 246). Насправді ж це посесив на *-j(ь) від антропоніма **Видобытѣ* (Роспонд, Miscellanea, 30), у якому 1-й компонент із спільносл. vid-: перебіг i//y; Vud- замість Vid-; пізн. під впливом укр. i > u; пор.: польськ. *Jawid — Jawidz*, рос. *Явид*. Щодо -**быт-** (-but-) пор. *Radobut* (Роспонд, Стр., 34). І. Ж.

ВЫШЬГОРОДЪ, м., на п. б. Дніпра, вище Києва; г-ще в суч. м. *Війшгород* Кв; 946, в. части дани идета Києву а третьяна *Вышегороду* к Ользѣ. бѣ бо *Вышегородъ* градъ Вользинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 980, а наложьниць бѣ оу него. ꙗ. *Вышегородѣ* (т. ж., 80); 1015, Стополкъ же приде ночью *Вышегороду* (т. ж., 132), и положиша тѣло Юго принесше

отан *Вышегороду*. оу цркве ста Василья (т. ж., 134); 1054, и пришедшо *Вышегороду* (т. ж., 161); 1072, бѣ тогда держа *Вышегородѣ* Чюдннъ (т. ж., 182); 1078, Ярополку сѣдашу *Вышегородѣ* (т. ж., 200); 1091, Всеволоду ловы дѣюще звѣриныа за *Вышегородомъ* (т. ж., 214); 1098, а друзии поидоша Кытѣву. [и] пустиша на воропъ межи Кневъ. и *Вышегородѣ* (т. ж., 221); 1115,

Сшена бы церкви каменая *Вышегородѣ* (т. ж., 290); 1138, приде к стрытѣвн своіѣму. Ярополку Кытѣву і да Юму *Вышегородѣ* (т. ж., 304); 1146, и везоша и *Вышегороду* (т. ж., 313); 1150, из *Вышегорода* (т. ж., 326); 1154, Андрѣяна посади *Вышегородѣ* (т. ж., 345); 1174, к *Вышегороду* (т. ж., 365); 1206, Ростиславъ Рюриковичъ выгна Ярослава Володимирича из *Вышегорода*... Ростиславъ иде в *Вышегородѣ* (т. ж., 426, 427); 1136, и до *Вышьгорода* и до Деревъ, и чрезъ Лыбедь (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 14); 1151, *Вышегородѣ* (т. ж., 429—430); 946, двѣ части

дани Києву идет, а третья *Вышегороду* ко Олзѣ (НЛ, I, 113); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 129); 1054, в *Вышегород* (т. ж., 170); 1072, Пъренесена быста Бориса и Глѣба съ Лѣта *Вышегороду* (т. ж., 17); 1115, Съвъкупишася братья *Вышегородѣ* (т. ж., 20); 1173, подѣ *Вышегородьмъ* (т. ж., 34); 1214, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 53); б. д., *Вышегород* (т. ж., 475); 946, 2 части дани иде къ Киеву, а третья къ *Вышегороду* ко Олзѣ... бѣ бо *Вышегородѣ* Олгинѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 294); 1015, И пришедѣ къ *Вышегороду*... призва Путьшу и *Вышегородскіа* боляре (т. ж., 318), въ *Вышегородѣ* (т. ж., 321); 1019, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 327); 1054, и пришедшу къ *Вышегороду* (т. ж., 333); 1078, въ *Вышегороде* (т. ж., 3); 1088, за *Вышегородомъ* (т. ж., 4); 1093, межи Києва и *Вышегорода* (т. ж., 7); 1115, Священа бысть церковь каменная *Вышегородѣ* (т. ж., 24); 1136, и да ему *Вышегородѣ* (т. ж., 30); 1137, Всеволодъ Мьстиславичъ изыде изъ *Вышегорода* во Псковѣ (т. ж., 31); 1138, во *Вышегородѣ*... изъ *Вышегорода* (т. ж., 32); 1146, и повезоша *Вышегороду*, и сташа подѣ *Вышегородомъ* (т. ж., 35); 1155, Андрею... даде *Вышегородѣ* и Василевѣ, Борису Туровѣ, Глѣбу Переяславѣ, Василкови Порусѣ, идѣже Бѣлая Церковъ (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 303); 1213, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 333); у Константина Багрянородного (X ст.) — *Воусеградѣ* (Thomsen, 57); XVII ст., Wyzgród (Карта Л. Боплана—Ляска, ИКА, 25), 1729—31, с. *Виж-городѣ* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 42).

Похідні: *Вышегородьскыѣ* болярцѣ, *Вышегородьци* (ПСРЛ, I, 1962, 132), *Вышегородьскыи князь* (т. ж., 365).

Семантичним способом від *вышегородѣ* «акрополь, верхній замок, кремль, детинець» (Тихомиров, 294); «місто на згірку, частіше над річкою» (пор.: польськ. Wyszogród, чes. Vyšehrad, Роспонд, Стр., 51—52); «високе місто, замок, укріплення на високому місці, можливо, «місце влади (замок) феодаля» (Никонов, КТС, 91). Як композит (Adverb. + Subst.), утворен. із порівняльн. ступ. присл. *выше* (від *высоко*) + *городѣ* (Нерознак, НДГ, 54). I. Ж.

ВЪРѢЧИИ, м. («градъ»), у Деревськ., а потім Київськ. землі; суч. м. *Овруч*, райцентр Жт; 976, побѣгну же *Сльгу* с вой... своими. въ градъ рекомыи *Вручии* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74); 1171, она [княгиня.—

А. К.] же вземши кня иде на *Вручии* Вышегороду (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 547); 1188, а самъ [Володимир.— А. К.] иде в ЛАхы а женоу поусту во *Вручии* (т. ж., 661); 1259, иконы же прине. изо *Оуроучего* (т. ж., 844); 1190, а Рюрикъ ѣхалъ *Въручій* (ПСРЛ, II, 1843, 140); 1259, принесе изо *Уручого* (т. ж., 196); 977, градъ, рекомый *Вручевѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1196, Рюрика же не бѣ въ то время въ Києвъ, но шель бѣ во *Вручій* (т. ж., 105); б. д., город *Оурѣчии* (т. ж., 259); 862, Древляне гдѣ ныне *Овручовѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 975, и бысть брань у града *Врочего* (XVIII ст.,

ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 1205, и пришедѣ Всеволодъ Чермнои сѣде в Києвъ, а Рюрикъ *Вручаи* (т. ж., 60).

Як від д.-р. *върѣти* «бити ключем, кипіти»; **О-** — протетичн. або з «во Врѣчии» (Никонов, КТС, 303; Роспонд, Стр., 16); активний дієприкметник тепер ч. з основою **въгѣт-* від прасл. **въгѣти* «кипіти, пінитися, клеткотіти»; пор.: с.-х. *врѣтак* «джерело», польськ. *wrzątek* «окріп»; д.-р. *в(ь)рѣтьць* «джерело»; ц.-сл. *върѣтъкъ*; сюди ж: бол. *Оврѣт* біля Десни, Козелецьк. р-ну Чрг (Фасмер, I, 362; III, 116), а також назву дніпровськ. порогу *Върѣчии*; польськ. *Wzasa* — місцевість біля Лодзі, Познані, Серадза тощо (Роспонд, Стр., 16). А. К.

ВЬСЕВОЛОЖЬ: I. м. («городъ»), у Волинськ. землі; як: 1. кол. с. *Воложки* біля Ковеля Волинськ. губ. (Барс., 43); суч. с. *Волошки* Ковельськ. р-ну Вл; 2. десь у Червоній Русі (Татищев, 115); 3. с. Старгород Сокальськ. р-ну Лв (Купчинський, 114); г-ще в с. Старгороді, на лузі понад р. Зх. Бугом, за 35 км пд. м. Володимира-Волинського (Раппопорт, Нов., 57);

1097, то вда ти которои ти городъ любѣ. любо

Всеволожь. любо Шполь. любо Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265), и наставши веснѣ

приде Володаръ. и Васалко на Двѣда. и придоста

ко *Всеволожю*. и Двѣдъ затвориса Володимери. онѣма же ставшима ошоло *Всеволожа*. (т. ж., 267); 1287, Володимѣръ... даеъ городъ. *Всеволожь* богаромъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 900); 1098, любо *Всеволож*, или Ополь, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), *Всеволожь*, или Ополь, или Перемиль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15), града *Всеволожа* (т. ж., 15).

Від кн. ім. *Всеволодѣ*, який правив у Володимирі-Волинському в к. X ст. (Раппопорт, Нов., 57). А. К.

II. м., в Чернігівськ. землі (Голубовський, 113—114; Андріяшев, Сівер., 105); суч. *Сиволож* Борзнянськ. р-ну Чрг; як г-ще *Зейволожь* (Самоквасов, ук.); 1147, рекоша имъ Чернии Клобоучи... тоуды ны переку ко *Всеволожю* то рекше поидоша имъ переку. не постигоша ихъ до *Всеволожа*. оуже бо бѣ Изаславъ Двѣвичъ.

и Стославъ *Слгови* и *Всеволоди* Стославъ. оушли бахоу мимо *Всеволожь*. Изаславъ же Мьстиславъ

ли... пришедше ко *Всеволожю*. полку своими и вѣаша *Всеволожь* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1159, Стославъ... не

хота крови пролити. хрътяньски и *ѡцины* своєю погубити. вѣати Черниговъ съ зю городъ пустыхъ Моровиескъ. Любескъ. *Сургощ*. *Всеволожь* (т. ж., 500); 1148, ити къ *Всеволожю*... и не переяша ихъ до *Всеволожа*... иже бо бяхут

прошли *Всеволож* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 43), поидоша оттуду ко Глебу и ко *Всеволожу* и Чернигову (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 45); 1148, и рекоша имъ дружина... «прямо есть ити намъ... ко *Всеволожу*... и не переша ихъ до *Всеволожа*, уже бо бяху прошли *Всеволожь*... Изяславъ же Мстиславичъ... сташа около *Всеволожа*... Слышавше же и иніи гради, Унѣжь, и Бѣлавѣжа, и Бохмачъ, оже *Всеволожь* взятъ, и побѣгоша къ Чернигову (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 43); 1152, Изяславъ... ставъ у *Всеволожа* (т. ж., 59); 1159, Святославъ... взяхъ Черниговъ со семію города пустыхъ, Моровійскъ, Любечъ, Оргище, *Всеволожь* (т. ж., 69); 1686, *Всеволожь* городъ (Самоквасов, ук.). А. К.

III. м-р («манастырь»), в ур. Видубичі, pobl. давн. Києва; збудован. переяславск. кн. *Всеволодом* Ярославовичем (Каргер, 275); пізн. *Видубицький*; суч. тер. біля Центр. республикайск. ботаніч. саду АН УРСР у Києві; 1070, в манастырь *Всеволожи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), в манастырь *Всеволожи*. на Выдобычи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), церкви святаго Михаила, въ манастыри *Всеволожи* на Выдобичи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1088, манастырь *Всеволожа*. (ПСРЛ, I, 1962, 207), *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 199), церкви святаго Михаила манастыря *Всеволожа* (ПСРЛ, VII, 4); 1169, до *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 534). I. Ж.

Субстантивовані посесиви на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Всеволодъ* (комполит: займ. *Вьсе-*+ дієсл. основа *-волод-* від д.-р. *володѣти*); пор. антропоніми: д.-р. *Вьсеславъ*, польск. *Wszemił*, с.-х. *Všemił*, чес. *Vselub*, ук. *Володѣмир* (Svoboda, 91—93; Роспонд, Стр., 33) тощо. А. К.

***ВЬХАНЬ**, м., в Переяславск. землі; між мм. *Вирь* (див.) і *Попашь* (див.) біля витоки р. Сули (Кудряшов, 129); на межі з Половецьк. полем; пізніше *Влеханське* г-ще (*Влеханское*; Попов, 86); як с. Городище (ур. Городок) Недригайлівск. р-ну См (Махновець, Рук.); 1149, И пришедшу ему къ *Вьяханю*... И пришедше сташа у Бѣлы вежѣ... и пришедше сташа у Куднова сельца перешедше Стряковъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 139), и ѿиде... к Выреви. и посажа посадники... по Посѣмью... и ѿтоудоу идоша къ *Вьяханю*... а ѿтуда... к Попашо... *Вьяхань*. инни города ѿбилися а Попашъ взяли (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1148, и поиде... къ Выреви... и оттуду идоша ко *Вьяханю*... а оттуду... къ Попашу... въ *Вьяхани* городъ отбилися, а Попашъ взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43); 1149, пришедшу же ему ко *Явѣханю*... и пришедше сташа у Бѣлавѣжи (т. ж., 46).

Похідні: *вьеханцы* (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 44).

Як «неясного походження» (Роспонд, Стр., 74—75). Посесивна *-j(ь) від тюрк. антропоніма (пор. *-хан-*) типу **Вьяханъ* (**Вьяханъ*, *Вѣханъ*)? О. С.

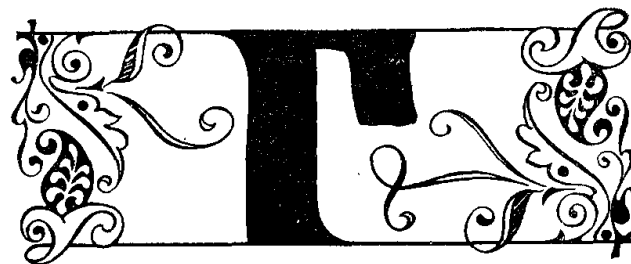
ВѢЛЬЯ, р. («рѣчка»), суч. *Вілія* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; поч. у с. Підлісне Кременецьк. р-ну Тр, вл. біля м. Острог Острозьк.

р-ну Рв; 1232, и постиже и оу Шоумьска. и повѣстоваста с ними. ѿ рѣкоу *Вѣлю*... Видѣвшоу же ѿ рѣкоу *Велью*. переидеть рѣкоу *Велью* на Шоумьскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 767); 1231, рѣку *Велью* ... на Шумьскъ (т. ж., 1843, 172). Вар.: р. *Вілія* (Татищев, III, 268); с. *Вилья* «при р. Вилья» (Теодорович, II, 775); *Wilia* (SG, XIII, 472); *Wilia Dnieprgowa* (SG, VII, 275); *Вілія*, *Вилля* (Машт., Ди., 162).

Як: 1. пов'язана із Swiśtocz: і.-є. *(s)ceig-, де *cei- «витися, плести» (Moszyński, PZ, 197); 2. всі річки із назвами на *vĕl- є маленькими й болотними; в і.-є. мовах цей елемент має значення «обертатись, крутитись, точитись»; пор.: прасл. *vĕl^uпа «хвиля», ц.-сл. *vĕzna*, д.-польск. *wełpa*, лит. *vilnis* «хвиля», сл. *val*, д.-інд. *vĕlā*, лат. *vallis*, с.-х. *ūvala*, чес. *úval*; первинне *vĕl^uja // *vĕlijá ≥ *vil^uja (Rozwadowski, 260—264). Імовірноше, назви рр. типу *Велійка* (бас. Дніпра) й *Вілейка* (бас. Німану) є балтизмами з **Velējā* (**Vilēja* // **Vilija*); пор.: д.-прус. *Velowe*, лит. *Velupys* (ТТ, 179); *Вілька* бас. Ірпеня, Сейму та ін. (СГУ, 103); *Вілія* в системі Німану; *Вельпа* бас. Сожу; с. й оз. *Welje* у Вітебськ. губ. (Rozwadowski, 260—264) тощо. А. К.

ВЪРНЄВЪ, м., неподалік м. Білгород (Неволин, 92—93), як pobl. с. Плисецьке Васильківск. р-ну Кв в ур. Чернечій лѣсъ (КС, 1882, IX, 445); 1151, к *Верневу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 433); *Черневою* (т. ж., Хлебниковск. сп., 433—434, вип. 27); 1150, *Верневу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54).

Як із прасл. *vĕr(p)-, звідки й антропоніми: чес. *Věřislav*, **Bezvĕr*, рос. *Вереня*, *Вереша* й под. (Роспонд, Стр., 68). Для вар. *Черневъ* (ніби точнішим — Неволин, 42—43) пор. антропонім (1074 р.) *Чернъ* (ПСРЛ, II, 1962, 183). I. Ж.

ГАИ, ур. («нѣкое мѣсто») чи, мабуть, пос. у Волинськ. землі, біля м. Луцька; як с. *Підгайці* Луцьк. р-ну Вл (ОАІМ); 1287, близь города. нѣкоємъ мѣстѣ. именовъ в *Гаі*. мѣсто же то красно вѣдѣниємъ. и оустроено различными хоромы цркви же баше в немъ. предивна красотою сияючи. и поѣха Кондратъ. из Лоуцка в *Гаи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 908).

Семантичним способом від д.-р. *гаи*; з прасл. **gajъ* «ліс» (Куркина, 131); пор.: ук.

гай «невеликий ліс»; рос. діал. *гай* «окрема очеретяна трясавина, плавня або кушуватий чагарник» (Даль, I, 936; Куркина, 131); білор. *гай*, с.-х. *gaj*, словен. *gaj*; чес., словак. *háj*, польськ. *gaj*; пов'язане з *гдити* «охороняти, доглядати» (Фасмер, I, 383); руч. *Gaj* (біля Загреба; Югославія); *Gajski Potok* (пр. р. *Velika Trepča*); ойконіми: *Gaj*, *Gajani*, *Gajevi*, *Gajine*, *Gajic* в Югославії (Dickelmann, I, 116); *Гай* Червоноармійськ. й Острозьк. р-нів Рв та ін. А. К.

ГАЛИЧИНА, мог. («могыла», «могила») в м. *Галичі*; як (помилк.) на Поділлі (Никонов,

КТС, 95; Роспонд, Стр., 17); 1206, Привдоша же *Галичане* Мьстислава иа Бенедикта. и прииде к *Галичю*. и не оуспѣвшю емоу ничто же. Щепановичъ Илиня. возведъ и на *Галициноу* (*галичи-*

ну) могилоу. ѡсклабивса ре емоу. кнѣже оуже еси на *Галицини* (*галичинѣ*) могыльъ поспѣлъ тако и в *Галичѣ* кнѣжилъ еси. смѣахоу бо са емоу. воротиса в Переспонцию. и по семь скажемъ о *Галичинѣ* [літеру и написано чорнилом.— Л. М.] (*галичинѣ*) могыльъ. и ѡначать *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 722).

Як посесив на -ин- від д.-р. ім. якогось *Галича*, засновника м., котрий жив ще в язичницькі часи, судячи з характеру його поховання (написна мог.). Переказ XIII ст. не можна абсолютизувати, але все ж він є показовим (Тихомиров, 329; Лихачев, Вел., 27—28). Див. *Галичъ*. Л. М.

ГАЛИЧЪ, м., центр *Галицької* (пізн. *Галицько-Волинськ.*) землі, г-ще на горі бл. с. Крилос *Галицьк.* р-ну, pobl. суч. м. *Галич*, райцентру І.-Ф.; 1144, и всѣдоша (на кони) на Володимерка на *Галичѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и заидоша и ѡ *Перемышлѣ* и ѡ *Галича*. видѣвъше же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1150, 1174, в *Галичѣ* (т. ж., 328, 365); 1202, к *Галичю* (т. ж., 417); 1207, из *Галича* (т. ж., 429); 1140, Всеволодъ... посла. с Половци Ивана Василковича. и Володаревича. из *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 304); 1146, к *Галичю* (т. ж., 319); 1152, оу *Галича* (т. ж., 453); 1187, в *Галичѣ* (*галичи*) (т. ж., 657); 1189, не хотѣ подѣлитиса *Галичомѣ* (*галичемѣ*) (т. ж., 663); 1145, ходиша вся Русска земля на *Галичѣ* и много попустиша область ихъ, а города не възяша ни одного (XIII ст., НЛ, I. Синодалън. сп. старш. изв., 27; текст модерізовано); 1214, изгони Всеволодъ Чърмьныи сынъ Святославль, правнукъ Олговъ, внуку Ростиславле из Руси, тако река: «брата моя есте 2 князя повесили вы въ *Галици*, яко злодѣя» (т. ж., 53); 1218, Съзва Мьстиславъ вѣць на Ярославль дворъ, рече: «кланяюся святѣи Софии и гробу отця моего и вамъ... хоцо поискати *Галиця*» (т. ж., 57); 1219, Поиде князь Мьстиславъ и Володимиръ ис Києва къ *Галичю* на королевиця, и выидоша *галицяне* противу, и Чехове и Ляхове и Морава и Угре, и съступишася полкове. И пособи богъ Мьстиславу, и въ городъ *Галичѣ* въеха, а королевиця рукама яша... а самъ съдѣ въ *Галици*, а Володимиръ Рюриковиць Киевѣ (т. ж., 59);

1224, И приде съ поклономъ съ князи Половцьскыми къ зяти въ *Галичѣ* къ Мьстиславу и къ всемъ княземъ русьскымъ (т. ж., 62); 1235, Михайло съде в *Галичи*, а Изяславъ в Киевѣ (т. ж., 74); 1189, и не пустиша гостей из *Галича*, ни людей зъ Перемыля, и не бысть соли въ всей Руской земли (XIII—XV ст., Патерик, 108); 1174, въ *Галичѣ* (т. ж., 13; к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 164); 1145, ходиша вся Руская земля на *Галичѣ* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 7); 1150, иде Володимерко к *Галичю* Полскому, близ Володимеря Волинского (XVII ст., ПСРЛ, ХХХІІІ. Холмогорск. лет., 46); 1203, к Романови в *Галичѣ* Волинский (т. ж., 57); 1388, *Галич* (ССУМ, I, 238); 1746, z *Halicza* (АЮЗР, III, III, 366); фолькл.: Во славном во городѣ во *Галичи* (Миллер, Тихомиров, 176). Приѣзжаютъ во городъ во *Галицинѣ* (т. ж., 178), Ай же ты, Дюкушко Степановиць, Дороги-ли у васъ бурушки Во городѣ во *Галицини*; Уѣзжая Дюкушко во городъ свой во *Галичѣ* (т. ж., 179), Ой поѣдемо та до *Галича*... Ой выступали всѣ *Галичане*, Всѣ *Галичане*, зъ мѣста мѣщане (колядка; Гол., Нар., II, 62).

Похідні: а) *Галицьская*, земля (див.); *галицьскыи*, прикм.: 1224, съ же Котянь бѣ тьсть Мьстиславу *Галицьскому* (XIII ст., НЛ, I. Синодалън. сп. старш. изв., 62); 1142, Всеволодъ посла сна своѣго Стослава. и Изаслава Двдвича.

с Володимеро с *Галицьскыи* в помощь Володиславу (ПСРЛ, I, 1962, 310); 1152, 1153, Изаславъ изыма *Галицьскыи* мужи (т. ж., 340); 1155, приде к Гюргеви *Галицьская* помощь (т. ж., 346); 1202, Романъ скопѣ полкы. *Галицьскыи*. и Володимерьскыи. и въѣха в Русскую землю (т. ж., 417); 1183, Володимеръ же *Галицьскыи* (*галицкѣи*) (ПСРЛ, II, 1962, 633); 1189, Стославъ съ сны своими. а Рюрикъ с братьѣю своею... радашимса ѡ волость *Галичкоую* (*галицкоую*) (т. ж., 663), И еха и Смоленьска в борзѣ и приѣхавшю же емоу ко *Оукраинѣ* *Галицькою* (*галицкою*). и въа два города *Галицькыи* (*галицкыи*) и ѡтолъ поиде к *Галичю* (т. ж., 663—664); б. д., *Галицкѣ* Осмомыслъ Ярославе! (Сл. СОПИ, I, 21, 153); б) *Галичане* — як мешканці м. *Галича* й *Галицької* землі; 1219, выидоша *галицяне* (XIII ст., НЛ, I. Синодалън. сп. старш. изв., 59); 1235, Поиде... Данило Романовиць с *галичаны* (т. ж., 73); 1138, Юрополку же скопичю множество вои. Ростовць. Полочаны. Смолнѣне. Оугры. *Галичане*. и Берендѣевъ. й. тысѣчь (ПСРЛ, I, 1962, 305); 1144, видѣвъше же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1153, Изаславъ бо женашеть *Галичаны* (жецяше *галичанѣ*, гоняше *галичанѣ*). а *Галичаны* Изаславлю дружиу (т. ж., 340); 1206, приѣхавше же *Галичане* (т. ж., 425); 1159, *Галичане* идуть Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 500); 1173, *Галичани* же накладъше огнь сожгоша (т. ж., 564); пор.: 1459, *Галичаны*, с. у Волинськ. землі (ССУМ, I, 238). Пор. на ін. сл. тер.: *Галичъ*, м. в Костромськ. обл. (кол. *Галичъ Мерьский*; Ук. ПРСЛ, II, 69); 1150, *civitas Galicz* (у Словаччині, зафіксован араб. геогр. Ідрісі;

Роспанд, Стр., 17); *Малій Галич* (суч. *Галац*) у бас. нижн. Дунаю в Румунії; гора *Halicz* у Бескидах на межі Закарпаття й *Галичини* (SG, III, 19).

Як: а) на місці суч. *Галича* (Тихомиров, 330—331); б) на Крилоській горі, в суч. с. Крилос, за 5 км пд. *Галича* (Ратич, 48—56); в) над р. Лімницею, зх. суч. *Галича* (Sl,SS, II, 183—184). Як: 1. посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Галица* (ЭССЯ, VI 92), в основі апелятив *галица* «галка» (Срезневский, I, 509); 2. безпосередньо від апелятива (Фасмер, I, 388), що відбито в гербі *Галича*, основн. компонентом якого є зображення *галики*; 3. із сл. *гала* «гора»; 4. від лит. *galas* «кінець, вершина»; 5. з гот. *hallus* «скелі» (Никонов, КТС, 95); 6. сл. *golъ* «голий, оголений»; 7. укр. *галива* «прогалина в лісі», польськ. *hala* «голе місце» й под. (Роспанд, Стр., 17); 8. із кельт. *hal* «сіль», поширен. у топонімії Зх. Європи (Попов., 71-72); 9. від етноніма *галли* (Мавродин, 28), *галати* (Браун, I, 166). Див. ще: Ковалев, 49; Нерознак, НДГ, 57. Л. М.

ГАЛИЧЬСКАА, земля, д.-р. обл. на тер. суч. зх. обл. України, з центр. у м. *Галич* (див.); 1216, вса... земля. и *Галичьская* и Киевская. и Смоленская и Черниговская и Новгородская и Рязанская (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 495); 1152, либо азъ буду въ Оугорской земли. либо онь в *Галичкои* (*галицкои*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

451); 1153, бы плачь великъ по всей земли *Галичьстби* (*галицкои*) (т. ж., 468); 1187, оудержаль всю *Галичкоюю* (*галицкоюю*) землю (т. ж.,

657), бы матежь великъ в *Галичкои* (*галицкои*) земли (т. ж.); 1229, и обьеха Даниль городъ и собравъ землю *Галичкоюю* (*галицкоюю*) ста

на четырь части охртъ его (т. ж., 759). В анонімній угор. хр. к. XII ст. і в угор. грамотах XIII ст.— terra *Galicia* (Шушарин, 140).

Як: 1. за свідченням літ. (під 1152 р.), поч. біля р. Сян; 2. за ін. (під 1229 р.), від р. Боброки до рр. Ушиці й Пруту (Насонов, 138); 3. за археолог. даними, пд. кордони *Галицького* кн-ва в XII—I-й пол. XIII ст. проходили рр. Каютин (п. Дністра; суч. Сокирянськ. р-н Чрв) і верхн. Прут (Русанова, Тимошук, 94). Віднесення «Словом о полку Ігоревім» до *Галицької* землі Нижн. Наддунайщини є, очевидно, поетичн. гіперболізацією; пор.: «*Галичкы* Осмомыслъ Ярославъ високо сѣдиши на своемъ златоконанѣмъ столѣ, подперъ горы Угорскыи своими желѣзными плѣки, заступивъ Королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, меча бремены черезъ облаки, суды рядя до Дуная» (Сл. СОПИ, I, 21). У XI—XII ст. численне д.-р. населення нижн. Дунаю підтримувало певні зв'язки з ін. землями Русі, насамперед із *Галицькою* (Мавродин, 234). Релятив на **-ьск-** від ойконіма *Галич* (див.). Л. М.

ГЕРМАНЬЧЬ, м-р, pobl. давн. Києва; як неофіційна назва Спаськ. м-ря на Берестові,

ігуменом якого й був *Германъ* (Петров, 72; Лашкарев, Церк.-арх. оч., 106); 1096, и въжгоша Стеановъ монастырь. и деревнѣ и *Германы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша монастырь Стефанечъ деревнѣ. и *Германечъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), пожегоста Стефанъ монастырь и деревнѣ и *Германечъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ монастырь, и Деревлѣ, и *Германечъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Посесив на *-j(ь) від демінутивн. форми д.-р. християнськ. особового ім. **Германькъ* в основі *Германъ*. І. Ж.

ГЛѢХОВЪ, м. («градъ»), на р. Есмані п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Русов, II, 240; Ук. ПСРЛ, II, 71); було ще г-ще в центрі суч. м. *Глѣхів*, райцентру См; 1152, Гюргеви же идущо в Русь. пришедъ ста оу *Глухова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338); 1239, Взяша

Татарове Черниговъ... гра пожегше и люди из-

биша. и монастырь пограбиша. а еппа Перфурья пустиша в *Глуховъ* (т. ж., 469); 1152, Гюрги... отуда же идоша на Спашь. та на *Глуховъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1237, Ми и градъ взаша и запалиша огньмъ

еппа оставиша жива. и ведоша и во *Глуховъ* (т. ж., 782); 1238, и город запалиша огнемъ и пспа [епископа — А. К.] остави жива и ведоша и к *Глуховъ* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 22); 1169, а жену съ дѣтми. в *Глуховъ* у Всеволожеъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81).

Посесив на **-ов-** від д.-р. антропоніма *Глѣхъ* (Тупиков, 106; Роспанд, Стр., 68); пор. ст.-сл. *Глѣхъ* із прасл. **gluxъ* «глухий» (Нерознак, НДГ, 59). А. К.

ГЛѢБЛЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі: як: 1. за Д. Багалієм (ИСЗ, 47), порубіжне пос. пн. р. Сулі; 2. на думку М. Барсова, кол. сс. *Старый* и *Новый Глѣбовъ* на л. б. Дніпра або с. *Твердоглѣбовъ* Роменськ. пов. Полтавськ. губ. на р. Бишкін пр. Сулі (Барс., 51), що заперече Насонов (224); 3. м. на р. Сулі, а *Глѣбовъ* — на Дніпрі (ИКДР, 30); 4. (найімовірніше) г-ще в с. Красний Колядин на б. р. Ромен, неподалік від гирла р. Гайворон (Андріяшев, Сівер., 105; Голубовский, История, 116; Насонов, 224), тепер Талалаївськ. р-ну Чрг.; 5. на л. б. Дніпра, нижче Любеча (ПСРЛ, XXV, 433); 6. у тому ж р-ні, що й Всеволож і Бахмач, отже, або в Бахмацьк. або Борзенськ. р-ні Чрг (Насонов, 223); 1147, и сами поидоша на *Глѣблю* к Чернигову... и тако пришедше къ *Глѣблю*. исполчившеса поидоша къ градуу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357—358); 1159, кнАгни же бѣжа к зати *Глѣбови* Переяславлю. и... вѣха на Городокъ. та на *Глѣбль*. та на Хороборъ (т. ж., 502); 1148, Изяславъ... поиде къ *Глѣблю*... и тако избави богъ и святаа богородица и святая мученика Борис и *Глѣбъ* град от сильныхъ рати (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св.

к. XV в., 43), и поидоша [Ізяслав.— А. К.] на *Гльбль* Чернигову... Ізяславъ же съ братею поиде къ *Гльблю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Похідні: 1147, Ізяславъ же повелъ зажечи грады ты слашавъ же *Гльбльци*. оже Оуненъжъ. и Бахмачъ и Бѣлоувежю и не оутагли оубъжати (ПСРЛ, II, 1962, 358); 1148, Половци поидоша на *Гльбль* к Чернигову... слышавше же *Гльбльци*, оже Унѣжъ и Бохмачъ и Бѣла Вежа не убъжаша в Чернигов (ПСРЛ, XXV, 43), *Гльбльци* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), *Гльбльци* (ПСРЛ, VII, 43).

Як від назви ц. на честь «св. Гѣлба» (Барс., 51); імовірніше, субстантивований посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма Г(ѣ)лбѣ з і-епетичним між суф. і губним основи (Фасмер, I, 411; Агутаа, 48; Роспонд, Стр., 64). А. К.

Очевидно, на честь кн. *Гльба Свѣтославича*, вбитого разом із своїм братом *Борисом*, згодом канонізованих (Нерознак, НДГ, 59). Див. *Гльбовъ* і *Свѣтою Мѣченикѣ Борисѣ* і Г(ѣ)лбѣ. В. ред.

ГЛЬБОВЪ: I двір, у Києві, між Софійськ. і Михайлівськ. воротами (Толочко, 12), неподалік від моста через яр, що оточував «місто Володимира» (Каргер, 232); належав у XII ст. тисяцькому *Гльбову* (Толочко, 128); як біля виходу Великої Житомирської вул. на пл. Калініна (ОАІМ); 1147, Володимиръ... оувороти конѣ направо мимо *Гльбовѣ* дворъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 317), *Гльбовѣ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 349).

Присвійний прикметник від д.-р. особового ім. Г(ѣ)лбѣ. І. Ж.

II. м. («городъ») між Переяславом і Києвом в р-ні оз. Радосинь; тепер не простежується (пор. залиті водами Київськ. вдсх. кол. *Старый* і *Новый Гльбовѣ* Остерськ. пов. Чернігівськ. губ., СНМ Чрг. 140); як г-ще пн. с. Пристроми Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (ОАІМ); 1185, вѣахъ на щитѣ городъ *Гльбовѣ*. оу Переяславѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 643).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма *Гльбѣ* < *Гѣлбѣ* із (?) д.-сканд. *Gudleifr*; пор.: *ѣлбѣ* (із д.-сканд. *Oleifr*) (Фасмер, I, 411); 1144—1174 рр., переяславськ. кн. *Гльбѣ Вьсеволод(к)овичь* (Ук. ПСРЛ, I, 242).

Як від: 1) сл. *гъ- + лѣб- (?), пор. білор. *гльба* «верхній шар землі, багатий перегноем», «великий кусок землі, гльба»; 2) араб. *Galeb* (Нерознак, НДГ, 59—60)? Див. *Халепѣ*, *Гльбль* і *Свѣтою Мѣченикѣ Борисѣ* і Г(ѣ)лбѣ. О. С.

ГНОИНИЦА, м., на тер. Погорини (див.); як: 1. кол. м. *Гнойно* пн. м. Володимира-Волинського або *Велика* й *Малá Гнійница* на р. Горині в кол. Острозьк. пов. біля мм. Шумська й Тихомля Волинськ. губ. (Барс., 51); 2. г-ще біля с. Поліське (до 1946 р. *Велика Гнійница*) Ізяславськ. р-ну Хм (ОАІМ); 1152, посла посадники своѣ в городы... Володимиръ въ Бужескъ. в Шюмескъ въ Тихомль. оу Выгошевѣ. оу *Гноиницю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454).

Іменник на -ицѣ від д.-р. *гноини*; в основі прасл. *гнопъпъ (пор.: рос. *гноиный* «повний

гною», діал. «угноений, жирний»; укр. *гнійний* «т. с.») від *гнопъ «гній» (Нерознак, НДГ, 60). А. К.

ГОЛЪБИ, ліс, пд. ч. Переяславськ. землі (?); в нижн. течії Самари л. Дніпра на сх. від Дніпровської луки, побл. суч. с. *Голубівка* Новомосковськ. і центрально-зх. ч. Павлоградськ. р-нів Дн (пор. ур. Зелена Діброва); 1187, кнѣзи Роускиѣ. поидоша по Днѣпроу... до Снепорода. и тоу... повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкая. оу *Голоубого* лѣса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 653), у *Голоубого* леса (т. ж., 1843, 134).

Семантичним способом від д.-р. *голѣби*; як протиставлення до *Черныи* ліс. Указує на «голубі» породи рослинності («біла» верба й лоза, рос. ива; звичайна верба й лоза; осокір та ін.), що протиставляється «чорно-» й «краснолісцю» (Кудряшов, 100—102, 144—145). О. С.

ГОЛЫЕ, гори, біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; пор. д.-р. г-ще в суч. с. *Гологори* Золочівськ. р-ну Лв (Барс., 53; Андрияшев, 32); проте назву слід вважати вторинною щодо цього ороніма; пор.: *Gołogory*, гірське пасмо, що тягнеться від Львова до Золочева Лв (SG, II, 675—677); 1144, идоша. оуби подлѣ рѣку. за неделю къ Звенигороду. и на Рожни поли не могоша сѣ бити. зане Володимиръ стоѣ на *Гольыхъ* горах (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); 1231, и приимѣ король *Іарославъ*. и поиде к Галичю. Климѣта же. с *Гольыхъ* горъ оубъжа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 765); 1474, прійдоша Татаре на Подолю, идѣже около Каменца, Галича, Дунайца, Глинянъ, Збаража, *Гольыхъ* горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359).

Похідні: 1455, сс. *Гольгоры* (ССУМ, I, 250), *Гологори*, *Гологірки* й *Майдан-Гологірський* Золочівськ. р-ну Лв; р. *Гологірка* п. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 146).

Семантичним способом від д.-р. *голые* «голі», не покриті рослинністю (ССУМ, I, 250). Л. М.

ГОЛЬСКО, м., у Волинськ. землі; як м. *Гульськ* (*Гыльскѣ*), що на р. Случ у кол. Новоград-Волинськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 53), г-ще біля суч. с. *Гульськ* Новоград-Волинськ. р-ну Жт; 1150, Ізяславъ поиде на *Гольсько*. да Кунилю. в Черныѣ Клобукуы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 396).

Релятив на -ьск- від лексеми (гідроніма?) з коренем Гол-; пор.: 1. д.-р. *голыи* з прасл. *golъ(jь) «голий», а також укр. (поліське) *голя* «гола вершина гори» (Марусенко, 223), чес. *hola* «гірське пасовище» й под.; 2. д.-р. *голь* «гілка» («вѣтка», «gatius») (Срезневский, I, 546). Менш імовірно, від д.-балт. *гала* «вода», куди відносять назви бол. Сх. Європи типу *Гольн(о)е*, *Голий Мох* (?), *Голя*, *Галь*, *Гально* (Gudelis, 68). А. К.

ГОРА, ч. Києва на узвишші, пізн. пос. на Старокнівській горі; суч. Десятинна вулиця, Десятинний пров. та поч. Володимирськ. вул. Як тер. від Кирилівськ. ц. до Видубичів (Мах-

новець, Рук.); 1124, Бы пожаръ великъ Къевѣ городѣ... по Подолю и по *Горѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 293); 1147, вѣхаста на *Гору*

(т. ж., 318); 1202, и въѣха в Подолье. и посла на *Гору* к Рюрикови (т. ж., 417); 1203, Подолье *взѣша* и *пожгоша* ино *Гору* *взѣша*. и митрополью *взѣша* Софью розграбиша (т. ж., 418); 1171, и грабиша... весь град Подолье и *Гору* и манастири (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 545);

1180, оудѣюса вели зло в Киевѣ. погорѣша дворовѣ по *Горѣ* (т. ж., 613—614); 1170, Подоліе и *Гору* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84), погорѣ *Гора* (т. ж., 25); 1202, на *Гору* къ Рюрикови (т. ж., 107); 1787, *Зборичевѣ*; пор.: три брата, кій, щекъ и хоревъ... для старшего ихъ брата кѣа над рѣкою днепром *нагорѣ*... *зборичевѣ*... состронли городокъ (ГОГК, I зв.). Див. *Боричевѣ*.

Семантичним способом від д.-р. апелятива *гора* як опозиція до *Подолье* (див.). I. Ж.

ГОРДАТИНЬ, двір («дворъ») боярина *Гордяти*, в Києві, побл. Княжого двору, пн.-зх. Десятинної ц.; суч. вул. Володимирська (№ 4—10) та Десятинний пров. (Толочко, 122—123); як Володимирська, № 2 (Махновець, Рук); 945, градъ же бѣ Киевѣ идеже естъ нынѣ дворѣ *Гордѣтинѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ бѣше Киевѣ идеже естъ нынѣ дворѣ *Гордѣтинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), дворѣ *Гордѣтинѣ* и Никифоровѣ (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20), дворѣ *Гордѣтинѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55), дворѣ естъ *Гордѣтинѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гордѣта*. I. Ж.

ГОРИНА, р., п. Прип'яті п. Дніпра, Волинськ. земля; як Київськ. землі (Махновець, Рук.); суч. *Горинь* Тр, Рв; 1139, и посла *Слговичь* всѣ на Изаслава река иди из Володимера. и дошедше *Горины* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 307); 1140, иди из Володимера. и дошедше *Горинки*. пополовшисѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 305); 1150, Изаславъ... перешедъ *Горину* (т. ж., 410); 1283, на ЛАхы собравъ силуо многу. пришедшоу же емоу. к *Горинѣ* (т. ж., 892); 1169, Андрѣевичъ же перемета мость на *Горинѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81); б. д., на *Горыни* Остро (т. ж., 240); 1512, И тако побѣдиша Миндикерея подъ Вишневецемъ надъ *Горѣню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Похідні: 1158, и да ему Дорогобужъ и Перекопницю. и всѣ *Погориньскиа*. городы (ПСРЛ, II, 1962, 488).

Як від: 1. д.-р. *гора* «верх»: р. тече між *гористих* бб.; пор.: р. *Horbatka* від **horb-*, *Choŭmenka* від **choŭmъ* і под. (Moszyński, PZ, 171; Никонов, КТС, 108); 2. гот. *gariņjō* «повінь» чи сл. *gorá* (Фасмер, I, 445). Вважають, що форма *Горина*, засвідчена в дж., дуже бл. до назв типу *Гериня*, *Джуринь* // *Джуринь* (бас. Дністра), які можуть продовжувати первинне **gerin-*, що не є сл. (своїм поч. **Ge-*): *Джуринь* — наслідок палаталізації давнього **gerin-* (>**žerin-*). Отже, *Гериня* й *Джуринь* відбивають досл. **gerin-* із різним ступенем слов'янізації; вони ж

і *Горина* бл. до іллір. топоніма *Геррѣв* (Македонія) та *Segunium* (Апулія), а всі три — до тер., яку визначають як зону іллір. залишків у топонімії. Форму **gerin-* // **gerŭn-* виводять від і.-е. **gʰer-* «пожирати; горло, жерло», звідки й укр. *джерело* (<**žerdlo*); пор. польськ. *źródło* (Трубачев, 234—235), що заперечують інші, мовляв, -уць // -унѣ є сл. (Роспонд, Стр., 27). Однак цей формант, можливо, вказує на сл. адаптацію назви А. К.

ГОРОДЪ, м., на л. б. Дніпра «по *Песку*»; умовно порівнюють з *Пѣсѣчьнымъ* (див.) побл. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 77), ототожнюючи (?) його з с. *Пищаню* кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (тепер *Пищане* Золотоніськ. р-ну Чрк); 1096, приде... *Бонакъ*... къ *Китѣву*... и мало в городъ не вогнаша Половци. и зажгоша по песку. окола *города* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222).

Семантичним способом від д.-р. *городъ* (<**gorđъ*) «укріплене поселення, фортеця». О. С.

ГОРОДЪЛО, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Городилець* Турійськ. р-ну Вл; 1287, изъ князь Володимѣрь... далъ есмь. еи [княгинѣ.— А. К.] село свое *Городелъ* (*городло*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 903).

Похідні: 1567, преора *Городелского* (АЮЗР, I, VI, 58), 1502, с. *Городелець* (Теодорович, V, 138) Ковельськ. пов. на Волині.

Іменник на -ъл(-о) від дієсл. **gorditi* (SP, I, 105) «городити». А. К.

ГОРОДЪКЪ: мм.: I. в Галицьк. землі; на місці суч. м. *Городок* (Зубрицький, III, 70), райцентра Льв; 1213, и посла Дмитра. Мирослава. Михалка Глѣбовича. протнвоу имѣ. у *Городкоу*. *Городокъ* бо бѣ *блжжисѣ* бѣхѣуть в немь людѣ Соудислави. и Дмитрови бѣущисѣ подъ *городомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1226, Данилови же пришедцоу ко Мьстиславоу. с братомъ Василкомъ. ко *Городъкоу* (т. ж., 749); 1235, Василковичем же срѣтившимъ е. и бившимъсѣ с ними. поимаша *Ладьские* боАре. приведоша е. пере Данила. во *Городокъ* (т. ж., 775); 1443, *Городокъ* (ССУМ, I, 252); польськ. *Gródek* (SG, II, 819). Л. М.

II. на Дніпр. Лівобережжі, між Києвом і Переяславом; тепер не простежується; як *Городѣць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 74); пор. кол. с. *Городище* Переяславськ. р-ну Кв (БЕ, XVII, 311); 1135, придоша *Слговичи* съ Половци. и *взѣша* *Городокъ*. и Нѣжѣтинѣ. и село *пожгоша*. и Баручь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303); 1151, Игорьъ... дѣна въ *Блестовѣтѣ* и *ѣтуда* поиде. Чернигову... и поидоста... къ *Городку*... иде Києву... и сташа оу *Городка* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422—423); 1152, Гюрги... остави сына... *Переяслави*... иде в *Городокъ* (ПСРЛ, I, 1962, 335); 1159, бѣжа к *зѣти* Глѣбови *Переяслави*. и *ѣтуда* ѣха на *Городокъ*. та на ...Глѣбъ. та на *Хороборъ*. та на *Ронескъ* (ПСРЛ, II, 1962, 502); 1169, иди въ *Городокъ*

(т. ж., 537); 1171, и посла Глѣбъ къзъ. игумена... до Вышегорода велѣа има доправити. Володимира. до Києва, а самъ поѣха... в *Городокъ* а *ѣтуда* в *Переяславъ* (т. ж., 546); 1135, и *взѣша* *го-*

родокъ Нъжатиць, и Баручь пожгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1159, бѣжа изъ Кіева къ Переяславлю., и оттуду вѣха на *Городокъ* (т. ж., 69); 1169, жену съ дѣтми остави въ Глуховѣ... Мстиславъ же рече...: «иди въ *Городокъ*» (т. ж., 81). Див. ще: *Глбблъ, Глббовъ*. О. С.

III. очевидно, помилк. (Ук. ПСРЛ, II, 76) — як пос. в Болохівськ. землі: 1241, Даниль же... пойма грады ихъ. Деревичь Гоубинъ и Кобоудъ. Коудинъ *городьць*. Божьскыи ДАдьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792) і 1257, воевахоуть. людье Данилови же и Василкови Болоховъ, а Лвови Побожье и люди Татарьскыи... посла сна своего Шварна на *Городокъ*. И на Сѣмоць... и взА *Городокъ*. и Сѣмоць и всѣ города. сѣдѣшиа за Татары *Городескъ*. и по Тетереви до Жедьчевьева (т. ж., 838).

Очевидно, *Городьць* 1241 р., — стосовно Коудинъ або Божьскыи, — вжито в загальному значенні; що ж до м. *Городокъ* 1257 р., то йдеться про волинське пос., назване поряд із м. Сѣмоць. Л. М.

Семантичним способом від д.-р. *городькъ* («невелике») укріплене поселення», утвореного за допомогою суф. -ък- від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬСКЪ, м., в Київськ. землі; як м-ко Радомишльськ. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 54); можливо, суч. с. *Городище* Черняхівськ. (або Житомирськ.) р-ну Жт; 1257,

посла [Данило. — А. К.] сна своего Шварна на *Городокъ*. и на Сѣмоць... сѣдѣшиа за Татары *Городескъ*. и по Тетереви до Жедьчевьева (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Релятив на -ъск- // -еск- від лексеми (топоніма?) з коренем *Город-* (*<gordъ) на означення «укріпленого пос., фортеці». А. К.

ГОРОДЬЦЬ, пос.: I. на л. б. Дніпра, між Києвом і Переяславом, як м. *Городькъ* (див.); *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74; Андріашев, Переясл., 10), Переяславськ. землі; пор. кол. с. *Городище* pobl. Дніпра нижче Переяславськ. дуги (БЕ, XVII, 311), Хоцьківськ. с/р Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв; 1026, Ярославъ... приде Киеву. и створи миръ... оу *Городьца*. и роздѣлиста по Днѣпръ Руськую землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1098, пойдѣта к *Городцю*... еже сА створи се в Русьскѣи земли (т. ж., 262); 1133, поча лишатисА Вацеславъ ПереяславлА. и дошедъ *Городца* воротисА оуПѣть (т. ж., 302); 1142, Игорь стоиаше оу *Городьча* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1147, в *Городець* (т. ж., 355); 1180, Половци же бѣгающе передъ... Роусью потопоша мнозѣ въ Черторыи... Игорь же... бѣжа на *Городьць* къ Черниговоу (т. ж., 623); 1097, къ *Городцю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 14); 1133, Вячеславъ же не восхотѣ быти въ Переяславлн, и поиде изъ него, и пакы дошедъ до *Городца* воротиса опять (т. ж., 29); 1148, и угони его у Носова на Рудѣ... а самъ иде въ *Городецъ*; а Мстиславъ воротиса Переяславлю (т. ж., 42); 1622, Hrodyszcze (в люстрації Кнївськ. воєводства як иалежне до Переяславськ. староства)

(Воссоед., I, 30); суч. *Городище*. Див. ще: *Глбблъ, Глббовъ*. О. С.

II. під Києвом, pobl. Радосині; *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74); 1111, видинье видиша в Печерьскомъ монастыри... таже преступѣ на црквь и отуда к *Городцю* [-цю написано по стертому. — О. С.] ту бо бАше Володимеръ в Радосыни (радисыни) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268); 1105, столпъ огненъ в Печерьскомъ монастыри... и оттуду поступи къ *Городцю*, ту бо бѣ князь Владимиръ в Радосыни (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 26).

Семантичним способом від д.-р. *городьць* «невеликий укріплений пункт (*городок*)», утвореного за допомогою суф. -ъц(ь) від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬЦЬ НА ВОСТ(Ь)РИ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Старогородка* біля м. *Остѣр* Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57); тепер у складі м. *Остѣр* Козелецьк. р-ну

Чрг; 1195, князь Всеволодъ Гюргеви... созда

гра на *Городци* на *Вѣстри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412); 1098, заложил Володимеръ Мономахъ. *городъ* на *Вѣстри* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248); 1194, послатиуна своего на Русь и созда градъ *Городецъ* на *Востри* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56).

Словосп.: географ. термін-демінітив *городьць* (утворений за допомогою суф. -ъць від *городъ* <*gordъ «укріплене поселення, фортеця») + прийменник на + назва р. *Вост(ь)рѣ* (у місц. відм.). Див.: *Вост(ь)рѣ, Вост(ь)рьскыи, Гюргевъ* І. А. К.

ГОРОШИНЪ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Горошине* Семенівськ. р-ну Пл; ~ 1096,

гонихо по Половѣцхъ за Хороль. иже *Горошинъ* взАша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); б. д. (як к. XIV ст. — Тихомиров, 216), А на Суль: Снепородъ, Ськнятинъ, *Грошинъ*, Чемесовъ, Угѣшковъ, Синечь, Кляпечь, Ромень (НЛСХ, Прилож., 447), (Ськня)тинъ, *Грошинъ*... Оутѣшковъ, Синецъ, Кляпечь (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, I, III, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623); XVI — поч. XVII ст. (Сербина, 324), по Суль вверхъ, отъ Днѣпра 4 мили, городъ Буромля.. А выше Буромли 2 мили, городъ *Горошино* (*Горошина*). А выше *Горошина* (*Горошины*) 2 мили, городъ Лукомля (КБЧ, 1833, 95); 1630, о посаженъи и осягнене добръ, грунтовъ и урочискъ... *Горошина* и Слѣпородъ (Лаз., Луб., 103), Horoszyn, Horosze (Zg. dz., XXII, 117, 699—700); 1653, на Жолнино, на *Горошино*, на Лукомню, на Лубни, на Лохвицу, на Ромон; город *Горошин* да город Буромлю проехал и в город Еремеевку приехал (Воссоед., III, 405, 352); 1958, *Горѣшин, Горѣшино, Горѣхово* (?) (МЕ).

Похідні: 1649, Курило *Горошинский*, козак Лютенськ. сотні (Реестра, 302), суч. Пл; 1666, Давидко *Горошинский*, мешканец с. Мильці (МПК, 87) Пл; 1744, перевозъ *Горошинский*,

старинный (Лаз., Луб. полк, 98); *гор'юшан'ц'і* (одн. *гор'юшанец'*), мешканці с. *Горюшине* (МЕ, 1958).

Як від: 1. аелятива *горохъ* (Филин, Лекс., 131); 2. антропоніма *Горюшко* (місц. нар.-етимол.; МЕ, 1958), *Горюша* та ін. (Стрижак, ППНП, 82). Пор. ще як від (?) д.-р. *горѣха* «гірчиця» < прасл. **гогиха* (Нерознак, НДГ, 64). Найімовіріше, посесив на -ин- від ім. **Гороша* (-ха). О. С.

ГОРЫ, ч. м. Києва на узвишші, де був князівський палац (див. *Гора*); 1198, родиса дщи оу Ростислава оу Рюриковича... и възста

ю. к дѣдоу и к бабѣ. и тако воспитана бы в Києвѣ на *Горахъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 708).

Семантичним способом від д.-р. аелятива *горы* як опозиція до *Подолье*, назви низинного р-ну Києва. І. Ж.

ГРИДЬШИНЫ, ворота, в м. Володимирі Волинськ. землі; суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл (Ук. ПСРЛ, II, 81); 1157, поидоша ... и стаха около города. Гюрги ста оу *Гридшинныхъ* воротъ Ярославъ оу Киевскихъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1155, Юрьи ста у *Гридшинныхъ* ворот, а Ярославъ у Киевскихъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 62); 1156, у *Гридшинныхъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Посесив на -ин- від особового ім. *Гридъша*, демінутива на -ша від ім. *Григорий*; пор.: *Гридя*, *Гридѣ* (Морошкин, 64) або від д.-р. *гридь* (*ба*) (назви певної верстви населення Київськ. Русі) (XIII—XIV ст., НЛСХС, 75, 244). Пор.: гіпокористики в літоп. антропонімах: *Богша*, *Володша*, *Путша* (Роспонд, Miscellanea, 14), *Декша* (Веселовский, 94) й под. А. К.

ГРЬЧЬСКАЯ, земля; гер., належна *грекам*; у межах УРСР таку назву носила обл. («волость», «власть») у суч. Криму з центром у кол. м. Корсуні (див. *Корсунь*), він же *Херсонъ* (-ъ) *Понтийский* (1538 р., ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 564); 912, земля *Грецака* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 35), землі *Грецьки* (т. ж., 1846, 15; текст модернізовано); 988, *Грецькую* землю (т. ж., 1962, 110), *Иде* Во-

лодимеръ. вои на Корсунь гра *Грѣчкыи*... И ре...

да пришедше сестрою вашею крть ма... она же ре им лучше бы ми сде оумрети. и реста еи брата.

егда како обратить Бъ Рускую землю в покаанне. а *Грѣчкую* землю избавиша ѿ лютыа рати. видиши ли колико зло створиша Русь *Грѣкомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—96); 1071, потещи Днѣпру възпятъ... яко стати *Грѣчской* земли на Руской землѣ (XIII ст., НЛСХС, 104—105; текст модернізовано); 1204, изъ *Грѣчскѣй* земли (т. ж., 181); 912, землі *Грѣцькы* (т. ж., 26), Корсунь... градъ *Грецький*... *Грецькую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 77—78); 1437, землямъ *Грецькимъ* и Латинскимъ (т. с., ПСРЛ, XVIII. Си-

меноновск. лет., 176); 912, градъ Корсунь *Грецькия* области (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI. Кн. степенная, 26); б. д., Владимиръ Манамахъ... всю Оряскую... повоева, и Халкидомнину, и окрестныа области Царяграда... попленивъ царство *Грѣчское* (*Грецьское*) (т. с., ПСРЛ, XIX. История о Казанск. царстве, 100), кралевство Сикілійское, по'древнему *великая Греція*, нынѣ же Неапольское (1538 р., ПСРЛ, XXII, II, 327), царство... *Грецьское*... Александръ... Макидонскій *Еллинъ*, еже есть *Грецьинъ*, *Грецький* бо родъ отъ *Еллинъ* и языкомъ *Еллинскимъ* глаголють (т. ж., 213).

Ін. вар.: 866, *Иде* Аскольдъ. и *Диръ* на *Греки* (ПСРЛ, I, 1962, 21); 907, *Греки* (т. ж., 29);

862, *Иде* Аскольдъ и *Диръ* на *Грѣкы* (ПСРЛ, II, 1962, 15), Аскольдъ и *Диръ*... воеваста... *Римлянскую* (*Римскую*) страну (ПСРЛ, XXI, I, 61), О Аскольдъ и *Диръ*... иже воеваста *Римлянскую* страну и хотяху воевати на Царьградъ (т. ж., 64), *Греція* (*Еллада*) (т. ж., 697). Як д.-р. *Грѣкы* (Ковалев, 28).

Релятив на -ьск- від етноніма *Грѣкъ* (див. *Грѣчський*, шлях). О. С.

ГРЬЧЬСКИЙ, шлях («пѣть») від Києва вниз по Дніпру в *Грецьку* землю (див.

Грѣчкаю); 1170, а оуже оу на и *Грѣчскийи* путь изъѣдимають. и Солоньи и Залозны (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *грѣчскийи* (т. ж.); 1169, *Грецький*... и Солоньи, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82), *Грѣчский* (ПСРЛ, II, 1843, 97).

Пюхідні: 1167, Половци... шедше в пороги начаша пакостити. *Грѣчникомъ*. и посла Ростиславъ. Володисла(в) Лаха с вои. и възведоша *Грѣчники* (ПСРЛ, II, 1962, 526); 1168, и стояша оу Канева... дондеже взиде. *Грѣчникъ* и Залозникъ (т. ж., 528); 1170, [половці.— О. С.]...

всако пакости *грѣчнику*... и залознику а быхо възшли противу *грѣчнику*... и шедше стаха оу Канева (т. ж., 541); 1084, зая Давыдъ *Грѣчники* [вар. *греки*.— О. С.] во Олши (ПСРЛ, VII, 3); 1166, *Грѣчникомъ*... *Грѣчники* (т. ж., 78); 1167, и стояша... у Канева, дондеже взиде *Грѣчникъ* и Залозникъ (т. ж., 79); 1169, *Грѣчнику* нашему и Залознику (т. ж., 83); 1167, Половци... прійдоша за пороги и многия пакости *Грекомъ* творяху (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308); 1168, *Грѣчникъ* и Залозникъ (т. ж., 308).

Грѣчський (він же *Днѣпровський*) — один із найголовн. шляхів Русі, яким ішла торгівля з Візантією та візантійськ. побережжям Чорн. моря (Фотинский, 20). *Грѣчникъ*... «Купец, занимающийся торговлей на пути из Варяг в Греки» (СРЯ, XI—XVII, IV, 132).

Релятив на -ьск- від *Грѣкъ* (< *грѣкъ*), запозиченого через лат. *graecus* із гр. *γραῖκος*, первинно назва *гр.* пл. в Епірі, пізн.— на межі Беотії й Аттики. Гадають, що стабілізації етноніма *греки* (< *Грѣкы*, *Грѣци* і под.) сприяли іллір.-епірськ. пл. (Фасмер, I, 455). О. С.

ГЪБИНЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, слышавъ же Даниль приходъ Ростиславль. со князи Болоховьскими. на Бакоту. абе оустремиса на нѣ. грады ихъ огневи предасть... и пойма грады ихъ. Деревичъ *Гоубинъ*. и Кобоудъ. Коудинъ городѣц. Божьскыи ДАдьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 791—792).

Як сс. *Губкинъ* кол. Гайсинськ. пов., очевидно, суч. с. *Губник* Гайсинськ. р-ну Вн (Ук. ПСРЛ, II, 82; Барс., 59), *Губин* кол. Старокосянтинівськ. пов. Волинськ. губ. (Дашкевич, БЗ, 16) і *Губино* кол. Новоград-Волинськ. пов. (Андрияшев, 189).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гѣба*; пор.: дяк *Губа* Моклаковъ (Ук. ПСРЛ, I, 257); син боярськ. Василій Семеновъ *Губа* (т. ж., 124); боярин новгородськ. Селезневъ *Губа* Василій (т. ж., 267); ст.-укр. антропоніми *Губка*, *Губѣка* (ССУМ, I, 268); нп *Губин* Вл, Кв, Хм та ін. Л. М.

ГЪРИЧЕВЪ, м. («городъ»), Чернігівськ. земля; пізн. с. *Бобровиця* (в напрямі до м-ка Березни) по Глухівськ. шляху (тепер р-н Чернігова), що пізн. називалося *Юрій(сь)кою* (Барс., 59; Андрияшев, Сівер., 104; Марков, О достопамятностях, 53—54; Насонов, 224); 1152, *Гюргеви* же идущю в Русь. пришедъ ста оу Глухова... и здумавше вси поидоша к Чернигову и перешедше Сновъ. и сташа оу *Гуричева* близъ города. перешедше Канинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338), *Гюрги*... поиде къ Березому. и яко оу Свини. с Половци... ста оу *Гуричева*... *Гюрги* же ста в *Гуричева*. и пусти Половци к Чернигову воевать (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456), *Гюрги*... поидоша к Березову, и ту пришедъ. сташа у *Гуричева* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 39), у *Гуричева* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV ст., 57), отъ *Гуричева* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58—59).

Посесив на -ев- від д.-р. патроніма *Гѣричь* (*Гюричь*) < *Гѣргичь*; пор. *Гюргици* (див. *Гюргевъ*). А. К.

ГЪЛТА, р. («рѣка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі; суч. *Говтва*, що протікає тер. Пл; 1111, в пАтокъ быша на Сулѣ. в суботу... на Хоролѣ... а в недѣлю... поидоша на Пслѣ. и отуду сташа на рѣцѣ *Голтѣ*... отуду идоша Върьскла... и поидоша к Донови (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на Хоролѣ... на рѣцѣ *Гѣлтѣ*... отуду доидоша Върьскла (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 26); 1530, робито Татар на Holvey і па Pоlуѣnieу (1550 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет.; Ольшевск. сп., 470), на *Голтѣ*... доидоша Върьскла... (ПСРЛ, VII. 21—22); 1530, Татарове приходили ѧ Литву, которые суть побиты... на врочыщах: на *Голѣвѣ* и на Полозорьи (1580 р., ПСРЛ, XVII. Сп. графа Рачинского, 351), Татаров побито на *Голтѣ* (к. XVII ст., т. ж. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 292), на *Голѣви* и на Полузари (т. ж., Евреиновск. сп., 406; ПСРЛ, XXI. Лет. посл. четв. XVII в., 127); 1616, Hołtwa, Ołtwa (Žr. dz., XXII, 536, 700); 1620, *Олтва* (Воссоед., I, 9—10); 1638, *Голтва*

(т. ж., 220); 1665, на *Голтѣ*; 1667, на *Говтѣ*; 1669, на *Говтѣ* (АКПГУ, I, 42, 98, 154); 1765, *Говтва Велика(-я)* (ГО, 88); суч. *Гоўтва*.

Похідні: 1096, *Гѣлтавѣ* (див.) // *Голтавѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 249); XVII ст., рр. на *Говтѣ Далній* к Решетиллове (АКПГУ, II, 73), на сели Ивончинцах... на *Говтѣ Передней* (АКПГУ, II, 14), *Говтва Острроверховская* (Модз., Мал. Род., IV, 818); XVIII ст., *Голтва Грузкая, Сухая, Водяная* (ОР, 28), *Средняя* (Рум., Коз. Полт. полка, 154), *Ольхова, Ольшана, Шишацька* (ГО, 80, 88); XIX—XX ст., *Вольхова Голтва* (Баз., Супр., 7), суч. *В'іл'хова Гоўтва* (с. Славки Решетилівськ. р-ну Пл); яри: *Отвершокъ Голтвы і Грузькая Голтва* (Арандаренко, 187, 190); хх.: *Голтвянский, Голтво-Ольховой, Голтванчик-Мазуровка, Заголтвянский, Грузская Голтва, Грузко-Голтвянский, Ольховой Голтвы, С(е)редняя Голтва, Сухая Голтва* та ін. (ПГ, 63, 13, 16, 149, 53—57, 12, 56, 21); 1649, сотня *Голтвинская* (Реестра, 25); 1767, *Голтвяница* Захарій, с. Ивончинцы Пл (Рум., Коз. Полт. полка, 106) тощо.

Як: 1. тюрк. (Žr. dz., XXII, 168); 2. фін. (Орлов, 8); 3. похідна від укр. (?) *голта*, як і ойконіми *Голтва, Голотовскіе, Голотовщина* й под. (Сумц., Мал. геогр. ном., 24—25); 4. пов'язана з гідронімами типу *Ал(ь)та* (див.), *Л(ь)то* (див.), *Льтица, Льтськѣ* і т. ін.: «*Гольтавѣ... Голтва... из *Гольты?» (Соболевский, Нов., 26); 5. вторинна щодо *Гѣлт-* і належна до тюрко-сл. контактної зони, пор. ін. *Голтва*, «прикордонна татарська слобода» XVIII ст.—передм. кол. м. Ольвіополя на п. б. Пд. Бугу (Семенов, I, 651), тепер у складі м. Первомайська Мк; вона ж *Gołta* (SG II, 678); 1768, «черезъ Татарскіе Оттоманской Портѣ принадлежація места, до самой *Голтвы*, ... у рѣки Буга, супротив Орловского форпоста» (Андриевский, Рел., 124), а також: тур. ol «болото, трясовина», хакаск. *олтырых* «острів», тур. *gol* «озеро, ставок»; р. *Олти* пр. Чароху в Туреччині й под.; за допомогою афікса *ti* (вар. *ti, tu, tü*)? (Стрижак, НРП, 43); 6. сл. походження; як і назва *Golt* у Словенії (СФРЮ) — від *golt* «прірва» з прасл. *gl̥at-// gl̥t-*; сюди ж д.-р. *гѣлтати*, рос. *глотать*, укр. *глитати* й под. Однак, як *Іпѣтва*, так і *Гѣлта* складають значні труднощі для словотвірної-etimологічного аналізу (Трубачев, 72—73). Пор. ще укр. (подільське) *глотѣ* «тіснота, тиснява», *глотѣти* «тіснитися, товпнитися» (Гринченко, ДВУ, 332) і кол. с. *Голтовица* (польськ. *Holtowica*) на р. Бобрику в Галичині (ОАІМ); с. *Говтва* Пл міститься на високій горі біля гирла р. *Говтви* (Пирський, 195; ІМІС Пл, 445). *Гѣлта* // *Голтва* до **gl̥tati* // *гѣлтати*, як *жѣртва* // *жертва* (ст.-сл. *ЖЪРЪТА*) до *жѣрѣти* // *жертѣ* (пор. ст.-сл. *ЖЪРЪ* «творю жертву») (Фасмер, II, 50), рос. *жѣтѣ*, ст.-сл. *Жѣтѣ*, болг. *жѣтѣ*, пор. ст.-сл. *Жѣти* й под. Як, можливо (?), від д.-р. *голтѣ* «лід», рос. діал. (вологодськ.) *голта* «дощ із снігом»; за формою **gol̥t* пор. ст.-укр. *голтаи* «безземельний селянин»; в основі *гол(ь)т-* (Нерознак, НДГ, 61). Див. *Гѣлтавѣ*. О. С.

ГЪЛТАВЪ, пос., на р. *Голті* (*Гълта*; див.) в Переяславск. землі; суч. с. *Говтва Говтвѣнської* с/р Козельщинск. р-ну Пл; як р. *Голтва* (Андріяшев, Переясл., 11—12), що заперечують ін. (Барс., 52; Барсов, 160—161; Пирский, 195; Мавродин, 21); В. Г. Ляскоронський відкрив у *Говтві* д.-р. г-ще й сл. кургани. могильник (Картотека Інституту археології АН УРСР), що відповідають літоп. *Гълътавъ* (Ляск., Городища, 1); в «Поѣченъи» Володимира Мономаха: 1096, и сѣдѣхъ в Переяславли... и идо-

хо... за Римовъ... и паки Итлареву чадь избива... шедше за *Голтавомъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1552—1559, а ниже Хороля на Пслу городъ *Голтва*, отъ усть Хороля 5 верствъ, а ниже *Голтвы* 10 верствъ на Пслѣ, городъ Мажделѣйка (~ 1627 р., КБЧ, 1838, 97); 1616, *Hołtwa*, *Ołtwa*, *Holtwa*, *Oltwa* (Żr. dz., XXII, 161, 168, 215, 229, 500, 536, 700), коли в *Голтві*, або *Олтві*, було вже 730 буд. (ЛВП, 54); 1637, войну подняли козаки противъ коронѣ польской: Яцко Остранинъ, Скиданъ... под *Голтвою* битву учинили и подъ Лубнями (Сб., 96); на польск. картах XVII—XVIII ст. — *Ołtwa* (Трубачев, 72—73); 1648, *Говтва* (АЮЗР, III, 195); 1666, *Голтва* (МПК, 81—83); 1667, на *Гов(ѣ)твѣ*, *Голтвѣ*, *Гов(ѣ)твѣ* (АКПГУ, I, 42, 98, 107, 144, 154); 1696, *Голтва* (1730, Величко, III, 368), *Говтва* (Самовидец, 187, 293); суч. *Гоўтва*.

Маскулізован. вар. гідроніма **Гълтва* // *Галтва* (Арандаренко, 176), тобто узгоджен. зі словом *городъ*? О. С.

ГЮРГЕВЪ, пос.: I. («городъкъ») у Переяславск. землі; ототожнюється з кол. с. Старогородка біля м. Остер Чернігівск. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер у складі Козелецьк. р-ну Чрг; 1152, Изяславъ Мстиславичъ... сдумавше разведоша Городокъ *Гюрговъ* (*гоургевъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446), Городокъ *Гюрговъ* (т. ж., 1843, 66), Городокъ *Юрговъ* (ПСРЛ, XXIII, 38; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). Див. *Вост(ѣ)рьскыи*. А. К.

II. («городъ»), на р. Рось у Київск. землі; тепер тут м. Біла Церква Кв (Похил., 489); як сс. Великі й Малі Єрчики Сквирск. р-ну Кв (Барсов, 119), г-ще Райгород біля с. Ольшанія Рокитнянск. р-ну Кв (КС, 1883, VII, сент.-окт., 26) тощо; 1095, к *Гургеvu* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), и потомъ на *Гюрговѣ*

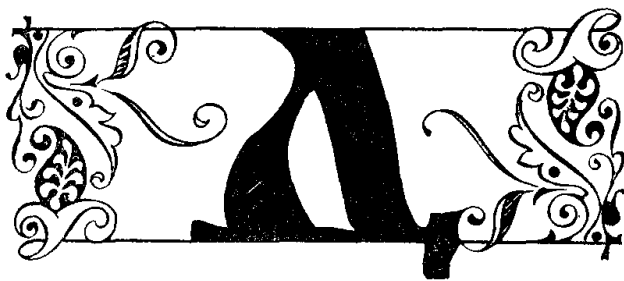
по Половци (т. ж., 249); 1095, придоша Половцѣ, ко *Гургову*... *Гюрговѣ* загоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219); 1103, иде Стополкъ. и сруби *Гурьговѣ*. егоже бѣша пожьль

Половци (т. ж., 256); 1113, поставиша епспа Данила *Гургеvu* (т. ж., 277); 1142, и да има. Игореви Городечъ. *Гюрговѣ*. и Рогачевъ (т. ж., 312); 1162, придоша. Половци мнози къ *Гургеvu*. и вѣша вежи многи по Роту (т. ж., 521); 1095, а *Юрговѣ* зажгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8); 1103, сруби Святополкъ городъ *Юрговѣ*, егоже бѣша Половци сожгли (т. ж.,

20); 1113, поставиша Данила епископа *Юрвеvu* (т. ж., 23), *Юрговѣ* (т. ж., 240); 1159, а Половци бѣжаша на *Юрговѣ* (т. ж., 69).

Похідні: 1072, Михайлѣ [митрополитѣ] *Юрвевскыи* (ПСРЛ, II, 1962, 171); 1089, Антоньемъ *Гурьговскыи* (т. ж., 199); 1091, [епископѣ] Муринѣ *Гурговскыи* (т. ж., 202); 1095, *Гурговци*... со *Гурговцѣ* (т. ж., 219); 1115, с Данилоу *Гурьговскыи* (т. ж., 280); 1122, Данило... *Гурьговскыи* (т. ж., 286); 1147, *Гюрговскыи*... Демьянъ (ПСРЛ, II, 1962, 341); 1183, Никифоромъ... *Гюрговскыи* (т. ж., 634); 1198, Андрѣяна *Юрвевского* (т. ж., 707).

Посесив на -ев- від д.-р. християнск. антропоніма *Гюргии* < *Георгии* (Роспонд, Стр., 44), хрещеного ім. засновника м. вел. кн. Ярослава Мудрого (Тихомиров, 302), про історію якого на сх.-сл. ґрунті див. Бромлей — ОЛА, 1975, 140—151. I. Ж.

ДАВЫДОВА БОЖЬНЪКА, каплиця, в напрямі до гирла Прип'яті; Київська земля; як: 1. культова споруда пн. с. *Глібівка* Вишгородск. р-ну Кв, що на гаданому місці вбивства кн. *Гліба Володимировича* 1015 р., існувала (з колодязем усередині) ще 1885 р. (КС, 1885, июнь, 183—204); 2. урочище *Боженка*, на лівому березі гирла Десни, де річка розділяється на кілька рукавів; у 60-ті роки ХХ ст. там був хрест і колодязь; 3. урочище або поселення, ототожнюване з городищем коло села Городище Чорнобильск. району Кв (Андрія-

шев, 53); 1151, Андрѣи *Гюргеви* и Володимеръ

Андрѣеви туда ѣдета ѿ него на оустѣе Припети къ ѿщю своему на *Двѣду боженку* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 419); 1150, на усть Припети и на *Давыдову боженку* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50). Як *божьница* чи *божьнъка*: 1161, и поиде за Вышегородъ къ *божьници*. ту бо баше и дни престалъ. а инде не сталъ баше. никде же. ту же перешедше Днѣпръ. оу *боженки* и поиде полки къ Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 515); 1160, и пришедше къ *боженцѣ* Днѣпръ передоста (ПСРЛ, VII, 74).

Словосп.: посесив на -ев- від д.-р. християнск. особового ім. *Давидъ* (хрещене ім'я кн. *Гліба*); пор. поряд давне с. *Глібівка* (КС, 1885, июнь, 185) † д.-р. *божьнъка* «церква; вона ж і місце зберігання товарів» (Кочин, 30). I. Ж.

ДАНИЛОВЪ, м., в Галицьк. землі на місці суч. с. *Данилівка* Острозьк. р-ну Рв чи десь у суміжн. чч. кол. Кременецьк. й Дубенськ. пов., в одному з г-щ сс. Кокорів, Старий Тараж, Перенятин, Пещатинці, Борщівка, Іваниничі та ін. (Андрияшев, 70); 1240, и приде Каменцо Изаславлю взать А. видивъ же Креманѣць и градъ Даниловъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786); 1261, Левъ розмета. Даниловъ и Стожекъ. Ѡтоль же пославъ. Львовъ розмѣта (т. ж., 849).

Посесив на -ов- від д.-р. ім. *Данило* (-ъ); можливо, м. було засноване *Данилом Галицьким* (Дашкевич, Княжение, 89—90), на час правління якого й припадають літоп. згадки про м. Л. М.

ДВЪРЬНЪ, м. («горъдъ»), Київськ. земля, на р. Рось п. Дніпра (Неволин, 48—49); як: 1. давн. м. *Дерновий* та суч. с. *Деренковець* Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351); 2. пос. черкасів між Россю і Тясмином (ПХЕВ. 1876, XXIII, 442); 1192, и да емоу горъ(дъ) на Рси *Дверенъ* Роускоѡ землѡ дѣла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 674), *Дверенъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), Кундудвѣя остави и даде ему городъ на Роси *Дверенъ*, Рускія ради землѡ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 323); пор. ур. *Древенщина* біля м. Канів Чрк (Чт. ОНЛ, 1873—1877, I, 259).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *двьри* «двері»; пор.: польськ. *Dźwierzpo* (Роспонд, Стр., 71) і д.-р. (1174 р.) сторожа *двьрняя* (НЛ, I, 152). І. Ж.

ДЕМѢСТИКОВЪ, двір, у Києві поза «городом Володимира», за ц. св. Богородиці (Богусевич, 19), де жили візантійці-вчителі «суголосних» *демѣстєних* співів (Захарченко, 39); 945, дворъ *Деместиковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворъ *деместиковъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), Дворъ *Деместиковъ*, за святою Богородицею надъ горою (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20), и бѣ внѣ града другый дворъ, идѣже естъ дворъ *Деместиковъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. *демѣстикъ*: 1. виконавець *демѣстєного* співу, старший на клиросі (із XVI ст.) тощо; 2. керівник сухопутних військ у Візантії (СРЯ XI—XVII, IV, 212); з гр. *δωμῆστικος* «церковний сановник», форма з е в 1-му складі під впливом гр. розмовн. *δωμῆστικος* (Wanstrat, 83). І. Ж.

ДЕРЕВА, земля *деревлян*, прибіл. тер. суч. Жт; 945, послуха ихъ Игоръ. иде в *Дерева* в дань (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 54); 988, И посади [Володимир.— А. К.] Святослава въ *Деревѣхъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Семантичним способом від д.-р. *дерева* «група дерев», «територія, поросла лісом» із спільносл. **derǵje* «дерева»; пор.: укр., рос. *дѣрево* (Фасмер, I, 502). Звідси: 1. етнонім *Д(е)ревляне*, або *Д(е)ревляны* (місц. назва д.-р. союзу пл.) «лісові люди» (Фасмер, I, 501); 2. хоронім (тер. назва) *Деревьская* (див.), земля

тощо. Як первинно *Дерева* — прасл. етнонім, а пізн. (VIII—X ст.) хоронім (Хабургаев, 183, 200, 203). Див. *Польсьє*. А. К.

ДЕРЕВИЧЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; можливо, суч. с. *Великі Деревичі* або с. *Мала Деревичка* Любарськ. р-ну Жт; пор. тут же р. *Деревичка* л. Случі п. Горині п. Прип'яті (СГУ, 167); 1241, и пойма грады ихъ. *Деревичъ* Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. Божьскыи ДАдьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Можливо, іменник на -ичь від назви сх.-сл. союзу пл. **Дерева* (див.), звідки *Деревьская*, земля (Хабургаев, 200), що за часів Київської Русі охоплювала правобережну ч. тер. пд. Полісся й Жт. Л. М.

ДЕРЕВЛЪ, пос. чи м-р («монастырь»), побл. давн. Києва; ймовірно, між м-рями Стефанеч і Германеч, тобто між кол. пос. Берестовим і Кловом; 1096, и възвратишася в монастырь и възгоша Стефановъ монастырь. и *деревнѡ* и Герьманы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша монастырь Стефанечъ *деревнѡ*. и Германечъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), Стефанъ монастырь и *деревнѡ* и Германечъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ монастырь, и *Деревлѡ*, и Германечъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Як «Дерев'яний Германеч» (Закревский, I, 14) чи м-р, належн. *Деревьській* землі, *деревлянам*; тоді це посесив на *-j (i) від етнохороніма *Дерева* (див.) з епентетичн. і. Форма *деревнѡ* в Іпат. (ПСРЛ, II) й Лавр. (ПСРЛ, I) літ. є помилк., бо слово *деревня* відоме з XIV ст. лише в писемності пн.-сх. Русі (Кочин, СХнР, 100—106). І. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ДЕРЕВЬНАЯ, р., у Волинськ. землі; суч. р. *Деревичка* (Лісна) л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 167); 1231, Володиславоу же ѡхавшоу... Ѡ Данила ис Києва. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимся имъ ѡ рѣкоу. Солоучь. и гониша до рѣкы *Деревное* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), о рѣку Случь, и... до рѣкы *Деревное* (т. ж., 1843, 172).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *дерева* із спільносл. **derǵje* «дерева»; пор.: укр., рос. *дѣрево*, лит. *dergva* «сосна» (Фасмер, I, 502; Борек, 92); як гідронім *Деревеньє* (бас. Десни) з балт. *dergva* «смола» (ГТ, 183), вважаючи, що назва р. *Деревичка* (бас. Прип'яті) — «прозора» (Трубачев, 130). А. К.

ДЕРЕВЬСКАЯ, земля, належна союзові пл. *Дерева* (-ляне); прибіл. тер. суч. Жт; 945, рѣша же *Древляне*. посла ны *Деревьска* землѡ. рѣкуще сиче мужъ твоего оубихомъ. баше бо мужъ твои аки волкъ... а наши князи добри суть. иже распасли суть *Деревьску* землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55—56); 946, иде Вольга по *Деревьстби* земли (т. ж., 60); 945, и ркоша *Древляни*. посла ны *Деревьская* землѡ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 946, и иде Слѡга по *Деревьскои* земли (т. ж., 48); 1158, Ярополкъ... да бо Небльскую волость, и *Деревьскую* и Лучскую (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63); 977, Поиде Ярополкъ...

на *Деревъскую* землю (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 945, Се слышавше *Древляне*, избраша нарочитыхъ мужь 50, иже дрѣжаку *Деревъскую* землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 284); 946, и иде Ольга по *Деревъской* земли (т. ж., 285).

Релятив на -ьск- від *Дерева* (див.). А. К.

ДЕРЬНОВЫИ, м., на п. б. Дніпра нижче Києва (Неволин, 50—51), як суч. с. *Деренковець* Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351), pobl. якого є гора *Деренова* (Груды ПАС, I, с. СХХХІV); 1146, и поиде Изаславъ къ *Дерновоумоу*. и тоу скоупишася вси Клобоу-

ци. и Поршане... прислаша к нему Бѣлогородъчи. и Василевци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323).

Семантичним способом від д.-р. *дерновыи*, *дерневыи* — «той, що перебуває в повній безумовній власності» (СРЯ, XI—XVII, IV, 230). І. Ж.

ДЕС(Ь)НА, р., л. Дніпра; суч. *Десна* Кв, Чрг й См УРСР, Брянськ. й Смоленськ. обл. РРФСР; б. д., и *Студѣ...* и до Днѣпра. и прочая рѣки *Десна* Припетѣ Двина... а друзии съдоша по *Деснѣ*. и по Съли... и нарекоша Сѣверь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—6); 947, и по Днѣпру перевѣсища и по *Деснѣ*. и есть село еє *Сльжичи* (т. ж., 60); 1096, и азъ шедъ с Черниговци и с Половци. на *Деснѣ*

(т. ж., 248); 1159, и бишася с ни ѿ *Десну* (т. ж., 349); 989, и нача ставити городаы по *Деснѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1108, вода бы. волика [! — В. ред.] во Днѣпрѣ и въ *Деснѣ* и въ Припетѣ (т. ж., 259); 1146, бѣжа на оустье *Десны* за Днѣпрѣ (т. ж., 327); 1148, а Изаславъ... за *Десною* городаы... пожегль (т. ж., 363); 1160, и бяхутся с ними о рѣку. ѿ *Десную*. крѣпко (т. ж., 506); 1194, возвратиса

Стославъ... и поиде в насадѣхъ по *Деснѣ* (т. ж., 679); 1109, въ Днѣпри. и въ *Деснѣ*, и в Припетѣ (XVI ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 4); 988, по *Деснѣ*, и по Остри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1109, и прочая рѣкы: *Десна*, Припетѣ (т. ж., 261); 1159, и поиде Изяславъ къ Чернигову... и сташа возлѣ *Десну* по Крырову... и бяхутся Черниговци со Изяславомъ о *Десну* рѣку (т. ж., 71); б. д., На *Деснѣ* Чръниговъ (т. ж., 240).

Як: 1. з іран. елементом -сн- (* < -сьн-) спільн. для гідронімів *Де-сна*, *Ме-сна* (-цн- < -дъсн-), *Всте-сна*, *Перете-сна*, *Прѣ-сна*, *Ди-сна*, *Сн-ова* й под. в значенні «ріка» (Соболевський, РСЭ, 262—263); 2. від прасл. *desnъ, *desьпъ «правий» < *deksinos, спільн. для балт., сл. та ін. і.-є. мов (Rozwadowski, 49—51); 3. від ст.-сл. **ДЕСНЪ** «правий» евфемістично(?) замість «лівний» (Фасмер, I, 506); 4. із «блискуча, біла» з і.-є. *dei-, *di- «яскраво блищати, світити»; пор. гідроніми: Divina, Divovka, Devica, Dzisna, *Десновка*, *Десенка* й под. на тер. України, Моравії, Сербії, Угорщини, а сл. *desьпъ «правий»

спричинився до уніфікації гідроніма в усіх літ-х, де маємо лише форми з е: *Десн-* (Moszyński, PZ, 181—184); О. М. Трубаčov і В. М. Топоров відхиляють всі попередні етимології, не даючи своєї (ГГ, 218). Очевидно, найприйнятнішим є з і.-є. *di-: *dei- «блищати, світити», що пізн. поєднався із *сьп- (-sp-), звідки внаслідок семантичн. переосмислення — *Десна* («Права»). А. К.

Про глибокі сл. асоціації в групі назв на *Десн-* свідчить як літоп. 1160, о рѣку. ѿ *Десную* (ПСРЛ, II, 1962, 506), так і системні протиставлення в гідронімії; пор.: *Десной* л. Снопоті, а *Шуйца* п. (т і є і ж) Снопоті бас. *Десни* (Машт., Дн., 175—176) при д.-р. *десныи* «правий», «dexter» (Срезневский, I, 655) і *шѣши* «лівий», *шѣица* «ліва (рука)» (т. ж., 3, 1955). В. ред.

ДИРОВА, мог. кн. *Дира*, в давн. Києві, за ц. св. Ірини; pobl. перехрестя вул. Володимирської та Ірининської; на горі неподалік від Лядських воріт (Максимович, II, 120); як pobl. Кирилівськ. м-ря, про що згадували в 1784 р. (ИТК, II, 126); 882, и оубиша Асколда и

Дира... а *Дирова* могила за стою *Суриню* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23), Аскольда. и

Дира... *Дирова* могила (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17); пор. ще *Дирова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); *Дирева* (ПСРЛ, V, 1925. Новгородск. 4-я лет., 13).

Посесив на -ов- від варязьк. антропоніма *Диръ* (Фролова, 115); пор. ще д. *Дирина* в Новгородськ. землі (НПК, VI, 517). І. Ж.

ДМИТРИА, ц. («цркъвь»), в давн. Києві, в системі *Дмитрівського* м-ря; фундамент ц. біля станції фунікулера на Михайлівськ. горі (Голочко, ДК, 76), на її пд. околиці в бік засипан. до 1842 р. *Дмитрівськ.* узвозу, назва якого, за архівн. даними, зберігалася ще до XVII ст. (П. Л., 8—9); 1128, прежаша цркъвь *Дмитриа*

Печеране. и нарекоша ю Петра съ грѣхо велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299), црковъ святаго *Дмитрея...* и нарекоша ю святаго Петра (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28).

Ц. було висвячено на честь св. *Дмитрія*; род. одн. від д.-р. християнськ. особового ім. *Дмитрии*. Див. *Дмитровъ*. І. Ж.

ДМИТРОВЪ, м., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1183, придоша Измаилтане. безбожнѣи Половци. на Роусь воевать. ко *Дмитровоу...* князь ж Стославъ. Всеволодичъ... поидоша на Половцѣ и сташа оу *Сльжичъ*. ожидающе *Ярослава* и *Чернигова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 628), ко *Дмитрову* (т. ж., 1843, 126). Як *Дмитровъ* (Ук. ПСРЛ, II, 94).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Дмитрѣ* (-о) (з *Димѣтрии* > *Дьмѣтрии*; пор.: гр. Δημήτρης, Δημήτριος «Деметра», Δημήτριος «Деметрій» і под.), серед носіїв якого в Київськ. та Переяславськ. землях не було належн. до князівськ. стану; пор.: 1109, *Дмитрѣ* Иворовичъ

[воевода кийвськ.; Ук. ПСРЛ, I, 300], взА вежъ Половечскыѡ оу Дону (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 284), а також: 1171, Бастієва же чадь... изымаша... Дмитра Храбраго, Олексу Дворского, Собыслава Жирославича, Иванка Творимирича (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311) із оточення кн. Мстислава Ізяславича. Цей Дмитръ (-о) за часом і місцем подій найближче стоїть до аналізован. ойконіма. О. С.

ДОБРЫИ ДУБЪ, дерево, «величезний дуб» в ур. Желянь Кийвськ. землі (Висоцький, 39); тепер біля с. Гатнє Києво-Святошинськ. р-ну Кв; 1169 (помилк.), настигоша Берендичи. Володимира на Желани оу Доброгобужа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 534); але під 1168: Ярополкъ же съ Берендичи настиге Володимира на Желяни, у Доброга Дуба (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 75—76); 1169, на Желани у Доброга дуба (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); XVII ст., почавши отъ креницы Днѣпреца дорогою гатенскою до долины Журавлицы и до доброга дуба при Журавлицѣжъ. Журавлицею въ рѣчку Гатенку (Похил., 22—23); ур.: 1855, Добрый Дубъ (ЦДІАК УРСР, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 108 зв.); 1980, Добрий Дуб (МЕ); пор. Добри Дуб у Білорусії (Яшкін, 61), у XVIII ст. с. Добри Дуб у Сербії (Елезовић, I, 140), 1496, дд. Дуб (ПКОП, 18) і Красный Дубъ у Новгородськ. землі (НПК, 5, 306).

Семантичним способом від словосп. добрыи дубъ, що, можливо, вказувало на язичницьке капище (у сл. та ін. міфології здавна відоме поклоніння дубові); пор.: сл. Перунов дуб (Болсуновский), а в балтв — Дуб Соңця, Дуб Бога Грози (Іванов, Топоров, Исслед., 15, 22); напр., у грамоті кн. Льва Даниловича 1302 р.: А отъ той горы до Перѣнова Дѣба горѣ Скломѣ. а отъ Перѣнова дѣба до Бѣлыхъ береговъ (Гр. XIV, 19); за Константином Багрянородным, руси («россии») на о-ві св. Георгія (суч. о. Хортиця) біля великого дуба приносили в жертву півнів (Изв. ГАИМК, 1934, ХСІ, 9—10). Особливо культове значення мали дуби, що росли побл. стр. (Гальковский, 55), пор. на р. Журавлиці Добрыи Дубъ. Відгомін цього див.: от Саронской межи к Дубну ручью, от ручья по черныи лесѣ по Клинь (Новгородщина, XV ст.; ГНП, 178). Культ дуба, як пережиток, утримувався в сх. слов'ян ще у XVIII—XIX ст. Ф. Прокопович у т. зв. духовн. «Регламенті» забороняє «передъ дубомъ молитвы петь» (Срезневский, Свят., 31—32), але ще довго, наприклад, у с. Хренов Бобровськ. пов. Воронежськ. губ. після вінчання молоді їздили побл. села до дуба й тричі об'їжджали навколо нього (Гальковский, 54—55); як нібито дуби «оберігають» сусідні поля від граду, бур тощо (Зеленин, 69). Атрибутовані форми назв цих ритуальн. дерев свідчать про їхню диференціацію: священні дерева в слов'ян були різними, а, отже, й присвячені були різним богам, що, за язичницьк. віруваннями, в них містилися. Літоп. Добрыи Дубъ уже не є первинним вар. і хронологічно не становить єдиної назви: у давнину формально-семантично її атрибутивна ч. Добрыи не від-

повідала суч. укр. добрий. Вона є д.-р. модифікацією значно давніш., найімовірніше, прасл. назви дерева. Очевидно, первинно вона збігалася з якимось теонімом, похідним від *dobg-, але точну форму його зараз важко реконструювати. Вона була пов'язана з тими ж або бл. семантичн. ознаками, що й засвідчені її сл. деривати, зокрема д.-р. та укр.; пор. транскрибоване з лат. (II—III ст. н. е.) ім'я маловідомого сл. бога Добрат (Кудрявцев, 112), а також сх.-сл. теонім Дажьбогъ «добрий бог» від кельт. *dagus «добрий» (д.-ірл. dagh, галльськ. dagus). Слово добрий було, очевидно, постійним епітетом цього бога (Абаев, 13). Із ним спорідненим є кельт. теонім *Dagodeuos (Ogam, 1956, VIII, II, 83); пор. також білор. доброхотъ «добрий лісовий дух» (Носович, 135). Можливо, ім'я язичницьк. бога, яке дало назву ритуальному дубові, сягало прасл. *dobg-; пор. ст.-укр.

добрий «правы(й), говѣнный, блговѣнный» (СС, 110), добрая вѣра «благочестя» (Житецкий, 22), рос. добрый «нічим не запламований, бездоганний» (ССРЛЯ, III, 851—852), с.-х. добро «добро, благо, користь» (Голстой, 135), словен. dob-gôta «благо, благодіяння» (Хостник, 26), а також укр. добрий день!, рос. в добрый час!, де добрий у значенні «сприятливий» та ін. дозволяє припустити, що одним із значень прасл. *dobg-(jъ) «чистий, непорочний», можливо, було бл. до «святий», як і основа гадан. теоніма. Поширене ще й дотепер у сх.-сл. мовах слово добрий пізніше повністю змінило свою семантику, можливо, на теонімному рівні й за часів язичництва. Потім теонім перетворився на зрозуміліше добрий, а в зв'язку з цим дуб, у якому жив «добрий» бог, став називатися дѣбрим. Це можна розглядати як своєрідний прасл., очевидно, сх.-сл.-балк. процес; пор. ще ойконім Добри Дуб у Сербії. Ще пізн., вже в осяжн. час, культова назва на Україні перетворилася на топонім (назву ур.). Докладніше див.: Железняк — М-во, 1981, № 4, 56—62. І. Ж.

ДОМАМИРА, печера, в Галицьк. землі; тепер, можливо, тут с. Домаморич Тр (Купчинський, 119); 1241, поїде на Галичъ. и пришедь ко Печерь. Домамири (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 793).

Як помилка (?) переписувача: порівнюючи цю назву з ойконімом Домажир (с. Яворівськ. р-ну Льв), вважали вихідн. «*ко Печерь Домажири» (Зубрицкий, III, 138), відносячи незасвідчену «*Печеру Домажира» до володінь галицьк. бояр Домажиричів, згадуван. у Галицько-Волинськ. літ. (Пашуто, 144). Проте в д.-р. антропоніміконі поряд з ім. Домажиръ (Ук. ПСРЛ, I, 307; орошкин, 75) відоме й ім'я Домамиръ (Морошкин, 75), зафіксоване в похідн. формі Домамбричъ у Галицьк. землі, пор.: 1224, воевода Домамбричъ Юрьгін (ПСРЛ, II, 1962, 742). Отже, це посесив на *-j(a) від д.-р. ім. Домамиръ (Купчинський, 119). Л. М.

ДОНЕЦЬ, р. («рѣка»), п. Дону, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 99); суч. Сіверський Донець; у Геродота Гирѣис, Сирѣис (ОАИМ; СГУ, 503); в Ідрісі Русія (т. ж.); 1185, к Донцю рѣкы...

перебреле *Доньць* и тако приида. ко *Сколоу*... и *ѡтоуда* поидоша к Салницъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638), рѣкы *Донца* (т. ж., 641); у «Слові о полку Игоревім»: отъ великого *Дону* до малого *Донца* к лугу *Донца*... *Донецъ* рече... Игорь рече:... О *Донце!* (Сл. СОПИ, II, 38); як сюди ж кл. ф. *Великий Доне!*; 1486, *Донецъ*; XVI ст., (*Малый Танаид*); 1515, *Сверскій Донецъ*; 1546, *Minor Tanais vel Donecz*; 1552, *Донецъ Свверецкой*; 1559, *Minor Tanais*; 1562, *Donetz*; 1595, *Donetz id est minor Tanais Sewerski*; 1612, *Donez sive Tanais minor*; 1633, *Serensci Donetz*; 1651, *Donice*; 1660, *Donies*; 1680, *Сверный* (помилк., треба *Сверскій*) *Донецъ*; 1691, *Донецкий колодязь*; 1694, *Donecz Sewerski... et Tanais minor*; 1786, *Донецъ Сиверскій*; XVIII ст., *Donciuk*; XX ст., *Північний* (помилк., треба *Сверскій*) *Донецъ* (СГУ, 503); суч. *С'іварс'кий До'нец'*.

Похідні: канал *Сверсько-Донецький* (т. ж.), він же *Сверскій Донецъ* — *Донбас*; м. *Северодонецьк*, слід *Сверскодонецьк*; *Донбас* (*Донецький басейн*); м. *Донецьк* та ін.

Демінутив на *-ць* від *Донъ* (у Геродота *Τάναις*) з доі.-е. **dāni* «вода, річка» (див. *Дзньпръ*); частіше як *Сверскій Донецъ* з відповідним означенням (див. *Сверъ*) (Стрижак, Сіверяни, 64—76; Стрижак, Сіверскодонецьк, 55—56). О. С.

ДОРОГОБЪЖЬ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 100); суч. с. *Дорогобуж* Гошанськ. р-ну Рв; 1084, *Всеволодь*... вда йому *Дорогобужь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, и Стополкъ... поиде к Пиньску... и приде *Дорогобужю* (т. ж., 269); 1150, ѡха Андрѣи къ ошю Киеву... да йому ошъ волость. Туровъ. и Пиньскъ и *Дорогобужь* (т. ж., 329); 1101, вда Стополкъ. *Двдвн Дорогобужь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250); 1150, а снъ Гюргевъ Глѣбъ оу Пересопниці. и в *Дорогобужю* [сѣдаше.— А. К.]... *Изаславъ* же позва и к собѣ на обѣдь. и тоу обѣдавъ *ѡтоуда* пои съ собою до *Дорогобужа* (т. ж., 394—395); 1151, высласть

ему... Володимеръ Андрѣви питье из *Дорогобужа* (т. ж., 441); 1152, *Изяславъ*... приде къ *Дорогобужю* (т. ж., 446); 1157, Гюрги же пришедь к *Дорогобужю* (т. ж., 487); 1169, къ *Дорогобужю* (т. ж., 537); 1170, и сѣвкупшася... оу него Киевъ. *Ирославъ* из Лучьска. *Володимеръ* Андрѣвичъ из *Дорогобужа* (т. ж., 541); 1171, *Мьстиславъ* же *Изаславичъ*... поиде къ

Дорогобужю (т. ж., 546); 1173, посласта *Двдъ* и *Мьстиславъ*. по стрыи своего *Дорогобужю*...

а сна *Мьстислава*. посади *Дорогобужю* (т. ж., 566); 1084, *Дорогобужь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1099, *Святополкъ* приде къ *Дорогобужю* (т. ж., 16); 1100, А *Давыдъ* сѣде въ *Божьцѣ* и посемъ власть ему *Святополкъ* *Дорогобужь* (т. ж., 18); 1150, *Мьстислава* посади въ *Дорогобужю* (т. ж., 48), *Туровъ*, и *Пинескъ*, и *Дорогобужь*. и *Пересопницу*... идушу же ему къ *Дорогобужю*, и выбѣже изъ *Дорогобужа* *Мьсти-*

славъ *Изяславичъ* въ *Луческъ* (т. ж., 49); 1151, и ты [Игоре.— А. К.] не токмо Киевъ взя себѣ, но и *Пересопницу* и *Дорогобужь* (т. ж., 53); 1152, къ *Дорогобужю* [*Изяслав*.— А. К.] (т. ж., 56); 1156, *Юрь*... рече: «...ти волость даю *Дорогобужь*»; *Мьстиславъ* же иде... до *Дорогобужа* (т. ж., 65); 1169, къ *Дорогобужю*; онъ же [Володимер Андрійович.— А. К.] разгнѣвася иде *Дорогобужю* (т. ж., 83—84); 1170, *Мьстиславу* *Изяславичю* со братомъ *Ярославомъ* и съ *Галичаны* пошешу къ *Дорогобужю* на *Володимера* *Андрѣича* (т. ж., 87), *Доробучь* (т. ж., 240); 1168, къ *Дорогобужю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 123); б. д., *Дорогобучь* (НЛ, I. Прилож., II, 476).

Похідні: 1150, [*Изяслав*.— А. К.] поиде... съ *Оугры* къ *Дорогобужю*. и вышедши *Дорогобужьци* съ крты... и рекоше ему *Дорогобужьци* (ПСРЛ, II, 1062, 410).

Посесив на *-*ж(ь)* від спільносл. антропоніма-комполита; пор.: с.-х. *Драгобуд*, чес. *Drahobud*, полаб. **DargabQd* (Фасмер, I, 531; Роспонд, Стр., 34; Svoboda, 72; Profous I, 452); 1297, *Dargebanz* із **DargabQdz* (від **DargabQd-*); чес. *Drahobuž*, ст.-сорб. *Drogobudowice* (Trautmann, I, 44) й под. А. К.

ДОРОГЪВЪСК(ЫИ), м., у Волинськ. землі (як **Дороговьскъ*; Ук. ПСРЛ, II, 101); можливо, суч. с *Дорогиничі* *Локачівськ.* р-ну Вл; 1250, *Приславшю* же *Могоучѣви*. *Посоль* свои к *Данилови* и *Василкови*. боудоущю има во *До-*

роговьскыи даи *Галичъ бы* в печали велицѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 805).

Релятив на *-ьск-* від д.-р. топоніма *Дорогъва* (див. *Сѣхага Дорогъва*). А. К.

ДОРОГОЖИЧЬ(-И), ур., можливо, й с. пн. давн. Києва; як: 1. до бол. верхн. *Либеді* (*Сементовский*, Киев, 230); 2. від верхів'я *Глибочні* до стр. *Сирця* й *Кирилівськ.* м-ря (*Закревский*, I, 300); тепер у межах м.; 980, стоюше *Володимеръ*. обрывсѣ на *Дорогожичи*. межю *Дорогожичемъ* и *Капичемъ*. и есть ровъ и до сего дне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 76); 1150, сбиратисѣ оу *Дорогожича* (т. ж., 327); 980, на *Дорогожичі*. межю *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 64); 1150, оу *Дорожичь* (т. ж., 402); 1161, и поиде... къ Киеву. и пришедши сташа на болоньи. в лозахъ противу *Дорогожичю* (т. ж., 515);

1171, снѣшасѣ браи *Вышегородъ* и пришедше

сташа на *Дорогожичи*. подъ стѣмъ *Курило* (т. ж., 544), на *Дорогожичѣ*, межю *Дорогожцемъ* и *Капичемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1150, *Изяславу* же прибѣгшу къ *Дорогожичю* (т. ж., 48); 1160, пришедь... къ Киеву и ста на болоньи въ *Лозахъ*, противу *Дорогожичи* (т. ж., 74); 1169, *Сняша* же ся братъя во *Вышегородъ*, и пришедше сташа на *Дорогожичи* (т. ж., 84); б. д., *Дорожница* (*Киевск.* синопс., 44); 1868, *Дорожичи* (*Закревский*, I, 300).

Як: від *дорога*; мовляв, у цій місцевості сходились д о р о г и *Біл(о)городська* й нагір-

на Вишгородська, що вели до Києва (Петров, 27). Імовірноше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Дорогожитъ; пор.: с.-х. Драгожит, Доброжит, Борижит, чес. Rožit, Zažit, укр. м. Житомир та ін. (Ляхачев, II, 322). І. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСКОЄ, бол., в зх. ч. кол. ур. Дорогожичь (-и) під старим Києвом (Петров, 27); 1146, и вбѣже Игорь в болото Дорогожичьское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326—327).

Релятив на -ьск- від топоніма Дорогожичь (-и) (див.). І. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСЬКІЄ, урвища чи бол. («слѣдъвы») в ур. Дорогожичь, pobl. Києва; 1146, и тоу побѣже [князі. — І. Ж.]... въ Слоудовы Дорогожичьскіа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, Ипат. лет., 326).

Релятив у формі pluralia tantum на -ьск- від Дорогожичь (-и) (див.). І. Ж.

***ДЪБРОВИЦА**, м., центр однойменн. кн-ва в Туровськ. землі; тепер г-ще в м. Дубровиця, райцентрі Рв (Лысенко, Города, 18); реконструйовано з літоп. Дубровицьскыи (князь); пор.: 1183, ѿради молодежьше кизѣ... Володимера Переяславського. и Глѣба. и Мьстислава сна своего. и Романовича Мьстислава. и Глѣба Гюрговича кнзѣ Доубровицьского (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Іменник на -ицѣ від д.-р. дѣброва «ліс, гай» (Срезневский, I, 470); пор.: ст.-сл. ДѢБРАВА, болг. дѣбрава, с.-х. дубрава, словен. dobgrava, чес. doubrava, польськ. dąbrowa, в.-луж. і н.-луж. dubrawa, укр. дуброва (дїброва) «дубовий ліс» (Фасмер, I, 548; Schütz, 58); лит. duiblas, латиськ. duibrgs «болото», dumbraва «грузька місцевість» (Фасмер, I, 548). Дубровицьк. р-н Рв характеризується болотян. низовинами; пор. ще м. Дубровник у Югославії. А. К.

ДЪБЪНЪ, м. («городъ»), у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 102); суч. м. Дубно, райцентр Рв; 1100, а Дубенъ и Черторыецьк. то ти даєть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 274); 1147, и сташа оу Дубна (т. ж., 324); 1101, в Божескомъ. во ѿстроѣ Дубенъ и Черторыецьк.

то ти даєть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1149, и сташа оу Добна (т. ж., 389); 1287, Мьстислав же пребывъ несколько дни. оу Володимери ѣха во свои города, в Лоуческъ и в Доубенъ (т. ж., 905); 1100, Дубен и Черторыецьк (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18).

Семантичним способом від д.-р. дѣбънъ «дубовий»?; з прасл. *dǫbъ + формант -ьн-; пор. польськ. Dębno, Dębna та ін. (40 назв); чес., словац. Dubne, Dubné (Роспонд, Стр., 26); як *dǫb- + ѡно (Отгѣски, 154); пор. гідронім Diben (від с.-х. dūb; Dickenmann, I, 107); як від *dǫb- // *dǫb- (-п-//г-) у значенні «вода, заглиблення в руслі, лощина» й под. (ОАІМ), суди же латиськ. dubga «болото, калюжа» (Куркина, 143). Місцевість навколо м., дійсно, болотяна. А. К.

ДЪБЪНЪЦЬ, ур. (р.?), в р-ні р. Супій л. Дніпра; як р-н, що тяжіє до кол. сс. Малий Бубнів Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Малороссия, 411), м-ка Бубнів, або Бубнівської сл-ки (ОАІМ), суч. с. Бубнівська Слобідка Золотоніськ. р-ну Чрк; 1155, и сташа по Дубенцю ѡли и до верхъ Супоя (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 346), по Дубницю ѡли до верхъ Супоя (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 481), по Дубенцу и до врѣху Супоя (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 63).

Демінутив на -ьц(ь) від д.-р. дѣбънъ «дубовий», в основі прасл. *dǫbъ + формант -ьн- (див. Дѣбънъ); пор. Diben і dǫb- // *dǫb- в значенні «вода, заглиблення в руслі, видолінок» (ОАІМ). А. К.

ДЪНАИ: І. країна, в бас. нижн. Дунаю; суч. (Над)дунайщина; рідше, Подунав'я й под.;

969, Ре Стославъ... не любо ми естъ в Києвъ быти. хочю жити с Переяславци в Дунаи. іако то естъ середѣ в землі моеи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 67); 1043, и поиде Володимеръ

в лодыѣ. и придоша в Дунаи. [и] поидоша к

Црюграду (т. ж., 154); 1162, идоста Гюргевича.

Црюгороду Мьстиславъ и Василко... и Всеволода молодого поаша. со собою... и дасть црѣ Василкови. в Дунаи д' гор[оды]. а Мьстиславу дасть волость. ѿскалана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 521); 1187, Половци бо бахоуть шли в Доунаи. и не бѣ ихъ дома в вежахъ своихъ (т. ж., 659).

Семантичним способом від назви однойменної р. (див. Дѣнаи II). О. С.

II. р., вп. в Чорне море; суч. Дунай (див. ще Истрѣ); VIII—V ст. до н. е., гр. Ἰστρος (нижня течія), скіф. Ματῶν (т. с.); I ст. до н. е. кельто-лат. Dānuvius, Dānoūtiog; лат. Dāniūci, (верхня й середня течія); (H)ister, Histrus; пізн гот. Dōnawī, д.-в.-нім. Tuonaha, Tuonova; в «Пісні про Нібелунгів» Tuonowe; с.-гр. Δούναβις, сирійськ. Dōnābis; ст.-сл. ДОУНАВЪ; IX ст., ДОУНАИ; д.-серб. Дунавъ (СГУ, 188); болг. Дунав (Дювернуа; ЭССЯ, V, 156), кл. ф. Дунафе (СГУ, 188); макед. Дунав; с.-х. Дунѣј, Дунѣв, Дунѣво «Дунай», Дунѣв; словен. Dūpāj «Відень», Dōlava «Дунай»; чес., словац. Dupaј, польськ. Dupaј; рос. Дунай, білор. Дунай (ЭССЯ, V, 156); рум. Duna, тур. Туна (Фасмер, I, 552—553; Гол., 108—109; Шафарик, I, III, 227—228); д.-р., б. д., до Понетського морѣ. на польнощныи страны Дунаи Днѣбъстръ. и Кавкаисинскіа горы. рекше Оугорски (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 944, Игорь же доше^д Дунаи. созва дружину

(т. ж., 45); 967, Иде Стославъ на Дунаи... съде княжа ту. въ Переяславци (т. ж., 65), Словень

ску же языку. іак же ркохо живущю на Дунаи. придоша ѿ Скуфъ. рекше ѿ Козаръ. рекомии Болгаре. и съдоша по Дунаеви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 9), а Оуличи Ти-

верши сѣдАху по Бугу, и по Днѣпру. и... (при-сѣдАху къ Дунаеви... да то сА зовАху ѿ Грѣкъ Великаѧ Скуфь (т. ж., 9—10), кѣ) Дунаеви (ПСРЛ, I, 1846, 5; XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 42; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339), *Истрѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 103); ~ поч. XII ст., саврематы... пребрѣдше *Истрѣ* наречемыи Дунаи (XVI ст., Сл. СОПИ, II, 56); XV—XVIII ст., Дуна, род. відм. Дуны (КБЧ, 1838, 104); 1684, Danubio; 1769, Danube (СГУ, 188); XVIII ст., Данубий (Татищев, I, 158, 453); суч. укр. Дунай; фолькл.: Де твоя, сину, доля, а чи в Сулі, чи в Самарі, чи в тихім Дунаї? (Jagič, 313) і (діал.) Дунай (Наддунайщина) (МЕ, 1981).

Споріднені: а) рр. Дунай «Дніпро» (Кв, Чрг; БРСР); л. Многи л. Удаю п. Сули л. Дніпра; Дунаець п. Малого Серету л. Дунаю (1734, Донавицул; 1773, Dupawes, Dupawetz); Дунаець п. Дніпра; 1789, Dupawes, пізн. (Сухій) Дунаець п. Есмани п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра; Дунайка л. Ростаவிці л. Росі п. Дніпра; Дунайко, потік у с. Любачів Володарськ. р-ну Кв (СГУ, 188); а також Дунай і похідні в бас. Сейму, Друті, Ворекли, Вісли, Варти, Віслоки, Радомки, Бзури тощо (Машт., Дн., 28, 40, 74, 215, 226; НВ, 56, 123, 128, 145, 290, 441, 545, 564; Rozwadowski, 251; Moszyński, PZ, 149—155); б) нп Дунаець Жидачівськ. р-ну Ль, Глухівськ. р-ну См; Дунаїв Перемишлянськ. р-ну Ль, Кременецьк. р-ну Тр; Дунаївці (2 нп) Дунаєвцького р-ну Хм; Дунаївка Михайлівськ. (поряд із с. Дніпровкою) й Приазовськ. р-нів Зп; Дунайка Сквирськ. р-ну Кв й под.; в) прізви.: к. XVI ст., Дунай (Веселовский, 103); 1649, Дунаенко (Реестра, 21); г) назви мешканців: б. д., Киї... приде къ Дунаеви... и сруби горо-

докъ малъ. и хотАше сѣсти с родомъ свимъ. и не даша ему... Дунаици (ПСРЛ, II, 1962, 8); д) ін.: дунайський, за-, при-, наддунайський;

1116, и вдашасА ѣму городъ Дунайскы иѣколико... и въ Дерестрѣ городѣ Дунайствѣмь (ПСРЛ, I, 1962, 291) і под.

Як: 1. просте «подовження» д.-іран. dānu- «річка» (> Dānuv-), коли кінцев. (тематичн.) голосн. -u- ще не було втрачено скіф. мовою (Абаев, Осет., 236); Dānubius як фонетичн. вар. до *Tānauri (пор.: Tāvauz «Дін», а також санскр. ар, перс. ab(i) «річка»; Abi-Hind «річка Інд»), без врахування балт. *ur- «річка» (пор. латиськ. уре «т. с.»; ГУММЗ, 23); Дунай і Дін як із спільноіран. *Dān(a)-avi «річка Вівця» (ЭССЯ, V, 157), що суперечить твердженням античн. письменників, бо ця р. в понизів'ї називалася *Истром* і лише в середн. і верхн. (кельто-герм.) ч.—Дунаєм, «де іранців... не було» (Петров, Етн., 71); 2. кельт. (з ір. dānu- «дужий, міцний») та герм. (Dunawi-; пор.: гот. Dōnawariz і герм. гідронімне -awa, -aha); 3. кельт. (через герм.) в ст.-сл. ДОУНАВЪ (а > о > u), що заперечують ін., обмежуючись метатезою *Dānīv- > Дунав-, хоч за часів руху пд. слов'ян до Дунаю голосні ā та ū були довгими. Їх перестановка «уявля-

ється малоюмовірною» (Петров, Етн., 71); 4. Дунай // Дунав з і.-е. *Dānauī-s (розходження між *dunaj і *dunavъ пояснюють ще з вар. назви прототипу; ЭССЯ, V, 157). Фрак. концепція походження рум. Dunăre(a) «Дунай» (<*Dōnare чи Dōnaris) витісняється булг.-сл. (Dunăre (a) < дунайсько-булг. *Dunapъj < сл. Dunavъ) на основі булг. ротатизму (т. ж.). Як споріднена з лит. dupavus «велика ріка, глибинь (в оз., річці)» й гідронімами типу Dupāvus (8 назв), латиськ. Dunaļs, Dunava й под. На фактах балт. (лит., латиськ., д.-прус.) гідронімії обстоюється суф. характер компонентів -aj- // -av- (Дунай — Дунав) (Петров, Етн., 70—74). Як від споконвічн. сл. апелятива dunajъ «велика вода» з наступн. змішуванням його з несл. назвою Дунаю, коли слов'яни з'явилися на цій р.: обоє з і.-е. *dheu- «бігти, текти» (Никонов, КТС, 130); пор. ще латиськ. dunavas «kleine Gewässer, die nicht zufließen» (Кочубинский, 82), польськ. dunaj «глибока ріка з високими берегами, велика вода, болото, став», рос. дунай «річка, море, струмок», укр. дунай «велика повенева вода, річка, потік» (пор. фолькл.: Грають води, як Дунаї), «калюжа» й под. Як така, що надійно не пояснюється поки що ні на сл., ні на і.-е. ґрунті, а є, можливо, доі.-е. (Фасмер, I, 552—553; Никонов, КТС, 130). О. С.

ДЪЛЪБЪСКОЕ, оз., навпроти Києва, на л. б. Дніпра; тепер ур. Довбичка; 1151, не смѣю-

щи же имъ пустити лодей мимо Києвъ. но пустиша и в озеро Долобское (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 331), Георги... пустиша ѿ [лодии.— А. К.] во озеро Луббиское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424), 1150, 1151, Дълъбское (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 50; к. XVI в., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1150, озеро Добьское (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як релятив на -ьск- від: 1. етнонімн. основи Dulēb-; пор. Dulēby: dulebyj (Роспонд, Стр., 20—21) — союз пл. дубеби, котрі «живяху по Бугу, где нынѣ вельняне». Араб. історик X ст. Масуді знає «плем'я» Dulābe, політ. об'єднання, що в VI—VII ст. боролося з аварами, або об'єрами (Фасмер, I, 551; Греков, КР, 437—438; Лихачев, II, 222; Петров, Етн., 47, 48; Баран, 130—132); цей етнонім відомий багатьом слов'янам; пор.: чес. Dudleby, словен. Dudleipin, Tudleipin, Dudleira — паннонські ду(д)лебы (Роспонд, Стр., 20—21) тощо; 2. апелятивн. основи Do- + lъbъ (Роспонд, Miscellanea, 29) «мис, кругий берег»; 3. дієслівн. основи, що в рос. долбѣть, укр. довбати, болг. дѣлба, словен. dōl̂bet, чес. dloubati, а також д.-р. надолобъ «опускна колода біля воріт; тин, міська огорожа» (Фасмер, I, 523) і суч. укр. Доубичка. Див. Дълъбскъ. А. К.

Очевидно, за допомогою суф. -ьск- від гідроніма з основою Дъл(ь)б- (пор. д.-р. дѣлбсти, дѣлбсти «довбати»; Срезневский, I, 755), як Дѣнѣпрская (див.) від Дѣнѣпръ, Дорогожичьские (див.) від Дорогожичь (-и), Зарѣбьскыи (див.) від Зарѣбъ й под. В. ред.

ДѢЛЬБЬСКЪ, ур., біля м. Києва; тепер тут ур. *Добичка*; 1103, Бгъ вложи в срце кнАземь ... Стополку. и Володимеръ и снАстаса думати на *Долобьскѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277); 1101, и прииде Володимеръ. и срѣтостаса на *Долобьскѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 265); 1180, Половци же испросиша. оу Стослава ИгорА ать лажеть с ними по *Лобьскоу*; оже Стослав же привель к собѣ Половцѣ в помочь. и лежать со Игоремъ по *Долобьскоу* (т. ж., 621); 1103, на *Долобскѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), в *Надолобску* (ПСРЛ, II, 1843, 286).

Як *Долбьскѣ* від *Іъвъ «рив, русло, річка» (Роспанд, Стр., 20). Релятив на -ьск- від *(Дѣ)лъб-; див. **Дѣльбьское*. А. К.

ДНѢПРЪ, р., вп. в *Дніпрѣ-Бѣзък*. лим. Чорн. моря, суч. *Дніпрѣ*, рідше *Дніпр*; діал. *Дн'інар*; уперше в Геродота, потім у Птолема; Страбона та ін. як *Βοροῦθίνης* (V ст., до н. е.); пізн.: *Δ'αναλρις* (VI ст. н. е.); *Danarḡis* у Географа Равенського; *Danarḡis* в Йордана (VI ст. н. е.), пор. *Δ'αναλρις*, *Danarḡin* у Феофана (VIII—IX ст. н. е.); *Borysthēnes* у Плінія; гул. (в Йордана) *Var*, *Varom*; печенізьке *Вароуѡ* (Никонов, КТС, 124); тюрк. *Ozū*, *Ūzū*; лат. середньовічне *Nusacus* в Певтінгерових табл. (Фасмер, I, 518; Корнилов, АКД, 5; Чичуров, 12—15; Никонов, КТС, 124); д.-р.: 1016, и начя *Днѣпръ* мързнути... и... перевозися Ярославъ... на другиѣ поль *Днѣпра* (XIII—XIV ст., НЛ, I. Синодальн. сп., 15); 1214, и начаша воевати по *Днѣпру* городѣ чърниговскыя... а Всеволодъ ис Києва выбежа за *Днѣпръ* (т. ж., 53); 1224, Мстислав Мстиславлицъ переже перебежъ *Днѣпръ*... от рѣкы *Днѣпра* (т. ж., 63); б. д., а *Днѣпръ* втечетъ в Понетъское море (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), надъ рѣкою *Днѣпрскою* (т. ж., 17); б. д., Словѣне пришедше сѣдоша по *Днепру* и наркошася *Полане* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 968, оноя страны *Днѣпра* (т. ж., 53), 1109, Бысть вода велика въ *Днѣпрѣ*, и въ Деснѣ, и в Прѣнятѣ (XV ст., НЛ, I. Комисс.

сп., 203); 1519, посхотевши же кнзю Скиригаилоу ехати за *Днепру* в ловы (ПСРЛ, XVII. Супральск. сп., 80); б. д., *Непръ* (Ук. ПСРЛ, II, 95), рече, рѣка Стугна... затвори *Днѣпръ* (Сл. СОПИ, II, 31), Ярославна рано плачетъ Путивлю городу на заборолѣ, аркучи: «О *Днепре-Словутицю!* Ты пробилъ еси Каменьныя горы сквози землю Половецкую» (т. ж.); XIV ст., *Днѣпръ* (Соболевский, РВФ, 186; Фасмер, I, 518); б. д., Да едет Сухан ко быстру *Непру Слаутицю* на берег (Сл. СОПИ, II, 3); італ.: 1318, Ellexe; 1367, Egese; 1375, Lozo; 1474, Egresse; 1480, Egexe; 1514, Luosen (Макс., 96); як *дѣпаргъ* (Rozwadowski, 244); XVI—XVII ст., в картогр. мат.: *Boristhenes*, *Borysthenes*, *Neper*, *Dniper*, *Nieper*, *Niepor*, *Niper*, *Nyepet* (Кордт, IV, IX, XXIV); сх.-сл. (1610—1635), Промолвит тихий Дунай до *Днѣпра-Слаута*: «*Днѣпр-батьку, Славуто!*» (СЭ, 1954, № 3, 25); укр. (1722), на *Днѣпри* (Падалка, Что сказ., Прилож., 24); XIX ст.,

На лиман-ріку іспадали к *Дніпру-Слауті* низенько уклоняли... Ой джуро Яремо... Ой та йїдъ ти понад лугом та Базавлугом, та понад *Дніпром-Слаутою* (Сл. СОПИ, II, 31); XIX ст., Широкий *Дніпр* не гомонить (Сл. Шевченка, I, 183); рос. *Днепр*, білор. *Дняпрѣ*, польськ. *Днієрг*, поліськ. (укр. й білор., рідко) *Дунай*; пор. ще в рос. билинах: «А от Дуная [персоніфікован. образ, він же *Дунай Іванович*.— О. С.] протекла да тут *Дунай-река* Ко стольному ко городу ко Києву» (Moszyński, PZ, 152), тур. *Usu*, *Usy* й тат. *Eksi* (Rozwadowski, 244).

Похідні: б. д., *Снѣдрѣю* оучащю въ Синопии. и пришедшо ему в Корсунь. оувидѣ яко ис Корсуна близь оустье *Днѣпрское*. и восхоти поити в Римъ и проидѣ въ вустье *Днѣпрское* (толи поиде по *Днѣпру* горѣ (ПСРЛ, I, 1962, 7—8); 1566 (1655), лиманы *Днѣпровый* и *Буговый* (ИНС, III, 276); 1703, *Днѣприще* (Куш.-Мар., 101); поч. XX ст., рр. *Днѣпрецъ*, *Днѣприкъ*, *Днѣпровка*, *Днѣприще Кривоє*, *Непрецъ* (Машт., Дн., 2, 41, 135, 89, 102); тер.: *Наддніпрянщина*, *Середньонаддніпрянське* й *Нижньонаддніпрянське* *Лівобережжя* та *Правобережжя*, *Придніпров'я*, *Задніпров'я* (*Задніпрянщина*), *Подніпров'я*; нп: *Амур-Нижньодніпровськ*, *Верхньодніпровськ*; *Дніпрельстан*, *Дніпрѣе*, *Дніпрѣві Хвїлі*, *Дніпрѣвське*, *Дніпродзержїнськ*, *Дніпроенергія*, *Дніпрѣ-Михайлівське*, *Дніпропетровськ*, *Дніпрѣва*, *Дніпряни*; *Кам'янка-Дніпрѣвська* та ін; призв.: *Дніпров* (ІМІС, Жт., 387), *Дніпрова* (ІМІС, Мк., 278), *Дніпрова Чайка* (псевдонім Л. О. Василевської) (ІМІС Днц, 160), *Дніпровський* (ІМІС Хрс, 450), *Задніпрянний* (ІМІС Од, 874), *Задніпровський* та ін.; назви мешканців: *наддніпрянець*, *-янка*; прикметники: *дніпровá* (вода, риба), *дніпровський* (спуск) і под.

Як І. **Дѣлаіргъ* < **Dūnaīrgi* = *Dupaġ* + *Irg* (Moszyński, PZ, 154—155); пор.: рр. *Іпр* та *Ібр* на Слов'ящині (Трубачев, 214); однак більшість при поясненні літоп. вар. *Днѣпръ* виходять із *Δ'αναλρις* // *Danarḡis* і под., ув'язуючи їх із *Δ'ανοῦβιος* // *Dānuvius* // *Dānubius* та ін. (див. *Дѣнаи*) // *Danastrus* // *Danast* (див. *Дѣнѣстрѣ*), *Γάναις* «Дін» тощо. 2. сармат. (спільноіран.) *дон* «річка» + *іпр* (пор.: рр. *Іпр*, *Ібр*) гіпотетично теж «річка» (Соболевский, РВФ, III—IV, 184—187); 3. скіф. **Danarḡas* «швидкоплинний», що заперечується скіфсько-балкан. **Dānu-araḡa* «задня річка» (д.-інд. *āraḡas*, авест. *araḡa* «задній, більш віддалений» порівняно з *Дністром*) — спокусливим, але не вільним від фонетичн. труднощів: сл. є повинно відбивати осет. æ (**Don-ærg-*) (Фасмер, I, 518). Дехто *Δ'αναλρις* розчленовує на *dān-ārg-*, де *dānu* «річка», а *-ārg-* < *-āgr-*, що в скіф. ім. *Ar-lōḡas* із *āra-xšāu* «владика вод, повелитель *Дніпра*», при д.-іран. *āra*, *āgra* «водяна глибина», *ār* «вода» й суф. (?) -г-, а також *xšāu* «сяяти, блищати, володіти», звідки осет. *arḡ* «глибокий» (Абаев, Осет., 19, 38, 153, 154, 162, 179, 236); 4. між *Dānarḡis*, *Dānarḡet*, *Dānastris*, *Dānaster* і сл. вар. їх (Дѣнѣргъ, Дѣнѣстрѣ) існував даксько-фрак. проміжок: **dānu-Irg-os* > **dūn-Irg-os* > **dūnearaḡ* (на фрак. основі) > *Dēnērg* (на сл.); детальніше: іран. *dān-* > фрак.

dūp- (пор.: лат. veterānus, rānem > рум. batrîn, rîne; іран. ā > фрак. ū > рум. î з делабіалізацією); -īrg-os > -earag: î > ea перед складом із -a-; пор.: і.-е.*(st)īrgos > рум. teafâr (Трубачев, 35, 216—218); при цьому *dānu-īrg-os (> *dūp-īrg-) = «dūp-īrvіський», тобто орієнтований (?) на Ібр, одну з річок Середн. Наддніпрянини (т. ж., 35, 217). Заслугове найглибш. уваги думка, що форми Βορυσθένης і Δάναρος є взаємними фонетико-метатезними відповідниками (Петров, Етн., 61), у яких, дійсно, компоненти Δάν-:θέν- і Βορ-:ιρ- можна й слід розглядати як фонетичні вар. (Δ: θ, β: λ — консонанти. переміш; α: ε, ο: нуль звука — чергування голосн.) при повному збігові сонорних ν — ν і ρ — ρ у порівнюваних морфемах; щодо позиції Δάν-//θέν-; Τάν- у Τάναις «Дін» пор.: фрак. Отеу-(Етеу)θανε(σ)χος, Κυρίδανα, Σάνδανος, Diur-danus і Δανε-δεβα; кельт. Danomagus і Ro-dan (суч. р. Рона в Швейцарії й Франції; бере поч. біля витоків Дунаю, лат. Danūvius), а також осет. гідроніми Fiagdon, Otdon (Абаев, Осет., 235), англ. Don тощо. Наявність компонента Dan(a)-, якому відповідає -θένης із коротким і-им (ē—ē) і дифтонгічн. (пор. -αι- у Τάναις) або довгим 2-им ā (ā; пор. η — ē), у фрак., кельт. та ін. топонімії дозволяє уникнути (як непотрібн.) гібридної «ірансько-фрак.» побудови й виходити лише з фрак. *Dānārgis (*D nābris) > Дньргь (пор. літоп. Дньпрь) «річка Ібр (Ібр)». Як давнішою назвою Дніпра був *Ibris, -us // *Ipris, -us; пор.: Ібр л. Тетерева п. Дніпра; Ібар, або Ібър, пр. верхн. Мариці в Болгарії (і стародавн. "Еврос, Hebrus, Ebrus на сх. Балканськ. п-ва); Ібар, пр. Моравн в Сербії; р. Ебро на Піренейськ. п-ві та ін., в яких вбачають і.-е.* jebhros // *ejbhros «цап, запліднювач» (Трубачев, 214). Тоді Дньпрь, очевидно, — «ріка-зволочувач» (ā — наголош.). О. С.

ДНЬТПРЬСКАЯ, р. («рѣка»), вп. в Чорне море; вона ж Дньпрь, суч. Дніпръ; б. д., они же рѣша... въ лѣсѣ (лѣсехъ на горохъ (горохъ) над рѣкою Дньпрскою (1377 р., ПСРЛ, I, Лавр. лет., 17).

Релятив на -ьск- від Дньпрь (див.). О. С.

ДНЬТПРЬСКИЙ: I. луг («лѣтъ»), на Лівобережжі, нижче о-ва Хортиці; пізн. Великий Луг, переважно залитий Каховськ. вдсх.; 1190, і тако совокуписа с Черными Клобуки, и Ъхаша... до Протолчии. и тоу заиша стада многа Половецкака. в лузѣ в Днепрескомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 671), до Протолчии... въ лузѣ въ Дньпрскомъ (т. ж., 1843, 140); як «в Лузе в Днепреском» (Кудряшов, 130); Протолчии містилися в Дніпровській луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортиці) прилягала до Великого Лугу (т. ж., 131).

Вар.: 1740, [модернізовано.— О. С.] Великий Луг (Голобуцкий, ЗК, 384); 1770, Великий Лугъ (ИНС, I, 43); XIX ст., Лугъ Великой (Миллер, 62), Луг (пор. у козацьк. паролі: — Пугу! Пугу! — Козак з Лугу) (ОАІМ), Великая Плавня (Эв., Ист., 1892, I, 172), Плавня («Самый замечательный остров Днепра... Великий луг или Плавня») (ОАІМ); місц. нім. *Schöne Wiesen

(звідки Шинвіз — передм. кол. м. Олександрівська; тепер у складі м. Запоріжжя); суч. Плауні. О. С.

II. брід («бродъ»), на Дніпрі, нижче Переяслава, pobl. якого містився Татиньць (див.), ототожнюван. із Злодійським шляхом; 1187,

Сдоумавъ... Стославъ. со... Рюрикомъ. поити на Половць... повѣдахоуть бо имъ Половци. близъ на Татинци. на Дньпрскомъ бродѣ...

Володимеръ же Гльбови. приѣха к нимъ. ис Переяславья (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 652), дньпрскомъ (т. ж.), Дньпрскомъ і дньпрскомъ (т. ж., 1843, 134).

Релятив на -ьск- від Дньпрь (див.); пор. ще: Дньпрська (див.) рѣка, Задньпрский тощо (Ук. ПСРЛ, II, 85—98). О. С.

ДНЬСТРЪ (-Ъ?) р., вп. в Дністров(ськ)ий лим., кол. Аккерманська зат., або (О)відове оз. (СГУ, 174), Чорн. моря (КРУ, 31); суч. Дністръ, рідше Дністръ й под.; в Геродота (V ст. до н. е.) Тύρρις; в Овідія (43 р. до н. е.— 17 р. н. е.) Turgas; у Страбона (бл. 63 р. до н. е.— бл. 20 р.) й Птолемея (II ст. н. е.) Τύρας; в Амміана Марцелліна (IV ст.) Danastius (Фасмер, I, 518—519) зам. *Danastrus (? — О. С.); в Аноніма Равенського (VII ст.) Tiram Oristhenis (Извори, II, 391, 395, 396); у Константина Багрянородного (X ст.) Δανάστρις, Τρούλλος; в італ. (XIV—XV ст.) Turlo, Ginestra, у тур. та араб. Turlo (Фасмер, I, 518—519); у Певтінгеров. табл. (II—IV ст. н. е.) Agalingus (?), іран. Aksiak, Tiaganī (Соболевский, РСЭ, XIII—XX, 25); б. д., до Понетського моря. на польнощійї страи Дунаи Дньстръ. и Кавкапсинския [помилк. зам. Кавкапсинския.— О. С.] горы. рекше Оугорьски (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Дньстръ, и Кавкапсинския горы, рекше Угорьски (т. ж., 1846, 2), Дунаи Днепръ [зам. Днестръ.— О. С.] и Кавкапсинския горы. рекше Оугорьския (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Дунай, Дньстръ и Кавкапсинския (Чекапйския) горы (XVI ст., ПСРЛ, XVIII, Троицк. лет., 2), а Улучи, Тиверьци сѣдяху по Дньстру, присѣдяху къ Дунаеви бѣ множество ихъ... по Дньстру оли до моря (ПСРЛ, I, 1846, 5), по дньстру. по бугу и по дньпру (т. ж.), къ Дунаеви... по Бугу. и по Днепру [зам. Днестру.— О. С.] оли до моря... Великая Скуфь (ПСРЛ, II, 1962, 9—10); 1224, по Дньпру (т. ж., 742); б. л., по Дньстру (ПСРЛ, XVIII, 6), по Днестру (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 42), Лугичи и Тиверичи... к Дунаеви... по Днестру... Великая Скифия (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339); 914, селящен Оуглецы по Дньпру внизь. И посемь придоша въи Дньстръ (XVI ст., ПСРЛ, XXIV, Типогр. лет., 14), углецы по Днепру вниз, и по сем придоша вои Днестр (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV, Пискаревск. лет.-ц, 39), Углицы по Днепру... и посемь придоша меживъ и Днестръ (ПСРЛ, XXV, 347); 1164, изъ Дньстра великого въ болоние (т. ж., 73); 1223, Придоша... и выгонци Галичьские... по Дньстру и выидоша в море...

и воишоа... по *Дньбстру* и выишоа в море... и воишоа в рѣку Дньбпръ (т. ж., 119); 1224, выгонници Галичские... по *Днестру* (ПСРЛ, XX, I, 42); 1519, Волохи... из Волоские земли до тоя украины... Они же Геты и Даки изгнаша, сами осьли и отъ Флакуса прозваша(ся) Влахи. Друзии пишутъ Валаши з влох пошли... пасли стада и готовизны Римские, мост муровали на Дунае рѣку *Дньбстръ* на ино мѣсто переведоша (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф., II, 232); 1224, по *Дньбстру* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 50); 1332, Кориатовичи... збудовали... мѣстце славное Каменец Подолский от каменя, скалы, от Хотѣня... и от *Дньбстра* рѣки миль двѣ (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43—44); 1482, Махамет... от Кафы до Бѣлгорода волоского... над устем *Днестровым*, где в море Понтское впадает, притягнул (т. ж., 91); 1497, до Подоля вторгнули и всѣ волости около *Днестра*, Галича, Жидичина, Другабича и Самбора огнем и мечем повоевали [турки й татары.— О. С.] (т. ж., 99); б. д., А на сей сторонѣ Дуная, на усть *Дньбстра* надъ моремъ: Бѣлгородъ, Чернь... на *Дньбстри* Хотинъ. А то Болгарьскія и Волоскія города (ПСРЛ, IV, 1929, I, I. Новгородск. 4-я лет., 623); 922, *Дньбстръ* (XVIII ст., НЛСХС, 8); 1374, do Dnestru (СГУ, 174); 1350, Turil(л)о; 1375, Turilo; 1408, Tailo (из *Tarlo? — О. С.); 1436, Tarlo (Брун, Черноморье, I, 78); XV ст., *Ньбстръ* (Машт., ДБ, 1); 1429—1430, на (д)нистръ (УГ, 82, 85, 86); 1436, Niestr (СГУ, 174); 1448 Dnyastr; 1449, N(y)estr; 1453, Dnyestr (т. ж.); 1450, Dnistra (УГ, 27); 1452, на *Днистри* (Серг., Бесс., 338); 1459, по на *Дньбстромъ* (Розов, 192); 1565, nad Nestrem (АЮЗР, VII, II, 197, 213); 1574, *Днестрови* (АЮЗР, VIII, I, 264); 1620, надъ *Дньбстромъ* (Чрг. лет., 6); 1656, ку *Дньбстровѣ* (Самовидец, 46); 1671, рѣку *Тираду* (vulgo Dniestr) (АЮЗР, I, X, 318); 1711, *Днистро* (СГУ, 174); 1734, ad ripas fluii Tugae (АЮЗР, III, III, 81); 1788, Dniester (Walach. Schmid, карта); XVIII ст., In Ipse Tugae seu Nesri... Nestro (Шмидт, II, 776); XIX ст., *Дньбстеръ* (Шараневич, Иссл., 4), (Д)нистеръ (Гол., Нар., I, 569), *Ньбстру* (Гол., 100), рум. Nistrul (Reginnea), Nistru (Карп., 123); суч. молд. *Ньстру*; рос. *Днестр*, фолькл. (гіпотетично) *Настасья* рѣка (Сумцов, 286); укр. (на Буковині) *Бѣрег* (у *Березі*), *Бери*; *Турла* (біля гирла, головне річище); *Ньбтер* (до *Ньбтра*, над *Ньбтромъ*, на *Ньбтрѣ*) (Карп., 123), *Гн'істар*, *Дн'істар*, *Д'н'істро*; найчастіше *Д'н'істер* (переважно на Підкарпатті й у Галичині).

Похідні: рр. *Старій Дньбтер* (с. Стриганці I.-Ф.; 1970, МЕ); *Виднога Дньбтровѣ*, на ній с. *Дньбтрик-Головѣцький* (суч. *Дньбтрик*) Старосамбірськ. р-ну Льв; нп *Подньбстрияни*, *Деменка-Подньбстрияньска* кол. Стрийськ. округи (СГУ, 173—174); *Підньбстрияни* Жидачівськ. р-ну Льв; *Дньбстрове* Борщівськ. р-ну Тр; кол. *Дньбстрівське* Могилів-Подільськ. р-ну і *Надньбстрияньске* Мурованокуріловецьк. р-ну Ви; *Дньбстрівець* Красноокняньськ. р-ну і *Дньбстрівське* Біляївськ. р-ну, *Білгород-Дньбстрівський* Од; *Миколаїв-Дньб-*

ривський (ІМСУ, Льв, 440, 470—473), на місцях як *Миколаїв-над-Дньбтромъ* (частіше *Миколаїв*) Льв; *Тирасполь* і *Ньбстроени* (МРСР); *Надньбстрияньщина* (УРС, II, 586); істор. *Подньбстріе*, *Подньбстрове*, *Подньбстра*, *Подньбстрия*, *Задньбстріе* (Новицкий, II, 629, 277); рум. «Transnistria»; рівнина *Надньбстрияньска*, *Верхньонадньбстрияньска* (ІМСУ, Льв, 262, 182); берег *Дньбстровий* (с. Різдяни Галицьк. р-ну I.-Ф.); дол. *Дньбтровѣ*, гори *Дньбтрові*, вода *д'н'істр'анка* (СГУ, 174); *Дньбстрівський* лим. (ОАІМ); Лиманъ *Турла*, или *Дньбстровской* (*Днестровской*); XVIII ст., Дали намъ земли отъ *Дньбстра* до Богу Граници нам по Бендерску дорогу, *Дньбстровий*, *Дньбпротий* — обидва лиманы (Гідр. НП, 30—34).

Форми Danastius (помилк. зам. Danastrus?), Danaster, Danastrus, Δ'αναστρις пояснюють як: 1. *tāna-// *dāna- + -istr-, тобто ті ж компоненти, що й у назвах *Дньбпръ* (див.) та *Істрос* «Дунай»; пор.: нібито сарм. р. *Істр* у Моск. обл. та ст.-інд. is-īra- «дужий, свіжий», гр. ιερός; 2. *Dānu-paz-dyō «ближча річка»; пор.: авест. pazdyō «ближче», н.-перс. pazd «близько»; д.-інд. pēdīyas «ближче»; на відміну від *Дніпра* (див. *Дньбпръ*), *Dānuaraga, — «дальшої річки» з д.-інд. āragas, авест. araga- «задній, віддалений»; 4. *Danasras «швидкоплинна, швидкострумуюча»; нібито з лат. āser, д.-сл. ostrъ; 5. гібрид типу ісп. Guadiana, Guadalquivir; 6. прасл. *dъpъnъstrъ < *dūpo-istrō; 7. назву не пояснено. Не відкидаючи зв'язку 1-го компонента назви з іран. середовищем, звертають увагу на її 2-й складник, споріднений із гідронімами: *Стрий*, *Стрїпа* (2) п. *Дньбстра*; *Стрв'яж* (*Стрв'яч*, *Стрв'ець*, *Стрв'ігор*; польськ. Strwiąż) л. *Дньбстра*; *Струга* л. *Стрв'яжу*; *Стронавка* л. *Бистриці-Тисьменицької* п. *Дньбстра*; *Стривниць* л. *Пастівниць* в бас. *Стрв'яжу* та ін.; пор. -стер- у *Стерев'яж* (*Стрв'яж*) і *Дньбтер* (*Днестр*) кол. Danaster. Як створений за моделлю «річка (*dāna-, *danos) + річка (-str- < i.-e. *-sr- «швидка»)), в якій 1-й компонент відбиває тогочасну мовну ситуацію Пд. України, а 2-й — середньої смуги Сх. Європи (Петров, Етн., 67—68; Фасмер, I, 518; ГУММЗ, 20—21; Абаев., Осет., 19, 38, 162, 236). За Ю. О. Карпенком, не Дн- є залишком основн. назви з уточненням (-ipr та -istr), а навпаки, ці 2-гі елементи, ймовірноше, є слідами давніх протоназв, до яких скіфи додавали географ. термін Дн- (Dānu-); пор. «ріка Волга» (Карп., Акт., 12). Із тим, що *Дньбтер* давніше іменувався фракійцями також як *Істрос* (див. *Дьнау*), узгоджується сенс ін. назви цієї р.— *Тирас*; обидві семантично «швидкі», й, можна думати, що *Тирас* — скіф. переклад давн. фрак. назви, яку ін. угруповання скіфів законсервувало в назві *Дньбтер* (т. ж.). Як між назвами Danastris, Danaster (аналогічно Danargis, Danaper) і їхніми сл. відповідниками (Дньбтеръ, Дньбстръ) існував дакськo-фрак. проміжок: іран. *dānu- + *Istr-os > *dūp-istr-os > (на фрак. основі) *dūpeastr > (на сл.) *Дньбстръ; причому стосовно початк. *dānu- + *Istr-os (> *dūp-istr-) зазначають, що його слід розуміти як «орієнтований за Істром» (Трубачев, 217), хоч тут можна

й поставити під сумнів фонетичн. ряд *ā > ū > ъ > нуль звука; очевидно (за наявності фрак. dāp-), ā > ъ > нуль звука (див. *Дѣньбрь*) (ГУММЗ, 29), а зам. т. зв. «орієнтації» назви однієї р. на ін., можливо, логічніше шукати механізму їх розподібнення за умов попередньої «однойменності»; мабуть, не враховано також деяких акцентуаційн. моментів (пор. Δ'αναστρίς > *Дѣньбрь > Дністѣр), із яких випливають часокількісні зміни тощо. Можливо, гр. Δ'αναστρίς (лат. Danastrus) слід інтерпретувати як *Dānāstris (-ūs; з ē на місці *-ā-), звідки внаслідок перенесення наголосу на 2-й склад дістаємо *Dāpāstris (*Dāpēstris, -ūs) > Дѣпѣстръ (*Дѣньбрь*; ā є наголошеним). Ненаголошен. -ā на пд.-сл. (болг.) ґрунті змінюється на -ъ; пор. болг. діал. *Осѣм* < Asamusz (Георгиев, ИСИЯ, 30; ГУММЗ, 29—30). О. С.

ДАДЬКОВЪ, м. («градъ») в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Губицьк. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. Божьскыи Дадьковъ (*Дядковъ*) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

792), и водасть имъ взати Дадьковъ гра. Ътоуда же плѣнивъ землю Болоховьскоую (т. ж., 792). Пор. сс. *Дядьковичи* Дубнівськ. й Ровенськ. р-нів Рв.

Посесив на -ов- від особового ім. *Дадько*; пор.: ст.-укр. антропоніми *дадько*, *дада*, *дадко*, *дадковичъ* (ССУМ, I, 342); Симеонъ *Дядьковичъ*, боярин галицьк. (Ук. ПСРЛ, I, 282), *Дѣдко* Ісидоръ, псковитянин (т. ж., 311), *Дѣдко* Михайль, псковськ. гість (т. ж., 311). Пор. припущення В. Т. Пашуто про належність м. відомому кормильцю — «дядьке» князівськ. Мирославу, очевидно, батькові Семена *Дядковича*, який служив пізн. кн. Льву (Пашуто, 144—145). Л. М.

ЕПИСКОПЛИ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежуються; 1136, приде Всеводь... к Переяславлю. и стояша подъ городомъ три дни

и бишасА оу *еплихъ* воротъ. и въ княжихъ воротъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 297), у *епископлихъ* воротъ и въ княжихъ (т. ж., 1843, 13), *Епископли* (Ук. ПСРЛ, II, 106).

Посесив на *-j(и) від д.-р. *епископъ* «церковний ієрарх» (із гр. ἐπίσκοπος «наглядач, страж; хранитель; спостерігач» і под.); «Належні *епископові*» на відміну від *Княжих* (див. *Къняжьи*) «Належних князеві». Пор.: вул. *Епископля* (*Пискупля*, *Бискупля*) (Ук. ПСРЛ, II, 106)

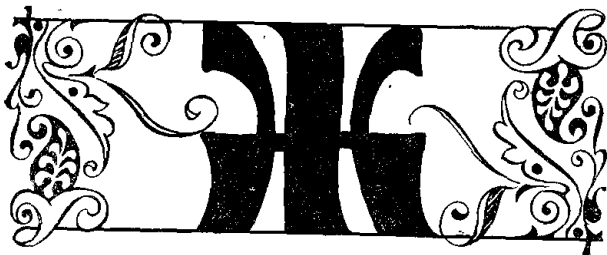
і двір *ѣпилъ* (Срезневский, I, 829) у Великому Новгороді, але намѣстиѣ *ѣпископское* (т. ж.). О. С.

ЕРЕЛЬ, ур. («мѣсто»), попл. пізн. с. *Старий Орлик* (тепер у складі с. *Орлик Орлицької с/Р Кобеляцьк. р-ну Пл*) в «досить гострому куті», створеному гирлом р. *Орелі* л. Дніпра (Кудряшов, 99) вище р. Самари; 1183, Роусь... стояша на мѣстѣ. нарѣцаемемъ *Ерель* егоже Роусь зоветь *Уголь* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632); *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (т. ж., 1843, 128).

Як: *Угла*, *Уголь*, *Ерель*, *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489), *богъ*, *босе*, *босъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 98).

Похідні (за суміжністю): 1491, пришли на пашню на *Орель* и на Самару и на Овечью Воду (СИРИО, XLI, 113); 1501, на *Орель* татарове разганяли (т. ж., 347); 1502, на усть *Ореля* на Дивѣрѣ, или на усть Самары у Дивѣра жъ (т. ж., 377); 1550, р. *Агеля* (Кудряшов, 97); 1562, р. *Ариэль* (т. ж., 98); 1633, нп *Огел* (т. ж., 98); 1559, на поляхъ Черкаскихъ... на *Ореле* (Кн. пос., I, 182); 1571, А отъ *Орели* до Самары днища съ три (Беляев, прилож., 19); XVI—XVII ст., *Орель*, *Орбъль*, *Арбъль* (*Арбли*) (КБЧ, 1848, II—13, 19); XVII ст., гостинці (шляхи) *Орблские* (АКПГУ, II, 38); 1687 (1697), за (рѣкою) *Орбллю* (~1730 р., Величко, III, 12, 436); 1732, *Орбллю* (Самовидец, 316); 1768, на *Орбли* (ИНС, 198); 1884, по *Ориль-ричку* (Нов., Нар., 21); XIX ст., *Орликъ* (Семенов, III, 674), *Ореля* (Маркевич, 457); суч. *Оріль* (ІМІС, Пл, 735, 759, 760, 762, 771); сюди ж рр. *Оріль Верхня*, *Нижня* (також *Орілька*), *Гнила* (вона ж *Мала*, або *Попільнушка*) бас. *Орелі* (Эв., Вольн., 142, 222); *Орчик* (< **Ерльчикъ*?) п. *Орелі* (СГУ, 402) та ін.; нп *Орлик Орлицької с/Р Кобеляцьк. р-ну Пл* (відоме з 1633 р. як *Орель*; Кудряшов, 99) та ін.

Як: 1. вказівка на порубіжжя (виходячи з протиставлення «руському» *ѡголь* тюрк. *Ерель*, яке зближували з *Урал*); 2. «річка, що тече звивисто»; пор. джагатайськ. *орель-шурель* «сямтам» (Эв., Вольн., 154; Эв., Топ., 393); 3. спадкоємець Геродотового Γε'ρροϛ (із Γ на місці у [j]) < скіф. *Yarāga, від уар- у значенні «кут (рос. *угол*)» (Соболевский, 35); 4. із тюрк. āigili (пор. як *агрілі*; Радлов, I, 704) «кривий, косий»; тур., азерб., алт., казах. айгу «вилкоподібна гілка, тріщина, кут», айгулу «кутастий» (Фасмер, III, 151). Останнє найімовірніше. Див.: *ѡгъла*, *Богъ* II. О. С.

ЖАДЬНЬ, м. («градъ») у Волинськ. землі; суч. с. *Жадень* Дубровицьк. р-ну Рв; 1240, Пришедь [Батий.—Л. М.] ко граду *Жадну*, и уби градъ двенадцатми пороки, и не може взяти (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 159).

Семантичним способом від д.-р. *жаднь*; пор.: ст.-сл. *жадати*, *жадѣти*; рос. *жаждать*; укр. *жадати*; польськ. *żadać*, чes. *žadati* з ін. ступенем чергування: лит. *gōdas* «жадоба», *godūs* «скупий» (Фасмер, II, 33). А. К.

ЖЕДЬЧЕВЬЕВЪ, м., над р. Тетерів у Поліссі; як на р. *Жидь* п. Дніпра (КС, 1882, IX, 437); 1257, и взА Городокъ. и Съмоць. и всѣ города. съдѣшиа. за Татари Городескъ. и по Тетереви до *Жедьчевьева* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Як **Жедечевъ* (Андріяшев, 52); можливо, сл. посесив на -ев- від балт. особового ім. типу д.-прус. (1396 р.) *Gedike* (Топоров, ПЯ, IX, 182), лит. *Кгедейка* (*Vūga*, I, 225), *Gedeta* (*Vūga*, III, 137) тощо з послідовною сл. фонетичн. і словотвірн. модифікацією. І. Ж.

ЖЕЛАНЬ: І. р., л. Стугни п. Дніпра; як м. в Київськ. землі (Барс., 125; Тихомиров, 33), на місці кол. с. Микільська Борщагівка (Соболевский — ИОРЯС, XXV, 1923, 27) тепер у межах м. Києва; або суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Барс., 125), хоч воно й обживалося досить пізно як належне Київськ. Софійськ. м-реві (Закревский, I, 311); 1160, и присѣ Мьстиславъ Изяславичъ к Ростиславу, и бишася на рецѣ на *Желанѣ* (ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 168). Пор. ще: XIX ст., р. *Желань* (Похил., 20), вона ж р. *Борцаговка* (т. ж., 17; Похил., УКР, 83), р. *Борщовка* (Новицкий, 51), р. *Борщовка* (Похил., УКР, 84), р. *Żelany* (Rulik., ОРК, 49); 1729—31, с. *Жуляне* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1869, сел. *Жуляны* (Левицкий, Бевевский, 190); 1907, с. *Желяне* (БКМ); суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв.

Як: 1. (р. й м.) від скіф. (або кіммерійськ.?) етноніма *Γελωνός* (Соболевский, РСЭ, 305—306); 2. посесив на *-j(ь) (Фролова, 113); 3. від сл. основи *žel-* // *žal-* з і.-е. **gēl-* (можливий перебіг **gol-*); сюди ж с.-х. *жѣл* «узбережжя, берег», *жѣло* «пісок, піщана місцевість, невисокий берег»; д.-ц.-сл. *жалъ* «могила»; пор. польськ. *Żalna*, *Żalno*; с.-х. *Жална* (Роспонд, Стр., 28). Імовірніше, іменник (прасл.) на -апъ; від балт. **gil-*, пор. прус. *gillin*, *gilūs* «глибокий» (Дригалкін — М-во, 1976, № 6, 26—29). Див. ще Нерознак, НДГ, 72.

II. ур.; як рівнина зх. Києва (Добр., ЗВ, 8; Висоцький, 39), що підходила до Києва приблиз. де тепер поч. Брест-Литовськ. проспект (Рыба-

ков, РДН, 22); 1093, Стополкъ же выииде на *Желаню* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 221); 1146, и пришедь ста на *Желани* (т. ж., 313); 1093, на *Желаню* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 212); 1162, Торци же постигоша возы ихъ на *Желани* (т. ж., 518); 1169, настѣгоша Берендичи Володимира на *Желани* оу Доброгубужа (т. ж., 534); 1093, Святополкъ же выииде на *Желяню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 7); 1146, на *Желани* (т. ж., 35, 233); 1160, на *Желяни* (т. ж., 75); 1169, Ярополкъ же съ Берендичи настѣже Володимира на *Желани* у Доброга дуба (т. ж., 80). Пор. *Желань* (Закр., Планы, II), *Желань* I (див.). І. Ж.

ЖИДИЧИНЪ, м., у Волинськ. землі; на р. Стир (Барс., 74); суч. с. *Жидичин* Ківерцівськ. р-ну Вл; 1227, еха Данилъ въ *Жидичинъ* кланѣтася и молитиса. стмоу Николѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 751); 1262, Данило, кроль русский... на всѣ мѣста и замки над Теревю и инными рѣками... також *Жидичин* и Звягель, в которых татаре сами мешкали (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 208).

Можливо, посесив на -ин- від антропоніма **Жидича*? А. К.

ЖИДОВЕ, р-н давн. Києва (Соловьев — ОЗ, 1851. Т. 79, № 11—12, 41); 1124, погорѣ Гора. и монастыреве вси что ихъ на Горѣ въ градѣ и *Жидове* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 288); 1125, бысть суша великая, и Киевъ мало не весь погорѣ, и церкви, и монастырѣ, и *Жиды* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 292).

Семантичним способом із *pluralia tantum* на -ов(е) від д.-р. етноніма *Жидъ*. І. Ж.

ЖИДОВЬСКИЕ, ворота, в пн.-зх. ч. давн. Києва («город Ярослава»); р-н суч. Львівськ. пл.; *Львівські* — з к. XIII ст. (Максимович, II, 113); із 1835 *Житомирські* (Сементовский, Киев, 107); тепер не простежуються; 1146, И приѣхавъ же Оулѣбъ въ свои полокъ. тако же Иванъ, и поверга стагы и поскочи къ *Жидовскимъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 326); 1151, а Изаславъ Двдвичъ ста mezi Золотыми вороты и mezi *Жидовскими* (т. ж., 427), Ростиславъ Мстиславичъ... ста передъ *Жидовскими* вороты (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 52).

Релятив на -ьск- від *Жидове* (див.), в основі д.-р. етнонім *Жидъ* (Довнар-Запольский, 60; Толочко, 93). І. Ж.

ЖИТАНЬ, ур., біля м. Володимира-Волинського (Ук. ПСРЛ, II, 108), суч. райцентра Вл; 1261, а Василко князь с ними, и не дошедшоу емоу города. и ста на *Житани* на ночь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 850); 1283, и... поидоша к Володимѣроу. и сташа на *Житани* (Телебур) (т. ж., 892).

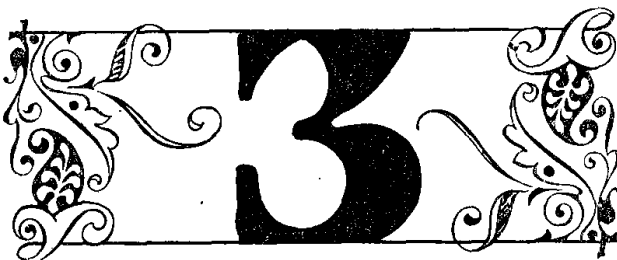
Іменник на -ань від д.-р. апелатива *жито* «їжа» (Срезневский, I, 878); пор.: укр. *жіто* (рос. р о ж ь); білор. *жыто* «хліб, зерно» (Фасмер, II, 57; Роспонд, Стр., 27, 28), *Житань* «місце, де засівали хліб»? А. К.

ЖЬЛЪНИ(НЪ), м. («городъ», «градъ»), в Переяславськ. землі; суч. с. *Жовниче* Чорнобаївськ. р-ну Чрк (Ук. ПСРЛ, II, 107); 1116,

Ярополкъ Володимеричь сруби городъ *Желни*. Дрючаномъ ихъже полони (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Сузд. лет. по Академич. сп., 291), Ярополкъ же сруби городъ *Желди* Дрючаномъ ихъже бѣ полонилъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 283), Ярополкъ... сруби градъ *Желани*... (XV ст., ПСРЛ, V, вып. I, 1925. Софійск. 1-я лет., 159), город *Желни* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 27), град *Желани* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 48; ПСРЛ, XVII. Никаноровск. лет., 29), городъ *Желній*, и дасть его Дрючаномъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 24); 1512, на Климятинъ... прозываемое *Жовнинъ* (Клепатский, 427); 1604, *Żołnin*, *Żownin* «па Sule... па групіє *Klimiatyńskim*» (Zg. dz., XXII, 699); 1632, из *Жолнина* (Воссоед., I, 129); 1638, ку *Жолнину* (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, *Жолнино* (Воссоед., III, 405); 1658, *Жовнинъ* (Акты ЮЗР, IV, 115); 1666, подъ Иркѣвевымъ... Буромлею... Кропивною... *Жовниномъ* (Акты Арх. ком., VI, 125); 1843, *Жовнинъ*, *Жовнинъ* или *Долникъ* (?) (Гагарин, II, 117); к. XIX ст., *Жовнино* (КС, 1899, дек., 178); 1907, *Жолнинъ* (Ук. ПСРЛ, II, 107); суч.: *Жоўнин*, *Жоўнине*; рідко, *Жоўн'іно* (МЕ, 1958).

Похідні: 1556, моск. гонецъ Володимеръ Матѣевичъ *Жолнинский* (Кн. пос., I, 251); 1603, отъ *жолнинцовъ* и чигиринцовъ (Лазаревский, Очерки, I, 251); 1649, сотня *Жовнинская* Чигиринськ. полку (Реестра, 18); 1671, в Лукомли за вовцѣ Хведора *Жовнинского* (АКПГУ, I, 207); суч.: *Жоўнин'с'кий*, ліс; *Жоўнин'с'ка*, гора; мешканці *Жовнина*: *жоўн'ани*, *жоўн'анин*, *жоўн'анка*, *жоўн'ани*.

Як: I. сумнівна ідентичність *Жовнина* й *Жьльди* («Чому *Желди* — *Жовнин*, а не *Жевдъ* поблизу Чернігова?»; Марк., О нар., 2); аналогічно й щодо «*Желани*» (див. вище), виникл., як і форми *Желни*, *Желни* й под., на базі, очевидно, графічно невиразн. прототипу **Жьльнин* (ѣ), звідки укр. закономірне *Жовнин*; 2. від назви птаха [? — О. С.] *жьльны* через катойконім, мовляв, у «стародавній «Україні» *дручани* прозивалися *желнами*» (Максимович, II, 344). Імовірніше, посесив на -ин- від власн. особового ім. *Жьльна* // *Желна* (Тупиков, 147), зафіксованого й на Середньонаддніпряньск. Лівобережжі в ст.-укр. вар. (пор. 1649, *Жолна*; Реестра, 290) й похідн. від нар. назви дятла й вивільги (іволги) (Стрижак, ППНП, 82). Див. ще: Нерознак, НДГ, 72—73. О. С.

ЗАДЕС(Ь)НЬЄ, територія, за р. *Десною*; суч. *Задесення*; 1149, а *ИзАславъ* пришедь землю нашу повоевалъ. и по *Задьсьню*. города наша

пожегль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377).

Іменник, утворений за допомогою преф. *За-*, який служити для передачі відтінку просторовості, й суф. *-ьє на означення збірності, від гідроніма *Дес(ь)на* (див.); пор. ще: *Заволоцьє*, *Зарьцьє*, *Загородьє*, *Заборовьє* та ін. (НЛСХС, XLIX). А. К.

ЗАЛОЗЬНЫИ, шлях («пѣть»), із Києва, повз Канів, далі, гіпотетично, тер. Середньонаддніпряньск. Лівобережжя, виходячи на пізн. Муравський шлях і пов'язуючи Наддніпрянщину через Дін і Тмутаракань із Понтом (див. *Понтськоїє*, море) та Хозарією (Кудряшов,

108—109); 1170, а оуже оу на и Гречьский путь изъѣтимають. и Солоньи и *Залозный* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *Залозный*, *залозны* (т. ж., 1843, 97).

Похідні: 1168, и стояша оу Канева... дондеже взиде. Гречникъ и *Залозникъ* (т. ж., 1962, 528); 1170, пакостити гречнику и *залознику* (т. ж., 541); 1167, Грѣчникъ и *Залозникъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 79); 1169, Гречнику нашему и *Залознику* (т. ж., 83); 1168, Гречникъ и *Залозникъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308) та ін. Пор. ще: 1666, *Залозной* Семен у с. Васківці й Кондратеї (МПК, 18, 52) у м. Чорнухи, суч. райцентр Пл; 1507, р. *Заложа* в бас. Варти (ПН) та ін.

Ад'єктив на -ьн- від *Залозы* (пор.: 1169, Греческий... и Солоньи, и *Залозы*; ПСРЛ, VII, 82) чи пор.: *Залозьныи*, *Залозьникъ*; Срезневский, I, 927) **Залозьє* як напрям на Дунай (Держ., 16), що менш імовірно. *Залозы* шукали в понизів'ї Дніпра, в р-ні р. Каланчак (вп. в Каркінітську зат.) та ін., тепер локалізують на сх. від Дніпра, «за *лозами*» (плавнями) Дніпровськ. луки, багаті на гідронімію з компонентом *Лоз-* (кілька *Лозуватих*, *Лозуваток*, *Лозівок*, *Лозових* і под.), а також *Верб-* (*Вербіві*), *Івк-* тощо (Кудряшов, 108—109, 145). Пор. ур. *Лозы* обл. давн. Києва в р-ні Дорогожичь. Див. ще *Грьцькыи*. О. С.

ЗАРѢБЪ: I. брід, на Дніпрі обл. кол. м. *Заруба* в Київськ. землі; очевидно, в р-ні кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и приидоша к рѣць Днѣпру на *Зарубъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 505); 1224, на *зарубъ* къ острову Варезьскому (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 204); 1151, Сдумавше же Олговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимеромъ и съ коши противу Витечева, а сами поидоша къ *Зарубу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1223, къ рѣць Днѣпру на *Зарубъ* ко острову Варязьскому (т. ж., 130); пор.: 1151, бродъ *Зарубьский* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Семантичним способом від ойконіма *Зарѣбъ* II (див.), вар. *Зарѣбьский* (див.).

II. м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра (Барсов, 124), обл. кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк в ур. Церківщина (Толочко, ККЗ, 146); ще як: 1. на Батуровій горі (Каргер — СА, 1950, XIII, 46); 2. в р-ні с. Трахтемирів того ж р-ну (Хребтов, 62); 3. згадане Птолемеєм м.

Азарум, або *Заром* (Татищев, II, 163) та ін.; 1096, и придоста къ *Зарубу* [и ту] перебродистася (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 231); 1152, к *Зарубу* (т. ж., 331), пришедши вборзѣ к *Зарубу* и перебродоша чересь Днѣпръ (т. ж., 332), перебродиста оу *Заруба* (т. ж., 335); 1096, к *Зарубу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 112); 1105, пришедъ Бонакъ зимѣ на *Зарубѣ* Торкы и Беренѣдѣ (т. ж., 257); 1146, и переиде Днѣпръ оу *Зараба* (т. ж., 323); 1151, к *Зароубоу* (т. ж., 426), Всеволодичъ Стославъ перебѣгоста Днѣпръ выше *Заруба* (т. ж., 440); 1156, поиде *Гюрги* понма со собою Изаслава Двдвича и Стослава Солговича къ *Зарубу* на снемъ с Половци (т. ж., 485); 1096, и придоста ко *Зарубу* и ту перебродившеса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1151, у *заруба* (т. ж., 55); 1156, иде Юрьи Володимеричъ ко *Зарубу* на снемъ съ Половци (т. ж., 64), а Юрьи отъ *Заруба* иде къ Киеву (т. ж., 65).

Похідні: XVI ст., гора *Зарубина* (КБЧ, 107); 1852, *Зарубенцы* (Фунд., 82); ур. *Городки Зарубские*, воно ж *Сурмы*, *Трубы* (Каргер — СА, 1950, XIII, 34); 1552, м-р *Зарубьскій светое Пречистое*, ц. *Зарубьская Телехътемировъская* (АЮЗР, VII, I, 121, 98).

Семантичним способом від д.-р. *зарѣбъ* «засіка, укріплення з повалених дерев» (СРЯ XI—XVII, V, 289); пор.: укр. діал. *заруб* «перегородка між током і запіллям» (Шило, 245), «мала кошара на худобу» (Гоцкій, 129); основа *-гФь-, звідки апелятиви на означення лісових *вирубок*, пор.: польськ. *rogeba*, *zagęba*, *węba* (Роспонд, Стр., 17). І. Ж.

ЗАРУБЬСКЫИ, брід («бродъ»), він же *Зарѣбъ*, біля одноймен. м. Київськ. землі на п. б. Дніпра; пор. кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Кв; 1151, бродъ *Зароубьскыи*... Гюргевичъ же и Стославъ Всеволодичъ и Половци диции приѣхаша к *Зароубескому* бродоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Релятив на -ьск- від назви м. *Зарѣбъ* (див.). І. Ж.

ЗАРЬТЫИ, м., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); як: 1. кол. с. *Разрытое* на р. *Реть* л. Десни, pobl. м. Крелевця См або м-ко *Реутинці* (7) чи с. *Ретик* і под., десь за р. *Реть* (Барс., 76); 2. г-ще пд. р. Сейму, вище гирла р. Виру (Голубовский, История, 117—118), тепер Білопільськ. р-ну См; 3. між Виром і Путивлем (Насонов, 225); 1160, иде в *Зартыи* и ту перебивъ иде опать, взвративсѣ оу Вурь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505), а самъ Изаславъ шелъ баше в поле. и ту стокаше и шедше к *Зарытому* (т. ж., 508); 1159, иде в *Зарыты* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 679), въ *Зарыты* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71).

Як: 1. від гідроніма *Реть* // *Реть* (Ук. ПСРЛ, II, 114); 2. аналогія до половецьк. антропоніма *Басты(и)*, монголо-тат. *Баты(и)* (Голубовский, История, 118); пор.: 1223, князь великий Половечьскыи крестися *Басты* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 119); 3. відапе-

лятивне утворення за допомогою преф. *За-* від дієсл. *рыти*; пор. гоїь, ізгоїь, рогоїь «джерело, струмїнь» (Smilauer, II, 376); польськ. *Zaryte*, рос. *Зарой* (Роспонд, Стр., 74); ст.-сл. **РѢБЪ**, болг. *ров*, с.-х. *рѡв*, чes. *rov* і под. (Варбот, Морф., 133). А. К.

Очевидно, нар.-етимол. від *Зарьт-; пор. р. *Реть* < *Рьть. «Той, що за Реттю»? Інакше: Нерознак, НДГ, 75. В. ред.

ЗАРЬЧЬСКЪ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); суч. с. *Заріцьк* Ровенськ. р-ну Рв; 1150, Изаслав же ида мимо Первосопнищу. пожже *Зарбческѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), выше Пересопнищи... *Зарбческѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 409), мимо Пересопнищу... *Зарбческѣ* и ста у Мыльска (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на -ьск-, утворен. за допомогою преф. *За-*, від д.-р. *рѣка*; пор.: рос. *Зарайск*, *Заволжск* і под. (Роспонд, Стр., 65). А. К.

ЗБЫРАЖЬ, див. *Събыражь.

ЗВЕНИГОРОДЪ, мм.: І. в Галицьк. землі; суч. с. *Звенигород* Пустомитівськ. р-ну Лв; 1086, *Ярополкъ* же сѣде Володимери. и пересѣдв

мало дни. иде *Звенигороду* (ко *звенигороду*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1144, иде Володимеръ къ *Звенигороду* (т. ж., 311); 1087, *Ярополкъ*... иде *Звенигороду* (къ *звенигороду*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1144, послашася Галичане по Ивана. по Ростиславича въ *Звенигородѣ* (т. ж., 316); 1202, посадиша и в Галичѣ Володимера. а Романа во *Звенигородѣ* (*звенигородѣ*) (т. ж., 718); 1206, седе же... Романъ во *Звенигородѣ* (*звенигородѣ*) (т. ж., 723); 1208, ко *Звенигородоу* (*звенигородоу*) (т. ж., 724—725); 1226, во *Звенигородо* (*звенигородѣ*) (т.

ж., 748); 1235, околѣ *Звенигоро* (т. ж., 776); 1087, къ *Звенигороду* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 148); 1144, ко *Звенигороду* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34); 1209, на *Звиногородѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 330); 1210, во *Звиногородѣ* (*дзвиногородци*) (т. ж., 331), 1211, ко *Звиногороду*... изъ *Звиногорода* (т. ж., 331); 1389, град *Звенигород* со всеми волостями и Галич (XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 91).

Похідні: 1146, створиша вѣче *Звенигородьчи* [ч перероблено в ц; вар. *звенигородци*.— Л. М.], *Звенигородьчи* (ПСРЛ, II, 1962, 320); 1208, придоша ко *Звенигородоу*. *Звенигородцсмь* [ц перероблено в ч; вар. *звенигородцем*.— Л. М.] (т. ж., 725); 1144, вѣчь створише *Звенигородци* (ПСРЛ, VII, 34); 1211, *Звиногородци* (ПСРЛ, II, 1843, 331).

Як: 1. не простежується (Барсов, 102; Тихомиров, 334); 2. (хибн.) між гирлами Серету й Збруча до Дністра (Лихачев, II, 414; Роспонд, Стр., 52); 3. (найімовірніше) в центрі суч. с. *Звенигород* Пустомитівськ. р-ну Лв, де виявлено д.-р. г-ще на підвищенні, оточен. р. Білкою (Ратич, Древн., 22—23; Ратич, 137); пор. ін. *Звенигороди*: а) в Моск. землі (Ук. ПСРЛ, II, 115), суч. Моск. обл.; б) в Київськ. (т. ж., 115) землі, пор. м. *Звенигородка*, райцентр Чрк (на

місцях *Звиногор'одка*); 1792, *Zwipogródka* (АЮЗР, V, I, 560), попл. гори *Звенигора*, де, за переказами, *дзвонили* при наближенні ворога (1968, МЕ); 4. с. в Бучацьк. р-ні Тр.

Аналогії: *Звеньгород* у Болгарії (Никонов, КТС, 146), *Zmigród* (< *Zwigród*) у Польщі (*Tasz.*, I, 189) тощо. Л. М.

II. в Київськ. землі, між Києвом і Василевом; як г-ща: 1. Сиракове, біля с. Хбтів Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Древности, 1876, VI, 44; Чт. ОНЛ, 1879, I, 37—43; Андріяшев, 43; Рыбаков, Пслитч., 79); 2. в с. *Д вічковѣ* Васильківськ. р-ну Кв (Максимович, II, 320—321); 3. с. Віта-Поштова Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Махновець — Жовтень, 1982, VII, 35); 1097, ведоша и *Звенигороду* (помилк., замість *Бѣлгороду*. — I. Ж.) иже есть городъ малъ оу Києва *яко* десѣти верьсть и въдале (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 234); 1150, Изаславъ... поиде ис Києва... противу Володимиру... къ *Звенигороду*... от *Звенигорода* къ Тумашю (т. ж., 400); 1151, многое множество шедше и стаща оу *Звенигорода*... и не дошедше стаща оу Василева (т. ж., 434); 1235, срътоша ж ъ Половць оу *Звѣнигорода* (т. ж., 773); 1097, во *Звенигородѣ* [помилк., зам. *Съдвижьсьнѣ*. — I. Ж.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13); 1151, у *Звенигорода* (т. ж., 54).

Похідні: 1146, створиша вѣче *Звенигородьчи*... и начаша сѧ *Звенигородьци* отголь бити (ПСРЛ, II, 1962, 320), перешедши мостъ *Звенигородскій* [помилк. — треба *Съдвижьсьнѣськый*] на торговици (ПСРЛ, VII, 13). I. Ж.

Семантичним способом від д.-р. (спільносл. характеру. — ОЈ, 1976, VI, 130—136) *звенигородъ* (* < *zvьnigordъ*) «укріплене місце, де *дзвонили* під час наближення ворога», пор. 1552, гатпуј *zwop* у Житомирськ. замку (АЮЗР, VII, I, 143); в основі **zvьp-* // **zvop-* (пор. прасл. **zvopiti*) і **gordъ* > *городъ* (*Tasz.*, I, 189; Фасмер, II, 86; Никонов, КТС, 146; Роспонд, Стр., 52). I. Ж., Л. М.

ЗВѢРИНЬЦЬ, ур., на р. Трубежі л. Дніпра в р-ні м. Переяслава Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1149, Гюрги... поиде ѿ Стрѣкве. мимо городъ... и ста межи валома... об оноу сторону Трубеша. за *звѣринцемъ* оу рощенія (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379), обь оноу сторону Трубежа, за *Звѣринцемъ* (т. ж., 1843, 43), *Звѣринецъ* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 115); пор. ще: *Звѣринецъ* (*Звѣринци*), ур. у Великому Новгороді (т. ж.); *Звѣринецъ*: 1. передм. в суч. Києві; 2. ліс (*Звѣринецъ*) попл. м. Бережан Тр; 3. ліс під с. *Підзвѣринецъ* у Городоцьк. р-ні на Лв; 4. ур. (*Звѣринецъ*) у с. Паланка Тульчинськ. р-ну Вн та ін.

Семантичним способом від д.-р. *звѣриньць* «місце розведення (й полювання на) *звѣрів*»; пор.: Іаковецъ сь царемъ вь *звѣриньци* ловы творя; *Zwigriz*, *звѣринецъ* у лісі Струбици на о-ві Рюген; *Zwigriz*, ур. в Зх. Померанії, попл. Полцині (Срезневский, II, 966). О. С.

ЗДВИЖЬНЬ див. **Съдвижьнь*.

ЗДВИЖЬНЬСКИИ див. **Съдвижьньськии*.

ЗОЛОТЫЕ, ворота («врата», «ворота»), в си-

стемі валів м. Києва, навколо кол. «міста Ярослава», тепер (реставровані 1982 р.) *Золоті* ворота на вул. Ярославів Вал; 1037, Заложы *Ярославъ* городъ великый. оу негоже града суть *Златая* врата... и посемь црквь на *Золотыхъ* воротѣхъ. стое Бце Блгвѣщенье (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), *Ярославъ*... врата суть *златая* заложы же и црквь. *стыя* Софья. премудрость Бию митрополью. и по семь церквь на *Златыхъ* вратѣхъ камену *стыя* Бца Благовѣщене (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1146, и потомъ переѣхавше Берендичи чересъ Лыбѣдь и вѣаша Игоревы товары. передъ *Золотыми* вороты и подъ ѿгороды (т. ж., 326); 1151, Изаславъ. не ходѣша. в городъ. стаща товары передъ *Золотыми* вороты (т. ж., 427), хоцшо сѣчи в *Золотая* ворота *яко* же и ѿць мой (т. ж., 432), и побѣгоша Берендичъ къ Оугорьскому а друзи к *Золотымъ* воротомъ (т. ж., 515); 1172, Мьстиславъ же сь братьею ста передъ *Золотыми* вороты вь ѿгородѣхъ (т. ж., 549); 1037, врата *Златыя*... и двѣ церкви постави: на *Златыхъ* вратѣхъ Благовѣщеніе и святого Георгія (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1151, Изяславъ же ста... передъ *Золотыми* вороты... а Изяславъ Давыдовичъ ста межъ *Золотыхъ* воротъ и Жидовскихъ противу Бориславлю двору (т. ж., 52), и взозрѣвъ на образъ свѣтѣя Богородица, написанный на *Златыхъ* вратѣхъ, рече... хоцшо сѣчи *Златая* врата (т. ж., 53), и побѣгоша Берендичи къ Угорьскому, а друзи къ *Золотымъ* воротамъ (т. ж., 74); як 1017 (помилк.), И заложы Ярославъ градъ великій Кієвъ, и *Златая* врата постави (т. ж., 325); 1152, Изаславъ же ста... передъ *Золотыми* вороты (ПСРЛ, I, 1962, 332).

Семантичним способом від д.-р. ад'ектива *золотые* (Срезневский, I, 996) за аналогією до назви головн. парадних воріт Константинополя (Каргер, 233); або як на воротах була ц. із *золотою* банею (Похил. МЦ, 86) чи ворота були оббиті *позолоченою* мідною бляхою (Закревский, I, 324). I. Ж.

ЗОЛОТЪЧА, р., л. Дніпра, Київськ. земля; суч. старе річище Дніпра біля с. Вишеньки Бориспільськ. р-ну Кв; 1101, совокупишасѧ

вса брана. Стополкъ. Володимерь. и Двѣ. и

Слєгь. *Ярославъ* бра ею. на *Золотчи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1151, волочиша

и берего. в *Золотчию*. по *Золотчи* же внидоша вь Днѣпръ (т. ж., 331); 1101, на *Золотчи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250); 1151, в *Золотчию* по *Золотчи* же внидоша во Днѣпръ (т. ж., 424); 1101, на *Золотчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18); 1150, къ *Золотцию*, по *Золотци* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як від **зола* + *теча* (пор.: рр. *Малотѣча*, *Нетѣча*) з пізн. формально-семантичн. переосмисленням у *Золотъ-ча*; пор.: *зола* «рештки згорі-

лого лісу», за походженням — до «зелений, золото» (Фасмер, II, 103). Можливо, посесив на *-j(a) від *Золотько; пор.: Златко, *Златиц(о) (Илчев, 214). А. К.

ЗБРЬЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Зубря* (СГУ, 218); на ній с. *Зубра* Пустомитівськ. р-ну Льв; 1213, Мьстиславоу же стоащоу. на *Зоубрьи* (*зоубрѣи*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1570, па *gzcze Zubrzy* (OAIM); XIX—XX ст., *Зубря*, *Зубра*, *Zubrza*, *Zubrze*, *Zuberski potok* (СГУ, 218; SG, XIV, 673).

Ад'ектив на -j(a) від д.-р. *зѣбрь* «зубр, угус» (Срезневский, I, 998). Л. М.

ИВАНЪ, пос., Київськ. землі; ймовірно, пд. суч. смт Ржищів Кагарлицьк. р-ну Кв на горі *Іван* (Максимович, II, 352; Археологія, 1964, XVI, 129); пор. г. *Івангора* на п. б. р. Леглич побл. Ржищева (Похил., УКР, 140) або в ур. на п. б. Дніпра неподалік від м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 117) чи побл. Києва (Неволин, 44—54), як належне київськ. бояринові *Янові* (*Іванові*) Вишатичу (Рыбаков, ДР, 250) або помнлк. пов'язують з ім. польськ. короля *Яна Казимира*, що стояв там із військом 1663 р. (Хребтов, 62); 1151, стоахоуть вси оу *Івана* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 426).

Семантичним способом (безафіксно) від д.-р. християнськ. антропоніма *Іванъ*; пор. поблизу ще *Івановъ*, м., на р. Метлиці в Київськ. землі, ймовірно, в суч. Кагарлицьк. р-ні Кв; в переліку руськ. міст: на Метлиці *Івановъ* (НЛ, I, 476), на Метлицѣ *Івановъ* (ПСРЛ, VII, 240), посесив на -ов- (від того ж ім.), як на р. Ветлиці, л. рук. Горині біля вл. її в Прип'ять, у Брестськ. обл. БРСР (Тихомиров, РЛ, 107). І. Ж.

В основі д.-р. ім. *Іванъ* < д.-болг. *Иоанъ* < с.-гр. *Ἰωάννης* з д.-евр. «бог милостивий», «божа благодать» (Илчев, 218). А. К.

ИВЛА, р., в землі половців; як суч. р. *Інулець* (?) п. Дніпра (Кудряшов, карта);

1190, Повци же... вобрѣдоша во Днѣпру. и постигоша и. на *Ивлѣ*. во третии днь $\bar{\omega}$ Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 671); 1193; и постиже и за Росью. Ростислава брата своего. и тако совокоупившесѧ с Чернымъ Клобукомъ и ѣхаша изъездомъ. и быша на *Ивлѣ* на рѣцѣ на Половѣцкои (т. ж., 677); пор.: д. *Іевля* в Новгородськ. землі (НПК, V, 254).

Як тюркська назва на -ла (Попов, К изучению, 34) або від тур. *iblag* «уведомление, оповещение» (Кудряшов, 130). І. Ж.

Можливо, ад'ектив на *-j(a) від д.-р. *ива* (росл. *salix*; Срезневский, I, 1018), як р. *Навля* (Машт., Дн., 114, 193—194) від *navja? Пор. ще: *Зѣбрья* (див.), *Тѣрья* й под. В. ред.

ИГОРЕВО: I. сільце («селче») кн. *Ігоря Олговича* (*Ольговича*) (Ук. ПСРЛ, II, 87), біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі (Насонов, 225), як кол. с. Дегтярівка Новгород-Сіверськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андріяшев, Сівер., 105); 1146, идоста на *Ігорево* селче. идеже баше оустроилъ дворѣ добрѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), на *Ігорево* сельцо (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 38), на *Ігорево* сѣльцо (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36). А. К.

II. тік («гѣмно») в р-ні сільця *Ігоревого* біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі, суч. райцентра Чрг; 1146, и повелѣста Давыдовичи... зажещи дворѣ и церковь святого Георгия и гумѣно *Ігорево* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 38), зажещи дворѣ, и церковь святого Георгия, и гумно *Ігорево* (XVI ст., ПСРЛ, XII. Зп.-р. лет., 36).

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. *Ігорь* (Моршкин, 93). А. К.

ИГОРЕВЪ, брід («бродъ»; помилково «городъ»), біля м. Чернігова, кол. столиці Чернігівськ. землі, на р. Десні; навпроти кол. с. Свенковичі (див. *Свенгковичи*), воно ж Свинь кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ.; як (помилк.) на місці м. Ніжина (Насонов, 225); 1160,

Изаславъ же Дѣдвичъ доиде *Ігорева* броду и ту постиже и вѣсть и Щернигова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506); 1159, *Ігорева* города [помилк.; треба «брода». — А. К.] (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 68; XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 42).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма *Ігорь*. А. К.

ИЗЪ ГРЪКЪ ПО ДНѢПРѢ, шлях («пѣтъ»), від надчорноморськ. гр. володінъ Дніпром до його витоків — як ч. складної системи водн. комунікацій Середньовічч. Європи, до якої належав і т. зв. шлях *Из Варяг у Греки* (пор. *Гръцьскыи*); б. д., бѣ путь изъ Варѧгъ въ Греки. и изъ Гръкѣ по Днѣпру. и верхъ Днѣпра волокъ до Ловоти... а по Двинѣ въ Варѧги. изъ Варягъ до Рима... Снѣдрѣю оучащю въ Синопии. и пришедшю ему в Корсунь. оувидѣ яко ис Корсуна близъ оустѣ Днѣпрское. [и] вѣсхотѣ поити в Римъ и проиде въ вустѣ Днѣпрское. [и] ѿтоле поиде по Днѣпру горѣ, и ... приде и ста подѣ

горами на березѣ... и ре... на сихъ гора восниа-

еть блгдтъ Божья... идеже послѣже бы Киевъ. и поиде по Днѣпру горѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), и бѣ путь изъ Варѧгъ в Гръкы. и изъ Гръкѣ по Днепру. и вѣрхъ Днѣпра... до Ловоти (волоти). и... въ Илмеръ озеро... из негоже... потечеть Волховъ... въ озеро... Нево. и... в море Варѧское. и по тому морю внити доже и до Рима. а $\bar{\omega}$ Рима... по тому же

морю. к Црюграду. и $\bar{\omega}$ Царѧгра... в Понтъ

море... а по Двинѣ въ ВарАгы. а изъ ВарАгъ и до Рима. ѿ Рима же и до племени Хамова... Андрѣю оучащю в Синонопии. пришедшю ему в Корсунь... и въсхотѣ поити в Римъ. и приде въ оустье Днепрское и ѿтолѣ поиде по Днѣпру

горѣ... идеже нынѣ Новѣгоро... и иде въ ВарАгы. и приде в Римъ... же бывъ в Римѣ. приде в Синонопию (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6—7), изъ Грекъ по Днѣпру (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф... ред. 1512 г. Ч. I, 346). Полянѣмъ же живущимъ по горама, бѣ путь изъ Варягъ въ Грѣкы. Изъ Грѣкъ по Днѣпру въверхъ (уверхъ)... и поиде по Днепру горѣ... иде же естъ нынѣ Кыевъ. I поиде по Днепру въверхъ (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, II, 1, 1917. Новгородск. 5-я лет., 4), И поляномъ живущимъ по Днепру, и бѣ путь изъ Варягъ во Греки... изъ Грекъ вверъ (звергъ) по Днепру (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 40), изъ Грекъ по Днѣпру (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет. Вып. I, 3; XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 3; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 3; XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3), из Варяг в Греки из рек по Днепру, и верх Днепра волок до Вологи (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), изъ Варягъ въ Греки, из Грекъ по Днепру (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 338).

Приймєнникове (пор. Изъ... по...) словосп., що вказує на вихідну точку шляху (Грѣкы; див.: Грѣвская, Грѣвскыи) та його основну трасу (див. Днѣпру). О. С.

ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі; суч. м. Ізяслав, райцентр Хм; 1240, и приде [Батий.— А. К.] Каменцю Изяславлю взать А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), прииде к Каменцю граду Изяславлю (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), къ Каменцю граду Изяславлю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), и не могы разбити стєны их Заславлю (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп. -р. лет., 26); пор.: 1796, Изяславское намісництво, пізн. Волинська й Подільська губ. (Забєлин, ВСОСГ, 1887, I, XXX); як м. Заславъ Волинськ. губ на л. б. Горині (Ук. ПСРЛ, II, 120); 1926, Изяславль Шелєтєвськ. округи (ОКІМ). Пор.: мм. Изяславль у Полоцьк. землі (ПСРЛ, XXIV, 1978, 295), суч. Заславль Мінськ. обл. БРСР, а також Изяславль Рязанськ. обл. РРФСР.

Посєсив на *-j(ь) від д.-р. ім.-комполита Изяславъ (кн. Изяслав Ярославич) (Роспонд, Стр., 63, 75; Агутаа, 48; Svoboda, 85). Див. Каменць Изяславль. А. К.

ИКВА, р., п. Стиру п. Прип'яті; суч. Іква, в нп: Баратин Козинськ. р-н Рв (АТПУ — 1947, 450), Дунаїв, Радянське й Сапанів Кременецьк. р-ну Тр; Берєг і Дубно Дубнівськ. р-ну, Млинів і Торговиця Млинївськ. р-ну Рв; Іква, Іква (АЮЗР, I, I, 100; I, IV, 346; III, II, 448; V, I, 4); б. д., на Іковъ Кременець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 476), на Іневъ Кременець (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Як: 1. того ж походження, що й алб. ikeñ, ikej (iki) «біжу, відходжу, від'їжджаю» та лит.

eiklūs «той, що любить ходити; швидкий, прудкий, легкий», eikštė «бід» тощо; 2. з і.-е. *eik-, ik-, ik- (oik-), із яким утворення на -vo/i-vā є «нормальними й звичними» (Rozwadowski, 91—93); 3. з і.-е. *eī- «іти», тобто з *eī-k-u-ā, сюди ж і Іко-ночь (л. Случі п. Горині п. Прип'яті), де елемент -к- оформлює дієслівну основу (бракує сл. апелятивних віддієслівних ім. із коренем -i- < *eī). Подібні гідроніми є пд. р. Прип'яті (в бас. Пд. Бугу); на тер. Істрії, Зх. Угорщини (Іка, Іква); пор. латиськ. Іка, Екава, Есава, виниклі на первинно фін. землях. Несл. впливи можливі й для дніпровськ. Ікві (Трубачев, 64—66); пор. Іква: 1. л. Карані п. Трубежа л. Дніпра; 2. л. Павлівки л. Дніпра; 3. п. Дніпра (СГУ, 221); за А. П. Нєпокупним, досл. назва з ономастичними зв'язками на Балканськ. п-ві (ГУММЗ, 160); як з *Ікы; пор. тыква з *тыкы (Стрижак, НРП, 44). Очевидно, суф. -ва є тут специфічн. д.-сл. оформленням гідронімів; пор. Ікава л. Пд. Бугу (АЮЗР, I, I, 100). А. К.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ИНЖИРЬ, бід («бродъ»), на Дніпрі pobl. р. Сули (Ук. ПСРЛ, II, 122); тепер не простежується; 1183, ідоущю же емоу по Днепру.

и ста тоу. идеже нарѣцаеть. Инжирь бродъ. и тоу перебродиса на ратьною сторону Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Як: 1. посєсив від антропоніма (?) *Инжиръ (пор. «Инжиров Брод»; Соловьев, I, 704); 2. похідн. від апелятива инжиръ «винна ягода» (Эв., Ист., 245); 3. розміщен. на р. Орелі (бл. її гирла) й того ж кореня, що й тур. хынзыр «свинячий; вєпрячий», очевидн., «милководний» (Кудряшов, 132); можливо, тур. hınzır «поганий, кєпський, гідкий» і под. О. С.

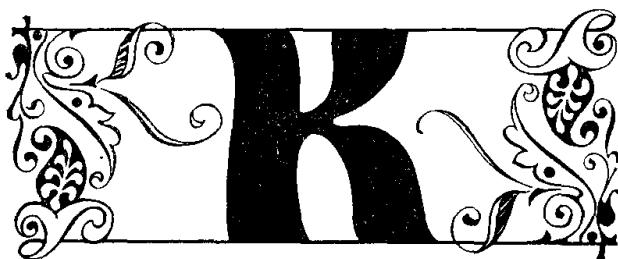
ИСТОЖЕКЪ (помилк.), як м. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 123), на основі хибно прочитаної назви м. Стожєкъ (див.) разом із сполучником и під 1261 р. (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 198). Л. М.

ИСТРЪ, р., вп. в Чорне море; суч. Дунай; VIII—V ст. до н. е., д.-гр. Ἰστρος, скіф. Μ'ατ'οαs (нижня течія); I ст. до н. е., кельто-лат. Dānuvius, Δᾱνοβ'ιοϋs, лат. Dānubius (верхня й середня течія); ст.-сл. ДОУНАВЪ (СГУ, 188); Hister, Histrus (т. ж.); Ister (ЭССЯ, V, 156); д.-р. Дѣнаи (див.); б. д. (прим.), Постави [Август.— О. С.]... Илирика брата своєго въ поверьшіє Истра (1538 р., ПСРЛ, XXII, ч. I. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230), Хаганъ царь Скифомъ полуденнымъ... поплєнивъ окрєсть Истра, сирѣчь Дунава (т. ж., 301), в лѣто 6162... придоша Болгарє презъ реку Доунавъ, иже глаголется Истръ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII, ч. II. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230; т. ж., Русск. хронограф... зп.-р. ред., 125); поч. XII ст., саврематы... перебрѣдше Исѣтру, наречємыи Дунаи (Сл. СОПИ, II, 56); пізн. Истрось (Шмидт, I, 1).

Похідні: 967, и бысть червленъ доброводный Истръ, сирѣчь Дунавъ. Грецы ликоваху

в поляхъ *Истровехъ* (ПСРЛ, XXII, II, 164); 816, прешедше чрезъ *Дунай...* даже до *Истри*, заложили мѣсто *Истринополимъ* (т. ж., 208); б. д., от Скифа правнука Афегова... княжаху единого отца дети... им же имена суть: 1. *Словень*; 2. Рус.; 3. Болгар; 4. Команъ; 5. *Истер* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. Ленинградск. сп., 137); *Істрия* (итал. *Istria*, с.-х. *Istria*, д.-рим. *Histria*) «край істрів» (Никонов, КТС, 163; ЛКН, 117).

Як: 1. фракізм з і.-е. *is(ə)go-s із вставним і між s та g; пор. д.-інд. *iśiga-* «сильний, могутній, буйний» (Георгиев, ИСИЯ, 254; Гагкаев, 34); 2. із *eis-g- (Никонов, КТС, 163). О. С.

КАЛИЦЬСЬ, м., в Галицьк. землі; суч. с. *Калюс* Новоушицьк. р-ну Хм, на р. *Калюс* л. Дністра, він же *Калюсик* (СГУ, 231—232); 1241, Даниль... еха до Бакоты и *Калюуса* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793); 1703, *Kalus* (АЮЗР, III, II, 561), з *Kalusa* (т. ж., 572); 1732, в *Kalusie* (АЮЗР, III, III, 37, 39).

Похідні: с. *Калюсик* Віньковецьк. р-ну Хм. Назва темна. Як (безпідставно) від кельт. етноніма *галати* (Браун, I, 173). Можливо, до численн. сл. топонімів на *Кал-* (пор. д.-р. *каль* «бруд»). Л. М.

КАЛЬКА (-и), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус*, вп. в Азовське море і її пр. *Кальчик* (пор. форми мн.); 1224, перебродяся Днѣпръ... идоша 9 днѣи, и заидоша за *Калакъ* (*калокъ*) рѣку... Мьстиславъ же... сталъ бо бѣ на горѣ надъ рѣкою надъ *Калкомъ* (*калкомъ*)... бѣ бо мѣсто то камянисто (каменисто), и ту... (сѣзори) городъ... въ колѣхъ (в колыхъ, въ кольехъ), и бисѣ... из города того по 3 днѣи

(1-ша пол. XIII ст., НЛСХС, 218), передоша... рѣкою Днѣпръ... и поидоша в поле Половецкое...

идоша ѿ днѣи до рѣкы *Калкы*... Татаром же ѿѣхавшимъ. на прочьне рѣцѣ *Калъкъ* (*калкѣ*). оустрѣтоша ѿ... Мьстиславъ же Мьстиславичъ повелѣ... переити. рѣкою *Калкою*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742—743); 1223, Преидоша... Днѣпръ, и поидоша... въ поле Половецкое, и усрѣтоша Татарове... И оттуда же идоша по нихъ 8 днѣи до рѣкы *Калкы*... на рѣцѣ *Калцѣ* устрѣтоша Татарове Половецкыя полкы и Русскыи. Князь... повелѣ... переити... *Калку*... и заидоша за рѣку за *Калку*... на горѣ надъ рѣкою *Калкою* (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 218); б. д., в 5 лѣто княжения Юрьева... Татарове... князи Русьскыхъ избѣша на *Калцѣхъ* (т. ж., 253); 1223, Бысть на *Калкахъ*

брань велика (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Лет. Авраамки, 49), бысть побоище велико зело на рѣцѣ *Калкъ* (т. ж., 50); 1224, О *Калкахъ*... до *Калъки* (*калки*)... *Калку*... *Калкою* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 69—71); 1380, идегъ со вѣстока из Синие орды... Тахтамышъ... противу ему Мамай, и стрѣтешся на *Калкахъ* (т. ж., 127); 1223, до рѣкы *Калкы* (*калны*)... на рѣцѣ *Калцѣ*... рѣку *Калку*... за *Калку*... надъ *Калкою* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 131); 1225, на *Калкахъ* (т. ж., 235); 1224, до... *Калкы*... на... *Калкъ*... *Калку* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 164); XVI—XVII ст., А отъ верхъ... Миуса къ верхъ рѣчкѣ *Елкувата*... А отъ... *Елкуваты* къ верхъ рѣчкѣ къ *Каламъ*... по лѣвой сторонѣ той (*Калмиоскыя*) дороги пали в морѣ... А отъ... *Калъ* къ рѣчкѣ къ *Короташу* (*Каратушу*)... а отъ... *Короташа* къ рѣ(ч)кѣ къ Берлу, а отъ той рѣчки къ другой... къ Берлу жь (КБЧ, 1838, 21—22); 1757, в зимовнику в рѣчкѣ *Кальце* (Голобуцький, 163); 1775, о забратихъ въ козаковъ куреней Вышестеблѣвского... и Крильвского... въ рѣчки *Калцѣ* Донского войска... лошадахъ и вѣцахъ да в козаковъ *Калныболоцкого*... въ Миосѣ и Пашковского... въ Кримках (Арх. Зап., 144).

Похідні: *Калецьское* побоище (ПСРЛ, II, 1962, с. VIII), о *калкацком* побоищѣ (Тверск. лет-ц; Халанский, 71), до *Кольковѣвского* бою (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 5), до *Калковского* (*калкаво*) бою (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 17), от *Кальскыя* рати до Мамаева побоищи (т. ж., 333), о *Кальскомъ* бою (ПСРЛ, VII, 224), до *Калкового* бою (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 19), *Калское* побоище (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 38).

Як: 1. р. *Кальміус*, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 128); пор. 1793, *Калк* или *Калмиас*; вона ж у: V ст. до н. е. *Λίκοσ* (?); XV ст., *Калы* (див.); XVII ст., *Миус*; 1650, *Кольши* (?); 1751, *Каленцусъ*; 1784, *Коль Миус*; суч. *Бой* у смт Старобешеве Днц, *Ковш* (так у рибалок м. Жданова) та ін. (СГУ, 232); 2. р. *Калець* (Карамзин, III, 143; СГУ, 232); 3. р. *Кальчик* п. *Кальміуса* (Фоменко, Зв., 40—41; Янко, 68); 4. *Кальміус* і *Кальчик* разом, коли йдеться про *Кал(к)и* (форма мн.; пор.: на *Калцѣхъ*, *Калкахъ*, *Калкохъ*; див. вище).

Як із: 1. тур. (?) *калкап* «щит» (Эв., Топ. 399) — структурно-семантична неспроможність; 2. тур. (?) *калка* «кільце; ланка; коло; воронка, (лійка)» (Кудряшов, 70) — фонетико-семантична невмотивованість; 3. тюрко-сл. **Калъка* (Аристот., 20) — виведення неясн. з ін. незафіксованого (див. *Калы*); 4. тюрк. *Kalku* < **Qalqı*, *Kalak* < **Qalag* (**Qalgi* ~ *Qalaq*), де **qal* — гунно-булг. «очерет» (із *qaš-*) + *-aq* — деминутивн. суф.: *Калакъ* «Місце, поросле очеретом» (Отін, 9—10); 5. булг. **qašqa*; *š* > *l* як прояв ламбдаїзму (т. ж., 10); 6. *каль* «золото» (?) (Нов., Ист., 103); 7. д.-р. *каль* *πῆλός* (Фасмер, II, 169). За Є. С. Отіним, на основі сл.-іран. мовн. контактів як наслідок «уявного переключення» якогось гідроніма з і.-е. **kel-//kal-* «чорний» (Отін,

12). Розрізнення *Калакъ, Калкъкъ (Калокъ)* — наслідок відбиття на сл. ґрунті алан. суф. -āk- і -āk- (-āq-), широко вживан. в антропонімії припонтіійськ. написів (т. ж., 15). О. С.

КАМЕНЬЦЬ, м., («городъ», «мѣсто»), в Подільськ. землі; суч. м. *Кам'янець-Подільський* Хм; 1210, идоша вси... в *Каменьць (каменець)* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 728—729), в *Каменець* (т. ж., 729); 1211, Лестько же поА Данила ис *Каменца* (т. ж., 729); 1228, вси Половци и придоша къ *Каменцю...* обсьѣдоша *Каменьць* (т. ж., 753); 1238, *Каменьць* взА (т. ж., 782); 1262, воеваша окола *Каменца (камена)* (т. ж., 855); 1276, окола *Камене* [переправлено в *каменца*; вар. *камена*.— Л. М.] (т. ж., 874); 1226, и посади Мстиславъ Бело... въ Галичу, а самъ сяде въ *Каменцю Подолскомъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 336); 1232, Данило... Павла... воеводу остави въ *Каменьць* (т. ж., 336); 1241, пойде... Батій на землю Волинскую и Подолскую... до *Каменца Подолского* (т. ж., 339); 1474, приїдоша Татаре на Подолу, идѣже окола *Каменца*, Галича, Дунайца, Глинянѣ, Збаража, Голыхъ горь... (т. ж., 359); 1509, Богданъ Стефановичъ, воевода Волоскій... приїде на Подоле и хотѣ взяти *Каменець* (т. ж., 365). У лит. хр.: б. д., Корнятовичи пришли в

Подолскоую землю... и... кдѣ нѣ *Каменское* мѣсто лежить. и... город моуровали *Каменець*. а ис того вси Подолски города оумоуровали (1519 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет.-и. Супрасльск. сп., 82), гдѣ тепер *Каменецькое* мѣсто лѣжит... змоуровали *Каменець* (т. ж.; Сп. графа Красинского. 171); 1332, Кориатовичи... над рѣкою Смотричею... где теперъ *Каменець Подолский...* збудовали замок и мѣстце славное *Каменець Подолский* от *каменя, скалы*, от Хотѣня замку волоского пограничного и от Днѣстра рѣки миль двѣ (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1351, У князъ weliki Olgird perwoie przyszot ko Brastawlu u, wynemszy Brastawl, przyszot ko Sokolcu, u Sokolec wyniat, u przyszot ko Kamencu w poszy, u Kamencu dobył (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 139); 1401, *Каменець Подолский* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 72); 1440, и в замки тыи вшедши в *Каменець* в Смотричъ, в Скалу и Чирвоный Город (т. ж., 82); 1480, окола *Каменца*, Житомира, Кузмина, Животова и Володимира (т. ж., 90); 1699, Krol... August Wtóry odebral od turka Kamieniec Podolski (т. ж., Лет. Панцырного и Аверки, 197); 1404, *Каменець* (ССУМ, I, 468); 1649, *Камянца Подолского* (Самовидец, 19); 1652, под *Камянецемъ Подолскимъ* (т. ж., 32); 1672, под *Камянецъ...* з *Камянца* (т. ж., 114); 1693, pod Kamieniec (Величко, III, 196); 1697, Kamieniec Podolskiego (т. ж., 461); 1734, iurim castrі Camenecensis Podoliae (АЮЗР, III, III, 62), Kamieniec (т. ж., 85); 1738, do fortocy Kamienieckiey (т. ж., 286); 1747, w Kamienicu (т. ж., 379); XIX ст., Kamieniec, Kamieniec Podolski, Camencia, Camencium, Camenecum (SG, III, 748); фолькл.: Подъ *Каменцемъ* подъ *Подольскимъ* Стоить Турокъ съ своимъ войскомъ (Гол., Нар., II, 563). Як таке, що існу-

вало в античні часи; во с ж Kleridava i Petridava на карті Птолемея (II ст. н. е.) (SG, III, 748; Середонин, 62) та (на тій же карті) Καρρόδουνον на Дністрі (Браун, I, 207); пор.: кельт. сагго «скеля, камінь» і dup «фортеця» (Никонов, КТС, 171), лат. pētra «скеля, камінь».

Помилк. як «подільськ.» *Кам'янець* (Ук. ПСРЛ, II, 129): 1196, пожгоша волость Романо-воу. окола *Каменца* (ПСРЛ, II, 1962, 698); 1235, Придоша Галичане на *Каменець*. и вси Болоховьсции князи с ними... поидоша ко *Каменцю* (т. ж., 774) та ін., що стосуються волинськ. *Кам'яця* (Гуменюк, 136). Як *Кам'янець Волинський* — суч. м-ко *Кам'янка* на л. б. Случі, що довго вносило плутанину в наук. локалізацію багатьох назв цієї ч. Русі. Вважаючи, що майже всі вказівки на *Кам'янець* стосуються суч. *Кам'яця-Подільського*, межу Волині опускали далеко на пд. й захоплювали значну ч. середн. течії Дністра. Тепер розрізняють як існуючі одночасно: *Кам'янець Лосненський*, *Кам'янець* в околиці Кобрини, *Кам'янець Каширський* та, нарешті, *Кам'янець* на Случі (Андрияшев, 73—74). Пор.: 1433, *Каменець (Волинський)*, *Каменець (Литовський)*, м. в кол. Берестейськ. землі (ССУМ, I, 468; Нов., II, 289); 1446, *Каменець*, маेतко у Віленськ. воеводстві (ССУМ, I, 468; див. ще SG, III, 764—766).

Димінутив на -ьц(ь) від д.-р. іменника *камень*; указує на місц. природні особливості. Л. М.

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі (Барс., 87); можливо, суч. м. *Камінь-Каширський*, райцентр Вл; 1240, И приде [Батий.— А. К.] *Каменцю Изяславу* взать А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), приїде *Каменцю граду Изяславу*, и взя его (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), Пришедъ х *Каменцю Изяславу* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 159).

Складена назва: відапелятивн. (в основі іменник *камень*) димінутив на -ьц(ь) + посесив на *-j (ь) від д.-р. ім. *Изяславъ*. А. К.

Якщо це не два різн. пос.: *Каменьць* (див.) та *Изяславль* (див.). В. ред.

КАНЕВЪ, м. («городъ», «градъ»), в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. м. *Канів* Чрк; як: 1. з XI ст., за Києво-Печерськ. патериком (КПП, 10); 2. вперше під 1144 р. (Ляск., 9, вин. 9); 1149, Изяславъ же перебрѣде на *Каневъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322); 1150, Изяславу

же сѣдшу в *Каневъ*... посла сна своѣго Мстислава в *Каневъ* (т. ж., 326); 1155, Иде Гюрги... противу Половцемъ. г *Каневу* (т. ж., 345); 1186, а князь Стославъ... выступиша г *Каневу* (т. ж., 399); 1149, Изяславъ... перебрѣде на *Каневъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 382—383), Гюрги... посади... Глѣба в *Каневъ* (т. ж., 384); 1150, в *Каневъ* (т. ж., 398); 1155, иде Гюрги на снемъ противу Половцемъ *Каневу* (т. ж., 479—480); 1158, Изяславъ иде къ *Каневу* (т. ж., 490); 1163, (Ростиславъ). възврати всѣ города Мстиславу Торьскыи и Бѣльгородъ. а за Трьполь да ему *Каневъ* (т. ж., 521); 1168, оу *Канева* (т. ж., 528); 1170, и постиже вѣсть Мсти-

слава за *Каневомъ* (т. ж., 539), оу *Канева* (т. ж., 541); 1190, *Стослав* же *ѿтоль* еха *Кыевоу*. оставивъ сна своего *Глѣба* в *Каневѣ* (т. ж., 672); 1192, *Кназь* *Стославъ*... стояша оу *Канева* (т. ж., 673); 1193, *снастаса* в *Каневѣ*... и приведе. *Итоглыя*. и *Акоуша* к собѣ в *Каневѣ*. а *Боурчеви* чи *приѣхаша* по ѿнои сторонѣ *Днѣпра*. противоу *Каневу* (т. ж., 675); 1195, *Всеволодъ* бо просаше оу него. *Торцького* *Треполя* *Корьсоуна*. *Богуослава*. *Канева* (т. ж., 683); 1150, въ *Каневѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1155, *придоша* *Половци* къ *Каневу* (т. ж., 63); 1157, ко *Каневу* (т. ж., 66); 1163, *Ростиславъ* же *возврати* всѣ *города* *Мстиславу*..., а за *Треполь* да ему *Каневъ* (т. ж., 77); 1167, у *Канева* (т. ж., 79); 1186, къ *Каневу* (т. ж., 99); 1196, се, брате, *волость* предѣ тобою, еяже еси хотѣлъ, 5 *градовъ*, *Торцьскый*, *Корсунъ*, *Богуславъ*, *Треполь*, *Каневъ* (т. ж., 103), на *Днѣпрѣ* *Каневѣ* (т. ж., 240), *Каневѣ* (НЛ, 1, 475); 1245, *Кановъ* (*Плано* *Карпини*, 45); 1321, *Каневъ* (Л. лит., 15—16); 1537, 1552, *Каневъ* (АЮЗР, VIII, V, 4; АЮЗР, III, 1, 3; АЮЗР, VII, I, 96); 1565, *Сапювѣ* (*Ляск.*, *ИКА*, 7); 1591, *Каневъ* (АЮЗР, I, VI, 86); XVI ст., *Капіюв* (*Ляск.*, *ИКА*, 8, 25); XVI—XVIII ст., *Каневъ* (АЮЗР, III, III, 633; *Самовидецъ*, 66; *Величко*, II, 27; АЮЗР, I, III, 595); XVIII ст., *Капіювъ* (*Корол.*, 197).

Похідні: 1154, и *послаша* *Кияне* еппа *Демьяна* *Каневського* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат. лет.*, 476); XV ст., *воить* *каневскіи* (*ССМ*, I, 469), *староста* *Каневскій* (АЮЗР, I, VI, 30); 1552, *замок* *Каневскій* (АЮЗР, VII, I, 91); 1585, *староство* *Каневское* (АЮЗР, VIII, V, 241); 1977, р. *Канівка* п. *Дніпра* (МЕ) в м. *Каневі* у вар.: 1594, *Каневка* (*МЮР*, I, 162); *Каневка* (*КБЧ*, 107; *Ляск.*, 9; 1795, *Есипов*, 245; *Щекатов*, III, 290; *Машт.*, *Дн.*, 53) і 1789, *Капіювка* (АЮЗР, VII, III, 296). Пор. ще: *кол. х. Каневскій* *Городнянськ. пов.* *Чернігівськ. губ.* (*СНМ* *Чрг.*, 48), *ліс* *Каневщина* в с. *Бубнівська* *Слобідка* *Золотоніськ. р-ну* *Чрк* (*ОКІМ*), оз. *Каніж* у *заплаві* *Великої* *Висі* *бас.* *Пд.* *Бугу* (*Швецъ*, *ГПУ*, 94), д. *Канічи* *Костюковицьк. р-ну* *Могилівськ. обл.* *БРСР* (*АТДБ*, 187), *Сандавія* (*Rozwadowski*, II, 212—214) тощо.

Як від: 1. *тюрк.* *кан* «хан» — *мовляв*, на *переправі* через *Дніпро* *сидів* *тат.* *хан* (*кан*), *звідки* *первинне* **Кановъ* «ханів» (*перевіз*) (*Тихомиров*, 302); *вар.:* після *навали* *орд* *Батия* (1240 р.) *протягом* 80 *років* м. *було* під *наглядом* *баскаків*, або *ханів*, які *жили* в м-ку *Хановъ*, пізн. *Каневъ* (*Самойлов*, 11); 2. *тюрк.* *етноніма* (*назви* *роду*) *Кан*; *пор.* *Кана*, р. в *Сибіру* (*Аристов*, 346); 3. *тат.* *Кан-зєи* «дім *крові*» (*Sękowski*, II, 303), «місце *крові*» — в зв'язку з *нескінченн.* *війнами* в цій *місцевості* (*Ляск.*, 9); 4. *сл.* *назви* *птаха* *каїа*, *каїуа*, що *стала* *особовим* *ім.* (*Šmilauer*, 484); 5. *сл.* *антропоніма*; *пор.* *рос.* *Кан(ь)*; *чес.* *Капіп*, *Капісе*; *польськ.* *Капіюв* (*Никонов*, *КТС*, 173; *Роспонд*, *Стр.*, 69), *похідн.* від **Канимиръ* (*польськ.* *Капіміг*) (*М-во*, 1981, № 2), що *ймовірноше*. I. Ж.

КАНЕВЬСКАЯ, ц., в м. *Каневі* *Київськ. землі*, *суч. м.* *Канів* *Чрк*, *вона* ж *Святого* *Георгія* (*див.*); 1144, *зложена* *бы* *цркви* *Каневьская* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр. лет.*, 312), *Каневьская* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат. лет.*, 317).

Релятив на *-ьск-* від *ойконіма* *Каневъ* (*див.*). I. Ж.

КАНИНЪ, *ур. (стр., поле)* (*Насонов*, 225), на р. *Десні* (*Барс.*, 89), у *Чернігівськ. землі*; *як* *руч.* під *Черніговом* (*Ук.* *ПСРЛ*, II, 130), р. *пр.* *Десни* *чи* *Стрижня* *біля* м. *Чернігова*, *дєсь* у *р-ні* *суч.* *Бобровиці*, або *Юр'ївського*; *як* р. *Свинь* (*Насонов*, 225) або *між* р. *Свинь* і м. *Гѣричевъ* (*див.*), *бл.* до *Чернігова* (*Сл.* *СОПИ*, II, 177); 1152, *поидоша* к *Чернігову* и *перешедше* *Сновъ*. и *сташа* оу *Гуричева* *близь* *города*. *перешедше* *Канинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр. лет.*, 338).

Як *посесив* на *-ин-* із *тюрк.* *канъ*, д.-р. *ханъ* (*Тихомиров*, 302; *Фасмер*, II, 177; IV, 221); *пор.* м. *Каневъ* (*див.*), *польськ.* *Капіюв* (*Роспонд*, *Стр.*, 69). *Імовірноше*, від д.-р. ім. *Кана*; *сюди* *ж* *чес.* *Каїа*, *Каїе*, *похідн.* від *назви* *птаха* (*Svoboda*, 196). *Пор.:* *Бориса* *же* *Вячеславича* *слава* на *судъ* *приведе*, и на *Канину* *зелену* *папелому* *постла* за *обиду* *Олгову* (*Сл.* *СОПИ*, II, 176), а *також:* р. *Канина* (*Болгарія*), *мм.* *Канина* (*Албанія*, *Македонія*) (т. ж., III, 77). А. К.

КАПИЧЬ, *язичницьк. храм*, на *перехресті* *доріг* *побл.* *суч. вул.* *Мельникова* і *Лук'янівськ. ринку*; *як:* 1. *побл.* *давн.* *Киева* (*Ук.* *ПСРЛ*, II, 130); 2. *ур.* *пд.-зх.* *Кирилівськ. м-ря* (*Сементовскій*, *Киев.*, 229); 3. *с.* *Капичі* *пн.* *Киева* (*Барсов*, 123); 4. *святилище* на *Лисій* *горі*, *вона* ж *як* *Хоревцица* (*див.*) (*Рыбаков* — *ВИ*, 1980, № 5, 42), 980, *стояше* *Володимєрь* *шбривса* на *Дорогожичи* *межю* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр. лет.*, 76), *межи* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат. лет.*, 64), *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (*НЛ*, I, 126), *Дорогожецемъ* и *Капичемъ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. *Новгородск.* 4-я *лет.*, 44); 980, *Дорогожцемъ* и *Капичемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. *Воскр. лет.*, 292); *пор.:* 1720, *земля* *Капичь* або *Копичь* (*АВАК*, III, 100, 126); 1871, *Капыловъ* (*Сементовскій*, *Киев*, 229).

Як від *кар-*; *пор.* *польськ.* *карац*, *карпа*; *рос.* *кап* (*звідки* *капать* «кратати») «*наріст* на *дереві*» до **карісь* (*Роспонд*, *Стр.*, 17; *Роспонд*, *Miscellanea*, 29). *Імовірноше*, той же *корінь*, що й у *ст.-сл.* *каль* «*внїдіння*, *привид*; *статуя*, *зображення*», *КАПНИЩЕ* «*язичницький храм*» (*Фасмер*, II, 185). I. Ж.

Можливо, *семантичним* *способом* від *антропоніма* *Капичь* (*пор.* *пізн. с.* *Капичи*), *утвореного* за *допомогою* *суф.* *-ич(ь)* від *Капъ* < *капъ* (*пор.* д.-р. *капъ* «*капище*; *образ*, *зображення*; *вмістилище*»; «*одиниця ваги*»; *Срезневскій*, I, 1195—1196) // *Капъ* < *капъ*; *пор.* д.-р. *посохъ* *каповыи* (т. ж., 1195). В. ред.

КАНАЛЫ, р. («рѣка»), в *Половєцьк. полі*; *тепер* не *простежується*; *як* р. *Берда*, *вл.* в *Азовське* *море* (*Отінь*, 32—33); 1185 р., во *днь* *стго*

воскрсия. наведе на на Гь гнѣвъ свои. в радости мѣсто наведе на ны плачь и во веселье мѣсто. желю на рѣцѣ *Каялы* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 642—643), *Каялы* (т. ж., 1843, 131); б. д., Ту ся копиємъ приламати, ту ся саблямъ потручяти о шеломы Половецкыя, на рѣцѣ, на Каяль, у Дону Великого... на брезѣ быстрой *Каялы* (Сл. СОПИ, II, 179); (Игорь) погрузи жиръ во днѣ *Каялы* рѣкы Половецкыя... На рѣцѣ на *Каяль*... Съ тоя же *Каялы* Святоплѣкъ полелѣя отца своего между Угорьскими иноходьци ко святѣи къ Києву (т. ж.); 1380, От него же (Сима) родися хиновя поганые бусормановя. Тѣ бо на рѣкѣ *Каяль* одолѣша родъ Афѣтов (т. ж.); XVI ст., И не токмо кони русских сынов во Азии с текущих рек напишася, с Танаиса и *Куалы* и з прочих, но и грады тамо поставиша (Рыбаков, СОПИ, 30), Та измаилтеским языком *Куала* пишется, а по-славенски — *Медведица* (т. ж.)

Як: 1. р. *Кальміус*, вона ж *Калъка* (див.), нібито з **Каялька* (Аристов, 20), що неможливо фонетико-акцентуаційно; 2. зал. станція (?) *Каяла* в р-ні Ростова-на-Дону — фантаст. далеко (Отін, 26—27); 3. р. *Калали* (вона ж *Калала*) — відсутність етимологічн. відповідності; 4. рр. (*Суха*) *Кам'янка*, *Айдър*, *Бистра* бас. Сіверськ. Дінця — непереконливість історико-лінгво-географічн. аргументації; 5. рр. *Мокрі* і *Сухі Ялі* < **Сухаяли* < **су* *Каяли* — позиційна та етномова немотивованість (т. ж., 27—30; Кудряшов, 51, 73); 6. рр. *Кагальникі*: а) пр. Дону вище гирла р. Сіверськ. Донець, б) вп. в Азовське море біля гирла Дону, в) (вона ж *Кагамлік*) у р-ні м. Кременчук Пд; 7. р. *Макатиха* бас. Сіверськ. Дінця (Кудряшов, 48, 70—73, 144); 8. р. *Сюбрли* (див.) як *Сюурли* = *Канала* (Рыбаков, СОПИ, 9), а всі попередні етимології сумнівні (т. ж., 222), бо, гадають, *Канала* (< **Каялы*) є не власним, а символічн. ім., похідн. від д.-р. *каяти* «судити, осуджувати», «жаліти, оплакувати, причитати, ганити, співчувати»; «хаяти», «лаяти, корити» тощо (Сл. СОПИ, II, 179—181), а «на рѣцѣ *Каялы*» означає «на ріці *каяття*»; *Канала* // *Каала* — «Жаль-ріка», «ріка смерті, туги, скорботи», «гибле місце»; за допомогою суф. -л(а) «для позначення місця» — за аналогією до *Вісла*, *Сѣла* (див.), *Ворскла* (див. *Въръськълъ*), *Сисола* (т. ж., 180); 8. кипчацьк. *каялы* (qajaļu) «туга»; паронімічне зближення д.-р. *кайти* з половецьк. *каялы* «туга» — «річка туги, жалю, загибелі» — «незалежно від її реального найменування» (Рыбаков, СОПИ, 223—224). З цим не погоджується Є. С. Отін, бо це, на його думку, був би єдиний тюркізм «Слова» з абстрактним значенням і, мабуть, єдиний д.-р. топонім, виникл. завдяки каламбурю (Отін, 37). Не можна виводити чисто куман. назву половецьк. р. *Каяли* («скеляста») з д.-р. *кайти* (т. ж.); пор.: тюрк. qaja-luū, чаг. qaja-lıq; алт., тел. qaja-lı; шор., леб., саг. qaja-luq «скелястий» від qaja «скеля»; повна відсутність кінців. ү, характерн. для ряду тюрк. мов, зокрема для половецьк.: qaja-lu, qaja-lū // qaja-lū.

Хибно з *qoγ-lu від qoγa «різновид очерету» чи із *qaj-jalu «(річка) із слизькими берегами», бо qaj- є дієслівн. назвою, а -jalu — нове крим.-тур. запозичення з гр. γαλός «морський берег, пляж» (Менгес, 100—102). За Є. С. Отіним, р. *Берда*, пр. Азовськ. моря, вона ж *Велика* (*Большая* і *Сухая*) *Берда*, *Берды*, -о, -ьи-ка, -янская, -инская р., *Буда* і под., а також (XVIII ст.) *Каялы Бертъ* (СГУ, 39) — гіпотетична *Каяла* чи одна з *Каял*, точніше, — найбільша з *Каял*, що утворюють надазовськ. «каяльський» ареал; сюди ж гідроніми *Ка(я)лга*, *Каяли Кулак*; *Каялишан*, вона ж *Каяли Джуюшан*; *Каяликула(к)*; *Берди Каяли*, або *Бердикай Али*, тощо (Отін, 32—33). О. С.

КЛОВЪ, ур., в давн. Києві, між Лядськими воротами й с. Берестовим пд. міста (Ук. ПСРЛ, II, 147); припл. між поч. суч. вул. Хрещатик і парком Слави, де містився *Кловський* м-р і значн. житловий р-н (Толочко, ДК, 92—93); *Кловська* височина (пізн. Липки) відділялася від давн. Угорського ур. *Кловським* ярмом (Петров, 89); 1108, кончаща верхъ *стыя* *Бца* на *Кловѣ*. за-ложѣнѣи Стефано игумено Печерський (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283); 1151, а Кооуе-ве и Торчи. и Печенѣзи. тоуда сташа *Ѡ* Золоты воротъ по тѣмъ ѡгородомъ. до Ладьскихъ воротъ. а *Ѡ*толѣ ѡли и до *Клова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Похідні: 1115, Григории стго Андрѣя Петръ *Кловський* (т. ж., 280); руч. *Клов л.* Либеді п. Дніпра; вар.: *Кловской* (Фунд., 334), *Кловскій* (Бошно), *Кловъ* (ПК, 1894), *Клов* (Толочко, 41).

Як із: 1. прасл. *кълъ «кусок дерева, колоди, спиланого пня»; нор. польськ. kto «вирубка, де стирчить багато пнів», kiel «кусок дерева, чурбан, палиця», звідки Kielno, Kielce, словац. Kelca (Роспонд, Стр., 25; Роспонд, Miscellanea, 30); формант -ов- мав також топогр., а не тільки посесивну функцію (Роспонд, Стр., 14); 2. і.-е. *kloц- «чистити, омивати» (Дригалкін — М-во, 1971, № 6, 29—31); 3. і.-е. *kleц- «слухати — звучати»; пор.: лит. рр. Klovurė, Klova, Klovas, а також klausyti «слухати» (Стрижак — М-во, 1972, № 1, 83). І. Ж.

КОБЪДЪ, м., в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и *Кободъ*. Коудинъ городѣць. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792); пор. о-в *Кобучъ* у Волинськ. землі (ССУМ, I, 483).

Як із половецьк. *Ков-орѣ* «нерівний, хвилястий, мов би пересічений» (Молчановський, 117). Л. М.

КОЗАРЕ, колонія *хозарів*, pobl. гирла р. Почайни в давн. Києві; як: 1. пізн. Біскупська вул. в Плоскій ч. м. (Петров, 47); 2. вар. *Козаря* бесѣда (ПСРЛ, XXV, 435; ук.); 945, а хеяную Русь водиша ротѣ. в цркви стго Ильи. наже есть надъ ручаемъ конецъ. Пасынчѣ бесѣды. и *Козарѣ*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), надъ рущемь. конѣць. Пасыньчѣ бесѣды. и *Козаре* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42); 944, надъ Рочуаєм, конецъ Пасынчи бѣседы, и *Козарѣ* (ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 184); 945, надъ рочуаєм, конецъ Пасынча бесѣды и *Козари* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 31), пасыньчѣ бесѣды и *Козары* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Летоп. Авраамки, 230), конецъ Пасынча бесѣды и *Козары* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 19—20); 944, Пасынчи басѣды, *Козары* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, Пасынча бесѣды и *Козары* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), Пасынча бесѣды и *Козары* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Семантичним способом (*pluralia tantum*) від етноніма *козар* «хозар» (див. *Жидове*); як указівка на кол. перебування *козар* у Києві (Петров, 4; Стрижак, ПГН, 59) та існування кварталу, населеного *козарськими* купцями (Довнар-Запольський, 60). Імовірноше, *козарська* торговельна колонія, яка в серед. XII ст. вже не існувала, про що свідчить пізн. *Тѣрова* (див.) божниця в цій місцевості (Железняк — Мов-во, 1980, № 3, 16). I. Ж.

КОЛОДАЖЬНИЙ, м. («городъ», «градъ»), на р. Случ Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 150); суч. с. *Колодяжне* (Теодорович, I, 221) Держинськ. р-ну Жт; 1240, поиде самъ [Батий.— А. К.] Володимероу и приде к... *Колодажью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), *Колодяжну* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), ко граду *Колодяжну* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 77); 1241, к городу *Колодезну* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 26); 1240, къ городу *ко Лодяжну* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), *Колождяжну* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Симеоновск. лет., 54); 1241, ко граду *ко Лодяжну* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339).

Ад'ектив на -*нн-* від д.-р. *колодазь* (пор.: рос. *колодец*, укр. *колѣдязь* «джерело») (Фасмер, II, 293); флексію оформлено залежно від грам. роду й часу побутування назви; пор.: *Колодажно*, *Колодяжне* (Роспонд, Стр., 77; Борек, 110); форма *Лодяжнь* є помилк. (початк. *Ко-* отожнено з прийменником *ко*). А. К.

КОЛОМЬЯ, м., в Галицьк. землі; суч. *Коломия* І.-Ф.; 1240, Доброславоу же рекшоу. вдахъ има *Коломыя*... держать сию *Коломыя* на роздавание оружьникомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790); б. д. (у «Сп. руськ. міст») *Коломыя* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), за Галичомъ подъ *Коломією* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1486, у *pryszodszu do hranicy wotoskoj potozysia w meste zowotom Kolomyia. Stefan ze, wojewoda wotoski...* *pryiechad do Kolomyi* (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 163); 1489, пацов теж полських и литовских велми много до *Коломыи* притягнули (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 93); 1531, Петрило, воевода волоский... *Снятин, Коломыя, Тисменицу, Отенью и иншие мѣстечка* и волости аж до Галича звоевал (т. ж., 107); 1395, *Коломыя*, замок у Галицьк. землі (ССУМ, I, 491).

Похідні і споріднені: 1240, а *Коломыискою* соль (*коломыискою*) *ѡлоучите* на ма (ПСРЛ, II, 1962, 789); у XIV ст.: *Коломыиский*, *Коломыиски*, *Коломыски* (1398, ССУМ, I, 491). В м. *Коломії* зафіксовано два потоки — л. пр. Пруту: *Коѡомујка* і *Коѡомујски* (SG, IV, 286); пор. також: рр. *Коломійка* л. Бистриці л. Дністра (СГУ, 264) (у кол. Ушицьк. пов.); л. Тлумачика л. Пруту л. Дунаю (КРУ, 24); стр. *Коѡомујка* витік Калюсу л. Дністра (SG, III, 710; IV, 286); с. *Коѡомујовка* в кол. Вінницьк. пов. (т. ж.); сс. в Польщі: *Коѡомуја* і *Коѡомујка* Ломжинськ. пов. (т. ж., 283), *Коѡоміа* — Броцлавськ. (т. ж., 282).

Як від: I. д.-р. *коломыя*, пор. укр. діал. *коломія* в значенні «глибокий вибій, наповнений водою» (Грінченко, II, 271; Гумецька, 39); 2. словосп. «коло + Мия», де «Мия» — 2-га (?) назва р. Прут, яку, мовляв, засвідчує польськ. поет 2-ї пол. XIX ст. В. Поль (SG, IV, 283; Гумецька, 39; Никонов, КТС, 200; Роспонд, Стр., 78). Зважаючи на непідтвердженість свідчення і нетиповість подібних утворень для сх.-сл. топонімії, їх слід поставити під сумнів. Л. М.

Як із: I. герм., пор.: *шелом*, *холм*; *Шоломия*, *Коломия* (Свенцицкий, 17); 2. романськ., пор. рум. *culmea* «верх, горб» (Кордуба, 7). В. ред.

КОПЫРЕВЪ, посад («коньць»), у Києві: за зх. воротами вздовж гірськ. виступів у напрямі Глибочицьк. узвозу, охоплюючи р-н суч. вул. Обсерваторної, садибу Художн. ін-ту та Кудрявськi схили; прибіл. 40 га (Толочко, КК, 84); як на горі з пізн. назвою *Вздихальниця* (тепер Андріївська; КС, 1884, № 9, 243—250); 1202, и отвориша *ѡму Кыране* ворота Подольская в *Копыревѣ* конци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 417); 1121, заложи цркви стго Ивана. въ *Копыревѣ* конци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1140, ста [Всеволод Ольгович.— I. Ж.]... в *Копыревѣ* конци. и нача зажигати двори иже соуть предъ городомъ. в *Копыревѣ* кончи (т. ж., 302); 1150, Стославъ *Олговичъ*. перенесе мощи брата своего Игоря. *ѡ* стго Семена ис *Копырева* конца. в Черниговъ (т. ж., 408); 1162,

посла в манастирь. къ сто Семену еже есть. в *Копыревѣ* конци (т. ж., 518); 1121, в *Копыревѣ* конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28); 1160, И повелѣша Ростиславъ и Мѣстиславъ взяти тѣло его и нести в манастирь къ святому Симиону, иже есть в *Копыревѣ* конци (т. ж., 71); 1202, ворота Подольская в *Копыревѣ* конци (т. ж., 100); 1201, врата Подольская въ *Копыревѣ* концѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 34); 1202, въ *Копыреве* концѣ (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 142); 1121, въ *Копыревѣ* концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25, 32); 1150, 1202, въ *Копыревѣ* (т. ж., 75, 107); 1559, *Кудрявецъ* (Чт. ОНД, 1893, VII, 45); 1699, дол. *Кудравецъ* (УАЗ, 1926, I, 29), *Копцы* (?) (Лашкарев, 18).

Пор.: 1685, пустош *Копырева* в Новгородськ. землі (Иванов, 156).

Як від *копати*: мовляв, верхня ч. *Копиревого* кінця була *прокопана* (Петров, 23). Імовірни-

ше, посесив на -ев- від фінно-угор. *Копырѣ*; пор. ст.-рос. (1550 р.) *Копыря* (Веселовский, 154); 2-га пол. XVI ст., Иванко *Копыревъ* у пн.-сх. Росії (Туп., 642); 1738, архангелогородець Иван *Копырин* (ПСРЛ, ХХХІІ. Двинск. лет.-п., 211). Див. ще: Железняк — М-во, 1980, № 3, 19—21. І. Ж.

КОРАНЬ, ур. (Ук. ПСРЛ, II, 155); як: 1. **пос.** (Мавродин, 20); 2. **місцевість** («место») (Соловьев, I, 430) чи 3. «колосальна... штучна стародавня водойма» (ЛВП, 32) в Переяславськ. землі; тепер бол., **стр.**, або «висохла» р., *Карань* (п. Трубежа л. Дніпра) з однойменн. с. перейменован. на *Трубайлівку* від *Трубайло* «Трубіж» (Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв); 1139, и стоише Всеволодъ на Днѣпрѣ. и посла Стослава... к Переяславлю... и оустрѣтоша и Аньдрѣва дружина. и бишася с ними... и го-

ниша по ни до *Корань* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 307—308), *Корань* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 305), до *Коряня* (XV—XVI ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет., 163), *Корань* (I-а трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); 1139, до *Каранѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); 1455, р. Кагай (Зг. dz., ХХІІ, 577); 1604, nad btozem Karaniem (т. ж., ХХІ, 479); 1618, btoze Karayu (т. ж., 208); 1765, х. *Каран* (ГО, 55), пізн. с. *Карань* або с-це *Корань* (Андрійшев, 8), на р. *Курань* (т. ж.). Суч. с. й р. *Каран'*, точніше, бол. (з іржав. чи зеленкуват. водою).

Похідні: прізви. (у м. Києві) *Каранський*; мешканці кол. с *Карань* — *караньці*; ур. *Закарань* у бас. р. *Карань* і под.

Як від: I. (нар.-етимол.) сл. *карати* (ОАІМ); 2. тюрк. (разом з назвами *Каратюль*, *Баршиівка*, *Кучаків*, *Гайшин* тощо; Зг. dz., ХХІІ, 169), «чорна річка» (від *кара* «чорний») (Стороженко, Оч., 203); пор. ще тюрк. *каран* «темний», «темнота» (Радлов, II, 155) і вар. *Каран(ъ)*, який є, очевидно, графічн. помилк.; тюрк. мови віддають перевагу для називання «темних» водотоків утворенням типу *Карасу* (суч. *Карасівки*, *Велика й Мала, в Криму*), *Карансі* (КРУ, 131, 135); з тюрко-сл. *каран* + *-j(ь) (пор. етнонім *каран* «каранці») (Радлов, II, 155) — бінарна опозиція до *Каратюлей*; пор.: р. *Каратюль* л., а *Карань* п. пр. Трубежа (Маркевич, 454; КРУ, 101); сс. *Велика й Мала Каратюль* Переяслав-Хмельницьк. р-ну (АТПУ — 1969, I, 191), у яких вбачали сліди перебування літоп. *чорних клубуків* або «каратулів» (пор. ще тюрк. рід ХVІІІ ст. в Башкирії *каратаулы*), тобто «чорних шапок» (Стороженко, Тюрки, 285), нібито засновників (назвадавців?) *Карані* (Стороженко, Оч., 203); словотвірн.-акцентуаційно пор. назву с. *Ташань*, утворену за допомогою аф. -'ан' від тюрк. *таш* «каміння» і належну також до Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв. Однак давні літоп. фіксації, крім однієї, найпізн., не знають голосного а в I-му складі назви (пор. *Корань*, *Коронь*, до *Коряня*), де він з'являється лише в пам'ятках ХV—ХVІ ст. (Кагай — до *Каранѣ*). За В. М. Брахновим, *Карань* (пор. побл. пос.

Березань Баринівськ. р-ну Кв) від **корь* «дерево», відповідно до збірн. д.-р. *корь* — той же корінь, що й у слові *осо-корь* «сосокір» (ВМБ, 43), *кора* (Срезневский, I, 1293), *коринь* (Фасмер, II, 344), звідки назви рр. *Корень*, *Корневка* (Машт., Дн., 255), *Корнева* (?), *Корнівка*, *Корнянка* тощо. Залишається відкритою можливість субстратн. основи; пор.: *корь* «річище» (Мурзаєвы, 116), хант. *кор* «болото» (Калинина, 120). О. С.

КОРОСТЬНЬ, м. («градъ», «городъ») Деревлянськ. землі; суч. *Коростень*, райцентр ЖТ, на р. Уж п. Прип'яті; як с. *Искорость* (Барс., 82) *Коростенського* р-ну ЖТ; 945, и не послуша ихъ Игорь. и вышедше изъ града *Изъкорьстѣ-*

на... и погребенъ бы Игорь. [и] есть могила его оу *Искорьстѣна* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 946, *Сльга* же устремиса съ снмъ своимъ (на *Искоростѣнь* градъ) (т. ж., 58); 945, из города. *Искоростѣна* проти Древлане...

и погребенъ бы Игорь. и есть могила его оу *Искоростина* города. в Деревъхъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 43); 946, на *Искоростѣнь* (т. ж., 46); 945, из града *ис Коростеня* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 351), на *Коростень* град (т. ж., 352), из града *ис Коростѣна* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 231), изъ града *Коростѣна* (XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 6; XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283); 913, погребенъ быс оу *Коростеня* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 8), изъ града *Коростеня* (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 946, на *Искоростень* (т. ж., 57), из града *Искоростѣна* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 185), из града *ис Коросня...* у *Коростеля* града (т. с., ПСРЛ, ХХХІІІ. Холмогорск. лет., 18).

Як від: I. від власного сканд. ім. **Искоростѣнъ* (шв. -sten) (А. Соболевский, РФВ, № 64, 179); 2. д.-сканд. аелятива *skarigr* «скеля» (?) (Фасмер, II, 140); 3. д.-р. *корост* < прасл. **korst-* з преф. *Изъ-* (*Ись-*); пор.: польськ. *krosta*, *chrosta* < **chvorstъ*, чес. *krásta*, *chrásta* «нерівна місцевість»; польськ. *Krosno*, д.-р. *Хварстен(ъ)*, рос. *Х(в)оросна*, болг. *Храсна*, с.-х. *Храсно*; чергування приголосн. *ch/к-* є звичайн. у топонімах такої структури (Роспонд, Стр., 28, 29); пор. *корост* «хворост» (Никонов, КТС, 206). Очевидно, з *корост-* + *-нь* без «преф.», який був звичайн. применником і двічі повторювався, що є характерн. ознакою д.-р. синтаксису; пор., напр.: 945, из града *ис Коростѣна* (ПСРЛ, XVI, 231) і на пн. сл. земель: 1471, мѣсто, нарицаемое *Коростѣня*, у озера Ильменя... от Новгорода (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 236), к Ильмену озеру на оусть Шолоны... место, зовомое Межиоберег и *Коростны* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 134). А. К.

КОРСЪНЬ, м.: I. («градъ») на Гераклеїськ., або Трахейськ., п-ві в Криму; суч. руїни *Херсонес* між Карантинною бухтою й Чорним морем у м. Севастополі; б. д. (про «події» 30-х років I ст. н. е.), *Сньдрѣю...* пришедшо єму в *Корсунь*.

оувидѣ яко ис *Корсуна* близь оустье Днѣпръское (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), Андрей... бысть уча в Синопѣ таже въ *Корсунѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 251); 945, и приде къ *Корсуню* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 982, Приемъ же Володимиръ... градъ Греческій *Корсунѣ* (нынѣ же тамо Крымъ) и весь той островъ, глаголемый Таврику (ПСРЛ, II, 1843, 255); 989, Володимиръ... бѣ възаль в *Корсуни*. иконы...

и кты (ПСРЛ, I, 1962, 121—122); 1066, котопанъ же прішедь *Корсуню* (т. ж., 166); б. д., Велиць (Див) послушати земли незнаемъ, Вльзѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и *Корсуню*, и тебѣ, Тьмутараканьскыи блванъ (Сл. СОПИ, III, 7); 1097, Из-д-Рима... по морю стража *Кърсуна* дошьль еси; XIII ст., ис *Корсуна* приде безбожный царь Батый на Русскую землю (т. ж.).

Вар.: д.-гр. *Χερσόννησος*, н.-аттичн. *Χερρόνησος*; *Херсонес*: 1) *Фракійський*, суч. п-в *Галлиполи*; 2) *Таврійський*, суч. *Крим* (Геродот); 3) п-в в Арголіді (Дворецкій, II, 1773); 4) м. в Криму; суч. руїни *Херсонес* у м. Севастополі. Звідси: *Χερσόννησος*, н.-аттичн. *Χερρονήσιος* «херсонеський» (т. ж.); с.-гр. *Χερσών, -ώνος* (Константин Багрянородний), д.-гр. *Χερσόννησος*, *Χερρ'όννησος* (Фасмер, II, 338); ст.-сл. *ХЕРЪСОНЪ* (т. ж., IV, 234); тюрко-араб. (1154 р.) *Карсуна* (Рыбаков, Идриси, 14); генуезьк. *Сарзона*, крим.-тат. *Сари-Кермен* і *Топе-Торкон*; сх.-сл. (наук.) *Херсон(ес-Таврійський)* (див. *Тавриани*); *Кърсѣнь* (Менгес, 116); *Корьсунѣ* (ПСРЛ, XXVII, 174—175); *Скоресянь* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 338); *Херсунѣ*, *Хорсунѣ* (ПСРЛ, XXII, I. Хронограф. ред. 1512 г., 309); *Херсона*, *Херсона*, *Хорсуна* (род. одн.); в *Херсоніи*; *Херсони* (-ѣ, -е); исъ *Херсони* (-я), *Херсуни*; отъ *Херсонія*, *Херсонъ*, *Хирсонъ*, *Херсонъ* (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 7, 42, 72—73, 94).

Похідні: а) пос. *Корсунѣ*: 1. (див. *Корсѣнь* II) м. на р. *Корсуни* бас. Дніпра; суч. *Корсунь-Шевченківський*; 2. м. в кол. Симбірськ. губ. (Фасмер, II, 338); 3. смт Днц (УРЕ, VII, 264); 4. р. (вона ж *Корсунка*, бас. Міусу) в смт *Корсунѣ* Днц (т. ж.; Новороссія, 853); 5. м. *Херсон*, обл. центр УРСР (Білецький, Осн., 9); б) хороніми: 945, а ω *Корсуньстѣи* странѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 50); 971, власть *Корсуньскую* (т. ж., 73); в) етноніми (й катойконіми): д.-гр. *Χερσονήσιος* (КБН, 839); д.-р.: 944, Игорь... поиде на Греки... се слышавше *Корсуни*. послаща къ Раману (ПСРЛ, I, 1962, 46), *корсуницы* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 279); 945, въ вустѣ Днѣпръскомъ... *Корсуна*ны рыбы ловаша (ПСРЛ, I, 1962, 51); 988, и затвориша *Корсуна*не... и... мужъ *Корсуна*нинъ (т. ж., 109), *Настасу Корсу*нину (т. ж., 121); г) ін.: попы *Корсуньскыя* (т. ж.); людіе *Корсунстѣи* (ПСРЛ, II, 1843, 270) тошо.

Як із тюрк. *Qorsun* < с.-гр. *Χερσών*, де довге *ō* ін. мов звичайно відповідає сл. *u*; деспірантизація *x*- (> *q* або *k* у палатальн. слові) *й* *ō* > *u* — вказівка на тюрк. посередництво між гр. й сл. мовами; кінц. -ѣ < *-j(ь) — суф. присвійн. прикметника (Менгес, 116—117); пор. *Карсуна* (див. вище) і *Карзон* (суч. обл. м.

Херсон). В основі д.-гр. *Χερσόννησος* (*Χερρ'όννησος*) < апелятив *Χερρό-νησος* (*Χερρ'όννησος*) «півострів»; м., засноване вихідцями з Гераклії-Понтіїської (суч. м. Ерглі в Туреччині), виникло в V ст. до н. е. й проіснувало до XIV ст. н. е. О. С.

II. («городъ», «градъ») Київськ. землі на р. Рось; суч. м. *Корсунь-Шевченківський* Чрк. Після тимчасового занепаду знову став м. 1795 р. (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2047); як побудоване греками — переселенцями з мм. Надчорномор'я, Нижн. Дніпра, Пд. Бугу, Дністра та ін., зруйнован. половцями (Щекатов, III, 756); 1172, поидоша по оной сторонѣ Днѣпра Києву и сташа оу *Корсуна* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 555); 1195, Всеволодь бо просаше оу него. Торцького Трепола *Корьсоуна*.

Богуславля. Канева (т. ж., 683), даль Рюрикъ Всеволодоу *чѣ* городовъ Торцькыи *Корсоунь*.

Богуславль. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1170, по другой сторонѣ Днѣпра къ Киеву ... у *Корсуни* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 85); 1196, 5 градовъ, Торцьскыи, *Корсунѣ*, Богуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103), на Рши *Корсунѣ* (т. ж. 240); *Корсунѣ* (НЛ, I 475); 1172, прійдоша многое множество Половцовъ... едны сташа у Переяславля, а другіе у *Корсуни* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 312); 1195, Треполя, *Корсуни*, Богуславля, Канева (т. ж., 324); XV ст., с *Карасунѣ* (Владимирский-Буданов — АЮЗР, VII, I, 60), 1616, *Korsun* (Zg. dz., V, 114—115); XVII ст., *Корсунѣ* (АЮЗР, III, I, 312), подъ *Корсуномѣ* (Величко, I, 104), *Korsun urbs* (Карта Л. Боплана — Ляск., ИКА, 25); 1767, *Корсунѣ* (АЮЗР, III, I, 312; АЮЗР, I, III, 15); XVIII ст., *Корзунѣ* («при рѣкѣ Росѣ, построень около 1581 году королемъ Стефаномъ»; Корол., 197).

Похідні: 1172, потомъ же опать възвратишася в Половычѣ Глебъ же Юрьевичъ. поиде *Кърьсуньскимъ* Половцемъ (ПСРЛ, II, 1962, 556); 1195, и да емоу Полоны и польъ тьртака *Корьсоуньского* (т. ж., 688); 1630, староста *Корсунскій* (АЮЗР, I, VI, 621); 1649, полк *Корсунскій* (Грабянка, 94); 1767, староство *Корсунское* (т. ж., III, 340); 1974, дорога *Корсуньскá* в с. Іванівка, ліс. *Корсунський* у с. Москаленки Богуславськ. р-ну Кв (Анк.); р. *Корсу́нка* пр. Росі п. Дніпра в м. *Корсуни* з вар.: 1789, *Korsunka* (АЮЗР, VII, III, 317); 1792, *Korsunka* (АЮЗР, V, I, 539), *Коросунка* (Фунд., 43; Макс., Киев, 24); *Корсунка* (ВСОРИ КГ, 17; Андр., ЛЮ, карта; Похил., 571; Машт., Дн., 56); 1977, *Корсу́нка* (МЕ). Пор.: 1585, ур. *Корсуны* в Канівськ. старостві (АЮЗР, VIII, V, 241), 1672, прізви. *Корсунець* (Величко, II, 333), х. *Корсуны* в Козелецьк. пов. Чернігівськ. губ. (СНМ, Чрг., 62); *Карсунѣ*, или *Корсунѣ*, город Казанской губернии Сибирской провинции, при речке *Карсунке*, впадающей в реку Суру, которая течение имеет в реку Волгу (Ф. Полунин, 124); *Корсунѣ*, ч. м. Стамбула (Ук. ПСРЛ, II, 504).

Як: 1. споріднена з лит. *Kār̃gis, Kār̃še, Kars-upis*, латиськ. *Kār̃ša, Kār̃šu-puris, Karšure, Kār̃-sava*, д.-прус. *Carsow, Corseen, Kors-*

lauken (Петров — Іст. дж., 1966, II, 68); 2. д.-р. форма назви м. *Херсонес* у Криму (Соболевский — РФВ, 1911, LXV, 406; Никонов, КТС, 207; див. *Корсѣнь* I), гр. *Χερσονήσος* через тюрк. посередництво; наголос (на 1-му складі) — під впливом польськ. мови; пор. р. *Корсунка*. І. Ж.

КОРСѢНЬСКАА: I. волость («власть»); тер., належиа до м. *Корсуня* (-Таврійського) (див. *Корсѣньскаа* II); 971, николиже помышлю на страну вашу. ни собираю вои ни языка. ни иного приведу на страну вашу. и елико есть подъ властью Гречьскою. ни на власт *Корсуньскую*. и елико есть городовъ ихъ. ни на страну Болгарьску (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73). О. С.

II. країна («страна», «сторона»), в р-ні м. *Корсуня* (тепер у складі Севастополя) в Криму на Гераклеїськ. п-ві й на сусідн. тер.; 945, приходать Чернии Болгаре. (и) воюють въ странѣ *Корсуньстѣи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 51), ω *Корсуньстѣи* сторонѣ. колко жь есть городъ на тои части да не имуть власти князи Рускыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 39), приходать Чернии Болгаре. и воюють въ странѣ *Корсуньстѣи* (т. ж., 39—40).

Релятив на -ьск- (// -ьст-) від ойконіа *Корсѣнь* (див.). О. С.

КОРЬЧЬСКЪ, м., суч. м. *Корець*, райцентр Рв; 1151, пошедь Изаславъ. на Володимерка. и воротиса оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); 1150, и тоу пристави к нему сна' своего. Мъстислава до *Коречьска*. и тако проводивъ и за *Корчеськъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 395—396), ко *Коречьску* (т. ж.,

410); 1154, престави Стополкъ. Мъстиславичъ. оу *Кочерьска* (т. ж., 468); 1155, Гюрги въда Изаславу *Корчеськъ* (т. ж., 482); 1258, Данило же... ждѣ вѣсти ѿ Романа. и Литвы и стою на *Кореику* (*Корейку*) (т. ж., 838); б. д., *Коречь* (А се Киевськіе) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1150, подшедь Мъстиславъ на Володимерка, воротиса у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115); б. д., *Кочеречь* (А се грады Киевськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). Пор. ще: р. *Корчик* л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; • нп *Новий Корець Корѣцького* р-ну Рв; *Корчик* Шепетівськ. р-ну Хм; р. *Корчинка* бас. Дністра; с. *Корчик* Лв; р. *Корчивка* в системі Прип'яті; стр. *Коречький* у бас. Псла й под. (СГУ, 274, 27).

Похідні: 1150, поиде ко *Коречьску*. и *Корчане* же вышедше (ПСРЛ, II, 1962, 410).

Як від: 1. *къркъ* «горло, шия», звідки **кърчь*; пор. *Кърчевъ* «Керчь» (Соболевский, РСЭ, 59—40) і 2. ког- «рубати», дериват кгсь «розчищене, викорчуване місце» (Роспонд, Стр., 66; Фасмер, II, 340); пор. ще *корь* «річище» (Мурзаевы, 116). Імовірно, це релятив на -ьск- від **Корьць*, звідки суч. *Корець* (пор. посесив *Корчевъ* на -ев-); *Кочерьскъ* і *Кочеречь* є помилк. «вар.». Пор.: у Новгородськ. пам'ятках XII—XIII ст. *корь* // *корекъ* «корчів'я, розчисть, розчищене під ріллю місце». Ряд топонімів із цією основою є в

Новгородськ., Рязанськ. і Тульськ. обл. (Смолицкая, 23, 24). А. К.

КОСНАЧЬКОВЪ, двір воеводи *Косначка*, в м. Києві, на тер. «міста Ярослава», побл. Софійськ. воріт (Каргер, 281; Толочко, 125); 1068, и нача[ша] люди ѣго корити. на воеводу на *Косначька*. идоша на гору съ вѣча. и придоша на дворъ *Косначковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 171), И начаша людье говорити на воеводу на *Косначь*. и идоша с вѣча въ... гору. и придоша на дворъ *Косначковъ* и не обрѣтоша его. оу двора. стаща *Брачьславла*. и рѣша поидемъ высадимъ дружину ис погреба (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160), дворъ *Коснячковъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 96), и придоша на дворъ *Коснячевъ*, и не обрѣтоша его, и стаща у двора *Брячиславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на -ов- від антропоніа *Косначько* або **Косначькъ* (зменш. форма від ім. *Константинъ* > *Коснатинъ*). І. Ж.

КОТЕЛЬНИЦА, м. («градъ», «городъ»), у Волинськ. землі; суч. с. *Котелянка* Полонськ. р-ну Хм (Пог., Раз., 18) або с. *Стара Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт (Тихомиров, 37), де є т. зв. Шереметовъ окопъ, вал, що облямовує с. і давнє г-ще (Чт. ОНЛ, III, 13; ТК ЦНБ АН УРСР), відоме з 1545 р. (АЮЗР, VII, I, 129); у 2-й пол. XII ст. було центром невелик. уділу на горішн. Случі й у Надбужжі (верхів'я Пд. Бугу; Андріяшев, 52); 1143, около *Котельничѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314);

1147, Всеволодичъ Стославъ. держаше. оу Изаслава. Божьски и Мечибиѣ *Котельницю*... патъ городовъ (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскыи.

Межибжие. *Котельницю* и ина два города (т. ж.,

367); 1162, снаша оу *Котельници* со Мъстиславомъ. и ѿтуда поидоша к Бѣлугороду. на Мутижиръ и быша на Кучари (т. ж., 517); 1169, Мъстиславъ же ѿпусти и в *Котельницю* (т. ж., 536); 1148, и даде ему градъ Божій, тако нарицаемый, и Межибжия, и *Котельницю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 178); 1147, Всеволодичъ же Святославъ тогда бяше дрѣжа у Изяслава 5 градовъ, Божьски, Межибжия, *Котельницю*, и прочихъ два (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 39); 1148, и грады подава ему, Божьскыи, Межибжия и *Котельницю*, и ина два (т. ж., 44); 1159, тогда же о *Котельницѣ* воеваша (т. ж., 71); 1160, и сняшася вси у *Котельници* съ Мстиславомъ, и оттуду поидоша къ Бѣлугороду на Мутижиръ (т. ж., 75); 1169, и отпусти и Мстиславъ въ *Котельницю* (т. ж., 81); 1143, около *Котельнѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 297); 1169, и даде Мстиславъ *Котельню* (т. ж., 310); 1471, с. *Котельня* (ССМ, I, 504); 1545, *Kotelnia*, 1616, do... *Kotelniczy*, do *Kotelnicy* (АЮЗР, VII, I, 129. 321); 1618, *Котельня* (АЮЗР, III, I, 213); 1683, *Kotelnia* (АЮЗР, VII, I, 500). Пор.: м. *Котельнич* Кіровськ. обл. РРФСР

Похідні: 1616, *grunt Koteleński*, або *Kotelnicki* (АЮЗР, VII, I, 321).

Іменик на (-ицА) від прикметника *котыльпъ (ја) «котловинний», в основі *котыль «котловина (заглибина, впадина)» (Никонов, КТС, 209). І. Ж.

КРАСЬНЬ, м., в Київськ. землі на р. *Красна*; суч. с. *Красне-Перше* Обухівськ. р-ну Кв (Андриевский — КС, 1883, VII, сент.—окт., 5); 1096, на той же стороні оу *Красна* По-

ловци побѣдихо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249), 1136, паки же Олговичи. с Половци переидоша Днѣпръ... и почаша воевати. ѿ Трьпола. окола *Красна*. и Васил(ь)ева и до Бѣлагограда (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 299); 1165, Романови Вячеславлю. внуку. да Ростиславъ Васильевъ и *Краснѣ* (т. ж., 525); 1196, Роману Вячеславлю внуку да Ростиславъ Васильевъ и *Красенѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 78); 1686, *Красна* (АЮЗР, VII, I, 543).

Похідні: р. *Красна* п. Дніпра в Білоцерківськ. та Обухівськ. р-нах Кв (МЮР, I, 187; Ляск., ИКА, 23; Фунд., 41; Де-ла-Флиз, 570; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Киев, 24), *Красне* (Кордт, № 4, 9); 1563, *Красная* (ИТК ЦНБ; 1686, АЮЗР, VII, I, 543; 1798, Горшков; ВСОРИ КГ, 16; Де-ла-Флиз, 612; Похил., УКР, 12; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 52); *Красне* (Кордт, № 39), *Красменка* (т. ж., № 24); *Красна* (1592, Zt. dz., XXI, 5; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 99; Rulik., 51), 1961, *Красна* (МЕ), а також (1977 р.) став *Краснянський* у с. *Красне-Друге* Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Пор.: пасовище *Красне* в с. Кочине Ємільчинськ. р-ну (ОКІМ) і площа *Красна* в м. Радомишль ЖТ (ОКІМ); лісова сторожа *Красная Балка* в кол. Златопільськ. вол. Чигиринськ. пов. (СНМ Кв, 1811), суч. пн. Новомиргородськ. р-ну Кр; кут. *Красна* в с. Самгородок Козятинськ. р-ну Вн (ОКІМ); 1571, с. *Красная Воля* в кол. Луцьк. пов (АЮЗР, VIII, III, 235).

Як від прасл. *krasa, *krasъpъ «фарба, особливо червона, блнск, червоний колір» (Роспонд, Стр., 26); пор. д.-р. *красьньши* «прекрасний, красивий, приемний» (Срезневский, I, 1318). Див. *Красьньши*. І. Ж.

КРАСЬНЬИ: І. двір («дворь»), в ур. Видобич побл. давн. Києва, суч. тер. Центр. республіканськ. ботанічн. саду АН УРСР у м. Києві. Збудований кн. Всеволодом ще до його князювання в Києві. Це була не лише заміська резиденція князів, а й важливий оборонн. пункт, який захищав монастир, переправу через Дніпро й підступи до центральної ч. міста. В XII ст. він стає резиденцією Юрія Долгорукого; 1157 р., після його смерті, двір було зруйновано (Мовчан, 89); 1096, зазгоша дворь *красньши*. Югоже поставилъ блговѣрньши кнАзь Всеволодъ. на холму нарѣцаемъмъ Выдобычи. то все ошканни Половци запалиша огнемь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 233); 1150, на *Красномъ* двори (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 415—416); 1096, дворь *красньши*... на холму надъ Выдобычемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 10). І. Ж.

ІІ. двір («дворь»), біля м. Переяславля Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

тепер не простежується; 1149, и переиде... и ону сторону за Трубеше... и ста на лоузи против воу Коузничимъ... выступи на поле идеже есть *Красньши* дворь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 380—381), *Красньши* (т. ж., 1843, 44); пор. ще: 1563, город *Красное* «на Трубежѣ» (СИРИО, LX XI, 272); 1765—1769, с. *Красне* в кол. Басанськ. сотні Переяславськ. полку (ГО, 47) та ін. О. С.

ІІІ. двір («дворь») в м. Чернігові (Ук. ПСРЛ, II, 89), біля князівськ. палацу; тепер не простежується; 1096, в Черніговѣ на *Краснѣмъ* дворѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247). А. К.

Семантичним способом від д.-р. *krasъpъ (jъ) «червоний («красний») колір» (Роспонд, Стр., 26); в основі прасл. *krasa — фарба («краска»), особливо, червона («красна»), «блиск»; пор. укр. *краса́* (рос. *красотá*), *красный* (*красивый* «гарний»), звідси *красна* дівка й под. (див. Фасмер, II, 367—368). І. Ж., А. К.

КРЕМАНЬЦЬ, м. («градь», «городь»), у Волинськ. землі; тепер м. *Кременець*, райцентр Тр; 1226, приде [Мстислав.— А. К.] ко Креман-

цю и биса подъ *Кремянце* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749); 1240, видивъ [Батий.— А. К.] же *Кремьянць* и градъ Даниловъ. тако же возможно прияти емоу. и ѿиде ѿ нихъ (т. ж., 786); 1261, а Василко пославъ *Кремьянць* розмета (т. ж., 849); 1240, *Кременецъ* градъ Даниловъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 124, 131), *Кременца* же града Данилова (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 78); б. д., на Ииевъ *Кременецъ* (А се грады Вольньськіе) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1418, Князь Дашко, Феодоровъ сынъ Острожеского... взять *Кременецъ* Витофтовъ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 232); 1241, поиде до Каменца Подолского и не може его взяти, и *Кременца* такожде не могоша взяти (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339); 1401, придал король в державу Скиргайлови... Стародуб Сѣверский, *Крѣмянецъ Вольньский* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 70).

Похідні: 1418, Кондрату Прусу, воеводѣ *Кременьскому* (ПСРЛ, XX, I, 232), Князь Дашко... такою козньою взялъ град *Кременецъ* князя великого Витофтовъ... «предайтеся служити Кондрату Прусу, воеводѣ *Кременецкому*» (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 181).

Іменик на -ьц(ь) від *кремань* «твердий (камінь)» (Никонов, КТС, 215); пор.: рос. *кремень*, укр. *кремінь*, ст.-сл. **КРЕМЫ** — **КРЕМЕНЕ**; болг. *кремен* і под. (Фасмер, II, 370). А. К.

КРОВАВЫИ, брід («бродь»), через Дністер; біля м. Галич, тепер І.-Ф.; 1213, и многоу бою бывшо. на *Кровавомъ* бродоу (*кроваком*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734).

Семантичним способом від д.-р. *крававыи*. Вказівка на *криваві* битви, що відбувалися в цій місцевості. Л. М.

КРОСЬНА, р., л. Зх. Бугу, у Волинськ. землі (Барс., 109), тепер не простежується; 1282, тоже ЛАховъ воеваша оу Берестья. по

Кроснѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 890); вона ж (?) *Krosna* (HW, 145). Пор. ще р. *Кросна* п. Коногопу п. Єзучі п. Сейму і м. *Кросно* (*Коросно*) на р. Вислок бас. Віслн (Стрижак, ПСГ, 189; ССМ, I, 517).

Семантичним способом (*pluralia tantum*) від *кросно*; пор.: рос. *крѡсно*, мн. *крѡсна́, крѡсны́* «ткацький верстат», «різновид селяньського полотна»; укр. *крѡсно*, мн. *крѡсна* «рама, верстат для в'язання»; ц.-сл. *кросно* «*liciatorium*»; польськ. *krósna*; болг. *кросно́* «кросно, засуув», *крѡсна* ж. «колиска»; с.-х. *крѡсна* «ткацький верстат»; словен. *krósna* «т. с.», чес. *krósna*; словац. *krósna* «короб» (Фасмер, II, 382—383); як прасл.; відоме в укр. діал. в 10 значеннях; можливо: 1. в давн. слов'ян *кросно* означало якийсь верстат взагалі, раму, риштовання, де щось закріплювалося чи вміщувалося (Дзєндзелівський, 79); 2. гіперизм, характерн. укр. діал.; пор. *Кросно*, воно ж *Красне* (Назарова, 23; Срезневский, I, 1330). А. К.

КРЫРОВЪ, р. (руч.?), біля м. Чернігова, на л. б. Десни (Насонов, 226); тепер не простежується (Барс., 109); 1160, и поиде ИзАславъ к Чернигову. съ всею силою Половецкою. на

Стослава на Олгови и стаща подлѣ Десну. по *Крырову*. оми до устья (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 506); 1158, и стаща возлѣ Десну по *Крырову* (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 67); 1159, со всею силою Половецкою... по *Крырову* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); як *Крырово* (Насонов, 226).

Назву, очевидно, перекручено; із **Крылов(о)*? А. К.

КѢДИНОВО, с-це («сельце»; помилк. «лесце»), побл. м. Переяславля-Руського, пн.-сх. суч. Переяслава-Хмельницького Кв (Андріяшев, Переясл., 8); тепер не простежується; 1149, к Переяславлю... и пришедше и стаща оу *Кудьнова* сельца. и перешедше Стрѣковъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 321), оу *Кудьнова* сельца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378), у *кудинова* (т. ж., 1846, 43), у *Кудинова* сельца, и перешедше Стрѣковъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), у *Кудинова* лесца (сельца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111), *Кудьново, Кудьново, Кудиново* (Ук. ПСРЛ, II, 165).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *КѢдинъ* (пор.: 1444, *Кудинъ*, можливо, з *АнкѢдинъ*); пізн.— прізви., пор.: 1649, Лазарь *Кудинъ*, козак Веремієвськ. сотні на Лівобережжі (Рестра, 18). Див. *КѢдинъ*. О. С.

КѢДИНЪ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; як на місці суч. с. *Кудинка* Летичівськ. р-ну Хм (Дашкевич, БЗ, 16; Подол., 510); пор. тут же р. *Кудинка* л. Пд. Бугу (СГУ, 299) і «пустиня» *Кудинка* біля м. Летичева, придбана королевою Боною 1538 р. (ОАІМ); 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. *Коудинъ* городѣцъ. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792). Пор. д.-р. с. *КѢдново* (*КѢдново*; див. *КѢдиново*) біля м. Переяславля Руського (Ук. ПСРЛ, II, 165). а також сс. *Кудинівка* і *Кудинів Ліс* Чрк; *Кудинівка* Тр; р. *Ку-*

дина в кол. Борзенськ. пов. (ОКІМ); яр *Кудинів*, бал. *Кудинова* в бас. Сіверськ. Дінця (Машт., Дон, 69, 66) тощо.

Семантичним способом від антропоніма (?); пор. д.-р. (1148 р.) ім'я *КѢденъ* (Морошкин, 107); пізн.: 1444, пань *Кудинъ* Дривинський (Тупиков, 213); 1552, 1582, *Кудинъ*, кременецьк. слуга (т. ж.), суч. укр. прізви. *Кудин*, білор. *Куда* (Бірыла, 1969, 225). Л. М.

КѢЗНЬЧЬИ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежуються; 1149, за Трубеше... на лоузи противоу *Коузничимъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 381), *коузничим* (т. ж.), *Кузничимъ* (т. ж., 1843, 44), *Кузничія* (Ук. ПСРЛ, II, 165); пор. ще с. *Кузничі* в Гордниськ. р-ні Чрг (АТПУ—1969, II, 81).

Ад'єктив на -*j(и) від д.-р. *кѢзньць* «коваль» (Срезневский, I, 1359). О. С.

КѢЛЬДЕРЕВЪ, м., на околиці Київськ. землі; локалізують на р. Рось (Андріяшев, 50)

п. Дніпра; 1190, и слышаша оужь Стославъ стонть совокоупивса. оу *Коульдерева*. и тако оуверноувшася побѣгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 672).

Посесив на -ев- від тюрк. антропоніма; пор. *Коулдюръ* (воєвода берендеїв, що згадується під 1183 р.) (т. ж., 629). І. Ж.

КѢМАНЬСКА[іа], країна («страна»; «земля»), населена *куманами*, або *половцями*, що в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1223,

языци... и зовуть на Татары. а инии глють ТаѢмены. а друзии Печенѣзи... многы страны поплѣниша. *Ясы. Сѡбезы. Касогы. и Половецъ*...

множество избиша... Бѣ хотѣ погубити. и нака-

зати безбожныи сны Измаиловы *Куманы*... придоша бо ти ТаѢрмению [очевидно, зам. Таурмени.— О. С.] всю страну *Куманьску*. и придоша близь Руси. идеже зоветсѣ валъ *Половецкыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), Богъ же отмщение створи над безбожныи *Куманы*, сынъми Измаиловы... Татары... придоша всю страну *Куманьску*... А Котякъ *Половецкыи* князь... прибогоша иде же зоветься вал *Половецкыи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), страну *Коуманскую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, страну *Куманскую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), землю *Куманскую* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 33). Ін. вар.: земля *Половецкая* (див.); пор.: 1223, Татары... придоша всю страну *Куманьску* (ПСРЛ, I, 1962, 446) і 1224, Татарьве. придоша на землю *Половецкою* (ПСРЛ, II, 1962, 740); 1185, побѣжени быша иноплемьници. и *Кумани*. рекше *Половци* (ПСРЛ, I, 1962, 396) і 1292, короля Венгерского *Кумане*, albo *Половцы*, с Волохами убили (ПСРЛ, II, 1843, 226); 1154, *Кумания* (Рыбаков, Идриси, 11); 1246, *Команія* (бас. Уралу, Волги, Дону, Дніпра, де кочували Соптапі; Кримський, Тюрки, II, 152); *Поле* (*Половецкое*; див); *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); *Половщина*.

Релятив на -ьск- від етноніма *Къманъ* (алт. *qıman*) «половець», похідного нібито від: 1. назви (?) р. *Ками* (перм. *Кума*, звідки й *коми?*) (Грот, II, 271; див. ще Орлов, 193—194); 2. тієї ж основи, що й укр. *кум*, польськ. *kum*, нім. *Kumpe* (Шелудько, 35); 3. назви р. *Кубані* (м > б закономірн. для тюрк. мов) (Гулієва, Кубань, 165); 4. тюрк. *quw* «лебідь» + афікс -тап, тобто «подібний до лебедя» (Тепляшина, 185; Сулейменов, 116); 5. тюрк. *qum* «пісок» (пор. *sarmān* — *sarıq* і *kumān* — *kumıq*) «піщаний, пісочного кольору» (Еремеев, 135) тощо. Найпереконливішими є побудови, що виходять із семантичної відповідності *Къманы* (візант. *Κομάνοι*, *Κομάνοι*, звідки *Κομάνικός* «куманський», Сл. СОПИ, IV, 143; лат. *Cumani*, *Comani*; чес. *Kumáni*; сюди ж: 1303, *Codex Sumanicus*, ZMK, III—IV, 1979, 386; угор. *Kün-ok* та ін., Менгес, 69) = д.-р. *Половци* (пор. угор. *Ralócz*, д.-чес. *Plavci*, польськ. *Plawci*, нім. *Falopes*, *Phalagi*, *Valvi*, *Valewen*, *Valwen*, сюди ж вірм. *hartēšk'*(п) «світлий»; Менгес, 74), оскільки: 1096, Тортмени и Печеньзи и Торци и *Кумани*, р е к ш е | тут і далі розрядка наша.— О. С.] *Половци*. и же и с х о д а т ь ѿ п у с т ы н ь (ПСРЛ, I, 1962, 234); пор. д.-р. *половци* «білуватий, жовтувато-білий; половий» (Срезневский, II, 1130); серб. *плав* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; ц.-сл. *плавъ*, гр. *λευκός*, лат. *flavus*, герм. *falb*, *falw*, що загалом відповідають тюрк. *qıba* «колір між червоним і жовтим», «блідий, сіруватий» і под. (Менгес, 75) + стародавній суф. -ап // -ай (чергування *b* // *m* на поч. складу є звичайним в алт. мовах) (т. ж., 76). О. С.

КЪНИЛЬ, м., Волинськ. землі; пор. суч. с. *Коніла* Жашківськ. р-ну Чрк. (Барсов, 120; Кудряшов, 128, 140); на п. б. Гірського Тікича при вп. його допливу Безим'яного (Голубовський — Зап. Іст.-філ., XI, с. 14); у Надроссі (Андріяшев, 51); 1150, ИзАславъ поиде на Гольско да *Кунило* в Черныя Клобуuky (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 396). Пор. ст.-укр. (1429 р.): о(т) врѣха *Коунилова* (м. Сучава; ССМ, I, 527).

Як: 1. іран. (пор.: перс. *chanl* «долівка, житло», согд. *капак* «житло», осет. *кѡпа* «піч, вогнище; житло, долівка» тощо) в пізн. тюрк. афіксальн. оформленні на -іі: *Куниль* — це «добре пристановище, забезпечений захисток» (Варченко, 36); 2. тюрк. із 1-овим ад'єктивн. формантом (Трубачев, 139). Імовірноше, відантропонімн. посесив на *-j(ь) від *Кънилъ*; пор. ст.-рос. (1578 р.) *Докучай Данилович Кунилов* (Веселовский, 171). І. Ж.

КЪРЬСЬКІЄ, ворота («врата»), в м. Новгороді-Сіверському (Ук. ПСРЛ, II, 166), суч. райцентр Чрг; тепер не простежується; 1146, и пондоша [Мстислав.— А. К.] Новоугородоу... къ вратомъ *Коурьскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Релятив на -ьск- від назви м. *Кърьскъ*. А. К. **КЪЧАРЬ**, ур., у Київськ. землі; суч. ур. *Кучар(ь)*, воно ж *Кочур* (Похил., УКР, 59) чи *Кочирі* коло р. *Ірпінь*, на зх. від с. Білогородки Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Андріяшев, 44).

Ототожнювали із кол. с. *Кошарище*, суч. с. *Кочерів* Радомишльськ. р-ну Жт (Барс., 110), де в XVI ст. був маєток *Кочур* (АКЖМУ, № 46);

1162, и снаша оу Котелници со Мстиславомъ. и ѿтуда поидоша к Бѣлугороду. на Мутижирь и быша на *Кучари* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 517); 1160, поидоша к Белугороду на Мутижирь, и быша на *Кучари* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 70); И быша на *Кучари*, и начаша ся просить Черниі Клобуци у Мстислава напередь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). Пор.: ліс *Кучерів* (с. Новосілки Макарівськ. р-ну Кв; Анк., 1974 р.), р. *Кочурівка* (с. Кобринове Тальнівськ. р-ну Чрк; СГУ, 278), с. *Косягim* (Югославія; Imenik mesta, 229).

Споріднене з укр. *кучері*; *куча* «гнездо наседки, дворової птиці»; *кучка* «будка, шалаш», *кучма* «шапка на меху» (Білецький-Носенко, 202), укр. діал. *кучка* «заплетена і закручена на голові жіноча коса» (Лисенко, 109), білор. діал. *кучкачка* «ритуальні хлеб», *кучобіць* «накопшівач»; *кучла* «зв'язані пучок нязжатих каласоў, што пакідали ў час дажынак жыта»; *кучур* «цурбан, кругляк дроў» (СБГ, II, 560, 561, 595), рос. діал. *куча* «добро, имущество» (Федорова, 134), (смолен.) *кучма* «растрепа» (Добровольский, 52), (донск.) *кучиться* «толпиться, собираться группой» (СРДГ, II, 104), *куча* «кулак»; *кучери*, *куча* «купа»; *кучкати* «звалювати до купи», с.-х. *дкучка* «поворот, изгиб; извилина, излучина» (Толстой, 536), *кучк* «бедро, бедренная кость» (там же, с. 362), *кучка* «крюк; застежка, крючок» (там же), словен. *кучка* «кисть, чуб» (Хостник, 88); *кучта* «меховая шапка, малахай» (Хостник, 87), болг. *кучка* «дом» (Чукалов, 349), що сягають і.-є. **qeu-q* з двома значеннями «стягуватися, кривити, згинати» та «округлятися: купа» (Walde, I, III, 372). Топооснова назви *Кучари* могла мати обидва значення. Суф. -арь, як у діал. укр. *мінтарь* «місце стікання води із струмка в підземну водойму» (Грицак, 77); *мобар*: «1. мокрая заболоченная низменность; 2. трясина, низменное место с подпочвенными водами; 3. мокрое место между взгорьями» (Марусенко, 237); *жабарь* «лужа или болото, в котором водятся жабы» (Пискунов, 74) тощо. І. Ж.

КЪЧЕЛМИНЬ, пос., в Галицьк. землі; тепер не простежується; 1159, и поиде къ *Кучелмину*... и ѿтуда къ Оушици (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 497); 1213, ѿтоудоу же придоша ниже *Коучелмина* мыслаше коудъ преити рѣкоу Днѣстръ (т. ж., 735).

Не локалізовано. Як: 1. с. *Куча* Новоушицьк. р-ну Хм, за літ., неподалік Дністра, сх. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрв; 2. на місці с. *Кучурмик*, публ. м. Снятин І.-Ф. (Зубрицкий, II, 101—102; Молчановский, 85—86; Насонов, 138).

Посесив на -ин- від антропоніма **Къчелма* (Карп., 47); пор. ще: д.-р. ім. *Къча*, *Къчина* (Роспанд, Стр., 70). Л. М.

КЪНАЖЬ, двір («дворъ»): І. у м. Києві, в межах «міста Володимира», прибіл. суч. вул. Десятинна, між Андріївськ. ц. й буд. обл. організації (Каргер, 280; Толочко, 122); 945, *кнажь*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1068, по мосту же придоша на княжь дворъ (т. ж., 171); 996, 1068, 1097, *княжь* (т. ж., 125, 259; ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160, 233); 945. дворъ *кѣнажь* баше в городѣ идеже есть нынѣ дворъ Воротиславль и Чюдинь (ПСРЛ, II, 1962, 44); 945, 996, 1068, *княжь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283, 315, 336).

Посесив на *-j(ь) від іменника *кѣназь*. I. Ж.

II. у м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1098, заложи. Володимерь. цркъвь камѣну. стоѣ Бѣѣ. Переяслава и на княжь дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. *кѣназь* (< прасл. **kъpędzъ*, запозич. з прагерм. **kuningaz* або гот. **kuninggs*, пор. д.-в.-нім. *kuning*, похідн. від *kunī* «рід») (Фасмер, II, 266). Див. *КЪНАЖЬИ*. О. С.

КЪНАЖЬИ, ворота, в м. Переяславлі; тепер не простежуються; 1136, приде Всеводь...

к Переяславлю... и бишасѣ оу епихъ воротъ. и въ *княжихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297), у епископихъ воротъ и в *княжихъ* (т. ж., 1843, 13), *Княжи* (Ук. ПСРЛ, II, 148).

Посесив на *-j(и) від *кѣназь* (прасл. **kъpędzъ*, запозич. з прагерм. **kuningaz* або гот. **kuninggs*, д.-в.-нім. *kuning*, утвореного від *kunī* «рід»; Фасмер, II, 266); пор. ще на Середньонаддніпрянському Лівобережжі: *Княжа*, гора на р. Сулиці пр. Сули і р., л. Мірчика в системі Мерла; оз. *Княже* в бас. р. Сліпороду. та ін. *Кѣнажьи* (див. *Кѣнажь*), «Належні князеві», — протиставлення до *Епископли* (див.). О. С.

КЪРЧЕВЪ, м., в Криму; суч. м. Керч. Уперше на рубежі IX і X ст. н. е., коли новгородськ. кн. Бравлін підкорив собі узбережжя Чорн. (див. *Рѣсьское*) моря, від *Корсуня* (див. *Корсѣнь*) до *Корчева* (ІМСУ Крм, 364; Случанко-Поплавский, 77—78), потім на т. зв. Тмутараканськ. камені 1068 р.; пор. 1151, пошедь Изаслава. на Володимерка. и воротисѣ оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336), у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Як м. *Корьчьскъ* (див.); пор. ще: гр. *Κόριζος* (Фасмер, II, 225), «*klasztor* Куризос» (Staszewski, 218); араб. *Krī* (Фасмер, II, 225) — як *Карша* (або *Чарша*) (Случанко-Поплавский, 4), *Кархъ* // *Коркъ* // *Кѣркъ* (Кулаковский, Керчь, 190); Сагеоп (Сагсоп?) (т. ж., 199) — італ. (генуезьк.) *Черкіо* (Cercio; ІМСУ Крм, 364); крим.-тат. *Керчь* < *Kerçi* (?); лексичні вар.: д.-гр. (VII ст. до н. е.) *Παντικαπαιον* — м. *Пантікапей* у Херсонесі-Таврійському (Крм), прибл. на місці суч. *Керчі* (Дворецкий, II, 1231); *Пантікапеум* (ІМСУ Крм, 336); *Пантікапей-Боспор* (Кириллов, 79); *Пантікапея* (Білецький, 60). Звідси: *Пантікапейская* обл. «Керченський п-в» (Гайдукевич, 71). *Παντικαπαιον* із *Παντικαπαιης* (Фасмер, II, 226) від іран. *пант-* «пять» (Миллер, 241), *panți-* кара «рибний шлях» (Аба-

ев, Осет., 175) чи *панта-* «шлях», *ап* «вода» в значенні «горлечко посуду», очевидно, «гирло», звідси назва прот., на якій міститься (Никонов, КТС, 188); *Боспор* (-*Киммерійський*); д.-гр. *Βόσπορος Κιμμέριος*, як і назва прот. (Случанко-Поплавский, 4; Никонов, КТС, 188), пор.: *Βοσπορι(ι)ανός*, *Βοσποριτης* «боспорит, мешканець Боспору» (Дворецкий, I, 301; див. *Воспорию*); *Русія*, р. (Керченська прот.), що вп. в Чорне (див. *Рѣсьское*, *Сѣрожьское*) море між Матрахою (див. *Тѣмѣторокань*) і м. Русією (*Керчю*) (Рыбаков, Идриси, 19—20, 24), від *Рѣсь* (див.).

Похідні: *Керч*, кут у с. Бабине Хрс; *Керченська* прот.; *керченіти*, *кѣрченці*, *керчані* (рос. *керченіты*, *кѣрченцы*, *керчане*) «мешканці *Керчі*» (за мат. В. О. Горпинича) тощо.

Етимологія спірна. Як від д.-р.: 1. *кѣрчиши* «коваль», тоді це «Ковальськ», із *кугіті* «розпалювати вогонь»: *кѣрць* — *кѣрчиши*, як *кравець* — *кравчий*, *гонець* — *гончий*, рос. *певець* — *певчий* і под. (Абаев, Керчь, 97—98), пор. (функціонально) суч. *Керч* «Місто металургів [1], рибалок і будівельників» (Случанко-Поплавский, 5); 2. **кѣрчити* «корчувати» (Фасмер, II, 226); 3. *кѣркъ* «горло»; пор. розміщення біля *проток*; форму *Керчь* не можна вважати прямим продовженням д.-р. *Кѣрчевъ*; вона відбиває тюрк-гармонію голосн.: *Керчь*, род. відм. *Керчій* (т. ж.). Пор. ще вар. *Куризос* із **Κόριζος*? (І. О. Варченко.— *Рец.*). Як від адиг. **керк-іъ* «черкеське». До остаточн. розв'язання далеко (Никонов, КТС, 188—189): **Керкіъ* мало б дати на сл. ґрунті «Черч»; пор. вар. (з італ.) *Черкіо*. О. С.

КЪСНАТИНЬ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Снітін* Лубенськ. р-ну Пд; ~ 1096 (у «Поѣченьі» Володимира Мономаха), *БонАкъ*

приде со всіми Половци. къ *Кснатиноу*. и дохо за не ис Переяслава за Сулу (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250), къ *Кснатиноу* (ПВЛ, 1910, 241); XIV—XV ст., *Сѣкнатиноу* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163; НЛСХС, 447), а на Суль: *Снѣгородъ*, *Сокнатиноу*, *Грошинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1506, *Сокнатиноу* (Милорадович, Снет., 323); 1597, *Снятиноу* (Астряб, 4); 1666, *Снетиноу* (МПК, 55); 1690, г-ще *Снятиноу*,... около *Снѣтина* (Укр. арх., Луб., 154); к. XIX ст., *Снитын*, а мешканці — *снитынці* (Милорадович, Снет., 324—325); 1958, *Снітін* (МЕ).

Як субстантивован. посесив на *-ин-* від ім. **Съната*, нібито похідн. від д.-р. антропоніма *Съновидъ* (Нападій, 72—80), або, ймовірніше, від *Късната* з *Константиноу* (Стрижак, ППНП, 83). Виходячи з помилк. «Кснатиноу» (Лихачев, II, 520), оперують фантаст. «Кснатиноу», ретранскрибован. із хибн. польськ. **Ksnjatyni* (Sielićki, 385), — мовляв, від ім. *Константин* зменш. було *Коснята*, а віднесення *Snjatyn* (пор. *-ун*) і *Ksnjatyn* до присвійн. на *-инь* є «сумнівн.», бо тут «яскраво [?! — О. С.] виражено первинне *-упь*» (Роспонд, Стр., 29). Насправді ж, укр. *-ун-* (*-ин-*) тут є закономірн. з д.-р. *-ин-* (*-ин-*). Припускається, крім топогр., й присвійна

функція форманта на -упъ, як і діал. [?— О. С.] заміна сонанта -п- на -п' (т. ж., 29—30). Однак пор.: 1181, *Къснятинъ* дворъ, *къснятинъ*, *къснятинъ* новъ (НЛСХС, 157) у Великому Новгороді і 1149, *Къснятинъ* (т. ж., 201), на Волзі, який різниться від надсульськ. редукованим, що занепадав, у 1-му складі; пор.: 1149, ко *Снятину* (ПСРЛ, XXIII, 36), къ *Снятиню* (ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 179) на Волзі і пізн. *Снятин* на Сулі, в Карпатах (відомий з 1398 р.) (Соборевський, Лекции, 112) та на укр. Правобережжі — пізн. *В. Снятинка* кол. Васильківськ. пов. (суч. Кв) (Лаз. Луб., 338), ко *Скънятиноу* (ПСРЛ, XXIV, 65), а 1216, *Скънятинъ* (ПСРЛ, XXIII, 65) на Волзі й на Сулі (XIV—XV ст., *Скънятинъ*, *Сокнятинъ*; див. вище). Надволзьк. топонім дає також вар.: 1237, 1288, 1398, 1400, *Коснятинъ* (ПСРЛ, IX, 109, 167; XXVII, 90; XXIV. Типогр. лет., 168) і 1216, *Константинъ* (ПСРЛ, X, 1. Патриарш. лет., 70); пор.: 1134, князь Юрій Володимеричъ Монамашъ заложил градъ на усть Нерли на Волзѣ и нарече (имя...) ему *Константинъ* (ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 158). Отже, маємо ряд: *Константинъ* — *Константинъ* — *Коснятинъ* — *Къснятинъ* (пор. *Кснятинъ* на Сулі, внаслідок занепаду редукован.) — *Снятинъ* // *Снятинъ*: *Ск(ѣ)нятинъ*; зникнення та перестановка поч. -Къ первинно лише в применник. конструкціях: *къ *Къснятиню* > къ *Снятиню*, *Скънятинъ* (*Сокнятинъ*), що, можливо, нар.-етим. в метатезовому вар.; пор. рос. *сок*). Занепад. редукован. і пов'язане з ним спрощення груп приголосн. (*Съки-* > *Скн-* > *Сн-*) дало **Снятинъ* (пор. **Константинъ*), паралельно з вар. *Снетинъ* // *Снѣтинъ* із змішуванням ненаголошен. 1-го складу, звідки суч. *Снітин*; можливо, на фоні нар.-етим. зближень; пор. риба *сніток* (Стрижак, ППНП, 83). О. С.

КЫЄВЪ, м. («малъ градъць», «градъкъ малъ», «градъць», «городъкъ», «городъ», «градъ», «великий градъ») на Дніпрі; столиця *Кийської Русі*; суч. м.-герой *Кий*; б. д., Се повісти *времьныхъ лѣт*. *Кюду* єсть пошла руская зема. кто в *кыевъ* нача первѣе княжит (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., I), [про «подіі» 1-ї пол. I ст. н. е.— О. С.] *Снѣдрвоу* оучащю въ Синопии. и пришедшю ему в Корсунь... и... поиде по Днѣпру горѣ...

и ста подь горами... идеже послѣже бы *Кыевъ* (т. ж., 7—8) [далі з історико-етим. міркувань основна інформація подається за ПСРЛ, I, 1962, додаткова (вставки в квадр. дужках із паспортизацією) — за відповідн. дж.— О. С.], быша. і. братья. единому имя *Кий*. а другому Щекъ. а третьему Хоривъ [и] сестра их *Лыбедь*. съдѣше *Кий* [*Кий*; НЛСХС, 3] на горѣ гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а Щекъ... на горѣ. гдѣже ныне зоветсѣ *Щековица*. а Хоривъ на третьей горѣ. *К* негоже прозвасѣ *Хоревница*. и створиша градъ во имя брата своего старѣишаго. и нарекоша имя ему *Кыевъ* [*Кыевъ*; НЛСХС, 3]. [и] баше *около града съсъ* [лѣсъ, т. ж.; ПСРЛ, II, 1962, 7] и боръ великъ. и баху ловаще звѣрь... мужи мудри и смыслени [и] нарицахусѣ *Поляне*. *К* нихже єсть *Поляне* в *Кыевѣ* [отъ нихже суть *Поляне*.

Кыяне, т. ж.; *Кыянь*, НЛСХС, 3] и до сего дне. Ини же не свѣдуше рекоша. яко *Кий* єсть перевозникъ былъ. оу *Кіева* [*Кіева*; ПСРЛ, II, 1962, 7—8] бо баше перевозъ тогда с оной стороны Днѣпра. тѣмъ глху на перевозъ на *Кыевѣ*. аще бо бы перевозникъ *Кий* [*Кий*; т. ж., 8]. то не бы ходилъ Црюгороду но се *Кий* княжаше в родѣ своемъ. [и] приходившю ему ко црю [къ црю не свѣми. но токмо ѿ семь вѣмы; т. ж.]. *якоже* сказашъ. *яко* велику честь *приять*...

К цра [которого не вѣмъ; т. ж.]. при которомъ приходивъ при. идущю же ему *опать*. приде къ Дунаеву. [и] възлоби мѣсто и сруби градокъ малъ... хоташе състи с родомъ своимъ и не даша ему ту блізь живуции. еже и донинѣ наречють Дуици [*Дунайци*; т. ж.] городище *Кыевецъ* [*Кыевецъ*; т. ж.]. *Кыеву* же пришедшю въ свои градъ [городъ; т. ж.] *Кыевѣ*. ту животъ свои сконча. а братъ его Щекъ и Хоривъ и сестра их *Лыбедь* ту скончашасѣ (ПСРЛ, I, 1962, 9—10); 882,

съде *С*легъ княжа в *Кыевѣ*. и ре... се буди мти градомъ рускими (т. ж., 23); 1014, *Кыевѣ*; 1068, 1096, *Кыеву*; 1077, 1097, *Кыевѣ*; 1078, *Кыевѣ*, *Кыевѣ*; 1096, *Кыеву* (т. ж., 18, 130, 147, 170, 174, 201—202, 229—230, 258); 1124, ... *Кыевѣ* городъ... по Подолью и по Горѣ (т. ж., 293); 862, [описово.— О. С.] и оузрѣста на горѣ *городкъ*. и въспрошаста... чий се *городъ*. они же ркоша были... три братья *Кий*. Щекъ. Хоривъ. иже съдѣлаша *городъ* сии. а мы съдимъ въ *го-*

родѣ ихъ и платимы дань Козаро (ПСРЛ, II, 1962, 15); 945, баше *Кыевѣ* идеже єсть нынѣ дворъ *Гордѣтинъ*. и *Никифоровъ* (т. ж., 44); 1096, *Кыеву* (т. ж., 114); 854 [!— О. С.], бяху три браты; единому имя *Кий*... И поставиша градъ на горѣ и нарекоша имя граду тому *Кыевѣ* [XV—XVI ст., Псковск. синодальн. лет.; див. Карамзин I, прим. 71; як «начало» (?) Руськ. землі; XVIII ст., НЛСХС, 3], *Кий*, *Кыевѣ* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—35), *Кий*, *Кыевѣ*. *Кыевская* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 1), *Кий*, *Кіовѣ* (к. XV—I-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV, 10), *Кий*. *Кыевѣ*, г-ще *Кыевѣць* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, ч. II, вып. I, 1917. Новгородск. 5-я лет., 5), *Кий*, *Кий*, *Кыевѣ*, *Кыевецъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 3), *Кий*, *Кыевѣ*, *Кыевецъ* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 338—339); 862, *Кий* Щекъ Хоривъ... соделаша сии градъ и згибоша. мы же седѣмъ плачати дань родоу их. Къзаромъ *Аскольдъ* и *Дирь*. седоша во градъ и владоша ими (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. лет., 4), нѣци рекоша: «*Кий* єсть былъ перевозникъ, но нѣсть тако бѣ бо у *Кія* тогда былъ перевозникъ со оной страны Днѣпра, сего ради нарицаху его перевозника. Таже на Воложкіа и Камскіа Болгары ходивъ и побѣди» (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 1), придоша изъ *Кіева* Русскіи князя *Оскольдъ* и *Дирь* на *Царьградъ* в царство *Михаила* царя и матери его *Феодоры*

(т. ж., 7); 955, в Великом Новеграде княжил Ольг... три брата... *Кий*, Шок, Хорив... великую новгородцем пакость творяху... новгородци... осудиша их повесити... Он же [Олег.—О. С.] отпусти их. Они жа... придоша на реку Днепр... И вселися *Кий* на той горе, яже и ныне зоветца *Киевец*, а Шок на... горе... Щековица, Горив... на... горе... Хоривица... И потом *Кий* созда мал градц... *Киевец*. И прииде... Ольг и поби *Кия*... и заложил град великий *Киев* (ПСРЛ, XXXI. Лет-цы посл. четв. XVII в., 39); XVIII ст.—поч. XX ст., рос. *Кіевъ*, билин. *Кіянѡвъ*, *Кіянѡв(ъ)градъ*, *Окіянѡвъ* (пор.: «по городу по *Кіянѡву*» і «по городу да *Окіянѡву*; Рожанецкий, 44); суч. рос. *Кіев*; білор. *Кіеў*; польск. *Kijów*. чes. *Kyjev*; с.-гр. (X ст.) *Κίαρος* (των *Κίαρου*, των *Κιορα*, των *Κίαρα*) (Толкачев, 47), а також зх.-європ. (лат.), IX—XII ст., *Chiwe*, *Siuewa*, *Kitawa* (зам. **Kiawa*) в Саксона Аналітика, *Siuewa* (Роспанд, Стр., 106), *Siueiwa*, *Siueia* (Закревский, 281), *Kitawa* в Дитмара Мерзебургского (Шафарик, II, I, 203); *Chiwe* (Закревский, 7—8), *Chiwe*, *Shuwe*, *Chiue*, *Slyve* (зам. **Siuwe*) в Адама Бременского, *Shue* в Гельмольда; *Sleva* (зам. **Sieva*) і *Riepa* (зам. **Kieva*) у Матвія Паризького (Matheus Parisiensis); *Chios* в Отто Фрізігенського (Шафарик, II, I, 203); *Shuo* (Шталь, 24) тощо; XVII ст., *Kyovia*, *Kyow*, *Kyof*, *Kiuvia*, *Kiow*, *Kioff*, *Kiouio* (Кордт, I, I, 4), *Chiovia* (OAIM); ст.-укр.: 1433, в *киеве*; 1437, *Кіеве*; 1445, *Киѡве*; 1446, оу *Кіѡвѣ*, *Кіѡвь* (знах. відм.); 1465, в *Кієво*; 1469, оу *Кіѡвѣ*; 1481, *Кіѡва* (ССУМ, I, 474); укр.: (XIX—початок XX століття) *Кыев* (Белецкий, 36), *Кієвъ*, зменш. *Кієвокъ* (пор.: славень *Кієвокъ*; Милорадович, Снет., 7), *Кіѡв* (кол. род. відм. *Кіѡва*; пор.: Ис *Кіѡва*) (Гнедич, I, 79); суч. 'Кийі'ю (рідше 'Кийі'ю, 'К'ийі'ю), род. *Кіѡва* ('Кийѡва).

Похідні: а) прикметники: 945, возле горы *Къевъскыя*, люде *Киевъскыи*; 1068, людьє *Кыевъстии*; 1144, *Киевской* волости (ПСРЛ, II, 1962, 44, 45, 150, 314); XIV ст., *Киевскыи* гроди (НЛ, I, 475); 1437, *киев(ъ)скыи* (воевода), *кіевскій*;

б) *Кіѡвѣ*, кнзь... Велико Кнѡства Свое *Киевского* (Розов, I, 171); *киев(в)скаѡ*; 1478, паміснику *kiowskomu*; 1487, воеводе *Кіѡвскому*; 1493, въ *Кіѡвскомъ* пов.: 1498, *Кіѡвска(з)*; 1500, мѡщани(и) *киевски(и)* (ССУМ, I, 474, 475); суч. *кйѡвскій* ('кйѡвскій') (поз. *кйѡвскій*); б) назви мешканців: 988, *Кіѡвѣ*; 1024, *Кіѡвѣ*; 1069, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ* (род. відм.); 1093, *Кіѡвѣ*; 1097, *Кіѡвѣ* (ПСРЛ, II, 55, 135, 162—163, 238); 1552, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ* (дав. відм.: АЮЗР, VII, I, 101; II, 85); XIX—поч. XX ст., *кіѡвлянинъ* (Ук. ПСРЛ, II, 146); пор. підкарпатськ. (фолькл.) в рос. транскрипції XIX ст.: Два *Кіѡвляне*, оба мѡщане. Два *Кіѡвляне* і двѣ *Кіѡвѣ*, обѣ панянки (Гол., Нар., II, 63); суч. укр. *кйѡвѣ*, рідше *кйѡвляни*, *кйѡвѣ*; в) антропоніми: д.-р. (літоп.) Кузьмище *Кіѡвѣ* (в суч. рос. транскрипції; Рыбаков, Русск., 52, 77, 85, 104, 120, 500); суч. прізви: *Кіѡвскій*, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ*, *Кіѡвѣ* (Редько, 124) та ін.; г) топоніми, зокрема ойконіми: літоп. *Кыѡвѣ*, *Кыѡвѣ*, *Кыѡвѣ*,

Кыѡвѣ, навіть просто *Кіѡвѣ* як пос. на Дунаї (див. вище; Ук. ПСРЛ, II, 146); *Кыѡвѣ*, с. в кол. Роздольськ. деканаті (над Дністром), суч. *Кыѡвѣ* (слід *Кыѡвѣ*) Миколаївськ. р-ну Льв., ур. побл. Ладижина Вн (Новицкий, II, 311) і *Кыѡвѣ* над. р. Опором бас. Дністра (Шараневич, Иссл., 79); м-ко *Кыѡвѣ* над Ісlochю в кол. Мінськ. пов. суч. БРСР (*Būga*, III, 504, 883); колишні села *Кыѡвѣ* (Мк; I.-Ф., за переказами, засноване *кыѡвѣ*, сс. *Кыѡвѣ* (Хрк, в Литві, ПНР), *Кыѡвѣ* (Вн), *Кыѡвѣ* (Врг), *Кыѡвѣ* (См), *Кыѡвѣ* (Жт) та ін.; сюди, гадають, і д.-ісл. (від *кыѡвѣ*) *Kæpugardr* «Кыѡвѣ»; пор. ще: *Kijewo* в ПНР, *Kyjov* у ЧССР, *Kyjewo* в СФРЮ тощо (Фасмер, II, 230); XVIII ст., с. *Кыѡвѣ* Чрг (Новгородців., 57); суч. *Кыѡвѣ* (Днп, Зп, Крв, Мк, Пл; УРСР—1969, II, 67); гідроніми: рр., кол. *Кыѡвѣ* (Пог., Пути, 4); згодом *Кыѡвѣ* (поч. з-під *Старокыѡвської* гори, де шукають город *Кыѡвѣ*; ІМІС К, 27; тепер у її бас. *Кыѡвѣ*ський пров.) п. Глибочиці п. Почайни п. Дніпра; суч. рр. *Кыѡвѣ* п. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра і п. Рокача л. Ірпеня п. Дніпра (Машт., Дн., 44—45); оз. у водозборі Сейму л. Десни л. Дніпра (Швец, ГПУ, 61); р. *Кыѡвѣ*ський Потік п. Холовівки п. Зх. Бугу п. Вісли (СГУ, 246) і т. ін.

Субстантивований посесив на -ев- від антропоніма *Кыѡвѣ* (ім. «старійшини»-князя, перевізника чи звіролова); пор., крім цитованого: Якоже древле царь *Римѣ* назвася, і во имя его городъ *Римѣ*; і паки *Антиохѣ*, і бысть *Антиохія* велика; і паки *Селевки*, і бысть *Селевкія*; і паки *Александрѣ*, і бысть въ имя его *Александрія*; і по многая мѡста тако прозвани, быша грады въ имена царевъ тѣхъ і князей тѣхъ: тако і в нашей странѣ званъ бысть градъ великимъ княземъ во имя *Кыѡвѣ*, егоже нарицають тако перевозника бывша; инѣ же, (яко) ловы дѣяше около города (XVIII ст., НЛСХС, I). Контроверзи: а) данина т. зв. «Dreibrüdersystem» — пор. бібл. тріада: *Сим*, *Хам* та *Яфет*, сини Ноя; скіф. легенд. пл. родоначальники: *Агатирс*, *Гелон*, *Скіф*; зх.-сл. фолькл.: *Чех*, *Лех*, *Рус*; сх.-сл. літоп.-легенд.: *Рюрикъ*, *Трѡворъ*, *Синеѡвѣ* і т. ін.; б) неантропонімність «родичів» *Кыѡвѣ* (див.: *Хоривѣ*, *Щекѣ*, *Лыбѡвѣ*); в) відсутність згадок про *Кыѡвѣ* у візант. дж.; г) пізність топонімів на -ев- // -ов- та ранні істор. горизонти життя в *Кыѡвѣ*; д) схожість «діянь» *Кыѡвѣ* та Святослава Ігоревича; е) «незакономірність» відойконімних похідн. (*кыѡвѣ*, *Кыѡвѣ*); пор. відгідронімні утворення: *бѡжѡвѣ* від *Бѡжѣ*, *дрючанѣ* — *Дрѡвѣ*, *полочанѣ* — *Полота* й под.; є) можливість штучн. введення прототопоніма в словотвірн. ряд на -ев-; пор. невідантропонімні ойконіми цього ряду: *Могилѣ* (-*Подільський*; на Дністрі), *Саратовѣ* (на Волзі) тощо; ж) деякі літоп. свідчення, витлумачені як указівки на можливість пов'язування *Кыѡвѣ* і його «братів» із несл. етносом і т. ін. Звідси ін. «концепції» його походження; напр.: фінік. (від *kahf* // *kiehī* «печера»; «житло, вирубане в горі»; «пристанище») (Кох, I; Чернышев, 7); сармат. (в основі т. зв. *кйѡвѣ* «гори») (Татищев, I, 104, 183 та ін.); фін. (пор.: о-в *Кйѡвѣ*, р. *Кйѡвѣ*, м. *Кйѡвѣ* і под. на Пн) (Орлов, 82, 124—125); гот. (від ім. короля *Кнйѡвѣ*); гун.

(див. Карамзин, I, прим. 71); хозар. та ін., які викликали заперечення (антиісторизм; неможливість переходу Кп-, Ка-, Кі- в Кь-; глибокі істор. корені місц. сл. населення, сл. тип назви та її етимона) з боку численних дослідників, зокрема таких, як: М. В. Ломоносов, М. М. Карамзін, М. І. Костомаров, О. І. Соболевський, М. Фасмер, Т. Лер-Сплавінський, В. Манчак, І. П. Крип'якевич, Б. О. Рибаків, П. П. Толочко та багато ін. Контрольним дж. вважалася вірм. легенда про заснування мм. *Куара*, вар. *Куарс*, *Куарі*, *Ковара* (суч. *Гуварс*), *Мелті* (Мелді, суч. Мелті) і *Хореана* (суч. *Авран*) у країні *Палуні*, населен. народом *pala // bala* (вони ж *палійці*, *палайці* тощо), з центром у м. *Палу* (*Балу*, гр. Πάλιος «Палі»; суч. *Палан*) Великої Вірменії (Капанцян, II, 59, 124, 126, 136, 243—251, 270, 413). Легенда, внесена в VI—VII ст. до т. зв. «Історії Тарона», привернула увагу схожістю ім. засновників цих міст з ім. фундаторів *Кьєва*, відповідно *Куара* (Кūāgī) й *Кьєа* (< *Kūjis), *Хореана* й *Хорива*, *Мелтея* й *Шека* («семантично»), назв країн *Палуні* й *Полане* (ст.-герм. *bolani*), де діяли ці особи, та схожим природним середовищем подій (гори, ліси, полювання, ідоли тощо; Марр, V, 54—56, 60—61, 227). Її коментували як: 1. київсько-полянське перенесення на Закавказзя; 2. куарсько-палунськ. витвір, що губиться в місц. подіях VIII—VII ст. до н. е. (Капанцян, II, 124, 126, 250, 270, 413), занесений на Наддніпрянщину (Еремян, 35); 3. гетерогенні топоніми без будь-якого генетичн. зв'язку, а їхня зовнішня схожість є випадковою (Іваненко, 79—80). Труднощі з доведенням реальності *Кьєа* породили ще й т. зв. «куявську» концепцію походження *Кьєва*, оперту на схожості деяких його зх.-європ. вар. (типу *Сієва*, **Куава* і под.; див. вище) з тюрко-араб. топонімами (на зразок: *Quiābah* «Куйаба»,— він же *Куяб*, *Кьєбе*, *Кунаба*, *Кубане*, *Кутаба*, *Кюзаба*, *Керсабе*, *Курбая*, *Куяе*, *Курбане*, *Кербая*, *Кьєне*, *Гунабег* та ін.,— розміщуваного, на відміну від згаданих разом із ним ас-Славії, або Селябе, й ал-Арсанії, Артанії, Уртоб тощо,— «ближче до Булгара» чи «мусульманства»; Шафарик, II, II, 204; Смірнов, 133; Роспонд, Стр., 105—106; Фасмер, II, 230; Бейліс, 83; Рожанецкий, 53), а також з найменуванням польськ. тер. *Кьєа* (*Кіава*, *Кіавау*; 1136, *Сіаці* а; бл. 1150—1223, *Сіавіа* й под.), населеної зх.-сл. полянами, які контактно пов'язані з р-ном польськ. *Крайни* (див. *Україна*) і топонімами типу *Wyszogród* (див. *Вьшгородъ*), *Kijanka*, *Kijaniśa*, *Rus* тощо (Мавродин, Обр., 66; Роспонд, Стр., 109; Natanson-Leski, 219, 220; Kozierowski, Sorlo, 3, 11, 12, 34, 47). Звідси помилк. етимологія: *Кьєвѣ* // **Кіу*-з пракрит. *Кіава* «килим» [? — О. С.] (див.: Лер-Спл., 197—198; Роспонд, Стр., 104). За Т. Лер-Сплавінським, *Кіава* є графічн. вар. назви *Кьєвѣ*, де -у- = у, бл. до сл. **ы**, що сприймалося іноземцями як дифтонг *уі*, ототожнюван. ними з араб. *и* перед *ј*; -*ја* (з дуже передн. -а після *ј*) є д.-р. є перед тверд. приголосним; кінцеве -а- це або знак (не звук) т. зв. «*alīaf otiosum*», або (в зх.-європ. вар.) засіб лати-

нізації (пор. фінал -*ia* в пазвах *Scasovia* «Краків», *Sandomiria* «Сандомір» і под.). У спотворен. *Kitava* (зам. **Kiava*) -і-, на його думку,—

це у (?), а с.-гр. *Κί(α)βα* — *Кьєв*, тобто посесив на -*ѣв*- (?) від ім. *Кіи* (Лер-Спл., 197—198). Інакше вважає С. Роспонд, посилаючись на «неіохідність» *Кьєанъ* від *Кьи* (пор.: *трѣбчане*, не «трубчевчане», від *Трѣбчевскъ*; *рыляне*, не «рыльщане», від *Рыльскъ*; *козляне*, не «козельщане», від *Козельскъ* і под.; Левашов, 68), витлумачуючи араб. *Ки*- і як *Ку*- // *Ки*-, обстоюючи флективне -а (пор. араб. *Fraga* «Прага», *Sutaska* «*Sutëska*»), а не «*alīaf otiosum*», заперечуючи латинізацію за допомогою -а (слід -*ia*) та ототожнюючи с.-гр. *Κί(α)βα*, *Κί(α)βα*, *Κ(α)βα* [? — О. С.], що є, мовляв, ближчими до *Кіава* // *Кіава*, ніж до *Кьєвѣ*, ніби-то «штучно» створен. в зв'язку з псевдоетимол. реконструкцією *Кьєа* й під контактно-топоніми. впливом: **Kūjava* > **Kujava* ↔ *Вогісєвѣ* ↔ *Кујєвѣ* (Роспонд, Кьєв, 106—110). «Реконструйовану» таким чином «*Куяву*» зближують з укр. діал. «*куйава* «вершина гори» (Дрогобиччина), «непрохідні хаші на горі» (Старосамбірщина), «бугор», «маловідома країна» (Ніковський, 385), «стара, напівзруйнована хата» (Калущина); гуц. «*куйєва* «пусте й відлюдне місце»; «*куйєви* «швидкі, кам'яністі потоки», «гірські верхівки» (Нгабес, 41); польськ. *куяву* «піщаний бугор», (діал.) *кујає* «шуміти», *куј* «вихор» (Brückner, 280) і под., що не знайшло підтримки (див.: Роспонд, *Miscellanea*, 38—43). Проблематичність ідентифікації *Kūyāba* // *Kūjava* з *Кьєвѣ* посилюється: 1. картою араб. географа XII ст. Ідрісі, де їх подано як різні об'єкти на різних тер.: *Кіів* (*Кіау*) на Дніпрі (пор. ще *Кініов*; Смірнов, 197), а *Кьєву* — далі на сх., «ближче до Булгара» (Рыбаков, *Идриси*. 14, 38; Березовець, 72), що показує безпідставність припущення про «переробку» д.-р. літ.-цем **Кьєви* на *Кьєвѣ* (Роспонд, Кьєв, 107); 2. наявністю ще й тепер назв на *Куяв*- у сл. топонімн. системі; пор.: відоме з XV ст. с. *Кьєви*, воно ж *Кьєви* й под. в кол. Кам'янецьк. пов., очевидно, суч. Соснівка Ярмолинцьк. р-ну Хм; х. (*Кьєви*) Тр УРСР; *Кьєва*, с. в кол. Калузьк. губ. і р., п. Болвил. Десни, в РРФСР; с. *Кьєв* у Моравії ЧССР; кол. м. *Кьєва* й с. *Кьєвици* на Полабщині, ряд назв із цим коренем у ПНР тощо (Тр., Под., IX, 485; Машт., Дн., 187; Шафарик, II, II, 182, 204), які здавна вживаються паралельно із назвами на **Кіів**-. Очевидно, «*Кьєвіа*, *Кьєви* — це одне, а *Кіів* — походження іншого» (Родаченко, 4). Вар. *Кьєва*, засвідчені гр., араб., лат., д.-сл. дж., показують, що форми на *Кі*- // *Ки*- (*Сі*-, *Ші*-, *Кі*- й под.) поступово змінюються написаннями на *Ку*- (*Шу*-) // *Кі*- (**Кі**-, *Ші*-тощо), в кирилич. фіксаціях — **Кь**- > **Ки**- (**Кі**-, **Кі**- і т. ін.); прасл. **Кі*-, за Ю. О. Карпенком, могло дати лише «*Сі*-», чого не спостерігається. Отже, **кū*- > **Кь**-, а також посесив (*Кьєвѣ*) на -*єв*- від ім. *Кьи*, як і їхня слов'янськість, не викликають сумніву й не суперечать типовим моделям: історичним (ранньосередньовічним) — «територіально-родовий союз із містом... у цент-

рі й очолюваний його старійшиною-князем» (Державин, Из., 146); топонімічним (найпродуктивніша для епохи феодалізму) — відантропонімі. присвійн. прикметник на *-ев- // -ов-* (Карп., Давн., 291); антропонімічним — особова назва *Кыи > Кий* відома на Наддніпрянщині не тільки за д.-р. літ-ми й козацьк. реєстрами XVII ст., а навіть і тепер, зокрема й у *Киеві* (Редько, Суч., 98; Родаченко, 4) та ін. Антропонім *Кий* (< *Кыи* до *кѡвати*) надійно етимологізується на сл. ґрунті; пор. укр. *кий* «дубина, палиця з потовщенням на кінці» (Грінченко, 773), кол. різновид зброї, використовуван. слов'янами в бою (Петров, Етн., 17), також «молоток»; пор. лит. *kūjis* «молот», латиськ. *kūja* «палиця» й под. (Būga, I, 449). О. С.

КЫЕВСКАЯ: I. волость; тер., належна до м. *Кіева* й *Кийвського* кн-ва; 1141, Всеволодъ... река сѣдиши в *Кыевьскои* волости (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 309), в *Киевскои* волости (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1142, просимъ оу тебе Черниговьскои и Новгородскои волости. а *Киевскоб* не хочемъ (т. ж., 311); 1144, знамение. за Днѣпромъ в *Киевскои* (*кыевскои*) волости (области) (т. ж., 314), в *Киевскои* волости (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); б. д., прежде Новгородская волость і потомъ *Киевская* (XVIII ст., НЛСХС, I). I. Ж.

II. земля, тер., належна до *Кийвського* кн-ва; 1026, Ярославъ... поиде х Кіеву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпръ: единъ *Киевскую* землю, а другій Сверхскую землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 90).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

III. митрополія («митрополия»); тер., підлегла д.-р. митрополитові; 989, А се число... епискупій в Русѣ (в руси): первая *Киевская* (*кыевъская*, *кыевская*) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), а також: Переяславская... Володимирская... Галичская... Перемышльська... Лучьская... Хльмская... Туровская... Суздальская... Сарьская... Коломенская... Самборская... Пермьская... Епископи Преславстїи (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред.. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... Переяславская... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 1).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

IV. сторона; землі на п. б. Дніпра, попл. м. *Кіева*; 1171, на *Киевскую* сторону (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 361); 1144, паде снѣгъ великъ въ *Киевскои* сторонѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1185, на *Киевскоую* сторону (т. ж., 646); 1187, в *Киевскои* сторонѣ (т. ж., 655).

Релятиви на *-ьск-* від ойконіма *Кыевъ* (див.). I. Ж.

КЫЕВЪСКЫЕ: I. ворота в м. Володимирі-

Волинському (Ук. ПСРЛ, II, 183), суч. райцентрі Вл; 1157, около города. Гюрги ста оу Грид-

шныи воротъ. Арославъ оу *Киевскихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, около града, Юрьи ста у Гридшиныхъ воротъ, а Ярославъ у *Киевскихъ* воротъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65). А. К.

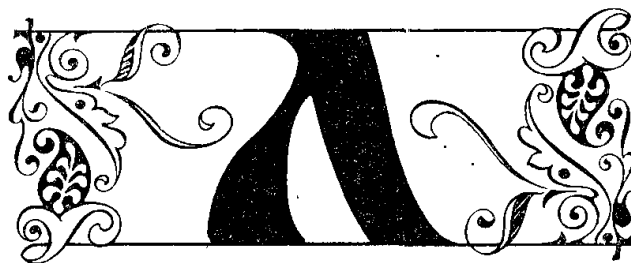
II. гори, на п. б. Дніпра, де виникло м. *Кийв* (насамперед, *Старокийвська*, Щековиця й Хоревиця); 854, и придоша къ горамъ *кыевъскимъ*, и узрѣста городъ *Кыевъ* (НЛ, I, 107); 945, подлѣ горы *Киевския* (т. ж., 110); 882, къ горамъ ихъ *Киевскимъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 945, горы *Киевския* (т. ж., 55); возлѣ горы *Киевския* (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 43—44); 882, внизъ по Днѣпру къ горамъ *Киевскимъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 269); 945, подлѣ горы *Киевскія* (т. ж., 283). I. Ж.

Релятиви на *-ьск-* від ойконіма *Кыевъ* (див.). I. Ж., А. К.

КЫЕВЪСКЫИ: I. перевіз («перевозъ») через Дніпро навпроти давн. *Кіева* і тер., де пізн. виникла Воскресенська Слобідка (тепер у складі м. *Кіева*); можливо, й у д.-р. часи тут було пос., де пізн. розходились дороги, на сх.—Басанська й на пд. сх.—Остролуцька (Новицький—КС, 1882, ноябрь, 356—357); 1146, идоша до нихъ до Вышегорода. и до Нѣпра до оустья Десны и до перевоза до *Киевского* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 327). I. Ж.

II. шлях («пѣть») між мм. Білгородом *Кийвскои* землі (суч. с. Білгородка *Киево-Святѡшиньского* р-ну Кв й *Кіевом*); 1159, и пришедь къ Бѣлугороду и ста на *Киевскомъ* пути (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), къ Бѣлугороду ста на *Киевскомъ* пути (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69).

Релятиви на *-ьск-* від ойконіма *Кыевъ* (див.). I. Ж.

ЛАЗАРЕВЪ, м-р («монастырь») у Києві (?) (Ук. ПСРЛ, II, 221); тепер не простежується; 1113, престависа игуменья *Лазорева* монастыря (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276), *Лазарева* монастыря (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 290); пор. 1657, «миза» *Лазаровщина* під Києвом, належна Київськ. уніатськ. кафедрі (ХВБВ, 1880, № 13, с. LXI); до 1803, *Лазаревщина*, тепер Фефанія, передм. Києва (Похил., УКР, 102; Петров, 158), де, можливо, й був *Лазарів* м-р, якому належала *Лазаревщина* (П. Л., 34). Її назву (також д. *Лазарев-*

ская) пов'язують з ім. місц. пасічника-монаха *Лазаря* (Сементовский, Киев, 238).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. ім. *Лазарь* (який, очевидно, в цьому м-рі мав вищий духовний сан; тоді це «монастир, де править *Лазарь*», на зразок *Стефановъ* (див.) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232); пор. *Іонинський* м-р (він же Свято-Троїцький) у Києві за ім. його засновника (Захарченко, 10). І. Ж.

ЛЕКОВНАА, ур., у Волинськ. землі (Батюшков, 12); тепер побл. м. Мельниця Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва окола Мельницъ. *Лековни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798).

Іменник на -ън- від антропоніма (?) *Лековъ* (Илчев, 300); в основі ім. *Лек(а)* (ч. і ж.), *Леке* (Морошкин, 111) чи *Леко*, скорочене від *Алеко*, *Алекси(й)* (Илчев, 300). А. К.

ЛИМЕНЬ, зат. Чорного моря; гавань кол. м. Корсунь (див. *Корснь*); тепер у межах м. Севастополя Крм; 988, Иде Володимеръ. с вои на Корсунь... и затворишася Корсуонани... и ста Володимѣрь... в лимени (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—95), обь онъ поль города въ лимени (ПСРЛ, I, 1846, 46; текст модернізовано), в лимени (лименни) (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 35), на Корсунь градъ Гръчеський... об онъ поль града въ Лименъ (XVIII ст., НЛСХС, 54).

Семантичним способом від д.-р. *лимень* (пор. *лимень* у Срезневського, II, 22) «лимани», з д.-гр. *λίμην* «порт, гавань, пристань; пристанище, сховище; місце збору, зосередження» (Дворецкий, I, 1029). О. С.

ЛИПА, ур. (Барс. 113), с. (пор. с. *Ліпа* Дубнівськ. р-ну Рв) чи р., л. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра, у Волинськ. землі тепер у Горохівськ. та Млинівськ. р-нах Рв (пор. XIX ст., с. Голятинъ при р. *Липѣ*) (СГУ, 314); 1283, и поиде ѿтоль мимо Кремѣнцъ. ко Перемялю. тоу и срѣте Володимеръ князь с питьемъ и с дары на *Липѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 892); пор.: *Ліпа*, *Гнилі Ліпа*, *Золоті Ліпа* — три л. пр. Дністра; *Ліса Ліпа* л. Собу л. Пд. Бугу; *Ліпа* пр. Німану, дві пр. Сожу тощо.

Як іллір. з переходом $\bar{u} > i$ [ы? — В. ред.], бо: 1. чимало таких рр. належать до бас. Дністра й земель, прилеглих до нього (напр., бас. Стиру), та позначених іллір. особливостями; 2. тут можливий формально-діахронічн. зв'язок *Ліпа* ~ *Луна*, де первинним, важким для розуміння, була назва *Луна* (пор. бас. Ірпеня), яку відносять до іллір. і кельт. на сл. тер.; пор. *Lupia* пр. Бзури, *Lupawa* (нім. *Lupow*) вп. в Балтійськ. море; істор. *Lupia* (суч. *Lippe*) пр. Рейну, лат. *Lupia* (в Калабрії), *Lupita* (в Апулії), що походить з і.-е. *leup- // *loup- // *lup- «рвати, дратв», а фонетико-афіксально — *Струпа* (бас. Дністра; Трубачев, 154—155; Rozwadowski, 4—5 та ін.). А. К.

ЛИСТВЪВНЬ, м., в Чернігівськ. землі; на р. Руді п. Снову п. Десни (Ук. ПСРЛ, II, 170); суч. *Малий Листвин* Ріпкинськ. р-ну Чрг (Андріяшев, Сувер., 104); також *Листвин* (Насонов, 226); 1024, Мстиславъ же слышавъ. взиде противу има к *Листвену* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 148), къ *Листвену* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 135), *Лиственю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 89), *Листвену* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 329).

Субстантивований ад'єктив на -ън(ъ) від *листвѣа*; пор.: *Красьнъ*, *Пьсьчънъ*, *Чьрвьнъ* і под. (Никонов, КТС, 355; Борек, 110; Роспонд, Стр., 26); як від «лѣствицьноѣ» сходження, — мовляв, молоді князі проходили через «ліствицю» (драбину) волостей на шляху до головного чернігівськ. столу (Верзилов, 108, 109); пор. ще: *Великий Листвин*, с. Чрг; *Листвин*, с. Жт і р., л. Норину л. Ужа п. Прип'яті; *Листвина*, с. Чрк і р., п. Росі п. Дніпра; р. *Листвяна* л. Кальчика п. Кальміуса вп. до Азовськ. моря й под. (СГУ, 317). А. К.

ЛИХАЧЕВЪ, двір («дворъ») священника *Лихача*, в давн. Києві, на Подолі; 1161, Половци. въѣздаху в городъ. просѣкаюче столпие. и зажгоша дворъ. *Лихачевъ* поповъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма *Лихачь*; пор.: укр. 1446, а писа[л] старецъ пахнотїи *лихачевъ* братъ (Розов, 155); рос. 1464, *Лихачь* Сахарусовъ (Тупиков, 284). І. Ж.

ЛОПАСЬНО, пос., в Чернігівськ. землі; як: 1. с. на л. б. Дніпра; *Лопастни* (Макс., Прилож., 59); 2. в кол. Моск. губ. (Барс., 115; Насонов, 226—227; можливо, суч. с. *Лопатні* Ріпкинськ. р-ну Чрг); 1176, ѿлежь же проводивъ. и възвратиса во свою волость. к *Лопасну* (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 602).

Ад'єктив на -ън- від *лопаст-*?; пор.: рос. *лопастый* «домовик», в'ят. діал. *албастый*, *лобастый* (від *лоб*?); перм., в'ят. *албаста*, *лобаста*, *лопаста* «русалка» із кипчацьк. *albasty* «злий дух» (Фасмер, I, 69). А. К.

ЛОХТЬ, р.; як на тер. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 181); однак, за літоп. свідченням, р. протікала за її межами, де «ходив» угор. король після втечі з Галицьк. землі; 1226, король же... поиде и земли борзо. Данилови же пришедшоу... ко Городькоу. и Гльбъ с нима. и мовляцимъ имъ поиди княже на корола. по *Лохти* ходить (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749). Назва темна. Л. М.

ЛЪБНО, пос. (с.?) чи ур., в Переяславськ. землі; суч. м. *Лубні* Пл; ~ 1096 (в «Поѣченїи» Володимира Мономаха), на Бонака к *Лубьну* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1107, приде Бонакъ. и Шаруканъ... и ини князи мнози. и сташа окола *Лубьна* [а руські князі — О. С.] ...идоша на половци къ *Лубну*. и... бродишася чресъ Сулу (т. ж., 282); 1106, окола *Лубна*... къ *Лубьну* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 258), в лѣто 614. Побиша князи Русьсти Половецъ на Суль у *Лубіа* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 29); *Лубна*... к *Лубну* (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 389); 1149, у *Лубьна* (т. ж., 47); 1107, окола *Лоубна* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 72), 1552, земля *Лубни* (АЮЗР, VII, I, 102); 1596, в селе *Лубни*, на реце Суле (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 183); 1597, подъ *Лубнями* (Сб., 4); 1617, Stary i Nowy Lubeński i m(iasto) Lubni albo Alexandrow paz-

wane (Žg. dz., XXI, 598); 1618, Stare i Nowe Lubnie Alexandrow zwane (Žg. dz., XXII, 177; від ім. кн. Олександра Вишневецького); 1632, въ Лубняхъ (Южн. лет., 16); 1638, подъ Лубнями (т. ж.), ку Лубнямъ (1730 р., Величко, IV, 206), miasto Lubnie (АЮЗР, VI, I, прил., 449), въ Лубняхъ, зъ Лубень, до Лубень (Величко, I, 78—79); 1658, къ Лубнямъ, города Лубень (Акты ЮЗР, IV, 126); 1666, Лубні (Самовидец, 99), Лубны (МПК, 37); XIX ст., городъ Лубни (Арандаренко, I, 271); XX ст., Лубні (Андрияшев, Сівер., 10); суч. Лубни (літер.) й (місц.) Луб'ни (ОКІМ) як двоїна до кол. Лѣбно (П. П. Критенко.— Рец.).

Похідні: 1638, Лубенській пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лубенская (Реестра, 268), Иванъ Лубенець (т. ж., 16); 1666, Мишка Лубенскої (МПК, 76); 1677, ключъ Лубенский (Астр., Луб., 40); XVII ст., р. Лубенка (Бочк., Луб. стар., 7); XVII—XVIII ст., полкъ Лубенский (Бод., Пам. кн., 56); XIX ст., р. Лубянка (т. ж., 9); 1855, призв. Лубенській-Бичъ (СД, 375); поч. XX ст., Лубенщина (Лаз., Луб., 89); суч. Лубен'с'кий р-н (ОКІМ).

Як згадка про кол. ліси (Сергеев, 343), від лѣбъ «деревинна кора» (або «волокно льну, конопель, кропиви») (Никонов, КТС, 243); пор.: польськ. łubno, łubna, чes. Lubno, Lubná, польськ. й луж. łub, чes. lub «кора», поморськ. lěb(in)а «пруття для плетіння»; в основі прасл. *lub- // *ljub- з і.-е. *louh-, *leubh- (Роспанд, Стр., 26); лит. luba «дошка», латиськ. luba «гонт» тощо. Очевидно, субстантивований ад'єктив на -ьн- від д.-р. лѣбъ в значенні «луб'яне, дощане, дерев'яне» (Стрижак, ППНП, 92), «крите гонтом» (?). О. С.

ЛѢКОМЛѢ, г-ще («городище») в Переяславськ. землі; суч. с. Лубімія Оржицьк. р-ну Пд; 1179, Роустии [князі.— О. С.] поидоша за Соулоу. и стаха близъ городища. Лукомля (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 613); 1320 (Гор., 217) і 1597 (Милорадович, Ст., Луб., 187); 1604, Lukoml (Žg. dz., XXI, 466); 1607, Лукомль (Лаз., Луб., 96), Sloboda [? — О. С.], (Žg. dz., XXI, 598); 1625, у Лукомль (Астр., Луб., 55); 1638, ку Лукомлю... на Суль (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, на Лукомлю (Воссоед., III, 405), из города Лукомны (т. ж., 352); 1654, города Лукомля (т. ж., 539); 1679, по Лукомле (Самовидец, 147); 1733, Лукомский... в мѣстечку Лукомль (КС, 1890, IX, 480); 1748, въ... Лукомьб (Малама, II); XVII—XVIII ст., Лукомль, Лукамье, Луколе, Лукомь (ОАІМ), Лукомья (Южн., лет., 83); XIX—XX ст., Лукомье (ЛВП, 176; Мак., Гор., 30); 20-ті — поч. 30-х років XX ст., Луком'е (Андрияшев, Сівер., 10); суч. Лубімія (ОКІМ); рідше, Лубімія (ІМСУ Пд, 786); діал. Лукомія, Лукоміе, Лукоме (МЕ, 958).

Похідні: 1638, пов. Лукомский (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лукомская (Реестра, 294), Кузма Лукомский (т. ж., 298), Олекса Лукомець (т. ж., 23); 1777, р. Лукомка (Лаз., Луб. полк, 77); XIX ст., Лукомльській «кремль» (Малороссия, 420); суч. Лубіміська с/Р (АТПУ—1969, I, 340); ур. Залубімія; с. Лубіміщина (через антропонімну стадію) в Полтавськ. р-ні Пд

та ін.; мешканці: луб'іміці, лукомець, луб'імічани.

Як від (нар.-етимол.): 1. д.-р. лѣжъ «цибуля» (?); 2. лѣжа (лѣжа) «звинина, вигин» (Срезневский, II, 50) і «млин» (?) — в селі є кути Лука й Млинівка; 3. лѣжа «затока, берег затоки чи річкової дуги» («поселення на луках») (МЕ, 1958); 4. того ж кореня, що й Прилѣжъ (див.) — «п р и л у к а х, низьких заплаваних сінокісних місцях» (Лаз., Луб. полк, 77); пор. ше рос. лукома «звивистий яр» (Мурзаевы, 144), «вигин яру» (Пособ., 30) тощо. Можливо, посесив на *-j (ь) від антропоніма *Лѣкомъ (пор.: Тихомль < *Тихом- + -jь; польськ. Radom тощо) (Роспанд, Стр., 64—65). О. С.

ЛѢТАВА, пос., в Чернігівськ. землі; на р. Лутаваці (Новицький, II, 449; Насонов, 227); суч. Лутава Козелецьк. р-ну Чрг; 1155, и ту снашася въ Лоутавы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 482); 1159, въ Лутаваб (т. ж., 498); 1175, и пришедше Ростиславичи и Яро-славъ пожгоша Лутава и Моровиеск (т. ж., 599); 1159, в(ь) Лутанв (XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 64; к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 68).

Як: 1. від д.-р. лѣтъ; пор. рос. лут «лико, кора липи» (Фасмер, II, 536) із давнім, контамінованим на сл. ґрунті суф. -ава; 2. «дикий, лютий, злий» один із компонентів бінарної опозиції «темний» (lut-) — «світлий» (lub-) (Железняк, 250—261); пор.: Lutowe, Lutkow (Trautmann, I, 80) і под.; 3. від прасл. *ljut- з первинним топографічн. значенням (Šmilauer, I, 263; Schütz, 35). Лѣтава (помилк.— Лѣтана) від однойменного гідроніма, — пізн. Лутава(к)а, — з давн. контамінованим суф. -ава або прасл. (Sławski, 130), продуктивним у сх.-сл. топонімії, — ана (?); як того ж (?) походження, що й лат. lūtum (див. Л(т)тава) «калюжа, болото»; пор. ще: польськ. Lutynia, Lucicza, с.-х. Ljuta, укр. Люта, Лютенка (Роспанд, Стр., 73); р. Ljutava бас. Сави в Югославії (Dickelmann, I, 25) й под. А. К.

ЛѢЧЬСКАЯ, волость, тер., у Волинськ. землі; суч. прил. Лубіцький і суміжні р-ни Вл; 1158, Ярополкъ. вда... Небльскую волость. и Дервьскую. и Лучскую (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 492), Лучскую (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 67); Лучскую (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 63).

Релятив на -ьск- від ойконіма Лѣчьскъ (див.). А. К.

ЛѢЧЬСКЪ, м., на р. Стир, у Волинськ. землі; суч. м. Лубіцьк, центр Вл; 1085, Ярополкъ же оставивъ мтръ свою и дружину Лучьскъ. бѣжа в Лахы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, Пута... пришедъ к Лучьску (т. ж., 272); 1149, Изаславъ... бѣжа Лучьску (т. ж., 322); 1150, Володимерко же... приде к Лучьску (т. ж., 328); 1151, въ Луческъ, въ Лоуческ (т. ж., 336;

XV ст., ЛПС, 67); 1085, в Лучькб (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1097, к Лубіцьку... Лучьку... Луческъ (т. ж., 247—248); 1149, ѿ Лучьска... Лоуческъ... к Луческою... в Лубіцьки

(т. ж., 387—389); 1150, И приѣхавъ съсѣде в Лоуческъ. оутрѣи... поѣха ѿ Лоуческа Пересопничи (т. ж., 395); 1154, Мъстиславъ Изяславичъ... оутече и оубѣже в Переяславль. и пойма жену свою. иде в Луческъ (т. ж., 475); 1156, Лучьску (т. ж., 484); 1226, и приа Лоуческъ Арославъ (т. ж., 750); 1259, Коуремьсь стоящю оу Лоучка... Лоуческъ бѣ не оутвержень... пришедшоу к Лоучьскоу (т. ж., 841—842); 1287, Кондрать... поѣха ко Лоучкоу. бывшоу же емоу. в Лоучки... и... из Лоучка в Гаи (т. ж., 907—908); 1400, воюючи даиже до Великого Лучска (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 229); 1085, въ Лучьску... къ Лучьску (к. XVI ст., ГСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1149, къ Лучьску (т. ж., 46, 47); 1156, Мстиславъ Изяславичъ... посла ихъ Лучьску (т. ж., 64); 1157, иде Ярославъ Изяславичъ изъ Лучьска (т. ж., 66); 1212, Ингварь опять иде къ Лучьску (т. ж., 118), Луческъ Великій на Стыри (А се грады Волянськіе) (т. ж., 240), а Люборта приналь Володимеръскыи кнѣз к дотыце. во Володимеръ и в Лоуческъ (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 71), и даст емѣ Лоучко (т. ж., 161), Луческъ Великій на Стыри (ПСРЛ, II, 1843, 163; текст модернізовано).

Похідні: 1185, ходиша бо кнази Русстии вси на Половци... и Галичьская помочъ. и Володимирьская. и Лучьская (ПСРЛ, I, 1962, 394—395); 1085, Володимеру же пришедшу к Лучку.

даша Лучанѣ (ПСРЛ, II, 1962, 197); 1174, Яро-славъ. Лучьскыи (т. ж., 577); 1158, Небльскую волость, и Деревьскую и Лучскую (ПСРЛ, XXV, 63), Неболскую волость и Деревскую и Лучьскую (ПСРЛ, VII, 67).

Субстантивований релятив на -ьск- від д.-р. лѣка «кривизна, вигин, затока» (Срезневский, II, 50); пор. ще: укр. *лука* «вигин, утворений річкою», «заплавна лука»; рос. *лука* «великий, довгий вигин річки», «дуга; крута, довга меандра», «мис, затока», «вигин», «лучний або лисовий простір у річковій дузі» (Фасмер, II, 531; Никонов, КТС, 243; Роспонд, Стр., 81). А. К.

ЛЪК(Ъ)НА (-л), р., в Переяславськ. землі; п. Сейму л. Десни; тепер Конотопськ. р-н См; як пр. Виру (Насонов, 226); 1127, и Мстиславича Изяслава посадилъ Курьскъ и изъимаша послы ихъ на Локнѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296); 1128, Ярополци посадници. на Локнѣ приведоша ѣ къ Ярополку (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 291).

*Як: 1. (*Лѣкна) із Lukna; пор. рр. Жемайтська *Лукна*, лит. *Luknė*; оз. латиськ. *Lukna* (ТТ, 193); 2. (Lōknia) із Lūkne; пор. сл. *lūkno*, чes. *lekno* «пупрае алба», лит. *lūkne* «кубышка желтая; пупраеа lutea» — похідне від *lūkna «болотяне місце, вгущ» тощо (Vīga, I, 460—461); сюди ж: рр. *Локня*: 1. л. Богайчихи п. Сули; 2. п. Сули л. Дніпра; 3. л. Виру л. Сейму; 4. п. Клевені п. Сейму; 5. п. Сейму л. Десни; 6. п. Ворскли л. Дніпра; 7. л. Реті л. Есмані л. Десни л. Дніпра; 8. п. Псла л. Дніпра (СГУ, 325); *Локня*: п. Случі п. Прип'яті; *Локниця*

1. л. Стоходу п. Прип'яті; 2. п. Свидівки п. Уборті п. Прип'яті; *В. Локня* п. Неруси л. Десни і под.; сс. *Локня* у Кролевецьк., Роменськ. й Сумськ. р-нах См. А. К.

Л(Ъ)ТАВА, м., в Переяславськ. землі; як суч. м. *Полтава* Пл на р. Ворсклі л. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 181); 1174, Кобакъ и Кончакъ. шлѣ къ Переяславлю. Игорьъ же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха Върсколь оу Лтавы къ Переяславлю [! — О. С.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568—569); у Хлебниковськ. й Погодинськ. сп. Ипат. літ.: переѣхал роскол волтавы къ переяславлю (т. ж.).

Як іменник на -ава, досить поширений у балто-сл.-герм. гідронімії, від кореня *lūt- на означення заболоченості (Стрижак, НРП, 78): **lūtawa* < *lūtawa; лат. *lūtum* «болото, грязь, глина», *lūteus* «глиняний, глиняний, кальний, заболочений, пустий»; лит. *liutūnas* «калюжа» (Vīga, III, 650); *Лутупе* — сіножать у Жомойтськ. землі (Спрогис, 175); а також *Лѣтава* (див.) у Чернігівськ. землі. Пор. ще: і.-е. *lat- «вологий (грунт)» // картв. *lāw-* «змочувати» (Иллич-Свитыч, II, 31). О. С.

ЛЫБѢДЬ, р. («ручай»), п. Дніпра, в давн. Києві; суч. *Лыбідь*; поч. pobl. зал. ст. Київ-Волинський, гирло біля с-ща Корчуватого (Київ, 341—342); 968, и не баше лъзъ конѣ напоити. на *Лыбеди* Печеньзи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 67); 980, быша ему водимыя. Рогньѣд юже посади на *Лыбеди*. идеже ныне стоить сельце Предъславино (т. ж., 79—80); 1151, и стаха возлѣ

Лыбедь (т. ж., 332); 1230, над ручаи *Лыбе* (т. ж., 455); 965, 968, 972, 975, 980, 981, на *Лыбеди* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 55, 67; XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 115; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 239, 247; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 354, 358; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 60; т. с., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 171; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 24; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 44, 47; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 34, 41; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 288, 294; ПСРЛ, XXVII, 190; XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 17; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 21, 24; ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 21, 23); 1136, и чресь *Лыбѣдь* (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1146, чересь *Лыбѣдь* (т. ж., 326); 1151, приде Дюргии къ Киеву. и ту стаха полкы. по оной стороны *Лыбеди*. и начаша битися ѿ *Лыбедь*. Андрѣи же Гюргевиць и Володимеръ Андрѣевичъ. с Половци налегоша силою и тако переѣхаша *Лыбѣдь* (т. ж., 431), ѿ *Лыбѣдь*.. в *Лыбѣдь* (т. ж., 432); 1150, оу *Лыбеди* (т. ж., 31); 1177, и побѣже Стославъ чересь Днѣпръ оустью *Лыбеди* (т. ж., 604); 1230, над(ъ) ручаи *Лыбеди* (т. ж., 51); 962, 972, на *Жлыбеди* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 13); 1150, у *Лыбеди* (т. ж., 38); 1230, надъ ручаи *Лыбеди* (т. ж., 73); 981, на *Лыбѣди* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 12); 1230, над ручаи *Лыбеди* (т. ж., 209); 980, на *Лыбѣди* (1-ша

пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 30); 1150, оу *Льбеди* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII, 186); 1150, възль *Льбед* (т. с., ПСРЛ, XXV, 50), по оной сторонѣ *Льбеди... о Льбеди... перевхаша Льбед... перешед Льбед* на болоньи... в *Льбед* (т. ж., 52); 1230, над ручан *Льбеди* (т. ж., 124); 1151, възль *Льбедь* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 187), о рѣцѣ *Льбеди* (т. ж., 188); 1230, надъ ручей *Льбеди* (т. ж., 99—100), надъ ручай *Льбедь* (т. ж., 100); 980, на *Льбедию*, идѣже нынѣ сельце Предславино (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 65); 1150, възль *Льбѣдь... о Льбѣдь* (т. ж., 114); 980, на *Гниббли*, идеже нынѣ сельце Предславино (XVI ст., ПСРЛ, IV, I, 56); 1151, възль *Льбедь* (ПСРЛ, VII, 52), по оной сторонѣ *Льбедь... о Льбеди* (т. ж., 53); 1230, надъ ручай *Льбеди* (т. ж., 136); 1150, возле *Льбедь* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII, 472); 1491, *Льбѣдь* (АЮЗР, VIII, IV, 158); 1533—1535, *Льбеда* (поверхи *Льбеды*) (ТКДА, 1904, XII, 677); 1631, *Libeda* (z młynarza па *Libedy*) (АЮЗР, VII, I, 371); 1694, *Лебедь, Либедь* (Пам., II, I, 286—316); 1695, *Калыбедь* (ПК); 1701, *Либедь* (Максимович, II, 253); 1747, *Lebed'* (па *Lebediu*) (АЮЗР, III, III, 374); 1750, *Лебед* (т. ж., 528); 1784, *Либедь* (ККГ); 1802, *Льбидь* (ЦДІАК, ф. 492, оп. 34, од. зб. 181); 1848, *Льбядь* (ВСОРИ КГ, 16); 1859, *Льбедь* (КГВ, № 6, 43); *Льбедка* (ПК); 1913, *Lybed'* (Rulik., ОРК, 49); 1978, *Либидь* (МЕ).

Походні: 1729—31, земля *Либедская* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 45); 1761, ур. *Льбедское, Lybed'* (АЮЗР, III, III, 713, 715); оз. *Либидь* (біля гирла р. *Либидь*; ОКІМ); пор.: м. *Льбедь* («Сестра же ихъ *Льбедь*, надъ рѣкою *Льбедью* свои осады положили, таможе и городъ на пригорку високомъ согради отъ своего имени *Льбедь*»; Киевск. синопс., 21); 1237, р. *Льбедь* пр. Клязьми, біля м. Володимира (ПСРЛ, I, 1962, 463).

Як із: 1. угор. *lebedes* «тримтіня, дрижанця», *lepes* «хід, успіх», *lepedo* «убрус» та ін. сармат. (?), бл. до авар., що нібито дає підстави стверджувати заснування м. *Кьивѣ* (див.) аварами (Стрекалов — Уч. зап. Моск. универс., 1835, май, № 11, 301—319); 2. сканд. *Ulfhedr* (Jakobson, 546—549; Фасмер, II, 538—539); 3. сл. *лѣбедь* і відповідно *лы-* до *ле-* й *-ла:* *лыб-* з **улб-*, як *лаб-* < **алб-* (Потебня — РФВ, I, 75; Преобр., I, 441); 4. рос. діал. *льва* (Зеленин — ИОРЯС, 1903, VIII, IV, 259); 5. гідронімами на *-бед-*; пор.: *Убедь, Вытебедь* та з глухим вар. *-пет-*, як *Припеть, Икопеть, Гнилопеть* і под. (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 269); 6. **līb-* (пор. рос. *лыбонь* «верхня частина голови тварини»), прасл. **lībъ* «лоб»; пор. рос. *взлѣбок* «бугор» — у зв'язку з Дівич-горою біля гирла *Либеди*; суф. *-ель*, як у *мокр-едь*; літоп. зв'язок гідроніма з ім. дівчини як наслідок пізн. переосмислення (Іванов, Топоров, 122—123). Імовірноше, з тим же коренем, що й в укр. *лїбати* «клїпати очима» (Грінченко, II, 357; Сенчук, 141); *лїбці* «мотузка з прив'язаним м'ясом для ловлі риби» (Грінченко, II, 357); *лїбада* «страва з розтертого пареного пшона й піджареного розтертого конопляного сім'я» (Корзюнок, 112); *лїбати* «повільно випасатись (на

росяній траві)», «видобувати нафту»; *лїбець* «жебрак»; *лїбити* «брати? збирати?» (Грінченко, II, 357); білор. діал. *лїбіла* «пристосування для ловлі раків» (Бялькевіч, 253); *лїбазіна* «дубець» (Кривіцкі, 126); *лїбазіць* «істи повільно, не відчуваючи смаку, перебираючи» (Бірыла, 3 лексікі, 35); *лїбаць* «багато спражно пити; жлуктати» (СБГ, 694); рос. діал. *улыбчатый* «вузькодонний, вертлявий (човен)» (Барсов, Прич., XIX); *лыбок* (место) «грузьке (місце в болоті)» (Машт, Мат., 59); с.-х. *лїбати* «гойдатися, коливатися, хитатися» (Толстой, 376); *лїбраст* «миршавий» (Речник, 202); *либа вода* «љуља се, wogep, fluctuare» (Караціћ, 338); болг. діал. *либам* «істи неохоче» (Гутшмидт, 74); лит. *lubà* «lubų lenta» (LKŽ, VII, 669), *lūpūs* «такий, що легко здирається» (Откупщиков — Ballistica, 1974, X (I), 17); лат. *lūbicus* «плавкий, слизкий, рухливий, гнучкий, швидкий, рідкий» (Дворецкий, Лат., 601); д.-сакс. *lubbi* «сік, отрута»; ірл. *luib* «трава» (BzN, 1957, II, 122); алб. *lubërtinë* «болого» (WAD, 288); герм. **līb-* «lose hangen», нн.-герм. **līb-* «відколывати»; звідки прасл. **līb-* «вода» > **lībēdь* «багнисте місце» із суф. **-ēdь*; пор.: укр. діал. *вѣршидь* «верхів'я (верхн. ч. бас.) якоїсь річки», *стрѣмльидь* «крутий берег річки» (Грицак, 75, 79); рос. діал. *быстредь* «швидка течія, глибоке місце із швидкою течією на річці», *мокредь* «болого» (Азарх, 151—152). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1984. I. Ж.

ЛЬВОВА, земля; тер., належна до *Льв(ов)а*; суч. Льв?; 1284, Телебоуга же... поиде назадъ на *Лвовоу* землю. на городъ (городок) на *Лвовѣ* и стояща. на *Лвовѣ* земль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 894).

Посесив на *-ов-* від д.-р. особ. ім. *Львъ* (див. *Львовѣ*). О. С.

ЛЬВОВЪ, м. («град», «город(ок)ъ»; «місто; место»), Галицька, а потім Галицько-Волинська земля, суч. м. *Львів* Льв; 1259, *Львова* (съ *лвова*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 841); 1261, *Левѣ* розмета. Даниловъ и Стожекъ. *Ѧтоль* же пославъ. *Лвовѣ* розмѣта (т. ж., 849); 1281, Лестько взА Переворескъ. городъ. *Лвовѣ* тоже (т. ж., 890); 1283, Телебоуга же... поиде назадъ на *Лвовоу* землю. на городъ (городок) на *Лвовѣ* и стояща. на *Лвовѣ* земль (т. ж., 894); 1287, пошель. с Телебоугою на *Лвовѣ* (т. ж., 900), *Лвовѣ Великій* (у «Сп. руських міст») (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1279, Лешко король поиде за нимъ, и взять градъ Преорскъ и *Лвовѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1340, Казимеръ, король Польскій... прїйде... подъ *Лвовѣ* и обляже его (т. ж., 349); 1361, 1497, 1589, во *Лвовѣ* (т. ж., 350, 361, 369); 1442, около *Лвова* (т. ж., 356); 1498, *Лвовѣ* (т. ж., 361); 1412, we *Lwowe* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 153); 1583, у во *Лвове* (т. ж., Баркулабовск. лет., 177); 1592, у месте Виленском братство навчоных людей до себе на поратунок прибавили з места *Лвовского* Григория Раготинца, Стефана Зизания (т. ж., 178); 1246-го великий князь Данила Романович... самодержец всеа Руси, взя сыну своему *Льву* в жену дщерь вельли короля венгерского.

И сей *Лев* созда великий град *Львов*, на рекши и его от своего имени (к. XVII ст., ПСРЛ, ХХХІ. Лет-цы посл. четв. XVII в. Мазуринск. лет-ц, 71); 1267, *Лев* Данилович, забывши Войселка, славу и милость от руси одержал безопасно, сам в русских князствах, Подляском, Вольнском, Киевском, Звиногородском и Подгорском ...*Лвов* з двома замками на своемъ заложил (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Прилож., 209); 1495, до *Лвова* (т. с., ПСРЛ, ХХХІІ. Хр. Лит. и Жмойтск., 98); 1509, *Лвов* (т. ж., 103); в ст.-укр. грамотах *Лвовъ* під 1378, 1408, 1478 та ін.: *лвова*, *лвова*, *ливова*, *илвова*, *lwowot*, въ *Лвовъ*, *Лъвъ*, оу *ливовъ*, *лівовъ*, *илвовское* мѣсто, мѣсто *Ливовское* та ін. (ССУМ, I, 541); 1648, *Лвовъ* (Самовидец, 15); 1653, *Лвовъ* (Величко, I, 105); 1654, ку *Лвову* (т. ж., 163, 258); 1675, *Лвовъ* (т. ж., II, 371, 578); 1693, we *Lwowie* (т. ж., 197); 1652, за *Лвовомъ* (т. ж., 32); 1680, 1723, we *Lwowie* (АЮЗР, I, IV, 37; АЮЗР, III, III, 33); фолькл.: Войско збирає підъ *Ильвѣвъ* жене, Підъ *Ильвѣвъ* жене, *Львѣвъ* розбиває (колядка; Гол., Нар., III, II, 114); Ой хоче бо вѣнь *Львова* добути, *Львова* добути, собъ паномъ бути. Ой тамъ мѣщане, панове *Львѣвщане* (т. ж., 57); Приїхала швачка съ *Львова* У неї тиха мова (Конотоп. пов.; Чубинський, IV, 192); поет. (XIX ст.) *Львіград* (Устиянович, у кн.: Письм., 311); польськ. *Lwów*, у пам'ятках також: *Lowow*, *Lywow*, *Lwow* (SG, V, 496); гр. *Litbon*, *Litbada*, *Λεββίος*, *Λεωντοπόλις*; нім. *Lemborg*, *Lamberg*, *Lemburg*, *Löwenburg*; франц. *Leopol*; лат. *Lemburga*, *Lamburga*, *Leontopolis*, *Leopolis*, *Leonc*, *Livovia*, *Leopolya*; тур. *Li*, *libo*, *libot*, *libow*, *libadir*; вірм. *liof* (SG, V, 496); місц. укр. *Л'віу*, *Л'віу*.

Похідні: с. *Львовокъ* (*Ильвовокъ*; польськ. *Ulwówek*, кол. Жовківськ. пов.; Головацкий, 182); 1589, со Гедіономъ Балабаномъ, епископомъ *Лвовским* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 370), епископъ *Лвовскій* (т. ж., 371); 1440, *Лвовские* и Трёмбелские волости (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Хр. Лит. и Жмойтск., 82); 1524, Турки и татаре *Лвовскую*, *Сьлуцкую*, *Белзскую*, и *Подолскую* землю округне зоевали (т. ж., 106); в ст.-укр. грамотах: *левоскии*, *левоскьи*, *лвовьскии*, *лѣвѣскиѣ*, *ливовакѣи*, *ливовакѣи*, *лвовскы*, *лвовскы*, *илевскии*, *илѣвѣскии*, *илѣвѣскии*, *илѣвѣскии* (ССУМ, I, 541); 1694, епископъ *Лвовскій* (Величко, III, 252); *лвовяне*, жителі м. *Львів*; 1340, *Лвовяне* же, не имѣюще ниоткуда помощи, поддашася Казимѣру королю (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 349); фолькл.: На *Львѣвъ* наверне, *Львѣвъ* ся здрыгне, А всѣ *Львовяне*, а всѣ мѣщане, Выносе' ему сребло а злото (Гол., Нар., III, II, 114).

Субстантивований посевив на -ов- від д.-р. особового ім. *Львъ*, як звався син кн. Данила Галицького (Дашкевич, 91—92; SG, V, 583; Никонов, КТС, 244; Стрижак, Ет., 83); пізн. зазнав переосмислення на зоографічн. основі; пор. старовинн. герб м. — *лев* у відкритій брамі міськ. муру з вежами. Л. М.

Л(Ь)ТИЦА, р., п. Трубежа л. Дніпра; суч. *Льтійця*, або *Альта*; гирло в м. Переяслав-Хмельницький Кв, кол. Переяславль Руський, столиця Переяславськ. кн.-ва; 1149, Ростис-

лавъ... пойдоста во *Лто*... ИзАславъ же и Ростиславъ пришедши к Переяславлю и переѣхавше *Лтицю*... и стага по Трубежю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378—379). Як р. **Льтъць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 181).

Іменник на -ицА від *Л(ь)то* (див.). О. С. **Л(Ь)ТО**, об'єкти в Переяславськ. землі, бас. р. *Альти* пр. Трубежа л. Дніпра; прибіл. в Бориспільськ. р-ні Кв; тепер не простежуються:

I. пос., виникле навколо ц.-усипальниці, присвяч. кн. Борисові й Глібові; 1015, Борису же възвратившюся съ вои... и ста на *Льтъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132); 1152, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лтъ* (т. ж., 294); 1117, въведе Глѣба изъ Мѣньска.

Володимѣрь. и црковь заложил на *Льтъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285); 1149, ИзАславъ же ста пришедь оу Витчева... Ростиславъ... тоу перебрѣдоста Днѣпръ. и *Отуду* пойдоста во *Лто* (т. ж., 378); 1015, Борисъ... стал бѣ на *Алтѣ* шатры (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 34), Борисъ, якоже ся бѣше воротилъ, и сталъ на *Алтѣ* шатры (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 318); 1124, Володимѣрь Манамахъ Всеволодичъ... церковь воздвиже прекрасну на *Лтъ* (т. ж., 26); 1159, воеваша Половци около Носова и до *Лта*,.. тогда же о Котельницѣ воеваша и Шоломницу взяша (т. ж., 71).

Семантико-метонімічно (за суміжністю) від *Л(ь)то* II (див.). О. С.

II. поле, воно ж (?) **Льтъское* (див.); 1172, пѣренесена быста Бориса и Глѣба съ *Льта* Вышегороду (XIII ст., НЛ, I. Лет. старш. изв. Синодалън. сп., 17); 1015, Борису же възвратившюся съ вои. не обрѣтиши Печенѣгъ... и ста на *Льтъ* пришедь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132), послании же придоша на *Льто* (т. ж., 133); 1125, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лтъ* (т. ж., 294); 1078, на *Алто* поле (XIII—XIV ст., НЛСХС, 77); 1019, на *Алто* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 131); 1078, придоша... Половци мнози; Изяславъ же и Святославъ и Всеволодъ изидоша противу имъ на *Алто* (XV ст., НЛ, I. Лет. младш. изв. Комисс. сп., 186); 1150, на *Олто* (XVI ст., ПСРЛ, ХХIII. Ермолинск. лет., 38); 1015, 1019, на *Л(ь)тъ* // на *Алтѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 118; НЛ, I. Лет. мл. изв. Комисс. сп., 170; ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Уваровск. сп., 117) // на *Алтѣ* (т. ж., Супральск. сп., 15); 1002, Борис стал бѣ на *Алтѣ* шатры... Ярославъ... възде на *Алту* [! — О. С.] (ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—39); 1015, послании же придоша от Святополка на *Лту* [! — О. С.] (т. ж., 32), Барис остася токмо со отроки своими, идыи х Киеву, и ста на *Алте* реде [! — О. С.] (ПСРЛ, ХХХІ. Лет. посл. четв. XVII в., 50); 1019, Ярославъ... прииде на *Алту* (т. ж.).

Похідні: 1154, Половци окола Переяслав-ла. пожгоша бо села... *Летскую* божницю (1377 р.; ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344), *Ляцкую* божницю (XVI ст., ПСРЛ, ХХ, I. Львовск. лет., 117).

Безафіксімним способом (-о як наслідок узгодження зі словом б о л о т о) від *lūt- // *lūt-, пор. *Лѣто*). Див.: *Ал(ь)та*, *Л(ь)тава*. О. С.

ЛЪТЪСКАА, божниця, вона ж ц. *Святою Мученикѣ Борисѣ и Гѣлѣбѣ* (див.) на р. *Алти* п. Трубежа л. Дніпра, в р-ні м. Переяславля Руського; суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв; 1154, много зла створиша Половци окола Переяславля. пожгоша бо села вса. ни *Летьскую* божницю (1377 р., ПСРЛ, I. 1962. Лавр. лет., 344).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Л(ь)то* (див.); пор.: 1125, тьмъ и церковь прекрасну созда на

Лтѣ (*алтѣ*)... идеже ста Бориса кровь прольюна бы (ПСРЛ, I, 1962, 294); 1117, Володимерь. и цркъв заложн на *Лѣтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

ЛЪТЪСКОЕ, поле в Переяславськ. землі; прибл. в суч. Бориспільськ. р-ні Кв; побл. ур. (поля) *Лѣто* бас. р. *Алти* л. Дніпра; тепер не простежується; 1019, Приде Стополкъ с Печенѣгы... и Ярославъ собра множество вои. и възде противу ему на *Лѣто*... поле *Летьское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 144), Приде Святополкъ с Печенѣги... А Ярославъ... изыде противу ему на *Алто*... и покрыша поле *Лятское* обои множества вои (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 49), на *Алту*... и покрыша поле *Лятское* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 39), на *Алто*... поле *Лятское*; вар.: поле *ляцкое*; *латинское* (!) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 226), на *Лто*... поле *Лятъское* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 24).

Релятив на -ьск- від *Л(ь)то* (див.). О. С.

ЛЪТЪЦЬ, р., в Переяславськ. кн-ві; тепер р-н м. Переяслава-Хмельницького Кв; як (Ук. ПСРЛ, II, 169) р. *Л(ь)тица* (див.). суч. *Льтиця*, або *Альта*, п. Трубежа л. Дніпра; 1074, бѣ бо Иаковъ пришелъ с *Летьца* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 187); у рукоп. кол. Моск. духовної академії (XV ст.) — *Лтца*, у Радзивілівськ. літ. (к. XV ст.) — *Лтьца* (т. ж.).

Іменник на -ьць від *Л(ь)то* (див.). О. С.

ЛЮБОМЛЬ, м., в Галицьк. землі; суч. *Любомль*, райцентр Вл; 1287, поѣха Кондрать ко Мьстиславоу. и приѣха во Берестни. и... приѣха в *Любомль*... из *Любомла* пригна *Іарь* такъ *ІАхъ* из *Люблина*... и приѣха во *Любомль*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 907—909); 1288, во *Любомли* (т. ж., 918); 1289, в *Любомли* (т. ж., 926).

Як від антропоніма-компози́та **Люб-о-милъ**, типу польськ. *Wsemil*, д.-р. *Богомилъ* й под. (Купчинський, 118, 119), точніше, від первинних діеприкметників, антропонімів на -ом-, -им-; пор. польськ. *Radom*, *Слосіт* (Роспонд, Стр., 64); очевидно, посесив на *-j(ь) від особового ім. **Любомъ* (пор. суч. сх.-сл. антропонім *Любим*) з і-епентетисм (*Agutaa*, 48). А. К.

ЛЮБЪЧЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. зем-

лі при впадінні р. Болгача в Дніпро; суч. смт *Любеч* Ріпкинськ. р-ну Чрг (Насонов, 227); 882, *Слегъ*... поиде внизъ. и взА *Любечъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 907, на Киевъ... Черниговъ... Переяславль... Полтъськъ... Ростовъ...

Любей (т. ж., 31); 1015, к *Любичю* (т. ж., 141); 1051, града *Любча* (т. ж., 156); 1154, и розбѣгошасА Ростиславъ на *Любечъ* (т. ж., 343); 1148, нача ИзАславъ молвити... а поидемъ к *Любичю*... и тако ИзАславъ... поиде... к *Любичю*. идоша же до *Любча*... и ста ИзАславъ оу *Любча*... и есть рѣка оу *Любча* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361); 1154, Ростиславъ... перебѣже Днепръ ниже *Любца* (т. ж., 475); 1159, взАти Черниговъ съ... Моровиескъ. *Любескъ*. *Сургощъ*. Всеволожъ (т. ж., 500); 904, И на грады Рускіе: на Киевъ... и на *Любечъ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII, 4); 1500, А се имена тьмъ градомъ... *Любечъ* (т. ж., 196); 1016, къ *Любичю* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 175); б. д., *Любечъ* (т. ж., 476); 907, на Рускія грады, на Киевъ, таже на Черніговъ... и на *Любечъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 1015, и изыде (Святославъ) противу къ *Любичю* обь онъ поль Днѣпра (т. ж., 325); 1097, Придоша Святополкъ, и Володимерь... и сняшася у *Любча* (т. ж., 12); 1148, приде ему вѣсть и от брата его Ростислава, яко идеть, а *Любобѣжъ*, пожегль (т. ж., 43); 1154, Ростиславъ же бѣжа на *Любечъ* къ Смоленську (т. ж., 63); 1159, взяхъ Черниговъ со семію города пустыхъ, Моровійськ, *Любечъ*, *Оргиче*, Всеволожъ (т. ж., 69); б. д., *Любечъ* (т. ж., 240); 1015, Святополкъ... изыде противу къ *Любичю* обь поль Днѣпра (XVII ст., ПСРЛ, III, 1841. Новгородск. лет., 209); 1014, отъ града *Любеча*, постриженикъ. Святыя горы (т. ж., 208); 989, на другое лѣто бысть съча у *Любца* (XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Пековск. лет, 176).

Похідні: 970, Володимерь бо бѣ отъ Малуши ключницѣ *Сльзины*. сестра же бѣ Добрына. оць же бѣ има Малкъ *Любечанинъ* (ПСРЛ, I, 1962, 69), Малко *Любчанинъ* (ПСРЛ, VII, 989); 1097, и снашасА *Любачи* на оустроеныѣ мира (ПСРЛ, I, 1962, 256).

Як від: 1. **Ljub-* (< **ljub-*) + -ьсь у фізико-геогр. (топограф.) значенні; пор. польськ. *Lubsko*, *Lubczesko*, *Lubiensko*; с.-гр. (у Константина Багрянородного) *Тѣлюбѣца* (артикуль те + *любѣца* «*Любѣца») (Роспонд, *Miscellanea*, 31); 2. етноніма *Любь* + *-itjo; пор.: Вѣ Афеговъ... части... Роусъ, Чюдъ... Меря... *Любь*, *Ляхове* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Постниковск. лет-ц. Найімовірніше, посесив на *-j(ь) від особов. ім. **Любьк-* (< **Ljub-* + -ьк-); в основі **ljub-* (> *l'ub-*) «дорогий, милий, любнмий» (*Svoboda*, 77; Никонов, КТС, 245); пор.: 1269, *Libeč* < **Ljubec* < *Ljubьk-* + j(ь) (*Pročous*, II, 578); вар. *Любьць* є пн.-д.-р. діал. (Роспонд, Стр., 35); *Любескъ* — за аналогією до назв типу *Моровиескъ* (див. *Моровиескъ*) й под. А. К.

ЛЮТАА, р., біля м. Звенигорода (Галицьк. землі; очевидно, суч. р. *Білка* в с. Вѣрхня Білка Пустомитівськ. р-ну Льв); 1208, Половци... крѣпци налегоса на на... ѣдоущимъ напред ними к

Лютюи рѣцѣ оже быша не прѣхалѣ ЛАховѣ и Роусѣ и сошедше препровадиша рѣкою *Лютюю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 725).

Як 2-га назва р. *Бѣлка* (див.) (Зубрицький, III, 48; Ильницький, 16—17). Пор. ще: 1471, р. *Лютая* п. Шелоні, місце битви між новгородцями й псковичами (Ук. ПСРЛ, II, 188); рр. *Люта* (2) в бас. Десни, *Лютенька* л. Псла, *Лютка* в системі Десни й Прип'яті (СГУ, 333) та ін.

Семантичним способом від д.-р. прикметника *лютий* «дикий, лютий» (Срезневский, II, 96—97). Див. ще *Лѣтава*. Л. М.

ЛАДЬСЬКІЄ, ворота, пд.-сх. в'їзд у давн. Київ, у р-ні суч. пл. Жовтневої Революції (Толочко, 91); як у верхн. валу на Іванівській дорозі, що вела на Печерськ із Старого міста; навпроти них, у нижн. валу, були (до 1820 р.) Печерські ворота (Закревский, Лет., 156—157), залишки яких відкопано 1981 р.; 1151, А. Городеньский. Борисъ оу *Ладьскихъ* воротѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427), друзии противоу *Ладьскимъ* воротомъ напѣсцѣхъ бѣахоутса (т. ж., 432); 1240, подѣлѣ вратѣ *Ладьскѣхъ* (т. ж., 785); 1151, а Борисъ Городцій у *Лятскихъ* воротѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1240, Постави же Батый пороки къ городу подѣлѣ врата *Лятскаа* (т. ж., 145); 1523, *ладьскіи* ворота (Новицкий — КС, 1882, XI, 358). Пор.: ур. *Ляди* на п. б. р. Уші п. Прип'яті п. Дніпра, біля смт Поліське Кв (ОКІМ).

Як від етноніма ЛАХЪ (Закревский, Лет., 156; Закревский, I, 439; Соловьев, III, 39), власне, *ЛАДЬ, припускаючи тут квартал, у якому жили *поляки* (Довнар-Запольский, 60). Імовірніше, релятив на -ЬСК- від *лада* (*ладина*) «розчищена лісова галявина» (Юрченко, 59—61); пор. укр. *ляда* «місце в лісі, оброблене й зоране під посів хліба (слово задесенське)» (Білецький-Носенко, 216); *лядо*: «1. бугор у лісі, зарослий сосною, 2. поляна в лісі» (Марусенко, 236), 3. «підвищене місце в лісі» (с. Млинок Олевськ. р-ну Жт; ОАІМ); ст.-рос. *ляда* «угіддя, сіножать, рілля або розчисть, зарослі лісом», *лядина*, *ляд* «угіддя»; *лядина* травная (Кочин, 184); рос. діал. *лядина*, *лядь* «болото, поросле кущами; низовинне місце» (Машт., Мат., 59), *лядїна*, *лядїнка* «низьке місце, поросле лісом» (Герасимов, 53), олонецьк. *лядина* «чаща дрібного лісу» (Барсов, Прич., 94); зрештою, від прасл. *lęd- (Лер-Сплавинский, 45). І. Ж.

МАЖЕВО, сільце («селцо», помилк. «лесцо»), біля Переяслава-Руського (Барс., 121); суч. Переяслав-Хмельницький Кв; навпроти суч. с. Зарубинці Кв; затоплене Канівськ.

вдсх.; 1151, и перебродиса оу Заруба. и стаща оу *Мажева* селца (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), и перебродися у Заруба, и остави товары у *Мажева* селца (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55); 1150, у *Мажева* (*Мжава*, *Мжва*) лесца (сельца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 114).

Посесив на -ов- від особового ім. з дієслівн. прасл. основою maz-. Пор. антропоніми Mazapu, Mazač, Mazal (Svoboda, 128, 139, 169), а також: в.-луж., н.-луж. maz. «дъгоготь, смола»; д.-р., ц.-сл., укр. *мазь* (Фасмер, II, 558), імператив *маж* і под. А. К.

МАЛОТИНЪ, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1139, и ходїста... Всеволодъ ис Києва. а Андрѣи ис Переяславла. к. *Малотину* (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 308); 1140, прииде Половецкаа земля. и князи Половецскіи на мирѣ. Всеволодъ ис Києва Андрѣи ис Переяславла къ *Малотиноу*. и сотвориша мирѣ с ними (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1139, къ *Малотину* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); *Малотинъ* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 200); *Милитинъ* (?) (Барс., 121, 126).

Як: 1. с. *Малютинці* побл. Яготина на р. Оржиці (Арандаренко, III, 234), кол. Пирятинськ. пов. (Бод., Пам. кн., 8), хоч і «без достатніх... підстав» (Андріяшев, Переясл., 11); пор.: 1699, с. *Малютинцы* «черезъ насъ осаженіе» (!) (Астряб, 82) і 1673, Сава *Малютинъ* «на реди Удан» (Модз., Мал. род., IV, 28); 2. «къ *Малотиноу*» — помилк. замість **Климатинъ* (?), згадан. в XIV ст. побл. гирла Сули (Ляск., Русск., 29). Імовірніше, посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Малота* (Живая старина.— Спб., 1898, IV, 460); пор.: д.-р. антропоніми *Малъ* «Малий», *Малѣша*; топоніми Malatyn, Malacip тощо (Smilauer, 1932, 492). О. С.

МАЛЫИ НОВЪГОРОДЪ, м., в Київськ. землі, г-ще якого виявлено в х. Ханбеків біля с. Заріччя Васильківськ. р-ну Кв; як сторожов. пункт на р. Стугні, зруйнован. печенігами (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128; Рыбаков, ЗБ, 92); 1030, преподобный Феодосій Київских пещеръ, родомъ отъ града Василева, близъ *Малаго Новаграда* вь земли Рустъй (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, III. Новгородск. 3-я лет., 210).

Атрибутивне словосп., в якому означення вказує на відносні розміри пос. (пор. д.-р. *Великий Новгородъ*; рос. *Великие Луки*; укр. *Великий* і *Малий Самбори* См тощо; *Мал-* того ж походження, що й гр. μάλον «дрібна (про худобу, вівці)», лат. malus «поганий» із «малий, недостатній», д.-ірл. míl «тварина», гот. smals «малий, незначний» тощо) (Фасмер, II, 564), а означуване є композитом (зрощення словосп. *новъ городъ*, що вказує на відносн. вік м.; пор.: *Старгард* у поморськ. слов'ян), 1-ша ч. якого є спільно індоєвропейського, як і сам тип найменування (пор. гр. Νεῦαπολις, гальськ. Noviodunum тощо), що відбиває характерн. для і.-е. племен тип розселення; відповідає сполуч. «градькъ малъ» (Іванов, Топоров, 128). Як загальна назва городка, побудованого на пустому місці (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128). І. Ж.

МАЛЫИ РѢТЬЦЬ, р., п. *Руту* л. Росі п. Дніпра; вона ж *Рѣтъць* (див.); 1151, Гюргии же перед нимъ заде полкъ своїми. за *Малыи Роутецъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435).

Складена назва: прикметник *Малыи* (вказівка на відносну величину) + гідронім *Рѣтъць* (пор. *Рѣтъ*). І. Ж.

МЕЖИБОЖЬЄ, м., на Поділлі; суч. м. *Межжибіж* Летичівськ. р-ну Хм; 1146, и да емоу Боужьскыи и *Межибье* (*межибоуже*) (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 330); 1147, Всеволодичъ ...держаше. оу Изаслава. Божьски и *Мечибуи* (*межибоуже*) Котелницю (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскыи. *Межибжие*. Котелницю (т. ж., 367); 1227. и даста емоу Перемиль. и потомъ *Межибожие* (т. ж., 753); 1257, Данил... взА

Межибжие (*межибоже*) (ПСРЛ, II, 1962, 838); 1148, *Межебожь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XV. Тверск. сб., 211), *Межбужье* (XVII ст. ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 45); 1507, за *Межибожемъ* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 365); 1148, *Межьбожие* (Летоп. св. 1497 г., 29); 1332, *Межибож* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1649, в городе *Межибожье* (Воссоед., II, 195); 1649, *Межибоже* (Самовидец, 20); 1654, подъ *Межибожемъ*, къ *Межибожу* (Величко, I, 175); 1670, w Międzybożu (т. ж., II, 275); 1687, pod Międzybożem (АЮЗР, III, II, 169); 1702, Międzyboż (т. ж., 458); 1720, w zamku Międzybożskim (АЮЗР, III, I, 283).

Похідні: 1234, Борисъ же. *Межибожьскыи* (*межибожьскыи*) (ПСРЛ, II, 1962, 774).

Іменник на *-ь(е) від гідроніма *Богъ* (див.) за допомогою преф. *Межи-*, що вказує на розміщення пос.— між р. *Пд. Бугом* і його пр. *Бужком* (істор. *Божькъ*). Л. М.

МЕЛТЕКОВО, с. в Чернігівськ. землі; як біля с. Стахорщина пд.-зх. м. Новгород-Сіверського Чрг (Андріяшев, Сівер., 105), де зх. с. зливаються рр. Ревна й Рванець (Барсов, 123) пр. пр. р. Снов п. Десни; як нелокалізоване (Насонов, 227); 1146, оу *Мелтековѣ* селѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Посесив на -ов- від антропоніма типу **Мелтекъ*; пор. ще: тюрк. *mülteka* «місце злиття», «місце сполучення» (ТРС, 653) чи *meldäk* «звляний» (про вовну) (ДТС, 340). А. К.

МЕОТИЯ, країна («страна»), суч. Надазов'я; б. д. [А]фету же... страны... Воспорию. *Меоти* (*меоти*)... Гарьмати (сармати). Тавріани... (скуфія)... Словъне... до Понетського моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Меоти* (т. ж., 1846, 2; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172, 308), *меотий* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), *Воспорь*, *Меоть*... Сарматия, Тавріани, Скуфія (ПСРЛ, I, 1846, 240; текст модернізовано), *Меоти* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10); пор.: вси желающе и хотяще великого княженія Кієвскаго, и нъсть никому ни съ кѣмъ мира, и отъ сего всѣ княженія опустѣша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чужіи облодаша и населища, а отъ поля Полов-

ци... и пусто сотворища (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 204); д.-гр. *Μαιώτις*, іон. *Μαιήτις* «*Меотида*»: 1. *λίμνη*, суч. Азовське море; 2. *κώρα*, обл. Азовськ. моря; звідси: *Μαιώτιχός* (*Μαιευτιχός*) «*меотійський*», тобто «азовський»; тут жили *Μαιώται*, іон. *Μαιήται* «*меети*», або «*меоти*» (плем'я бас. *Μαιώτις λίμνη*); пор. ще: *Μαιώτης*, іон. *Μαιήτης* «*Меот*», або «*Меет*» (р. в Сарматії, вона ж *Ταΰναίς*, суч. Дін), а також *μαιωτιστή* «*по-меотійському*», тобто на скіф. лад (Дворецкий, II, 1046); *Μαεότις lacus* (Білецький, Гidr. 38), лат. (у Плінія; I ст. н. е.) *palus Maeótis* (Семенов, I, 21); *Tanaim ipsum Scythae Silim (Sinum)* (Трубачев, *Tema Gundum*, 38), *vocant, Maeotim Tema Gundam, quo significant matrem maris* (Білецький, Скіфи, 72); *сіндомеоти* та ін.

Як із: 1. адиг. *mei* «сморід» і *jame* «болото, калюжа; твань», тобто «смердюче болото» (Погодин, К. вопр., 13); 2. іран. *mayavant* «місце, де відбувається парування» [?] (Фасмер, I, 63). Найімовірніше, з гр. *μαῖα* «мати; годувальниця»; пор.: *μήτηρ τοῦ Πόντου* «мати Понту» (тобто Чорн. моря) (Трубачев, *Tema Gundam*, 40—41). Див. *Сѣрожьское*, море. О. С.

МИКЪЛИНЪ, мм.: І. в Галицьк. землі; суч. с. *Микѹлиницѹ* Тереховлянськ. р-ну Тр; 1144, приде же к нему Изаславъ Двдвичъ с Половци. переємъ два города. Оушицю и *Микѹлинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и оуверни ієму Всеволодъ. Оушицю. и *Микѹлинъ* (т. ж., 312), възворити емоу Всеволодъ Оушицю *Микоулинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); 1202, И пришедшо емоу на Галичь. и срѣтоша и боаре Галичкыи. и Володимирьстии. оу *Микоулина* на рѣцѣ Сереть (т. ж., 717); 1675, *Tatarow 8 tysioncy u tyle z turkow do Polski wpadzy Mikulince, Podhauce u Terporol spustowawszy...* (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лет. Панцырного и Аверки, 202); 1758—1765, in oppido Mikulince (АЮЗР, I, IV, 546). Л. М.

II. в Київськ. землі, на р. Хоморі л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; суч. с. *Микѹлин* Гошанськ. р-ну Рв; 1169, и приде къ *Микѹлинѹ*. и ту придоша ему Берендичи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533), и поиде Мстиславъ къ Кієву на столъ ... и приде къ *Микѹлину*, и ту придоша къ нему Берендичи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); пор. *Микѹлинъ* на р. Шоші п. Волги в Тверськ. землі (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). А. К.

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Микѹла*, похідн. від *Николаи* (Морошкин, 122; Петровский, 322); пор. аналогічні д.-р. назви мм. у Київськ., Вологодсько-Пермськ. та ін. землях (Ук. ПСРЛ, II, 203; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). Л. М.

МИРОСЛАВЬСКОЄ, с., біля Витацівськ. броду, pobl. суч. с. Витаців Обухівськ. р-ну Кв (Новицкий — КС, 1882, XI, 358); ще як на л. б. Дніпра, навпроти пос. (Андріяшев, 44); тепер не простежується; належне тому ж власникові, що й м. *Мирославецъ* Київськ. землі (Тихомиров, 162; Новицкий, II, 505); 1151, и

сташа на Витечевъ оу *Мирославскаго* села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

Релятив на **-ьск-** від д.-р. особового ім. *Мирославъ*, яке носив київськ. боярин, згадан. у «Пространной Русской Правде» як учасник наради на Берестові перед вступом Володимира Мономаха до Києва (Тихомиров, 161—162); пор. *Мирославиць* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). І. Ж.

МИХАЙЛОВЪ, м., в Київськ. землі, pobl. Перепетового поля (Андріяшев, 51); суч. с. *Малá Михайлівка* Сквирськ. р-ну Кв, бл. ур. *Васильковъ* гонь (нібито за ім. д.-р. кн. Василька, XII ст.) й р. Рут (Андрієвский — КС, 1882, IX, 453); як на р. Золотоноші л. Дніпра (Неволин, 66—67) або на місці суч. с-ща *Михайлівське* (Барс., 125) Карлівськ. р-ну Пл; 1172, *Василко* же *Ярополчичь* оувѣдавъ ъ. из *Михайлова*... Тогда же Глѣбъ поиде на *Василка*. к *Михайлову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 550), обрѣте Половцовъ и побѣжденъ бысть отъ нихъ, яко едва во градъ *Михайловъ* убѣже. Слышавъ же о семъ Глѣбъ, приїде къ *Михайлову* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет. 312).

Посесив на **-ов-** від д.-р. християнськ. особового ім. *Михаилъ* (Роспонд, Стр., 69). І. Ж.

МИЧЬСКЪ, м., біля вп. р. *Мики* в Тетерів п. Дніпра; суч. м. Радомншль Жт (Андріяшев, 52); пор.: *Микгород*, його передм. (Похил., УКР, 161); 1150, *Ѹ Мичьска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330), и оугада *Изаславъ*. поити... къ *Мичьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412—413), Володимеру... съ Андрѣем и сташа оу *Мичьска* (т. ж., 416), у *Мычьска* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50); 1159 (?), *Мическъ* (Оп. КПЛ, 170).

Похідні: 1150, *Мичане* (ПСРЛ, II, 1962, 413), *Мичаномъ* (т. ж., 417).

Як від гідроніма бас. *Дону Мечь, Меча*, нібито похідн. від удмурт. теє «крутой, обривистий» (Роспонд, Стр., 66). Імовіріше, релятив на **-ьск-** від назви р. *Мика* л. Тетерева п. Дніпра (ГУММЗ, 35—36). І. Ж.

МОКЛЕКОВЪ, м., в Галицьк. землі; очевидно, між Теревовлем і Збаражем; 1211, потом же Лєстько не можаша приАти Галича. но шедъ воева... около *Моклекова*. и Збыража и Быковень взАтъ быс *Лахи* и *Роусью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Ермолаївськ. сп. Ипат. літ. також *клекова* (т. ж., 1843, 160).

Посесив на **-ов-** від особового ім.; пор. 1503, Губа *Моклаковъ* (Ук. ПСРЛ, I, 257; Морошкин, 66); формант **-ов(ъ)**, як дуже експансивний, додавався й до іншомовн. основ; пор.: *Комовъ*, *Моклековъ* (Роспонд, Стр., 76); рос. *маклак* «перекупник, маклер, шахрай» (Фасмер, II, 561), а також *моклок*, *моклак* «маслак; кістка, що стирчить від худорби в коней; місце під крижками»; «дика качка» (Даль, II, 339).

Як від (?) того ж кореня, що й укр. *моклак* «мокра місцевість», до *моклий* «сирий, вологий» (Нерознак, НДГ, 109). Л. М.

МОЛОЧЬНАМ, р., в Чернігівськ. землі; як р. *Малотіч(ка)* п. Десни л. Дніпра (Насонов, 227); поч. за с. Бугринівка Новгород-Сіверськ. р-ну Чрг; пор.: *Молочна*, *Малочна* (СГУ, 373);

1167, *Стославъ* же посла брата своего. *Ярослава* с Половци к Новугороду. и дошедше *Молочны* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 526); 1166, и дошедше *Молочны* рѣкы (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 74; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 78); пор. рр. *Молочні* на тер. України: 1. л. Кільчені п. Самари л. Дніпра; 2. п. Росі п. Дніпра; 3. в Надазов'ї; 4. в с. Пекарів Сосницьк. р-ну Чрг; 5. три потоки на Закарпатті й под. (СГУ, 373).

Семантичним способом від д.-р. *молочный* (Белецкий, 16); за мутний («молочний») колір води (Никонов, КТС, 272), що ймовірно. А. К.

МОРОВИЙСКЪ, м., в Чернігівськ. землі; як м-ко *Моравскъ* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андріяшев, 104; Насонов, 227); тепер с. *Морівськ*. Козелецьк. р-ну Чрг; 1154, а *Гюрги* ста оу *Моровишка* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344); 1153, оу *Моровьска* (XV ст., ЛПС, 71); 1139, *Ярополкъ* ... створи с нимъ миръ. столѣша оу *Моривьска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 302); 1152, Половци... *Якоже* быша оу *Моровьска* (т. ж., 457);

1154, *Стославъ* же оста Чернигову. а *Дюрги* оста оу *Моровишка* (т. ж., 478); 1160, снимасА

Ростиславъ с *Стославомъ* *Олговичемъ* *Моровишки* (т. ж., 504); 1175, и пришедше *Ростиславичи*. и *Ярославъ* пожгоша *Лутаву* и *Моровьскъ* (т. ж., 599); 1152, Приидоша же от *Олжичъ* к *Моравишску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1154, и *Юрьи* ста у *Моровишка* (т. ж., 61); 1159, взях Черниговъ... *Моровишкѣ*, *Любеч*, *Оргище* (т. ж., 65); 1152, къ *Моравійску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, у *Моравійска* (т. ж., 63); 1159, *Моровійскѣ* (т. ж., 69).

Релятив на **-ьск-** від *морава* (*Морава?* — *В. ред.*): 1. певна р., край і народ (*Moszyński*, PZ, 142); 2. апелатив у значенні «низовинна місцевість, луки, луги», зустрічається в основному в зх. і пд. слов'ян і об'єднує різні за походженням слова (*Rozwadowski*, 297); 3. із сл. *мурава* «луг» (*Lehr-Spl.*, 69, 70, 81); 4. (стосовно серб. назви) з античн. (мізійськ. або іллір.) *Margus* «рубіж, грань» (Георгієв, БЕ, I, 13—14) або з основою таг- «вода»; пізн. зміни за аналогією до пн. гідронімів на **-ава**; 5. з кельт. тагос «великий» (Погодин, 100); 6. (у Чехії) з лат. *Magus*, *Могана*, пов'язан. з іллір. тагус «болото», герм. «болотяна річка» (SB, 160); 7. з герм. **Maguz* «болотяна річка», адаптованим слов'янами (*Vasmer*, 550); *Моравія* як із д.-в.-нім. (Фасмер, II, 652), подібн. до сл. *мурава* «соковита лугова трава»; д.-р., укр., білор. болг., с.-х. «різновид водоростей», словен. «м'яка трава, газон» (Фасмер, III, 11); 8. з прасл. **mog-*, **mogje*, *mogava* «сира земля; поросла травою» (Роспонд, Стр., 66); 9. від д.-р. *моровеи* (Ященко, 68). О. Трубочов порівнює *Мораву* з дунайськ. *Могаву*, виявляючи як досл., так і догерм. мовні особливості давн. населення наддунайських обл. Європи (Трубочев, 51). Див. ще *Мѣравица*. А. К.

МѢНАРЄВЪ, м., в Болохівськ. землі (?); тепер не простежується; 1150, Володимиръ пе-

решель Болохово. и деть мимо *Мунаревъ* к Володареву (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1159, и дошедъ Изаславъ *Мунарева* (т. ж., 500); 1160, межи *Мунаревомъ* и *Арополчемъ* (т. ж., 505).

Посесив на -ев-; пор. д.-р. антропоніми *Мѣнзора*, *Мѣнтъ* (романськ.? — *В. ред.*), *Мѣневъ*, *Мѣнинъ*, *Мѣнехинъ* (Роспнд, Стр., 69), неясн. походження. Як із балт.; пор. лит. оз. *Mūpas*, білор. поле *Муней* (Нерознак, НДГ, 116). Л. М.

МѣРАВИЦА, пос., у Волинськ. землі; пор. кол. м-ко *Муравица* на р. Ікві Дубенськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 130); 1149, князь же Гюрги с братомъ своимъ *Вачеславомъ* и... дѣтми поидоша к Лучьску. Ростиславу Гюргевицю. с братомъ... Андрѣемъ. ходашо... с Половци... оу *Муравицѣ*. (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323), к Лючюску... оу *Муравици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 389), у *Моравици* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), у *Маравици* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), у *Муравици* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 112), у *Моравици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 1856, 47).

Іменник на -ицѣ від *пог-// *тиг-; пор. д.-р. *мѣрава* «соковита, лучна трава, дерен», укр. *мѣрава*, білор. *мѣрова*, болг. *мурѣва*, с.-х. *мѣрава* «різновид водоростей» і под. (Фасмер, III, 10—11); вважають, що назви з цією основою (пор.: р. *Морѣва* бас. Дунаю, в Чехії, Югославії; р. *Могавіса* бас. Вісли; обл. *Моравія* в Чехословаччині; р. *Муравля* бас. Дніпра; р. *Моравка* бас. Прип'яті і т. ін.) можуть бути різн. походження, залежно від тер. (Dickensapp, III, 45). Як від: 1. прикметника *могав- «темної барви»; пор.: дієсл. *mogati*, *marati* (Lehr-Spl., 193); 2. і.-е. *māg- із суф. -ава (пор. антич. *Μάρως*) на сл. ґрунті (за аналогією до *дѣбрава*, *дѣржава*) (Дуриданов, Развой, 227); 3. кореня пог-; пор.: назви рр. *Могзупа* бас. Олави; *Морица*, або *Марица*, бас. верхн. Дніпра; *Могпик* у Словенії й сл. апелятиви: рос. *морас* «болото»; *подморья*, *подморные* (места) «болотяні (місця)», чes. *погава* «мокре місце, вкрите травою», «річка, що тече болотяною долиною». Оскільки в Чехії та Югославії ці гідроніми фіксуються ще з досл. часів, очевидно, основа в них і.-е. (Георгиев, 1958, 257; Šmilauer, 1932, 289—290; Domański, 95—96; Никонсв, КТС, 274 та ін.). Як: 1. із лит. *māugus* «ряска» (Петров, Балтика, 16); 2. від д.-р. *мѣрава* «соковита лучна трава», «болотяні мокрі місця, вкрите травою» (Šlawski, Zarays, 98—99). Див. ще *Моровицкѣ* А. К.

МѣТИЖИРЬ, ур. або пос. (укріплений пункт), у Київськ. землі; суч. с. *Мотижин* (Похил., УКР, 59, 66; ПЗВ) Макарівськ. р-ну Кв; 1162, оу Котелниці... поидоша к Бѣлугороду. на *Мутижирѣ* и быша на Кучари (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 517); 1160, кь Бѣлугороду на *Мутижырѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1602, *Mutužyn*, *Motužyn*, *Motyžyn* (Žg. dz., XXI, 68, 75, 444), 1604, *Motyžyn* (т. ж., 503); 1795, *Мотыжинъ* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1. од. зб. 2086, 8); 1797, *Motyžyn*

(т. ж., ф. 486, оп. 6, од. зб. 103, 18 зв.); 1836, *Мятиженъ* (т. ж., ф. 442, оп. 785, од. зб. 87, 25); пор.: р. *Мутежеръ* л. Тур'ї л. Прип'яті п. Дніпра; с. *Муціжар* з вар. *Мутѣжеры* (ОМГ, карта) і *Мутижирь* (Зеленский, карта) в Калининськ. р-ні Гомельськ. обл. БРСР; оз. *Муту* на л. б. Прип'яті в кол. Мозирськ. пов. Мінськ. губ. (Зеленский, 255).

Посесив на *-j(ь) від релікт. антропоніма **Мѣтижирѣ*. Пор. ще антропоніми: д.-р. *Мѣтъ*, *Мѣгиша*; с.-х. *Mutimir*, *Mutibar*; польськ. *Maścimir*; д.-р. *Доброужирѣ*, *Домаужирѣ*, *Наужирѣ*; укр. *Стежир*; білор. *Пережир*; словен. *Nežig*; польськ. *Дотажуг*; чes. *Mojžig* та ін. (докладніше див.: Железняк — М-во, 1974, № 3, 62—66). І. Ж.

МѣЛЬСКЪ, м., у Волинськ. землі, кол. м. *Мильскъ* на р. Оствиці п. Горині (Барс., 130); як кол. мм. *Старій* і *Новій Мильск* Острозьк. пов. Волинськ. губ.; суч. м. *Мильск* Рожищенськ. р-ну Вл. неподалік м. Луцька; 1150, Изаслав же ида мимо Первосопницю... и ста оу *Мильска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), оу *Милеска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411), у *Мильска* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на -ьск-; пор.: 1. і.-е. *mī-// mou-, прасл. *mu- «пливти, текти» (Rospond, 189); прус. ап-тій-спап «миття», лит. *mau-dyti* «купати», д.-інд. *mī-tra* «сеча» (Роспнд, Стр., 66); 2. р. *Мылінка* пр. Десни л. Дніпра, а також луж. топоніми *Mielec*, *Mielczani* й д.-сл. етнонім *Μιλῆυχοί* в Греції (Rospond, 193) з основою *mēl-// ml-; як балт. походження, пор. топоніми: д.-прус. *Meluken*, *Myluken*, *Miluke*, *Miluks*; лит. *Milkutis*, *Milčius*; зокрема гідроніми бас. *Десни* — *Милча*, *Случь-Милча*, *Милеча* // *Мелечь* (ТТ, 134—195).

Як від д.-р. *мыло* «миючий засіб»; пор. гідроніми: *Мыльня* на Україні, *Мыльной* бас. Оки тощо (Нерознак, НДГ, 117). А. К.

МѣРЛЬ, р., л. Ворскли л. Дніпра; пд. ч. Переяславськ. землі; суч. *Мѣрло*; Пд, Хрк; 1183, за *Мѣрломъ*. и срътесѣ с Половци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 633), *мѣрълѣм* (т. ж.), за *Мерломъ* (т. ж., 1843, 128); 1498, Глинському Григорью меншому досталося Сѣверь-Глинщина и в Ворсклѣ, и *Мерла* рѣчка сѣверу до устья (ДР, II, 900); 1577, *Merla* (Žg. dz., XXII, 17); XVI—XVII ст., *Мерло* (КБЧ, 63), *Мерль* (Семенов, III, 227), *Мѣрля* (КРУ, 116).

Похідні: XVI—XVII ст., А по леву *Муравской* дороги от речки от Олешенки к речке к *Мерчику*, а *Мерчик*... пала в *Мерло* (КБЧ, 63); *Мокрий Мірчик* л. *Мірчика* л. *Мѣрлі* (-а) (КРУ, 116).

Очевидно, *Мірчик* із **Мѣрлѣчикъ?* пор. ще: *Мурѣфа* (< **Морафа* < **Морава?*) пр. *Мірчика*; територіально сюди ж *Муравський* (< **Моравський?*) шлях. Вар.: 1. *Мѣрлѣ* (з афіксальн. -і; пор. сусідні: *Пьвол*, *Псел* (< **Пьсьлѣ*), *Псло*; *Ворскло* (*Ворскла*) < **Вѣрѣскѣлѣ*; *Хорѣлѣ*; *Ѣгѣлѣ*; *Оріль* < *Єрель*); як від (?) *mēg-* // *mog-* // *mag-*, пор.: лат. *magē*, д.-в.-нім. *ma-*

гі, тегі «море»; англосакс. *mōg* «калюжа, болото»; гот. *megei*, ст.-нім. *muog* «болото», франц. *marais* «трясовина», сл. *море* тощо; 2. *Мёрло* < *Мьрль; пор.: *мьрети* // *мерети*, рр. *Мёртвий Донёць*, *Мертвовод*; укр. *мёрлий* і под. (Стрижак, НРП, 50; Трубачев, 138). Пор. ще иостратичне *m(ä)g* «хворіти, помирати»: семітохамітське *mг-* «хворіти» ~ і.-е. *тег-* «помирати» ~ уральське *m(е)g* «рана, біль», з одного боку, й *māg* «волога, вологий»; семітохамітське *mг* «вологий; дощ, водойма» ~ картвельське **maг-(eі)* «озеро, вологий ґрунт; хмара» (< «вологий») ~ і.-е. **мог-* «болото, водойма»; дравідійське *maг-ai* «дощ» ~ алт. *mōRä-* // *mūRä-* «море, річка; вода», — з другого (Иллич-Свитыч, II, 59, 60). О. С.

МЬСТИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. Мстислава, в Києві в «місті Володимира», тер., належн. суч. київськ. головн. телеграфу, буд. № 10 по Володимирськ. вул. (Богусевич, 17); 1147, и тако Игорь въста и вниде въ дворъ *Мьстиславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 352), и волокоша и съ *Мьстиславля* двора чересь

Бабинъ торжекъ на кнжъ дворъ (т. ж., 352—353). Посесив на **-j(ь)* від д.-р. антропоніма *Мьстиславъ*. І. Ж.

МЬЛЬНИЦА, м., у Волинськ. землі; тепер с. *Мельница* Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва окола *Мблницѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798); 1262, окола *Мблницѣ* (т. ж., 856); 1282, и тако поидоша вси. и Юрьн князь. с ними же идаше на Болеслава. *Іако* быша в *Мблницѣ* и прнсла к нему оць его Левъ (т. ж., 891).

Семантико-метонімічним способом: перенесення номенклатурн. терміна (*мблница*) на пос. А. К.

НАВОРОТЬ, «пос.» (не існуюче), внесене помилк. до реестру геогр. назв Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 261) на основі хибн. фіксації в одному з вид. Ипат. літ. прийменника *на* разом із *Ворота*, назвою гірськ. проходу між Галицьк. й Польськ. землями: 1268, обшешедше окола *Наворота* (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 203). Пор. в ін. вид.: обшешедше окола *на Ворота* (~ 1425 р., т. ж., 1962, 865). Див. *Ворота*. Л. М.

НАДОВО, оз., пд. давн. Києва; пізн. передм. Шулявщина, за Либіддо (Закревский, Лет., 174); тепер не простежується; 1146, и прииде ИзАславъ ко валови идеже естъ *Надово* озеро оу Шелвова боркоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 325), и нѣльзѣ бы имъ доѣха *Надово*мъ озеромъ. и поидоша на верхъ озера. и тоу быша имъ пророви *Ѡ* озера. а друзии ись Соуховъ Лыбеди (т. ж., 326). Пор.: 1964, оз. *Надков* у с. Орне Іванківськ. р-ну Кв (МЕ); р. *Надюнка* (вар. *Мбдянка*) л. Серебрянки л. Тясмина п. Дніпра (Похилевич, 647); р. *Надва* в бас. верхн. Дніпра з **Нады*, що пов'язується з д.-інд. *padī* «річка», гр. гідронімами *Νεδα*, *Νεδων* у Аркадії (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 286).

Як відантропоніми. посесив на *-ов-* (Фролова, 113). Імовіріше, від відом. в гідронімії Центр. Європи і.-е. **ned-* // *pod-* (Krahe — BzN, 1956, VII, I, 1—8) через балт. посередництво, набувши вокалізму *pad-* (ГТ, 197). Проте пор. ще угор. *padu* «великий» (*Nadyvarad*, м. в Угорщині) (див. Никонов, КТС, 283). І. Ж.

НЕБЬЛЬ, м. («городъ»), у Волинськ. землі; пор. с. *Нобель* Зарічанськ. р-ну Рв на однойменн. оз.; 1262, Князь же Василко... и оугониша *ю* [Литву.— А. К.] оу *Небля* города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 856).

Похідні: 1158, *Іарополкъ*. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость. и Дервьскую. и Лучьскую (т. ж., 492), *Небльскую* волость, и Дервьскую и Лучскую, и окола Києва (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63).

Небль // *Нобель* як від і.-е. **nohā-*, **nohāljo-* (можливо, й **nabh-*, бо і.-е. а й о в балт., герм. і сл. мовах злилися), **nohāljo-*, **nehāljo-*, розширен. за допомогою суф. *-lo-*; пор.: ст.-інд. *nābhya-*, *nābhā-*, *nābhā-* «відросток, пуповина»; ст.-прус. *nabis*; латиськ. *naba* «т. с.»; а також стр., які витікають з оз. *Нобель* і пов'язують його із системою Прип'яті, напр., із р. Струмінъ л. рук. Прип'яті в Зарічянськ. р-ні Рв (СГУ, 535); оз. *Nobel*, рр. *Nebel* (у Мекленбурзі), *Naba* (в Баварії), *Nibel* (у Вюртембурзі) тощо. Як геогр. термінологія, лексично пов'язана з чч. людськ. тіла й перенесена в топонімію (Rozwadowski, 135—141). Як заперечна частка *не-* + *-бѣль* (?); «білизна»; пор. укр. *нетѣч(а)* «стояча вода, болото» (Нерознак, НДГ, 119). А. К.

НЕБЬЛЬСКАЯ, земля («волость») із центром у м. *Небль* (див.); суч. с. *Нобель* Зарічянськ. р-ну Рв. на однойменн. оз.; 1158, *Іарополкъ*. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 492), *Небльскую* волость (т. ж., 1843, 82), *Небольскую* волость (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 67), отда на монастырь Печерській всю жизнь свою, *Небльскую* волость (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 305).

Релятив на *-ьск-* від ойконіма *Небль* (див.). А. К.

НЕЯТИНЬ, м., в Київськ. землі; пізн. с. *Янятин* Ружинськ. р-ну Жт (Андріяшев, 51; Гончаров, 237); на р. Растваці; належало берендичам (Чт. ОНЛ, 1889, № 3, 13); у «Списку городів руських» (помилк.) як сіверське, тому його відносили до Чернігівськ. землі (*Унеятинь*) (Ук. ПСРЛ, II, 265); 1071, Половци оу Раствоваца. и оу *Іатина* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), оу Раствоваца. и оу *Неятина* (~ 1425 р.,

ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), у Ростовца у *Неятина* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет., 138), у Ростовца, у *Неятина* (к. XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Унеятинъ* (т. ж., 240).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма **Неята*. І. Ж.

НИКИФОРОВЪ, двір боярина *Никифора*, в давн. Києві, в «місті Володимира» (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинн. ц. (Толочко, 122—123); 945, градъ же бѣ Києвъ. идеже естъ нынѣ дворъ Гордѣтинъ и *Никифоровъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ же бѣше Києвъ идеже естъ нынѣ дворъ Гордѣтинъ и *Никифоровъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), *Никифоровъ* (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. ім. *Никифоръ*, носій якого, — він же *Микифоръ* *Кыянинъ* в заголовку Правди Ярославичів, — брав участь у вишгородськ. раді 1072 р. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СВАТОПОЛЧЬСКИЙ, м., в Київськ. землі, воно ж *Сватопольч* (див.);

1223, Татаромъ же побѣдившимъ Рѣскыа кизи... и дошедшимъ... до *Новогорода Стогольскаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 509).

Лексико-семантичним способом від д.-р. *новъ городъ* (див. *Малыи Новъгородъ*) та прикметника на -ьск- від ойконіма *Сватопольч*. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СЪВЕРЬСКИЙ, м., в Чернігівськ. землі; суч. *Новгород-Сіверський*, райцентр Чрг; ~ 1096 (у «Повчєньи» Володимира

Мономаха), на Деснѣ... за *Новымъ Городо* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1146, Изаславъ... поидоша к *Новугороду*. и много зла створиша около *Новогорода* (т. ж., 314); 1152, к *Новугороду Свєрьскому* (т. ж., 339); 1141, и поаща Ростислава Гюргевича. и посадиша *Новгородъци*... *Новгородъ*. на столъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1142, иде Стославъ Коурьскоу. бѣ бо и *Новъ сѣда. Свєрьскъ* (т. ж., 309); 1143, Изаславъ... *ѿтолъ* иде къ друугому брату. своему. Стополкоу Новоугородоу... и приде Изаславъ из *Новогорода* оу Переяславль. свои (т. ж., 313—314); 1152, а Гюрги иде на *Новъгородъ*. на *Свєрьскии* (т. ж.,

458); 1164, Стославу съступи Чернигова. а собѣ вѣа *Новгородъ* (т. ж., 563); 1185, во всемъ Посемьи. и в *Новгородѣ Свєрьскомѣ* (т. ж., 645); 1140, Сватополькъ же, пришедъ в *Новъградъ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); 1144, а братъ его Святославъ бѣжа к *Новуграду* к *Свєрьскому* (т. ж.); 1186, И сняшяся у Переяславля Игорь Святославич из *Новогорода Свєрьского* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 91); 1146, Святославъ бѣжа къ *Новугороду Свєрьскому*... къ *Новугородцу*, и много зла сотвориша идуше власти Святославль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36); 1152, А Юрьи иде на *Новъгородъ Свєрьскій* (т. ж., 59); б. д., *Новъгородъ Свєрьскій* (А се грады Кієвскіє) (т. ж., 240), и князь пакъ великыи Кестоутен поидеть ко

Свєрьскому Новугородкоу... а ида ко *Сивєрьскому Новугородкоу* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 74); 1542, приходил Имень-Кирѣи царевичъ и со многими людми... и к *Новугороду Свєрьскому* (XVII ст., ПСРЛ, XXIX, 142); 1604, *Новгородок Сєверскій* в Спаской' монастырь (ПСРЛ, XXXI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., 149); 1125, *Новагородка Свєрьского* (XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. к. XV в., 157).

Похідні: 1142, Черниговьскои и *Новгороцкои* волости (ПСРЛ, II, 1962, 311); 1146, и *наторовъ* свою Игоревуюю *пска* со собою *Новгородци* же *Свєрьскыи* друужи (т. ж., 335), *Новгородци* же *Свєрьскіє* послаша ко Изяславу Мстиславичю (ПСРЛ, VII, 37).

Атрибутивне словосп., в якому означуване (*Новъгородъ*) указує на відносний вік пос. (див. *Старая Блѣвѣжа*) і його тип (-городъ < *-gorod-; пор. *Старгард* у поморськ. слов'ян), а означуване — на його пл. належність — релятив на -ьск- від *Свєрьъ* (див.); пор. ще: *Нижний Новгород*, *Новгород Великий* і под. А. К.

НОВЪГОРОДСКАЯ, ц. («божниця»), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська, № 20 (Толочко, ДК, 84), вона ж *Свѣтого Михаила* (див.); попл. ц., зокрема по вул. Волоська; № 17, археологами виявлено залишки житлових буд., належн. *новгородським* купцям (Толочко, ДК, 83); пор.: наоутрѣю же шедше *Новгородци* повѣдаша митрополитоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354); 1147, и повель Лазарь вѣати [тѣло] Игорѣа. и понести и в

црквь ста Михаила. в *Новгородскую Божницю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), на торжищи... вѣ церкви свѣтого Михаила вѣ *Новугородцкую* божницю (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 176), во церковь во свѣтого Михаила, вѣ *Новугородцкую* божницю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Новъгородъ*. І. Ж.

НОВЫИ, двір кн. Рюрика, в давн. Києві; на суч. вул. Десятинній; 1197, созда... Рюрикъ. црквь сто Василья. во има свое. в Києвъ на *Новомъ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Семантичним способом від д.-р. *новыи*. І. Ж.

НОСОВЪ, м. на *Руді* (див. *Рѣда*) в Переяславськ. землі; суч. м. *Носівка Носівськ.* р-ну Чрг; 1148, Мстислав же скопиль дружину. и Переяславльць... и оугони и оу *Носова* на Рудѣ... и ...иде в Городець. а Мстиславъ воротиса Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, оу *Носова* на Роудѣ... а самъ иде в Городець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360), у *Носова* на Рудѣ (т. ж., 1943, 36), *Носова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42; т. ж., 71), *Носовъ* (поч. XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 310); суч. м. *Нос'іука*.

Похідні: 1159, на «р. *Носовкъ*»; 1808, р. *Носовочка*; суч. *Носівка* л. Остра л. Десни л. Дніпра; кол. *Рѣда* (СГУ, 392).

Посесив на -ов- від антропоніма **Носъ*; в основі д.-р. *носъ* «ніс» (Срезневский, II, 468);

пор. ще 1186, новгородськ. посадник *Носовъ* Есипъ (Ук. ПСРЛ, I, 147). О. С.

НѢЖАТИНА, нива, в Чернігівськ. землі; неподалік від м. Чернігова Чрг; як: 1. у р-ні кол. м. Лісковичі пд. Єлецьк. м-ря (Барс., 149); 2. десь за м. Черніговом, біля р. *Свинь* п. Десни (побл. с. Свенковичі; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 227—228); 1078, и бывшимъ нимъ на мѣстѣ оу села. на *Нѣжати́нѣ* нивѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201), на мѣстѣ на *Нѣжати́ни* нивѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 192), у села на нивѣ *Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 12), у лѣса на нивѣ *Нежати́нѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2).

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Нѣжата* (* < nĕg- + -ĕta) (Роспонд, Стр., 45); пор. *Нежата Твердиловичъ*, посадник у Новгороді (ПСРЛ, XXV, 33); *Nežata* (Svoboda, 164). Див. *Нѣжати́нѣ*. А. К.

НѢЖАТИНЬ, м. («городькъ»), в Переяславськ. землі; як: 1. біля р. Альти, на шляху до р. Супій (Барс., 149); 2. суч. м. *Ніжин*, райцентр Чрг, кол. невелика фортеця в оборонн. лінії між Остерськ. городком і т. зв. Ігорев. бродом (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 506; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72), який і є нібито цей «городь» (Андріяшев, Сівер., 105) з бродом через р. Остер; 1135, придоша *Олговичи* с Половци. и взѣша *Городокъ*. и *Нѣжати́нѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303), *Изаславъ* же... поиде. иде же на Лто. и ^т отолъ иде къ *Снѣжати́ноу* и *Ѡтъ Нѣжати́на*. шедъ и ста оу *Роусотины* (ПСРЛ, II, 1962, 344), *княжати́ну*, отъ *княжати́на* (т. ж., 1843, 31), а *Олговичи*... взяша *городокъ Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 32; ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1078, оу *Нѣжати́на* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 177).

Посесив на -ин- (Роспонд, Стр., 45) від д.-р. особового ім. *Нѣжата*; пор.: луж. топонім *Nežetice* (Šrámek, 102); сл. антропоніми *Nĕha*, *Nežata* (Svoboda, 164). А. К.

Суди ж: 1138, *Нѣжата* (*Нежата* Твердятичъ); 1200, Ратьмиръ *Нѣжати́ничъ*, новгородці; 1471, *Нѣжата*, або *Нежата* (Ук. ПСРЛ, I, 147), зменшен. від **Нѣгомиръ* чи под. (менш імовірно, від **Нѣгославъ*), бо ім. на -славъ були переважно князівськ., серед яких із початк. *Нѣга-*, той же корінь, що й у слові *ніжитися*, на Русі не зафіксовано (Богдан, 256). Див. *Нѣжати́на*, нива. В. ред.

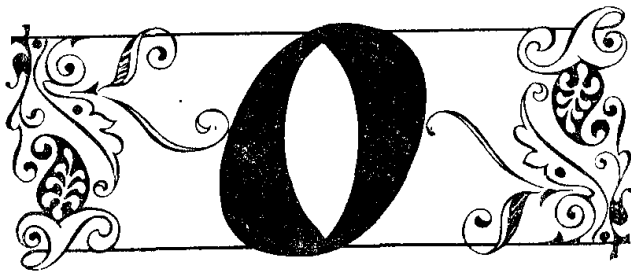
НѢЗДА, р. («рѣка»), в Галицьк. землі, суч. р. *Гнізна* л. Серету л. Дністра; в Збаразьк., Тернопільськ. й Тереховлянськ. р-нах Тр; 1153, *Ярославъ*. поиде чере (через) *Сновъ* (*снов*) [тут *Сновъ* — помилк.; див.: *Зубрицкий*, II, 91.— *Л. М.*] к Тереховлу. и не оутѣже къ бродомъ. *Изаславъ* бѣ перешель ...рѣку *Сереть* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1208, *Ѡтоуду* же [від Звенигорода.— *Л. М.*] поидоша к Галичю и Володимерь. бѣжа из Галича и снѣ его *Изаславъ* и гнаша и до *Нѣзды* *Изаславъ*

же биса (на мѣсте) *Нѣзды* (*незды*) рѣкы (т. ж., 726); 1564, *Hniezda*; 1570, на gzczce *Hniessdzie* (СГУ, 144); *Gniezna*, *Hniezna*, *Gnizna*, *Hnizna* (SG, II, 629); *Гнѣзна* (Машт., ДБ, 22); місц. *'Гн'езна*, *'Гн'ізна* (ОКІМ); ін. вар.: *Нгузна*, *Гнила* (СГУ, 144).

Безафіксне утворення (з **gnezdo*) того ж походження, що й назва м. *Gniezno* (< прасл. **gnĕzdьno*), одного з найдави. центрів Польщі (відоме з X ст.). Як: 1. «пташине *гніздо*» (Rospond, *Gniezno*, 331—342; St. SS, II, 114); 2. (переносно) «осіле житло» (Буслаев, 369); 3. «рід, пле-м'я» (Staszewski, 96). Гіпотетично з прасл. **gnĕzdo* «заглиблення, оточене підвищеннями» (Rospond, *Gniezno*, 331—342); пор. ст.-рос. *гнѣздо* «особливий різновид родовищ корисних копалин», «заглиблення, куди що-небудь вставляється, вкладається» (СРЯ XI—XVII вв., IV, 43—44). *Л. М.*

НѢМЬЦЬСКЫЕ, ворота («врата»), в м. Галич Галицьк. землі; суч. І.-Ф.; тепер не простежуються; 1235, Данило же вниде во градъ свои... и постави на *Нѣмьцьскыхъ* (*немецкихъ*) вратѣхъ хороуговъ свою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 778).

Релятив на -ск- від етноніма *Нѣмьць*; пор. *Жидовьскыє* (днв.), ворота (Ук. ПСРЛ, II, 188, 108). *Л. М.*

ОБРАМЛЪ, міст («мостъ»), через р. Вьздъ-вижнь (суч. *Здвиж* п. *Тетерева* п. *Дніпра*). десь у р-ні кол. м. Білгорода (Ук. ПСРЛ, II, 319), суч. с. Білогородка Києво-Святошинськ. р-ну, а, точніше, очевидно, в суч. Макарівськ. р-ні Кв; як ур., суч. с. *Абра́мівка* Вишгородськ. р-ну Кв. (Барс., 150); 1150, азъ пакы любо на *Ѡбрамль* мостъ переѣду. любо другоиде вѣду же въ Черныя Клобуки (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 414).

Посесив на *-і(ь) від д.-р. християнськ. особового ім. **Обрамъ* (< *Абрамъ*); пор.: 1766, *Оврам* — *Аврам*, *Оврашко* й под. (Худаш, 105). *І. Ж.*

ОБЪЛАЗЬНА, місцевість (пос.?), побл. кол. мм. *Мунарів* та *Ярополч*, суч. сх. р-ни Жт; 1160, *Галичане*. избиша *Половци*. межи *Мунаревомъ* и *Ярополчемъ* ...тогда же и *Берендичъ* избиша въ *облазнь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1195, еси далъ волость *моложьшемоу* в *облазнь* (т. ж., 684); 1159, избиша *Половць* межи *Мунарева* и *Ярополчемъ*...; тогда же и *Берендичи* избиша во *Облазнь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); 1196, во *облазнь* (т. ж., 103). Пор.: сс. *Облазнь* Хустськ. р-ну Зк і *Облазниця* та *Воля-Облазницька* Жидачівськ.

р-ну Лв; потоки *Облазний*: 1. п. Пині п. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю в с. Солочин Свалявськ. р-ну Зк; 2. в с. Зарічеве Перечинськ. р-ну Зк (СГУ, 393); ур. *Облаз* Зк (СГУ, 393); пот. *Потік-Облаз* п. Дідушкової Річки п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пруту л. Дунаю у с. Краснолів Верховинськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 440).

Ад'єктив на *-н-* від д.-р. **обълазъ*; пор. укр. *облаз* як «глуха стежка» (?) з помилк. посиленням на Й. Федьковича: Ясна нічка в Чорногорі... Слегинями тисяч двісті Квапить Добуш *облазами* (Пискунов, 159); фактично ж це — «урвище, стрімчак, крутизна» (Тутк., 145); пор. *облаз* «урвище, круча; скеля; крута гора; крутий схил гори; дорога через гору; виступ гори на дозові; невисокий зарослий хребет гори» (Маруценко, 238). І. Ж. Сюди ж у Львівськ. землі с. *Облазниця*: 1421, тын старць... вызналї и вказали староую границу и врочища mezi *облазнічи* і жежи дѣдошчи (м. Зудечів) (ССУМ, II, 68). А. К.

ОБЪРОВЪ, ур., попл. м. Переяславля Руського Переяславськ. землі (суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв); тепер не простежується; в «Поѣченъи» Володимира Мономаха (про події 1078 р.): во *Обровѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); *Обровъ*; «на *Обровѣ*» (Ук. ПСРЛ, II, 319). Пор.: сс. *Оброво* й *Обровка* (1368) на Тухольщині (Зх. Карпати) й Пінщині (БРСР), *Обровісе* в Чехії; рр. *Обра* л. Варти й *Обриця* в бас. Варти.

Як посесив на *-ов-* від етноніма *Объръ* «аварин» (Стрнжак, ПГН, 55—56); пор.: *Объръ* (Ковалев, 25, 34), а також *Обри* (*Авари*), нар.; ходили на імператора Іраклія, «воевали Славянь, примучили Дулебовъ... и Богъ истребилъ ихъ...; про нихъ єсть притча на Руси: «погибоша аки *Обри*» (Ук. ПСРЛ, II, 319); у прислів'ях, записан. у зх. обл. України: «*Обре, Обре, сховайся добре*» і «*Обри, Обри, ховайте сі добре, бо я лиху волю маю, пси по полю розпускаю: пуц! бери!*» («Мабуть, натяк на пл. *Обріє*» — Франко І. Галицько-руські народні приповідки. — Т. II, вип. II. — Львів, 1908, 465). Можливо також: *Объровъ* — від *обърити*, як *проровъ* — від *прорити* (пор.: р. *Проров* л. Десни л. Дніпра, с. Шабалинів Королпськ. р-ну Чрг; СГУ, 449); тоді це «місце, *обрите ровами*», що зустрічаються в цьому р-ні. Див. *Валы*. О. С.

***ОЛ(Ъ)МИНЪ**, двір («дворъ»), в ур. Угорському (див. *Ъгърьское*), пд. давн. Києва; суч. парк Аскольдова Могила; як тут нібито був двір княгині *Ольги* й ж. Микільський м-р (Саббатівський, прим. 79); 882, и погребоша и на горѣ еже са ныне зоветь Оугорское, кде ныне *Ольминъ* дворъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 23) еже с(А) ннѣ зоветь Оугорско(е). *Олминъ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), и погрѣбоша на горѣ еже зоветса Оугорское, иде же ннѣ *Олгинъ* дворъ (2-га пол. XV ст., ЛПС, 6); 881, на гору Аскольда... нынѣ наречетса Угорское, идѣ же єсть двор *Альмин*... на той могилѣ постави *Альма* божицу святого Николы (1-ша чв. XVI ст.,

УЛС, 21); 854, и погребоша и Аскольда на горѣ, еже ся нынѣ Угорское наричетъ, идеже єсть дворъ *Олминъ*, на той могилѣ постави *Олма* церковь святого Николу (XVI ст., НЛ I, 107); 882, Угорское, идѣже єсть дворъ *Олминъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270), и погребоша Осколде на мѣстѣ, идѣже зоветьса Угорское, идѣже *Олминъ* дворъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 239).

Можливо, посесив на *-ин-* від антропоніма **Ольма*, якщо це не перекручення з **Ол(б)-жинъ*. І. Ж.

ОЛЫКА, ур., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 322); суч. смт *Олыка* Ківерцівськ. р-ну Вл; пор. р. *Олычка* л. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 397); очевидно: ур. > р. > нп; 1149, Изаславъ же... и тако поидоша полкы своими. *Оль* Лучьска. и шедше сташа оу Черемииа. на *Ольчѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387);

1433, мы великий кнзь швѣтрикга(л) свѣдоми чинимъ... иже дали есмо... ленькови зарубичю таА села... *олыку* на рець *олычѣ* (ССМ, II, 83). Пор.: рр. *Отока* бас. Зх. Бугу (НВ, 157); дві *Олычки* (*Олыка*) бас. Стиру й Случі (СГУ, 397); *Олуча* бас. Случі (СГУ, 398).

Як генетично споріднені назви, що зафіксували наслідок динаміки голосних у, и, о (Станівський, 101): *Отока* — *Олыка* (*Олыча*) — *Олуча*; з тюрк. (осман) *алока* «ущелина, яр» (Schütz, 102); пор. с.-х. *òluk* «жолоб, канава, рів, водний шлях на міліні» (т. ж., 70). А. К.

ОЛЬГОВА, мог. кн. *Олега* (д.-р. *Ольгъ*), на горі Щекавиці в Києві (Києвск. синопс., 29; Сементовский, Киев, 226); як: 1. на узвишші в Києві, де тепер обсерваторія Київськ. універс., в садибі № 3 по Обсерваторн. вул. (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1892, VI, Отд. III, 77); 2. згадка в літ. про Щекавицю є пізн. вставкою після втрати локалізації топоніма (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1879, I, 27); 912, и погребоша

[его] на горѣ еже глѣтса Щековица. ...словето могыла *Ольгова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 39); 1150, оу *Ольговы* могылы (т. ж., 313); 912, могыла *Ольгова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 29); 1146, *Кияне* же особно сташа въ *Ольговы* могылы (т. ж., 325); 1150, къ *Ольговъ* могылѣ (т. ж., 402); 1151, до *Ольговы* могылы (т. ж., 427), ко *Ольговѣ*... *Ольговы* оли и въ огородъ стого Іоана (т. ж., 428); 1167, Ростиславъ же повелѣ ему *Ольговы* стати (т. ж., 512);

1169, Мьстиславъ... иде Киеву... Василевски

пуде та къ *Ольговѣ* (т. ж., 534); 912, на горѣ, зовомой *Щоковица*... словетъ *Ольгова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 276); 1150, у *Ольговы* могылы (т. ж., 35); 1151, повелѣста же князи Володимеру поити съ Берендѣи... ко *Ольговѣ* (т. ж., 52); 1160, *Ольгъ* же пришедь во *Ольжици*, посла къ Ростиславу река: «гдѣ ми повелиша стати?» и повелѣ ему у *Ольговы* стати (т. ж., 73). Пор.: суч. вул. *Ольгівська* (під горою Щекавицею), до 1869 р. — *Погребальна(я)*, потім *Ольгова* (Сементовский, Киев, 224).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*). Див. *Ольгово*, поле. I. Ж.

ОЛЬГОВО, поле, в Чернігівськ. землі; як: 1. *Льговъ*, звідки *Льговскій* (Барс., 151); можливо, це згадане в XIX ст. с. («д.») як *Льговъ*, воно ж *Льговка*, *Ильговъ*, або х. *Льговскій*, кол. Чернігівськ. пов. й губ. (СНМ Чрг, 14); 2. нп. pobl. м. Чернігова, між рр. Стрижнем і Білоусом (Андрияшев, Сівер., 104); 3. у м. Чернігові, між суч. Красною площею і Єлецьк. та Троїцьк. м-рями, де було язичницьке кладовище, від якого лишилася Чорна мог. (Верзилов, 68); 4. між м. Черніговом і с. Білоусом (Иловайский, II, 61); 1148, Изаславъ... поиде к Чернигову.

и прише ста на *Ольговъ* поли... прише опать к Чернигову ставъ на *Ольговъ* полъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360, 361, 363).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*), в основі д.-сканд. **Helgi* (heilig «святий») (Фасмер, III, 133). А. К.

ОЛЬЖИЧИ, с., біля гирла р. Десни (Голубовский, История, 33); між сс. Сваром'я і Осещина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; як с. *Старосілля* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Александрович, 3, 13); тепер тут Київське вдсх.; 947, и есть село еє {*Ольги*.—А. К.} *Ольжичи* и доселе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 1142, и позва Всеволодъ братю к собъ. и пришедше стаща во *Ольжичихъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1152, Вачеславъ съ

Изаславо стоящета на сеи сторонѣ. Днѣпра оу *Лжичь*... и Половци пригонивше к Чернигову и городъ пожгли. и пойдоста *Ольжичь* полкы своими къ Чернигову (т. ж., 457); 1161, *Олегъ* же пришедъ въ *Ольжичь* (т. ж., 512); 1183, Стославъ. Всеволоднчъ. поидоша на Половцъ и стаща оу *Ольжичь* (т. ж., 628); 1152, Вячеславъ и Изяславъ стояху на сеи сторонѣ Днѣпра у *Ольжичь*... Придоша же от *Ольжичь* к Моравииску (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1160, *Олегъ* же пришед во *Ольжичи* посла к Ростиславу (т. ж., 69); 947, и есть село ея у Києва близъ на Деснѣ *Ольжичи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 57); 947, и по Днѣпру перевъсища и села и по Деснѣ, есть село *Олзино* и до сего дни (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 1152, у *Ольжичь*... от *Ольжичь* къ Моравійску (т. ж., 59); 1160, *Олегъ* во *Ольжичи* (т. ж., 73).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (<*-itjo) від д.-р. особового ім. *Ольга*: гадають, що це с. засноване княгинею *Ольгою* й назване на її честь (Александрович, I, 3; Роспонд, Стр., 48—50). Очевидно, тут жили люди, належні або рідні (?) княгині *Ользі*. А. К.

ОЛЬШАНИЦА, р., бас. Стугни в Київськ. землі; суч. р. *Вільшанка* п. Раківки п. Стугни п. Дніпра; як р. Тростинка, або Раківка, п. Стугни п. Дніпра (Андриевский — КС, 1882, IX, 454), в сс. *Вільшанка*, Тростинка, Шарки Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, 1859, 24, 188); 1150, Изаславъ... перешедъ Стугну. и *Ольшаницю* переиде в то же веремѣ Володимерьъ стояще верхъ *Ольшаниць* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 400); 1507, *Ольшаница* (АЮЗР, I, VI, 12); 1831, *Ольшаница* (Оп. КПЛ, 168); 1913, *Ольшанка* (Машт., Дн., 52).

Іменник на -ица від д.-р. *ольшаньш*; в основі назва дерева *ольха* (Никонов, КТС, 308); пор. укр. *вільха* *Alnus glutinosa* Willd (Рогович, 111); тут були великі бол., порослі *вільхою* (Андриевский — КС, 1882, IX, 441). I. Ж.

ОЛЬШЬЄ, м., на иижн. Дніпрі; де у XVIII ст. була *Олешківська Січ*; тепер тут м. Цюрупинськ Хрс (Стрижак, НРЗХ, 52); 1084, Двдъ. зая Гръкы въ *Олешьи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 205); 1153, посла и оць с вон. противу мачесь... и с Берендѣ. и ходиша до *Олешью* (т. ж., 340); 1227, придоша лодья. из *Олешья*...

на Днѣстръ (т. ж., 735); 1084, Двдъ зая Гръчнѣки во *Олешьи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 196); 1160, *Олешье* (т. ж., 505); 1164, и възвратиса опать. Гюрѣта изъ *Олешью* (т. ж., 552); 1213, придоша лодья. из *Олешья* (т. ж., 735); 1084, зая Давыдъ Гречники во *Ольши* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1153, до *Олешья* (т. ж., 60); 1159, посла Ростиславъ изъ Києва Юрья Нестеровича и Якуна въ насадѣхъ на Берладники, иже бяху *Олешье* взяли (т. ж., 71); 1223, не дошедше *Олешья*, стаща на Днѣпрѣ (т. ж., 130); 1224, не дошедше *Олешья*, и стаща на Днѣпрѣ (XIII ст., НЛ, I, 217; текст модернізовано); б. д., *Олешескъ* (А се Литовський...) (XVI ст., т. ж., 448); 1219, Князи же Роустіи того не послоушаша, но и послы Татарскія избиша, а сами придоша противу имъ и, не дошедше *Отшелья*, стаща на Днѣпрѣ (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, И не дошедъ *Отшелья* (*Отшельня*, *Олета*), стаща на Днѣпрѣ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Як іменник на *-ъје; пор.: прасл. **ol'sha* // **jel'sha* «вільха» (Роспонд, Стр., 31). Пор.: *Олешник*, *Олешня* на Україні; польськ. *Olsze* й под. Див. ще: Стрижак, НРЗХ, 52—53. А. К.

ОНУТЪ, пос., в Галицьк. землі; суч. с. *Онут* Заставнівськ. р-ну Чрв, біля вп. р. *Онут* до Дністра; 1213, проидоша в *Оноутъ* (в *ноутрѣ*). и идоша в поле (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735).

Назва темна. У XVII—XVIII ст. с. ділиться на Верхне й Нижне: молд. *Онутул де сус* і *Онутул де жос*. У XVIII ст. назва *Онут* закріпилася за Верхнім *Онутом*, а Нижній *Онут* став називатися *Баламутівкою*. В австр. док. XVIII ст. *Aunoth*, *Unut*, *Onuth*; у XIX—XX ст.—*Онут*, іноді з рум. артиклем — *Онутул* (Карп., ТЦЧО, 50—51). Археологи виявили на тер. суч. с. *Онут* (в ур. Клиння) рештки д.-р. пос. XII—XIII ст. (Тимошук, ЛМБ, 165), яке слід вважати селом (Тимошук, ИГБ, 213). Л. М.

ОРГОЦЬ, м., в Чернігівськ. землі; як с. *Рогбоща* на л. б. р. Білоус неподалік від м-ка Листвин, за 19 км. пн. Чернігова (Голубовский, 119, Насонов, 228); суч. с. *Рогбощі* Чернігівськ. р-ну і обл.; 1159, взѣти Черниговъ съ з ю городъ пустыхъ Моровиескъ. Любескъ. *Оргоць*. Всеволожь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), Моровиискъ, Любеч,

Оргище (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 65), Моровійськь, Любечь, **Оргище** (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69); 1496, імбнія в Черниговскомъ повѣтъ есть, на имя Сибрезь... а селище **Ргощъ** (*Рѣгощъ*) (Добр., 3).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. ***Оргостъ**, двоелементн. ойконіма, складен. з прасл. *og-, що в *ogati, й *gost- (Роспонд, Стр., 64), що в укр. *гість*? Пам'ятки засвідчують також і форму з *Рѣгощъ* (див. вище). А. К.

ОРЕЛЬСЬКЪ, м., у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1204, сѣде Инѣгварь. в Володимирѣ. поА оу него Лестько дщерь. и поусти иде же ко **Орельскоу** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 720).

Релятив на -ьск- від ***Орел-**; пор. **Орель** (*Оріль*) < *Єрель* (див.). Назва темна. А. К.

ОРМИНА, пос.; як: 1. на місці с. **Орлино** на р. **Вормиці** кол. Мглинськ. пов. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 324); 2. пд.-сх. Леглина Брянськ. обл. (Насонов, 228); можливо, в суч. Червоноармійськ. р-ні Жт; 1142, Всеволодъ же радъ бивъ разлоучѣнью ихъ. и оуладивъсѧ. ѿ волость. и да Берестии. Дорогичинь. и Вьщижь. **Орминоу**. а братома пославъ и да има. Игоревн Городечь. Гюрговъ. и Рогачевъ а Стославоу Клеческъ. и Черторьескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 312).

Родовий належності від етноніма ***Орминъ** (?); пор. *Рѣсинъ*, *Чѣдинъ* і под., а також *Орменський* (*ворменський*) (ССМ, II, 91); с. **Ормянка** кол. Липовецьк. пов. Київськ. губ. (Похилевич, 30, 902) тощо. А. К.

ОСКОЛЬ, р., л. Сіверськ. Дінця п. Дону, сх. ч. Переяславськ. землі; суч. *Оскіл* (СГУ, 405), Хрк УРСР, Белгородськ. обл. РРФСР; 1195, Игорь... перебрѣде Донъць и тако приида. ко **Осколоу**... **О**тоуда поидоша к Салницѣ (~ 1425, р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638); 1191, бхаша до **Оскола** (т. ж., 673); 1185, ко *Осколу* (т. ж., 1843, 130); 1191, до *Оскола* (т. ж., 141); 1481, *Осколь*; 1628, *Большой Осколь*; 1650, *Oskull*; 1681, *Оскуль*; 1684, *Oskul*; 1699, 1760, *oskol*; 2-га чв. XVIII ст., *Oskol*, *Oskul*; 2-га пол. XVIII ст., *Oskoll*; 1706, *d'Oskul aude Oskol*; XX ст., *Оскіл*, *Оскола* (СГУ, 405); суч. *Оск'їл*. Вар. *Въсколь* (див.), очевидно, помилк. зам. *Въръскълъ* (див.), хоч не виключено й *Въсколь* < *Осколь*; пор.: *Вост(ь)рѣ* (див.), суч. *Остѣр*.

Похідні: 1600, м. *Осколь*; суч. нп: *Червоний Оскіл* Ізюмськ. р-ну Хрк УРСР; *Старий* і *Новий Оскол* Белгородськ. обл. РРФСР (СГУ, 405).

Із тюрк. ***Аз кол** «Сто річок», де *аз* — нумеративний член, а *gol* — «рука(в), відгалуження», «долина»; пор.: *Стікълъ*, *Чингълъ*, *Тилігълъ* (< тат. *Делігълъ* «скажена річка»), *Інгул(ецъ)* тощо; як указівка на «численність його приток» (Отін, 64)²(?). О. С.

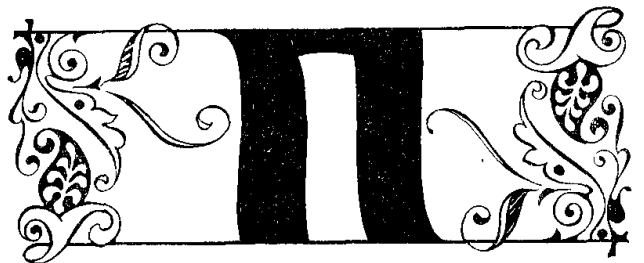
ОСТРОГЪ, м., у Волинськ. землі; суч. с. **Острѳг** (закономірно *Острѳг*), райцентр Рв; 1100, в Бужьськѣмь. въ **Остромѣ**. а Дубень. и Черторьескъ. то ти даєть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1099, в Божескомъ. во **Остроѳъ** Дубень и Черторьескъ. то ти даєть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 249); 1100, въ Божскѣ, во **Островѣ**, а Дубен и Черторьескъ даєть ти Святополкъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23—24); б. д., Волинськн... на Горынѣ: **Остро** (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163), въ Божьскѣ. во **Остроѳъ** (XVI ст., ПСРЛ, VII, 18); б. д., на Горынѣ **Остро** (А се грады Волинськіе) (т. ж., 240); 1514, король... князя Константина з триумфом в Вилню вдячне приймовал и до **Острога** отпустил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 106); 1268, Той Василий zostавил по собѣ сына Данила, княжа на **Острогу** (т. ж. Прилож. 210: рукоп. не датов).

Похідні: князь Константин **Остроѳский** (т. ж., 106).

Як нібито в контексті «в **Божескомъ** во **Остроѳъ**» два ойконіми (Лихачев, II, 466), що сумнівно.

Семантичним способом від апелятива *острогъ* «місце, обгороджене гострими кілками» (пор. рос. *остроѳл*). Подібн. назв на Україні багато; пор: *Великий* і *Малій Остріжок*, *Остроѳець*, *Остроѳжск*, *Остроѳжани*; ч. сілезьк. м. **Raciborz* також називалась *Ostróg* (Роспонд, Стр., 18; Никонов, КТС, 315; Фасмер, III, 166); вар.: **Остро(-въ)**, **Острома** тощо є помилк. А. К.

ПАСЫНЪЧА БЄСѢДА, кут («конць», «конець») кол. Подолу, в давн. Києві, пн. Іллінськ. ц., охоплював і суч. Волоську вул.; тут виявлено Новгородську божнищу й житл. буд. XII ст., належні новгородськ. купцям; можливо, й увесь кут належав новгородцям; як уздовж. нижн. течії Глибочиці, від Дніпра й прибл. до кол. Царе-Костянтинівськ. ц. в Плоській ч. старого Києва (Петров, 47); 945, а хєяную Русь водиша ротъ. в цркви стго Ильн. *наже* єсть надъ ручаемъ. конєць *Пасынъчѣ бєсѣды*. и Козарѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), въ црквь стго Ильн. *наже* єсть надъ ручємъ. конєць *Пасынъчѣ бєсѣды*. и Козаре. се бо бѣ сборнаѧ цркви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42), на Ручаемъ конєць *Пасынча бєсѣды* и Козары (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350), *пасынъчѣ бєсѣды* и Козары (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 230), конєць *Пасынъча бєсѣды* и Козары (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20); 944, *Пасынчи бєсѣды*, Козары (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, конєць *Пасынча бєсѣды* и Козары (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), над Рочуаем, конєць *Пасынчи бєсѣды*, и Козарѣ

(т. с., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 184). Пор.: сс. 1572, *Бесѣда* (XVI—XVII ст., ПСРЛ, III, 184). Новгородск. 2-я лет., 169) під Новгородом Великим; 1598, *Бесѣды* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревськ. лет.-ц, 200) під Москвою, *Бесіди* в Нестеровськ. р-ні Лв, *Бесідки* в Славутськ. р-ні Хм., *Бесідка* (кол. *Мнихова-Бесѣдка*) (АЮЗР, I, III, 743) в Ставищенськ. р-ні Кв тощо.

Посесивне словосп., в якому 1-шу ч. пояснювали як «*privignus*» (Дювернуа, 131), утворену за допомогою суф. *-j(а) від *пасынкъ* «дружинник», що сягає слова *пасати* «опоясувати мечем» (цей обряд посвячення в дружинники має аналогію в зх.-європ. рицарськ. обрядах) (Тихомиров, 19—20), а 2-гу — від д.-р. *бесѣда* «сідалище, місце сидіння» (Срезневский, I, 83—84); пор.: ст.-укр. (XVII ст.) *бесѣда* «*Homilia. Colloquium. Commertium. Conuersatio*» (ЛСЛ, 426), «компанійські веселощі з пригощанням» (Тимч., I, 87—88); *бесѣда* знаменита «гощеніє» (СС, 99); укр. *бесіда* («бисіда, бесіда») «бесіда, гості» (Білецький-Носенко, 56) і *бесіда* «розмова, бесіда, промова; пир, випивка; товариство гостей» (Грінченко, I, 53); рос. діал. (арханг.) *беседа* «місце для сидіння» (СРНГ, II, 263); як «місце сходів, народного віча» (Никонов, КТС, 53). Докладніше див. Железняк — Мовознавство, 1980, 3, 15—19. І. Ж.

ПЕРЕВОЛОКА, пос. («градъ»), у Переяславськ. землі; як с. *Переволочна*: 1. (датоване 1092 р.) затоплене Дніпродзержинськ. вдсх.; кол. с. біля гирла Ворскли (Татищев, II, 252; Карамзин, II, 59; Барс., 157; Арандаренко, I, 170; Богд., Сб., 104) в Кобеляцьк. р-ні Пд; 2. в Прилуцьк. р-ні Чрг (Лаз., ОСМ, III, 155—156; Аристов, 5; Пог., Роз., 95; Бод., Пам. кн., 7; ЛВП, 176; Андріяшев, Переясл., 10; ІМСУ, Чрг, 558), що імовірніше; 1092, рать велика баше **Ѡ** Половець и **Ѡ**всюду. взаша **ѣ** грады Пѣсочень. *Переволоку*. (Прилуцьк.) і многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 215); 1094, взяша 3 грады: Песочень. *Переволоку* и Прилуцьк (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 112); поч. XVII ст., *Meżugresze...* на *Udaju...*, яке «*przuymuje* [?! — О. С.] *z czasem miasto Perewołoczna*» (Żr. dz., XXII, 175); 1628, *Międzyrzecz* (Лаз., Луб., 120); 1648, *Perewołoczno* (Prz., 43); 1666, *Переволочная* (МПК, 16); 1668, *Переволочна* (Лаз., ОСМ, III, 3); суч. *Перэволашна*.

Похідні: 1643, *mielnik Przewołoczyński* (Лаз., ОСМ, III, 156); 1648, сотня *Переволочанская* (Реєстра, 311); суч. *Переволочнянська с/Р* (АТПУ-1969, I, 513).

Як: 1. указівка на *волок* на одній із *лук* Удаю, краї якої так наближаються один до одного, що ч. м. стоїть ніби на о-ві (Лаз., ОСМ, III, 155); 2. як 2-га назва м. *Прилѣка* (див.) (Роспид, Стр., 18), що не переконливо.

Семантичним способом від д.-р. *переволока* (<**per-volk-*) «простір між двома річками або їх частинами, через який суходолом перевозять товари» (Даль, III, 40); пор. ще: *Переволока*, сс. на Самарській (тепер р-и м. Куйбишева РРФСР) *Луці бас. Волги* й у *Переволоцькій с/Р*

Бучацьк. р-ну Тр УРСР; оз. в Чрг, Зп; прот. Дніпра й Кубані, р. й лим. на Нижньонадніпрянському Лівобережжі та ін. О. С.

ПЕРЕВѢСИЩЕ, ур., побл. давн. Києва; суч. ч. вул. Хрещатик (Сементовский, 103; Захарченко, 28; Лихачев, 296); 945, *перевѣсище* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), а *перевѣсище* бѣ вѣ города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), а *перѣсищ* бе вие града (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 351).

Семантичним способом від д.-р. *перевѣсище* «місце ловлі птахів *перевісами*», тобто «великими сітями, які натягувалися високо над землею в місця перельоту птахів» (Лихачев, 296); «угіддя, місця для ловлі птахів; знаряддя (сітки), пристосування для ловлі птахів» (Кочин, 232). І. Ж.

ПЕРЕДЪСЛАВИНО, с. («сельце»), біля давн. Києва, на р. Либеді; як: 1. у суч. р-ні Караваєвих дач; 2. побл. Батієвої гори, де знайдено сліди д.-р. поселення (Толочко, ДК, 90); 3. між рр. Боршагівкою (п. Ірпеня п. Дніпра) й Либіддо (п. Дніпра; КГВ, 1859, № 6, 44); 4. на р. Либідь, на місці кол. с. або «городка», належн. Либеді, гаданій сестрі кн. Кия (Самойлов, 5), у межах суч. м. Києва; 980, и бѣ же Володимеръ побѣженъ похотью женскою. и быша ему водимыя. Рогънѣдъ юже посади на Лыбеди. идеже ныне стоить сельце *Предъславино* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 79—80), селище *Передъславино* (XIII ст., НЛ, I, 128, текст модернізовано), быша ему водимыя. Рогънѣдъ юже поса-

ди на Лыбеди. идеже... *Переславино* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 67), Рогънѣдъ... на Лыбеди... селце *Предславино* (к. XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 294); 1859, *Предславино* (КГВ, № 6, 43); пор. вул. *Предславинська* в Києві.

Посесив на *-ин-* від д.-р. ж. особового ім. *Передъслава* (очевидно, на честь дочки кн. Володиміра Святославовича). І. Ж.

ПЕРЕМИЛЬ, м., у Волинськ. землі; як на р. Стир (Ук. ПСРЛ, II, 328); суч. с. *Боремель* Млинівського району Рв; пор. ще село *Перемиль* Горохівськ. р-ну Вл; 1097, которой ти

городъ любѣ. любо Всеволожъ. любо Шполь. любо *Перемиль* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265); 1211, Данило и Василко. Лестьковою помощью приѣста Тихомль. и *Перемиль Ѡ* Слександра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); б. д., *Перемиль* (Волыньський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1098, любо Всеволож, или Ополь, или *Перемиль* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), *Перемиль* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15; б. д., т. ж., 240; т. с., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 276).

Посесив на *-j(ь), від д.-р. особового ім. **Перемиль* з преф. *Пере-* < прасл. **per-* (пор.: д.-р. *Перенѣгъ*, *Перегаславъ*, польськ. *Przebor*, *Przemysł*) + *-миль*; пор.: чес. *Bohumil*, *Lidmila* й под. (Роспид, Стр., 35—36); 1539, *Перемиль* Иван Дорохов у м. Новгороді (Веселовський, 242). А. К.

ПЕРЕПЕТОВО, поле, в Київськ. землі, де були дві високі мог. *Перепет* і *Перепетиха* ще в ХІХ ст. (Grab., 116); тепер тут Білоцерківськ. степ, між м. Білою Церквою, р. Стугною, м. Фастовом і с. Мирівкою Кагарлицьк. р-ну Кв (Андрієвський — КС, 1882, ІХ, 454); 1169, Глѣбъ же Гюргевичъ поиде... и бывшо ему на *Перепетовьскомъ* поли (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 358); 1150, Володимиръ идеть чересь *Перепетово* (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Іпат. лет., 400); 1172, и бывшо ему на *Перепетовьскомъ* полѣ. Половци же... обѣхавши Глѣба. къ *Перепетовьскыя*... и бывшо ему на *Перепетовьскыя* полѣ (т. ж., 556); 1151, 1150, у *Перепетовыхъ* (ХV—ХVІ ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 38); 1170, на *Перепетовьскыя* поли (к. ХVІ ст., ПСРЛ, VІІ. Воскр. лет., 85), на *Перепетовомъ* (т. ж., 86); 1159 (?), *Перепетовка*... *Перепетово* (Оп. КПЛ, 168) — кургани; 1571, *Перепетовы Курганы* (перший на шляху з Білої Церкви до Києва) (ТК ЦНБ АН УРСР); 1660, *Перепетиха* (1730 р., Величко, ІІ, 13); 1703, мог. *Перепетиха* (ОКІМ); 1704, ур. *Перепетиха* (Лет. Лиз., 44); кург. *Перепетиха* (Грабянка, 256; Самовидець, 298); 1864, мог. *Перепетъ*, *Перепетъ* pobl. с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1850, Регеріата на полях Фастова, Регеріатуша бл. с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Київськ. обл. (Grab., 66); 1847, *Перепет* між Васильковом і Глевахою Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, № 5, 44); 1860, *Перепет* й *Перепетиха* біля Фастова (КГВ, № 32, 211), кург. *Перепетовка* біля с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1882, *Білоцерківський степ* (КС, 1882, ІХ, 436), *Перепет* в с. Фастівець Фастівськ. р-ну Кв (ОКІМ); *Перепет* — кург. за 60 верст зх. Києва, між рр. Рутком та Ірпенем, pobl. м. Фастова (ТК ЦНБ).

Похідні: с. *Перепетівка* кол. Васильківськ. пов. Київськ. губ. (ЗНТШ, 1913, СХVІІ, 12). Пор. гора *Prípet* у Чехії (Соболевський — ИОРЯС, 1924, ХХVІІ, 269).

Посевив на -ов- від незасвідчен. особового ім. **Перепетъ*; пор. сл. поганськ. бог *Переплут* (Фаминцын, 36). За легендою, тут поховано ки. *Перепет* й княгиню *Перепетиху*, яка випадково вбила свого чоловіка, а потім з горя — й себе; виникла на основі топонімо-топограф. особливостей мог., розміщен. біля витоків рр., що течуть у різні боки: мог. *Перепетиха* — бл. І версти біля витоків р. Рут, а *Перепет* — біля поч. безімени. стр., що вп. до Унави (Андрієвський — КС, 1882, ІХ, 455). І. Ж.

ПЕРЕСЪПНИЦА, м., у Волинськ. землі, на р. Стублі; тепер с. *Пересопниця* Ровенськ. р-ну й обл.; 1149, и придоша к *Вачеславу* в *Пересопницю*. Гюргевича. два. Ростиславъ. и Андрѣи (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 323), *Изаславъ*... приѣха... в *Пересопницю* (т. ж., 326); 1150, Мстислава [Гюргевича] ж посади в *Пересопницю* (т. ж., 328), Андрѣи... шедь сѣде в *Пересопницю*... *Изаславъ* же ида мимо *Пересопницю* (т. ж., 329); 1155, и выгнаша [Юрія.— А. К.]

и ис *Пересопницѣ* в *Луческъ* (т. ж., 345); 1150, в *Пересопницю* (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Іпат. лет., 416); 1152, и ту приѣха к нему братъ *Володимиръ*. *Отоль* поидоста к *Пересопницю* (т. ж., 446); 1210, в *Пересопницю* (т. ж., 728); 1227, братъ же да *Василкови Лоуческъ*. и *Пересопницю* (т. ж., 751); 1246, Придоша Литва и воеваша около *Пересопницѣ* (т. ж., 797); 1150, дасть Юрьи сыну своему Андрѣю Туровъ. и Пънегу, и Дорогобужъ, и *Пересопницю* (ХV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 37); 1152, к *Пересопницю* (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. ХV в., 54); 1149, въ *Пересопницю* (к. ХVІ ст., ПСРЛ, VІІ. Воскр. лет., 46, 47, 48); 1150, отецъ же дасть ему волость Туровъ, и Пинескъ, и Дорогобужъ, и *Пересопницю*. Андрѣи же шедь сѣде въ *Пересопницю*; *Изяславъ* же иде мимо *Пересопницю* (т. ж., 49), въ *Пересопницю* (т. ж., 50); 1151, и ты нетокмо Кіевъ взя себѣ, но и *Пересопницю* и Дорогобужъ [в *Изяслава*.— А. К.] (т. ж., 53); 1152, и отоль поидоста къ *Пересопницю*, и ту у *Пересопницю* прииде къ нему *Володимиръ Андрѣевичъ* (т. ж., 56); 1155, Юрьи *Володимиръ*... выгнаша изъ *Пересопницю* въ *Луческъ* (т. ж., 63); 1156, Юрьи... рече: ...но се ти волость даю Дорогобужъ, и *Пересопницю* (т. ж., 65); 1161, а Мьстиславъ же *Изяславъ* иде изъ *Волдимера* на *Володимера Андрѣевича* въ *Пересопницю* (т. ж., 76).

Похідні: 1211, Мьстиславъ *Пересопницкыи*. посадивъ *Лестька* поиде в Галич (ПСРЛ, ІІ, 1962, 729).

Іменник на -ица від д.-р. *пересъпнь* «пересипаний»; (пор.: *Бережниця*, *Рибниця* в сх. слов'ян; *Węzłca*, *Wiżnitca*, *Rybnica* в Югославії та ін.), утворен. за допомогою -и- від д.-р. *пересъпнь* «земляний насип, вал» (Максимович, 232—233); пор. р. *Пересопецъ* п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Машт., Дн., 224) в основі *Перес* (<*рег-) + *съръ; пор.: д.-р. *сѣпъ*, *сопъ* «насип, вал»; польськ. пасур; укр. *на́сип*, *пересна* «земляне укріплення»; ип *Прѣсна* (в Греції); *Serpo*, *Zaspy* (в Польщі); *Перѣсип*, *Перѣсна* (на Україні). Див. ще: *St. SS*, IV, 60; *SP*, I, 98. А. К.

ПЕРЕСЪЧНЬ, мм.: І. в Київськ. землі; як: 1. біля Києва, де тепер *Київська Пустинь* (Новицький, ІІ, 601); 2. в землі *деревлян тощо*; 1154, Ростиславъ же съ *Стославомъ*. выступиста ись Києва. къ *Пересъчню* (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Іпат. лет., 471); 914, А под *Пересеченомъ* стоа 3 лѣта (ХV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 5); 1154, изъ Києва к *Пересъчню* (к. ХVІ ст., ПСРЛ, VІІ. Воскр. лет., 61); б. д., *Пересъчень* (А се грады Кіевськіе) (т. ж., 240); 922, и не вдадашеться единъ градъ, именемъ *Пересъчень*... и сѣде около три лѣта (ХVІІІ ст., НЛСХС, 7).

Похідні: 1161, Ростиславъ... повелѣ изоимати *Новгородци*. и оуметати ъ оу *Пересъченьскыи* погребѣ (ПСРЛ, ІІ, 1962, 511). А. К.

ІІ. в землі *уличів*; тепер не простежується; як: 1. суч. м. *Пересечен* (Надеждин, *Пересечен*, 235) *Криуляискъ*. р-ну МРСР, що не підтверджено археологічн. дослідженнями (Рыбаков, *Уличи*, 507); 2. пд. Києва в бас. р. Стугни, центр

м. уличѣв, згадане під 914 р. (т. ж., 507), що не знайшло підтримки в істор. дослідженнях (Насонов, 42), оскільки «можна також шукати його між Бугом і Дністром» (т. ж., 42); 922, Игорь же сѣдшае в Києвъ княжа, и воюя на Древяны и на Угличѣ. И бѣ у него воевода, именовъ Свѣнделдѣ; и примучи Угличѣв, възложи на ня дань, и вѣдѣсть Свѣнделду. И не вѣдашется единѣ град, именовъ *Пересѣчьнѣ*; и сѣде около его три лѣта, и едва взя (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. 1-й Новгородск. лет. мл. изв., 109); 940, яшася Уличи по дань Игорю, и *Пересѣчьнѣ* (*пересѣчьнѣ*) взят бысть (т. ж., 110); 914, *Пересѣчьнѣ*... И бѣху сѣдшае Угличи по Днѣпру внизъ и по семь приидоша межѣ вои Днѣстръ и сѣдоша тамо (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V. Софійск. 1-я лет., 24); 922, град, именовъ *Пресиченѣ* (XVI ст., НЛ, I, Троицк. сп., 515); 940, и *Пересиченѣ* взятъ бысть (т. ж., 516). Пор.: с. *Peresieka* в кол. Борисовск. пов. (SG, VIII, 6); потік *Peresieka* в кол. Сокальск. пов. (т. ж.) та ін. Л. М.

Як субстантивованій ад'єктив на -ѣн- від д.-р. *пересѣкати*; пор.: прасл. **persēka*; польськ. *Przebieczna*, чес. *Prisečná*, с.-х. *Пресечна*, болг. *Просечен* (Роспид, Стр. 71); очевидно, «город, *пересичений* шляхами». Останнім часом деякі дослідники вважають, що всі згадки літ. про *Пересѣчьнѣ* стосуються одного й того ж пос. А. К.

Як від тієї ж основи, що й рос. діал. *пересек*, *пересечка*, *пересечина* «перелісок» (Нерознак, НДГ, 133). О. С.

ПЕРЕСѢЧЬНЬСКЫИ, льох («псгребъ»), у м. *Пересѣчьнѣ*; тепер не простежується; 1161, повелѣ изоимати Новгородци. и оуметати ъ оу *Пересеченьскыи* погребѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 511).

Релятив на -ѣск- від д.-р. ойконіма *Пересѣчьнѣ* (див.) І. Ж.

ПЕРЕЯСЛАВЛЬ (РѢСЬСКЫИ) м., («градъ», «городъ», «замокъ», «мѣсто»), біля злиття рр. Альти й Трубежа л. Дніпра, суч. (з 1943 р.) *Переяслав-Хмельницький*, райцентр Кв; 907, на

Києвъ... Черниго... *Переяславль*... Полтѣськ...

Росто... Любе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, тогда возьмутъ мѣсачное свое съли слѣбноє. а гостѣе мѣсачное. первое *Ѡ* города Кнева. паки изъ Чернигова и [ис] *Переяславля* (т. ж., 48—49); 992, Печенѣзи придоша... *Ѡ* Сулы. Володимерь же... сретѣ и на Трубеши ни бродѣ. кде нынѣ *Переяславль*. ...и приѣха князь Печенѣжьскыи... во[з]ва Володимера и

ре ѣму. выпусти ты свои мужь... оударить мимь. да не воюемъ за три лѣта. аще ли нашъ мужь оударить. да воюѣмъ за три лѣта... приѣхаша Печенѣзи. и свои мужь приведоша... и поча тужити Володимерь... и прѣде ѣдинъ старъ

мужь к князю. и ре ѣму княже. есть оу мене ѣдинъ снѣ меншей дома... *Ѡ* дѣтства бо ѣго

нѣ кто имъ оударилъ. единою бо ми и сварѣшю. и оному мѣнушю оусниє. разгнѣвавьса на ма преторже черевѣ руками. князь же... посла по

нѣ и приведоша и ко князю... и ре ѣму Володимерь. можешѣ са с нн[мѣ] бороти. и наутриѣ придоша Печенѣзи. почаша звати нѣ ли мужа. се нашъ доспѣль... и приступиша ту обои. выпустиша Печенѣзи мужь свои... и выступи мужь Володимерь. и оузрѣ и Печенѣзинѣ и посмѣяса. бѣ бо середни тѣломъ. и размѣривше межѣ обѣма полкома. пустиша ѣа къ собѣ. и ястаса. [и] почаща са крѣпо держати. и оудави Печенѣзина в руку до смерти. и оудари имъ ѡ землю. и кликнуша. и Печенѣзи побѣгоша. и Русь погнаша... сѣкуще... Володимерь... заложи городъ на бротѣ томъ. и наре и *Переяславль*. зане *перѣя славу* отроко тѣ (т. ж., 122—124); 1054,

Пришедѣ Изаславъ сѣде Києвъ. Стославъ Черниговѣ. Всеволодъ *Переяслави*. Игорь Володимери. Вячеславъ Смолинскѣ (т. ж., 162);

1089, *Ѡркы ста Михаила (Переяславьскаѣ)*... **БѢ БО ПРЕЖЕ В ПЕРЕЯСЛАВЛИ МИТРОПОЛЫА (!)**

и оукраси [митрополит Ефрем.— О. С.] горо

Переяславьскыи. здании црквными (т. ж., 208—209); 1091, *Ефрѣмъ Переяславьскыи* (т. ж., 211);

1096, на ѡца своѣго мѣсто *Переяславлю*... не *Переяславля* за Сулу (т. ж., 249—250); 1198, в Русьскыи *Переяславль* (т. ж., 414); 1199, в Русскомъ *Переяслави* (т. ж., 415); 1201, в *Переяславль*. в *Русьскыи* (т. ж., 416); к. XIV — поч. XV ст., А се Киевскыи гради... *Переяславль Руськый* (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447); 907, на Києвъ.. Черниговъ.. *Переяславъ*.. *Польтѣськ*... Ростовъ.. Любечъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1187, Володимерь. Глѣбовичъ... скончаса ѣво свои градъ. *Переяславль*... и плакашаса по немъ вси *Переяславици* (т. ж., 652—653); 993, *Переяславль*, зане *перѣя славу* отрокъ тои (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 74), заложи князь велики Владимиръ градъ *Преяславль*, понеже отрокъ *прея славу* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 16), О *Переяслави Рускомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... отъ Соулы. Володимерь... срѣте и на Трубежоу на бродоу, гдѣ нынѣ *Переясловець*... заложи городъ на бродѣ томъ и нарече *Переяславль*, зане *перѣя славу* отрокъ тѣй (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 40); 1146, въ *Пиреславль* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107); 1188, в *Переяслави Рускомъ*; 1227, в *Переяславль Рустій*... въ *Рускомъ Переяслави*... в *Переяславль Рускый* (т. ж., 139, 154); 945, *Переяславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 280); 993, О *Переяслави Рускомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... отъ Сулы; Володимерь же поиде противу имъ, и срѣте на Трубежи на броду, гдѣ ныне *Переяславль*... и удави Володимерь мужь Печенѣжанина... до смерти...

Володимеръ же... заложи городъ на броду томъ и нарече имя ему *Переяславль*, зане имя отроку тому *Переяславль* (т. ж., 314); 1198, в *Русьскыи Переяславль* (т. ж., 414), в *Переяславль в Русьскыи* (т. ж., 416); 1340, *Переяславлене* слышали иж Киев и прыгородки Киевские подалися великому князю Кгидими(ну)... и... Кгидиминъ вѣзавшы Киев и *Переяславль* (т. с., ПСРЛ, XVII. Лѣтописецъ Великого князства Литовского. и Жомойтского, 313), *Переяславляне*, слышали иж Киев и прыгородки, Киевскии. подалися... Кгиндиминѣ. а гсдръ ихъ князъ *Солгъ ѿ*... Кгиндимина оубит... і подалис з городом... Кгиндиминъ ѿзавшы Киев, і *Переяславль* (к. XVII ст., т. ж., Кроника Великого княжства Литовского и Жомойтскаго, 260), и *Переяславляне*... Кгидиминъ

побраши... Киевъ и *Переяславль* (т. ж., Кнѣга Великого княжства Литовскаго и Жемоицкаго, 374), у князя велики Гидумин, wziawszy Kijew u Pereslawi (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 137); 1592, Была брань великая... от западныхъ краевъ замковъ украинныхъ Чернигов, Гомель, Любеч, Белая Церков, *Переяславль*, Стрешии, Речица, Рогачов, Кричов (т. ж., Баркулабовск. лет., 182); 1149, и бишася у *Переяславля* и *Переяславци* сѣдоша на щитъ (XVIII ст., НЛСХС. Толстовск. сп., 138); 1340, уѣхалъ Гедиминъ презъ мѣсто в замокъ Киевский, побралъ тежъ и иншии мѣста: Бѣльгород, Слѣповрон, Канев, Черкасы, добылъ тежъ и Бранска Сѣверскаго и *Переяславля*, замку столечнаго княжатъ рускихъ (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); XVIII ст., Азагориумъ градъ, где ныне *Переяславль* волости [? — О. С.], в Лексиконе географическомъ погрешно оной разумеетъ Чернобель на Припети; имя сие видно славенское Загорье, потому что за горами или за Киевомъ сталъ (Татищев, I, 183).

Похідні: 1089, ц. *Переяславская*, городъ *Переяславский* (ПСРЛ, II, 1962, 208—209); 1091, *Ефремъ Переяславский* (т. ж., 211); 1153, *Переяславскимъ* (т. ж., 454) [полкомъ]; (городъ) *Переяславецъ*, *Переяславль-Русский* (ПСРЛ, XXIV, 40); 1767, ур. «возле речки *Переяславской*»; *Переяславцева Долина* там же (від прізви.) (Ксаки, I, 234, 250) в Полтавськ. 1-й сотні; XIX ст., х. *Переяслов(ск)ая Балка* в Полтавськ. пов. (ПГ, 18); тер. *Переяславщина*, з. ст. *Переяславська*, радгосп «*Переяславський*», р-н *Переяслав-Хмельницький*; істор.: 1654, *Переяславська рада*, *Переяславський полк*; 1917, *Переяславська Рада* (ІМІС Пд, 496—506), *Переяславская* (Тарасова) ночь (БЕ, XXIII, 293); прізви.: 1649, *Переяславецъ*, *Переяславський*, *Переяславченко* (Рестра, 57, 260, 26); назви мешканців: 1340, *Переяславлене* (ПСРЛ, XVII, 313), *Переяславляне* (т. ж., 260); 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138); 1187, *Переяславци* (ПСРЛ, II, 652—653); XX ст., *переяславецъ*, *переяславка* (рідше, напр. у піснях, — *переясловка*, *переяслівка*), -авці; ін. ойконіми: мм. *Переяслав-Залеський* і *Переяслав-Рязанський*, виниклі пізн., але до монголотат. навали й належні, як і *Переяслав-Хмельницький* (літоп. *Переяславль Рѣсьскыи*), до бас. місц. рр. Трубужів.

Як (нар.-етимол.): 1. *Переяславль*, «зане *перѣя славѣ* отроку» (Лавр. літ.); 2. *Пріаславль*, «понеже отроку *пріа славу*» (Єрмолинськ. літ.); 3. *Переяславль*, «зане и м я отроку тому *Переяславль*» (Воскр. літ.); найдовше користувалася успіхом 1-ша версія (Максимович, I, 326), хоч уже В. М. Татищев схилився до 3-ї (за Воскр. літ.), вносячи корективи: «зане *Переяславѣ* отроку тому и м я» (Карамзин, I. Прим. № 471). Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Переяславъ*; пор. 1162, *Нажиръ Переяславичъ* (Стрижак, НРП, 78). Літоп. датування м.— 992 (993) р. є помилк.; пор. згадки цього м. в договорах Русі з греками під 907 і 945 рр. Як у зв'язку з переселенням сіверяи із Балкан (Стрижак, Сіверяни, 70—71). О. С.

ПЕРЕЯСЛАВЬСКАЯ: I. епископія («епископія», «епископіа»); тер., підлегла епископові з центром у м. *Переяславлі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 989, А се число... епискупій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, также Черниговская, *Переяславска*, Бѣлогородчская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), ...*Переяславская* Володимерская.. Галичская... Перемышльскаа... Лучская... Хльмская... Туровскаа... Суздальскаа... Сарьскаа... Коломенскаа... Самборскаа Пермьскаа... Епископи *Преяславти* (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... *Переяславская*... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная., 1). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

II. ц. («цркъвь», «цркы»); вона ж *Свѣтого Михаила IV* (днв.), в кол. м. *Переяславлі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 1089,

сцена бы цркы ста Михаила (*Переяславская*;

Переяславская). Ефремъ митрополитомъ тоу цркы уже бѣ создалъ велику сущю. бѣ бо преже в *Переяславлі* митрополья... тогда многа зданья въздвиже. докончивъ црквь стагъ Михаила (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209); як *Архангела Михаила* (Ук. ПСРЛ, II, 534).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Переяславль (Рѣсьскыи)* (див.). О. С.

ПЕРЕЯСЛАВЬСКИЙ, город («градъ», «городъ»), тобто фортеця, в м. *Переяславлі Руському* (див. *Переяславль (Рѣсьскыи)*); суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв); 1089, (Ефремъ) оукраси

горо *Переяславский*. здании црквными (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 209); б. д., Ефремъ, митрополитъ Киевскій и всеа Русіи... градъ *Переяславль Рускій* камень (-ъ) заложи (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 175).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Переяславль (Рѣсьскыи)* (див.). О. С.

ПЕРѢНА, рѣнь («рѣнь» помилк. «рѣка») на Дніпрі, нижче порогів; суч. Зп?; 988, Володимерь... повелѣ кумиры испроврещи... *Перуна* же повелѣ привазати. коневи къ хвусту. и влещи съ горы по Боричеву на Ручаю... влекому же

ѣму по Ручаю къ нѣпру... и привлекеше вришуа и въ Днѣпръ... *яко* пустиша. и проиде сквозѣ пороги. изверже ...вѣтръ на рѣць (рѣнь). и *ѡтоль* прослу *Перунѣна* Рѣнь (*Перуня* рѣнь). *якоже* и до сего дне словеть (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 116—117), проиде пороги сквозѣ, извѣрже ѣ вѣтръ на рѣнь, и отоль прослу *Перуня* рѣнь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 311); *Перуняна*, *Перуня* (Ук. ПСРЛ, II, 337); пор.: 988, идоль *Перунь*, або *Перынь* у Новгороді (т. ж.).

Посесив на *-j(a) від міфоніма *Перѣнъ* як називався сл. язичницьк. бог-громовержець; в основі і.-е. *reg(k)-, що збереглося в лат. quercus «дуб» (Бернштейн, 57). О. С.

ПЕЧЕНЬГЫ, країна, зайнята однойменним народом; в Пн. Надчорномор'ї; 980, (Варашко...) бѣжа... в *Печенѣги*. и (много воева Володимира с *Печенѣгы*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 78); 1018, и поиде *Ярославъ* на *Стополка*. и бѣжа *Стополкъ* в *Печенѣгы* (т. ж., 144); 1019, приде *Стополкъ* с *Печенѣгы*. в силѣ тажъць (т. ж.); 980, побѣгни в *Печенѣгы*... бѣжа... в *Печенѣгы*... воева с *Печенѣгы* на Володимира (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 66), побѣгни в *Печенѣгы*... бѣжа в *Печенѣгы* (НЛСХС, 28—29); 1016, и бѣжа *Святопѣлкъ* въ *Печѣнѣгы* (и бысть межѣ *Чахы* и *Ляхы*...) (т. ж., 84).

Похідні: 968, *Печенѣгы*... оумѣна *Печенѣвскы* (*печенѣжскы*) (ПСРЛ, II, 1962, 54), князь *Печенѣжскыи* (т. ж., 54—55), рысташе сквозѣ *Печенѣгы*... умѣна велми *Печенѣжскымъ* языкомъ (НЛСХС, 18), князь *Печенѣжскыи* (т. ж., 19, 24), країна *Печенеги*, горы *Печенежскыи* «Урал» (Рыбаков, КР, 219).

Семантичним способом від д.-р. етноніма *Печенѣгы* // *Печенѣзи*; пор. 968, 993, *Печенежи* (ЛПС, 14. 32), *Печенеци* (т. ж., 51), *Печенеги* (т. ж., 16) і под.

Абсурдно зближати з назвою р. *Печенги* бас. Пн. Льодовитого океану (Орлов, 217); однак пор.: (похідний) гідронім *Печеніга* (род. належності від *Печеніг?*) пр. Сопівки п. Пістинки п. Пруту л. Дунаю, а також ойконіми *Печеніжсин* I.-Ф. (СГУ, 420), *Печеніги* і *Печенізький* Хрк, *Печеніги* Чрг тощо. Етнонім *Печенѣгы* // *Печенѣзи* є нар.-етимол. утворенням від тюрк. *бедженек* // *баджанак* «печеніги». Пор.: с.-гр. *πατξενάμοι* (Кекавмен, 150, 368—369); араб. *баджни*, *баджнак* (Рыбаков, КР, 183; Орлов, 189); хозар. *базна* < *баджна* < *баджанак* (Еремеев, 134, 135). Як *паджанак* «свояки» (?) (Сулейменов, 159). О. С.

ПЕЧЕРЬСКЫИ, м-р, попл. дави. Києва; заснован. Антонієм і Феодосієм, із XII ст. як «лавра» (Київ, 246); тепер *Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник*; 1051, *Печерський* монастирь (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 155), почаша *Печерський* монастирь. имѣже бѣша жили чернѣци преже в *печерѣ* (т. ж., 159); 1073, цркы *Печерськая* (т. ж., 183); 1089, цркви *Печерськая стѣна Бѣца*. монастиря *Феодосієва* (т. ж., 207); 1094, игумень *Печерському* монастирю (т. ж., 226); 1149, оу стоѣ Бѣци в *Печерствѣ* монастири (т. ж., 328); 1216, в *Печерском* монастирь (т. ж., 439);

1231, монастиря *Печерська* (т. ж., 456), *Печерський* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 143); 1072, Федосии же игумень *Печерський* (т. ж., 171); 1073, цркви *Печерськая* (т. ж., 173); 1074, Федоси игумень *Печерський* (т. ж., 173); 1075, церкви *Печерськая* (т. ж., 189); 1088, Никонъ *Печерський* игумень (т. ж., 199); 1089, цркви *Печерськая стѣна Бѣца*. монастиря *Феодосієва* (т. ж., 199); 1094, Стефанъ... бывшу преже игумену *Печерскаго* монастиря (т. ж., 217); 1107, завѣтрено в *Печерський* монастирь (т. ж., 258); 1171, монастирь *Печерський стѣна Бѣца* (т. ж., 545), и посла Глѣбъ князь игумена *стѣны Бѣца Перѣскаго* монастиря *Поликарпа* (т. ж., 546); 1182, абы былъ намъ игумень. и оуправитель стадоу черноризиць. *Феодосієва* монастиря *Печерского* (т. ж., 627); 1052, начало *Печерскому* монастирю от Антоніа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 332); 1075, 1089, церкви *Печерская* (т. ж., I, 4); 1110, въ *Печерскомъ* монастыри (т. ж., 21); 1156, престависа Нифонтъ владыка Новгородскій въ Киевѣ, и положенъ бысть въ *Печерскомъ* монастыри, въ *Феодосієвѣ* *печерѣ* (т. ж., 64); 1108, кончана бысть трапезница монастыря *Печерского* (т. ж., 21); 1112, въ *Печерскомъ* монастыри бысть игумень *Грехоръ* (т. ж., 22); 1230, въ монастыри *Печерскомъ* церкви святаа Богородица каменаа (т. ж., 136).

Похідні: 1088, оумре Никонъ игумень *Печерський* (ПСРЛ, I, 1962, 207); 1057, игумень *Феодосій Печерскій* въ Киевѣ (ПСРЛ, VII, 333); 1091, *Печерскій* игумень со братією совѣтъ сотворше (т. ж., 5), *Печеряне* перяша церковь святаго Дмитрея (т. ж., 28), 1680, 1782, *Печерское* (Мѣстечко), попл. старого Киева (Оп. КПЛ, 279, 301), *Печерскій Звѣринецъ* (ліворуч від Неводницького стр., м. Київ) (Петров, 61).

Пор. м. *Печерск* (Куйбишевська обл. РРФСР) тощо.

Релятив на -ьск- від д.-р. *печеры*; у підземеллях майбутньої *Києво-Печерської* лаври містилися щ. й келії ченців (ПСРЛ, II, 1962, 143). І. Ж.

ПИРАТИНЬ, м. («градъ»), в Переяславськ. землі; суч. м. *Пирятин* Пл на р. Удай; 1154, приде Глѣбъ Гюргевичъ со множествомъ Половечь. к Переяславлю... Переяславци же быхуться с ними крѣпко. и не оупславъ же Глѣбъ... ничтоже... и тогда же ида взѣ *Пирятинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 342), *Пирятинъ* (т. ж., 1846, 147); як 1153, градъ *Пирятинъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 200); 1552, на Удои земля *Пирятинська*, от-

чизна боярина Каневського Чайки (АЮЗР, VII, I, 102); 1591—1592, *Пирятинъ*, або *Михайлове* (АЮЗР, VII, III, 297—299; Ник., Вишн., 6), на честь *Михайла Вишневецького* (Бочк., Луб. стар., 27); пор.: 1958, *Заріччя*, а кол. *Михайлівське* — околиця *Пирятин* (МЕ); Piratyn, Michałtow (Zg. dz., XXII, 86, 155); к. XVI ст. ~ 1627, А выше Коренки городъ *Пирятинъ*. Подъ *Пирятиномъ* пала в Удай (Уду) рѣчка Переводъ. А выше *Пирятин* на Удае (Удѣ) городъ Журавка (КБЧ, 1838, 96); 1613, Piratyn Nowy, nazw. Michałtow (Лаз., Луб., 120); Pугатyn (Zg. dz., XXI, 182); 1632, *Пирятин(ъ)* (Воссоед., I, 129); 30-ті роки XVII ст., Regatin (Ляск., 146); 1649, *Пиратин* (Воссоед., II, 264); 1658, *Перятинь* (Сб., 18, 95); 1662, *Пѣратинъ* (Самовидец, 65); 1666, *Пирятинъ* (тут живе й Панка Чайка; МПК, 45); за польськ. панування також *Лопатино* (як належн. воеводі *Лопати*; Гор., 184); XIX ст., *Пыратинъ* (ПГ, 3); 1958, *Пир'ятин* (МЕ).

Похідні: 1552, земля *Пирятинская* (АЮЗР, VII, I, 102); 1638, *Пирятинскій* пов. (Величко, IV, 136); 1649, сотня *Пиратинская* (Реестра, 247); 1699, подварки *Пиратинские* (Модз., Мал. род., IV, 577); 1713, Іванъ *Пиратинскій* (Лаз., Люди, 30); 1719, *Пиратинскій* замокъ (Модз., Мал. род., IV, 579); 1749, брама *Пыратиньска(я)* (в м. Прилуки; Маркевич, О нар., 43); хх. *Пирятинщина* (на Гадяччині; ПГ, 27, 32); пор.: 1607, пос. *Ператинъ* в кол. Кременецьк. пов., суч. Тр (АЮЗР, VI, I, прилож., 342—344); *Пирятин* (вар.: *Ператин*, *Пиратин*, *Пир'ятин*) у Радехівськ. р-ні Лв і в Дубнівськ. Рв; с. і р. *Пиратин* у кол. Новоміськ. сотні, суч. Чрг (Новгородсв., 221, 234), сюди ж, очевидно, й с. *Пирятин* кол. Суразьк. пов. (Модз., Гути, 27) та ін.

Як: 1. (нар.-етим.) тут, мовляв, *пиряли* (кидали) через *тлн* ворогів (МЕ); 2. У Радехівськ. р-ні Лв від ім. *Перата* «не в'ясненого значення» (Кордуба, 14); 3. того ж походження, що й *Пирогощакъ*; тобто є посесивом на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Пирата*, зменш. з **Пирогостъ* (пор.: *Вошгостъ*, *Орогостъ* і под.), що, ймовірно, був видним боярином у Києві XI—XII ст. (Соболевский, Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии.— Сб. ОРЯС. Т. LXXXVIII, 1910, № 3, 256; Ж. Ст., 1893, вып. IV, 460; Фасмер, III, 266; Стрижак, ППНП, 83 та ін.). О. С.

ПЛАВЪ, пос. чи р., в Галицьк. землі; тепер не простежується; можливо, pobl. суч. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрв; 1213, проидоша в Он-оутъ. и идоша в поле... поидоша вози н. къ *Плавоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735); пор.: рр. *Плава* в кол. Рязанськ. землі (НЛСХС, 448); л. Гнилого Тікіча л. Тікіча п. Синюхи л. Пд. Бугу (Похилевич, 388); *Plawa* в бас. Уборті (SG, XIII, 765) і в кол. Смоленськ. губ. (SG, VIII, 277); *Плав* п. Ствиги п. Прип'яті (Машт., Дн., 145) Жт; потік *Плаве* в бас. Дністра з однойменн. с. на ньому (СГУ, 427) та ін.

Семантичним способом від д.-р. *плавъ* (із *ploц- «текти»); пор.: укр. діал. *плав* «низький берег ріки, зарослий очеретом»; «багніста ни-

зовина»; «болото», «мул», «повінь», «вир, течія»; «плавучий острів, зарослий очеретом та ін. рослинністю» й под. (Jurkowski, 125); рос. діал. *плав* «болото» (детальніше див.: Толстой, 171—175; Мокиєнко, 164—167); польськ. діал. *plawula* «острів; плавуча лука», в.-луж. «plaw, plawa» «предмети, що пливуть по воді», словен. *plāvež* «острів» та ін. (Jurkowski, 125—126). Л. М.

ПЛѢСНЬСКЪ, м., в Галицьк. землі; суч. х. *Пліснесько* в складі с. Підгірці Бродівськ. р-ну Лв (Ратич, 25, 30); як кол. с. *Плоске* pobl. Києва (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83); 1188, Романъ же испросиша оу... Рюрика на Галичь... Рюрикъ же поусту с нимъ сна своего. и Славна Борисовича воеводу. Романъ же передъ свои. посла ко *Прѣсньскоу* (къ *плѣсньскоу*). да заѣдоуть *Преснескъ* (*плѣснескъ*) переди... Оугре же и Галичане заехаша и оу *Преснескъ* (оу *плѣнска*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 661—662); 1232, Данилъ же поиде со братомъ. и со *Салександромъ*. *Плѣсньскоу*... и. подъ Аръбуозовичи. и... обрѣтисѧ во Володимѣрь (т. ж., 770); б. д., Всю ночь съ вечера бусови врѧни възграяху у *Плѣсньска* (в Катерининськ. сп.— *Плѣньска*.— Л. М.) (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83; підстав для ідентифікації з найменуванням м. Галицьк. землі бракує, хоч її спроби й відомі; див.: Барс., 163; Сл. СОПИ, IV, 83—84).

Можливо, релятив на -ськ- від д.-р. гідроніма **Плѣснь(ь)*; пор.: потік *Плесний* у Сколівськ. р-ні Лв; р. *Плесна* кол. Городецьк. вол., зафіксован. в Путивльськ. «писцовій» кн. 1594 р. (Котков, 67—68); рр. *Плиска*: 1. л. Борзни бас. Десни; 2. в бас. Ірпєня п. Дніпра, на ній с. *Плєсецьке* Васильківськ. р-ну Кв; 3. в бас. Турії п. Прип'яті (СГУ, 429); рр. *Плиса* (дві) бас. Березини (ТТ, 202); р., тер. й м. *Plisni* в Польщі, перші фіксації з X ст.; м. й тер. (сербо-луж.) *Plisnia* на р. *Plisy* (*Pleisse*; St. SS, IV, I, 149), а також *Божьскъ* (від гідроніма *Богъ*), *Кѡрьскъ* (пор. р. *Кѡрь*), *Слѣческъ* (від *Слѣчь*), *Сновьскъ* (р. *Сновъ*), *Ѣшескъ* (від *Ѣца*) та ін. Як від апеллятива *плѣснь* «пліснява, гниль» (Роспонд, Стр., 67; St. SS, IV, 149). Л. М.

ПОБОЖЬЕ, місцевість, понад Пд. Бугом; суч. *Надбужжя*, *Побужжя*; 1257, Данилъ... посла Деонисия Павловича. вѧ *Межибужие*... воевахоуть. людѣ Данилови же и Василкови Болеховъ. а Лвови *Побожье* и люди Татарьскыя (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Похідні: *побожане*, жителі *Побожья*: 1682. господаръ волоскій, зогнавши волости немеровскіе и усѣхъ *побожанъ*, будоваль собѣ дворъ у Цекийновцѣ. на семъ боцѣ Днѣстра (Самовидец, 155—156).

Іменник на *-ьj(e) від назви р. *Богъ* (див.) за допомогою преф. По- Л. М.

ПОГОРИНА, обл. («волося»), понад р. *Гѡринь* п. Прип'яті; охоплювала мм. Бужескъ, Шумскъ, Тихомль, Выгошевъ, Дорогобужъ, Гноиница (Ук. ПСРЛ, II, 73) тощо; тепер це частково: Рв, Тр й Хм (верхів'я бас. *Горині*); 1097, брата ти оубилъ (*Іа*рополка и тебе хоче оубити. и заяти волость твою. Туровъ и Пинескъ и Берестіе. и *Поборину* (*Погорину*) (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 263); 1150, Изаслав же тогда ида заѧ *Погорину*; и попроси ми оу оца *Погорины* (т. ж., 328, 329), *Погорину* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 403); 1139, дошедше *Погорини* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 35); 1150, *Погорину* (т. ж., 48), а проси ми... *Погорины* (к. XVI ст., ПСРЛ, VIII. Воскр. лет., 49).

Похідні: 1155, но се ти волость даю Дорогобуж и Пересопницю и всѧ *Погориньскіє* городы (ПСРЛ, XXV, 62); 1156, Дорогобужь, и Пересопнищу, и всѧ *Погориньскія* городы (ПСРЛ, VII, 65).

Префіксальне (за допомогою **По-**), фемінізоване (-а внаслідок узгодження із словом «волость») утворення від гідроніма *Горинь* (як серб. *Горина*, *Слатина* й под.) (Роспонд, Стр., 32), змодельоване за балт. (?) зразками; пор. нп: лит. *Rapargen*, *Rapetupe*, білор. *Пожижма*, *Порозово*, укр. *Посвірж* тощо. А. К.

ПОДЕС(Ь)НЬЄ, обл., понад р. *Десною* п. Дніпра; суч. *Наддесіння*, *Подесіння*; 1147, выбъгоша посадничи Володимери. Изаслави. из Ватичь... и *Ѡтоуда* иде... заємъ вси Ватичи и Добрѧнескъ и до Воробинь *Подесньє* Домагощъ и Мценескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 342).

Похідні: 1156, Володимиричъ... заѧ оу него все городы *Подесньскыя* (т. ж., 484); 1155, городы его *Подесньскіє* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 61); 1156, городы *Подесньскіє* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 64), *Подесенскія* грады (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 304).

Іменник на *-ь(ј)є від гідроніма *Дес(ь)на* (див.) за допомогою преф. **По-**; пор.: *Посемье*, *Польсьє*; *Покўття*; сюди ж *Заволочье*, *Межибожье* (див.), *Прикарпѧття* й под. А. К.

ПОДОЛЬЄ, р-н («градъ») давн. Києва, в *долинѧ* на п. б. Дніпра, між гирлом р. Почайни й схилами гір Старокиївської, Замкової, Хоревичі й Шекавиці; суч. *Поділ* (Київ, 483); 945, бѧ бо тогда вода текущи. въздолъ горы *Къевьскыя*. и на *подольи* не съдаху людье (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1124, пожаръ великъ *Къевѧ* городѧ. *нако* погорѧвшю ему мало

не всему. по два дни по *Подолью* и по *Горѧ* (т. ж., 293); 1145, *Кыѧвъ* погорѧ половину *Подолью* (т. ж., 312); 1147, и возложьше и на кола везоша и на *Подольє* (т. ж., 318); 945, возлѧ горы *Къевьскыя*. и на *Подольѧ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 1124, бездожгѧ. то погорѧ *Подольє* все (т. ж., 288); 1147, и на *Подольє* на торговище (т. ж., 353); 1150, а друзии почаша... дру-

жину е перевозити на сю сторону в *Подольє* (т. ж., 402); 1161, нача Изаславъ полкы радити съ братѧею. и доспѧвъ иде къ *Подолью* (т. ж.,

515); 1171, и грабиша... весь гра *Подольє* и *Гору*. и монастыри (т. ж., 545); 1069, и погоре *Подоліє* (НЛ, I, 17), погорѧ *Подоліє* *Къевѧ* (т. ж., 20); 1111, погорѧ *Подоліє* Києва (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); 1124, И погорѧ въ *Къевѧ* *Подоліє* все (т. ж., 25), и возложиша и на кола и везоша и на *Подоліє* (т. ж., 42); 1160, къ *Подо-*

лію (т. ж., 74); 1170, градъ, *Подоліє* и *Гору* (т. ж., 84), не токмо бо едино *Подоліє* взяша, но и митрополію святую Софію разграбиша (т. ж., 108); 1651, *Подолное* мѧсто (Грабянка, 106—107); 1689, *Нижній городѧ* (УАЗ, I, 1926, 19); 1699, *Подольѧ* (т. ж., 24); 1718, *Подольѧ-Къевѧ* (Дн. Марк., 7).

Похідні: 1202, и ѡтвориша ѧму *Кыяне* ворота *Подольскаѧ* в *Копыревѧ* концѧ. и въѧха в *Подольє* (ПСРЛ, I, 1962, 417), и ѡтвориша ему *Кыяне* ворота *Подольскаѧ*, въ *Копыревѧ* концѧ, и въѧхаша въ *Подоліє* (ПСРЛ, VII, 107).

Пор.: с. *Подольѧ* (пізн. Фрузинівка, нижче с. Ораного Іванківськ. р-ну *Кв*) (Псхилевич, 120); 1974, ур. *Поділ* в сс. Біївці й Хохітва Богуславськ. р-ну *Кв* (Анк.); оз. *Подільське* в межириччі Сули й Хоролу (Швецъ, ГПУ, 73); 1974, став *Подольський* у с. Кривошіїнці Сквирськ. р-ну *Кв* (Анк.).

Іменник на *-ь(ј)є від д.-р. *подольѧ* «нижня частина міста, міський район; місця, розташовані в долині річки» (Кочин, 246); пор.: укр. *поділ*, *поділля* «низовина, долина» (Тутк., 160); рос. діал. *подолья* «низьке, низовинне місце, низовина, особливо поблизу річки або мочара» (Машт., Мат., 84), *подол* «низкое болотистое место» (Мельниченко, 151). І. Ж.

ПОДОЛЬСКАѧ, земля, суч. *Поділля*, охоплює тер. між Дністром і Пд. Бугом (див. також *Понизье*); 1150, приде Изяславу вѧсть, оже Володимиръ перешелъ *Болохово*, идетъ мимо *Мунаревѧ* къ *Володареву* [в Ермолаївськ. сп. на полі зазначено: *болоховѧ*, *мунаревѧ* в *подольской* землі.— Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 50); 1481, Перекопський царь Мингирей воевалъ *Подольскую* землю королеву (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 134); б. д., а *Корьядовы* дѧти: Александръ, Коньстянтинъ, Феодоръ, тѧ всѧ бездѧтны, извелися въ *Подольской* землѧ (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); 1241, По плѧненіи *Къевскомъ*... пойдє безбожнѧй Батій на землю *Вольнскую* и *Подольскую* (XVII ст., т. ж., 1843. Густ. лет., 339); 1375, *подольской* землі (ССУМ, II, 167); 1386, Князь *Василєи* Дмитреевичъ прибѧже изо Орды в *Подольскую* землю, к *Петру* Воеводе (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 85); 1351, князѧта *Korjatowiczu*... z dozwoleniem wielikoho kniazѧ *Olgiarda*... y s pomocыiu litowskoіu poszli w *Podolskuju* zemlu. A w tot czas w *Podolskoj* zemli ne byt ni odyn horod ni derewom rublenny, ni kamennem budowany (XVII ст., ПСРЛ, XXII. Хр. Быховца, 139); 1524, Турки и татарє *Лвовскую*, *Сьлуцкую* (*Санюцкую*), *Белзскую* и *Подольскую* землю окрутне звоевали и неоплаканую шкоду по всей Руси *Подгорской* учинили (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 76); 1672, *Подольскую* землю (*Самовидец*, 274).

Похідні: на *Подольскихѧ* и *Украинскихѧ* границахъ (1730 р., *Величко*, I, 157), въ воеводствахъ *Къевскомъ*, *Браславскомъ*, *Чернѧговскомъ*, *Подольскомъ* (т. ж., IV, 97); въ воеводствахъ: *Рускомъ*, *Къевскомъ*, *Волинскомъ*, *Подольскомъ*, *Браславскомъ*, *Чернѧговскомъ* (т. ж., 98); 1454, *Жигимонт* *Кєстутовичъ*... Ли-

товское, Смоленское, Полоцкое, Киевское, *Подольское*, Витебское, Мстиславское князства русские опановал (т. ж., 85); 1399, князь великий Витовт Кестутевич Литовский събра воя многы... и Литва, и Нѣмци, и Ляхи, Жемоть, Татарове, и Волохи, и *Подольяне*, съ ними же бѣ числомъ князей 50 (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 103); 1489, По многомъ плѣненіи земль наша отъ Татаръ, посла противу ихъ Казимеръ сына своего Юана Олбрахта, иже совокупися со Русю и *Подольяны* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 360); 1564, А в обоих полкѣх... было Литовских людей землян и Волинцов и *Подолья* и Жемоити... с пятьдесят тысячъ (т. с., ПСРЛ, ХХІХ. Продолж. Александров-Невск. лет., 340); 1401, города *Подольские* (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Хр. Лит. и Жмойтск., 72).

Релятив на *-ьск-* від д.-р. *подолье* «долина; підгір'я; низовина понад берегом річки» (Срезневский, II, 1043); фіксація 1150 р. і 1241 р. як пізн. вставка (Молчановский, II—12); пор. *Понизье* (див.). Л. М.

ПОДОЛЬСКІЄ, ворота. в давн. Києві, в Копиревім кінці; в р-ні перехрестя суч. Вознесенськ. узвозу й вул. Глибочицьк. (Толочко, ДК, 84); 1202, і отвориша йому Кыяне ворота *Подольская* в Копыревѣ конці. и въѣха в *Подолье* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 417), ворота *Подольская* в Копыревѣ конці (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 100); 1201, врата *Подольская* въ Копыревѣ концѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 34); 1202, ворота *Подольская* въ Копыреве концѣ (XVI ст., т. ж., 142), ворота *Подольская*, въ Копыревѣ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 107).

Релятив на **-ьск-* від хороніма *Подолье* (див.). І. Ж.

ПОДЪГОРЬЕ, обл., ч. Галицьк. землі, прилегла до пн.-зх. схилів Карпат; суч. *Підгір'я*; 1235, Михайлови же стоящоу на *Подъгораи* (*подгорьи*). хотащю снатиса с Кондратомъ. и ожидающю Половецъ со Изаславомъ. Половци же придоша в землю Галичькоюу... возвратишася. то слышавъ Михайль. возвратиса в Галичь. а Кондрать побѣже до Лаховъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 775); 1245, Вышата воева *Подъгорье* (*подгоріе*) (т. ж., 795). Также и въ Сармаціи... Поляне, Древляне, Сѣвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Волинь, Подоля, Украйна, *Подгоря* и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 1593, зо всих земль и поветов земли Волинское, с Подоля, с *Подгоря*, з Руси, из Литвы, зе Лвова, с Киева, с Премышля, с Пинска (т. с., ПСРЛ, ХХХІІ. Баркулабовск. лет., 180); 1655, А войска коронные уступили за Богъ, а инные в Полцу повернули, и... колѣ *Подгоря* держалися (Самовидец, 40); 1350, на *Подгорье* всѣ краины полские, межі Саном и Вислою лежачие, вшир и вдолжъ звоевали аж до Тарнова и за Сендомир (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Прил.: О плундрованю руского панства от литвы и пораженіи их, 213); 1527, полону... з Руси, Подоля и *Подгоря* 80 000 отгромили (т. с., ПСРЛ, ХХХІІ. Хр. Лит. и Жмойтск., 107);

1657, И такъ потягши *Подгорьямъ* за Самборъ, и тамъ злучилися з войсками венгерскими а напотомъ и з шведскими и пустошили Полцу ажъ по самыя Прусы (*Самовидец*, 47), от *Подгуря* орды зайшли (т. ж., 48); 1672, татаре загонами ходили на *Подгор'е* (т. ж., 116); 1759, роjechatem w Podgórze (АЮЗР, III, III, 698); 1682, wwożenia soli z Podgórza (АЮЗР, I, IV, 61); фолькл.: Нема пары ни въ Кордонѣ, ни въ нашѣмъ *Поддѣрью* (Гол., Нар., III, отд. II. Думы и думки, 220), Ой ѣхавъ Козакъ, ой ѣхавъ молодъ, Зъ *Поддѣрья* на Подолье (т. ж., II, 580), Турки, Татаре *Поддѣрья* взяли, В полонъ забрали, доловъ погнали (т. ж., III, отд. II, 130); обл., пор. на Балканах: Podgorie (submontana), біля підніжжя головного пасма Динарських гір; Podgorie, в Хорватіі, Podgorie, в Славоніі (Sl. SS, IV, 167—168).

Похідні: 1267, Лев Данилович... сам в руских князствах, Подляском, Волинском, Киевском, Звиногородском и *Подгорском*, гдѣ Львов мѣсто з двома замками на свое имя заложил... взявши Галичь широко и велможне пановал (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Прил., 209).

Семантичним способом від д.-р. апелятива *подъгорье* «місце біля гори, по схилу гори» (*подъгоріє*) (Срезневский, II, 1054—1055). Л. М.

ПОЛѢ: І. степи («поло», «станы», «страны») вздовж сх. й пд. околиці руської ойкумени, відвідувані кочовими нар.; 968, Придоша Печеньзи на Руску землю первое... то слышавъ Стославъ... и приде Киеву... и прогна Печеньги в *поли* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65—67); 1103, и придоша [русські воїни.— О. С.]...

ниже порогъ. и сташа... въ Хортичѣ островъ и всѣдоша на конѣ. и пѣши из людие выше. идоша въ *поло*. дѣ дни. и придоша на Сутѣнь (т. ж., 278), в *поле* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1144, и пробѣже [Иван Ростиславич.— О. С.] сквозъ полкъ к Доунаю и *Ѣтоуда* *подемъ* прибѣже ко Всеволодоу. Киевоу (т. ж., 317); 1159, Иванъ же... ѣха в *поле* къ Половцемъ.

и шедъ с Половци и ста в городехъ Подунаискы (т. ж., 497); 1161, Стославъ не иде и Шернигова. и поѣха противу Половцемъ в *поле*... и побѣже Изаславъ. а Половци бѣжаша в *поле* (т. ж., 514); 1174, Игорь Стославичъ. совокупивъ полкы свои и ѣха. в *поле* за Ворьсколь... и стрѣге Половцы (т. ж., 568); 1214, *Ѣтоудоу* [кн. Данило Романович.— О. С.] проидоша в Оноутъ. и идоша в *поле*...и. къ Плавоу (т. ж., 735); 1226, идетъ Мстиславъ в *поле* (т. ж., 747); 1237, ишедшо же Ростиславоу во *поле* (т. ж., 777); 1259, и не оуспѣвше ничтоже [татары.— О. С.] вратишася во станы (въ страны) свою. рекше в *поле* (т. ж., 842); 1240, Батыеви погнавшу до Дуная. И стоя ту три лета, и воевавши до Володавы, возвратишася в *Поле* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХХІІІ. Холмогорск. лет., 68); 1160, идоша на Половцы въ *поле* за Донъ далече (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 1479, придоша ис

Поля два царя Мердоулат с сыном своим Бердоулатом да брат его Айдар, дети царя Ачи Герня Крымского (т. ж., 124); 1494, приде из Волох... Субата-Плещеев, а ис Кырму Константин Заблоцкий, а шли *Подем*, и грабили их на *Поле* татарове ордынские казаки (т. ж., 128); 1497, князь великий Иван Васильевич послов своих в Крым... с Москвы отпустил *Подем* (т. ж., 132); 1506, [він же.— О. С.] *Подем* послал... рать х Казаки (т. ж., 134); 1546, прислаша татарове от черкас челом к великому князю, чтобы... велел им город поставити от Путимля в *Поле* (т. ж., 136); 1554, приде крымский царь на *Поле*... помышляя, как бы извоевати украину и пригородки великого князя (т. ж., 138); 1599, послав царь Борис Федорович на *Поле* ставити города Борисова (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, ХХХІ. Мазуринск. лет-ц, 147).

Семантичним способом від апелятива *поле* (в основі той же корінь, що й у д.-р. *польи* «пустий»). О. С.

П. ч. Чернігівськ. землі вздовж Десни; (1965 р.) суч. *Степюк* (МЕ) Менськ. р-н Чрг; 1159, ИзАслав же ...туписа в *поле*. а Половци идоша домовъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 350); 1147, и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевичъ. по Посѣмью за *подемъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1160, ИзАславъ же с Половци. *Ѡбъаша в поле* (т. ж., 606). Див. *Поле* I. А. К.

ПОЛОВЬЦИ, країна («страна»), де кочували *пóловці*, вона ж *Половцьская* (див.) земля, *Половцьское* (див.) поле; 1174, бѣгаѣ... ово в Галечъ. ово Оугры ово в Рязань. ово. в *Половцихъ* (*половцехъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 567); 1185, Игорьъ же Стославличъ... башеть в *Половцехъ*... боудоущо же емоу в *Половцехъ* (т. ж., 649); б. д., Тѣми тресну земля, и многи ст р а н ы [розрядка наша.— О. С.] — Хинова, Литва, Ятвязи, Деремела и *Половци* сулицы своя повѣргоша (Сл. СОПИ, IV, 141). Вар.: земля Половцьская, поле *Половцьское*, *Поле*; *Половѣщина* (суч. літер.); *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124).

Похідні: валъ *Половцьскыи* (див.); 1571, *Половецкіе* лески, на р. Сосна бас. Сіверськ. Дінця (Беляев, 10); XVII ст., с. *Половецка* кол. Білоцерківськ. староства над р. Россю (Воссоед., I, 40); 1770, сл-ка *Половѣщина* кол. Протовчанськ. паланки над р. Орїллю (Голобуцький, 220).

Семантичним способом від етноніма *Половци* (пор. 1055, приходи Болуш с *Половци* и сотвори Всеволод миръ с ними; ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 43), що є формою мн. від *Половць*, утвореного за допомогою суф. -ць від *половци* «білуватий», рос. «изжелта белый», «половий», «у білих плямах» (Срезневский, II, 1130); «блідий, блідо-жовтий» тощо (Преображенский, 814—815); «жовтий, кольором стиглого жита» (Грінченко, III, 285—286); «сивий», відповідно *Половци* — за кольором шапок, які начебто вони носили; пор.: *каракалпáки* і *чóрні клобóки* «чорні шапки»; *карапапáхи* «чорні папахи» (різновид шапок); *кизилбаші* «червоні голови», тобто шапки (Кримський, Тюрки, II, 158—159);

«блідаво-жовтий, солом'яно-жовтий» (етнонім за кольором волосся цього народу) (Сл. СОПИ, IV, 141); «синій» (звідси назва головної *половецкої* орди; пор.: нім. *Blawen, Blauen* «сині, голубуваті», серб. *pláv* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; укр., інколи щодо волів, «голубуватий»; див. Соболевский, Неск., 175); пор. *кóк-тúрки* орх.-енісей. написів; як переклад тюрк. *куман/кубан* «синій» (Сл. СОПИ, IV, 143). Див. *Къманьска(я)*, країна. О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКАЯ, земля (рідше, орда), зайнята *пóловцями*; в XI—XII ст. причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1116, *Ярополкъ* ходи на *Половѣцкую* землю. к рѣцѣ зовомѣи Донь... и г̃ города вѣаша *Половецкыѣ*. Галинь. Чешюевъ. и Сугровъ. и приведе с собою *Ясы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1238, Батыи... поиде в земљу *Половецкую* (т. ж., 522); 1152, *Ярославичъ* Рос-

тиславъ. с браєю и с Рязанци. и с Муромци. поидоша съ Гюргемъ. а не *Ѡрекоша* ему. тако же и *Половци*. и *Ѡперлюеве*. и *Токсобичи*. и всА

Половецкая (*половецкаа*) земля. что же и межы Волгою и Днѣпромъ и псичоша туда на Ватичѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1224, Приде неслыханаго рать. безбожнии Моавитане. рекомыи Татаръве. придоша на землю *Половецкую*... и придо [руські війська.— О. С.]

к рѣцѣ Днѣпроу. ко островоу Варажъкомоу. и приѣха тоу к нимъ. всА земля *Половецкая* (т. ж., 740—741); 1237, Батыеве же. вземшо Козлескъ. и поиде в земљу *Половецкую* (*половецкую*) (т. ж., 781); 1152, Ростиславъ Ярославичъ Рязанський... и *Половци* с нимъ мнози... межы Волги и Днѣпра (XV—XVI ст., ПСРЛ, ХХIII. Ермолинск. лет., 39); 1224, придоша язъци незнаеміи... Моавитянь рѣкомі Татари... ихже тако Урмены зовуть, а друзии Печенѣзи... мнози страны поплениша: Ясы, Обезы и Касоги; придоша на землю *Половецкую*... Они же [руські війська.— О. С.] отпустиша послы ихъ, ту приде к нимъ вся земля *Половецкаа* (т. ж., 69—70); 1237, Батый же... иде в землю *Половецкую* (т. ж., 76); 1380, Мамай собра...

силоу безъбжьноу Татарскѣю и всю землю *Половецкую* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супральск. сп., 41); 1116, *Ярополкъ* ходи на *Половецкую* землю к рѣцѣ Дону... и города поима *Половецкие* Галинь, Чешюевъ, Сугровъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV ст., 27); 1152, *Половецкаа* земля... межы Волгою и Днѣпромъ (т. ж., 56); 1203, Прииде... Рюрик и Олговичи, и латыни, и со всею *Половецкою* землею, и взя Киев (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХХIII. Холмогорск. лет., 57); 1224, на землю *Половецкую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХIV. Вологодско-Пермск. лет., 66); 1139, *Половецкая* земля (XVI ст., ПСРЛ, ХХ, I. Львовск. лет., 106); 1226, *Половецка* земля (XVII ст., ПСРЛ, ХХVII. Никаноровск. лет., Прилож., II, 156); б. д., Почнемъ... повѣсть сію отъ старого Владимира до нынѣшняго Игоря, иже... наведе

своя храбрія плѣкы на землю *Половьцькую* за землю Русьскую. Трещать копія харалужныя въ полѣ незнаемѣ среди земли *Половецкыи* (Сл. СОПИ, IV, 140). Вар.: страна *Кѣманьская*, поле *Половьцьское*, *Поле* (див.); *Дешт-і-Кипчак*, *Половѣчина*.

Похідні: 1770, сл-ка *Половетщина* кол. Проточанськ. паланки над р. Орїллю (Голобуцький, 220); тут у XIII ст. проходив *Половецкий* вал (див. *Половьцьскыи*).

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКОЕ, поле; тер., де кочували *пóловці*, які в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1207, ста *ѡ* города Проньска... и роставлѣ полкы... КостѦнтину... на горѣ. а *Ѧ*рославу с Переяславци *ѡ* вѣ я врата. Дѡду... третьюя

врата. а самѣ кнѦ великыи. ста за рѣкою с полѦ *Половецкаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 431—432); 1223, придоша *языци* незнаеми... МоавитѦне. рекомии Татарове... Татары.

а инѣи глѣть Таурменѣ. а друзѣи Печенѣзи... И придоша на землю *Половетьскѡю*... *Половци* же... побѣгоша. до рѣкы Днѣпра... и в *лѣкѣ* мо-

ра ...Бгѣ. хотѦ и погѣбити безбожныя сны Измаиловы. *Коуманы*... побѣдиша й Татари... и придоша всю страну *Коуманьскѡю*... а Котанѣ... прибѣгоша. идѣже зоветсѦ валь *Половецкыи* (т. ж., 503—504), вси люди и кнѦзи [руські.— О. С.] ...придоша ...в поле *Половецкое* (т. ж., 506—507); 1224, в поле *Половецко* (*половецко*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742), *половецкое* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 57), *Половецкое* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 89); б. д., Хощу... копѣи приломити конецъ поля *Половецкаго*. Почнуть наю птнци бити въ полѣ *Половецкомѣ* (Сл. СОПИ, IV, 140), Они бо взнялися... со земли Русскыя на поля *половетции*; буря соколи снесет из земли Залѣтскыя в поле *Половецкое* (т. ж., 130). Вар.: земля *Половьцьская* (див.), *Поле*, страна *Кѣманьская* (див.), *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); XVI ст., поле *Татарское* (Сл. СОПИ, IV, 130); суч. літер. *Половѣчина*.

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКИЙ, вал; як суч. *Надорільськ.* вал уздовж р. *Орелі* та її пр. Берестової, де 1731—1733 рр. створено т. зв. *Українську* оборонну лінію (Ляск., Русск., 79; див. *ѡкраина*);

1223, *языци*... и зовут *я* Татари. а инѣи глѣють Таумены. а друзѣи Печенѣзи... многы страны поплѣниша *Ѧсы* *ѡ*безы Касогы и *Половецю*... множество избѣша... придоша то ти Таурмению всю страну *Куманьску*. и придоша близь Руси. идеже зоветсѦ валь *Половецкыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), *Половецкий* (т. ж., 1846, 189), *языци*... Моавитѣнѣ, рѣкомі Татари... их же тако Урмены зовуть, а друзѣи Печенѣзи... мнози страны поплѣниша: *Ѧсы*, *ѡ*безы и Касоги; придоша на землю *Половецкую*, *Половци* же... бѣжаша... по Дону в лукоморіа...

до рѣкы Днѣпра. А Кѣтякъ князь *Половецкыи*... прибѣже, идѣже зоветсѦ валь *Половецкыи* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, 69), Татарове... придоша... на землю *Половецкую*... *Половци*... побѣгоша... до рѣкы Днѣпра... по Дону и в луку моря... Богѣ же отмщѣние створи над безбожныи *Куманы*... побѣдиша их Татари... придоша всю страну *Куманьску* и... близь Руси. А Котѣкъ, *Половецкыи* князь... прибѣгоша, идѣже зоветсѦ валь *Половецкыи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), *Половецкий* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 88), вал *Половеткии* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), *Половецкий* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. л-ц, 83), Татарове... придоша на землю *Половецкую*... *Половци*... бѣжаша... А Котѣгѣ, князь *Половецкий*... прибѣжаша, идеже... валь *Половецкими* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, 152) тощо.

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОНАЯ, р., л. Стиру п. Прип'яті (Барс., 164); як п. Черногузки л. Стиру, попл. суч. нп Угринів і Шклинѣ Горохівськ. р-ну, Вигуричі й Голишів Луцьк. р-ну Вл (СГУ, 435); 1149, поиде Володимерѣ из Галича... и пришедѣ ста. на *Полоню*. межѣ Володимеромѣ и Луческомѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391).

Як від: 1. *полонина* «лука, луг» (пор. д.-р. *болонь*; див. *Полонина*), суч. «гірська рівнина» (Никонов, КТС, 337; Роспанд, Стр., 23); 2. *полонѣ* «повний» із д.-р. **пѣлнѣ*, ст.-сл. *пѣлнѣ* (Фасмер, III, 312), що пізн. форми заперечують; пор.: *Ротопка* (SG, VII, 529); 1571, *Полоня*, *Полонная* (АЮЗР, VIII, VI, 325); 1609, *Полонка* (АЮЗР, VIII, VI, 395); 1887, *Полонка* (Забелин, 19); с. *Полонка* Луцьк. р-ну Вл й р. *Полонка* (*Полонный*) у Пл (СГУ, 435).

Семантичним способом від тієї ж основи, що й поширене на Поліссі *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами і кущами» (Толстой, К проблеме, 51). А. К.

ПОЛОНИНА, місцевість, в р-ні Угорських гір (див. *ѡгорьскыѣ*; суч. *Карпати*); 1263, иде Воишелкѣ до Галича. к Данилови. кнѦзоу и Василкови. хотѦ прияти мнѣскии чинѣ... потомѣ иде в *Полонию*. ко Григорѣви в манастырь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 859).

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «долина» (Сташа въ *поло(ни)нѣ* Изли = гр. *'ev tḗ koládi*) (Срезневский, II, 1136); пор.: ц.-сл.-р. *планина* «гора, покрита лісом» (Батью же ко Угорьскимѣ *планинамѣ* бѣжашу) (т. ж., 953), ст.-укр. *полонина* «гірське пасовище» (пор. 1395, ... *szeło*... *Kruselniczu*... z *liszi* y s *rolępi-natu* [!] y z *puvatu*; 1424, а тоє село... имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г)... доходы... с *по(л)нинѣ* (ССУМ, II, 184); суч. укр. *полонина* «гірська рівнина, пасовище на вершинах гір», болг. *планина* «гора», с.-х. *планина* «гора; лісиста гора»; сюди ж, гадають, і топоніми: *Planta*, зафіксован. Географом Равенським в землі *Carneola*, суч. Країна в Югославії (*Kraina*) (Staszewski, 343); м. *Полонне* Хм (пор. д.-р. *болонь*) (Никонов, КТС, 337) та ін. О. С.

ПОЛ(О)НЫИ, м., бл. лугу Хоморського, в Волинськ. землі (Барс., 164); тепер м. *Полонне*, райцентр Хм на р. Хоморі; 1169, и ъхаша за *Кыѣвъ* воѣвать. и приѣхаша к *Полному* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358); 1172, Глѣбъ...

приѣхаша къ *Полному* къ стѣи Бѣѣ. къ граду Десаѣтинному (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1195, Рюрикъ... да емоу [Роману. — А. К.] *Полони* и поль тѣртака Корьсоуныского (т. ж., 688); 1196, Романъ же восла люди своѣ в *Полони*... слышавъ же Рюрикъ. аже ис *Полоного*. ехавше воевали волость (т. ж., 697); 1234, Даниль же оувѣдавъ. изниде на нѣ. из Галича. оугони и во *Полономъ*. и наша и в лоузѣ Хоморьскомъ (т. ж., 771—772); 1196, да ему *Полоног* и полторка Рускаго (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 104);

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «лука, луг» (також *болонье*; суч. *полонина* «гірська рівнина») (Никонов, КТС, 337; Роспонд, Стр., 74); як *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами й кущами» (Толстой, К проблеме, 51). Див. *Полонина*. А. К.

ПОЛЪСЬЕ, обл., ч. суч. Білорусії (Мінська й Брестська обл. БРСР), а також пн. України (Вл, Рв, Жт, Кв); 1274, Мьстиславъ же башеть не притагль. но шель... ѿ Копыла воюя по *Полъсью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 873), пор. сс. (6) *Полесье* в БРСР.

Іменник на *-ъj(е) від д.-р. *лѣсъ* за допомогою преф. **По-**. А. К.

ПОНИЗЬЕ, тер. по середн. течії Дністра та ч. пр.: Ушиці, Смотряча, Збруча й Серегу; пор. суч. *Поділля*; 1226, Мьстиславъ дасть Галич королевичю Андрѣви. а самъ взѣ *Понизье* (*понизіе*). ѿтоудо иде к Торьцькому (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 750); 1227, ты возми Галичъ. а Азь *Понизье* (*понизіе*) (т. ж., 752); 1229, прислаша Галичанъ рекоуще яко Соудиславъ шель естъ во *Понизье*. а королевичъ в Галичи осталъ (т. ж., 758); 1240, Доброславъ же вокнажилъса бѣ. и Соудьичъ поповъ вноукъ. и

грабаше всю землю. и вше во Бакоту. все *Понизье* приА... Григорьи же Васильевичъ. собѣ горноюю страну Перемышльскоую мышлаше одержати (т. ж., 789); пор. пізн. *Подолье* (суч. *Под'ілля*).

Іменник на *-ъj(е) від д.-р. *низъ* «місце, що міститься нижче інших» (Срезневский, II, 448—449) за допомогою преф. **По-**; протиставлення *низовинної* місцевості гірській (Карпатам і Передкарпаттю); пор.: *Понизье* і «горная страна Перемышльскана» у літоп. фіксації під 1240 р. Л. М.

ПОНТ(ЬСКОЕ), море, бас. Атлантич. океану; суч. *Чорне*; 1224, до *Поньского* моря (XIII ст., НЛСХС, 215); б. д., полунощныя страны и западн[ыя]... Воспории. Меоти (меотии)... Гарьмати (сармати). Тавріани (таврилли; в Георгія Амартола *Ταυριανίς*)... (скуфія)... Словѣне... до *Понетьского* моря... в Афетовъ же части съдѣтъ Русь. Чюдъ. и вси языци... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), Воспории, Меоти... Сармати. Тавріани, Скуѣя... Словѣне... до *Понетьского* моря (т. ж., 1846, 2); 941, Иде

Игорь на Греки... и почаша воевати Вифанския страны и воеваху по *Понту* (т. ж., 1962, 43); 1223, *языци*... и зовуть на Татари... и поплѣнѣть всю землю. ѿ востока до Ефранта. и ѿ Тигръ до

Понетьска моря (т. ж., 445—446), до *Понетьскаго* (т. ж., 1846, 189); б. д., Воспории, и Меоти (меотии)... Сармати (сарматии), Тавріани (тавриания), Скіѣя... Словѣне... до *Понтскаго* (да *понтскаго*) моря (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), море Варяжское, и по тому морю внити до Рима, отъ Рима... ко Царюграду, а отъ Царяграда пріити въ *Понтъ* море... въ *Понтьское* (*понтиское*) море... се же море словеть *Русское* (т. ж., 265); 1223, до *Понтьского* моря (т. ж., 129); 1242, отъ моря Варяжскаго и до моря *Понтьского*, и до моря Хупожьского (т. ж., 151); 1223, до *Понтийского* моря (ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 216); 941, по *Понту* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 5; ПСРЛ, XXV, 347), до *Понтьского* (т. ж., 69; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118 та ін.); б. д., восточному морю *Понтейскому* (XV ст., ПСРЛ, XVI. Легоп. Авраамки, 21), а отъ Царяграда пріити в *Понто*, в него же течеть река Днепръ (т. ж., 34), Река Днепръ течеть оу море *Понетью* [!] (т. с., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет.-и, 60); 1243, до моря *Понетцаго* и... Хупужьского (поч. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 135); 941, на устьи *Понста* [!] (т. ж., 348), по *Понтоу* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 15), *Понтьскаго* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., I), в *Понт* море (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 11), *Понту*, усть *Понта* (т. ж., 17), в *Понтъ* море (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Эрми-тажн. сп., 338), *Понетского* (т. с., ПСРЛ, XXVII, 172), *Понтискаго* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Понтьское* (т. ж., 10), *Понтиское* море... словеветь *Русское* (т. ж., 11), *Понтьскаго* (т. ж., 66), *Понетскаго* (т. ж., 81), *Пондского* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 92); 1242, *Понтийскаго* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 46); 1243, в *Понтъ* (ПСРЛ, XXVII, 168, 304), до *Понетского*, -аго (т. ж., 172, 304). Ін. вар.: д.-р. **Понтьское*, море; низьплуше Руси на Константинь градъ... они придоше и близъ Фара быше, съ къ *Евксинскому Понту*... приплу *Русь* на Костянтинъ градъ.. Се наутрїя *Евксина Понта*, сирѣчь добрододна *Понта* (ПСРЛ, I, 1846. «Изъ хронографа Георгія Амартола», 245), правнуцы Афетовы Скиф и Зардан отлучишася... от западныхъ стран, и коснушася полуденныхъ стран, и вселишася во *Ексинопонте*... и от сихъ породнишася сынове и внуцы и умножася зело, и прозвашася по имени прадеда своего *Скифа Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXIII, Прилож. «Хронологический рассказ о Словене и Русе и городе Словенске», 139). Від *Понто*: 1. Чорне море; 2. Середземне море; 3. країна *Понт* у Малій Азїї, на пд. узбережжі Чорного моря, між Пафлагонїєю й Вірменїєю (Дворецкий, II, 1355). Щоб відрізнити від Середземного моря, як *Понто*ς "Αξελος (пор.: гр. "αξελος, "αξελος «негостинний»; помилк. від Σκίφεος «скіфське»; Семенов-Зусер, 53), «Негостинне море» (на відміну від Середземного, — холодне, туманне, бурхливе, похмури; небезпечне для плавання; бб. якого на-

селені ворожими пл.— нар.-етимол. з д.-іран. *ахзаєпа- «темний», авест. ахзаєпа- (Фасмер, IV, 345); пізн. (з VI ст. до н. е.) Πόντος Ἐξέτινος (гр. ἐξέτινος «гостинний»), «Гостинне море» (обжите, освоєне; багате, прибуткове — евфемістична заміна, заклинання, реклама). Пізи.: ὁ Πόντος і ἡ Ποντική θ' αλαττα (Страбон); у римлян (від греків) (Euksipus) Pontus (Білецький, Гідр., 38) і Ponticum mare (Скаржинская, 44); *Аксепононт*, *Евксинепонт* (ПСРЛ, ХХХІ. Лєг-цы посл. четв. XVII в., 261); пор.: *Понтих'а* «*Понтийське царство*»; δε'νδρεον Ποντικόν (гіпотетично) «черемха» (бот.), Ποντικός μῦς «ласка» (зоол.) (Дворецкий, II, 1355); антропоніми: Ποντικός, Ποντικός, Ποντικός (КБН, 894); *Понтийський* (рос. *Понтийский*) бас. (геол.; Еремеева, 9); Пролонтіс, -ідоῦ = *Пропонтіда* (суч. Мармурове море) «*Передмор'я*» — «*Та* (те), що перед *Понтом*» (Боднарский, 359), *Ελλησποντος (Georgiev, 25) = *Гелеспонт* «*Болотяне море*» тощо. В араб. (Аль-Массуді, X ст.) *Бунтус* «*Чорне море*» (Білецький, Гідр., 38); ін.: *Понт Скифський*, *Хазарське море* (у генуєзи, і венеціанц. до 1475 р.); *Рьсьськое*, море (див.); море *Московитів* (Янко, 163); *Румське море* (Гапусенко, 53) від *Рум* «*Рим*» в значенні «*Візантія*»; *Турецьке море* (Халанський, ГН, 319); арабско-тур. *Бахр Трабзунд* «*Трапезундське море*», *Бахр Сардак*, *Бахр Судак* «*Судацьке море*» (Білецький, Гідр., 38—39; див. *Сьррожськое*, море), «*Азовське море разом з Чорним*» (Сл. СОПИ, V, 254); *Кафинське море* (ПСРЛ, ХХХІІІ, покажчик) від *Кафа* (суч. м. Феодосія); *Велике*, пор.: 1399, И приходом устие Азовскаго моря и взыхомах на великое море; вь шестый день вь субботу мнухомь Кафинский лимень и Сурожъ (суч. *Судак*; XVI ст., СОПИ, V, 254) — за розміром; *Синє*, напр., у галицьк. колядці: На тихій Дунай, на *Синє* море (Сумцов, 275); пор. ще в «Слові о полку Ігоревім»: Се бо Готьскыя красныя дѣвы вьспѣша на брєзѣ *синему* морю, звоня Рускымъ златомъ, поють время бусово, делеють мєсть Шаруканю (Сл. СОПИ, V, 65) — за кольором; дінськ. *Святѣ* (Фасмер, IV, 345). Помилк.: *Чермное* (змішування з *Червоним*) море (ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 69). У скіфів *Тама* «темне» (Никонов, КТС, 468); д.-гр. Πόντος Μέλας, с.-гр. Θ' αλασσα Σχοτεινή (Фасмер, IV, 345). Суч.: тур. Кага dāniz «(Зле) Чорне море» — антитеза до Ак dāniz «Біле (Середземне) море»; н.-гр. Μαύρη Θάλασσα, н.-в.-нім. Schwarzes Meer, франц. Mer Noire, італ. Mer Nera «Чорне море» (Фасмер, IV, 345) та (істор.) Mare Majorum «Велике море» (див. вище) (Живописная Россия. — СПб., 1898. — Т. V, ч. II, 114); рум. Marea Neagră, болг. *Черно море*, груз. [шави згъва] «т. с.» (Белецкий, 125); осет. Sa(w)denžuz «Чорне море» (Абаев, Осет., 47); польськ. морге Czarne, рос. *Чёрное море*; істор. *Чорное море* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІІ, 233); укр. *Чорне море*. Звідси *Азѣво-Чорномѣрський край*; нп: *Чорномѣрѣвка*, *Чорномѣрка*, *Чорномѣрське*, *Чорномѣрські Крилиці* та ін. (АТПУ—1969, II, 179); *Чорномѣрія* («*Кубань*»); суч. Краснодарський край). войско Черномѣрское (КС, Т. XVIII, 131); *Черномѣрье* (Надхін,

159); *Чорномѣрська Русь* (наук.), *чорномѣрець*, -ка тощо. Як назване не за колір води (пор. *Синє*), а: 1) за його сувор. иоров чи 2) за розміщенням: «чорний» у багат. мовах Азії означає «північ»; отже, — це «Північне море» (Никонов, КТС, 476—478); пор. «Біле» — Середземне море — далі на пд. *Понтьськое* — релятив на -ськ-від *Понтъ* (в основі д.-гр. πόντος «море», пор. прасл. *rōtь, укр. *путь*). О. С.

ПОПАШЬ, м. («городъ», «градъ»), в Надсєйм'ї; як: 1. де р. Вир вп. в р. Сейм (пobl. літоп. м. *Вьяхань*; див.); пор. тут. мм. *Спаш*, *Пропаишескѣ* (Київські; Барс., 166, 168); 2. pobl. р. Терну (Андрияшев, Сівер., 106) у суч. Білопільськ. р-ні См; 3. біля вп. р. *Попаді* в Сулу (Насонов, 229); тепер не простежується; 1147, Изаславъ.. идоша къ Вьяханю... к *Попашию*... взяша *Попаши* и... приде къ Изаславоу вѣсть къ Мьстиславичю оже Вьяхань. инии городи ѿбилися а *Попаши* взяли (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1148, город *Попаши*... а оттуду идоша к *Пашию*... и взяша град *Попаши* (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43), къ *Попашию*... градъ *Попаши*. Приде же вѣсть... оже въ Вьехани городъ отбилися, а *Попаши* взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43).

Безафіксне утворення від д.-р. *паши* (узгодження зі словом «городъ?») за допомогою преф. **По-**; пор. с.-х. raša «луки», словен. raša, чес. raša, болг. raša; укр., рос. *паши* «зелений корм» (Schütz, 56) із *rāšjā (Фасмер, III, 223, 292—293). А. К.

ПОРОГЫ: I. кам'яна гряда, перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці; суч. Дн, Зп; 971, Сто-

славъ... поиде... къ *порогомъ*. и ре ему воевода отень Свѣндель. поиди кнаже на конихъ около

стоять бо Печейѣзи въ порозѣ. и не послуша его... Печенези. заступиша *пороги*. и приде Стославъ къ *порогомъ*. и не бѣ лъзѣ прони *порогъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73); 988, Володимеръ рекъ. аще кде пристанеть [Перун.— О. С.]... то ѿрѣвайте него ѿ берега. дондеже *пороги* проидеть... и проиде сквозь *пороги*. изверже и вѣтръ на рѣцъ. и ѿтолъ прослу Перуна Рѣнь (т. ж., 117); 1103, и придоша [руські воїнн.— О. С.]

ниже *порогъ*. и сташа въ протолче. въ Хортиче островѣ (т. ж., 277—278); 1224, а выгонци Галичькыя придоша по Днѣпроу... и возведоша *пороги* и сташа оу рѣкы Хорьтиць. на бродоу оу Протолчи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1102, ниже *порогъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 988, поидоша.. Днѣпромъ, даже до *пороговъ*.. и сташа въ Протолчехъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 286); *Пороги Днѣпровскіе* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 357).

Похідні: 1516, Козаки... живутъ же всегда на *Запорожю* (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 368); суч. тер. *Запоріжжя*, кол. *Запорѣжжя* (рос. *Запорѣжье*), звідки укр. істор. *запорѣжсець* (рос. *запорѣжец*) «козак *Запорозької Січі*»; також «відвідувач, що стоїть на весіллі за *порогом хати*»;

діал. *запорѣжчик* «запорізький (істор. *запорѣзький*) козак»; діал. *запорѣжецький* — *запорожський* (Гринченко, 1925, 619—620); *запоріжці*, рідше *запоріжяни*, одна *запоріжянка*, мешканці суч. м. *Запоріжжя*; прізви.: *Запоріжець*, *Запоріжченко* і под. Як сюди ж (?) і т. зв. Zabrozi 866—890 рр. Баварського Географа (Шафарик, II, III, 215). О. С.

II. тер., що прилягає до кам'яної гряди, яка перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці (див.

Пороги I); 972, Поиде Стославъ в пороги. и нападе на нь Курѧ князь Печенѣжский. и оубиша Стослава (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74), поиде Святославъ въ пороги (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 291); 1154, Посла Изаславъ сна своѣго... противу мачесъ своєи. бѣ бо повель жену собѣ изъ Ѡбезъ. и оустрете... Мстиславъ въ порозѣхъ. и приведе юг Кыѣву (ПСРЛ, I, 1962, 341); 1167, Половци... шедше въ пороги начаша пакостити. Гречникомъ (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 526). Суч. *Надпоріжжя*, звідки *надпорізький* і под.

Семантичним способом від д.-р. *порогы*. О. С.

ПОРОХЪНА, ур., в Чернігівськ. землі; в 1552 р. с. *Порохомъ* (*Парахонь*) на р. Знобівці належало Новгород-Сіверськ. Спасопреображенськ. м-рю (Зап. Іст.-філ., XX, 126); суч. с. *Порохонь* Середино-Будськ. р-ну См; 1146, сташа оу Мелтековъ селѣ... въ лѣсѣ. в *Порохни* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 332).

Очевидно, безсуфіксне утворення за допомогою применника *По-* від гідроніма *Рохъна (*Рахъна*); 1146, и заграбиша Игорєва и Святослава стада, въ лѣсѣ, по *Рахни* (т. ж., 1843, 26); 1300, р. *Рахна* (ИКЧГ, 19) п. Десни л. Дніпра, нижче м. Новгород-Сіверськ. Чрг (СГУ, 457). Див. *Рахъна* А. К.

ПОРЪСЬЄ, обл., бас. р. *Росі* в пд. ч. давн. Полянської землі між Дніпром, *Россю* з допливами, Красною й верхів'ями Ірпеня й Тетерева (Андріяшев, 46); суч. *Надрѣсся*, *Порѣсся*; було природ. межею Київськ. землі (Добр., ЗМДК, 55); у XII ст. єдина тер. з центром у м. Торчеську (певний час кн. стольне м.) (Тихомирів, 303); 1154, *Поросье* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 345; 1146, Изаславъ... переиде Днѣпръ оу Зараба. и тоу прислашасѧ к нему Чернии Клобоуци. и все *Поросье* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323); 1150, Изаславъ... поиде Ѡ Звенигорода къ Тумащю. и ту придоша к нему Чернии Клобуци. жены своѧ и дѣти своѧ... затворивше на *Поросьи* (т. ж., 400); 1155, а Василкови да *Поросье* (т. ж., 479); 1169, Володимиру къ своєи волости Торцьский съ всимъ *Поросьем* (т. ж., 533); 1174, Стослав же съ братьєю и Михалко съ братомъ съ Всеволодомъ. и со сыновци. и Кыяны совокупивше. и Берендѣичѣ и *Поросье*. и вью Рускую землю (т. ж., 575), Володимеру Торцьский со всѣмъ *Поросьемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); 1155, Андрею сыну своему даде Вышгородъ и Василевъ, Борису Туровъ, Глѣбу Переяславль, Василкови *Поруся*, идѣже Бѣлая Церковь

(XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303), в *Поросіє* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 40), Юрьи... раздая гради сыномъ своимъ и сыновцемъ: Борису Туровъ, Василкови *Порсьє* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 155), *Порусье*, *Поросье* (Киевск. синопс., 69).

Похідні: 1289, Мьстиславъ.. посла гонцѣ. по Юрьи князи Пороском... бо Юрьи. *Пороский* слоужаше Мьстиславоу (ПСРЛ, II, 1962, 930); 1149, съ *Поришаны* (ПСРЛ, VII, 46).

Іменник на *-ьј(е) від гідроніма *Ръсь* допомогою преф. *По-*. Словотвірний тип, характерний і для інших сл. мов (Пецо — ЈФ, ХХХ, I, 517—523). Див. *Ръсь*. І. Ж.

ПОСЪЛЪЄ, обл., Переяславськ. землі, вздовж р. *Сулі* л. Дніпра; межувала з (Половецьк.) полем; суч. *Надсулля*, *Посулля*; ч. Чрк, Пл, См; 1126, бѣ же вѣсть Юрополку и повель гнати люди. и Торкы в Баручь. и в прочая грады... оувѣдавъ же Юрополка. в Переяславли. вратишасѧ на *Посуле* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 289—290); б. д., велить послушати земли незнаемъ, Влѣзь, и Поморію, и *Посулю*, и Сурожу, и Корсуню, и тебѣ, Тьмотораканьский бльванъ (Сл. СОПИ, IV, 168); рос. *Посулье*; укр. *Посул'я*, *Надсул'я*.

Похідні: 1138, послаша Ѡлговичи по Половци... по *Сулѣ*... и всхотѣ лишитисѧ Переяслав-

ла. и тако бы пагуба *Посулице*. (ПСРЛ, II, 1962, 305), *Посульци* (к. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 679).

Іменник на *-ьј(е) від гідроніма *Сѣла* (див.) за допомогою преф. *По-*. О. С.

ПОСЕМЬЄ, земля, понад р. *Сейм* л. Десни л. Дніпра; суч. *Надсѣйм'я*, *Посѣйм'я*, ч. Чрг, См УРСР, Курськ. обл. РРФСР; 1147, и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевич. по *Посѣмью* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356);

1149, Стославъ Ѡлговичъ поча емоу молвити... и тогда взѧ Курескъ и съ *Посемьемъ* (т. ж., 384); 1146, Иванкови же Дюргєви пришедшю в Новгородъ Стославоу. и да емоу рекъ и с *Посемьемъ* (т. ж., 332); 1185, Стославъ посла сна своего. Ѡлга и Володимера в *Посемье*... скорбъ и тоуга люта... во всемъ. *Посемьи*. и в Новгородъ Сѣверьскомъ (т. ж., 645), Игорь... иде ко братоу Юрославоу к Черниговоу. помощи просѧ на *Посемье* (т. ж., 651).

Похідні: 1185, городи. *Посемьские* (т. ж., 645).

Іменник на *-ьј(е) від гідроніма *Семь* (див.) за допомогою преф. *По-*; пор.: **Подес(в)ньє*, *Посѣлье* (див.) і под. А. К.

ПОЧАИНА, р., п. Дніпра; м. Київ; поч. на Оболоні з оз. Іорданського, текла сх. ч. Подолу, вп. в Дніпро нижче ур. Хрещатик (р-н суч. Поштової пл.); нижня ч. *Почайни* була Київськ. гаванню (КС, 1884, № 9, 253); 955, в *Почайнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 63); 964, постоиши оу мене в *Почайнѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 51); 988, Владимир посла по всему граду, глаголя: «Поидите на

реку *Почайну* креститися»... Наутрии... Владимир с попы на реку *Почаю* снидесе без числа людей (т. ж., 28); 958, въ *Почаинѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 236); 955, в *Почаинѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 188); 988, поидите на реку *Почаю* креститися... Владимиръ съ попы царициными и съ Корсунскими на реку на *Почаю* сниде (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 80), въ *Почайне* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 286), в *Почайне* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 43); 955, в *Почане* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 20); 1383, *Почана* (Чт. ИОНЛ, 1888, II, 29), *Почайная* (на рѣцѣ *Почайной*) (Киевск. синопс., 70); XVI—XIX ст., *Почайна* (1539, АЮЗР, I, VI, 29; ИТК, II, 134; Величко, I, 385; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 6; Фунд., 316; СНМ Кв., I; Машт., Дн., 51; Макс., Киев., 24; Гавр.-Речм., 35); 1713, *Пещаная Почайна* («до *Почайны* речки *пещаной*»; ИТК, 145), *Большая Почайна* (1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 6), *Пачаня* (1848, ПС) *Пичаня* (Нов., 653), *Крещатикъ* (Путеводитель, 39), *Почаина*, *Ручай* (Бублик, 23), *Почев-река* (Былины, 186), *Пучай*, *Почай-река* ДРС, 453, 440), 1918, *Почаина* (КП), *Опичань*, *Пичань* (Шарлемань, 2).

Похідні: вул. *Почайнинська* (м. Київ). Пор.: р. *Почайна* п. Волги як перенесена назва з Києва (Тихомиров, 418).

Як первісн. прикметник із формантом -на (Трубачев, 145): I. Якщо *Поч-аи-на*, то пор. д.-р. *потъ*, укр. *пiт*, рос. *пот*, болг. *пот*, с.-х. *pōt*, словен. *pōt* «піт», укр. *пōтак* «прилад для мазання» (Ніковський, 609), рос. *потїна* «сирість на стінах, осадок вологи», рос. діал. *потъ* «піт; сире гнилля в дереві» (Даль, III, 356); *пōча* «калюжа, болото, старе русло річки» (Кулик., 91), (арханг.) *поця* «калюжа, болото» (Барсов, ПСК, XV), *потча* «річкова або озерна затока, затон, губа річкова або озерна» (Машт., Мат., 89), лат. *pōtābilis* «придатний для пиття; той, що містить воду для пиття», *pōtus* «сеча», *pōto* (поет.) «жити на березі річки» (Дворецкий, ЛРС, 789—790), *pōsulum* «бокал, чаша; водопій; пиття; пиятика» (т. ж., 778—779); з і.-е. **potlōm*, пор. д.-інд. *pātram* «посудина для пиття», д.-ірл. *ol* «напій, пійло» (Walde, LEW, 595), етрусське *pūto* «глекчик, кухоль» (<**potto* «горщик, глекчик, посудина») (Сагпоу, 141), за умови прийняття слов. **rotъ* < і.-е. **ret-*: **rot-* «бути вологим, текти», сюди ж гр. *lotamōs* «річка», *Ποσειδών* (Wiedemann, 256). Первісно, очевидно, **Rot-jajъ* < **rot-jajъ* «те, що містить воду; вмістище води; водойма», проте не зовсім ясним лишається **-jajъ*. 2. Якщо *Поч-аи-на*, то пор. укр. *спокій*, *спочивати*, *кōйти*, рос. *покой* «спокій», болг. *покой* «спокій», польськ. *pokój* «мир, тиша; кімната», с.-х. *pōkoj* «спокій, заспокоєння», н.-луж. *rokoj* «спокій, тиша, відпочинок, мир», д.-р. *чапати* «чекати, сподіватися» як наслідок аблауту *o : e : ē* (пор. д.-р. *косити : чесати : часъ*) з семантикою гідроснови «тиха, спокійна, з повільною течією»; Пор. рр. *Покійня* бас. Дніпра (СГУ, 434); *Покой* бас.: I. Дніпра (Машт., Дн., 117); 2. Волги (Смолицкая, Ока, 26). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1985. I. Ж.

ПРИЛУКЪ, мм.: I. в Київськ. землі; пор. суч. сс. *Старá* й *Новá Прилúка* Липовецьк. р-ну Вн; 1146, Приде Володимеръ и взá *Прилукуъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312), взá *Прилукуъ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32), *Прилукуъ* (*Прилуцкѣ*) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107).

Як пос. біля луки «річкової дуги» (Никонов, КТС, 341); пор. рос. *прилúка* «берег на вигині річки», укр. *прилúка* «зелена лука» (Фасмер, III, 365); з прасл. **lak-* // **luk-* «волога, низовинна лука» (Роспонд, Стр., 19). А. К.

II. («городъ», «градъ»), ур. (?; пор., 1459, на *Прилуцѣ*; див. нижче) у Переяславськ. землі; суч. м. *Прилúки*, райцентр Чрг; як (непереконливо): 1. *Переволóка* (див.; суч. *Переволóчна* Прилуцьк. р-ну Чрг; Роспонд, Стр., 18); 2. *Ѡстье* (див.) біля гирла Сули (?) (Татишев, II, 252); далі з лінгво-історико-географічн. міркувань — приклади не за хронологією дж., а за структурою цитат і послідовністю подій; 1092, рать велика баше *Ѡ* Половецъ и *Ѡ*всюду. взаша *Ѡ* грады Пъсочень. Переволоку. (*Прилукуъ*) и многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248), Посъчень *Прилукуъ* ї многа села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206), три грады, Песочень и *Прилукуъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, 3 грады: Песочень, Переволоку и *Прилукуъ* и многы села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 119), в «*ПоѠченьи*»

Володимира Мономаха: посади ма *Ѡць* в Переяславлі...

и ходихо за Супои. и їдучи к *Прилуку* городу. и срѣтоша ны вnezапy Половецкѣ князи (ПСРЛ, I, 1962, 248); 1138, почаща воевати *Ѡлговичи*. и приведоша Половецъ множество. и взаша *Прилукуъ* (т. ж., 305), взаша *Прилукуъ*, и хотѣ поити къ Киеву (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31), *Прилукуъ* (ПСРЛ, IX, 162; XV—XVIII ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет. Вып. I, 162); 1139, приведе Всеволодъ. *Ѡлго* вет. Половцѣ к *Прилукоу*. и взá ины городы поима. Посоульское (ПСРЛ, II, 1962, т. ж., 302); 1137, 1138, *Прилуку* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 34; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 49); 1136, *Прилуки* (ост. чв. XVII ст.; ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 30); 1137, взъша *Ѡлговичѣ* *Прилукуъ* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917. Новгородск. 5-я лет. Ч. II, вып. I, 150); 1144, Володимерко, пришедъ, взá *Прилукуъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); 1146, Володимеръ Галичскы пришедъ взá *Прилукуъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 14); 1459, писанъ на *Прилуцѣ* за Днепромъ (Розов, 1928, 172); XV ст., *Прилуки* (АЮЗР, VII, I, 59), *Pryluki* (Zg. dz., XXII, 704); XVI ст. ~ 1627, А выше Журавки 3 мили, на Удаѣ (Удѣ) городъ *Прилуки*. А выше *Прилукуъ* на Удаѣ (Удѣ) 2 мили, городъ Грабовъ (КБЧ, 1838, 96); 1604, городъ и мѣсто князей Вишневецкихъ *Прилуки* (Лаз., ОСМ, III, 79—80); 1617, *Прилуки*: *Старая* и *Новая* (т. ж., 81), 1638, *Прилука* (Величко, IV, 136); 1640, татаровья были за Днѣпромъ подъ *Прилуками*, въ Вишневецкого имѣняхъ (Акты

ЮЗР, II, 32); 1666, *Прилуки* (Сб., 24); XIX ст., Изъязали ноги, руки Та повезли до *Прилуки*, Одъ *Прилуки* до Полтавы, До вирненькой расправы (КС, 1897, VIII, 90), *Прилуки* (ПГ, 2); пор. епізодичне (1835 р.) «городъ *Прилуцкѣ*» (ЦИАЛ, ф. 1350, оп. 2 [155], спр. 420).

Похідні: 1648, полкъ *Прилуцкий*, сотня *Прилуцкая* (Реестра, 304, 308); 1666, Сахно й Пашко *Прилуцкой* (МПК, 3—4); 1638, *Прилуцкій* пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); суч. *Прилуц'кий* р-н.

Як: 1. тотожне з м. *Переволока* (див.), мовляв, *прилѣка* — це «пристанище», «постоялий двір», необхідні в місцях, «які мали назву *волок*, *переволока*» (Роспонд, Стр., 18); 2. від *прилѣчатися* (пор. помилк. *Прилуць* зам. *Прилуцъ* з *Прилуцкѣ*) (Ук. ПСРЛ, II, 358); начебто до берега Удаю (де м. *Прилѣкѣ*) «зручно було *прилучатися* суднам» (Маценко, 7); 3. від д.-р. *лѣка*: а) «заплавний луг» (Лаз., ОСМ, II, 77) — «за розміщення міста на *лучному* березі річки» (Арандаренко, 293); б) «вигин, закрут річки» (Города. *Прилуки*, 3; Никонов, КТС, 341) — на закруті річки; пор. сс. *Лука*, *Лучка* Пл й под.; 4. від *прилѣгъ*; пор. *Прилугъ* (див. вище) і рос. *прилуг* «невисоке підвищення, що облямовує річку» (Мурзаєвы, 182); 5. від *прилѣка* «берег на вигині річки»; пор. укр. *прилѣка* «лісовий луг» (Фасмер, III, 365). Найімовірніше, семантичним способом від *прилѣкѣ* «край закруту, луки, урвища», «місце, протилежне мисові»; пор. с. *Прилуки* на дузі р. Вага пн.-сх. м. Вельська Архангельськ. обл. (Мурзаєвы, 182); із спільносл. **prilak-* // **priluk-*; пор. польськ. *przylęk*, *przyłęg* «бугристе місце в низовині, на вологій луці»; укр. (гуц.) *прелѣка* «полянка в лісі»; в основі **lak-* // **luk-* «волога низка *лука*, розміщена в закруті (*луці*) річки» (Роспонд, Стр., 18—19). Отже: *прилѣкѣ* > *Прилѣкѣ* > *Прилѣка* (*Старá* й *Новá*) > *Прилуки*. О. С.

ПРИПЕТЬ, р. («рѣка») п. Дніпра; суч. *Прип'ять*; поч. в Любомльськ. р-ні Вл УРСР, тече тер. Брестськ. та Гомельськ. обл. БРСР, гирло в Чорнобильськ. р-ні Кв. УРСР (СГУ, 446—447); б. д., и прочая рѣки Десна *Припеть*... а дружини сѣдоша межю *Припетью* и Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6); 1108, въ Днѣпрѣ и в Деснѣ. и въ *Припетѣ* (т. ж., 283), во Днѣпрѣ и въ Деснѣ и в *Припетѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259); 1150, 1151, на оустье *Припети* (т. ж., 419); 1158, и воеваша Берендичи ошколо Пиньска. и за *Припѣтью* (т. ж., 491); б. д., рѣкы: Десна, *Припѣть*... межю *Препѣтью* и Двиною (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261, 262); 1150, и поидоша на усть *Припети* и на Давыдову боженку (т. ж., 50); 1157, а Берендичи воеваша ошколо Пиньска и за *Припетью* (т. ж., 67); б. д., На *Припети* Чрънабыль, Копыль (т. ж., 240); 1490, *Припетью* (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 360); 1503, до *Припети* (т. ж., 363).

Як: 1. від прасл. **prī-рѣть*; в основі дієсл. **prī-рѣ-ті*; пор. *Гнилоп'ять* (Погодин, 95); 2. пізн. форма *Prīpjetā* відбиває білор. акання в 2-ій ч., оскільки д.-р. формою є *Prīpjetь*; пор. *Регеречъ*, *Регеріеса*, *Регеретус*, *Перепетово* (див.), *Перепетиша* (Rozwadowski, 188—189); 3. «при-

тока», пор.: гр. *πότης* «річка», *πέτομαι* «летіти», *πίπτω* «падати», дор. *προλετής* «той, що падає вперед», д.-інд. *prapat-* «спішити, падати»; лат. *petō*, -ere «виходити, шукати», *praepes* «той, що летить попереду; швидкий», *perpetuus* «безперервний» і под. (Фасмер, III, 365); 4. «річка з сильною течією», від і.-е. **pet-* «швидко рухатися, летіти, спадати»; пор.: гр. *προλετής* «той, що падає наперед», *πίτυλος* «сильний рух»; алб. *prë-prjete* «урвнистий, стрімкий», а також *Prīpet* (гора в Чехії), *Perēgon* (2 рр. бас. *Прип'яті*); населення Полісся, звикле до стоячих вод (боліт, озер), рух відносно повільної *Прип'яті* міг вважати швидким; 5. «приплив» води, пор.: рр. *Чернопет*, *Ікопет* (-пот), *Снопот*, *Гнилоп'ять* з допливом *П'яток*, які вказують що *pet-* чи *rot-* міг бути апелятивом у значенні «річка, потік» або **tekj-* «струмінь, потік»; можливо, що назву було дано й не слов'янами, й вони зрозуміли її так по-своєму (Moszyński, PZ, 173—175); 6. іншосл. походження проти пов'язування назви із сх.-балт. **Prei-pait-is* «приполуднева» — помилк. з фонетичн. погляду (ТТ, 119, 220); 7. від прасл. **prīpjetь*, що походить від дієсл. кореня **рьпо-* // *рѣти*; пор. ще: ст.-прус. *pīntis* «дорога», лат. *pīntis* «п'ята»; сл. **рѣти* і **prīpjet-*ати, назви рр. *Spilopiat'*, *Piatna*, *Pina*, мор. *Перепет* і *Перепетиша* на *Перепетовому* полі й под. (Kurazskiewicz, 339—342; St. SS, IV, 372; див. ще: Pauls, 189; Никонов, КТС, 342). Найімовірніше, в основі і.-е. **pet-* «швидко рухатися». А. К.

ПРОТЪЛЧИ, водойма, в системі рук. Новий Дніпрó та о-в Хортниця (тепер у складі м. Запоріжжя); як: 1. у Дніпровськ. луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортиці) прилягла до Великого Лугу, нижче порогів (Кудряшов, 131); 2. *Протолчий* брід (?) у нижн. течії рук. Новий Дніпро, утворен. о-вом Хортиця (Кищенко, 17); 1103, и придоша ниже порогъ. и стаща въ *про-*

толче. в Хортиче островѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278), и стаща въ *протолчехъ*. и в Хортичимъ островѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1190, и ѡха... до *Протолчи*. и тоу занаша стада многа Половецкая. в лоузѣ в Днѣпрескомѣ (т. ж., 671); 1224, выидоша въ Днѣпрѣ, и возведше пороги, и стаща у реки Хортици, на бродѣ у *Протолчей* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Семантичним способом (форма *plugetia taptum*) від д.-р. *протъльч* // *протолчъ* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); в основі *протълькнѣти* // *протолкнѣти* «проптовхнути». Див. *Протъльч*. О. С.

ПРОТЪЛЧЬ, водойма, в р-ні Дніпровськ. порогів (пор. *Протъльч*); 1224, и воидоша во Днѣпрѣ. и возведоша пороги и стаща оу рѣкы Хорьтищѣ. на бродоу оу *Протолчи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, на *протолчи* (т. ж., 1846, 217; текст модернізовано), на *протолчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); пор.: 1552, уходъ *Протолчъ* (АЮЗР, VII, I, 84); 1697, р. *Протовчъ* (1730 р., Величко, III, 472); 1765, ур. *Протовч* (Голобуцький, 211);

р. *Протовча* (з *Чаплинкою*) л. Дніпра (Эв., Вольн., 29), оз. на л. б. Орелі (т. ж., 193); р. *Протолчь*, -і, *Прото(в)ча* л. (рук.) Орелі (Машт., Дн., 79; СГУ, 450); р. *Протовица* (Арх. Зап., 22); *Старая* и *Новая Протоць* (Ляск., Русск., 70) тощо.

Похідні: 1760, *Протовчанская* палаика на р. *Протовчі* (*Протовчи*), вона ж *Терен*, *Тернівка* та ін. (Скальковский, I, 36).

Семантичним способом від д.-р. *протѣльч* // *протолчь* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); від *протѣлкнѣти* // *протолкнѣти* «проштовхнути». Див. *Протѣлчи*. О. С.

ПРѢТЪ, р., л. Дунаю; суч. *Прут*, в І.-Ф., Чрв УРСР; МРСР, СРР; 1229, до рѣки Оушиць и *Прюта* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 759), и переиде Днѣстръ. и поиде ко *Прютоу* (т. ж., 761); 1359, съ рѣки *Прюта* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); б. д. («Список руських міст»), на *Прутѣ* рѣць Романовъ Торгъ (т. ж., 240); у Геродота (V ст. до н. е.) скіф. *Πέρατα*, д.-гр. *Πυρῆτες*; у Константина Багрянородного (X ст.) с.-гр. *Βροῦτος* (Карп., 170; СГУ, 451); на Певгінгеровій таб. *Agalingus* (?) (St. SS, I, 7; IV, 371—372); 1409, на *прутѣ* (ССУМ, II, 269); 1499, оу *Прют* (т. ж., 269); 1429, по сію сторону *Прюта* (Карп., 171); 1468, от *Прюта* (т. ж.); 1573, до рѣки *Пруту* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 115); 1685, у реки *Прюта* (Величко, II, 549); 1686, над гзека *Prutem* (т. ж., 599); 1695, чрезъ *Прутѣ* (т. ж., III, 336); 1650, у *Прюта* (Самовидец, 23); пор. ще р. *Прут* у бас. Дністра (СГУ, 451).

Похідні: потік *Прютеца* у кол. Молдавськ. кн-ві (1459, ССУМ, II, 268); *Прѣтчик*, витік *Прутия-Яблунецького* л. *Пруту* л. Дунаю (СГУ, 451); *Prutec Jablonicki* пр. *Пруту* (SG, XII, 218); *Prutec* — два допливи *Пруту* (SG, IX, 109—110).

Як: 1. іран.; пор.: скіф. *Πέρατα*, авест. *ərətatu* «брід, перехід», або *ərətū* «широкий» (Фасмер, III, 390; Карп., 170; Никонов, КТС, 344; St. SS, IV, 371), звідки д.-р. *Прѣтъ* під впливом *прѣдѣ* «швидка течія» (Георгиев, ИСИЯ, 255); 2. в зв'язку з гіпотетичн. основою **prout-* (> *rgūt-*) «швидкий; той, що стрибає»; пор.: рос. *прыть*, укр. *спрїтний* (Карп., 170); 3. сл. запозицнення з іран. через посередництво ін. (невідом.) мови (St. SS, IV, 371); 4. із д.-гр. *πέρως* «переправа, перевіз, брід» (Петров, Гідроніми, 139), хоч і важко шукати гр. корінь у назві, про яку грек Геродот пише, що вона скіф. (Карп., 170). Л. М.

ПѢТИВЛЬ, м. («градъ»), в Сіверськ. землі; суч. м. *Путівль*, райцентр См; 1146, Игорьь... рекоста. поиди из Новгорода *Поутивлю*; а сами поидоша къ *Поутивлю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 329, 333); 1147, Изяславъ... даль Новгородъ и *Поутивль* (т. ж., 347); 1152, Половци же поидоша на *Путивль* (т. ж., 458); 1160, воева Георгии. Ярославичъ ис Турова къ *Путивлю*. (т. ж., 505); 1183, Володимеръ же Галичькыи. ни тамо обрѣте собѣ покою. приде к зати своему *Поутивлю* (т. ж., 634); 1185, а друзнии Половць. идоше по оной сто-

ронѣ к *Поутивлю* (т. ж., 649); 1203, а Володимеръ бѣжа во *Поутивль* (т. ж., 720); 1512, до *Путимля* (XV ст., ПСРЛ, VI, 1853. Софійск. лет., 252); 1152, на *Путивль* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1146, а сами поидоша къ *Путивлю*... Изяславъ же Давыдовичъ... иде изъ *Путивля* на Свьско и на Болдыжъ (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36—37), а сами поидоша *Путимлю* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 108); 1159, ходи Изяславъ *Путивлю* (ПСРЛ, VII, 71); б. д., *Путивль* (А се грады Кіевьскіе) (т. ж., 240), *Путивль* на Сѣми (А се Кіевьскіе гради) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 425); 1605, и *Путимль* ему здался и Комарицкая волость (ПСРЛ, XXXIV, 241); 1630, *Putimle*; 1632, *Putywle* (Ляск., ИКА, 5, 10).

Похідні: 1223, *Кѣране* и *Трѣбчане* и *Пѣтивлици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 506); 1146, *Поутивлечи* (ПСРЛ, II, 1962, 333); 1224, *Поутивлици* (т. ж., 742); 1273, ...*Андрѣа Поутивлича* (т. ж., 870); 1146, и не дашася имъ *Путимлечи* (ПСРЛ, XX, I, 108), *Путивльци* (ПСРЛ, VII, 37); 1223, *Путивльцы* (т. ж., 130); 1518, приходили Татарове Крымскіе на украину на ихъ *Путимскіе* мѣста (ПСРЛ, VI, 1853, 260).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма **Пѣтивъ* або **Пѣтимъ* (мл // вл); пор.: чес. **Zliv*, с.-х. *Staniv*, мекленбурзьк. **Рѣtim*; д.-р. **Пѣтимѣръ*, *Пѣтимыль* (Роспонд, Стр., 84; Никонов, КТС, 345); **Putim*, *Radim*, *Chotim* (Svoboda, 163); помилк. від гідроніма *Путивлька* (Тихомиров, 346), який сам є похідн. А. К.

ПѢТАТИНЪ, двір («дворъ») тисяцьк. *Путяти Вишатича*, в давн. Києві, в ін.-зх. ч. «города Ярослава» (Толочко, 127); 1113, Кіяни же разграбиша дворъ *Путятинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 275), дворъ *Путятинъ* тисяцького (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 23), Кіяне же разграбивше дворъ *Путяти*, воеводы Святополча, погом же Жиды, и паки послаша къ Володымеру (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 289).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Пѣтата*; ототожнюють тисяцьк. *Путятю Вишатича* з билинн. *Путятином Путятювичем*, а *Забаву Путятиничу* вважали його дочкою (Тихомиров, 225—226; Миллер, 28). І. Ж.

ПѢЛЪКЪСТѢНЬ, м., в Переяславськ. землі; як суч. с. *Пѣстин* Пирятинськ. р-ну Пл; 1125, Половци... присунушася... къ Барочю. и ко Бронь князю. хотѣшю полонити Торкы проклатыи. и с теми повоевати Русску землю... князь же Ярополкъ. оукрѣпивься... токмо с Переяславци своими. испостиже на оу *Полкъстѣна* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), у *полкъстѣня*, у *полкъкостѣня*, у *полокъстѣня* (т. ж., 1846, 129), *Стѣня*, *стѣня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Полкъстѣнь* (Ук. ПСРЛ, II, 345); 1498, городище *Полствинъ* (ДР, II, 900), польськ. *Polstwin* (Zg. dz., ХХІІ, 704); 1666, *Полстина* (МПК, 48—49); 1687, *Повстинъ* (Стороженки, VI, 36); суч. *Поўстан*, *'Поўстан'* (МЕ, 1958).

Похідні: оз. *Повстинське* в с. *Повстинь* [!] Пирятинськ. р-ну Пл [за мат. Швеця Г. І.]; пор.: XVIII ст. (відоме з XV ст.), с. *Полствинъ* [!]

Повствинѣ у кол. Канівськ. пов. (АЮЗР, VII, III, 294).

Як: 1. того ж походження, що й *Искоростѣнь, Олгѣстѣнь, Прастѣнь, Фрастѣнь* (останне, за Томсоном, від сканд. Freysteinn; Соболевский, ЛИНГВ., 88); 2. композит від д.-р. *полѣкъ* (*пѣлѣкъ*) «полк, військо, битва, похід, стан, город» (Срезневский, II, 1747) + *-stѣнь*, що й у д.-р. *стѣна* «стіна» (пор.: с.-х. *стѣње* «скелі, стрімчаки»; укр. діал. *стінка* «скеля» — иар.-етимол. в значенні «бойова стіна»; *-лѣкст- > -лкт- > -лст- > -вст-*; фінальне *-ин(ь)* за аналогією до *повстѣна* (Стрижак, ППНП, 63—85). Назва темна. О. С.

ПЬСИИ, о-в («островъ»), на Дніпрі, очевидно, недалеко від давн. Києва; 1172, посла же его Андрѣи к митрополиту Киеву. митрополит же Костантинѣ обнии его всеми винами. и повелѣ его вести в *Песии*. островъ. и тамо его оуѣкоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 552).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *пѣсии* // *пѣсии* «собачий, псячий» (Срезневский, I, 1776—1777). Пор. кут *Песій Край* в с. Руське Поле Тячівськ. р-ну Зк (ОКІМ). І. Ж.

ПЬСЬЛЪ, р., л. Дніпра; в Переяславськ. землі; суч. *Псел* (*Пслѣ*); 1153, Посла ИзАславъ сна своѣго Мстислава на Половци. к *Песлу*. зане пакостахуть тогда по Сулѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 340) [в Радзивілівськ. сп. к. XV ст. — кѣ *переслу*; причому *-ре-* закреслено. — О. С.]; 1111, в пѣтокъ быша на Сулѣ. в субботу... ча Хоролѣ... а в недѣлю... приидоша на *Пслѣ*. и ѿтуди стаха на рѣцѣ Голтѣ... и... идоша Вѣрьскла (~ 1425 р. ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на *Пселѣ* (т. ж., 1843, 2); 1153, кѣ *Пслу* (т. ж., 73), вѣ *песлу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60); XIV—XV ст., на *Пьслѣ* Ничанѣ, Городище, Лошици, Жолважѣ (т. ж., 240); 1111, собрашеся князи Рускіе на Половцовѣ.. и поидоша вѣ землю ихъ.. презъ Сулу и *Псіоль* и Хоролѣ и Голтву, даже и кѣ Дону (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Гусг. лет., 288); (1399?), *spod Kijowa przez Perejaslaw, Czumak, Jablonow... Sulę... Korol... Psotę pod Holtwą... skąd... do Worskty* (Narbutt, V, 616); 1489, На *Пслѣ* (СИРИО, ХLI, 79); 1511, до *Psoty rzeki* (Стороженко, Баторий, 237); 1557, на Днепре на устьи реки *Пслы* (Кн. посл., I, 135); 1558, во *Пслѣ* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 588); 1581, *Psota rzeka* (Стороженко, Баторий, 294); 1572, *Пселѣ* (ДР, II, 902); 1590, уходѣ река *Псюлѣ* (Астряб, 6); 1638, *Псолѣ*, рѣка *Псіоль*, на рѣцѣ *Псолѣ* (XVII ст., Величко, IV, 195, 198, 199); 1664, за *Псол*; 1668, на *Псолѣ* (АКПГУ, I, 10, 140); 1665, *Pszol* (Кордт, I, 2); 1681, *Пселѣ* (ОКІМ); 1706, *Pszol* (Кордт, I, 19); 1739, *Psoli*; 1-ша пол. XVIII ст., *Psol*; 1745, *Псолѣ*; 1769, *Poszol* (т. ж., 22, 23, 25, 26); 1842, *Пселѣ* (СД, 523); суч. *Псел*, *Псло* й *Пьсол* (*П'ол*). Як *Пантікапа* Геродота (*Παντικαπῆ*); Дворецкий, II, 1231) (?).

Похідні: рр. *Пселѣць, Псільчик, Псінка* пр. *Псла* (*Пселѣць, Псельчикѣ, Псинка*) (Машт., Дн., 65, 69); нп: 1559, *Пселский городъ* (Кн. посл., I, 164), сс. *Псільське* Великобагачанськ. р-ну

і *Запсілля* (XIX ст., *Запселье*, ПГ, 115) Кременчуцьк. р-ну Пл, *Псіоловка* (пор. 1740—1767, Григорій Дяченко, «прозвіваемый *Пселѣ*», звідки дворянське прізвище *Псіоль*; Лаз., ОСМ, II, 158) «при р. Голтва Полтавської губ.» (ПГ, 13) та ін.

Як від того ж кореня, що й дитяче *пїсати*, серб. *пїшати*, лит. *pissa* «cippus»; *pisù, pisti* «soige» (Потебня, 68); пор.: **rys-* // **ryd-s-* як у гр. *ῥυδαξ* «джерело», *ῥυσα* «вологе місце, лунки» (Moszynski, PZ, 179); 2. сл. *песь* < **rysъ* із суф. *-ьл-* (за аналогією до *орѣл* < *орьлѣ*), тобто «великий собака» [? — О. С.] (Фасмер, III, 397); 3. убих. *bzi, bze* «вода» (т. ж.); 4. гр. *φελλός* «темний» (Ященко, Курск., 16) і под., що заперечують ін. (Трубачев, Происх., 19; Трубачев, 206, 262).

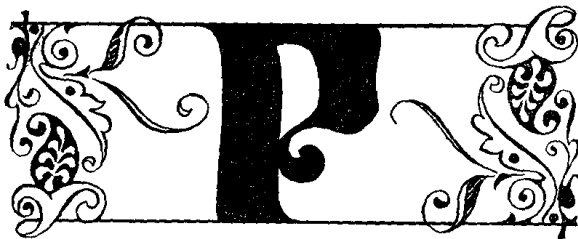
Можливо, *Пьслѣ* // *Пслѣ* > *Псел* // *Пслѣ*; щодо фінальн. *-лѣ* > *-лѣ* пор. суміжні рр. *Сѣла* (див.), рідко, *Сѣлѣ* л. Дніпра; *Хорѣлѣ* (див.) л. *Псла*; *Вѣрьскѣлѣ* (див.) л. Дніпра; *Мьрлѣ* (див.), вона ж *Мерлѣ*, л. Ворскли; *Єрѣлѣ* (див.), або *Ѣгѣла* (див.), суч. *Орлѣ* л. Дніпра та ін.; про факультативність фінальн. *-лѣ* тут може свідчити вторинна (із суфіксальн. *-к-*) назва р. *Псінка* (замість очікуван. «Песлінка» < **Пьслинѣка*) пр. верхн. *Псла* (див. вище) із **Псѣ* (відповідно *Псинка* із **Псына?*), того ж кореня, що й адиг. (кабард.-черкеське) *пс(ы)* «вода (річка)» (Кочов, 13) і *псынѣ* «джерело» (т. ж., 12), звідки гідроніми Пн. Кавказу *Псоу* «Довга річка», *Псынѣдахѣ* «Джерело красиве», *Псыгуэнсу* «Вода швидка» та ін. (т. ж., 13, 121). Про зв'язки бас. *Псла* з адиг. (власне ч е р к е с ь к и м) мовним ареалом може свідчити ще, напр., назва р. *Грунь-Черкес* л. Грунь-Ташані л. *Псла* (Машт., Дн., 70; В-ко, 3; Мацевич, VII—VIII). Пор. ще ностр. *р'іса* «бризкати»: картвел. *рs-* «мочитися» ~ урал. *рiSa-* «крапати, мрячити» ~ дравід. *рiса-* «мжичити, дощ» ~ алт. *р'іsü-* / *р'іsü-* «бризкати» та ін. (Йллич-Свитыч, II, 101—102), а також ностр. суф. *-ел* (т. ж., 20—21). О. С.

ПЬСЬЧЬНЪ, пос. («городъ», «градъ», «градькѣ»), у Переяславськ. землі; попл. Переяславля-Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; як: 1. с. *Піщана* (наімовірніше, суч. *Піщане* Золотоніськ. р-ну Чрк на Супої) («*Песочен...* местечко *Пещано...* на Супое»; Татищев, II, 252), кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Карамзин, II, 59; ЛВП, 33; Мавродин, 20; Андріяшев, Переясл., 10); 2. на Сулі (Аристов, 5); 3. Удаю (Соловьев, II, 699); 4. в кол. Лохвицьк. пов. Полтавськ. губ. (Бод., Пам. кн., 7); далі із-за структурних особливостей літоп. контекстів цитати не скрізь подано ~~за~~ хронолог. порядком; 1092, рать велика баше ~~ѿ~~ Половецъ и ~~ѿ~~всюду. възша. ~~ѿ~~ грады *Пьсоченѣ*. Переволоку. (Прилукѣ) и многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 215), 3 грады, *Песоченѣ* и Прилукѣ, и многа села (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6); 1092, три грады, *Песоченѣ* и Прилукѣ, и многа села... (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, *Песоченѣ*, и Переволоку и Прилукѣ и многы села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никаиоровск. лет., 119); 1092, і

взаша ꙗꙗ города *Посвченъ*. Прилукъ. ꙗ многа села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206); 1169, приде множество Половецъ. раздѣлившесѧ на двое. одини придоша к Переяславлю. и стаха у *Пбсочна* (ПСРЛ, I, 1962, 357), къ Переяславлю и стаха оу *Пбсочна* (ПСРЛ, II, 1962, 555); 1170, у Переяславля, у *Песочна* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1168, к Переяславлю и стаха у *Пбсочна* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XX в., 80); 1240, Посла Батыи Менгукака съгладати града Киева. Оному же пришедшу и ста на оной странѣ Днепра у градка *Песочного* (т. ж., 131), оу града *Капасочного* (градка песочного) (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 94), на оной странѣ реки Днепра у града *Песочного* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 76); XV ст. ~ 1627, а по рѣкъ по Супою въ верхъ 2 мили городъ *Пещаная* (*Пещана*) (КБЧ, 1888, 94); 1609, *Piaseszne*, *Piieszczana* (Zg. dz., XXI, 161; XII, 231); 1616, *Pieszczanę* «па gruncie domontowskiem» (Zg. dz., XXII, 160); 1635, *Пещаное* (Ник., Вишн., 10); 1638, *Пещаная* (Астряб, 18; 1640, АЮЗР, VI, I, прил., 520); 1646, *Пбщана* (Лаз., Луб., 131); 1767, *Пещаное* (Ковба, 47); XIX ст., *Пбщана*, *Пбщаное* (ПГ, 47); фолькл.: Куди їдеш, Купріяне? — На ярмарок у *Пщане* (П. П. Критенко); суч. 1970, *П'шчана* (МЕ), *П'шчане*.

Похідні: 1649, сотия *Пещанская* (Реестра, 59); суч. *Пщанська с/Р* (АТПУ, 1969, I, 475); мешканці *п'шчан'ц'і*.

Субстантивований ад'єктив на -ѣн- від д.-р. *пбсѣкъ*, *песокъ* (Срезневский, II, 1789) < *рѣсѣкъ «пісок»; стосовно взаємозв'язку д.-р. (*Пбсвченъ*) і суч. (*Пщане*), пор. польськ. (1609 р.) *Piaseszne* — *Pieszczana* (див. вище). О. С.

РАДИЛОВЪ, двір («дворъ») тисяцького *Радила*, в давн. Києві «на болоньѣ ѿ (от) Днѣпра» (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); 1169, зажгъла дворъ тысяцького. *Двѣда Радиловъ* (т. ж.).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма *Радила* (-о). І. Ж.

РАДОСЫНЬ, ур., на л. б. Дніпра, навпроти давн. Києва; як: 1. р. (Барсов, 22); 2. первісна назва р. *Радуні* (Гошкевич, 22); 1146, совокупи Всеволодъ братью свою. на *Радосыни*. и сложи путь с Бориша дни на Володимера (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 312—313); 1111, ту бо баше Володимеръ в *Радосыни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268), въ *Радосыни*

(к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); пор.: 1766, оз. *Радосинь* біля с. Погреби суч. Броварськ. р-ну Кв (РОКП); 1918, оз. *Радусень* (Київ з передмістями. — К., 1918).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма **Радосынъ*; пор.: (1666 р.) *Олешка Радисина* в нп Сосниця суч. Чрг (ПК, 410); с.-х. (к. XIII — поч. XIV ст.) *Радосинь* (ОАИМ), с. *Radosin* у Сербії (I. т., 365); болг. *Радосинка* (ж. р.), *Радосинович* (Илчев, 417). Про походження антропоніма **Radosinъ* див.: Железняк — М-во, 1976, № 5, 65—69. І. Ж.

РАДЬСЛАВЛЪ, двір («дворъ») боярина *Радьслава*, на Подолі, в дави. Києві (Каргер, 282); 1161, Половци. въѣздаху в городъ. просѣкающе столпие. и зажгоша дворъ. Лихачевъ попově. и *Радьславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Радьславъ*. І. Ж.

РАИ, княжі: І. двір («дворъ») за Дніпром, навпроти Києва; 1158, и престависѧ Киевѣ. Гюрги Володимиричъ. князь Киевьскыи... положиша оу манастири стго Спса... розграбиша дворъ его красныи и другыи дворъ его за Днѣпромъ... егоже звашеть самъ *Раемъ*. и Василковъ дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 489).

Семант. способом від д.-р. *раи* «сад» (пор.: Сътворихъ вертоградъ и *раи* и насадихъ в нихъ дрєвеса) (Срезневский, III, 62), «квітник», «первісний сад, житло прабатьків», «житло праведних у вічному житті», «рай» (т. ж., 62—63); пор. попл. двір *Красьныи* (див.). О. С.

II. пос. у Волинськ. землі; можливо, біля суч. м. Любомля Вл, де був нп *Раювище*, перейменован. наприкінці XVIII ст. в *Яревище* Старовижівськ. р-ну тієї ж обл., де на б. Прип'яті виявлено г-ще XII—XIII ст.; пор.: Воло-

димѣру же люба бы рѣчь та. посем же поѣха ис Каменца. до *Раю*... Мьстислав же приѣха к нему в *Раи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 901).

Можливо, того ж кореня, що й лит. *raistas* «болото, болотяна місцевість», переосмислен. пізн. в *раи* у бібл. розумінні (Раппопорт, 56); пор.: *Рай* (Гр), *Райгород* (Вн, Чрк), *Райгородка* (Днц, Жт, Од), *Райозеро* (Пл), *Райок* (Чрк), *Раймісто* (Вл). А. К.

РАСТОВЬЦЪ, м., на р. *Растовиці*, в Київськ. землі; суч. с. *Білілівка* Ружинськ. р-ну Жт (Гончаров, 237), яке ще на поч. XVIII ст. зберігало свою давню назву (Андріяшев, 50—51); 1071, оу *Растовьца*. и оу *Іатина* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), Воеваша Половци. оу *Растовца*. и оу *Неатина* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1169, и снасѧ с Берендичи. ниже *Растовца* (т. ж., 536); 1177, Половци же взаша ꙗꙗ городовъ Берендичъ. и поидоша к *Растовцю*... и постигоша Половцѣ оу *Растовьца*. и Половци ѿборотившисѧ. побѣдиша полкы Роуськѣ. и много бояръ изымаша. а киазъ въбѣгоша в *Растовьць* (т. ж., 603); 1071, *Растовечь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, 163), у *Рас-*

товца, у Неятина (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Рястовечь* (т. ж., 240); 1070, у *Рас товца* и Неятина (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Маскулінізована форма гідроніма *Растовиця* (л. Росі п. Дніпра) як узгодження з д.-р. «городъ». І. Ж.

РАТЬМИРА, діброва («дѣброва»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1127, Всеволодъ послася по Половцѣ. и приде ихъ... тысящъ... и стаща оу *Ратьмирѣ* дубровы. за Выремь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), у *Ратмѣрѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Ратьмира*, *Ратьмѣра* (Ук. ПСРЛ, II, 385).

Посесив на *-j (а) від д.-р. особового ім. *Ратьмирѣ*; пор.: 1200, *Ратьмирѣ* Нѣжатиничѣ, новгородецѣ, і 1240, *Ратьмирѣ*, він же *Ратмѣрѣ*, *Ратмирѣ*, учасник Невськ. битви (Ук. ПСРЛ, I, 191; див. ще: Железняк, Типи, 201). О. С.

РАТЬШИНЪ, двір («дворъ») *Ратьшиі*, тіуна кн. Всеволода, в межах Верхнього Києва (Каргер, 282); 1146, вони же оустремишася на *Ратьшинѣ* дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 322).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Ратьша*. І. Ж.

РАХЪНА, р., в Сіверськ. землі; суч. *Рахна* п. Десни л. Дніпра, нижче м. Новгород-Сіверський Чрг (СГУ, 457; Насонов, 229); як рр. *Малотечь*, *Ревна* чи *Рванець* (Барс., 138); 1146, въ лѣсѣ. в *Порохни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331—332); въ лѣсѣ, по *Рахни* (ОАІМ); 1300, р. *Рахна* (ИКЧК, 19).

Назва темна; пор.: звуконаслідувальне курське *рахать*, *рахнуть* «кидати, шпурляти щось важке»; твер. «гнати» (Фасмер, III, 449); антропонім *Рахна* (ж. р.), *Рахъ* (ч. р.) (Морошкин, 167), звідки назва м. *Рахів* Зк; р. *Рахнянка* п. Кіблича л. Собу л. Пд. Бугу, потік *Раховець* у с. Білі Ослави Надвірнянськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 457, 458); с. *Рахни* Гайсинськ. р-ну Вн. Див. **Порохъна*. А. К.

РИМ(ОВ)Ъ, м. («городъ»), на р. Сулі л. Дніпра; в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1096, за *Римовѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1185, Половци... ѿ Переяслава. идоуци же мимо пристоупиша к *Римови* [букву в написано по верх у.— О. С.]. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася въ городѣ.

и возлѣзше на заборолѣ. и тако Биймѣ соудомъ легѣста. двѣ городници с людми. тако к ратнымь... да которѣи же гражанѣ... ходѣше по *Римьскомоу* (*римьскому*) болотоу. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городѣ. *Римовѣ*... поидоша во свояси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Похідні: *римовичи* (*римовѣци*) й *Римьское*, бол. (див.).

Як: 1. адаптація іншомовн. ім. на (?) Rom // Rim- // Rem- (Роспонд, Стр., 42); 2. від лит. gamùs «тихий» (Стрижак, НРП, 59—60; Трубачев, 209, 262); 3. того ж походження, що й Argmentia, Argmenta; лит. Argmenà. Формально, посесив на -ов- від *Римѣ* (?). Пор. ще: сс. *Рим-*

ки // *Рымки* Оршанськ. й Поставськ. р-нів, *Рымоўцы* Бобруйськ. р-ну БРСР. Ймовірно, балт. походження (Нерознак, НДГ, 147). Див. *Ромьнѣ*. О. С.

РИМСКОЕ, бол.; в дол. р. Сулі л. Дніпра біля кол. м. *Рим(ов)ѣ* Переяславськ. землі; тепер не простежується; пор.: 1185, Половци... приступиша к *Римови*. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася в городѣ... да которѣи же гражанѣ. выйдоша изъ града и бяхоутѣса ходѣше по *Римьскомоу* (*римьскому*) болотоу. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городѣ. *Римовѣ*... и ополонишася... поидоша во свояси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Релятив на -ьск- від топоніма *Римѣ*. Див.: *Рим(ов)ѣ* і *Ромьнѣ*. О. С.

РОГОЖИНА, р. (або пос.?) в Галицьк. землі; тепер не простежується; як с. *Рогожно* кол. Стрийськ. округи (Барс., 175), що не переконливо, можливо, с. *Рогізне* Жидачівськ. р-ну Льв; очевидно, на шляху між мм. Галич і Каменець (суч. Кам'янець-Подільський Хм) (Зубрицький, III, 1855, 73); 1213, Даниль же затворися в Галичѣ... потом же приде рать подѣ городѣ. Каломанѣ. и ЛАХОВѣ. и многу бою бывшю. на Кровавомѣ бродоу... не могоша стояти. идоша за *Рогожиноу*... на Мьстислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733—734). Пор. с. *Рогожънѣи* в кол. Молдавськ. кн-ві над р. Серет (ССУМ, II, 294).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Рогожа*; пор. *Рогоза* (Ук. ПСРЛ, I, 113; Морошкин, 168) і д.-р. *рогозѣ* «очерет, комиш» (Срезневский III, 130). Л. М.

РОДЪНЬ, ур., на л. б. Дніпра побл. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 388); як: 1. між колишніми селами Вигурівщиною і Троєщиною (тепер у складі лівобережної частини міста Києва) на р. *Радуньці* (Машт., План, 355); 2. *Радосынѣ* (?) (див.) і под. (Машт., План, 355); 1151, поиде Гюрги къ Киеву и стаща в *Родоунии* и придоша Половци... Дюргеви в помочѣ. и Изаславу же блюдоушо въбрести въ Днѣпрѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 423), въ *Родуни*; *родуниі* (т. ж., 1843, 58), *Радунѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 388).

Похідні: р. *Радунька* (т. ж.), *Родунька* (СГУ, 467); ур. *Радунка* (Новицький, II, 331).

Посесив на *-j(ь) від антропоніма *Родънѣ*; див. *Родьнѣ*; пор. ще: *Радунѣ*, *Радунка*, а також р. Radunia, оз. Raduńskie в Кашубії (SG, III, 905) та ін. О. С.

РОДЪНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рѣсь* (див.) п. Дніпра; тепер тут с. Пекарі Канівськ. р-ну Чрк (Величків., 25; Толочко, ККЗ, 150), на Княжій горі побл. м. Канева Чрк. Визначали ще в Київськ. Поліссі (Ляскоронський — ЖМНП, 1904, VI, 323—334) або в Могильовськ. обл. БРСР на р. *Рось* л. Дніпра (Роспонд, Стр., 30); 980, въ градѣ *Родьни*. на оустѣ [*Рси*] рѣки... и ошѣде *т*арополка в *Роднѣ*. и бѣ глады великъ в немѣ. [и] естъ притча и до сего дне. бѣда аки в *Роднѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 77), въ градѣ *Родьнѣ* на

т

оусьи *Ръси...* и ѿсѣдаху Ярополка в *Роднѣ...* бѣда аки в *Роднѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 65); б. д., въ градѣ на усть *Росѣ* (НЛ, I, 127), бѣжа в *Родень*, на усть *Урси* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 12), в градѣ *Роднѣ* на устьи у *Рси* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 357), во граде *Родне* на усте *Рси...* Оседоша Ярополка въ *Роднѣ...* беда аки въ *Родне* (XVI ст., ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 65), во градѣ *Роднѣ* на усть *Урси*; ...въ *Роднѣ*; ...бѣда яко въ *Роднѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293), во *Роднѣ*, на усть *Рси...* и посла къ *Родну* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 249). Пор.: *Роднянѣвка*, передм. м. Сквири Кв (СПБ, 49); с. *Родня* Могильовск. обл. БРСР; д. *Логъ въ Роднѣ* в кол. Новгородск. землі (НПК, V, 498); м. *Родня* пд.-зх. м. Калінін РРФСР (Рикман, карта).

Як: 1. **Родна* (Бережков, 82); 2. **Родня* (Тихомиров, 16; Андріяшев, 35; Барсов, 124); 3. **Родень* (Толочко, ККЗ, 150); 4. (найточніше) **Родьнѣ*, сл. за походженням (Тихомиров, 16), де апелятивн. формант *-пј- < *-ьпј- перш за все в поміна Іосі; пор.: польськ. *studnia* до *studzić* «місце з холодною водою», *stajnia* «стайня», *godny* «плідний, урожайний», чes. *rodná*, с.-х. *rodne*, *rodno brdo* (Роспонд, Стр., 30). Можливо, субстантивований ад'єктив на -ьн- від теоніма *Родъ*, стародавн. верхови. язичницьк. бога слов'ян — сукупності предків по чоловічій лінії (Костомаров — ВЕ, 1873, 3, 13) або бога *родючості* (Рыбаков, ДР, 13; Рыбаков, ГС, 219), попередника Перуна. Детальніше див.: Рыбаков, ППР, 743; Рыбаков, СЯ, 79. І. Ж.

РОЖЬНЕ(Є), поле біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; тепер не простежується, можливо, в Пустомитівськ. р-ні Льв. Як с. *Рожня* в Галичині, між верхів'ями Зх. Бугу, «Середа в Стыри» (Барс., 175; Ук. ПСРЛ, II, 389); 1097, и срѣтошасѧ на поли на *Рожни* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 270); 1144, идоша обои подлѣ рѣку за неделю къ Звенигороду. и на *Рожни* поли не могоша сѧ бити. зане Володимеръ стоѧ

х

на Голыхъ гора (т. ж., 311); 1099, на поли на *Рожни* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16; XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XIV в., 22); 1144, на *Рожьни* полѣ (ПСРЛ, VII, 34), на *Рожьнеци* полѣ (ПСРЛ, XXV, 36), на *Лебежнемѣ* (*лебежнемѣ*) [помилк.—Л. М.] полѣ (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никои. лет., 167).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *rogъ*, пор. прасл. **rogъ* (Вогек, 202, 203; Роспонд, Стр., 53); польськ. *Rożno*, *Rożna*; чes. *Rožná*, словен. *Rožno*, болг. *Рожен* (Роспонд, Стр., 53). Укр. (можливо) *Рожни* й под. Л. М.

РОМЬНЪ, м. («градъ»), у Переяславськ. землі; суч. м. *Ромні* (*Ромны*) (ПГВ, 1852, № 50, 595) См, біля гирла р. *Ромна* п. Сули л. Дніпра (СГУ, 474); ~ 1096 (в «Поѡчьеньи» Володимира Мономаха), к Выреви бѧху пришли. Аепа. и Бонакъ... ко Ромну... со Сѡлгомь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); XIV—XVI ст., *Роменъ*

(XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929, Ч. I. Новгород. 4-я лет. Прилож., 622), «на Сулѣ» (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет. Прилож., I, 163), А се грады Кіевьскіе... на Сулѣ... *Роменъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1590, *Romno* (Žg. dz., XXII, 585); XVI—XVII ст., А выше Глинска 20 верстѣ, пала въ Сулу рѣчка *Ромонъ* (*Роменъ*), а на устьѣ городъ *Ромонъ* (*Роменъ*) (КБЧ, 1838, 95); 1618, *Stare i Nowe Rumeńskie* (Лаз., Луб., 119; Žg. dz., XXI, 315); 1630, *Rumpe* (Ляск., ИПЗ, 151); 1638, зъ *Ромна* (1730 р., Величко, IV, 273); 1644, *Румень* (Ник., Вишн., 10); 1648, *Ramno* (Prz., 44); 1958, въ *Ромнѣ* (Самовидец, 254); 1659, *Rumno* (Памятники, III, 360); XVIII ст., р. *Раменъ* (ЦГИАЛ, 1350—304—22, арк. 35); XIX ст., Народу... як об Іллї в *Ромні* (Гребінка Є. Байки.—К., 1956, 22), *Ромны* (Курилов, 48); поч. XX ст., Видно *Ромен*, видно *Ромен*, *роменскій* хрести (Гнедич, I, 103); суч. *Ромні* (офіц.) і *Ромѣн* (нар.).

Похідні: 1552, далей от Войновского... ити два дни, а рекою болшь, уходы *Ромъковъцизна* (АЮЗР, VII, I, 101; помилк., зам. **Ромъновъцизна*); 1638, волость *Руменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменскій* пов. (т. ж., 136), старосты... *Роменскаго* (ДР, II, 892); 1644, держава *Руменъская* (Ник., Вишн., 10); 1649, Гаврыло *Роменецъ* (Реестра, 317), Макарь *Роменскій* (т. ж., 298), согня *Ромонская* (т. ж., 271); 1670, уряду *Роменского* (АКПГУ, I, 189), XVIII ст., *Роменщина* (Мак., Гор., 5); XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ. (ПГ, 221); суч. (назви мешканців): *ромен'ц'ї*, *ромен'чани* (рідко).

Як: 1. (довільно) відповідник літоп. м. *Рим(ов)ъ* (див.), а також (вторинно) м. *Римові* (?) на Тибрі — у зв'язку з місц. (бас. Сули) пос. поч. XX ст. *Рим* (можливо, пізня назва кол. трактиру при заїжджому дворі?) та знахідк: ми тут, як і в багатьох ін. місцях Наддніпрянщини, *римських* монет, що пояснюється міграціями (?) з кол. *римських* провінцій (Самоквасов, Мор., 167); 2. із **Rōtīn-*; пор. р. *Рома* бас. Десни (Машт., Дн., 204); рум. *Român*, *Romîn* «румун» (Стрижак, Сіверяни, 64—76); пор. ще *ромѣн* «самоназва циган»; 3. від назви росл. *ромень*, *романъ* (Курилов, 5; Виноградський, Назви, 38); пор. укр. *ромѣн* (-зілля), *роман* — росл. *Matricaria Chamomilla* і *Chrysanthemum inodorum* (Гринченко, ДВУ, 1679); рос. діал. *ромѣн*, *рамѣн* «т. с.», білор. *рамѣн*, *ромѣн*; с.-х. *раман*, *рамѣнак*; словен. *г(о)тѧп* «деревій», чes. *гтѣп* «римський ромен» тощо (з лат. *anthemis gōtāna*, *chamaemēlum gōtānum*); через польськ. посередництво [?], пор. польськ. *gotan(ek)* «молочай» (Фасмер, III, 499—500); 4. у зв'язку з балт. гідронімами *Ормена* // *Армена* (-яна) (XVI ст., Жомойтська земля) (Спрогис, 214), пор.: *Тясмин* // *Тесмень* (див.), *Німан* // *Нбменъ*, *Румянка* бас. Дону, *Ромонка* пр. Іпуті бас. Десни, *Рамынка* бас. Дону, оз. *Ромпа* бас. Вісли (НВ, 632); лит. рр. *Ramōnas*, *Ramis*, а також *gamūš*, *gotūš* «тих(ший)», *gāmiōi* «тихо», *gātiāu* «тихше» (*Ромьнѣ* має повільну течію, ліисто-болот., низовинні бб.; Стрижак, НРП, 59—60) — як (етимологічно) «серйозна спроба»,

пор. *Листъвънѣ* (див.), *Червен* (Никонов, КТС, 355); 5. назва не зовсім ясна; закономірно зіставлювана з лит. *Армена* як відбиття д.-європ. гідронімн. процесів; пор. р. *Агмено* в обл. Триент, *Агмента*, **Агмантіа* та ін. (Трубачев, 209, 262). Гідронім побутував на фоні етно- й фітографічн. асоціацій. Пор., однак, білор. *ром* «простір, вільне місце, обшир». Як балт. походження (Нерознак, НДГ, 149). О. С.

РѣДА, р., в Переяславськ. землі, суч. *Носівка* л. Остра л. Десни л. Дніпра в м. *Носівка* Чрг; 1148, Мстислав же скопивъ дружину. и Переяславъць... и оугони и у *Носова* на *Рудб*...

и са иде в Городець. а Мстиславъ воротиса Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, у *Носова* на *Рудб*... а самъ иде въ Городець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360) [на *роуде*; в Хлебниковськ. сп. е перероблено в *ѣ*. — О. С.]; 1148, у *Носова* на *Рудб* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), *Руда* (Ук. ПСРЛ, II, 396); 1859, на р. *Носовкб*; 1898, *Носовочка*; 1964, *Носівка* (СГУ, 392); пор. ін. численні (понад 170) гідроніми на *Руд-* в УРСР (СГУ, 476—479).

Як указівка на бол., заболоч. рр., стр., оз. та їхні кольор. особливості (пор. укр. *рудий*; Стрижак, НР, 35—37), а також у зв'язку з назвами на *Руд-* (т. ж., 36); див. *Рѣтѣ*. Очевидно, семантичним способом від д.-р. *рѣда*, в якому контаміновано значення «металева руда», «рудник» (Срезневский, III, 187) і «водойма»; пор.: И въ *роудахъ*, и в потоцѣхъ ихъ; зъ *рудами*, и зъ рѣками (т. ж.); останнє, очевидно, з іран. **rauta*- «річка», пор. перс. *rūda*, пехл. *rōt*; д.-інд. *stav-* // *scuta*- «тексти» (Абаев, II, 428). Див. ще *Рѣдица*. О. С.

РѣДИЦА, р., л. Дніпра; на л. б. Дніпра навпроти Видубицьк. м-ря; тепер не простежується; 1097, приде Василко въ *ѣ* *ноумьбра*. и перевезеса на *Выдобычь*... а товары своя (постави) на *Рудици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 258), Приде же Василко и перевезеса на *Выдобычь*... а товары своя на *Рудиць* постави (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 12), *Рудица* (Ук. ПСРЛ, II, 396).

Іменник на -ица від д.-р. *рѣда* «кров» (очевидно, «річка») (Никонов, КТС, 360); пор.: рос. діал. *рудá* «кров»; укр. *рудá* «руда», «кров»; білор. *рудá* «грязь», «кров»; болг. *рудá* «руда» тощо (Фасмер, III, 513), а також: *Рдица* п. Дніпра, вар. *Родица*, *Ордица*, з **Рѣд-*, сюди ж *Рудая*, *Руда*, *Руденка* і под. (ТТ, 220), *Рудá* (46 назв на тер. УРСР), рр. й потоки *Рудки* (69 назв) (СГУ, 476—479). Із прасл. **rūda* «залізна руда», сюди ж **гъдја* (д.-р. **гъза*) «іржа» (Moszyński, PZ, 176). Див. *Рѣда*. А. К.

РѣСОТИНА, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як побл. кол. с. Бикова (*Русотина*; Андріяшев, Переясл., 10), у верхів'ї Супою (Мавродин, 20) або ж у с. *Русанів* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (*Русановъ*) (Барс., 174), тепер Броварськ. р-ну Кв (АТПУ—1969, II, 183), що не переконаливо; 1147, иде же на Лто. и ѿтолѣ иде къ Снѣжатиноу и ѿтъ Нѣжатино. шедъ и ста оу *Русотини* (*росотини*)... и

ѿтоуда посла Оулѣба Черниговоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 344), у *Русотини*, у *росотини*, у *роситинѣ* (т. ж., 1843, 31), *Росотина* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 397).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Рѣсо-та*; в основі *Рѣс-* (див. *Рѣсь*); пор. укр. *німота* (див. *Нѣмьцьскые*) і под. О. С.

РѣСЬ, земля («земля»), населена *рѣсью* або належна до *Рѣської* держави (див. *Рѣська*, волость, земля, країна); з етимологічних міркувань далі хронологію цитат підпорядковано внутрішній логіці викладу; б. д., Поланомъ... бѣ путь изъ Варагъ въ Греки. и изъ Грекъ по Днѣпру... рѣка Днѣпръ бо потече изъ Оковскаго лѣ[са]... Двина... ис тогоже лѣса потече... Волга на вѣстокъ... в море Хвалысьское. тѣмже и изъ *Руси* можетъ ити [по Волзѣ] в Болгары и въ Хвалысы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), изъ *Руси* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6); пор. як етнонім: [*русь*] можетъ ити по Волзѣ в Болгары и въ Хвалысы (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, 1. Новгородск. 5-я лет. Погодинск., Академич., Публичн. Библиот. сп., 4), изъ *Руси* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 3), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в *Руси*. Полане. Деревлане. Ноугородъци. Полочане. Дреговичи. Сѣверъ Бужане... послѣже... Вельяне, а се суть инии языкы. иже дань даютъ *Руси*. Чюдъ. МерА. Вель. МуромА. Черемисъ. Морѣдва. Пермь. Печера. *ѣмь*. Литва. Зимигола. Корсь. Норова. Либь (ПСРЛ, I, 1962, 11), в *Руси* (ПСРЛ, II, 1962, 8), Сими всіми обладаху *Русь* [*роусь*; виправлено з *рось*. — О. С.], иже отъ Кіева града, и дань емляху на Чюди... Новгородскихъ... Мери... Веси... Муроме... Черимисе... Мордвъ... Пермь... Печорѣ... Еми... Литвѣ... Зимголе... Корси... Мораве... Ниломи... (Неромъ)... Либь (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 41), *русии* (ПСРЛ, IX, 4), *русии* (XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., Карамзинск. сп., 262), *Русии* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339), въ *русии* (ПСРЛ, VII, 263); 898, Словѣни же сѣдаху по Дунаеви ихже приша Оугри и Марава. (и) Чеси и Лахове и Полане *иже* нынѣ зовомаю *Русь*... первое предложены книги Марава. *иже* прозваса грамота Словѣнська. *иже* грамота естъ в *Руси* и в Болгарѣхъ Дунавскихъ (ПСРЛ, I, 1962, 25—26); б. д., Тая же грамота естъ *Роусии* и в Болгарѣхъ Доунайска (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 8), въ (*русии*) (ПСРЛ, VII, 270), Словенскѣ языкоу оучитель

є Павелъ (паоуль). ѿ негоже *языка* и мы есмо

Роу... а Словенскыи (словѣнскѣ) *языкъ* и

*Роу*кыи: одно є. ѿ Варагъ бо прозваша *Роу*ю. а первое бѣша Словеие. аще и Полане звахѣса

ио Словенськаа рѣ бѣ. ПолАми же прозвани быши (прозвани быша полемъ). зане в поли сѣдаху,

а *язы* Словескі (имъ) єди (ПСРЛ, I, 1962, 28—29), есме *Русь*... *Руси* оучитель естъ. Павелъ...

Словѣнскъ языкъ и Рускыи ѿдинъ (ПСРЛ, II, 1962, 20), в Руси... отъ Варягъ бо прозвася Русию (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 19), Словенскый языкъ и Руской единъ есть (ПСРЛ, XX, I, 46), въ Моравы бо ходилъ и апостолъ Павелъ, и училъ ту, ту бо есть Илирикъ... ту бо бѣша Словенъ первіе... Тѣмъ же и Словенску языку училъ есть Павелъ отъ того же языка и мы есмь Русь... а Словенскый языкъ и Рускый единъ есть, отъ Варягъ бо прозвася Русью (ПСРЛ, IX, 17), Отъ негоже языка и мы есмь, Русь, тѣмже и намъ, Роуси (русии), оучитель есть Павелъ... отъ Варягъ бо придоша, прозвашася Русью (ПСРЛ, XXIV, 9); 907,

и заповѣда ѿле... дати углады на Роукыа град.

первое на Киевѣ. та на Черниго... Переас-

лавль... Полтѣскъ... Ростго... Любе... да приходи РѸсь слобное емлют елико хотачи ... поидѣ-

чи (домовъ в) Роу за са. да емлют оу црѣваше (на путь) брашно (ПСРЛ, I, 1962, 31), на Рускые города... Русь... и поиду же Русь домови (ПСРЛ, II, 1962, 22), на грады Русскіа (Рускые)... Киевѣ... Смоленскъ... Ростовъ... Любечъ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, Ермолинск. лет., 4), поидучи же Руси (Русь) домовъ (XV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925, Софийск. 1-я лет., 19), въ Русь (ПСРЛ, XX, I, 47), и Русь (XVI ст., ПСРЛ, XVIII, Троицк. лет., 12); 912, Посла моужи свои ѿлегъ.

построити мира. и положити рад межю Роу и Греки (ПСРЛ, I, 1962, 32), Русью (ПСРЛ, II, 1962, 23, 36); 955, рѣша же Деревляне. се княза оубихомъ Рускаго [Игоря.— О. С.] (т. ж., 55),

ѿльга приде Киеву и присла к ней црѣ Гречьскин глѣ... ты бо глше ко мнѣ. Ако аще возвра-

щюса в Русь. многи дары прелю ты (ПСРЛ, I, 1962, 62); 984, Иде Володимѣръ на Радимичи... и побѣди Радимичъ... и плататъ дань Руси (т. ж., 83—84), Радимичи... и плататъ дань в Руси (ПСРЛ, II, 1962, 71); 989, А се в Новгородѣ... Святополкъ сѣде на столѣ... і абіе позва его братъ Изяславъ в Русь, а сына своего присла Ярослава... и выгнаша его Новгородци, и введоша Ростислава Мьстиславлича. И сѣдивши лѣто едино, иде в Русь (НЛСХС, 66—67); 1132, ходи Вьсволдъ в Русь Переяславлю... а целовавъ крестъ къ Новгородцемъ (т. ж., 126); 1149, Иде архиепископъ Новгородскый Нифонтъ въ Русь... ставилъ бо его бѣше Изяславъ съ епископы Рускыа (рускыа, рускѣа, руския) области, не славъ Царюграду (т. ж., 138); 1152, поиде Гюргі... с Ростовці. ни с Суждалци. и с Рязанци. и со князи Рязанскыи и в Русь. тогды же слышавъ Володимѣрко идуча в Русь. поиде г Кыѣву. Изаславъ же выиде противу ѣму. Володимѣрко же воротиса в Галичъ. Гюргеви же идущю в Русь. пришедъ ста оу Глухова (ПСРЛ, I, 1962, 338), Володимиръ

же слышавъ ѿже идеть свать е Дюрги в Русь.

поиде из Галича Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 455); 1154, поиде Гюрги с Ростовци. и с Суждалци... в Русь... вииде в Кыѣвъ... роздая волости (ПСРЛ, I, 1962, 341—345); 1224, Мьстиславъ Романовичъ в Кыѣвъ. а Мьстиславъ въ Козельскъ и в Черниговъ. а Мьстиславъ Мьстиславичъ. в Галичъ. то бо бѣахоу старѣишины в Роускою земли (ПСРЛ, II, 1962, 741), А Татарове гнашася по Русь до Новагородка Святополчскаго (ПСРЛ, XXIII, 71);

1230, приходи пресщныи митрополитъ всеа Руси Кирилъ. к великому князю Гюргю. ѿ Кыѣвско-го княза (ПСРЛ, I, 1962, 455); 1284, не ѿсталъ

ѣси в Руси избывъ в Вороножскыи лѣсъ. того дѣла (т. ж., 432); 1380, и стрѣтошаса за Дономъ на оустъ Непрадвы. и бысть съча зла... не бывала в РѸси. (т. ж., 536); 1381, прииде изъ

Црѣграда на Ру... Киприанъ митрополи на свою митрополью на Москвѣ (т. ж.); 1389, едина митропольа Кыѣвъ. и Галичъ и всеа РѸси (т. ж., 537); 1410, выиде... митрополитъ Фотѣй, кыевскыи и

всеа Руси. изъ Црѣграда на Кыѣвъ. и приде на Москву (т. ж., 539). Пор. ще: РѸсь (ПСРЛ, I, 1962, 45), рось, роуи (помилк.) (ПСРЛ, XX, I, 41, 43), Роусія (ПСРЛ, XXIV, 8), русія («въ русии») (ПСРЛ, IX, 4), русія (ПСРЛ, VII, 262); Руссия, Руссия, Рутенія, Россія, Руциа, Роксания, Роксалания, Россія, Роксоланія, Ругия (Татищев, 493, 129, 218, 286, 288 та ін.); Русіа (Карамзин, I, прим. 39); Roschouasko («Рошусаско», держава у верхів'ї Дону, 80—90-ті роки IX ст.) (Мавродин, Обр., 203); Русь-Тюрк «Русь на Сіверскъ. Діни» (Березовець, 59—74); Артанія, Арсанія (?) (аорси — репліка ім. Рос — Русь), «Руський каганат» (Смірнов, 6); с.-гр. Ρῶσια (Rōs) «Русь» (Роспонд, Киев, 106, 109), Ρωσια; араб. ar-Rūs; лат. Ros, Rus(s)ia (люд — Rutheni); Roxolania (зокрема «Русь Червона») (Staszewski, 366, 370), Rusia, Rucia, Ruscia; араб. Русыйя (Роспонд, Miscellanea, 45, 47), Rvsia, Ruzzia, Rytzeland, Ryscaland, Ruzaland (OAIM); Ruthenia (Шталь, 23; Первольф, III, II, 2); араб. Rūs (ЗМК, 1968, № 4, 541); д.-сканд. (з лат.) Ruscia (Рыдзевская, 146); Ryssaland («Рюссаланд»), Risaland, Rizaland (Смірнов, 63); нім. Rusland, англ. Russia, лит. Rūsija, болг. РѸсия, с.-х. РѸсия, чеч. Rusko «Росія»; молд. Рушь «Русь»; угор. Oroszország «Росія» і под.

Вар.-компоненти: д.-р.: Пургасова Русь (1228, Побѣди Пургаса Пурешевъ снѣ. с Половци. и изби Мордву всю и Русь Пургасову) (ПСРЛ, I, 1962, 451) — «останки волзьких русів» у Мордовіі (Смірнов, 228); Біла Русь (1305, Бѣлая Русь) (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 227, 236), суч. Білорусія; тат. Ак-Урусъ (Татищев, I, 355); Велика Русь (1542, Великия Росья) (ПСРЛ, XX, II, 460), потім Великороссія; Волинська Русь (Софроненко, 14), переважно Волинь; Галицка Русь (Галицкая Русь) (Шараневич, 8), частіше: Галичинá, рос. Гали́ция; пор. Галицко-Володимірская Русь (т. ж., 67); Галицко-Волинська Русь та ін.; Західна Русь (Западна

Русь) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Карпатська Русь* (*Карпатская Русь*) (Первольф, III, II, 13, 15); *Мала Русь* (*Малая Русь*) (Тихомиров, 12) — уперше 1334 р. в титулі Юрія II: *Dei gratia patus dix totius Russae Minoris* «З божої ласки природжений князь цілої Малої Русі» — стосовно *Галицько-Волинського* ки-ва, пізн. щодо всієї *Південної Русі* (~ України); *Мала Росія*, *Малоросія* і под. (Кримський, Розв., 282—292); сюди ж гр. *Μικρῶς Ῥωσία*, лат. *Russia Parva* й под. (див. *Україна*); *Південна Русь* (*Южная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 410), пор. *Мала Русь*; *Південно-Західна Русь* (*Юго-Западная Русь*) (т. ж.); *Південно-Східна Русь* (*Юго-Восточная Русь*) (т. ж.); *Північна Русь* (*Сверная Русь*) (т. ж.); *Підляська Русь* (*Подляшская Русь*) (Первольф, III, II, 40); *Пряшівська Русь* (*Пряшевская Русь*) (Мавродин, Обр., 401); *Східна Русь* (*Восточная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Угорська Русь* (*Угорская Русь*) (Гол., Нар., I, 637), пізн. *Підкарпатська Русь* (*Подкарпатская Русь*) (Гумецкий, 21), суч. *Закарпаття*; *Холмська Русь* (*Холмская Русь*) (Первольф, III, II, 40); *Червона Русь* (*Червон(н)ая Русь*; *Russia Rubra*; кол. *Галицьке* кн-во, а потім *Руське* воеводство) (Гол., Нар., I, 622), 1715 р., *Красная Русь* (Первольф, III, II, 15, 134), *Чермная Русь* (Житецкий, См., 426), *Lodomeria* (Мавродин, Обр., 298); *Чорна Русь* (*Черная Русь*; бас. Німану з мм. Гродно, Новгородок, Слонім та ін.) (Первольф, III, II, 168), кол. земля дреговичів; пор. епізодичні: *Литовська Русь*, *Польська Русь* (*Червона Русь*), *Россолахія*, *Новоросія* тощо. Науково-термінологічні (авторські), зокрема, хоронімні: *Азовсько-Дніпровська Русь* (*Азовско-Днѣпровская Русь*) (Иловайский, I, 16); *Азовсько-Чорноморська Русь* (*Азовско-Черноморская Русь*) (Трубачев, СЯ, 265); рідше, *Азовська* (*Озівська*) (Смірнов, 48), *Чорноморська Русь* (Березовець, 64), *Чорноморская Русь* (Венелин, 42); *Приазовська Русь*, *Причерноморська Русь* (Греков, КР, 443); *Чорноморско-Азовська Русь* (Мавродин, Обр., 222); *Волзька Русь* (Смірнов, 48); *Володимиро-Сіздальська Русь* (*Владимиро-Сыздальская Русь*) (Мавродин, Обр., 398); *Дніпровська Русь* (Березовець, 68); *Ільменська Русь* (*Ильменская Русь*) (Мавродин, Обр., 207); *Кійвська Русь* (не змішувати з *Кійвсько-Полянською Руссю*); *Крїмська Русь* (*Крымская Русь*) (Тихомиров, 40); *Лукоморська Русь* (Новицький, Лукомор'я, I, 35, 51, 52); *Московська Русь* (*Московская Русь*) (ВЯ, 1975, № 5, 131); *Новгородська Русь* (*Новгородская Русь*) (Мавродин, Обр., 223); *Острівна Русь*, *Поморська Русь* (Новицький, I, 35, 51, 52); *Тмутараканська Русь* (Березовець, 63; див. *Тъмѣторокань*); *Українська Русь* (Шараневич, Иссл., 64), рідко, *Українська Русь* та ін. Напр., відойконімні (військово-етнічні): *Амастрідська Русь*, *Сурозька Русь*; відетноімні: *Болгарська* (слід *Булгарська*) *Русь* (Смірнов, 221); *Варязька Русь* (т. ж., 70); *Кельтська Русь* (рідко); *Слов'янська Русь*; *Норманська Русь* (також *Скандинавська Русь*); *Хозарська Русь*; *Хорватська Русь* і ряд ін.; відантропонімні: *Аскольдова Русь* (*Русь Аскольда* (*й Дира*) — *Руський* каганат (Мавродин, Обр., 217); *Рюриківська Русь*; *Таг а і-*

ва тощо; ін.: зовнішня *Русь* (гр. "εξω Ῥωσία) (Насонов, 31); метропольна *Русь*, стародавня *Русь* (древня *Русь*) і под.

Похідні. Семантичні: рос. *русь* «(білий) світ» (Даль, IV, 114); укр. *рус* («*русь?*») «казкове страхіття Дніпрових порогів» (т. ж., 115), словотвірні: 1. суфіксальні: д.-р. *рѣсьскыи* «руський, давньоруський»; **рѣськыи* (пор. *Роузкая*, земля; НЛСХС, с. VII); **росьскыи* (напр., *Правда росьская*) (Тихомиров, Русск. пр., 75), пор. ст.-рос. [XVII ст., «Задонщина»] *росский* (Фасмер, III, 505); *Роусинъ* «східний слов'янин» (Первольф, III, II, 2); *русичь* (*русичь*) «давньоруська людина; -ий воїн» (*Русичи* велика поля чрльєними щиты прегородиша; *Русичи*, хошу главу свою приложити, а любо испити шело-момъ Дону; Сл. СОПИ, V, 62); ст.-укр. *роуски(и)*, *роускы*, *роускіи*, *русьскыи*, *руски(и)*, *рускіи*, *русъкыи*, *ру(с)кы*, *рускыи*; *роускаа*; *русков*; *Рускѣи*, *рос(с)кыи*, *ро(у)скыи*, *рускыи*; *русици*; *русинъ* «українець феодальної доби», *руська* «українка феодальної доби» (ССМ, II, 308—309); укр. *руський* «давньоруський» («прил. к *Русь*, а также относящийся ко времени Киевской Руси»; УРС, 1975, 736), рідше (помилк.) «російський», істор. «західноукраїнський» («русинський»); *російський* = рос. «великоруський» («относящийся к России»; т. ж., 734); застар. (діал.) *росиян* «росіянин» (Гринченко, 1680); локальн. *ру́син*, *русна́к*, *русна́к*, *рус* (рідко), *руте́н* (книжн.) «західний українець», «закарпатський українець» (також застар. *карпаторус*); соц. (в зх. обл. України) «кміть» — «мужик» (Первольф, III, II, 197), «бідняк», «слуга» й под.; діал. *руца́тис* «ставати *рус(ин)ом*»; пор. ще: *русизм*, *русист*, *русифікація*, *русифіл*, *русифоб* і под.; рос. розм. *русак* «росіянин», *русачка* «росіянка», *русеть* («*русеть*») «ставати *росіянином*», жарт. *русает(ъ)* «той, хто особливо *русить*, хоче бути *русаком*» (Даль, IV, 114), *русская* «національна пляска *руських*» (Ожегов, 634); діал. (брян., трубч.) *ру́цкой* «російський» (Преображенский, 946); білор. діал. (?) *ру́цкіі* (т. ж.); болг. *ру́син* «росіянин», *рускі́ня* «росіянка»; польськ. *Rosjapin* «росіянин»; с.-х. *Рѹс* «росіянин» (*рѹс* «русявий»), *Рѹшнѣак* «русин», *рѹски* «російський»; лит. *Rūsijos* «росіянин», *gūsų*, *gūsikas* «російський»; нім. *Russe* «росіянин», *Russin* «росіянка», *russisch* «російський», «по-російському»; англ. *Russian* «росіянин (-ка), російський (-а мова)»; молд. *рус*, *рушь* «російський», *русѣште* «по-російському», *русойкъ* «росіянка»; перс. *Ugūs* < тюрк. *урус*; *орус*, *урыс*, *рус* (OAIM) «росіянин, російський» (Радлов, I, 1659, 1663); угор. *orosz* «росіянин(н)», застар. «українець» і т. ін.; 2. композити: *білоруси*, застар. *малороси*, *малоруси*, *малоросіяни*; *південноруси* (рос. застар. *южноруссы*), *слов'янороси* (книжн.), *яфѣтороси* (рідко); прикм. *грекоросійський*, *давньоруський*, *святоруський* (1111, *Святоруская*, земля; XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 584) та ін. Топоніми: м. *Русь* (*Старая Русь*) в Новгородськ. землі; *Рускій*, *конец* («кут») у мм. Вільні (суч. Вільнюс) і в Юр'єві Лівонському, *Рѹсотина* (див.) в Переяславськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 396—397); ст.-

укр. сс. в кол. Молдавськ. кн-ві: 1490, *Роусковъ*; 1448, *Роусеци*; 1466, *Роускани*, *Роусонбъгъ*; 1458, *Роуси*; 1491, *Роусчари* (ССУМ, II, 308—309); (*Старые*) *Русаци* в кол. Радомишльськ. пов.; *Русановъ* в кол. Остерськ. пов.; *Русивль* (помилк. *Русюль*) в кол. Луцьк. пов.; *Руская*, коса на л. б. Бузьк. лим.; *Рускіе-Фольварки*, передм. Кам'яниця (-Подільського); *Рускій* Гостинець, вул. в Люблині; *Руское*, воєводство (*Русь*, *Рускія* землі, Russia) з центром у Львові; с. *Бискупичи-Рускія* Володимирськ. пов. та ін. (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов.— К.: Тип. Данилова, 1882, 697—698); суч. *Русилів*, *Русин* (Лв); *Русилів*, *Руська Гута* (Тр); *Русів* (кол.), *Русовичі* (Вл); *Русів* (І.-Ф.); *Русівщина*, кол. *Руське* (См); *Руська* (Чрв); *Руська Долина*, *Руська Кучава*, *Руська Мокра*, *Руське*, *Руське Поле*, *Руський Мочар*, *Руські Гейці*, *Руські Комарівці* (Зк); *Руська Лозова*, *Руські Тишки* (Хрк); *Руська Поляна* (Чрк); *Руська Слобідка*, *Руськоіванівка* (Од); *Руське* (Крм); *Русько-Орлівка* (Диц) та ін.; назви водотоків: *Русанів* (Хрк), *Русина* (Диц), *Руський* — бас. Сіверськ. Дінця; *Русинькова Поточина*, *Руський*, *Русківський* (Зк) — водозбір Тиси; 1458, *Роусатинка* в Київськ. землі; *Русинова* (Хрс) — сточище Дніпра; *Руська* (Чрв; 2 назви), *Руський* (І.-Ф.) — бас. Дунаю; *Руська* (І.-Ф.) — Дністра; *Руський* (Лв; 2 назви) — система Сяну й под. Категоріями: *рускополянці*, *рускополянці* (мешканці смт *Руська Поляна* Омськ. обл.); *старорусьці*, *старорусьці*, *староруська*; *старорусьчане*, *старорусьчанин*(ъ); *старорусьчанка*; *старорусьчяне*, *старорусьчянин*; *русьчане*, *русьчанин*; *старорусь* (застар.); *русьчяне* (застар.); мешканці м. *Старої Руси*, кол. *Русь*, Новгородськ. обл.) (СНЖ, 197—198, 203). Антропоніми: 1388, *Русанъ*; 1392, *Русинович*(ъ); 1473, *Русьлович*; 1491, *Роусоулъ* (ССМ, II, 307—309); XVI—XVIII ст., *Русановъ*, *Русановичъ*, *Русановскій*, *Русанскій*, *Русецкій*, *Русинскій*, *Русинъ*, *Русиновичъ*, *Русіанъ*, *Русьяновичъ* (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов... — К.: Тип. К. Н. Милевского, 1878, 615—616); *Русич*, *Русок* (ОАИМ); 1649, *Русиненко*, *Русиновичъ* (Реєстра, 241, 277); XIX—XX ст., *Русило*, *Русинек* (Корнилович, 117); *Русиновъ* (Павловский, К ист., V); *Рус*, *Руснак*, *Русняк*, *Русищан* і под.

Семантичним способом від етноніма *РѢСЬ* (пор.: б. д., В Афеговъ же части сѣдять *Русь*. Чюдъ... МерА. Мурома Весь Морьдва. Заволочьскаѣ Чюдъ. Пермь Печера Іамь. Оугра Литва. Зимьгола Корсь. Сѣтьгола (лѣтьгола) Любь (либь) Лахове же и Пруси Чюдъ пресѣдять к морю Варяжьскому по сему же морю сѣдять Варязи сѣмо ко встоку до предѣла Симова. по тѣмъ же морю сѣдять къ западу до землѣ АгнАнски и... Волошьски. Афегово бо и то колѣно Варязи Свен. Оурмане [Готе] *Русь*. АгнАне Галичане. Вольхва РимлАне Нѣмци. КорлАзи Венъдици Фрагове и прочии; ПСРЛ, I, 1962, 4), в зв'язку з походженням якого сформувався ряд концепцій, зокрема (назви умовні): 1. В а р я з ь к а. Скомпонована д.-р. літ-цем; пор. 859, [И]маху данъ *Варази* изъ заморья. на Чюди и на

Словѣнх. на Мери. и на всѣхъ [очевидно, «на Всьхъ»; пор. *Весь* < *Вьсь*. — О. С.] Кривичѣхъ.

а Козари... на Поланѣ... Сѣверѣ... Вятичѣхъ (т. ж., 19). Ці пл. 862 р. «Изъгнаша *Варази* за море... и почаша сами в собѣ володѣти. и не бѣ в нихъ правды... [и] идаша за море къ *Варагомъ* к Р у с і [написання к без ъ і *Руси* зам. *Руси* — пізн. інтерполяція.— О. С.]. сице бо сА ввахуть и. *варази* суть (*русь*, *русью*). како се друзии зъвутьсА Свое... Оурмане. АнъглАне... Гѣте. тако и си рѣша. *Русь* (*русь*). Чюдъ [и] Словѣни. и Кривичи... да поидѣте кнажити и володѣти нами. и изъбращасА ї братья. с роды своими. [и] поиша по собѣ всю *Русь*. и придоша старѣишии *Рюрикъ*... [и] ѿ тѣхъ (*Варагъ*) прозвасА Руская земля» (т. ж., 19—20). 2. Н о р м а н с ь к а (різновид «варязької»; прихильники: Г.-З. Байер, Г.-Ф. Міллер, М. П. Погодін, В. Томсен, Й. Маркварт, Л. Кеттуен, А. Брюкнер, Р. Екблом, Е. Сетеле, Ф. Браун, Х. Тіктін, Г. Рамстедт, М. Фасмер та ін.); інтерпретує араб. Rūs (ar-Rūs) «руси в Іспанії й Франції», с.-гр. οἱ Ῥῶς «руси» і «ρωσῆσι «по-руському» як «нормани» й «по-скандінавському», бо, мовляв, майже всі, згадані в гр.-р. договорах 911 й 944 рр. послі («отъ рода *рѣсьска послѣли*»), мають сканд. ім., а Rusios Кременського єпископа Ліудбранда (X ст.) — це «Nordmannos»: відповідно народ «Бертинських анналів» (Франк. літ., складен. Пруденцієм Галіндою, що помер 861 р.), зафіксован. під 839 р. (Фасмер, III, 522), — це «шведи» і т. ін. *РѢСЬ* як нібито з фін. Ruotsi «Швеція»; пор.: Ruotsalainen «швед», ест. Roots, Rootslane «т. с.»; водськ. Rõtsi, лів. Rūq̃t's «Швеція», Rūq̃t'sli «швед». Сам же фінно-угор. етнонім з д.-ісл. [!?] — О. С.] Róðsmenn чи Róðskarlar «веслярі, мореплавці», бл. до шв. Roslagen — назви узбережжя Упланду. *Róðsmenn > Ruotsi, як шв. båtsman > фін. ruosu «боцман», чи шв. höfman > фін. huovi «солдат» (т. ж.) (â — довге); ігнор.: до 971 р. наймане війське гр. імператорів складалося з *русів* (с.-гр. Ῥῶς) — корінних сл. жителів Пд. *Русі*, гр. «сионімами» до тодішн. самоназви яких були *тавроскіфи* (Ταυροσκήφαι), яких, за Львом Дияконом, «називають звичайно *Росами*» (СДИ, 82), вони ж *таври* (пор.: «Святослав... начальник *Таврів*», т. ж.) або *скіфи* чи *сармати*, але не *нормани*, хоч окремі з них і вступали в «*руське* відділення» гр. війська (Васильевский, I, 176—177); ще більше *норманів* було в дружині й при дворі київськ. (і не тільки) (Юшков, 140—141) князів-каганів, зокрема на дипломатичній (і розвідувальній) службі, що її представники й вступали від ім. (чи під машкарою, як у посольстві до Людовіка Благочестивого) «руського роду» (нар.). Що ж до араб. та ін. сх. авторів IX—X ст., то вони, ієрідко подаючи *русів* і слов'ян поряд і окремо, все ж інколи їх і суміщають; пор., напр., в Ал-Істархі, Ібн-Хаукаля, Ал-Ідрісі та ін.: *Руси*. Їх три групи: ... Куїаба... ас-Славійа й... ал-Арсанійа (СДИ, 49). Саму ж тезу про перехід фін. Ruotsi > *РѢСЬ* (повинно бути «*РѢць*»; ts ≥ ц), що нібито через посередництво якогось ін., можливо, гунно-тюрк. нар.,

потрапила в формі 'Rōs до ромеїв (і арабів), «не доведено» (Трубачев, ВЯ, 26). 3. Готська. А. Кунік, А. Будилович, В. Брім та ін., відмовившись від норманської концепції, зближали Рѣсь за співзвучністю з д.-ісл. Hreiðgotar (в ін. транскрипції Hreidhgotar), нібито пов'язаним із реконструйован. гот. *Hrōthigutans «славни готи» (БЕ, ХХVII, 366—367) або hrōðr «слава»; гот. *hrōdh- // *hrōth- чи з д.-ісл. drōtt («військовий загін»), що не виправдано ні лінгв. (Фасмер, III, 522), ні літоп.; пор.: варАзи суть (русь, русью). Іако се друзии [інші].— О. С.] зъвуться Своє... Оурмане. Англане ...Гѣте» (ПСРЛ, I, 1962, 19), тобто, «варяги-русь» — це не готи, не шведи, нормани чи англї, а якийсь ін. нар.; готи, зокрема й кримські, у пам'ятках згадуються завжди окремо від русї (ще раніше — від россомонів; див. далі), як два різні нар. 4. Кельтська. На основі літоп. тези, що «варяги-русь» сиділи біля Варязького моря, під яким літ-ць розумів не тільки суч. Балтійське, але й Німецьке море, Атлантичн. океан, Середземне та Мармурове моря [пор.: Волховь... втечеть въ озеро... Нево. и того озера видеть оустье в море Вараское. и по тому [!; тут і далі розрядка наша.— О. С.] морю внити доже и до Рима [навколо суч. Зх. Європи.— О. С.]. а ѿ Рима прити по

тому же морю. къ Црюграду (ПСРЛ, II, 1962, 6), виник ряд концепції іміграції русї з тер., що омивалася цим «морем», тобто з Фінляндії, Прибалтики, Пруссії, Полабщини, Німеччини і навіть із Франції. Кельтська концепція пов'язувала Рѣсь із Францією, мовляв: а) д.-р. літ., подаючи, за традицією, розміщення европ. нар., згадують Рѣсь на сх. (поряд із чуддю, литвою та ін. фін. й балг. нар.) й на зх.— між германцями й кельтами (пор.: Афетово же колѣбно и то ВарАзи. Свеи. Оурмане. Готѣ. Русѣ. Агланѣ. Галичанѣ. Волохове. Римланѣ. Нѣмци. КорлАзи. Венедици. Фраговѣ; т. ж., 4), де Галичанѣ інтерпретуються як галли, кельт. нар. (сюди ж галати, ісп. Галісія тощо), асимільован. римлянами (й франками, гр. Θράρυοι), оскільки ж Агланѣ «англи» живуть на Британськ. о-вах, то на материк Рѣсь опиняється поруч із галлами («Галичаниами»), б) в пд. ч. стародавн. Галлії була обл. Рутенія (лат. Ruthenia), насел. рутенами (Rutheni, *Rut(h)i) з мм. Русільон (Russillon), Русціно (Ruscino), Русітон (?) тощо, а численні латинськомовні, нім. та ін. зх. дж. називають стародавн. русів і представників нар., виникл. на д.-р. основі (росіян, українців, білорусів), рутѣнами, а їхню землю — Рутѣнією; пор. лат. Ruthenia, — поряд із Russi(a), — «Русь» (Первольф, III, II, 2), Rutheni rubri «руські (червонорусї)» в Польщі й Литві, Rutheni albi «росіян (й білорусї?)» в Моск. державі (т. ж.); 1089, Ruthenogum regis («князя русів»), в XI — на поч. XII ст. хроніст Аннонїм Галл знав: Ruthenogum rex («князь русів»), Duces Ruthenogum («вожді русів»), окремих Rutheni («русів») і под.; пор. ще: застар. нім. Ruthene «русин, малорус, українець»; ruthenisch «russinisch, kleinrussisch, ukrai-

nisch» (Желєхівський, II, 844); відповідно «Руське село» бас. Дону по-гр. 'Ρωσία, по-лат. — Casale de Ruthenis; в) гр. письменники Кедрин (XII ст.) та Іоанн Фраксіійський (XI ст., він же Скїліца) «варягів-русь» називають кельтами: Βάραγγοι (γένος δέ Κελτικόν), лат. Barangi Celtica patio (Васильєвський, I, 322—323); г) грек С. Логофет 941 р. зазначав: «руси (οι 'Ρῶς)... називаються також дромїтами (Дромїтї), вони є з народу франків (Θρ'αγγῶν)» (Д.-р. лет., 323) та ін. Гр. Βάραγγοι = д.-р. ВарАзи, Θρ'αγγῶι = літоп. Фрази; пор.: При Михаилѣ и Василии царема и при Фотїи патриарсѣ придоша Словене, рекше Новогородци, и Меря. и Кривичи. Варегомѣ рѣша... преже бо нарицашуса Словене, а ныне Русь от тѣхъ Варягѣ прозвашася (ПСРЛ, IX, 9); 862, Рюриксѣ... раздая грады... По тѣм градом суть перви насильницы: въ Києве Фрязи (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 18). Загалом, Ruth- (rue-) є ближчим до рус- (*Ruthi > Рѣсь, як сѣми > Сумь, *сѣрби > літоп. Сѣрпъ, *скѣѣи > Скѣѣ; див. Великана Скѣѣ), ніж «германсько-фінське» Ruotsi (> *Рѣць?). Ряд 'Ρῶς — Rutheni(a) (гр. ῶ — довге вузьке ὀ, бл. до лат. u = укр. у), Δροϊτῆι, Θράγγοι, Κελτικόν (пор. ще д.-гр. Κελτικῆ «Кельтіка, обл. кельтів; Галлія», Дворецкий, I, 933; при д.-гр. δροϊάς, δροϊάσος «той, що біжить, мчить, блудить, мандрує, кочує, мігрує» й под. від δρόμος «біг, форсований марш, доріжка або площа для змагань із бігу; ристалище; віддаль; шлях» та ін. є досить показовим. Кельти, зокрема галати (Γαλάται) та ін., мігруючи, проходили й тер. майбутн. України і, можливо, нападали на Ольвію (в союзі зі скірами наприкінці III — на поч. II ст. до н. е.; див. РЕІV, I, 392), а в Києві перед навалою орд Батия був кельт. м-р (Літературна Україна, № 22, 1982). І все ж ця концепція не здобула визнання. Так, за В. М. Татищевим, який (необгрунтовано) виводив русів із Фінляндії, «рутены, от латини нам данное, но неправое... латинисты... по подобию... русь в рутены превратили» (Татищев, I, 287); аналогічно: «Rutheni» від слова русини в мові книжників, що, наткнувшись у творах лат. авторів (Ю. Цезаря, Плінія, Птолемея та ін.) на відповідний нар. у Галлії, «штучно» перенесли його на сх.-сл. ґрунт (Первольф, III, II, 2); м. Русільон у пд.-зх. Франції фінік. походження (Никонов, КТС, 361), Русціно — ібероафриканськ. (Staszewski, 368) і досить важко припустити (Васильєвський, I, 324), щоб візантійці називали кельтами скандинавів [пор. вираз Скїліци: Рѣсь — «варанги, за походженням, — кельти». — О. С.] або «русів зараховували до кельтів». 5. Полабська. Ті, хто під літоп. Агланіями вбачає датчан, бо, мовляв, батьківщиною англів, які разом із саксами в V ст. переселилися в Британію, є пд. ч. датськ. Ютландськ. п-ва (пізн. Ангальт) (Кобычев, 105), шукають Рѣсь поміж англїями (нім. Angeln) і готами (о-в Готланд, навпроти землі лівів — літоп. Ливь і курів — літоп. Корсь), тобто в Прибалтиці як окремий пд.-прибалт. нар., що (зважаючи на вказівку Ібн-Хардадбега: «руси...

плем'я із слов'ян) нібито мешкав серед зх.-сл. пл., між гирлами *Ельби* (*Лаби*, звідси *полаби*), *Одера* (*Одри*; пор. *ободрити*), *Вісли* (пл. *вісляни*), річищами Німану й Зх. Двіни. Тут *Рѣсь* локалізували по-різному. Так, за Перш. Софійськ. літ., у IX ст., «при... Михаїла царств'я послаша за море къ *Варягомъ* къ *Русі*... И избраша отъ Нѣмьць 3 браты съ роды своими... и отъ тѣхъ *Варягъ* на ходницихъ прозвашася *Русь* и ... словеть *Русская* земля» (ПСРЛ, V, 1925, 10—11); за З. Герберштейном (XVI ст.), *Рѣсь* походила із землі пл. вагрів, бл. кордону нім. держави Каролінгів (Бестужев-Рюмин, I, 89). Більшість прихильників сл. походження *русі* з бб. пд. Балтики шукали її на о-ві *Рюген* (нім. Rügen; лат. Rugia; польськ. Рапа із д.-сл. Rujana тощо), тер. *ружан*, найсильніш. заодерськ. сл. пл., вони ж *руги*, *ругіяни*, *руяни*, *рани* і — *Рус(с)и*. Ця *рузька* (рос. *Русская*) або *руська* (*Русская*) гілка слов'ян поширилась і топонімно відбилась на балт. По м о р'ї; пор.: Несторові *варяги-русь*, *руси* (*Руссы*), або *роси* (*Россы*), — слов'яни надбалтійські (Максимович, I, 369), «руни й рутени (*рутены*) — «руські» (*русские*)» (Державин, 32); балт. слов'яни («руси») — предки сх., зокрема, київськ. — наслідок відступу перед герм.-католицьк. силами з о-ва *Рюген* і балт. Помор'я в р-ни Ладого, оз. Ільмень, р. Дніпра та ін., як гадав уже ісландець, абат Гунналауг, XIII ст. (Вяземский, I—II, 28, 37); пор. відбиття в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р. «валечных *Руссовъ* зъ *Руси* отъ Поморія Балтицкого албо Нѣмецкого..., за предводителствомъ кн(я)зя... Одонацера, року... 470,... онихъ... продковъ нашихъ» (Величко, Сказание, 51); палестинськ. топонім XIII ст. (занесений на Близьк. Схід хрестоносцями?) Rugia, він же Russa, Roia, Rugen, Ruzcia, Rusa (Тихомиров, 36), а також польські назви о-ва *Рюгена*: Rugja, Roja, Ruja й под. (Łęg. i L.-S., 114). Прихильники генетичних зв'язків сх. слов'ян із *рюгенсько-прибалт.* є й серед радянськ. дослідників (Вилинбахов, 85—88). Все це, як і теорійні паралелі та шляхи проникнення (перехід *Rug- > Rus- є сумнівним) на о-в *Рюген* топонімів типу Ruskovici, Rusavin [пор. р. *Русави* бас. Дністра.— О. С.] (Skařová, т. 4A9—10 I 84, 4 B9 I 172), а в землю ободричів — назв типу Rusov // Rosov (т. ж., 7С6 В1), вимагає дальшого вивчення. 6. П р у с ь к о - л и т о в ь с ь к а. Топоніми на -*рос-* // -*рус-* у сусідн. із *Пруссією* Литви, напр., гідроніми типу Rūsingė, Rusnaitė, Rusota (пор. *Рѣсотинъ* в Переяславськ. землі.— О. С.) і под. (Vanagas, 76, 168, 170, 350), а також компоненти -*рус-* в етнімі *Пруси* (пор.: 1422, *Прусы*, польськ. Prusy, латиськ. Prūsmales, араб., X ст., Brūs; гр. βοροσσοι, нім. книжн. Borussen, пізн. (Ost)preußen; с.-лат., XIII ст., Pruzzia та ін.; сюди ж: 997, Pruzzi; пізн. Pruzi, Prutheni; нім. Pruzzen, Preußen; польськ. Prusowie тощо; Фасмер, III, 389; Brückner, 439, Staszewski, 355) спричинилися до виникнення концепції походження *русі*, зокрема *Рюрика* з його «родом», із Литви (М. І. Костомаров, який згодом зрікся її) чи з *Пруської* (вар. «Руської») землі; пор. випад-

ки текстуального взаємозмішування *Русі* й «Прусі» в літ. (Ук. ПСРЛ, II, 398), а також р. (рук.) *Русь* (вар. *Руса*, *Росса*?) бас. Німану, вона ж (?) *Россъ*, або *Росъ* (-*Русь*?), що витікає з оз. *Россо* бас. Німану (Орлов, 15), сусідн. з ним тер. *Порусье* (?) (хибне **Порѣсье* > *Пруссія?*), кол. назва Куршської зат. *Русна* (*Руссино*?) (Карамзин, I, прим. 40, 46, 48; Надеждин, 53) тощо; до цього ареалу належать суміжні Prusy й Rusko в сусідн. Польщі (бас. Варти) (Koziegowski, Pierw., 114), а також: вул. *Прусская* в Новгороді (Карамзин, I, прим. 30), оз. *Пруса* й *Вруське* (*Вруское*), р. *Прусиня* і под. поряд з ойконімами *Стара й Нова Руса* в трикутнику Мста — Ільмень — Волхов «на *Русі*» (Поспелов, 37—38). Однак пов'язування *Пруссії* (< лит.-прус. pgausti «мити») (Brückner, 439) з *Руссю* виявилось науково неспроможним (Фасмер, III, 389). 7. Р о с ь с ь к а. Із *пруською Россю* (такі ж назви є й у бас. Нарева, Сіверськ. Дінця, в Чрг УРСР, у ПНР тощо) довільно намагалися пов'язувати назву р. *Росъ* п. Дніпра, що певн. час була межею або одним з осередків (див., зокрема, *Родьнь* біля гирла *Росі*; Ук. ПСРЛ, II, 388) стародавньої (власне, «київськ.» у вузьк. розумінні) *Русі*, а, отже, із-за зовнішн. схожості цих назв (пор. суч. місц. вимова род. відм. одн. *Росі* «Росі»), їхньої синтопічності та змішування в д.-р. літ.: напр., 1095, Половци... не идоша на *Росъ*; вар.: за *Русь*, на *Русь* (ПСРЛ, I, 1962, 229), за *Рсѣ* і за *Русь* (XIV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925, 118 та ін.). Розглядали їх у генетичн. взаємозалежності (мовляв, *Росъ* ≥ *Рѣсь*), відаючи пріоритет то 1-й з них, то 2-й (напр., у «кельтськ.» побудовах), а інколи приєднуючи сюди (Д. І. Іловайський) ще й *роксоланів* (див. далі), що в такому поєднанні не знайшло визнання в суч. лінгвістиці, бо назва цієї р. подається в д.-р. дж. переважно з коротким голосн. задн. ряду (ѣ) або й без нього в коренев. ч. (пор.: 980, на устьї *Рѣси*; 1031, за *Росъ*, по *Рси*; 1159, во *Рси*; 1187, по *Рси*, *Рси* тощо, Сл. СОПИ, V, 60—61; мешканці її бас.— *Поршанъ*; див. *Рѣсь*), натомість етнохоронім *Рѣсь* — із довгим голосн. того ж ряду (пор.: гр. Ρῶς; Соловьев, Визант., 135), який зберігається незалежно від позиції, що для д.-сл. діал. (напр., IX ст., відколи надійно фіксується цей вар.) є ознакою генетичн. неспорідненості порівнюван. слів. 8. В о л з ь к а. Пробували (невдало) вивести *Рѣсь* із припущуван. сл. назви р. Волги *RQs(a) // Ros(a), реконструйован. із ст.-інд. 'Pā, Rasā, або авест. Raṇhā «Волга» (?) (Фасмер, III, 522; Смирнов, 7; Ткаченко, 64—66). Проте жодна сусідня із д.-р. мова, зокрема польська, яка добре зберігає носові голосні, не відбила *RQs- (із носовим о) (Ткаченко, 65). 9. «Р у с а н с ь к а». Грунтувалася на співзвучності слова *Рѣсь* із гідронімом *Руса*; пор.: И нарекошася *Русь* рѣки ради *Рус(с)ы*, иже впадоша в озеро Ільмень (ПСРЛ, VII, 262; Ук. ПСРЛ, II, 396). Однак від назв річок етнімі утворюються афіксальн. способом; пор.: *Вісла* — *вісляни*, *Буг* — *бужани*, *Спрева* (*Шпрее*) — *спрев'яни* («шпревани») й под., а не «вісла», «буг» (чи «бузь»), «спрева»

(Ткаченко, 65). Сумнівн. є й аналогічні побудови ускладнен. типу; пор.: етнонім *Рѣсь* < хоронім *Рѣсь* // *Русь* < гідронім (ойконім) *Русь* (Роспонд, *Miscellanea*, 46—47). Сл. хоронімія відгідронімн. походження є також афіксованою; пор.: *Буг* — *Надбугжжя* (істор. *Богъ* — *Побожье*), *Дніпръ* — *Наддніпрянщина* (літоп. *Дѣньпръ* — **Подѣньпръ*; істор. *Подніпрѡв'я*, *Придніпрѡв'я*), *Сѣла* — *Надсѣлля* (літоп. *Посѣлье*, див.) й под. 10. Р у с ь к а. *Рѣсь* від д.-р. *рѣсь* «русий», як *чѣрнь* від *чѣрныи*, *зѣлень* від *велѣній*, *синь* від *сінній*, *біль* від *білій*, *прізв*. *Рудь* від *рудий* і т. ін. Дотичність цієї моделі до проблеми походження *русі* припускають і деякі норманісти (Р. Екблом тощо), які, намагаючись пояснити появу с у д.-р. *Рѣсь* замість очікуван. ц (пор. фін. *Ruotsi*), заявляли, що т випало (? — О. С.) тут під впливом *рѣсий* «русий» (Черных, 100), пор. також літоп. *Рѣсь* «оть *русыхъ* власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сидевими власы мнози обрѣтаются» (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 236). 11. Г р е ц ь к а. Розглядає гр. простонародне *Ῥῶς*, як виникле на візант. ґрунті під впливом прикм. *ῥοῦβιος* «червоний, рудий» (пор. у Ліудпранда: «*Graeci vocant Russos*») або з іменн. *ῥοβιος* «здоров'я, сила», зважаючи на фіз. особливості нар., що з'явився з могутн. військов. силою біля бб. Візантії (Завитневич, 19; Соловьев, *Визант.*, 137), кияни-поляни ж перейняли свою майбутню самоназву від греків книжн. шляхом — через гр. літ., договори київськ. князів із константинопольськ. урядом, біблію тощо. Імовірніше, у формуванні гр. «концепції» слова *Рѣсь*, зокрема в «трансформації» *ῥοβ-* > *ῥῶς*, певну роль відіграло бібл. (з «Апокаліпсиса» пророка Іезекіїля; подається в стилізован. перекладі) «Се аз навожу на тя Гога і Магога, князя *Рос*» (Смірнов, 92), скомпоноване з д.-евр. «рош», тобто «глава» (Мавродин, *Обр.*, 216). Поява *русів* біля Царгорода викликала паніку у Візантії й ототожнення т. зв. бібл. нар. *Ῥῶς* (< «Рош») із реальн. *Рѣсь*, псевдоетимол. зближеного з гр. *ῥοβιος* «червоний, рудий», лат. *russus* «русий, рудий, червоний», сх.-сл. *рѣсь* «русявий». 12. Л а т и н с ь к а. Легенда про «покликання» «варяів-русі» на чолі з *Рюриком*, *Трувором* (?) і *Синеусом* (?), нібито, за деякими літ., «синами» *Пруса*, що був «братом Августа-кесаря», тобто римськ. (!) імператора, настановує на думку про дотичність до неї якихось латинськомовн. дж. Тут, крім типово лат. *Синеуса* (пор. *sīnē* «без», «позбавлення чогось»), привертає увагу ще й лексико-фонетична симетрія: лат. *gūs* (наз. відм. одн.) — *gūris* (род. відм. одн.) «село, хутір, господарство, маєтність, поле, -я, лани, ниви; простакуватість, хуторянство» й под. і *Рѣсь* — *Рюрикъ* // *Рѣрикъ* (зближення з лат. *gūris*?). «Виводили *русі* і прямо від лат. *gūs* (хоч **ū* > *y*), й опосередковано — від антропоніма *Рюрикъ* (*Рѣрикъ*); пор.: отъ вожа, си есть князя... *Рурика* сіє имя пріятъ *Русь*... якоже *Ляхи* отъ *Леха*, *Чехи* отъ *Чеха*... Сице и наша *Русь* отъ *Рурика* князя своего, иже из *Рускія* земль къ намъ пришедъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). 13. Р е в к с и н а л ь с ь к о - р о к с о л а н с ь к а.

Бібл. «рош» > гр. «народ *Рос*» є дуже показ.: не будь десь такого «етноніма», його б не стали вводити до гр. вар. стар. звіту 70 досвідчен. перекладачів. А те, що подано цей «народ» в етнічн. контексті «Гога й Магога» — втілення засобами персько-арабсько-европ. книжн. традиції пн., зокрема сх.-европ., етнічн. конгломерату, гадають, киммерійців і скіфів, які в VII—VI ст. до н. е. штурмували Передню Азію, є дуже важливим, виходячи з однотериторіальності (Пн. Надчорномор'я) цих етносів. Звідси *Ῥῶς* пов'язана з д.-бактр. *gaokšna* — «блискучий, ясний, світлий» (згодом «*русий*»), спричинилася до виникнення назви як «скіфів»-*ревксиналів*, так і сарматів-*роксоланів* (II ст. н. е.; Смірнов, 92), яких ще деякі літ-ці ототожнювали з *руссо* («*Роксоляни*, акиби *Русь* и *Аляны*»; ПСРЛ, II, 1843, 236), пор.: у XVI *Росса*, вона ж *Роксолана*, тур. Хуррем «Радісна», — дружина султана Сулеймана I; Эв., *Ист.*, 410), XVII (в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р.: «в... землях... наших *Руских*... братию нашу *Роксолянѡвъ*»; Величко, *Сказание*, 47), XVIII (М. В. Ломоносов: «*Российский* народ имеет свое происхождение и имя от *Роксолан* древних», локализован. у бас. Балтійськ. моря; Семенов-Зусер, 17), XIX ст. (Д. І. Іловайський: «*Росъ* или *Русь* и *Роксоланы*... одно и то же название, один и тот же народ. *Роксоланы* иначе... *Россоланы*... означает *Алан*, живущих на реке *Рокс* (*Аракс*) или *Рос*»; т. ж., 55; як із гр. *Ῥωξολανοί*, лат. *Roxolani* «світлі алани»; осет. *гохс* «світлий»; Абаев, *Осет.*, 38; сюди ж *аланорси* [*Alanorsoi*] й осет. *огс* «білий», а також *аорси*; гр. *Ἄορσοί*, яких теж зближували з *русами*; Надеждин, 42—43). Ця концепція не втратила й досі своєї актуальності. Як аргумент на її користь пор. подачу зам. *Ῥοχολανοι*тп форми *Rosomogum* чи *Rosomogum* (?) у Йордана (VI ст. н. е.; т. ж.). *Росомони* Йордана й саг про Германаріха — як із гр., V ст. н. е., *Ῥῶς* «Волга» й д.-іран. тапу- «людина, чоловік» — «волжани; волзькі люди» (Ткаченко, 66) чи, — того ж походження, що й герм. *ros*(то) «руді; червоні; підступні (?)» і таппа «людина; чоловік» — переклик. із «руською» й «грецькою» концепціями. *Росомони*, як і «народ *Рос*», жили на Наддніпрянщині між Дніпром і Доном, у IV ст. н. е. вступили до антського союзу проти остготів, лишили після себе антропоніми типу Аммія, Сар, *Сун(х)ільда* й под., з яких останній є герм. калькою сл. *Лыбѣдъ* (див.). *Росомони* сприяли занепадові гот. держави. У формі, бл. до етноніма *рос-о-мони* 555 р. (стосовно подій 544 р.) в хр. Захарії Ритора, або псевдо-Захарії, згадується («за Меотійським болотом», тобто знову ж між Дніпром і Доном), назва нар. *Нгῶс* // *Нгус*, що є вірм. транскрипцією гр. *Ῥῶς* (пор.: вірм. *Нгῶта* з гр. *Ῥῶμα* «Рим»; Пигулевская, 42—48); інакше: з гр. *ῥῶς* «герой» та ін. (ОАІМ), що сумнівно. Тоді ж нар. із назвою на *рос-* («росції»; рос. «росции») згадує й сирієць Єфрем Сірін (Кобычев, 102), а самих *русів* знають, за Шагір-ед-Діном (Надеждин, 44), як сусідів хозарів (що породило ще одну, 14-ту, т. зв. «хозарсько-тюркську

концепцію походження *русї*; див. Березовець, 59—74) і слов'ян-полян (пор.: Словѣнъ же съ-

дѣху по Дунаю. ихъ же приаща Оугре. и Мрава. и Чеси. и Лаховѣ. и Полане. иже нѣвъ зоваема *Русь*; ПСРЛ, II, 1962, 18), які жили на тій же чи сусідн. тер. (бас. Дону й Дніпра). Тут здавна фіксуються етноніми бл. нар.: *аорси* ('Αορσοί, I ст. до н. е.— I ст. н. е.), *роксолани* ('Ρωξολανοί, II ст. до н. е.— IV ст. н. е.), *росомони* (Rosomoni, IV ст. н. е.), *рос-* ~ *рус-* (Hrōs ~ Hrus, VI ст. н. е.), *рос* (Rhos, 839 р.), *Рѣсь* ('Ρῶς, IX ст.). Підпорядкувавши полян, а потім і всі ін. сх.-сл. пл. союзи, *Рѣсь* деякий час зберігала серед них панівне становище, що й знайшло своє відбиття в 15-й, т. зв. «соціальної концепції» *Русї* (Юшков, 137—156). Найбільше заперечень у цьому етнонімн. ряду викликали *роксолани* (й *ревксінали*, гр. 'Ρευξιναλοί, к. II — поч. I ст. до н. е.), скіф. союз пл. із центром у Νέαλολις «Нове місто», пізн., в IX ст. н. е., — «*рѣсьський новий градъ*», згадан. у розповіді про чудо Стефана Сузького й у Життії Дмитрія Прилуцького та з яким пов'язують «*еуаггеліе и псалтрь рѣсьськимн писмены писано*», знайдені Кирилом-Костянтином у Тавриді. Пізн. на місці Неаполя Скіфського виникло м. Ак-мечеть «Білий храм», руїни якого зберігаються побл. м. Сімферополя). І все ж розв'язання проблеми походження слова *Рѣсь* суч. наука шукає саме тут, насамперед враховуючи перехід *ks > s на досл. ґрунті, в основі д.-інд. ruk-, goka-, rukša- «світлий, блискучий», звідки в кримськ. істор. топонімії та етнонімії: нар. Rocas, Rogas (*gokas «світляй»); с. *Рукуста* (із *ruk-ōsta «світле устя?»); Rosso Tar, Rossotar «світлий берег» (із *rukša-tar «білий берег»; пор. у понизів'ях Дніпра гот. Rogastadzans = д.-р. *Бѣлобережье*: див.) та ін. (Трубачев, Indoarica, II; Трубачев, СЯ, 387, 397). О. С.

Рѣськаа: I. **волость** (також «власть»); тер., населена *рѣссю* або належна їй (див. *Рѣсь*); XI ст., И оттолѣ крамола преста въ *Русьскѣ* земли, а Ярославъ прея всюю *Русьскую* (XII ст., Житие Бориса и Глеба; Сл. СОПИ, II, 127), 1078, Всеволодъ же съде Кыѣвѣ... переима в л а с т ь [тут і далі розрядка наша.— О. С.] *Русьскую* всю. и посади сна своѣго Володимера Черниговѣ. а Ярополка Володимери. придав ѣму Туровъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 204), всю *власть Руськую* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 195), *Руськую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 69), *Руськую* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 109); *Руськую* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2); 971, Азь, Святославъ, князь *Рускій*, якоже кляхся... Яко николиже помышляю на страну вашу, ни збираю вой, ни языка иного приведу на землю вашу, ни збираю, еликоже есть подъ властію Греческою, ни на *власть Руськую* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 63; замість «Корсѣньскую»; ПСРЛ, I, 1962, 73; див. *Корсѣньская*, *волость*); 1139, Андрѣй же... рече: «...отець

мой Курске не сидѣль, но въ Переяславли; а язъ хошу на своей отчине смерть пріяти; але ти, брате, не годи *Рускіа* волости, а хощеніи и сіе, да убивъ мене, возми же *волость мою*

(ПСРЛ, XX, 1, 106); пор. у Лавр. літ.: *ѡць мой Курьскѣ не съдѣль. но въ Переяславли. и хоцю на своей ѡчинѣ смръть приати. ѡже ти брате не досыти всю з емлю Руськую [русскою з емлю] держаще. а хочешь и сѣѣ волости. а оубивъ мене тобѣ то *волость* (ПСРЛ, I, 1962, 307). О. С.*

II. **земля** («зем(л)а», «земля»), тер., населена *рѣссю* або належна їй (див. *Рѣсь*); б. д., Се повѣсти времѣнныхъ лѣт. *ѡ*куду есть пошла *рускаа* зема. кто въ киевѣ [тут і далі розрядка наша.— О. С.] нача первѣе кнажит и *ѡ*куду *рускаа* зема стала есть (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 1); пор.: Повѣсть временныхъ

лѣт. черноризца Федосьева монастыра Печерскаго. *ѡ*куду есть пошла *Рускаа* зема стала есть (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 2); Лѣтопись Акима... откуда пошла *Роусская* зема... *ѡ*коуду *Роузкая* [— О. С.] земля пошла есть и менѣм (НЛСХС, VII); *Русьская* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 1), откуда пошла *Руская* земля... и почему именуется (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 1), *Русская* (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 1), *Рус(с)кая* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), О началѣ *Рускихъ* князій земля *Руския* како и откуда быша... како обороняху *Руськую* землю... отъ *начяла Руския* земля все по ряду извѣстно скажемъ... (852 р.) наченъшю Михаилу царствовати и начатся прозывать *Русская* земля... (854 р.) *начало* [? — О. С.] *Руской (руския)* земли (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11), *начася* прозывать *Руская* зема. ѡ

семь бо оувѣдахо. *яко* пр се при приходиша *Русь*.

на *Црьгра. яко* же пишашеть в лѣтописани

Гръцо (ПСРЛ, II, 1962, 12), *начя* пръзывать *Русьская* земля (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 2), *призывать* *Русская* земля (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 13—14), *Руска* (ПСРЛ, I, 1962, 17), *Рускаа* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 5) і под.; 954, *начало* [?] земли *Русьби* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3—4), *Руской (руския)* (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11); 859 [И]маху дань *Варази* изъ заморья. на Чюди... Словѣнх... Мери. и на всѣхъ *Кривичѣхъ*. а *Коза-*

ри... на *Поланѣ*... *Съверѣ* и на *Вятичѣхъ*... [862], *Изъгнаша Варази* за море... и не бѣ въ нихъ [місц. пл.— О. С.] правды... [и] *идаша* за море к *Варагомъ* к *Руси*. сяче бо сѣ звахуть и. *варази* суть (*русь, русью*). *яко* се друзии зъвуться *Свое* (свие)... *Оурмане* (урѣмяни). *Анѣглане* (агняне, инѣгляне)... *Гѣте* (гѣте, иготе). тако и си рѣша. *Русь (руси)* [!]. Чюдъ [и] *Словѣни*. и *Криви-*

чи... да поидѣте кнѣжити и володѣти нми. и избрашасѣ г^а брата. с роды своими. [и] поаша по собѣ всю Русь. и придоша старѣишии Рюрикъ... [и] ѿ тѣхъ (Варагъ) прозвасѣ Руская земля (ПСРЛ, I, 1962, 19—20), При ... Михаила царствѣ послаша за море къ Варягомъ к Руси... И избраша отъ Н е м ѣ ц ѣ 3 брата с роды своими... И отъ тѣхъ Варягъ находничи хъ прозвасѣся Русь и отъ тѣхъ словеть Русская земля... суть первии населници: въ К и е в ѣ В а р я з и [у ПСРЛ, I і II, в цьому контексті К и і в не згадується.— О. С.], в Новгородѣ Словени, въ Полотѣсцѣ Кривичи (ПСРЛ, V, 1925, 11), суть первии насилници: въ К и е в е Ф р я з и [I] (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 18), Руская (Роусьская) земля (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 7), При Михаиле и Василии царема и при Фотіи патріарсѣ придоша Словене, рекше Новгородци, и Меря, и Кривичи, Верегомъ рѣша: «... поидите владѣти нами» (ПСРЛ, IX, 9; пор. інакше:) 861, новгородци же после начальнаго их князя Гостомысла... вспомянувшѣ наказанье Гостомысла всей Руской земли и послы свои послаша в Варяжскую землю. Послы же шедше и обретоша тамо курфистра, или князя великого именем Рюрика, рода суца Августа, и умолиша его итти на Русь [? — О. С.] ... [862], придоша из-за моря Рюрик с роды своими в Великий Новгород при греческих царех Михаиле [и] Василии Македонянине (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 36); 848 [? — О. С.], во царство... царя Греческого Михаила со матерію Теодорою, княжашу тога в Лясѣхъ Пясту... послаша ко Варягомъ, иже зовутся Русь, со молениемъ...: «...прідѣте княжити въ землѣ нашей...» Нѣщїи же глаголють, яко Гостомыслъ, иже бѣ у Словянь, си есть Новгородцовъ, старѣишина, умирая повелѣ имъ поити въ Рускую (прускую) землю во градъ Малборкъ, поискати себѣ князя; еже и сотвориша, 862, и отъ тѣхъ потомъ Варягъ прозвасѣя Руская земля (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 235); 882, И сѣде Олегъ, княжа в Києвѣ, и рече: «се будетъ мати всѣмъ градомъ Рускымъ». И обладаша всею землею Рускою. И бѣша у него мужи Варязи, Словени, и отътолѣ прочии прозвасѣся Русью (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 13); пор.: градом Рускими (Русьскимъ). Бѣша у него Варязи (Варяги) и Словѣни и прочии прозвасѣся [! — О. С.] Русью (Русь) (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 90), И обладаша всею землею Рускою. И бѣша у него мужи Варязи и Словене, и оттоли прочии прозвасѣся Русью (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 19) [Більшість літ. у цьому контексті подає «оттолѣ, -е, -и», напр., ПСРЛ, IX, XV, XVI, XXIII тощо, за винятком найдавніш.: ПСРЛ, I і II. Як літоп. етимологічн. підсумок:] откуду и въ кая лѣта, чесо ради нашъ Славенскій народъ наречесѣ Русю... Едини глаголють, яко отъ Росса (роска), князя полунощного, его же пророкъ Езекииль въ главѣ 38 и 39 поминаеть, инии отъ рѣки глаголемыя Росъ, ... отъ русыхъ

власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сицевыми власы мнози обрѣтаются... отъ града Руссы, лежащего недалеко Великого Новгорода... отъ Русса сына Лехова, его же глаголють нѣкогда здѣ княжити; ... яко отъ розсѣянїя Россїя именуется... паче всѣхъ сихъ достовѣрнѣишии есть... Русь отъ Рурика князя своего, иже изъ Рускія землѣ къ нимъ пришедъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). Пор. ще один «русский» бібл.-легенд. мотив: Лета 3099... Словен и Рус [нащадок Скїфа, правнука Афета, сина бібл. Ноя.— О. С.] с роды своими отлучишасѣ отъ Ексинопонта [див. Понт(ьскоє), море]... дошедша езера великого, Моиска... последи же Ирмер [суч. Ильмень.— О. С.]... Рус вселися... у Соленого Студенца созда град... и нарече его во имя свое Руса (ПСРЛ, XXXI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., 11—12), пізн. «Руса Старая» (т. ж., 28), звідки, задовго до т. зв. «покликання варягів» — земля Руская

(т. ж.). Далі: 1146, Стославъ... ре пославъ къ Юргви. оу Соуждалъ... а поиди в Роускою землю. К и е в о у (ПСРЛ, II, 1962, 329);

1155, начало кнженію Юрьева в К и е в ѣ... Юрги же посла [із К и е в а.— О. С.]... по Рос-

тислава Смоленьску. река ему сну мнѣ ... Рускую землю оудержати с тобою. а поиди сѣмо (т. ж., 479); 1178, Прислаша Новгородци моужѣ свои. ко Мьстиславоу. к Ростиславичю. зовоуче и Новоугородоу Великомоу. он же не хотѣше ити изъ Роуской земли (роуской землѣ) (т. ж., 606—607), он же [Мстислав Ростиславович.— О. С.] ... поиде съ бояры Новгородцкими. и се положи на оумѣ своемъ. аще Бѣ приведетъ ма сдорового дни сиа то не могоу никакого же. Роуской землѣ забыти (т. ж., 607; пор.: 1154, поиде Гюрги с Ростовци. ис Суждалци. и со всѣмъ дѣтми в Русь; ПСРЛ, I, 1962, 341); 1214, прислаша внуци Ростислави въ Новъгородъ къ Мьстиславу Мьстиславо: «се не творить намъ Всеволодъ Святославецъ частї въ Русьской землі; а поиди, поищемъ своей отцины». Мьстиславъ же съзва вѣче на Ярославли дворѣ и почя звати Новгородъ чѣе Киеву (новгородци къ киеву, новгородци киеву) ... И поиде князь Мьстиславъ съ Новгородци... и начаша воевати по Днѣпру городъ Черниговскѣе... и придоша подъ Вышегородъ... и вьнде... въ Києвѣ (XIII ст., НЛСХС, 195—196); 1327, приде рать Татарская... и взяша Тѣфръ і Кашинъ і Новоторжьскую волость, и просто реци всю землю Русскую положиша пугу, толко Новъгородъ ублюде Богъ (т. ж., 323); 1366, паномъ Пилецкимъ старостою Роускоб земли [р-н м. Перемишля.— О. С.], Русьскоб (Розов, 1928, 12, 16); 1565, zwicaiom Ruskiej ziemie (ОАІМ; стосовно Галичини), 1226 (у формі мн.), да не боудеть емоу пристанька. во всихъ землахъ в Роускихъ. и во Оугорьскихъ (роуских и въ оугорскихъ) (ПСРЛ, II, 1962, 747). О. С.

III. країна («страна»), тер., населена *рѣсью* або належна їй (див. *Рѣсь*); 945, на вса лѣта. дондеже съяеть слнце и весь миръ стоять. и иже помыслить ѿ страны *Руския* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 47), да кленутса ѿ всемъ иже суть написана на харатьи сеи. хранити

ѿ Ира и ѿ всѣхъ боляръ. и ѿ всѣхъ людни. ѿ страны

Руския (т. ж., 53), *Рускыя*, *Рускыя* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 36, 41), *Руския* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 5-я лет., 27), *Рускія* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 54), *Руской* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 40); 1224, вси князи *Русіи*, поидоша за Днѣпръ... Мстиславъ Романовичъ с Кіянны, Володимеръ Рюриковичъ Смольняны, Черниговскіе князи, Галичане, Волянцы и Куряне, и Трубчани, и Путивлицы, и вся страны *Рускія* (ПСРЛ, XX, I, 152); 1565, z Ruskich kraujn przez Sapoczką ziemię (OAIM), належну до *Руського* воеводства, створеного після приєднання *Галицької Русі* до Польщі; 1340 р. вел. азерб. поет Нізамі знав сім «*Руських* країн» (Надеждин, 44). О. С.

IV. обл. («область»); тер., населена *рѣсью* або належна їй (див. *Рѣсь*), 1195, присла Все-

володъ. князь Соуждальскы. послы своя ко святоу своемоу Рюрикови река емоу тако... сѣдѣль еси в Києвъ. и мнѣ еси части не очинилъ в *Роуской* землѣ. но раздалъ еси инѣмъ... мне в неи части нѣтъ. да то ты а то Києвъ и *Роуская* область а комоу еси в неи часть даль. с тем же еи и блюди и стережи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 683).

Релятив на -ьск- від етноніма *Рѣсь* (див.). О. С.

Рѣсьское, море, бас. Атлантичн. океану; суч.: 1. *Чорне* море; 2. *Чорне* та *Азѣвське* моря разом (див. *Сѣвѣржское*); 3. оз. *Ільмень* (*Ильмерѣ*) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 296);

б. д., а ѿ Црагорода прити в *Понотъ* моря. в неже втечет Днѣпръ... а Днѣпръ втечетъ в *Понетское* море жереломъ. еже море словеть *Руское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 7), *Понтское*... *Руское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6), *Поньское*... *Руское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3); *Понтское*... *Руское* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1498 г., 309), *Понтское*... *Руское* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Эрмитажн. сп., 338), *Русское* (XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 3; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Руское* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 40; ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 4; ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 3; 1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 33), *Понтского* моря, иже словеть море *Руское*, то же и *Чермное* море именуется (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 72). Ін. вар.: *Понтъ*, -о, *Бунтус* (< гр. *πόντος*); *Аксенопонт* (пор. гр. *πόντος* "Αξιωνος); *Евксинопонт* (ѣ), *Евксинскій Понтъ* (з гр. *πόντος* Εὐξεινος), *Понт Скифскій*; море *Хазарское*, *Московитов*, *Румське* (*Рума*), *Турецьке*, *Сѣ-*

рожьское (див.), *Кафинское*, *Синеє*, *Чермное*, *Великое*; *Тама*; *Бахр Трабзунд*, *Бахр Сардак* («*Сурдака*»), *Бахр Судак*; *Бургара*; *Найтос* (*Найтос*), *Чорне*, *Kare dāniz*, *Μαύρη Θάλασσα*, *Schwarzes Meer*, *Mer Noire*, *Mer Nero*, *Mare Majorum*, *Sa(w)dençuz* (див. **Понтское*); *Черкаське*, *Українське* (рідко) тощо. Споріднені назви: о-в *Руський* (*Rossa*), в р-ні Джарилгацьк. коси (Новицький, Лукомор'я, 2, 23); р. *Руська* (f. *Rossa*), побл. гирла Дону (т. ж., 16); пос. *Руське* (*casale de Rossi*), в тому ж бас. (т. ж.); р. *Русія* («*Русия*») — Керченська прот., між Матрахією (Тмутараканню, або *Тмутараканською Руссю*: див. *Тъмѣторокань*) і м. *Русією* (суч. Керч; див. *Кърчевѣ*), а також р. *Русія* (суч. Сіверськ. Донець?, див. *Доньць*) — у бас. *Дону* (Рыбаков, Идриси, 19—20) і гр. 'η'έσω 'Ρωσία «ближня Росія» — д.-р. пос. в Тавриді (*Боспор Кіммерійскій*; суч. р-н *Керченської* протоки) на відміну від «дальньої Росії» (*Київської Русі*) (Соловьев, Визант., 136) тощо. Пор. ще наук. (*Азѣво-*) *Чорноморська Русь*.

Релятив на -ьск- від *Рѣсь* (див.); пор. IX ст.: *руси* «живяху в Евксинопонтѣ» (тобто в р-ні *Руського*, суч. Чорного, моря) (Рыбаков, ДС, 23). О. С.

Рѣтъ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Протока* л. Росі п. Дніпра у Васильківськ. (сс. Мар'янівка, Ксаверівка, Пінчуки, Гребінки, Саливінки, Соколівка) та Білопекрківськ. (сс. Храпачі, Скребиші, Піщана, м. Біла Церква) р-нах Кв (Величків., 29); 1151, перешед же Гюрги за *Рутъ* ста (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 333), и бѣжашим имѣ чресъ *Рутъ* много дружинны потопе въ *Руту* бѣ бо гразокъ (т. ж., 334); 1150, перешедъ Гюрги за *Рутъ* ста (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435), видивше оже нѣлзѣ имѣ за *Роутъ*. перейти (т. ж., 436—437), чересъ *Рутъ*... в *Руту* (т. ж., 438); 1162, придоша. Половци мнози къ Гюргеву. и вѣша вежи многи по *Роту* (т. ж., 521); 1150, за *Рату* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1162, по *Руту* (т. ж., 72); 1150, за Руть... чересо Руть... истопоша въ *Руту* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 114), через *Рут*... в *Руту* (ПСРЛ, XXXIII, 47); 1151, за *Руту* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), по *Руту* (т. ж., 76), *Рюта* (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1159, *Рутюкъ* болото (Оп. КПЛ, 168), *Рутюкъ* (МЮР, I, 187; Юнк, 30; Новицкий, 962; Семенов, I, 402); 1597, *Рутекъ* (Похилевич, 493), *Rut* (*Jabl.*, 592); 1659, *Rudok* (на *Rudku*; Памятники, III, 362), *Rutek* (т. ж., III, 374), *dó rz. Rutka* (SG, I, 820; X, 42; *Rulik.*, ОРК, 15); 1665, *Rutecht* (Кордт, № 1); 1805, *Ротюкъ* (КЭОКГ, карта; ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 43; Карамзин, II, прим., 205; Семенов, I, 402; Похилевич, 489; Мукалов, 60; Андр., ЛЮ, карта; Новицкий, 176), *Рутъ* (Лясск., ИКА, 23); XVII ст., *Rutehe* (на карті Л. Боплана — Лясск., ИКА, 23), *Протока* (Фунд., 42; СККГ, 1852 р.; Новицкий, 702; Лясск., ИКА, 23; Машт., Дн., 55; Величків., 30; БКМ, 540), *Rotok* (*Grab.*, 70), *nad rz. Rotokiem* (SG, I, 641), *Rotka* (*rzeczki Rotki*; SG, VIII, 232; X, 42), *Rotoka*, *Rotek*, *Protoka* (SG, IX, 812; X, 42), *Przetoka* (*Jabl.*, 592; *Jabl.*, Atlas, № 9),

Рутецъ (Ук. ПСРЛ, II, 410), *Ротка* (1922, «Росі і ручья *Роткі*»; Пазенко, 3), *Рудка* (Соболевський — ИОРЯС, 1922, XXII, 260), *Роток* (Величків., 30; 1978, Анк.), *Прото́ка* (КРУ, 103; 1974, Анк.), *Стрѣжа* (БКМ, 9313), 1977, *Роток* (Анк.).

Похідні: 1508, с. Rut Nowuj та Rut Staryj на р. *Руток* (Dapiłowicz, II, 278; Клепатский, 409); 1511, ур. Rutek побл. м. Біла Церква (Rulik., ОРВ. 16—17); 1594, с. *Ротулка* в р-ні м. Фастова Кв (МЮР, I, 16); 1622, х. Rutek, або Могуліно, бл. Білої Церкви (Zg. dz., V, 139); 1913, *Роток*, ч. м. Біла Церква Кв («Ротецкий сельский сход»; БКМ, шифр ПД—11926—210); 1815, ур. *Ротокъ*, або *Липинь*, біля с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 28); ур. *Третій Ротокъ* неподалік с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Андриєвский — КС, 1882, IX, 437, карта); ур. *Рутокъ* побл. м. Біла Церква Кв (Юнк, 30); Rutek, передм. м. Біла Церква Кв (SG, X, 42). Пор.: 1542, рр. *Рута* біля кол. с. Тудоров Луцьк. пов. (АЮЗР, VIII, IV, 68), *Рутецъ* л. Іпуті л. Дніпра (Машт., Дн., 134), *Рута*, вар.: 1) *Руда*, *Руд*, *Руть* л. Шанки л. Шані л. Угри л. Оки п. Волги; 2) *Руда*, *Руть*, *Рудка*, *Руд*, *Рудь* п. Протви л. Оки п. Волги (Смолицкая, Ока, 41, 95); Ruta л. Сервеча л. Немана (м. Кореличі Гродненськ. обл. БРСР); Ruty пр. Сяну п. Вісли (HW, 94), Rutupis с. Жидикай Мажейкяйськ. р-ну Лит. РСР (Lietuv. u.-e., 140), д.-прус. Ruthen, Rutiz, латиськ. Rutene (Топоров — Baltistica, 1966, I [2], 108); 1646, прізв. *Рутокъ* (Максимович, II, 314); 1874, ур. *Ратки* між сс. Курилівка й Пищальники Канівськ. р-ну Чрк (АКОБД); р. *Рутка* л. Волги, гирло в м. Козмодем'янка (Семенов, IV, вып. V, 352—353); д. *Рутка* на р. *Рутка* (т. ж., 353); с. *Роутови* («оу *Роутове*», побл. м. Призрен, Югославія; Даничий, III, 65); нп в Югославії: Rut і Ruta (Словенія); Rutavci (Боснія і Герцеговина), Rutevac і Rutoši (Сербія) (I. m., 383), брет. р. Rutuna (суч. Roden), лігур. Rutuba (суч. Roya; Pokorny, 130—131); Rota Can, Rotecas, Routagal (Франція) (Camproux, 245); р. Rutzgraben бас. верхн. Рейну (Bahlow, 407); р. Ruta п. Пуру п. Рейну (Schmidt, 66), р. Rutzenmoos неподалік Трауна, Австрія (Bahlow, 407); м. Rutenj, суч. Rodez; Франція (Albenque, 187) та ін.

Як із іран. (ст.-перс.) gauthah- «річка» (Vasmer, 61). Імовірініше, від і.-е. *rou-, *reu-, *ru- «рвати, копати»; пор. д.-р. *рѣтъ* «рот», *рѣдити*, *порѣдити* «скасувати, порушити (грамоту, рукопис)» (Кочин, 307); укр. *рѣтка* «вибоїна, наповнена водою» (Марусенко, 248), діал. «низовина» (Марусенко, Назв. рельєф., 393), *рудá* «невелика річка; ручай, потік» (Білецький-Носенко, 317, 277), *рѣти*, *руслó*, рос. діал. (курськ.) *рѣтка* «копань, колодязь» (Даль, IV, 115), с.-х. *рѣдача* «трава ситна по утринама» (Карацїн, 675), польськ. gziuszyc «кинути», gziut «кидок», лит. gausis «вирита яма» (Невская, 358), guscis «ручай» (т. ж., 359), франц. гут «ручайок, потік» (Ганшина, 524), гота, готто «розорювання цілини; корчування; розорана земля, новина» (Camproux, 245). Вар. *Рѣта* є фемінізован. від *Рѣтъ* (внаслідок узгодження із сл. «рѣчка»), вар. *Рѣтъ*

відбиває чергування м'якість — твердість кінцев. приголосн., виникл. в процесі балто-сл. взаємодії; *Рата*, з і.-е. *gā- «рвати, рити», можливий кельт. вплив, пор.: Ratomagus — Rotomagus (Dotin, 58), Meandhrath, Dünrath (Watson, 117—118). *Ротъ* міг виникнути в ході вторинн. зближення з генетично споріднен. *рѣтъ*, яке мало й гідрографічне значення; *Прото́ка* (< *Ротóка*) могла сформуватися під час етимологічн. адаптації й фемінізації вар. *Ротóк* — *Рóтка* й *Ротóка*. Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1981, 126—138. І. Ж.

РѢТЬЦЬ, р., п. *Руту* л. *Росі* п. Дніпра; суч. р. *Чорнявка* п. *Протоки* л. *Росі* п. Дніпра; поч. пн.-зх. с. Вінницькі Стави (Андриєвский — КС, 1882, IX, 454 і КЭОКГ), гирло побл. с. Пінчуки Васильківськ. р-ну Кв; 1151, Гюрги... заїде... за *Мальи Роутецъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435), Гюрги... поїдоша на верхъ *Рутьциа* (т. ж., 436), Вацьславъ же Изаславъ. и Ростиславъ тако же поїдоша... к верхъ *Рутца* (т. ж., 436), на верхъ *Велицолу Рутви* (т. ж., 63); *Чернявка* (Фунд., 42; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 55; Макс., Киев, 24; Величків., 30); 1927, *Ротока* (Величків., 30).

Демінутив на *-ць від назви р. *Рѣтъ* (див.), в яку вона впадає. І. Ж.

РѢЧАИ, р., п. Дніпра, в давн. Києві; витікала з гори на суч. вул. Боричів Тік, вп. побл. Іллінської п., де ще в XIX ст. протікав невелик. стр. (Пошил., МЦ, 38). З логічних міркувань

перевагу надано хронології подій: 945, а хеланую Русь водиша ротѣ. в цркви стго Ильи. *наже* есть надъ *ручаемъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54); 988, Перуна же повельъ... влещи с горы по Боричеву на *Ручаи* (т. ж., 116), влекому же ѣму по *Ручаю* къ Днѣпру (т. ж., 117); 945, надъ *руцьемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42); 988, по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаеви* (т. ж., 102), по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаеви* (НЛ, I, 156); 945, надъ *ручаемъ*, конець Пасынча бесѣды и Козары (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282); 988, по Боричеву, на *Ручаи*... по *Ручаю* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 257), по Боричеву мосту на *Ручай* (т. ж., 311), по *Ручеву* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 55), Великий еси господи, чюдна дела твоя! Вчера чтим от человек, днесъ влекому ему по *Ручаю* ко Днепру (т. ж., 55), по Боричеву на *Ручай* (НЛСХС, 61), по *Ручаеви* (т. ж., 61), Боричеву мосту по *Ручаю* (ПСРЛ, XXXIII, 28); 944, над *Роучаем*, конець Пасынчи бѣседы, и Козарѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 184); 988, по Биричеву мостоу на *Ручаю*... по *Ручаю* (т. ж., 212—213), по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаю* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., Эрмнтажн. сп., 364), по Боричеву на *ручаи* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермская лет., 30), по Боричеву на *Роучай*... по *Ручаю* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 38), по Биричеву мосту, по *Ручаю* (к. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 80); також: *Потокъ*, *Боричевъ* поттокъ, *Ручай* (Максимович, II, 148). Пор.:

1974, 1977, яр, стр. і кут Рѣчай у с. Старі Безрадичі Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Семантичним способом від д.-р. гідрограф. терміна *рѣчи* «струмок». І. Ж.

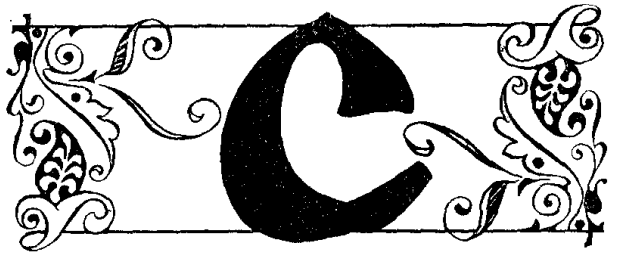
Рѣсь, р., суч. *Рось* п. Дніпра; Вн, Кв і Чрк; 1031, і многы ЛАХы приведоста і раздѣливша на. Ярославъ посаді [свою] по Рѣси. и суть и до сего дне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 150); 1095, за Рось (т. ж., 229, 249); 1150, Изаславъ... поиде г Кыѣву. сторожем же

Володимерковы надѣстигшим ѣго на Рси (т. ж., 330); 1154, Половци воеваша по Рси (т. ж., 345); 980, на устьи Рѣси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 65); 1031, по Рси (т. ж., 137); 1032, Ярославъ поча ставити городы. по Рси (т. ж., 1095), за Рось (т. ж., 219); 1151. ко Рси (т. ж., 426); 1159, Половци же бѣжаша ѿ Бѣлгорода на Гюргевъ. и много ихъ изонмаша Берендичи. и Гюргевци а оно ихъ. во Рси истопе (т. ж., 502); 1162, Черныи же Клобукъ весь.

сѣвъкупившеса бѣхаша по ни. и постигоша ю на Рси (т. ж., 521); 1165, Василко Ярополчичъ изби Половци на Руси (т. ж., 525); 1174, и начаша Половци пакостъ творити по Рѣси (т. ж., 568); 1187, воева Коначакъ. по Рси с Половци. по сѣмъ же почаша. часто воевати по Рси (т. ж., 653); 1190, и возвратишаса к ватагамъ своимъ. и бо тоуду же ѣздачи... почаша. часто воевати. по Рси с Кѣнтоувдѣмъ (т. ж., 669), Половци же бѣжачи ѿ города обломишаса на Рѣси (т. ж., 673); 1192, А Коунтоувдѣла, остави оу себе. и да емоу горъ на Рси Дверень. Роускобъ землѣ дѣла (т. ж., 674); 1193, онъ же бѣха к нему... со Здеславомъ с Жирославичемъ... и постиже и за Росью (т. ж., 677), Половци... постигоша полкы Ростислави Рюриковача. видивше силу ихъ. и не смѣлаша наѣхати. но бѣхаша по ни до Роуси (т. ж., 678); 980, во градѣ Роднѣ на устьи Рси (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293); 1031, и повосеваста Лятцкую землю, и многи Ляхи приведоста... великій князь Ярославъ посади по Руси, и суть и до сего дни (т. ж., 330); 1032, Великій князь Ярославъ поча городы ставити и по Руси (т. ж.), 1095, за Рѣсь (т. ж., 8); 1150, сторожемъ же Володимерковымъ настигшемъ его на Рси (т. ж., 49); 1159, во Рси (т. ж., 69); 1162, 1165, на Рси (т. ж., 76, 78); 1193, на Риши Корсунь (т. ж., 240); 980, бѣжа в Родень, на устьи рси (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXII. Ермолинск. лет., 12); 1031, и многихъ Ляховъ приведе... и посади своихъ Ярославъ по Рси, по нѣмъ грады постави (т. ж., 20); 980, въ градѣ Роднѣ на оустьи Рѣси (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 54); 1031, Ляхи... Ярославъ посади по Рси (т. ж., 113); 1032, Ярославъ города нача ставити по Рси (т. ж.); 1095, Половци поидоша за Рѣсь и Юрьевъ зажгоша (т. ж., 137); Дверень на Риши (ПСРЛ, IV, I, II. Новгородск. 4-я лет., 623); 1031, Риша (Барсов, 177); XV—XX ст., Рось (Барсов, 177, ССУМ, II, 304; Величко, 9; Самовидецъ, 105; МЮР, I, 154; Макс., Киев, 49; Величків., 25; 1966, МЕ); 1536, Рѣсь (АЮЗР, VII, I, 71, 295),

Ros (Кордт, III; Ляск., ИКА, 17), Rossa (Кордт, XLI), Rouss (Кордт, X), *Rossa* (Шуберт; Фунд., 40), *Rosъ* (Ляск., ИКА, 17; Месяцеслов, 1770, карта), *Рось* (ч. р., Зуев, 222), *Росъ* (ВСОРИ КГ, 17; Де-ла-Флиз, 612; КГВ, 1859, № 24, 188; Макс., Прил., 75; Филлпченко, 9), *Росъ* (Фунд., 42), *Розань* (Макс., Дн., 187), 1874, *Rosa* (ЦДІАК, ф. 486, оп. I, од. зб. 16522), *Rusina* (Величків., 26), *Росѣвица* в с. Ординці (Горбачук — ПУОК, X, 30), річище *Стара Рось* у с. Бирюки Рокитнянськ. р-ну Кв (1974, Анк.). Пор.: 1309, місцевість Rosz (Франко, 59), с. *Росъ* Волковиськ. р-ну Гродненськ. обл. (БРСР, АТДБ, 120).

Як із: 1. гр. в значенні «текуча вода» (Юнк, 29); 2. прасл. *гѣд- (відповідно, *gūd-) < i.-e. *rudh- // goudh-, пор.: прасл. *гѣдја, польськ. rdza до gud- «рудий, червоний» (L.-Spł.—RS, 1960, XX, I, 16); 3. сл. *руслѣ* (Фасмер, III, 506); 4. прасл. *Rъdsъ, споріднен. із *рудѣ*, *іржѣ* (Mozsyński, PZ, 176). Відхиляється можливість пов'язування з етнонімом *Рѣсь* (див.) (Хабургаев, 218 та ін.). Назва темна (Трубачев, 237). І. Ж.

САДОВОЄ, с., у Волинськ. землі; можливо, в суч. Турійськ. р-ні Вл; 1287, а *Садовое* ей Смоино же далъ есмь [кн. Володимир.—А. К.] княгинѣ свое (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *садовыи*; узгоджено як ад'єктив-означення з геогр. терміном с е л о; пор.: д.-р. *садъ* «дерево, рослина, гай, сад»; болг. *сад* «насадження», «плантація»; с.-х. *сад* «посадка», «насадження»; прасл. *sadъ «посадка» від *sadiiti (Фасмер, III, 544), пор. с. *Садове* (47 назв на тер. УРСР) та ін. споріднені утворення. А. К.

САКОВѢ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Сальків* кол. Переяславськ. пов. над Дніпром (*Сальковъ*) (Ук. ПСРЛ, II, 416); 1101, *Сакова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1150, Ростислав... гна къ *Сакову*. и згони Турпѣ оу Днѣпра. и поймавъ и приведе Переяславло (т. ж., 326), *Сакову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1639, на *Sakowe* (Борисполье, 28); сюди ж (?): 1455, *Salkowo* (Žg. dz., XXII, 577); 1756, *Салково* (Сулим. арх., 90); 1900, *Сальково* (КС, LXXI, 1900, ноябрь, 133), суч. *Сал'к'іу* (?). (ОАИМ).

Похідні: 1095, Стополкъ же повелъ рубити городъ на Вытечевѣ холму в свое имѣ. нарекъ Стополчь... и повелъ... сѣ Юргевци сѣсти ту. и *Засаковцемъ* и прочимъ (ПСРЛ, I, 1962, 229),

Засаковець (ПСРЛ, II, 1962, 219), за *Сакав-цель* (ПСРЛ, VII, 8); 1141, *Саковскій* (Ук. ПСРЛ, I, 226), Лазарь, кийськ. воевода; сюди ж (?) г-ще *Сальковское* (Стороженко, Оч., 114). Як ототожнення *Сакова* із *Сальковим* (Пог., Раз., 81; Барс., 181; Андріяшев, 44; Кудряшов, 135—136 та ін.), так і пов'язування його з половецьк. антропонімом *Сакъзъ* (Роспонд, 42—43) є досить проблематичними: від *Сакъзъ* було б **Сакъзевъ*, а *Сальковъ*, ймовірно, існував поряд із *Саковымъ*; пор. занесений на пн. із Наддніпрянщини (разом із назвами м. Переяслава, рр. Трубежа, Либеді, Ірпеня та ін.) *Сальковъ* кол. Пере(я)-славського пов. Володимирськ. губ., ще перед навалюю орд Батия.

Посесив на -ов- від д.-р. (відетнонімн.?) антропоніма; пор. 1413, *Сакъ* (АЮЗР, VII, I, 44), мешканець Житомирськ. староства; звідки у XVIII ст. ур. *Саковъ Боръ* (т. ж., III, 545—546), 1622, *Саковичъ* (Закревський, II, 892); 1740, *Сакевичъ* (Модз., 248). Як алт. (?) походження; пор. рос. діал. *сак-сак* «різновид овечої шкури»; калмицьк. *saksog* «волохатий; шкура ягняти, молодий баранчик»; монг. *sagsag* «т. с.» (Нерознак, НДГ, 153).

Від календарн. ім. *Иса(а)къ* (?). О. С.

САЛЬНИЦЯ, р., п. Сіверськ. Діньця п. Дону; вп. між рр. Ізюмом та Ізюмцем у р-ні м. Ізюма Хрк; як рр. *Сал*, *Сильниця* (*Сольниця*), *Търъ* (див.), *Солона* й под., що не знайшло свого підтвердження (Кудряшов, 48—81, 113—120, 143, 145); тепер не простежується; 1112, Ідоша на Половці... і доноша града *Сенева*. і Сугрова. вземше вежъ Половечскыѣ. і бышася с Половци. на *Салнѣ рѣцѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 289); 1111, в пѣтокъ быша на Сулѣ. в суботу... на Хоролѣ... а в недѣлю... приидоша на Пслѣ. и ѿтуди сташа на рѣцѣ Голтѣ... и... идоша

Върьскла... и поидоша к Донови... и ко гра Шаруканю... и завѣтра... поидоша к Сугрову... и падоша... врази... и вои на потоци Дѣгѣя... въ .кз. днь. избѣни быша иноплеменницѣ... на рѣцѣ *Салницѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266—268), *солницѣ* (т. ж., 268); 1185, перебрѣде Донѣць и тако приида. ко *Ссколоу*... ѿтоуда поидоша к *Салницѣ* (*салници*) (т. ж., 638); 1111, ко другому граду Сугробу... начаша битися на потоцѣ Дѣгѣя... и побѣдиша я на рѣцѣ *Салницѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); XVI—XVII ст., А ниже Изюма пала въ Донець, съ правыя стороны, рѣка *Сальниця*. А ниже тоє-Изюмецъ. А выше (ниже Изюма и) Изюмца на Донѣць Изюмской перевозъ (КБЧ, 1838, 30).

Іменник на -ицѣ від *сальнии*; пор. рос. *сало* «шуга», «льодова кашка, що йде річкою перед замерзанням»; *сальний* «брудний»; *сальница* «посуддя для сала, мазі, мастила» (Даль, IV, 130—131), а також: рр. *Сала* в кол. Нижегородськ. і Вятськ. губ.; *Сал* л. Дону в кол. Астраханськ. губ., суч. Ростовськ. обл. РРФСР; остання, ймовірно, з тюрк.; пор.: кирг., алт., казах. *salā* «притока, рукав річки» або калм. *salā* «роз-

галуження, рукав річки, долина, яр» (Фасмер, III, 548). О. С.

САМАРА, р., л. Дніпра, суч. Самара; Днц,

Хрк, Дн; 1152, Бѣ... [Мстиславу] помоглъ Половци побѣдити на Оуглѣ и на *Самарѣ*... и взворотишася в Переяславль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460); 1502, *Самара* (СИРИО, XLI, 418); т. с., *Самарѣ* (СГУ, 485); 1508, до *Самара* (ч. р.), *Самару* (ж. р.); 1595, *Samara*; 1596, *Somara*; XVII ст., *Самаровка*; 1650, *Samar*, *Samtava*; 1807, *Самара Днепровская* (очевидно, *Днѣпровская*); XVII—XVIII ст., *Самарѣ*, *Сомар* (т. ж.); суч. *Самара*, *Самарка*, *Самар'юка* (МЕ); ін. вар. (гіпотетично): 1170, *Снѣпородѣ*; 1187, *Снепородѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 553, 134); 1169, *Снопородѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82; Ук. ПСРЛ, II, 416); XVII ст., *Святая рѣка*, *Товица* (?) (*Самарская*; СГУ, 485); 1680, *Большая Самарѣ* (Эв., Ист., II, 583); фолькл.: На усті *Самарѣ-Богу* Семенова козацького рогу усі поля *самарські* пожарами погоріли (Нар. дума); пор. *Слѣпорід*, вона ж *Сѣнопородѣ* (див.) і под., п. Сули л. Дніпра (Стрижак, НРП, 61—63).

Похідні: мм. (семантично) *Самара*, вона ж *Самарѣ*, *Самарчукѣ*; 1760, *Самарчикѣ*, *Новая Самара* (Новоселица, Новоселовка, потім Новомосковск) (Эв., Ист., I, 343); 1576, *Старая Самара* (Богородицька фортеця; т. ж., 9, 316) або *Старосамарѣ* (т. ж., 347); 1741, сл. *Усть-Самара* (т. ж., 324); 1602, м-р *Самарско-Николаевскій-Пустынкій* (т. ж., 316), паланка *Самарская*, с. *Песчаная-Самарѣ* (т. ж., 204), *Самарская Сича* (т. ж., 157); рр.: 1680, *Малая Самарѣ* (т. ж., II, 583); XVII ст., *Старая Самара* (ОАІМ); 1688, стан *Самарскій*, товариство *Самарское* (Модз., Мал. род., III, 154); нп: XVIII ст., *Старая Самарѣ*, -а; *Главная Самара*; *Верхняя Самара* та ін. (СГУ, 485), фолькл., у річці *Самарки*, у криниці *Салтанки*, Там усі поля *самарські* пожарами погоріли (нар. дума).

Як (нар.-етимол.) від: 1. *сармати* (*Сарматы* построили... город *Савромару*, в просторечии называемую *Самарою*, при реке того же имени; Эв., Топ., 397); 2. палестинськ. *Самарій* (т. ж.); 3. м. *Самара-кент* // *Самарканд*, «р. достатку, родючості» (Фоменко В. Назви половецького степу.— Молодь України, 1968, 15 листопада); 5. іран. (Погодин, 94); 6. кельт. тощо. Імовірно, тієї ж основи, що й *Самара* бас. Волги (тат., чув. *Samar*, калм. *Samr*), а також р. в кол. Орловськ. губ., пор.: чагат. *samar* «мішок», кирг. *samar* «таз, глечик» (Фасмер, III, 552); д.-тюрк. (за формою) *самар*, *семер* «мішок, сідло, ярмо» (Отін, 17—26, 43). О. С.

САПОГЫНЬ, м., у Волинськ. землі; як с. *Сапожин* кол. Острозьк. пов. Волинськ. губ., тепер Корецьк. р-ну Рв; 1151, оу *Сапогыня* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), *Сапогыня* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 441; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 54; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Сапогынъ (?); пор. ще: рос. сапожок «ділянка орної землі чи луки, що заходить у ліс», або «лісовий клин на луках» (Макаров, Заметки, отд. 4); а також нп Сапогів (Л.-Ф., Тр), Сапогово (Вл), Сапожине (Пл) УРСР; Сапожок на р. Сапожва Рязанськ. обл. РРФСР (Никонов, КТС, 369); із прабулг. *saBaG- // *saBuG-, д.-тюрк. *sapaγ- // *saruγ- «стебло», «взуття з халявою» (Фасмер, III, 559).

Пор. ще рос. с(а)пог «пеньок із кореневищем та кореневим суком» (Нерознак, НДГ, 153). А. К.

САРМАТИ, країна («страна») в Євразії, зокрема в Пн. Азово-Надчорномор'ї (Смирнов, Савр., 10); б. д., полунощныя страны і западн[ыя]... Гарьмати (сармати) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Афетови же іаса полунощная страна. і западная... Воспории. Меоти Деревя. Сармати. Тавриани. Скуфия... Илурикь. Словене (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Иафету же: Воспорь, Меоть... Сарматия, Тавриания, Вастарния, Скиона (Вьспоріи, Меоті... Сармати, Тавриани, Скуфіа) (ПСРЛ, I, 1846. Хронограф Г. Амартола, 240), Разшедшюся Словенскому народу въ Сарматіи и съдшу комуждо на своемъ мѣствѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 234), Грецы ихъ слов'яи; далі розрядка наша.— О. С.] для тиранства Савроматы нарицаху, си есть родъ со ехидними очима, понеже Саѳрос значит ехидну, а ѳрма о ка. Такожє и въ Сарматіи съдше...: Поляне, Древляне, Съвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Волынь, Подоля, Украина, Подгоря (т. ж., 236), старий учитель Римскій Тертуліанъ: баше въ Сарматіи вѣра христіанская... Первозванный Андрей апостоль в Сарматіи нашей первый проповѣда Христа (т. ж., 251), Сармати (ПСРЛ, I, 1846. Лавр. лет., 2; к. XV ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10).

Похідні: кралєвство Сараматское, еже Польскимъ нарицають... между Балтійскимъ и Германскимъ и Сараматскимъ окіяномъ (ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 327), Сарматський хребет «Малі Карпати», а також, за Птолемеєм, рівнини Сарматські (Гайдукевич, 35); бол. Сарматское (Погодин, К вопр., 13); р. Сарматська (?) л. Міусу бас. Азовськ. моря (повідомив Є. С. Отін); 1663 (з лат.), Азіатська Сарматія (Шевальє, 55, 185); 1685, кн-во Сарматійське, Сарматія (з центром у м. Немирові) (Вінниця, 8); антропонім Σάρματα(ς) (КВН, 896). Пор. ще лат. (IV ст. н. е.) гiра Sarmatica (Колосовская, 234).

Семантичним способом від однойменн. етноніма; пор.: д.-гр. Σαρμάται «сармати», а також: Σαρματικός «сарматський»; Σαυρομάται, іон. -έων «савромати» = «сармати»; Σαυρομάτης — одн. до Σαυρομάται; Σαυροματικός «са(в)р(о)-матський»; Σαυροματίς, -ίδος «са(в)р(о)матська»

й под. Етнонім як від: 1. д.-гр. σαῦρα, також σαῦρη // σαῦρος «ящірка» (нар.-етимол. зближення); 2. д.-сл. svariti [? — О. С.] «битися» (ДКШ, 365); 3. того ж походження, що й хоронімімі Свєрѣ (див.) (т. ж.); 4. тієї ж основи, що й авест. етнонім саїрїма (т. ж.); 5. осет. Sawergmatœ «смуглорукі» (сармат < савромат) (Абаев, Осет., 37), що сумнівно (Білецький, Скифи, 76); 6. іран. Savromant «підперезаний мечем» (Загоровский, 5) та ін. (ДКШ, 365; Орлов, 179, 194—199). Цікавим є зближення Σαυρομάται, лат. Sarmatae з індоарійськ. *sar-mat- «жіночі, належні жінкам», прикм. із суф. -ma(n)t- від реліктового *sar- «жінка»; пор. античн.: Σαυροματών δὲ ἔστιν ἕθνος ὑνναϊκοκρατοῦμενον = Sauromatae Gynaecocratumenos (Трубачев, Ст. Скифия, 40). О. С.

СВЕНЬКОВИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як (помилк.) кол. с. Свень і Свенський м-р Брянськ. обл., тепер у межах м. Брянська (Vasmer, 830); імовірно, десь вище м. Чернігова на р. Свинь // Свинка, Замглай і под. п. Десни; пор. с. Свинь кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ. на р. Мала Домаха (ОРОМ, Чп., 27; Андріяшев, Сівер, 104; Насонов, 230); 1160, и приѣхавъ Изаславъ къ Деснѣ. противу Свѣнковичемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1158, 1160, Свѣнковичемъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 68; ПСРЛ, II, 1843, 87; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Семантичним способом від патроніма на -ичи, в основі д.-р. особове ім'я *Sveпъко (від *Sveпъ (?); пор. сканд. Sveinn, Svæn або Sveinki; Vasmer, 830, 831), за аналогією до Варяжько, Василько; пор. датськ. ім'я Свенд, похідне від д.-сканд. svīp «вепр, дикий кабан» (Никонов, КТС, 372); а також ім.: Свенельдъ, Свентава тощо (Морошкин, 173). А. К.

***СВИНЪХЫ**, с. («село»), у Волинськ. землі; як с. Свинухи кол. Володимирськ. пов. Волинськ. губ. на р. Лузі (Барс., 182); малоімовірно, с. Свинарин Турійськ. р-ну Вл; 1157, и свѣстасѣ Гюрги съ Ярославомъ Галичьскы оу Свинусехъ в селѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1155, въ Свинусѣх (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 62); 1156, во Свинусѣхъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Семантичним способом від д.-р. антропоніма Свинѣхы (прізвисько), в основі поміпа agentis свинѣхы «свинарі» (?); пор.: прасл. *svīpī «свиня» (Фасмер, III, 579), д.-р. свина «поросся» (Срезневский, III, 273); суф. -ѣх- поширен. переважно на сх.-сл. землях і має знижен. розмовно-експресивн. відтінок (SP, I, 71—75); пор. зх.-сл. мікрогідроніми: Świni, Świniąłowa, Świniarz, Svinica (Dickennmann, 111, 131). А. К.

СВИНЬ, р., («р'яка»), в Чернігівськ. землі; суч. Свинка п. Десни; поч. з бол. Замглай біля с. Голубичі Ріпкинськ. р-ну, гирло нижче с. Брусилів Чернігівськ. р-ну Чрг; 1152, Гюрги... поиде къ Березому... и яко ста оу Свини; и поидоша от Чернигова... и идоша за Свинь. та за Сновъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

456, 458); 1176, *Свини* (т. ж., 600); 1152, за *Свинь* да за *Сновь* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1157, *сташа за Свиною* (т. ж., 63; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 41); 1152, Юрьи... *яко ста у Свини съ Половци...* и отступиша отъ Чернигова, *идоша за Свинь* да за *Сновь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58—59); 1157; за *Свиною рѣкою* (т. ж., 66). Ін. вар.: *Свень, Свинка, -инка, -инка; Замглай, Самглай; Канин* (СГУ, 489—490).

Назва темна. Посесив на *-j(ь) від **Свинь* (пор. д.-р. і ст.-сл. *СВИНЪ*, рос. *свин*, укр. *свиний*, латиськ. *svīns* «забруднений» і под.; від і.-е. **swīs* «свиня») (Фасмер, III, 578) чи *Свень* (пор.: вар. *Свень*, однойменний топонім у Брянськ. обл. РРФСР, сканд. антропонім *Sven* тощо) (Vasmer, 830—831)? Див. *Свиньхы* й *Свеньковици*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦА ДЕСѢТИНЬНАѢ,

ц. («цркви», «црки», «црквъ», «црквы»), в давн. Києві; зруйнована ордами Батия 1240 р.; пізн. на її залишках двічі будувалися нові однойменні ц.; суч. садиба Держ. істор. музею УРСР (вул. Володимирська, 2), де кольоров. гранітом викладено контур фундаменту первин. будови; 945, за *стою Бцею* надъ горою дворъ теремны (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворъ теремны. и другиѣ идеже... дворъ демесниковъ. за *стою Бцею* надъ горою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 983, цркви *стыѣ Бца*. юже създа Володимиръ (т. ж., 69), црки *стыѣ Бца* (ПСРЛ, I, 1962, 82); 988, *вѣша же ида мѣданѣ.ѣ. капищи. и.ѣ. конѣ мѣданы иже и нынѣ стоятъ за стою Бцею* (ПСРЛ, II, 1962, 101); 991, *По сем же Володимиру живущю...* и помысли создати каменю црквь *стыѣ Бца* (т. ж., 106); 996, и рекъ *сице се даю цркви сеи. стѣ Бциѣ... десѣтую часть. и положи написавъ. клѣтву* (т. ж., 109), даю *святѣ Богородици* сеи от имѣниа моего и от град моих *десѣтую часть* (НЛ, I, 165); 1007, *Принесени стѣи въ стю Бцю* (ПСРЛ, II, 1962, 114); 1015, и поставиша и въ *стѣи Бци* цркви. юже бѣ самъ создалъ (т. ж., 115), 1078, въ црквѣ *стыѣ Бца* (т. ж., 193); 1039, цркви *стыѣ Бца*. юже созда Володимеръ ѿць Ярославль. митрополитомъ Феѡпеньтомъ (т. ж., 141), въ цркви *стыѣ Бца Десѣтиньныѣ* (т. ж., 216); къ *стои Софьи. и ѿтода...* ко *стѣи Бци Десѣтиньныѣ* (т. ж., 403); 1151, *поклонившеся... стѣи Бци Десѣтиньныѣ* (т. ж., 433), *стѣи Софьи и стѣи Бци Десѣтиньныѣ* (т. ж., 441); 1171, *весь гра Подолье и Гору. и монастыри. и Софью. и Десѣтиньную Бцю* (т. ж.); 1172, *чудо створи Бѣ. и стѣи Бца. црквь. Десѣти-*

наѣ. в Києвѣ юже бѣ создалъ Володимиръ... и далъ бѣ *десѣтину* цркви тоѣ. по всеѣ Руськоѣ земли (т. ж., 554—555); 1240, *ѡколо стое Бциѣ* (т. ж., 785); 1015, у *святѣ Богородици* (НЛ, I, 169), *Свѣтаѣ Богородица десѣтиньнаѣ* (т. ж., 273), *цркви святѣя Богородициѣ* (НЛ, I, 16).

Від *десѣтина* «десята частина (державного прибутку)», яка йшла на цю ц. (див. вище), висвячену на честь *св. богородици*. І. Ж.

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.) з двома означеннями: 1. *пре-* (д.-р. *Свѣтаѣ* з прасл. **svęťъ*, спорідн. з лит. *šveitas*, д.-прус. *swenta-*, авест. *sręnta-* «святій», д.-інд. вед. *ṣvāntās* «квітучий», латиськ. *svīpēt, svīnu* «святкувати») (Фасмер, III, 585) і 2. *постпозиції* — ад'єктив на *-ьн-* від *десѣтина* (див. вище) до означуваного *Богородица* (калька гр. *θεοτόκος*) (т. ж., I, 183). Див. *Свѣтаѣ Богородица Златоверхѣа*. О. С.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦА ЗЛАТОВЕРХѢА,

ц., у м. Володимирі Волинськ. землі; суч. *Володимир-Волинський*, райцентр Вл; 1183, въ градѣ *Вьлодимери... сгорѣ... сборнай цркви стѣи Бца Златоверхѣа. и всѣ. ѣ. верховъ. златѣа* сгорѣ юже бѣ оукрашилъ блговѣрныи князь Андрѣи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 630); 1204, ѡ цркви *стѣи Бци* (т. ж., 720); 1223, *Иванъ пискоупъ... ѿ клироса. великое цркви стоѣи Бци. Володимервскоѣ* (т. ж., 740); 1160, *свѣршена бысть цркви святѣя Богородица въ Володимери, благовѣрнымъ княземъ Андрѣемъ Юрьевичемъ, и верхъ еѣ позлоти* (т. ж., 1846, 75).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: від ім. *свѣтої богородици*, у християнськ. релігії звичайна назва матері Христа (СУМ, I, 210), *ЗЛАТОВЕРХѢА* (старослов'янїзм), бо «всѣ .ѣ. верховъ. ЗЛАТАѢ», тобто мала *золоті* куполи. Див. *Свѣтаѣ Богородица Десѣтиньнаѣ*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦА ПИРОГОШАѢ,

ц., в давн. Києві, на Подолі; на суч. Червон. пл., ц. називалася також *Успенською*; в реконструйован. вигляді проїснувала до 30-х років ХХ ст. (Київ, 68); 1131, *заложи црквь Мстиславъ стѣи Бца. Пирогошю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 301); 1132, цркви *камѣна стѣи Бца рекомаѣ Пирогоша* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 294); 1136, цркви *Пирогоша* свѣршена бы (т. ж., 300); 1155, *иде Андрѣи. ѿт ѡца своего из Вышегорода в Суждаль. безъ ѡтнѣ воль. и всѣ из Вышегорода. икону стѣи Бци юже приносѣша. с Пирогошею ись Цраграда. въ ѡдиномъ корабли* (т. ж., 482); 1131 *Мстиславъ заложи святю Богородицю Пирогошю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 29); XII ст., къ *Святѣ Богородици Пирогошей* (СОПИ, 45).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями (див. *Свѣтаѣ Богородица Десѣтиньнаѣ*); озна-

чення в постпозиції як від: 1. назви кол. с. *Пирогово*, тепер пд. околиця Києва (Похилевич, 31); 2. гр. πῶρος «пшениця, зерновий хліб» та д.-р. *гость* «купець», мовляв, ц. *Пирогощана* була храмом купців, які торгували хлібом, інакше «ц. хлібн. Житнього ринку» (Мальшевский — Чт. ОНЛ, 1891, V, 113); 3. назви ікони *Богородиці*, привезен. з Константинополя; вона могла бути копією з гр. ікони *Πυρογισσα* (від πύργος «башта»), звідки д.-р. *Пирогощана* (т. ж., 113—133); 4. гр. Πυρώτις «та, що має башту» (до неї зверталися з молитвою про дарування перемоги над ворогом); 5. назви якоїсь константинопольськ. ц., де першістю містилася ця ікона (Завитневич — Тр. КДА, 1891, I, 156—164); 6. назви ч. м. Києва *Пирогощ* (Селищев — Уч. зап. ЛГУ, 1948, вып. 128, кн. 1, 144), яка пізніше стала називатися *Пирогово* (Агутаа—SS, 1960, VI, 150, 160); 7. назви ікони *Пирогощана* від «Пирогоращана» (з гр. πῶρ «вогонь» та д.-р. *горащана* «квіпина»; пор. в дж. XVII ст. помилк.: «сь *Пирогорящана*» (Альшиц — ИОИ, 1964, VII, 475—482); 8. фрак. антропоніма *Pugula, Rigula, Rigula* (Топоров — АБ, 2, 1975, 37) та ін. Насправді ж, *Пирогощана* — посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. **Пирогостъ*. Як нібито ікону було привезено з Константинополя *Пирогостомъ* (Соболевский — Сб. ОРЯС, 1910, т. 88, № 3, 256; Дригалкин — ЭИРЯ, 1976, VIII, 66—71). Ц. дістала свою назву за назвою ікони. Пор.: Мароєвич Р. «Пирогощана» у «Слову о полку Игореве» и старорусским летописима.— Сборник за славистику, 1982, 23, с. 211—214. I. Ж.

СВАТОГО АНДРѢЯ, цц. (цр(к)въ), «цркъвъ»):

I. в складі *Андрієвського*, Янчинного, м-ря в давн. Києві, побл. пд.-сх. воріт «города Володимира», суч. пл. Калініна (Богусевич, 18); закладена 1086 р.; протягом XII ст. ц. була усипальницею нащадків кн. Всеволода Ярославича (хрещене ім'я — *Андрѣи*); 1138, оу *ста Андрѣя* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 306); 1145, в цркъвъ *ста Андрѣя* (т. ж., 312); 1170, Престависа блгородный князь Володимерь. Андрѣевичъ. и положиша и оу *ста Андрѣя* в Києвъ. въ Янчинѣ монастыри (т. ж., 362); 1086, Всеволодъ заложи цркъвъ *стго Андрѣя*... створи оу црви тоя монастырь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1111, пристависа княгини Всеволожа... и положена бысть оу *стго Андрѣя* в монастыри (т. ж., 273); 1112, оу цркви *стго Андрѣя* (т. ж., 274); 1115, и Сава стго Спса и Григории *стго Андрѣя*. Петръ Кловський и прочии игумени (т. ж., 280); 1128, башать бо ты дни игумень *стаго Андрѣя*. Григории. любимъ бо бѣ преже Володимеромъ... тотъ бо не вдадше Мьстиславу вьстати ратью по Ярославѣ (т. ж., 291); 1131, цркви *стго Андрѣя* Янчина монастыря (т. ж.,

294); 1139, въ Янчинѣ монастыри оу *стго Андрѣя* (т. ж., 302); 1145, перенесе блговѣрнаю княгини Олена. Яска княз своего Ярополка. из гробницѣ. въ цркъвъ *стго Андрѣя* (т. ж., 319); 1171, посла Глѣбъ князь. игумена. стья Бца Перьскаго монастыря. Поликарпа. и Семѣона игумена *стго Андрѣя*. до Вышегорода (т. ж., 546); 1086, Всеволодъ заложи цркъвъ *сятаго Андрѣя* и сотвори в нея монастырь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4); 1138, у *сятаго Андрѣя* въ Києвъ (т. ж., 32); 1170, престависа князь Володимерь Андрѣевичъ... и положиша и въ цркви *сятаго Андрѣя* в Києвъ (т. ж., 87).

Похідні: 1231, игумень... Семень *Андрѣевъ-скыи* (ПСРЛ, I, 1962, 456).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Свѣтъ* від прасл. *světъ «святій» (див. *Свѣтѣ Богородица Десѣтична*), а означуване — від д.-р. християнськ. особового ім. *Андрѣи*, запозич. з гр. (головну ц. м-ря було висвячено на честь «св. апостола Андрія»). I. Ж.

II. в м. Переяславі (суч. Переяслав-Хмельницький Кв); 1089, сщена бы... Єфрѣмо митро-

политомъ... цркъвъ *ста Андрѣя* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209); 1090, Многа же и ина зданія сей епископъ постави, заложи и црковь... и при вратѣхъ *сятаго апостола Андрея* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 277); *св. Андрея Первозванного* (Ук. ПСРЛ, II, 510).

Ц. названо на честь *апостола Андрія*, за євангельськ. переказами, одного з дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Свѣтого Андрѣя* I. А. К.

СВАТОГО АПОСТОЛА ПЕТРА, ц. Дмитрівськ. м-ря в давн. Києві на Михайлівськ. горі, на тер. пізн. Михайлівськ. м-ря (Каргер, 41); закладена Ярополком, внуком Ярослава Мудрого, збер. її фундамент у дворі буд. № 4-а по вул. Героїв Революції (Толочко, ДК, 76); 1086,

проводиса и до *ста Дмитрею* спрѣтавшѣ тѣло ѣго. с честью положиша и в рацѣ мраморѣнѣ.

в цркви *ста апла Петра*. юже самъ началъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1087, до монастыря стго Дмитрита... положиша і в рацѣ.

оу цркви *стго апла Петра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 198), въ цркви *сятаго Апостола Петра* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Свѣтъ* з прасл. světъ «святій» (див. *Свѣтѣ Богородица Десѣтична*), а означуване — іменникове словосп., складене із ст.-сл. апелятива **АПОСТОЛЪ** (< гр. ἀπόστολος «по-

сланець, проповідник») (Фасмер, I, 81) і д.-р. християнськ. особового ім. *Петръ*, -о (запозич. з гр.): ц. висвячено на честь апостола *Петра*. I. Ж.

СВЯТОГО АРХАНГЕЛА МИХАИЛА ЗОЛОВОТОВЪРХАИ, ц. («цркви», «церкы»), в давн. Києві, на тер. суч. Володимирськ. гірки; закладена 1109 р. кн. Святополком; первісно була в складі Дмитрівськ. м-ря, пізн. (не раніше XVI ст.) за ім. цієї *Золотовърхо-Михайлівської* ц. *Дмитрівський* м-р почав називатися *Михайлівським Золотовърхим* (П. Л., 7); тепер не існує;

1108, цркви *ста* *Михаила Золотовърхаи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283), цркви *стго* *Михаила Золотоверхая*. Стополкомъ кназемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259); 1113, и положиша въ цркви *стго* *Михаила*. юже... самъ создалъ (т. ж., 275); 1190, во цркви *стго* *Михаила Златовърхаго* (т. ж., 665—666), игоумена *стго* *Михаила*. Андрѣяна Выдобычиского (т. ж., 666); 1195, спратавше тѣло его. положиша во цркви *стго* *Михаила Златовърхаго* (т. ж., 694), цркви *святаго* *Архангела* *Михаила*, въ Києвъ, *Златоверхая* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21); 1113, въ цркви *святаго* *Михаила* (т. ж., 22—23).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: 1. в формі род. одн. (*Святъ* із прасл. *svęť «святій»; див. *Свѣтага Богородица Десятинна*) до іменников. словосп., в якому апелятив **АРХАНГЕЛЬ** (ст.-сл., р.-ц.-сл.) з гр. ἀρχάγγελος «т. с.» (Фасмер, I, 90) + д.-р. християнськ. ім. *Михаилъ* (ц. висвячено на честь *архангела* *Михаила*); 2. в наз. відм. одн. до номенклатурн. терміна ц(ерква) — композит, котрий указує на те, що баню ц. було *позолочено*. I. Ж.

СВЯТОГО ВАСИЛИЯ: I. м-р, у давн. Києві; під 1231 р. згадується *Афанасий Васильєвський*, ігумен цього м-ря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 457). I. Ж.

II. ц., в м. Вишгороді, побл. Києва, заснована вел. кн. Володимиром Святославовичем (Макарий, I, 151); 1115, и положиша тѣло...

отай Вышегороду. оу цркве *ста* *Василья* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 134), и положиша и

оу брата своѣго Бориса. оу цркве *ста* *Василья* (т. ж., 137); 1015, Вышегороду въ цркви *стго* *Василья*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

121), оу цркви *стго* *Василья* (т. ж., 124), *святаго* *Василиа* (НЛ, I, 172), въ Вышегородъ... *святаго* *Василиа* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 321). I. Ж.

III. ц., в давн. Києві на горі, що в XIX ст. звалася Чортово Беремище (Самойлов, 29—30); суч. вул. Десятинна; ц. побудовано вел. кн. Володимиром Святославовичем 988 р. на честь свого патрона *св. Василиа* (Фундуклей, ОКГ,

32); 980, на томъ холмѣ нынѣ цркви стоить. *стго* *Василья* естъ (1377 р. ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 79); 988, и постави црквѣ *стаго* *Василья* на холмѣ. идеже стояше кумиръ Перунъ. и прочии (т. ж., 118); 980, цркви... *стго* *Василья* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 67);

988, црквѣ *стго* *Василья* (т. ж., 103); 1183, свѣ-

на бы цркви *стго* *Василья*. нже стоить в Києвъ на велицѣмъ дворѣ (т. ж., 634); 980, црковь... *святаго* *Василиа* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 294); 988, *святаго* *Василиа* (т. ж., 311); 980, *святаго* *Василья* (XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 247); 988, *Василья* (т. ж., 258).

IV. ц., у давн. Києві на Новому дворі вел. кн. Рюрика; 1198, созда великыи болюбивыи кнзъ Рюрикъ. црквѣ *стго* *Василья*. во има свое. в Києвъ на Новомъ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Згадані ц., зокрема й головну в київськ. м-рі, було висвячено на честь *св. Василиа*. I. Ж.

V. ц. («цркви»), в кол. м. Корсуні (див. *Корсѣнь*); тепер побл. м. Севастополя; 988, Володи-

меръ... крти ж са в цркви *стго* *Василья* (*святое* *богородици*). и естъ црки та стоащи въ Корсунѣ градѣ. на мѣстѣ... идѣже торгъ дѣють Корсунѣне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 111), *святое* *софѣи*, *святѣи* *софѣи* (т. ж., 1846, 147), не свѣдуше глаголють, яко крестилься естъ въ Києвъ... и ини же рѣша: *Василиви* (*въ* *василевѣ*) (т. ж., 48), *святаго* *Василиска* (НЛСХС, 6). Див. *Свѣтои Софѣи* II.

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svęť, спорідн. з лит. šveĩtas, д.-прус. swenta-, авест. sręnta- «святій», д.-інд. вед. svāntás «квітучий», латиськ. svīnēt, svīpi «святкувати» (Фасмер, III, 585), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Василии* (з др.-гр. βασιλεύς «цар, володар, поведитель, вождь») (Дворецкий, I, 291), прийняте вел. кн. Володимиром Святославовичем під час його хрещення. О. С.

СВЯТОГО ВЪЗ(Ъ)НЕСЕНЬЯ, ц. («црковь»), на кн. дворі в м. Путивлі Чернігівськ. землі, тепер райцентр См; 1146, црковь *стго* *Възнесенія* всю облоупиша [Ізяслав з ін. кн.— А. К.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 334), *святаго* *Вознесенія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. svęť «святій» (див. *Свѣтаго* *Василиа*), а означуване — із ц.-сл. *вознесение* (калька гр. ἀνάληψις; Фасмер, I, 344), ц. названо на честь християнськ. свята «святото вознесіння». А. К.

СВЯТОГО ГЕОРГИЯ: I. м-р у давн. Києві побл. Софійськ. собору в межах «міста Ярослава»; суч. ріг вул. Володимирськ. та Стрілецького пров. У літ. інтерпретується як будова 1037 р.,

однак вважають, що не всі споруди, згадані під цим роком, справді з'явилися у той же час (Каргер, 232—233); зруйновано 1240 р.; 1674 р. було збудовано невелику дерев'яну ц. на місці д.-р. руїн; 1744 р. на давн. фундаментах закладено кам'яний храм (Київ, 130), тепер не існує; 1037, Ярославъ... заложи *стаго* *Георгия* монастирь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151); 1063, Судиславъ престависа. Ярославль

братъ. и погребоша и въ цркви *ста* *Георгия* (т. ж., 163); 1037, *стаго* *Георгия* монастирь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139);

1063, во цркви *стаго* *Георгия* (т. ж., 152), въ церкви *святого* *Георгия* (XIII ст., НЛ, I, 183; текст модернізовано); 1037, двѣ церкви постави на Златыхъ вратахъ, Благовѣщеніе и *святого* *Георгия* (XVI ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 210); двѣ церкви постави: на Златыхъ вратѣхъ Благовѣщеніе и *святого* *Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1062, въ церкви *святого* *Георгия* (т. ж., 334); 1034, церковь *святого* *Георгия* и монастирь, недалече Златыхъ вратъ и Софія (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 267); 1063, *святого* *Георгия* (т. ж., 269). I. Ж.

II. ц., в Игоревім сільці Чернігівськ. землі, тепер біля м. Новгорода-Сіверського Чрг; 1146, [Давидовичі.— А. К.] ідоста на Игореве селче... повелѣста зажечи дворѣ и црковь *стаго* *Георгия* и гоумно его (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), *святого* *Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36). А. К.

III. ц. в м. Каневі кол. Київськ. землі, тепер Чрк; 1144, цркви Канѣвская. *стаго* *Георгия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 317). У Воскр. літ. як *Каневская* (див. *Каневская*). I. Ж.

IV. ц. в давн. Києві; 990, Постави Володимеръ въ Киевѣ пръвую церковь *святого* *Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1063, въ церкви *святого* *Георгия* (НЛ, I, 183). I. Ж.

V. и. у м. Любомлі, тепер райцентр Вл;

1288, црковь. *стаго* и великаго мѣнка *Хва* *Георгия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 916), церковь каменну *святого* и великаго мученика *Христова* *Георгия* (т. ж., 1843, 223). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святій» (див. *Святого* *Василия*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Георгии* (книжне запозич. з гр. Γεώργιος; Фасмер, I, 402): головну ц. м-ря було висвячено на честь *св. Георгія*. I. Ж.

СВЯТОГО ДМИТРИЯ: I. м-р, у давн. Києві на горі (пізн. Михайлівська), суч. тер. від фунікулера до перших буд. по вул. Героїв Революції; заснован. у 60-ті роки XI ст. сином Ярослава Мудрого Ізяславом (хрещене ім'я *Дмитрій*); належав до «вотчих» кн. м-рів (Толочко, ДК, 75—76); ця назва зникла в I-й пол. XII ст. після перейменування основн. *Дмитрівської* ц. цього м-ря на ц. *св. Петра* (П. Л.,

5—7); 1051, ИзАславъ же постави монастирь *стаго* *Дмитрия*. и введе Варлама на игуменьство к *стму* *Дмитрию* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 159); 1086, проводиша и до *ста*

Дмитрия... положиша и... в цркви *ста* апла Петра. юже самъ началъ (т. ж., 206); 1051, монастирь. *стаго* *Дмитрия*... къ *стму* *Дмитрию* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 147),

Антонии... глахъ. Варламу же шедшоу къ *стму* *Дмитрию* (т. ж., 148). I. Ж.

II. ц. у м. Володимирі Волинськ. землі, суч. Володимирі-Волинському, райцентрі Вл; 1288, у Володимери же списа *Святого* *Дмитрия* (ПСРЛ, II, 1843, 222). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святій» (див. *Святого* *Василия*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я **Д(ь)митрии*: цц. (зокрема м-ря) висвячено на честь *св. Димитрія*. I. Ж.

СВЯТОГО ЕЛЬФЕРЫ, о-в, біля гирла Дніпро-Бузького лим.; суч. о-в Березань; 945, да не имѣють власти Русь. зимовати въ вустьи

Днѣпра Бѣльбережи. ни оу *стаго* *Ельферы* (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 51), у *святого* *Елеуѳерія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 281). Вар.: *Еферія*, *Еферія* (помилк.?) (Болтенко, Ст., 40 та ін.), *Елефтерія*, *Елефтерія* (Рыдзевская, Березань, 80—81); він же XIV—XV ст., (з італ.) *Барбарезе*, *Берберезе* (Болтенко, Ст., 44), пор. літоп. *Бѣлобережъ* (див.); тур. Bığüzzen-oba (за Ф. Бруном, «Острів Вовчої ріки»; Рыдзевская, Березань, 82), XIV—XV ст., сх.-сл. *Березань* (т. ж., 81); билін. (гіпотетично) *Буян*, (*Ко*)*дольский* (Болтенко, Ст., 39—40; Болтенко, Ист., 44); XIX ст., *Березовский*, *Hata* (Рыдзевская, Березань, 81) та ін., звідки: р. *Березань*, вп. в (*Сосицько*-) *Березанський* лим. зх. гирла Пд. Бугу; 1792, *Вегазап*; 1720, «отъ *Березани* до *Очакова*»; 1745, *Березанъ*; 1769, *Бѣрезанъ*; 1792, *Березанъ*; оз. *Березанское* (СГУ, 41) тощо.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святій» (див. *Святого* *Василия*), а означуване — ім'я померл. тут у IV ст. н. е. на шляху з Царгорода до Херсонеса єпископа (Болтенко, Ист., 44). О. С.

СВЯТОГО ИЛЬИ, ц., в давн. Києві, на Подолі; нібито побудована ще кн. Аскольдом (IX ст.) (Нелидова, 32); до офіц. прийняття християнства була соборн. ц., що свідчить про існування в м. й ін. цц. (Голубовский — УИ, 1878, IX, 38); пізн. на цьому ж місці побудовано однойменну кам'яну ц., що збереглася й дотепер на вул. Почайнинській, № 2 (Остромыс-

линский, 29); 945, мы же елико насъ хртлеса есмы *клакомъса* црkvю *стаго* *Ильи* въ *сборнѣи*

цркви (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 52), а хеманую Русь водиша ротѣ. в цркви *стго Ильи*. *ужесть* надъ ручаемъ. конецъ Пасынчѣ бесѣды. и Козарѣ (т. ж., 54), црквю *стго Ильи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 41),

хртыаную Русь водиша въ црквь *стго Ильи* (т. ж., 42), цerkвю *святого Ильи* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 229), *святого Ильи* (т. ж., 230), *святого Ильи* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 19), 944, *святого Ильи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); цerkви *святого Ильи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Зп.-р. лет., 184); 945, цerkвию *святого Ильи*... въ цerkви *святого Ильи* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), *святого Ильи* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святій» (див. Святого Василица), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я із ст.-сл. *ИЛІИ* < гр. Ἰλιᾶς (Фасмер, II, 128); ц. висвячено на честь св. Ілії. I. Ж.

СВЯТОГО ІОАННА: I. м-р, у м. Галич, тепер І.-Ф.; 1189, Оугре же оусмотривше его и приложивше зелье смрътное к ранамъ. и с того оумре. и положнша и в манастырѣ. во цркви *стго Іоана* [в ін. сп. — *іоанна*. — Л. М.] (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 665). Л. М.

II. м-р («манастырѣ»), у м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пор. 1126, Постави князь Іарополкъ игумена

Марка *ста Іоана* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), *Іоана*, его же постави Никита митрополитъ епископомъ Переяславлю (т. ж., 1846, 130); 1146, И по 4-хъ днехъ емше Игоря въ болотѣ... и посла ѥ въ манастыр на Выдобычъ, оттудѣ Переяславлю; и всадиша и въ порубѣ въ манастырѣ у *святого Іоана*... и тако скончася волюсть Игорева (т. ж., 136). О. С.

III. ц., в давн. Києві на Копиревім кінці; побудована, гадають, Володимиром Мономахом (Слюсарев, 65); 1121, заложи цркви *стго Івана*. въ Копыревѣ конци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1151, Вацьславъ же Изаславъ и Ростиславъ. повелѣша Володимироу поити с Берендѣи... ко Олговѣ. и сташа мъжи дѣбрьми.

от Олговы ошл и въ огородъ *стго Іоана* а сѣмо ошл по Щковнѣ (т. ж., 428); 1121, цркви *святого Іоана* в Копыревѣ конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28), *святого Іоанна* въ Копыревѣ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святій», а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Іоаннъ* (< гр. Ἰωάννης) (Фасмер, II, 113); культові об'єкти висвячено на честь *святого Іоанна*. I. Ж.

СВЯТОГО КИРИЛА, м.-р («манастырѣ»), біля давн. Києва, в ур. Дорогожич; суч. Вишгородська вул. в м. Києві; заснован. бл. 1140 р. кн. Всеволодом Ольговичем для кн. чернігівськ. династії; був протягом XII ст. їхньою усипальницею; тут розміщувався й двір чернігівськ. кн., пн. храму знайдено залишки житл. будов XII—XIII ст. (Толочко, ДК, 88); зберігся головн. храм м-ря; 1195, престависа князь

Києвськыи *Стославъ*. н положень бы в манастыри въ цркви *стаг Кирила*. юже бѣ создалъ оць *его* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412);

1171, снашася *брая* Вышегородъ и пришедше сташа на Дорогожичи. подъ *стѣмъ Кирило* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1179, престависа княгини Всеволожага... И по-

ложена бы. в Києвѣ оу *стго Кюрила* юже бѣ сама создала (т. ж., 612); 1194, *Стославъ*... прѣхха Кыевоу... ко *стѣмъ* моученикомъ цркви тоу соущоу. оу *стго Кюрила*... и положиша и во *стѣмъ Кюрилѣ*. во отнѣ емоу манастырѣ (т. ж., 680); 1699, *Кириловскій, Кирилловъ* (УАЗ, 1926, I, 27, 28).

Похідні: попл. м-ря протікав руч. *Кирилівський* п. Почайни п. Дніпра; вар.: 1887, *Кириловскій* (Бошно); 1894, *Кирилловскій* (ПК); 1530, оз. *Кирилское* на Оболоні в Києві («которое озеро прилегло концемъ ку Почайне речце, гдѣ и другая речка Кривая Почайна зишлась») (Петров, 41).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святій» (див. Святого Василица), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. *КѢРИЛА* < гр. Κηρίλλος (Фасмер, II, 237); головну ц. м-ря було висвячено на честь св. *Кирила*. I. Ж.

СВЯТОГО МИХАИЛА: I. м-р («манастырѣ»), він же *Всеволожь* (див.), попл. давн. Києва, в ур. Видобич; ц. св. *Михаила* закладено 1070 р. й освячено 1088 р. (НЛ, I, 17—18); як засновано на поч. XI ст. київськ. митрополитом *Михаилом* (Закр., Лет., 85); 1072, Софронии же *стго Михаила* игумень (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 171); 1093, Володимеру же пришедшо Киеву. и совокуписа оу *стго Михаила* (т. ж., 210); 1097, и прииде Василко... и перевезеса на Выдобычъ... къ *стому Михаилу*. в манастырѣ (т. ж., 232); 1115, съ Селивестромъ *стго Михаила* (т. ж., 280); 1149, стояше Изаславъ. противоу *стмоу Михаилѣ* оу Выдобыча въ островѣ (т. ж., 372), *Гюргн*... поиде Киеву... и пришедъ ста *противу стму Михаилу*. по лугови (т. ж., 383); 1190, игоумена *стго Михаила*. Андрѣяна Выдобычского (т. ж., 666); 1197,

и созва дхвнныи тыи пирь... игоумена Моисѣа. игоумена *стго Михаила Выдобычского* (т. ж., 707); 1199, заложи стѣноу каменюу. подѣ цркъвю *стго Михаила*. оу Днѣпра иже на Выдобычи (т. ж., 709); 1250, в *домѣ архистратиѣа Михаила*. рекомыи Выдобичь (т. ж., 806); 1097, Прииде же Василько и перевезеся на Выдобичь и иде поклонитися *свѣтому Михаилу* в монастырь (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 19); 1564, монастырь *свѣтого Михаила Видубицкого* (Максимович, II, 300); 1636, сей служебникъ... даль естъ въ храмъ *свѣтого архистратиѣа Михаила* чудесе въ монастырь Выдубицкѣй Кіевскѣй (т. ж., 251). I. Ж.

II. ц., в Городцѣ Вост(ь)рьскомѣ, тепер м. Остѣр Козелецк. р-ну Чрг; 1152, разведоша Городокъ Гюргевь и пожго [Ізяслав Мстиславич з ін. кн.— А. К.] и (и божницю) же *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446); црковь... *свѣтого Михаила* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). А. К.

III. ц., вона ж *Новгородская*, божница (див.), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська № 20 (Толочко, ДК, 84); як біля гостин. двору, його пд.-сх. рогу (Петров, 187); 1147, и повелѣ Лазарь взати [тѣло] Игорѣа и понести

и в цркъв *ста Михаила*. в Новгородскую Божницю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), въ цркви *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354), црковь *свѣтого Михаила* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *свѣтого Михаила* (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 110; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), и взяша... Игорѣа Олговича... на торжище, и положиша его въ цркви *свѣтого Михаила* въ Ноугородцкую божницю (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 176). I. Ж.

IV. ц. («цркъв», «цркъ»), в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

1089, цркъ *ста Михаила* [Переяславская; Переяславская]... бѣ бо преже в Переяславлі митрополью... Єфрѣмъ... тогда многа зда-

нья въздвиже. докончавъ цркъв *ста Михаила* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209);

1123, падеса цркъ каменная Переяславлі (в переяславлі) *ста Михаила*. юже баше создалъ...

преблжныи епѣ Переяславскыи. Єфрѣмъ (т. ж., 293); 1230, в Переяславлі Руско цркви *ста Михаила* каменная (т. ж., 454; як *Арх. Михаила*—Ук. ПСРЛ, II, 534); 1114, во Переяславль. оу цркви *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 277); 1124, Земля потрафеса мало. и падеса цркви великия *стго Михаила*. оу Переяславлі

(т. ж., 288); 1141, престависа. блговѣрный кнѣзь Андрѣй Володимеричь. оу Переяславлі... оу *стго Михаила* (т. ж., 309); 1149, Гюрги... вннде в Переяславль. и поклонивса *стму Михаилу* (т. ж., 383); 1150, престависа Ростиславъ... и положиша и... въ цркви *свѣтого Михаила* (т. ж., 1843, 57). А. К.

V. ц., в м. Чернігові; 1174, Стославъ. Всеволодичь заложи цркъв камену. въ Черніговѣ на кнѣж дворѣ *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 571), Святославъ Всеволодичь, въ Черніговѣ сѣдя, заложи црковь каменную *свѣтого Михаила* (т. ж., 1843, 314). А. К.

VI. ц. («божница») в кол. м. Юр'еві на Росі, суч. м. Біла Церква Кв; 1152, разведоша Городокъ Гюргевь и пожго и [н божницю] же *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446).

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення від прасл. *svęť «святій» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. МИХАИЛЬ < гр. Μιχαήλ) (Фасмер, II, 630); щ. висвячено було на честь св. Михайла. I. Ж.

СВѢТОГО МИХАИЛА ВЕЛИКОГО, м-р і ц., в м. Володимирі Волинськ. землі, суч. Володимир-Волинський Вл; 1268, оуби Воишелка...

и положиша. во цркви *стго Михаила Великого* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 868).

Ц. й м-р названо на честь св. Михайла (див. *Свѣтого Михаила*). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.) з двома означеннями: до означуваного д.-р. християнськ. особового ім. Михайль: 1) в пре- (від прасл. *svęť «святій»; див. *Свѣтого Василя*) і 2) в постпозиції; пор.: д.-р., ст.-сл. ВЕЛИКЪ, рос. вели́к(ий), укр. вели́кий, болг. вели́к, с.-х. věliki, словен. vélik, чес. vel(i)ký, словац. veľiký, польськ. wielki тощо; спорідн. тох. А. wāl «князь, государ», тох. В. walo «т. с.», walke «тривалий» і т. ін. (Фасмер, I, 289). В. ред.

СВѢТОГО МѢЧЕНИКА ФЕОДОРА, ц. («цркъв»), в м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1089, цркъв на воротѣхъ городныхъ. во нма *стаго мѣника Феодора* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 209).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святій» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване — іменникове словосп. мѣченикъ (апелятив на -ик(ъ) від мѣченъи; в основі д.-р. мѣчити «страчувати, карати, мордувати, мучити») (Срезневский, II, 199) + д.-р. християнське особове ім'я Феодоръ (з гр. Θεόδωρος) (Фасмер, IV, 188). Названо на честь св. мученика Феодора. Див. *Свѣтого Феодора*. О. С.

СВѢТОГО НИКОЛЫ, божница або ц., в ур. Угорському, пд. давн. Києва, тепер у ме-

жах м. (парк. Аскольдова Могила); як м-р, за-
снован. вел. княгинею Ольгою (Саббатовский,
прим., 79) після її хрещення в Києві 954—955 р.
(Острогорский, 1466), і взагалі перша ц. в Киє-
ві (Києвск. синопс., 27); 882, и погребша и на
горь. еже сА ныне зоветь Оугорское. кде ныне
Цѣльминъ дворъ. на той могилѣ поставилъ цркъв
свѣго Николу (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.
лет., 23), божницю свѣго Николы (~ 1425 р.,
ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), постави Олма
церковъ свѣтаго Николу (к. XVI ст., ПСРЛ, VII.
Воскр. лет., 270).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.),
в якому означення із прасл. *světъ «святий»
(див. *Свато́го Васи́лиа*), а означуване — д.-р.
християнське особове ім'я з гр. Νικόλαος (Фас-
мер, III, 75): ц. висвячено на честь св. Мико-
ли. I. Ж.

СВАТОГО ПЕТРА, ц., в давн. Києві, в
складі Дмитрівськ. м-ря; перейменовано так
кол. ц. св. Дмитрія після захоплення її Києво-
печерськ. м-рем; право на володіння й перейме-
нування її печеряни могли одержати від дочки
вел. кн. Ярополка Ізяславовича, вдови кн.
Гліба Всеславича, яка все своє майно віддала
Києвопечерськ. м-реві (П. Л., 7); 1128, преѣша
цркъв Дмитрия Печеране. и нарекоша ю Петра.

сь грѣхо велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ,
I, 1962. Лавр. лет., 299), Печеряне переѣша
церковъ свѣтаго Дмитрея... и нарекоша ю *свѣ-
таго Петра* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет.,
28).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.),
в якому означення з прасл. *světъ «святий»
(див. *Свато́го Васи́лиа*), а означуване — д.-р.
християнське особове ім'я; із ст.-сл. ПЕТРЪ <
гр. Πέτρος (Фасмер, III, 253): ц. висвячено на
честь св. Петра. I. Ж.

СВАТОГО ПРЕОБРАЖЕНЬЯ ГОСПОДНЯ,
ц., в м. Василеві Київськ. землі; суч. м. Василь-
ків Кв; заснована вел. кн. Володимиром Свя-
тославовичем (Макарий, I, 151); 996, обѣщасА

Володимерь поставити цркъв Василевѣ. *ста*
Преображенья (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.
лет., 125); 996, обѣщасА Володимѣрь. постави-
ти цркъв въ Василевѣ *стое Преображение*.
бѣ бо празникъ. *преображению* Гсню (~ 1425 р.,
ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 109), церковъ Ва-
силевѣ. *свѣтаое Преображение господне* (НЛ, I,
166), обѣщасА Володимерь поставити церковъ
въ Василевѣ *свѣтаого Спаса Преображение*
(к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 315), Воло-
дымеръ... сотвори обѣтъ Богу поставити цер-
ковъ *Преображения Христова* въ Василковѣ,
аще его Богъ сохранитъ отъ Печенѣгъ (бѣ бо
тогда день *Преображения Господня*) (XVII ст.,
ПСРЛ, I, 1843. Густ. лет., 260).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.)
з двома означеннями: 1. в пре- (від прасл.
*světъ «святий»; див. *Свато́го Васи́лиа*) і 2. в

постпозиції: ад'ектив на -ън- від д.-р. із ст.-сл.
ГОСПОДЪ; пор.: рос., укр. *госпо́дь*, болг. *госпо́д*,
с.-х. *gospod*, словен. *gospod*, д.-чес. *hospod*; лат.
hospes «господар» тощо (Фасмер, I, 446). Ц.
висвячено на честь «свато́го преображення»
Христа; від ц.-сл. *прѣображение*, що є калькою
гр. μεταμόρφωσις; у вар. *Спаса Преображение*
спас із гр. σωτήρ «спаситель» від дієсл. *спасти*
«врятувати» (т. ж., III, 359, 732). I. Ж.

СВАТОГО СИМЕОНА, м-р («манастырь»),
у давн. Києві, в Копиревому кінці; побудова-
ний чернігівськ. кн. Олегом Святославовичем
і Святославом Ярославовичем у XII ст.; 1147,
и везе и к *стому Симеону* (1377 р., ПСРЛ, I,
1962. Лавр. лет., 318), и везе на конецъ града
в манастырь *стмоу Семешноу* (~ 1425 р., ПСРЛ,
II, 1962. Ипат. лет., 354); 1150, Стославъ
Цѣлговичъ. перенесе мощи брата своего Игоря. *ѣ*
стго Семена ис Копырева конца. в Черниговѣ
(т. ж., 408); 1162, Мьстиславъ... посла в мана-

стырь. къ *сто Семену* еже есть. в Копыревѣ кон-
ци (т. ж., 518); 1147, *свѣтаого Симиона* (1-ша
трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св.
к. XV в., 42), на конецъ града въ монастырь
свѣтаого Симеона (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX.
Патриарш. лет., 176), *свѣтаого Семіона* (XVI ст.,
ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), *свѣтаого Си-
миона* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г.,
184); 1160, въ монастырь ко *свѣтому Семіону* (к.
XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1147,
въ церкви *свѣтаого Семіона* (т. ж., 42), *свѣтаого*
Симеона (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп.
св. к. 1497 г., 29).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.),
в якому означення із прасл. *světъ «святий»
(див. *Свато́го Васи́лиа*), а означуване — д.-р.
християнське особове ім'я (із ст.-сл. **СИМЕОНЪ**
гр. Συμεών д.-евр. пох.) (Фасмер, III, 598): го-
ловну ц. м-ря було висвячено на честь св. *Симео-
на*. I. Ж.

СВАТОГО СЪПАСА: I. м-р, у кол. с. Берес-
товому пд. давн. Києва, тепер у межах м.; по-
будован. вел. кн. Володимиром Святославичем
(Захарченко, 61); за іншою думкою, візант. зод-
чими в 1-й пол. XII ст., можливо, за особист.
наказом Володимира Мономаха (Лашкарев,
Церк.-арх. оч., 113—114). Після кількох вел.
руйнувань одну з його ц. 1640 р. було реставро-
вано київськ. митрополитом Петром Могилою
(Вольский, 22). З 1679 р. вона міститься все-
редині Києво-Печерської фортеці (Закревский,
II, 736) і частково зберігається дотепер; 1072,

Германъ игумень. *ста Спса* (1377 р., ПСРЛ,
I, 1962. Лавр. лет., 181); 1138, на Берестовѣмъ
оу *стго Спса* (т. ж., 305); 1157, преставнсА...
кнАзь Гюрьги Володимеричъ в Києвѣ... и поло-
жиша и в цркви оу *Спса ста* (т. ж., 348); 1172,
оу *стаг Спса* (т. ж., 363); 1185, КнАзь Всеволодъ
посла г Києву... хотА поставити Луку... игумена

сто́ Спа́са (т. ж., 390); 1230, манастирА стго́ Спа́са Ки́євъ на Берестовѣмь (т. ж., 455); 1115, 1158, 1173, 1183, стго́ Спа́са (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 280, 489, 563—564, 630); 1157, въ манастири у святаго Спа́са (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 66); 1172, у святаго Спа́са (т. ж., 87).

Похідні: 1185, Всеволодь посла... Луку смиреннаго, прося себѣ во епископа Володимерю, игумена Спаского изъ Кіева съ Берестового (т. ж., 97). Пор.: 1720, перевіз Спаскій, очевидно, pobl. м-ря (Оп. КПЛ, 274). I. Ж.

II. сѣлье («сѣльце»), в Чернігівськ. землі, по п. б. р. Десни, вище м. Чернігова (Насонов, 230); 1160, а Половци воюють. и сѣлье стго́ Спа́са зажгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1159, селцо святаго Спа́са (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Можливо, належало ц. Сватоґо Спа́са в м. Чернігові. Див. Сватоґо Сѣпаса III. А. К.

III. ц., в м. Чернігові; 1034, Мстиславъ...

оумре. и положиша и въ цркви стго́ Спа́са. юже создалъ самъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 138); 1078, въ Черніговѣ за свѣтымъ Спасомъ (т. ж., 1843, 275); 1148, цѣловаша хрестъ у свѣтомъ Спа́сѣ ворожду про Игоря отложити (т. ж., 39), во свѣтомъ Спа́сѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 44). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «свѣтій» (див. Сватоґо Васи́лиа), а означуване від ст.-сл. **спасѣ** «рятівник, спаситель, Христос», калька з гр. σωτήρ «спаситель» (Фасмер, III, 732), як характерний ще язичницьк. релігій (Фаминцын, 46); цц. (зокрема в м-рі) присвячено св. Спасові, тобто Христові; пор. християнськ. свято *спасіє день* («на спаса»). I. Ж., А. К.

СВАТОґО ФЕОДОРА, м-р, у давн. Києві, на тер. суч. садиб № 9—11 по вул. Володимирській; заснован. 1129 р. вел. кн. кийськ. Мстиславом, сином Володимира Мономаха; був фамільн. усипальницею династії Мстиславовичів; згадується до 1259 р. Уперше зруйнован. 1240, остаточно — 1482 р., під час навали Менґлі-Гірея; 1638 р. ще стояли його стіни (Голубев, 2, 16); 1128, заложи црквъ. Мстиславъ

кназь камену. ста Феодора (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299); 1147, и яше Игоря

в цркви. стоюща по обычаю... оу ста Феодора (т. ж., 317); 1154, положиша и оу стго́ Феодора. въ отни йому манастири (т. ж., 342); 1129, заложи Мстиславъ. црквъ камену стго́ Феодора. в Киевѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 293); 1133, оу цркви стго́ Феодора (т. ж., 294); 1146, и приведоша Киевоу в манастирь стго́ Феодора (т. ж., 337); 1147, въ цркви стго́ Феодора (т. ж., 351);

1154, Изславъ Мстиславечъ... престависа... и тако спратаваше тѣло его въ цркви стго́ Феодора. въ ѿни ему манастири (т. ж., 469); 1174, въ стмѣ Феодорѣ (т. ж., 567); 1187, во цркви стго́ Феодора в Киевѣ в манастирь (т. ж., 655); 1195, престависа... Изславъ Ярославичъ меншии...

и положиша тѣло его во стмѣ Феодорѣ близъ отна гроба (т. ж., 690); 1166, сватоґо Феодора (НЛ, I, 32); 1147, а се Игорь ворогъ князя нашего и нашъ не въ порубѣ, но въ манастири свѣтаго Феодора... и поидоша на Игоря ко свѣтому Феодору... и яша Игоря въ церкви... у свѣтаго Феодора (т. ж.); 1154, престависа... Изславъ Мстиславичъ... и положиша и у свѣтаго Феодора (т. ж., 60), у свѣтаго Феодора (т. ж., 80); 1128, церковь камену свѣтаго Феодора (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28); 1146, въ манастирь свѣтаго Феодора (т. ж., 38).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтій» (див. Сватоґо Васи́лиа), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я з гр. Θεόδωρος (Фасмер, IV, 188); головну ц. м-ря було висвячено на честь св. Феодора. I. Ж.

СВАТОґИ БОГОРОДИЦИ: I. м-р, на Болдиних горах, м. Чернігів Чрг; 1074, (Антоний же пришед к Черниговѣ). възлюбил Болдины горы. ископавъ пещеру ту са всеми. [и] есть ту манас-

тырь стовѣ Бци. на Болдиних горахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193); 1069, Антоній абіе иде въ Черніговъ. и възлюбил тамо гору Болдиню, въ ней же ископа себѣ пещеру и вселися въ ню, и есть тамо и доселѣ манастирь пресвѣтой Богородици (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272); 1177, И посла Святославъ ко Всеволоду Пьрфюрия епископа Черниговского и Офрема игумена свѣтоѣ Богородици (т. ж., 119). А. К.

II. м-р., у пос. Синеволодьско (за А. К., на Волинні; імовірноше, Синеводско, суч. Верхне або Нижне Синьовидне Сколівськ. р-ну Льв; пор. Барс., 185); 1240, Данило... воротиса. ѿ корола. и приѣха въ Синеволодьско [вар. синеводско.— Л. М.], во манастирь стѣа Бца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 787). Л. М.

III. ц., в м. Мельниці Волинськ. землі; суч. с. Ковельськ. р-ну Вл; 1260, и помоливсѣ [Василько.— А. К.] Боу стмоу Спсоу. избавникоу наже есть икона... в городѣ Мѣлннцѣ. во цркви стовѣ. Бцѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 846—847). А. К.

IV. ц., в м. Переяславлі Руському, на кол. кн. дворі; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1098, заложи. Володимеръ. црквъ камену. стовѣ Бцѣ... на кназь дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248). О. С.

V. ц., в м. Полонному Волинськ. землі; суч. райцентрі Хм; 1172, Глѣбъ... приѣхаша къ

Полоному къ *стѣи Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556). А. К.

VI. ц., в м. Галич; 1187, престависа Галичъ-кий кнѣзь Ярославъ снѣ Володимерь... положень бы во цркви *стына Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 656); 1208, посадиша кнѣза Данила на столѣ оца своего великаго кнѣза

Романа. во цркви *стѣѣ Бѣѣ* придвѣ Мръя (т. ж., 726); 1219, в Галичи и созда градъ. на

цркви. *притое влѣца нашеѣ Бѣѣ* (т. ж., 737); 1235, Данило же вниде во градъ свои. и прииде

ко... *стѣи Бѣѣ*. и приа столѣ оца своего (т. ж., 778); 1205, шедше же Галичане взяша князя своего мертва, и несоша ѣ въ Галичъ, и положиша ѣ въ цркви *святѣѣ Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112). Л. М.

Атрибутивнѣ словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svęť «святѣѣ» (див. *Сватога Василия*), а означуван е — калька з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183): цц. (зокрема м-рѣв) висвячено на честь св. *Богородици*. А. К., Л. М., О. С.

СВАТОИ БОГОРОДИЦИ ВЛАХЪРНЫ, ц. Кловськ. м-ря, в давн. Києві; тепер садиба середн. школи № 74 на вул. К. Либкнехта, № 25-а (Толочко, ДК, 92); заснована бл. 1078 р. игуменом Печерськ. м-ря Стефаном за зразком *Влахернської* ц. в Константинополі (И. М., 47); зруйновано, очевидно, ордами Батия (Толочко, ДК, 92); 1108, кончаша верхъ *стына Бѣѣ Вла-*

хърны на Кловѣ. заложенъи Стефаномъ еппомъ бывшу ему прѣже игуменомъ Печерьскаго манастира (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 260); 1112, въ цркви *стына Бѣѣ. Влахърнѣ* на Кловѣ (т. ж. 273); 1204, О ризѣ *Пречистѣѣ. Въ Влахърнѣ* риза *святѣѣ Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святѣѣ» (див. *Сватога Василия*), а означуван е — калька з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183) + додаткова назва ц., висвяченої на честь «божѣѣ матері *Влахернитисси*» (Лихачев, 477), тобто «св. *Богородици Влахернської*»; головною іконою ц. був образ *богородици* в ризі на зразок тієѣ, що зберігалась у *Влахернському* палаці в Константинополі (Костомаров — ВЕ, 1873, II, 570; Мурзакевич — ТТАС, I, 131—135). I. Ж.

СВАТОИ ИРИНЫ, м-р, у давн. Києві, в межах «міста Ярослава»; тепер риг вул. Володимирської ѣ *Грининської*; ще в XIX ст. існували руїни цього м-ря (Максимович, II, 119);

882, а Дирова могила за *стою Сориною* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 1037, заложн... стаго Георгія манастирь. и *стына Ирины*

(т. ж., 151); 882, а Дирова могила за *ст(о)ю Сориною* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 17); 1037, кнѣзь Ярославъ... створи... стго Георгія манастирь и *стына Сорины* (т. ж., 139); 1146, Стославъ Всеволодичъ вбѣже в Киевъ къ *стѣи Сорины* в манастирь (т. ж., 327); 882, а Дирова могила за *святою Ириною* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 854, *Ириною* (НЛ, I, 107).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святѣѣ» (див. *Сватога Василия*), а означуван е (*Ирина*) — д.-р. християнське особове ім'я патронеси дружини Ярослава Мудрого *Ингерди* (Толочко, Дк, 66). I. Ж.

СВАТОИ СОФЬИ, цц. («цркви»): I. в давн. Києві; збудован. за кн. Ярослава Мудрого на честь перемоги над печенігами 1036 р.; нині тут *Софійський* музей (Київ, 562—563); цитати подано за внутр. логікою вар.: 1037, заложн же и црковь *стына Софья*. митрополью (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), Ярославъ же... любимъ бѣ книгамъ. [и] многы написавъ положи в *стѣи Софьи* (т. ж., 153), Заложн Ярославъ. городъ великын Киевъ... и црковь. *стына Софья*. премудрость Бию [розрядка наша.— I. Ж.] митрополью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139), Ярославъ же съ якоже рекохомъ. любимъ бѣ книгамъ. и многы списавъ.

положи въ цркви *стои Софьи* юже созда самъ (т. ж., 141); 1051, Постави Ярославъ. Лариона

митрополитомъ. Руси *стѣи Софьи* (т. ж., 143), Постави Ярославъ. Лариона митрополитомъ. Ру-

сина. въ *стѣи Софьи* (ПСРЛ, I, 1962, 155), црковь *святую Софию* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); 1037, црковь *святая Софья* (т. ж., 330), и заложена бысть святая София Киевъ (НЛ, I, 15; текст модернізовано), *святѣѣ Софья* (ОАИМ); 1036, И Печенъзи почаша приступати, и сосупишася на мѣсть, ндѣже естъ нынѣ *святая Зовля*, митрополія Русскаа *святѣѣ Софья* (т. ж., 16), *святѣѣ Софья* (НЛ, I, 180); 1045, Съгорѣ *святая София* (т. ж., 16), *святѣѣ Софи*

(ПСРЛ, VII, 332); 1054, в цркви *стое. Софьѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 162), в цркви *стѣи Софья* (ПСРЛ, II, 1962, 151); 1126, Престависа... Володимерь Мономахъ... тѣло его. положиша оу

стѣи Софьѣ (ПСРЛ, II, 1962, 289); 1146, и приѣха къ *стои Софьи*. и поклониса *стои Бци* (т. ж.,

327); 1147, созовите Кияны на дворъ къ *стѣи Софьи* (т. ж., 347—348); 1150, Изаславъ же поклонивъса *стои Софьи* (т. ж., 397); 1151, стѣи Бци Десатиньнѣи и *стѣи Софьи* (т. ж., 433),

стѣи Софьѣ и стѣи Бци Десатиньнѣи (т. ж., 441), *святѣѣ Софья* (НЛ, I, 182), 1077, во *святѣѣ Софи* въ Киевѣ (ПСРЛ, VII, 2); 1093, в велицѣи цркви. *стына Софью* (ПСРЛ, I, 1962, 216), оу

велицѣи цркви *стына Софья* (ПСРЛ, II, 1962,

207), оу *стои Софьи* (т. ж., 208); 1054, въ церкви *святыхъ Соѳіа* (ПСРЛ, VII, 338); 1093, во *святѣй Софїи* въ Кїевѣ (т. ж., 6); 1122, приде митро-

полить изъ ЦрАграда въ *стюю Соѳью* (ПСРЛ, I, 1962, 292); 1125, в *стѣи Соѳьи* (ПСРЛ, I, 1962, 295); 1147, *ѡ стое Софьи* (т. ж., 316), во *святѣй Софїи* (ПСРЛ, VII, 39); 1150, ко *святѣй Софїи* (т. ж., 49); 1151, Введе Изяславъ дядю своего Вячеслава въ Кїевъ, онъ же иде ко *святѣй Софїи* (т. ж., 50); 1154, оу *стое Софьи* (ПСРЛ, I, 1962, 343); 1203, митрополью *стюю*

Софью (т. ж., 418); 1224, Поставлень бы митрополитомъ. в *стои Соѳѣи* Кїевѣ. блжнии Кирилъ Грѣчинъ (т. ж., 447); 1231, в *стѣи Софьи* (т. ж., 457); 1240, Взаша Кыѣвъ Татарове. и *стюю Софью* разграбиша (т. ж., 470), оу *стыа Софья* (ПСРЛ, II, 1962, 473), во *святѣй Софїи* (ПСРЛ, VII, 62); 1159, *ѡ стыа Софья* (ПСРЛ, II, 1962, 503); 1161, и шедъ въ *Софью* (т. ж., 516); б. д., а *святая Софїа* о 12 версѣхъ (НЛ, I, 475); 1171,

и грабиша... весь гра Подолье и Гору. и манастыри. и *Софью*. и ДесАтинную Бѣо (ПСРЛ, II, 1962, 545); 1180, в Кїевѣ. погорѣша дворовѣ по Горѣ и цркви зажьжеса великаа митрополья *стала Софья* (т. ж., 613—614); 1194, во *стоую Софью* (т. ж., 681); 1108, во *святѣй Софьи*, во Акимъ и Аннѣ (ПСРЛ, VII, 21); 1124, во *святѣй Софїи* (т. ж., 26); 1159, ко *святѣй Софїи* (т. ж., 71); 1170, весь градъ, Подоліе и Гору, и монастырь, и *Софїю*, и Десятинную Богородицу (т. ж., 84); 1202, митрополію *святую Софїю* разграбиша (т. ж., 108); б. д., а *святая Соѳіа* о двунатцати врѣсѣхъ (т. ж., 240); 1699, м-р *Софїйскій* (УАЗ, 1926, I, 25). I. Ж.

II. в кол. м. Корсуні (див. *Корсѣнъ*); тепер попл. м. Севастополя Крм; 988, Володимерь...

крти же са въ цркви *стое Софьи*. и естъ цркви

та стояще в Корсуні гра на мѣстѣ посреде града. идеже торгъ дѣють Корсоунанѣ. полата Володимѣра воскраи цркви стоитъ. и до сего дни.

а црчина полата за ольтаремъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97); вона ж: *св. Василія*, *св. Богородицы*, *св. Такова* (Ук. ПСРЛ, II, 522), О. С.

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *světъ «святій» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване з гр. Софїа, (Фасмер, III, 729) «Мудрість». Цц. висвячено на честь *св. Софїи*. О. С.

СВАТОПОЛЧЬ: I. двір («дворъ») кн. *Святополка* в давн. Києві; тепер не простежується; 1097, И прїѣха въ малѣ дружинѣ на дворѣ *Святополчъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Святополчъ*. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред.

II. м. («городъ», «градъ»), на п. б. Дніпра, в Кїївськ. землі; як I. давн. м. *Витичевъ* (Барсов, 124); 2. пд. суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104); 3. суч. с. Стайки Кагарлицьк. р-ну Кв (Андрієвский — КС, 1883, VII, сент.—окт., 7). Можливо, його засновниками були кочівники, про що свідчить архітектура оборонн. споруд (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104, 61) і суч. прїзв. в с. Витачів типу *Атаман*, *Музира* тощо (МЕ, 1975); 1095, Стополчъ же повелѣ рубити городъ на Вытечевѣ холму в свое имѣ. нарекъ... *Стополчъ* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 229); 1223. Татаром же побѣдившимъ Рѣсскыа кнзи... и дошедшимъ... до *Новагорода Стопольскаго* (т. ж., 509); 1095, на Вытечевьскомъ холмѣ... *Стополчъ* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), А Юрьевци съ епискупомъ Мариномъ, прибѣгше, сѣдоша на Видичевѣ холму въ градѣ *Святополчъ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софїйск. I-я лет., 150), на Витичевѣ холмѣ, во градѣ *Святополчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8), повелѣ *Святополчъ* поставити градъ на холмѣ Витическомъ... и нарече его градъ *Святополчъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 280).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Святополчъ*. I. Ж.

СВАТОСЛАВЛЪ: I. м. («городъ»), в Кїївськ. землі, попл. Перепетового поля (Андріашев, 51); в «Поѣченьи» Володимира Мономаха: и потомъ

на *Стославль* гонихо по Половци и потомъ на Торческыи городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249). I. Ж.

II. двір («дворъ») князя *Святослава* Олеговича в м. Путивлі Чернігівськ. землі; суч. райцентр См; 1146, и тоу дворѣ *Святославль* раздѣли на д. части (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), дворѣ *Святославль* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Посесив на -j(ь) від д.-р. антропоніма *Святославль* із I-епентетичним, характерн. для сх.-сл. назв. А. К.

СВАТОСЛАВЛА КРИНИЦА, ур., біля р. Уші п. Прип'яті п. Дніпра, в Кїївськ. землі; суч. ЖТ; 1150, Изаславъ же ѡтолѣ шедъ и ста оу *Стославли Криницѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), у *Святославли Криницѣ* (т. ж., 1843, 55).

Посесивне словосп., в якому означення — присвійн. прикметник на -j(ь) від д.-р. особового ім. *Святославль*, а означуване — географ. термін *криница* «криниця». А. К.

СВАТОЮ МЪЧЕНИКЪ БОРИСЪ И Г(Ъ)ЛЪБЪ, цц. («церковъ», «божниця»): I. на р. Альті в р-ні м. Переяславля Руського; суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв; як у самому Переяславлі (ПСРЛ, III, 124); хибно зам. ц. *Свѣтого*

Михаила IV (див.); 1117, Володимерь Всеволодичь. заложи црковь камену. *стою мученику* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1125, *стыма мннкама. Борису и Глббу...* црковь прекрасну созда на Лть (алтъ). во има ею. идеже *ста Бориса* кровь прольана бы (т. ж., 294); 1154, много зла створиша Половци школо Переклава. пожгоша бо села вса. ии Летскую божницю. *стою мннку* зажгоша (т. ж., 344); 1117, Володимерь и цркъв заложи на Лть *мученику* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

II. в м. Чернігові; суч. Чрг; 1162, Стославъ [кн. Ізяслава.— А. К.] положиша... въ ѡтні. ему цркви... оу *стою мнку Бориса и Глбба*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 518); 1160, цркви *святою мученику Бориса и Глбба* (к. XVI ст. ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм двоїни), в якому означення від прасл. *svęť «святой» (див. *Святого Василия*), а означуване — тричленне субстантивне словосп. з еднальн. сполучником и: *мѣченикъ* (апелатив на -икъ) від *мѣчениш*; в основі д.-р. *мѣчити* «страчувати, карати, мордувати, мучити» (Срезневский, II, 199) + імена *Борисъ* (пор.: д.-болг. вождь Вѡѡриѡ, Вѡѡѡриѡ, Вѡриѡѡ з монг. боготі «маленький» і *Бориславъ*, як *Боримъ* із *Боримиръ*) (Фасмер, I, 194) та *Глббъ* (<д.-сканд. Guðleifr, д.-шв. *Guðleifr; пор. *Глббъ* < д.-сканд. Oleifr; т. ж., 411); *святыми мучениками* тут називають убитих під час міжусобної боротьби кн. *Бориса* й *Глба*, яких православна ц. причислила до «святых». А. К., О. С.

СВЯТЫХЪ АПОСТОЛЬ, цц.: I. в кол. с. Берестовому, побл. давн. Києва; заснована вел. кн. Володимиром на зразок одноймен. ц. в Константинополі (Лебединцев, 2); 1051, князю Ярославу. любоща Берестовое. и цркъв

ту сущою. *Стыхъ Апль* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 155—156). I. Ж.

II. в м. Білгороді, Київськ. землі; суч. с. Білогородка Києво-Святошинськ. р-ну Кв;

1144, цркви оу Бѣлѣгородѣ *стхъ апль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1187, вѣнчана

оу *стхъ апль*. оу дереваной цркви (т. ж., 658);

1198, созда цркъв камену. *стхъ апль*. в Бѣлѣгородѣ... кнѣзь Рюрикъ (т. ж., 706).

Атрибутивне словосп. (род. відм. мн.), в якому означення від прасл. *svęť «святой», а означуване — із ст.-сл. **АПОСТОЛЬ** «посланець, проповідник» < гр. ἀπόστολος «т. с.» (Фасмер, I, 81); цц. було висвячено на честь «святых апостолів». Див. *Апостолы*, м-р. I. Ж.

СВАТЫНА БОГОРОДИЦА, ц., в Печерському м-рі давн. Києва; тепер Києво-Печерський іс-

торико-культурний заповідник; 1060, Заложи Феодосей в большем монастырь в Печерском цркви *святыя Богородица* (УЛС, 42).

Ц. висвячено на честь *св. Богородиці*, назву утворено семантичним способом. I. Ж.

Атрибутивне словосп., в якому означення від прасл. *svęť «святой» (див. *Святого Василия*), а означуване — калька з гр. Θεοτόκος (Фасмер, I, 183). Див. *Сваыта Богородица Десятинына*. До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

СЕМЫНЬ, пос. між м. Черніговом і кол. Гуричевом Чернігівськ. землі (Насоіов, 231); тепер Бобровиця: у складі м. Чернігова Чрг; на л. б. р. Стрижень; можливо, тут була й однойменна р. (Багалеі, 152; Барс., 184); як «сільце» Святого Спаса в межах суч. м., за р. Стрижень (Андріашев, Сівер., 104); 1152, Гюрги и Стославъ исполчивша воѡ свои. поидоша к городу. и сташа не дошедше *Семына* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338), *Семына*; Половцемъ же пришедшимъ... много полона вѡаша. и *Семынь* пожгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456, 457), *Семынь* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57), *Семыня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59).

Як від гідроніма *Семь* (див.; вона ж *Сѣмь*) пр. Десни (Роспанд, Стр., 75, 78). Можливо, іменник на -упъ), пор. рос. *жарынь*, д.-р. назви мм. *Кобрынъ*, *Вольнь* і луж. особові ім. Dobguy, Gofuy, Radyj (SP, 141). А. К.

СЕМЬ, р., л. Десни л. Дніпра; суч. *Сейм*; Курськ. обл. РРФСР; см. Чрг УРСР; б. д., а друзии сѣдоша по Деснѣ. и по *Сѣли* (*Семи*) по Сулѣ и нарекоша Сѣверь; 1127, *Арополчи* бо бѡхуть посадници. по всей *Семи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6, 296); б. д., по Деснѣ. и по *Семи* и по Сулѣ. и наркошася Сѣверо (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 1185, на *Семь* (т. ж., 646); б. д., по Деснѣ, и по *Семь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 262); 1127, по всей *Семи* (т. ж., 27); 1148, и посажа Глѣбъ посадници своя по *Семи* (т. ж., 42); б. д., Путивль, на *Семь* (т. ж., 240); 1148, отец Глебов... поиде Курску и тамо посади по всей *Семи* наместници своя (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Холмогорск. лет., 44).

Як: I. в основі гідронімів *Semka*, *Semica*, *Semec* бас. Зх. Бугу та ін.; апофонічні форми в: д.-інд. *syāva* «темно-коричневий, темний», прасл. *sivъ «світло-сірий»; д.-інд. *syāpa* «чорно-сірий, чорно-зелений, чорний», лит. *šėtas* «блакитно-сірий», прасл. *sin* «синій», сх.-сл. *sizъ «темний з чорнуватим, фіолетовим чи блакитним відтінком», «сизий»; і.-е.: *keu- «сірий», — пор. польськ. *szron* (*< serpъ), — *keu- «ясний, світлий»; д.-інд. *sōpa* «червоний, яскравочервоний» і прасл. *sunica «суниця». Отже, *Семь* < *Kemi- (Moszyński, PZ, 186—188), 2. рр. *Семь*, *Сев* і *Сава* мають спільний корінь із д.-інд. *syāpa* «темний»; пор. ще *seu- «текти, бути вологим» або *keu- «сяяти, блищати» (Moszyński, PZ, 180), іран. *sāva-; осет. *sau* «чорний» і р. *Сава* (Vasmer, Die Iranier, 76); *Сава*: *Свѣтъ* наближаються до *sav- // *seu- (ТТ, 226). Суч. вар. *Сейм* фіксується порівняно пізно (польськ.

вплив?); пор. XVII ст., *Семь Колдубанская, Семь Колкуданская, Семь (Семица) Котлубанская, Семь Колдыбанская* (Машт., Дн., 214; СГУ, 493); 1782, *Сеймъ* (Кордт, № 32); сюди ж *Сеймок* л. Клевені п. *Сейму*; с. *Присем'я* Конотопськ. р-ну См та ін. А. К.

СЕРЕБРАННИЙ, пос., в Переяславськ. землі; тепер смт *Срібне Срібнянського* р-ну Чрг; 1174, Игорь... переѣха Вѣросколь оу Лтавы къ Пенаславлю... и оузѣрѣшася с полкы Половѣцькими... и темь не оутѣрпѣша стати противу Игореву и тако побѣгоша... бахуть бо воевали оу *Серебраного*. и оу Баруча (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568, 569); вар.: *Сребной* (Ук. ПСРЛ, II, 422); як в XV (т. ж., с. VIII) і XVI (Семенов, IV, 715) ст.; 30-ті роки XVII ст., *Srebne* (карта Боплана); 1648, *Siebrne* (Prg., 43); 1656, город *Серебряный* (Воссоед., III, 535); 1659, *Срѣбное*, до *Срѣбного*, въ городѣ *Срѣбною* (XVIII ст., Величко, 372); надъ *Срѣбнымъ* (т. ж., 374); 1666, *Срѣбный* (МПК, 16); 1786, *Сребное* (Шафонскій, 527); 1852, *Серебряное* (ПГВ, № 52, 411); XIX ст., *Срѣбное* (Лаз, ОСМ, II, I), *Сребное* (Ляск., Снет., 3), *Срібне* (ДЗС, 163—164); XX ст., *Срібне* (Андріяшев, Переясл., II) на р. *Срібляніці* (*Сріблянка, Среблянка*; Лаз., ОСМ, III, 76); *Срѣбное* (Опоков, 145); суч. 'Ср'ібне.

Похідні: 1638, пов. *Серебрянскій* (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня *Срібранская* (Реестра, 309); 1672, сотникъ *Серебрянскій* (Величко, II, 316); 1786, р. *Серебрянка* (Шафонскій, 526), *Серебрянка* (т. ж., 527); XIX ст., *Сріблянка* (Маркевич, 373), прізв. *Серебрянскіе* (СД, 623); суч. р-н *Срібнянскій* (АТПУ—1969, I, 517).

Як (гіпотетично) за: 1. суміжністю (*Серебрянии* від назви р. **Серебрянага* (*сьгьбѣгп-, пізн. *Сріблянка*); 2. кольором води (пор. с. *Серебряные Пруды* в кол. Тульськ. губ.; Семенов, IV, 225); 3. належністю (**Серебраного* > *Серебрянии*), пор. кн. *Серебряный* (Ук. ПСРЛ, II, 270—271). О. С.

СЕРЕТЬ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Сѣрѣт*; поч. у с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр, тече через нп: Заложці Зборівськ. р-ну, Тернопіль, Теревовля, Чортків тощо; гирло в с. Городок Заліщанськ. р-ну Тр (СГУ, 498); 1144, и не могоша битиса. зане башеть (межи има) рѣка *Серетъ*. идоша обои подлѣ рѣку. за неделю къ Звенигороду (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 311); 1153, Изаслав же перешедъ к ни чересъ рѣку. *Сѣртъ* (*серетъ*) (т. ж., 340). Изаславъ же пусти Володимира Андрѣвича и сна свое Мьстислава. и Черныи Клобуку битса с нимп. ѿ рѣку. ѿ *Сереть* (*серет*) а самъ поиде к Теревовлю... перенде рѣку *Серетъ* (*серет*)...

Изаславъ бѣ перешель до ни рѣку *Серетъ* (*серет*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1202, и срѣтоша и боаре Галичкыи. и Володимирьстни. оу Микоулина на рѣцѣ *Серетѣ*.

и бившимаса има весь днь ѿ рѣку *Сереть* (т. ж., 717); 1206, и срѣтошася съ нимъ у Микулина, на рѣцѣ *Серетъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 329); 1564, na dol Seretha (OAIM); 1570, na rzecze Szerecze (OAIM); XVIII ст., *Середъ, Сыретъ, Сьретъ* (Татищев, II, 1963, 159), *Середа* (Чубинскій, VII, 461, 508), *Seret, Sered* (SG, X, 443); помилк.: 1153, *Осетръ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60; Ук. ПСРЛ, II, 325), рѣку *Сестрю* (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 197).

Пор.: 1) *Seret* (рум. Siretul) л. Дунаю, поч. на тер. Чрв УРСР, протікає в СРР, де під м. Галацем вп. до Дунаю; у Птолемей (II ст. н. е.) 'Ερασος; в Амміана Марцелліна (IV — поч. V ст. н. е.) Gerasus (Карп., 182; СГУ, 499); на ньому кол. м. *Сереть* «въ горахъ» (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); сюди ж: *Малій Серет* п. *Серету* л. Дунаю і *Серетель* п. *Малого Серету* (СГУ, 499); 2) р. в бас. Горині в с. Висоцьк Дубровицьк. р-ну Рв (*Серет*; СГУ, 499). Похідні: с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр; рук. *Seretu*: *Seret markopolski, Seret Nuszczanski, Seret Jasinowski* (SG, X, 443).

Як: 1. з іран. (?), пор.: д.-інд. sarit «ріка», sarati «тече» (Карп., 182); 2. фрак. походження, пор. г. *Серта* в Македонії (Трубачев, 219, 262); від і.-е. *ser- «текти». Л. М.

СЕРХОВИЦА, яр або ур. біля давн. Києва, за подільськ. укріпленням («столпієм»); як суч. *Юрковиця* (Новицький, II, 917) або вул. *Юрківська* (Петров, 44), що з'єднувала Лису гору з Подолом (Толочко, ДК, 37—38); 1171, и стоюша г. дни оу города. и снидоша всихъ кнзи дружина *Серховицею* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1539, *Юрковъ* ставокъ (АЮЗР, I, VI, 29); 1699, *Юрковъ* прудокъ (УАЗ, I, 29); 1847, *Юрковица* (Фундуклей, ОКГ, 4); пор.: 1502, с. *Сереховичи* суч. с. *Сереховичі* Старовижівськ. р-ну Вл (AL, I, 148); 1551, маєток *Серховъ*, суч. с. *Серхів* Маневицьк. р-ну Вл (АЮЗР, VIII, III, 25); с. *Serchow* кол. Кремінецьк. пов. (Zg. dz., XIX, 30); с. *Serechowice* кол. Луцьк. пов. (SG, X, 438); р. *Шѣрехіе* пр. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 620); поле *Сѣрхаво* в Мінськ. обл., БРСР (МБ, 220); с. *Sercha* кол. Згожелицьк. пов., Польща (SG, X, 437); 1436, с. *Srch* пн. м. Пардубиць ЧССР (Profous, Svoboda, IV, 153); нп *Srhinje* в Боснії й Герцеговині (I. m., 405); нп *Srh* (R.-i KJ, 428), гора *Серта* в Македонії, Югославія (Mladenow — ZONF, 1926/1927, II, 49).

Як транспозиція ороніма *Хоревица* (див.) з д.-р. *«Се Хоревица», що відрізняється від нього лише перестановкою 2-го й 3-го складів (Толочко, ДК, 38). Імовірніше пов'язувати із: ст.-сл. *срѣхъкъ* «трахъ», aspér» (Miklosich, 877); д.-р. *сєрєхъкыи* «шорсткуватий, нерівний» (Срезневскій, III, 340); укр. *шєрєхатий*, *шєрєхкий* «шершавий», *шєрєхнути* «покриватися льодом», *шєрєх*, *шєрєшень* «дрібний лід на ріці» (Грінченко, IV, 429), *шєрєш* «крига», *шєрєшень* «іней» (Желєхівський, II, 1087), *сєрєн* «ожеледь» (Пискунов, 235), діал. *зашєрєхла вода* «тонкий льодок

на поверхні води» (Никончук, 118); рос. діал. *серхнутъ* «плюскнути, дерев'янити, втратити чутливість у якійсь частині тіла» (Герасимов, 81); *серпнет* (про воду) «холодно, морозить; коли вона покривається тонким льодом, говорять, що вона серпнет» (Машт., Мат., 100), *серекъ*, *серень* «наст, який проломлюється; череп по снігу; відлига, коли сніг викрупився, став різучим і покритися кіркою, черепом, під час морозу» (Даль, IV, 178); серб. *срх* «край, кут, лезо, жак» (Лавровський, 662), с.-х. *sřh* «dreszcz, ciarki» (Frantić, II, 876), словен. *srh* «дріж» (Хостник, 287), д.-чесь. *sršatŭ* «zuřivŭ» (Machek, 468), чесь. *srch* «sršeň, sedlský člowěk, nocticorax» (Jungmann, IV, 267), *sršlavá* (pŭda) «tuhá, drsná», словац. *srchky* «neúgodny», польськ. *nasierszały* «najeżony» (Machek, 468), *srzon*, рос. «облой», «іней» (Linde, V, 422) та ін., що сягають і. -е. **ser-* «Sichel, krumme Haken» (Walde, II, 500). Очевидно, безпосередньо з д.-р. **serxъ* — **серховье* — **серховица* «нерівна місцевість, крутий схил» тощо. Докладніше див. Железняк — ОЛА, 1982, 87—98. I. Ж.

СИНЕВОЛОДЬСКО, *пос.*, в Галицьк. землі; суч. с. *Вѣрхне Синьовидне* (місц. *Вѣрхне Синьовідське*) і с. *Нижне Синьовидне* (місц. *Нижне Синьовідське*) Сколівськ. р-ну Льв.; 1240, преже того *ѣхаль бѣ. Данило князь. ко королеви Оугры...* и *воротиса. бѣ. корола. и приѣха въ Синеволосько (синевождско).* во манастырь *стыя Бца* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 787); XIX ст., *Synowódzko Niżne* і *Synowódzko Wyżne* (SG, XI, 744—745).

Релятив-композиці з суф. *-ьск-* від ад'ективн. (*син-ий*) і субстантивн. (*-вод-а*) сснов. Л. М.

Пор. ще: I. сс. *Синиха*, *Синівка*, *Синівці* на тер. України і д.-р. *володѣти* «володіти»; 2. сс. *Синій Колодязь* у Брянськ. обл.; *Сине Озеро*, р. *Синя* в Псковськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 424) тощо. А. К.

СКІФІЯ, *країна* («страна»), в Пн. Надчорномор'ї; у VIII—VII ст. до н. е.— в Надазов'ї й Передкавказзі (*Скифия*) (Бибииков, 136), перед тим — у межиріччі Амудар'ї й Сирдар'ї («батьківщина *скіфів*»), «найдавніше» (?) — поряд із Гіндукушем, Паміром і Гімалаями; пор. ще в II ст. до н. е. *скіф.* царство *Скілура* й Палака в Криму (ДКШ, 30—31, 65, 210); б. д., (А)фету

же *иша...* страны... Воспории. Мешти Деревни. Гарьмати (сармати). Тавріани [таврїлини; в Г. Амартола *Ταυριανός* — О. С.] *Сируфья (скуфия)*... Словѣне... до Понетського моря... в Афефовѣ же части сѣдаѣ Русь. Чюдѣ. и вси язъци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), *Скуѣя* (т. ж., 1846, 34), *Скуфия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), *Скифия* (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), *Скуфия* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Сисифія* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 1); *Скіѣя* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет.,

261), *Скифия* (т. с., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172), *Скуфия* (т. ж., 308); 1420, *Скифия* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XX XI. Мазуринск. лет., 11); б. д., *Великая Скъѣ* (див.), *Великая Скиѣя* (ПСРЛ, VII, 264), *Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXI, 11) і под.

Споріднені: о-ви *Скифос* (Кулаковский, I, 267) і *Скиѣскій* «въ Руси» (Ук. ПСРЛ, II, 425); узбережжя *Скифское* (80-ті рр. н. е.) (Петров, Макаревич, 23); *Понт Скифскій* (Гайдукевич, 19), «Чорне море» (див. *Понтьское*, море); *Неаполь Скифскій*; *скіфо-сармати*, *тавроскіфи* тощо. Увічнювальні: пров. *Скіфскій* у м. Сімферополі (Шульц, Головкина, 150), курган *'Ск'іф'с'кий* у с. Великі Гаї Тр; мог. *'Ск'іф'скайя* в м. Білгород-Дністровський Од та ін.

Д.-р. транскрипція д.-гр. *Σκυθία*, іон. *Σκυθίη* = лат. *Scythia* «Скіфія» (як держава проіснувала з VII ст. до н. е. до поч. III ст. н. е.); пор. ще: *Σκυθης* «Скіф» (ім'я) ≤ «скіф(ський)», застар. укр. «скит(ський)», *Σκυθαί* «скіфи», вони ж (част. плем.) *Σάμαι*, *Σκόλοται*; *Σκυθίς* «скіф'янка (скіфська)»; *σκυθιστί* «по-скіфському»; пор.: И в лето... 3099 Словен и Рус с роды своими отлучишася от Експипонта... и хождяху по странам вселенных... И от того времени новопришельцы *скифстии* начаху именоватися словяне (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 139—140), лат. *Skutai-Skolotai* «скіфи-сколоты» (Білецький, Скіфи, 76). Етнонім *Σκυθαί* як від: 1. д.-гр. *σκυφος* (*skuphos*) «чаша», еол. *σκυθος* (*skuthos*) «т. с.» (Орлов, 199—200); мовляв, Таргітай, син Зевса й дочки р. Борисфена, народив синів Ліпокайса, Арпоккайса і Колакайса, в царювання яких із неба впали золоті плуг, ярмо, сокира й чаша (Геродот, 188); отже, скіфи «чашечники» (Орлов, 366); чаші були примітною рисою скіф. побуту; 2. міфічн. Яфетового правнука *Скіфа* (ПСРЛ, XVII, 137; XXXI, 11; XXXIII, 139); пор. античну (скіф.) версію легенди про пох. *скіфів* як дітей *Скіфа*, наймолодш. Гераклового сина (ін. його діти — *Гелон* та *Асафірс* — стали родоначальниками пл. *гелонів* і *асафірсів*), від якого *Скіф* успадкував пояс із золотою чашею й лук (Геродот, 189); 3. того ж кореня, що й д.-герм. *skūtun*, лит. *šauti* «стріляти»: *Скіф* став царем, лише натягнувши лук свого батька (ДКШ, 210); 4. гр. *σκυθεσθαι* «сердитися, гніватися» (Бибииков, 45) — «гнівливий»?; 5. арійського *skji* «скитатися» (того ж походження, гадають, і Чѣдъ: див. Чѣдинь) — «кочівники»? (ДКШ, 210); 6. того ж кореня, що й д.-сл. **študŭ* «велетень» (т. ж.); 7. назви р. *Куфисъ* (в Пн. Надчорномор'ї) внаслідок перестановки (?) кінцевого приголосного (Орлов, 200); 8. запозичення з якоїсь сх. мови; пор. вар. *Iškuzai*, *Aškuzai* (ДКШ, 210); 9. зіпсован. *Σ'ακα* «саки», «скіфи» (Вс. Миллер — ЖМНП, 1886, X, 181—183); 10. іран. **skul-ta*: різновид іон. скіф. самоназви *Σκόλοται*; пор. *Σκίλλης* «скіфський цар», *Σκίλλουρος* «т. с.» і *Skoloritus* «т. с.», де **skul-* // **skol-* залишаються темними (Абаев, Осет., 243—244); 11. того ж кореня, що й етнонім *кушани*, — з і.-е. *(s)keu- «стежити (за ки-

мось)», отже, *скіфи* — «сторожі (стад)» (Чеснов, 50)? Назва темна (ДКШ, 210). О. С.

СНЬВЬ: I. р., п. Десни л. Дніпра, суч. *Снов*; Щорськ. и Городнянськ. р-ни Чрг (СГУ, 514); 1068, а друзии [половци. — А. К.] потопоша въ *Сньви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр., лет., 172); 1152, поидоша к Чернигову и перешедше *Сновъ*. и сташа оу Гуричева (т. ж., 338); 1068, въ *Сньви* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 161); 1152, кнзи же видивше Половци идуче прочь. и поидоша **Ѡ** Чернигова. и идоша за Свинь. та за *Сновъ* (т. ж., 458); оть Чернигова... за Свинь, да за *Сновъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1068, во *Снови* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 356); 1152, *Сновъ* (т. ж., 59).

Як від: скіф. **Съны* (*Съны*); род. відм. **Сънъве* (**Сънъве*): -сн- (із *-сѣн- // -сѣн-), складов. ч. багатьох гідронімів типу *Дес(ь)на* (?), *Кросна*, *Шексна*, *Туросна*; сюди ж рр. *Сънепород* — *Сънопород*, *Снежеть* і под. з початк. **Сно-** // **Сна-** (?). (Соболевский, 262, 264; Фасмер, III, 699); з і.-е. *(s)pn̥u- // pn̥u- «пливти, текти»: **sn̥i* > *sp̥u* > *Sp̥ve*, *Sp̥vь* (Роспонд, Стр., 24; Moszyński, PZ, 181; Rozwadowski, 199; Сумцов, 27; Нерознак, НДГ, 160—161); сюди ж д.-інд. *sn̥ūtī* «текти, сочитися, омиватися», дієприкметник *sn̥ūtās*; гр. *νέω* (із **snevō*) «пливу» (Фасмер, III, 699); пор. ще *sn̥āruyati* «крапати, плавати», авест. *снада-* «лити» (Стрижак, НРП, 62—63). Коренев. **Сно-** // **Сне-** характерн. для багат. гідронімів; пор.: *Сновь* п. Тускорі в Курськ. обл. РРФСР; *Snowka* (бас. Німану); *Снежатъ*, *Снеберъ*, *Снопоть*, *Сновид*, *Снагость*, *Снепород* (бас. Дніпра; ТТ, 208, 220); 1153, и то слышавъ Юрославъ. поиде чере *Сновъ* к Теробовлу (ПСРЛ, II, 1962, 466; див: *Сньвь* II). А. К.

II. так в Іпат. літ. під 1153 р. помилк. названо р. *Ньзду* (див.); суч. *Гнізна* л. Серету л. Дністра. Див. *Сньвь* I. Л. М.

СНЬВЬСКАЯ, тысяча («тисача»), військово-адміністративна тер. одиниця із центром у м. *Сньвскъ* (див.) Чернігівськ. землі (тепер м. *Седнів* Городнянськ. р-ну Чрг; охоплювала бас. р. *Снови*, на пн. з м. Стародубом, по р. Десні з м. Новгород-Сіверськом; як найдавніша ч. Чернігівськ. «волості», давніша, ніж Новгород-Сіверськ. кн-во (Насонов, 58); 1149, **Сто-славъ** **Ѡлговичъ** поча емоу молвити держиши **Ѡ**чину мою. и тогда взА Курескъ и с Посемьемь. и *Сновскою* тисачю. оу Ислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 384).

Релятив ж. р. від *Сньвскъ* (див.). А. К.

СНЬВЬСКЪ, м., в Чернігівськ. землі, на р. *Снов* п. Десни; як: 1. біля гирла р. *Снов*, pobl. суч. с. Брусилів Чернігівськ. р-ну Чрг (Барс., 188); 2. суч. *Седнів* Чернігівськ. р-ну Чрг (Голубовский, ТЧК, 168, в. VII; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 231), заснован. у VII—VIII ст., із давнім г-щем, залишками фортеці, розміщен. на високому б. (Балика, 4—16); 3. відом. у XVI ст. с. *Сновескъ* на р. *Снов* (Голубовский, История, 108), а в XIX ст. — м. *Сновськ.* суч.

м. Щорс Щорськ. р-ну Чрг; 1068, **Сто-славъ** же собравъ дружины нѣколико. изиде на нь ко *Сновьску* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 172); 1203, и веде Ростиславъ ко *Сновьскѣ* (т. ж.,

419); 1068, **Сто-славъ**... изиде на на ко *Сновьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 161); 1155, тогда же прида ему .ї. города. а *Сновескъ* собѣ **Ѡ**на. и Корачевъ и Воротинескъ. зане- же бѣ его **Ѡ**ступилъ и поиде **Сто-славъ** **Ѡлгови** *Сновьску* (т. ж., 479); 1234, **Мьстиславъ** **Глѣбовичъ**... поимаша грады многы по Деснѣ тоу же взаша и Хороборъ и Сосницю. и *Сновескъ* (т. ж., 772); 1068, побѣди Святославъ Половце у *Сньвска*... Святославъ изиде... ко *Сновьску* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 17, 189), Святославъ же собравъ дружины нѣколико, изиде на нь ко *Сновьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336); 1202, ко *Сновску* (т. ж., 108), *Сновескъ* (А се грады Кіевьскіе) (т. ж., 240).

Похідні: 1149, **Сто-славъ** **Ѡлговичъ**... взА Курескъ и с Посемьемь. и *Сновьскую* тисачю (ПСРЛ, II, 1962, 384).

Релятив на -**ьск-** від гідроніма *Сньвь* (див.); пор.: *Кѣрьскъ* і р. *Кура*; *Тѣриискъ* — від р. *Тѣрья* й под. (Роспонд, Стр., 24). А. К.

СОЛИ, пос. (?), в Галицьк. землі (?), суч. Підкарпаття; тепер не простежується; пор. с. *Старá Сіль* Старосамбірськ. р-ну Льв; 1255, слышав же Левъ. *яко* Федоръ посланъ **Ѡ** него ко *Солямъ* (къ *солямъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 830).

Пор. ще: *Нижні*, *Дальні* й *Верхні Соли* в Боснії (Головацкий, 294) та *соляні* промисли, якими славилась Галицька земля (Тихомиров, 91).

Pluralia tantum від д-р. *соль*. Л. М.

СОЛОНЬИ, шлях («пѣть»), із Києва Дніпром, Самарою, Вовчими Водами, Кальміусом (пор. пр. *Соляна*) до Перекопа (умовно) й *соляных* озер Криму (Кудряшов, 103—106, 145; Фотинский, 23); 1170, и Гречский путь... и *Солоньи* и Залозный (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *солоньи* (т. ж.), Гречский... и *Соляный*, и Залозный (*соляный*, *соляный*, *солоньи*, *солоньи*, *солоньи*) (т. ж., 1843, 97); 1169, Греческий... и *Солоньи*, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82); помилк. «Смоляныи» (Ук. ПСРЛ, II, 111). Пор. ще: *Сольный* шлях і 1564, баня *Solna* в м. Дрогобичі Льв (ОАІМ), кол. вул. *Сільна* в м. Перемишлі та гідроніми на **Солон-** (див. СГУ, 517—520).

Ад'єктив із прасл. **solnъ* від апелєтива *соль*. О. С.

СОМИНО, с., у Волинськ. землі; с. *Сомин* Турійськ. р-ну Вл; 1287, а Садовое еи *Сомино* же далъ есмь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904); 1499, и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирсько(м) повѣте села на има *сомина* (ССУМ, II, 368).

Посесив на -**ин-** від антропоніма **Сом(а)* (?); пор. особові ім.: *Сомко*, *Сомовитъ* (Морошкін, 182); *Сомовитовичъ* (~ 1425 р., ПСРЛ,

II, 1962. Ипат. лет., 896); 1281, два *Сомовитовича* (т. ж., 882—883). А. К.

СОСЪНИЦА, м., в Чернігівськ. землі; суч. м. *Сосница* Чрг; 1234, Мьстиславъ Глѣбовичь... поймаша грады многы по Деснѣ тоу же вѣща и Хороборъ и *Сосницю* и Сновескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 772).

Іменник на -ицѣ від д.-р. *сосъна*, часто вживан. на Поліссі, коли йшлося про дерево з борто, дуплом (пор. рос. діал. *сосна* «заболонь дерева») (Фасмер, III, 726—727). А. К.

СТАНЪКОВЪ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується, як: 1. на шляху з м. Володимира (-Волинського) до Теревовля (див.: Зубрицький, II, 90—91; Барс., 189—190); 2. с. *Станин* Радехівськ. чи с. *Станимир* Перемишлянськ. р-ну Лв; 3. с. *Струсів* Теревовлянськ. р-ну Тр; 4. кол. с. *Стоянов* (не локалізоване) тощо; 1153, и тако скупасѣ всѣ оу Володимира поиде къ *Станкову* (*станко*, *станковоу*) [*станко* переправлено іншою рукою в *станкову*, а наступне *станковоу* закреслено.—Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466).

Пор.: сс. *Станків* Стрийськ. р-ну, *Станківці* Миколаївськ. р-ну Лв; *Станківці* Долинськ. р-ну; *Станкова* Калуськ. р-ну І.-Ф.

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Станъ*-ко, зменшен. від *Станиславъ*, *Станимиръ* і под.; пор. ст.-укр. *Станко* (ССУМ, II, 379), яке має загальносл. поширення (Морошкин, 185). Л. М.

СТАРАІА БЪЛАВЪЖА, м., в Переяславськ. землі; гіпотетично, бас. Сули; на сх. від суч. м. Прилук (Багалеї, 127), Чрг; 1149, Гюрги... поиде... на *Блувежю*. на Старую і стояша оу *Бблывежи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377), на *Бблывежю*. на Старую (т. ж., 1842, 42), у *Бблывежи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46). Як *Бблая Вбжа*, «поселена» (звичайно, відновлена) Кочубеєм 1753 р. в Прилуцьк. полку (Лаз., ОСМ, III, 268).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — форма ж. р. від д.-р. *старый* (вказує на існування ін., *новішого* однойменн. пос.; див. *Бблая Вбжа*), пор.: ст.-сл. **СТАРЪ**, рос. *стѣр(ый)*, укр. *старий*, болг. *стар*, с.-х. *stār*, словен. *stār*, чес., словац. *starý*; польськ., в.-луж., н.-луж. *stary* тощо (Фасмер, III, 747), а означуване — композит: нечленн. ад'ектив *Бблая* (див. *Бблѣка*) + *Вбжа* (< д.-р. *вбжа* «шатро, кибитка, башта» з прасл. **věža*, **vězja* «будинок-віз на полозках або колесах», до **vezъ* «везу»), сюди ж укр. й білор. *вѣжа* «башта» (Фасмер, I, 285). О. С.

СТЕПАНЪ, м., у Волинськ. землі; суч. смт *Стѣпань* Сарненськ. р-ну Рв; б. д., *Стѣпань* (Волянський) (XV ст., ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 163), *Стѣпанъ* (А се грады Волянськіє) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Похідні: 1292, престависѣ *Стѣпаньский* князь. Иванъ снѣ Глѣбовъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 938); 1596, Исаакій *Стѣпанскій* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 342).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. християнськ. особового ім. *Стѣпанъ* (див. *Стѣфановъ*, м-р.). А. К.

СТЕФАНОВЪ, м-р («монастырь»), побл. давн. Києва, на Кловськ. узгір'ї; 1096, вѣжгоша *Стѣфановъ* монастырь. и деревнѣ и Германѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), монастырь *Стѣфанечъ* деревнѣ. и Германечъ. і приидоша на монастырь Печерський (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), *Стѣфанъ* монастырь и деревнѣ и Германечъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), *Стѣфанъ* монастырь, и Деревлѣ, и Германечъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9), и пожгоша монастырь дѣвическій святого *Стѣфана* и деревнѣ германѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 281).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. особового ім. *Стѣфанъ*; вар. *Стѣфанечъ* — на *-j(ь) від розмовн. **Стѣфаньць* // **Стѣфан(ъ)*-ко; див. *Стѣпань*. Засновником та ігуменом м-ря був якийсь *Стѣфанъ* (Петров, 89), Пор.: *Стѣфан*... иже бысть в него мѣсто игумень, пакы по отшествии изъ монастыря състави на Кловѣ свой монастырь (КПП, II). І. Ж.

СТОЖЪКЪ, с., у Волинськ. землі; як с. *Стожекъ* кол. Кременецьк. пов. Волинськ. губ.; суч. с. *Стіжок* Шумськ. р-ну Тр; 1261, Левъ розмета. Даниловъ и *Стожекъ*... Львовъ розмѣта (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 849); 1288, Рачыша же изнаиде Мьстислава. во *Стожъцьѣ* (т. ж., 912).

Семантичним способом від *стожъкъ* «маленький стіг» (пор. також: 1424, *стожокъ* «межовий знак»; Ако оуѣхана к нему границѣ от) рознова чере(с) поле попере(к) на оустье волово(г)... до пасѣки а обчиною попере(к) на *стожъки* (ССУМ, II, 388); демінутив від д.-р. *стогъ*; пор. ще: ц.-сл. *стогъ*, болг. *стог*; укр. *стіг*, *стіжок*, білор. *стог* «стіг сіна» й под. (Фасмер, III, 763). А. К.

СТОНАНИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як пос. (чн ур.) десь у р-ні: 1. суч. Лісковичі (м. Чернігів); 2. Єлецк. м-ря (Андріяшев, Сівер., 104); 3. м. Чернігова (Барс., 191) Чрг.; 1160, и поиде Изѣславъ к Чернигову. съ всею силою Поло-

весьскою. на *Слослава* на *Слговн* и сташа подлѣ Десну. по Крырову. ѡли до оустья. а внизъ до *Стонаничъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506).

Семантичним способом від патроніма на -нч(и); в основі д.-р., антропонім **Стонанъ*; пор. *Стоянъ* (Морошкин, 187). Як *Гостѣннич*, *Гостяннич* — «місце (?), де зупинялися гості» (Насонов, 224). А. К.

СТРѢЖЪНЬ, р., суч. *Стрѣжень* п. Десни л. Дніпра в м. Чернігові (Насонов, 232); суч. Чрг.; 978, Володимеръ же приступи ко вратомъ восточнымъ. *Стрежени* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201). Пор.: рр. *Стрѣжень*: 1) п. Коропця л. Десни; 2) бас. Тетерева; 3) в Києво-Святошинськ. р-ні Кв; 4) в Ріпкинськ. р-ні Чрг (СГУ, 533).

Семантичним способом від д.-р. *стрѣжьнь* «стрижень, середина течії, глибина, бистрина»

(Срезневский, III, 565); «лінія найшвидшої течії в річці» (Мурзаевы, 211; ТТ, 118); пор. рос. *стрежень* // *стержень*; як *Стрижень* з ознаками укр. рефлексії тгът (Трубачев, 232). Пор. ще: *Стрѣмьнь*, рук. Прип'яті, з оз. Нобель в Зарічненськ. р-ні Рв, гирло в Пінськ. р-ні Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 535); а також: *Воробеевскъ* на р. *Струменъ* (А се грады Волянськіе; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240) — від *стрѣмьнь* «ручай»; сюди ж: укр. *стрімнь*, словен. *strūmen*, польськ. *strūmień*, прасл. **strumy*, лит. діал. *straumio* «потік, ручай» (Фасмер, III, 783—784); рр. *Струма* на Балканськ. п-ві (Георгиев, БЕО, 28), *Струмък* бас. Десни (СГУ, 535) тощо. А. К.

СТРѢКВА, р., пр. Трубежа (Трубайла), (Андріяшев, Переясл., 8) л. Дніпра; pobl. м. Переяслава Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1142, Игореві Олговичю. восхотѣ ити в Переяславль. и пришедѣ ста по *Стрѣкви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 310); 1148, поиде *Стракове* мимо городѣ и ста mezi валом (т. ж., 322), поидемъ к Переяславлю... и пришедше ста ша оу Кудьнова селца. перешедше. *Стракове* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378); 1142, Игорь Олговичъ восхотѣ себѣ Переяславля... и пришедѣ ста по *Стрѣкви* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 33); 1149, перешедше *Стрѣкове* (т. ж., 46), *Стрѣкове*, *Стракове* (Ук. ПСРЛ, II, 440). Пор.: 1622, с. *Строково* pobl. с. Помоклі (Воссоед., I, 37), очевидно, пізн. с. *Строкова*, згадане 1689 р. в Переяславськ. полку (ОАІМ), а в 1765—1769 — у 3-й Переяславськ. сотні (ГО, 63).

Як від **Страки*, род. відм. *Стракъве* (Соболевский, Лингв., 69); пор.: укр. *цѣрка*, д.-р. *цѣрки*, род. відм. *цѣркѣве*, ст.-сл. *цѣрки*, *-ѣкѣ*. Що ж до *Стрѣк* // *Страк* // *Строк* пор. д.-р. *стрѣкати*, *стрѣчѣ* «штрикати, колоти, жалити» й под. Сюди ж: д.-р. *стрѣкатель* «штрикач», *стрѣкало* «штрикало», *стрѣкъ* «гедзь» та ін. (Срезневский, III, 567—564); укр. *стрікнути* «вжалити», «штрикати», «колоти, тикати», «стрибати» (Гринченко, ДВУ, 1831, 2130); білор. *стрікаць* «жалити, колоти»; болг. *стрѣкам* «тріскаю, стукаю»; с.-х. *стриѣка* «тріщина; смуга»; з ін. вокалізмом рос. *стрѣка* «строчка; рядок» і «гедзь», первинно «укол»; болг. *шрѣклица*, діал. *štrkél* «гедзь» з експресивною зміною с > ш (Фасмер, III, 773—774; 780—781). О. С.

СТѢБ(Ь)ЛА, р., у Волинськ. землі; суч. *Стѣбла* п. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 440) Рв; пор.: на *Стубль* (Барс., 158) с. Пересопниця Ровенськ. р-н Рв, а також рр. *Стубелька* пр. Горині (т. ж., 191); *Стѣбелка* п. *Стубли* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; *Стѣбло* пр. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 535); імовірноше, це р. *Стубла* л. Горині, вона ж: *Стубель*, *Стубаэка*, *Stubelka*, *Stublo*, *Stubelka*, *Stubel*, *Stubeŋka* (СГУ, 535); 1150, Глѣбъ стоюше выше города Пересопниця. на *Стоубль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 393).

Як семантичним способом від однойменного апелятива в значенні «криниця»; гідронім зустрічається у всіх сх. слов'ян один раз

(Moszyński, PZ, 171); пор.: серб.-ц.-сл. *стубль* «джерело», болг. *стѣбел* «пусте дерево, зруб колодязя», *стѣблиця* «дерев'яне корито», с.-х. *стѣблина* «колода, видовбане дерево», словен. *stúblo* «труба із стовбура дерева», д.-чес. *stbel* «джерело, колодязь» (Фасмер, III, 785—786; Schütz, 67); югосл. гн: *Stuble*, *Stublenica*, *Stublina*, *Stublica*, *Stublarica* (Dickelmann, II, 123—124); в значенні «джерело», поширене, в основному, в пд. слов'ян (Трубачев, 137, 264). А. К.

СТѢГНА, р., суч. *Стѣгна* п. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Васильківськ. і Обухівськ. р-ни Кв; 988, нача ставити городы... и по *Стугнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ къ Треполю [и] прѣдоша къ *Стужьнѣ*... прѣдоша Стугну рѣку (т. ж., 219), прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 220); 1150, ѿ рѣцѣ ѿ *Стугну* (т. ж., 327); 988, Володимерь... нача ставити городы... по *Стугнѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ къ Трьполю. и придоша ко *Стугнѣ*... и придоша *Сту* (стѣгноу) рѣку. бѣ бо тогда наводнилася велми (т. ж., 210), и прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 211); 1150, Изаславъ. поиде противу Володимиру... и перешедѣ *Стугну*. и Олшаницю переиде (т. ж., 400); 1151, поидоша мимо Василевъ чере *Стугну* и пришедше к валови (т. ж., 434); 988, и по *Стругнѣ* (НЛ, I, 159); 1093, ко *Стугнѣ* рѣцѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), къ *Стугнѣ* (т. ж., 7); 1150, на *Стугнѣ* Василевъ (т. ж., 240), о рѣку *Стугну* (т. ж., 48; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48); 988, И нача ставити городы по Дѣснѣ... и по *Востоугнѣ* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, 90); 1093, придоша Половци на Рускоюю землю, Святополкъ же и Володимерь Манамахъ бишася с ними об ону страну *Стоугны* (т. ж., 136), Василевъ на *Стугнѣ* (т. ж., в. II, 623); 1159, *Стугна* (Оп. КПЛ, 168; 1594, МЮР, I, 155; 1686, ПСЗРИ, II, № 1186; АЮЗР, VII, I, 526; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. I, од. зб. 2863, арк. 3 зв.; Горшков; ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 41; Де-ла-Флиз, 626; Похилевич, 37; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 51; Макс., Киев, 24); 1541, *Стугъна* (АЮЗР, I, VI, 31); 1593, *Stuchna* (т. ж., I, 386), 1607, *Stuhna* (Zg. dz., XXI, 124; Rulik., ОРК, 50); 1686, (помилк.) *Стульма* (ПСЗРИ, II, № 1186), *Stuha* (Кордт, № 4, 16; Ляск., ИКА, 23), *Бѣлка* (Фунд., 41), *Стругна* (Орлов, 235); 1977, *Стѣгна* (Анк.).

Похідні: сс. *Застѣгна* (Васильківськ. й Обухівськ. р-нів Кв), кут. *Стѣгна* в с. Копачів Обухівськ. р-ну Кв (Анк.); 1974, став *Стугнянський* у с. Погреби Васильківськ. р-ну Кв (Анк.).

Як від: 1. того ж кореня, що й *стогнати* (Юнк, 30); 2. прасл. **stuga* «стрічка» (сюди ж *Овстуглянка*) або ж укр. *стугнати* «гриміти» (Moszyński, PZ, 177—178); 3. (найімовірноше) прасл. **stug-* // **styg-*, пор. д.-р. і рос. діал. *стѣгнути* «стынуть»; польськ. *stugnąć* «холонуть, мерзнути» (Leh-Spławiński — RS, 1960, XXI, I, 16; Фасмер, III, 786) тощо І. Ж.

СТЫРЬ, р., суч. *Стир* п. Прип'яті п. Дніпра; Волинська земля; поч. в Бродівськ. р-ні Льв, тече через Вл й Рв УРСР, гирло в Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 530); 1149, конь же *ѣго ѡзвень* велми. оунесь... своѣго и оумре. он же жалуюя комоньства *ѣго*. повелѣ и погрести надь *Стыремъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 325), князь же Андрѣи... повелѣ и погрести надь *Стыремъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391); 1259, Коуремьсь же не перешедшоу *Стыра*. посла люди к Володимѣроу (т. ж., 840); б. д., Луческъ Великий на *Стыри* (Волянський) (XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 163), Луческъ(ъ) Великий на *Стырь* (НЛСХС, прил., 447; XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), Луческъ Великий на *Стыри* (А се грады Волянськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1441, кроль преправился през *Стыр* рѣку (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ, 82).

Як від: 1. прасл. *sturo; пор. гр. στυρός «кілок», «паля»; д.-в.-н. staurg «т. с.», лат. restaure «відновлювати; відбудовувати» (Lehr-Spt., 61); 2. прасл. *S-tu-g-i-s; пор.: Тѣръс, «Дністер», д.-інд. s-thuga- «великий, могутній», що в слові *тур*, рос. *настырный* «настирливий» (Вержбовський, 30); 3. ст.-ісланд. staurg «паля», д.-в.-нім. stiura «руль», латиськ. stūris «кут», stūrs «упертий», рос. *стырить* (Būga, II, 313); 4. комплексу *стр-*, що в гідронімії часів балтосл. єдності, коли всі (?) рр. звалися «стриями» і, поступово архаїзуючись, випадали з живої мови, а значення «річка» дрібноло й переходило в апелятив *струмк* («потічок, ручай»); пор.: д.-р. *стрѣмьнь*, **стрѣня*; укр. *струмьнь*, польськ. strumień; чес., укр., рос., в.-луж. struha; лит. straūjas «швидкий»; латиськ. strāuts «струмок», strāva «течія, потік»; а також: д.-прус. Stradawp, Stromke, Stromuk і под.; укр. рр. *Стрѣга*, *Стрий*, *Струмьнь*; югосл. *Стреме* та ін. (Петров, Етн., 83—87); помилк. із д.-інд. sthūras «сильний» і «руль, кормило» (Фасмер, III, 790; Moszyński, PZ, 168, 169); 5. двох коренів *stir- і *Styg, оскільки для укр. мови можливе змішування голосн. і та *ы* (<ѣ), бо збереглися пізн. фіксації; аналізована назва в давнину, очевидно, звучала інакше, пор. с. Zastygnie, а не *Zastygnje, а також Prostygn, або Prostygnia, пр. нижн. *Стиру* й відомі на Україні гідроніми Probuška, Protorn, Probojna й под. Отже, *Stirg або *Stirny чи *Prostirny (розлоге озеро, повільна течія), від прасл. *styrō, *sterti «розширяться»; пор.: ст.-болг. pro-strēti, pro-strāp; укр. *про-стирати*; польськ. przestrzeń, przestronpu; ст.-інд. stīraḥ «розлогий», prastarāḥ «розширяти», а також герм., д.-іран. та д.-інд. континуант. і.-є. *sthūras «великий, широкий, сильний», що дозволяє виводити гідронім і відзникл. прикметника *styrъ чи *sturnъ; пор. ще гідронім Star від *starg «старий», як Serī від *čr̥gъ «чорний» (Moszyński, PZ, 168—170); того ж кореня, що й *Простырьнь* (Трубачев, 237; Pauls, 190). Пор. ще сс. *Стирово*: 1. в Тверськ. губ.; 2. біля м. Вишній Волочек, а також ст.-дат. антропонім Styg як давнє «немир,

боротьба» (Vasmer, Wikingspuren, 826); укр. гідроніми *Стирець*, *Стирин*, *Стириця*, *Стир-тиська* (СГУ, 530) тощо. А. К.

СЪЛА, р., л. Дніпра в кол. Переяславськ. землі; суч. *Сула* в Пд; б. д., а друзії сѣдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по *Сулѣ* и нарекоша Сѣверь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6), 989, Володимерь... нача ставити города по Деснѣ. и по Востри. и по Трубешеви. и по *Сулѣ*. и по Стугнѣ (т. ж., 121), 1096, бѣжаша на *Сулу* (т. ж., 248), ис Переяслава за *Сулу* (т. ж., 250); 1107, бродиша чресъ *Сулу* (т. ж., 282); 1154, бѣ... тогда Глѣбъ на *Сулѣ* (т. ж., 343); 1147, к *Сулѣ*... на *Сулоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1182, за *Сулоу* (т. ж., 613); 1183, на *Сулѣ* (т. ж., 631); 1185, возлѣ *Сулоу* (т. ж., 637); 1201, Кончакоу. иже снесе *Сулоу* (т. ж., 716); 988, по Десне. и по Днепрѣ и по *Стри*. и по *Трѣбежю*. и по *Слѣ* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 117), по Деснѣ и по Днепроу и по *Стри* и по *Трѣбежю*. и по *Сули* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 14); 1157, по Деснѣ... Востри... Трубежи... *Сули* и по вѣ Стугне (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 365), по *Сулѣ* (т. ж., 75); 988, по Деснѣ и по Сѣмѣ и по *Сулѣ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2), по Деснѣ и по Вѣстри и по Трубежи, по *Сулѣ* и по Вѣстугнѣ (т. ж., 39); 993, Печенѣзи придоша по оной странѣ отъ *Сулы* (т. ж., 40); б. д., по Деснѣ... Съли... *Сулѣ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 580); 993, приде Бонякъ и Шаруканъ старыи и инии князи мнози Половетьни, и стаща около Лубна. Святполкъ же и Володимерь и Олегъ и Святославъ и Мстиславъ, Ярополкъ и Вячеславъ идоша на них к Лубни и перебродившии черезъ *Сулу* [!] (т. ж., 389); б. д., Комони ржуть за *Сулоу* — звенити слава въ Киевѣ... по Росі і по *Сули* гради поделиша... Уже бо *Сула* не течеть сребреными струями къ граду Переяславлю (Сл. СОПИ, V, 253); 1518, за *Сулоу* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 354); 1595, в селе Лубни, на речке *Суле* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 183); 1498, наехал... тѣхъ Татаръ на полѣ у Белово Озера, и они его... не отпустили..., да и приведчи къ усть *Сулѣ*, да его отпустили (СИРИО, XXXV, 248); 1502, Орда дей кочюетъ на Турпачѣ [Трубежѣ.— О. С.] да и по *Сулѣ*. А крепости хотять себѣ чинити на усть *Сулы* (т. ж., XII, 419); 1681, *Сулѣ* река (Рус., Тр., 18). Пор. ще: р. *Сула*: 1. п. Німану в кол. Мінськ. і Віленськ. губ.; 2. п. Мезені в кол. Ростовськ. пов. Ярославськ. губ.; 3. побл. р. Казанки в кол. Казанськ. губ. (Фасмер, III, 799); 4. л. Печори (Никопов, КТС, 398); 5. п. Німчі в бас. Сейму; 6. л. Клевені в тому ж водозборі; 7. пр. Попраду та ін. (SG, III, 884).

Похідні: 1226, *Посулье* (ПСРЛ, II, 1962, 290), звідки деривати *Посульци* (ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 305), *Посульця* (ПСРЛ, IV, 1929, 679); 1498, *Сѣверь Сулска* (ДР, II, 90); 1552, р. *Сулиця* (АЮЗР, VII, I, 102); 1669, *Сула Старая* (Астряб, 77); XIX ст., *Сулинка*,

рук. Сули (МДП, 81); Сулка пр. Сули (Машт., ДН, 217); оз. Сулице в кол. с. Чигирин-Діброві Кременчуцьк. пов.; сс. Засу́лля Лубенськ. р-ну Пд і Надригайлівськ. См (ОКІМ); кут Прису́лля в с. Глинськ. Роменськ. (1908, Прису́лье) (ОАІМ) і с. Верхосу́лка Білопільськ. р-ну См; прізви.: 1366, Соульскіи (можливо) на Перемищині (Розов, 1928, 12); 1767, Сулицкій — на Лівобережжі (ОКІМ); 1659, Суличичь (Акты ЮЗР, IV, 272) та ін.

Як: 1. із тюрк. *suluу*, де *su* (*sū* в казах. і тат.) «вода» (пор. ще д.-уйг., орх. *suв*, *sub* «т. с.»), а афікс *-луу* // *-луу* (після втрати кінцев. *-у*) чи *-лау* // *-лау* (*-la-q*, *-la-у*) означає наявність або повноту того, на що вказує основа: *Съла* < **sula* (< **sūlay*) «повноводний»; пор. кашг. *suвlay* «водопій, водойма»; тюмен., курдак. *sulau* «водопій; місце, багате водою»; чагат. *sulaq* «водопій»; тур. *sulaq* «водянистий, вологий; місце, багате водою»; мовляв, сх. слов'яни принесли цей тюркізм із пд. (?), як вони занесли назви *Ока*, *Уда*, *Біла* та ін., напр., у Сибір; можлива гетерогенна омонімія, пор. *Сула* (Менгес, 131—132) бас. Дніпра, Німану (балт.), Мезені, Печори (фін.), Волги (тюрк.); 2. споконвічно сл., але не від ст.-сл. *СОЪЛЪН* «ліпше»; пор.: гот. *bi-sauljan* «бруднити, загрязняти», норв. *søula* «мул, трясовина», шв. *saula* «грязь» (Фасмер, III, 790—800); сюди ж гр. *ὄλη* «мул», лит. *sulā* «сік дерева» (Менгес, 132); це припущення, за яким можливий фін. суб- чи адстрат (пор. фін. *sula* «рідкий, розмерзлий, талий»; *sulava* «те, що тане; пливкий, талий»; *sula vesi* «відкрита вода»), є дуже показовим: верхня ч. течії р. Сули підходить до бас. р. Сейму л. Десни (де є ще дві рр. Сули) — р-ну балто-іран. контактів та фін. субстрату (ТТ, 231, 242); 3. паралель (з більш еволюційован. консонантизмом) до іран. назви р. *Сура* (п. Дніпра в Дн., власне, *Мокра Сура* з пр. *Комишуватою*, *Стовпотою* й *Сухотою Сурами* та *Суркою* тощо), яку можна поставити в зв'язок із молододавест. *sūga*-«loch. lасипа», *l* // *g* нагадує відоме явище скіфсько-осет. консонантизму (Трубачев, 138—139). Зберігаючи можливість балто-сл.-іран. походження назви, пор. ще: д.-уйг. *söl*, *sül* «соковитість; сік (у дереві, м'ясі)»; тат. (казанськ.) *sül* «сік (у клігінах, тканині тваринних організмів), сироватка», *kanly sül* «сукровиця»; сари-югур. *səi* «кров (барана)» ~ монг. писемне *silän* «суп», монгор. (!) *sulō* (< **sūl*-) ~ манчж. *šula* «каламутна рідина, плодовий сік», чув. *šuv*, д.-тюрк. *sub*, туркмен. *suв*, якут. *ū* (< **suц*), узб. *suв*, тур. *su*, уйг. *su*, башк. *huv* «вода» (Иллич-Сви́тъч, I, с. XV; збережено авт. систему), що разом (пор. ще: алт. *sūla* «волога, сік, танути», урал. *sula* «талиий, танути», і.-е. *sulā* «сік, наній», картв. *sūwel* «мокрый, мочити, мокнути», семіто-хамітськ. *šwl* «напій»; т. ж., 35) відкриває ностратичні горизонти цієї лексичн. групи. О. С.

СЪПОИ, р., п. Дніпра; Переяславська земля; суч. *Суній*, Чрг, Кв, Чрк; 1096, посади ма ^щць

в Переяславлі... і ходихо за *Супои* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1136, начаша

воевати. села и города по Суль... и Оустыѣ пожгоша и... сташа на *Супои* (т. ж., 303), приде

Всеовдъ... к Переяславлю... и бишася оу еплихъ воротъ. и въ княжихъ... и почютиша Ярополка... идоуша на верхъ *Соупою* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297); 1147, стояше Изаславъ верхъ *Соупою* (т. ж., 354); 1149, придоша к Георгеви ту на *Супои* (т. ж., 377); 1155, придоша... Половци на миръ. и сташа по Дубницю оли до верхъ *Супою* (т. ж., 481); 1145, перебродься черезъ Днѣпръ... а самъ поиде на *Супой* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 19); 1136, Олговици приведше Половецъ, и начаша воевати города и села по Суль, и пришедше к Переяславлю много пакости сътвориша и Устье пожегше отъидоша, и сташа на *Супои* (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 33); 1147, и перебродися чрес Днѣпръ и ста над Черторыею и отгуду посла... к Чернигову, а самъ... на *Супои* (т. ж., 41); 1552, Повинни... Каневцы-мещане и бояре ездить зъ старостою в ловы на *Супой* (АЮЗР, VII, I, 95); 1665, *Sapou*; XVII ст., *Supoi* (СГУ, 540); 1869, за *Супоемъ* (Чубинский, VI, 365); 1898, *Супонь*; *Supoi* (СГУ, 540); суч. *Суп'ній*. Ін. вар.: *Gelmasofka* (СГУ, 540); *Стриженъ* (*Стрижэн'*), *Канава*, *Річка*, *Мастраї* (< *магістраїль*), *Стружа* (Пономаренко, 36).

Похідні: 1776—1769, х. *Супойский*, «Хутір коло річки Супій» (ГО, 67); р. *Супоецъ* (*Малый Супой*) (Маркевич, 432) п. *Супою* (Бод., Пам. кн., 132); на ній с. *Супоївка* (СГУ, 540).

Як: 1. від *СЪ-* «з поняттям про сусідство» (пор. *сут(оч)ки*) і *-по-* (пор. д.-р. *поити*), мовляв, «суміжний водопій» (?) (Брахнов, 43); 2. «суміжний із полем»; пор. вар. *Supoi* і бол. *Пілля* бл. с. Дівички бас. *Супою* (т. ж.); 3. відповідник гр. *Ἐξαιματός* бас. Пд. Бугу (скіф. «Святі шляхи», пор. іран. *узатама*-«священний») (Соболевский, РСЭ, 257), що сумнівно (Трубачев, 195); 4. сл. префіксальне **so*-рожь (т. ж., 195, 264) (Стрижак, НРП, 93); пор. в бас. Дніпра й Дністра: *Сувид*, *Суглиця*, *Суземка*, *Сукіль*, *Сукичь*, *Сукремля*, *Сукромля*, *Сукромна*, *Сумарынь*, *Супорь*, *Супрута*, *Суржа*, *Сурича*, *Сусеченка*, *Сутин*, *Супотка*, *Супочка* // *Супоцкая*, *Суболиця*, *Субодь* — позбавлені апелятивн. відповідності, що свідчить про їхню архаїчність; сюди ж (бас. Вісли): *Saplat*, *Sapolna*, *Saprowka*, *Sastad* і *Sudot*, *Sutomie*, *Suprasl* (< **So*-pred-slъ; лит. *San-drava*, *San-taka(s)*, *Suvalka* = *Sūvalka*, іран. *Сънопородъ* (див.) < **san-parata*-«стіччя, злиття»; д.-балк. *Σύβαρις* та ін., належні до типової і.-е. гідронімної словотвірної моделі (Трубачев, 264—265). О. С.

СЪРОЖЬ, м., на пд. б. Криму; тепер смт *Судак* *Судацької* селищної Ради Феодосійськ. міськради Крм.; 758, лета 6266... бывшаго иже во святых... Стефана, архиепископа *сурожскаго*, в царство Льва Исавра... от страны Каппадокийския и от патриарха Германа *Сурозу* поставлен бысть (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 33), мало лѣтъ мину... изъ Новаграда, князь Бравлинъ [прийшов у *Сърожь*.— О. С.] (Соболевский, «Трегъе», 57);

б. д., Збися-Дивъ, кличеть..., велить послушати земли незнаемъ, Вльзъ, и Поморію, и Посулію, и *Сурожу*, и Корсуню, и тебъ Тьмутораканьскый блъванъ; 1389, И проидохомъ устне Азовскаго моря, и взыдохомъ на великое море; въ шестый же день..., минухомъ Кафинский лимень и *Сурождъ* (Сл. СОПИ, V, 254); 212 р. н. е., гр. Σουρδαία (Фасмер, III, 807); а також Σουρδαία, лат. й італ. Soldaia, Soldachia; араб. *Шолта́тийа* (Ідрісі); тюрк. *Сү(е)дәк*, звідки 1327, *Сурдәк*; VIII ст. н. е. (Равенський анонім), Sugdabon (Бартольд, 489—490); араб. Sūdāq, Suḡdāq (Менгес, 132), Sūdāk (XIII ст., ібн аль А́хрїр), Surdāk; с.-гр. Σουρδία, звідки ст.-сл. **СОУГЪДИ**; XIV—XV ст., італ. (нар.-етим.) Solda(d)ia (Фасмер, III, 795, 807); 1314, Sardaia (Менгес, 132); 1400, Sodaya (т. ж.); тат. *Су-даг* і Sudak (Ізюмов, 41). Ін. вар.: *Сугдая*, *Сугдея*, *Сугдія*, *Сольдадія*, *Сольдая*, *Содая*, *Сордая*, *Сідагіос*, *Сольтак*, *Судагра*, *Седак*, *Сурдак*, *Сувейда*, *Суадік*, *Судаг*, *Судак* (Білецький, Осн., 14); *Сідагіій*, *Судок* (Суперанская, Крым, 175); *Сугда*, *Сугдайон* (Маркевич, Крым, 18, 23); *Сугдат* (Гарагуля, 180) та ін.

Похідні: *Сѣрожьское*, море (див.); 1288, и тако плакашася надъ нимъ всемножество Володимерцевъ... Нѣмци и *Сурождьци* и Новгородци (ПСРЛ, II, 1843, 220); 1375, Прибеже с Москвы въ Твѣрь къ князю Михаилу Иванъ Васильевичъ тысячкаго да Некоматъ *Сурожданинъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 130); 1356, приде на Москву изо Орды Ирынчѣй и съ нимъ гости *Сурожданъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 228); б. д., Поят же с собою князь великий от гостей *сорождан*... аше что случится тайно, оне поведаетъ вборзе на Москве (XV—XVI ст., Сл. СОПИ, V, 255). *Сурождани*, крім *сурожьких*, також московські купці (Ук. ПСРЛ, II, 448), *сурожці* — мешканці *Сурожа* та ін. італ. колоній Криму й, насамперед, Кафи (Котляр, 87); як татари, араб. купці, турки, що проживали в Луцьку, Володимирі (-Волинському), Львові, де була вул., названа їхнім ім., пізн. Заробенська (Житецкий, См., КС, 415); сюди також: д.-р. *сѣроскои* рядъ; рос. *суровская* лавка, *суровский*, *суровской* товар, ім. билин. героїв: *Суровец* — сузалець, Пленко *Сурожданин*; ойконім *Сѣрожд* у кол. Вітебськ., Гродненськ. і Чернігівськ. губ. (Фасмер, III, 795, 807), укр. антропонім: 1649, Семень *Сурождъ*, козак Хорольськ. сотні на Лівобережжі (Реєстра, 267).

Як від осет. suǰdæg «священний» із булг. переходом δ > г (Фасмер, III, 807); вар. *Судак* із Suǰdak < suǰdæg «чистий, священний», звідки й гр. Σουρδαία (!) (Абаев, Осет., 38); гр. й араб. форми тісно пов'язані з етнонімом *сугді* (в паннонськ. «житіі» Кирила), тобто алани з м. Σουρδαία, носії тієї ж іран. пл. назви Soḡd (Soḡad, Soḡat), відомої й у Туркестані (~ *соддійці*) (Менгес, 132); за допомогою суф. *-jo; γd > *γd̄ > г на основі волзько-булг. ротацізму (т. ж., 133). О. С.

Сѣрожьское, море, бас. Атлантичн. океану; суч. Азовське (Ук. ПСРЛ, II, 448), також разом із Чорним (Сл. СОПИ, V, 254); 1199, По-

ловци... бѣжаша... к морю. князь же великий ходивъ по зимовищемъ ихъ... възль Донъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 414); 1185, [без означення:] а прочии в морѣ истопоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 644); 1199, къ морю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 106); 1319, Дошедшу же ему въ орду... на усть рѣки Дону, идѣже течеть в море *Сурождское* (т. ж., 192), реки Дону, моря *Сурождскаго* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 99), *Сурождское* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 162), *Сурождское* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 109); 1317, *Сурождское* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 101; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 79 та ін.); 1242, И нача имя слыти великого князя Александра Ярославича... от моря Варяжского и до моря Пондского и до моря *Сухопождского* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. лет.-ц, 92), *Сурождскаго* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 66), Михайло Ярославичъ Тверскій приде во Орду ко царю у моря *Сурождскаго* на усть Донъ рѣки... то убо море зовется *Сурождское* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 182); 1319, *Сорождское* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. 58). Ін. вар.: д.-гр. Μαλιώτις, іон. Μαλιήτις «Меотіда»: 1. λιμνη, суч. Азовське море; 3. Χώρα, обл. Азовського моря, звідки: Μαλιωτικός (також Μαλιευτικός) «меотійський», тобто «азовський»; Μαλιώται, іон. Μαλιήται «меети, або меоти» (пл. бас. річок, що вп. в Μαλιώτις λιμνη); пор. ше: Μαλιώτης, іон. Μαλιήτης = *Меот.* або *Меет* (р. в Сарматії, інакше Τάναϊς, суч. *Дін*), а також μαλιωτισί «по-меотійському», тобто на скіф. лад. (Дворецкий, 1046); у Плінія (нар. 23 або 24 — помер 79 р. н. е.): лат. palus Maeotis (Семенов, I, 21), очевидно, сюди ж д.-р. *Меть* < *Меоть?*), пор.: 1155, вси желающе и хотяще великого княженія Кіевскаго, и нѣсть никому ни съ кѣмъ мира, и от всѣх княженія опустѣша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чужин облодаша и населиша, а отъ поля Половци выплениша и пусто сотвориша (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 204).

Як: 1. із адиг. mei «сморід» і яме «болото, калюжа, твань», тобто «Вонюче болото» (Погодин, К вопр., 13); 2. з іран. māyavant- (ж. -vaitī) «де відбувається парування» (рос. «случка») (Фасмер, I, 63), що малоюмовірно. Переконливіше, від гр. μάῖα «мати годувальниці»; пор. μήτηρ τοῦ Πόντου «м а т и П о н т у» (Чорного моря) (Трубачев, Temarundam, 40—41): «Tanaim ipsam Scythae Silim (він же Sinum; т. ж., 38) vocant, Maeotim Temarundam, quo significant matrem maris» «сам Танаїс скіфи називають Silis (Sinu-), а Меотиду — Temarunda, що в них означає м а т и м о р я»; також Themarunda, Temarundam, Temerinda (Білецький, Скіфи, 72); від сіндо-меотськ. *tem-arun-da «Годувальниця Чорного моря»; *d(h)a- < i. e. *dhe- «годувати (грудьми)», *tem- «темний», *arun- «море» (Трубачев, Temarundam, 44); в арабів (Аль-Массуді) X ст. море *Руське* («у верхів'ях хазарської ріки є гирло, що сполучається

з рукавом моря *Нейтас*, яке є *Руське море*; Юшков, 150); рос. *Русское* (Фоменко, 88): «*русь* панувала на *Найтосі*, себто на *Озівському* та *Чорнім* морях... на деяких частинах їх, що межували з територією *Руси*... Тому і назву у Масудія моря *Найтоса* «*Руським* морем» треба розуміти як назву частини цього моря... рівночасно з ним існували ще такі моря: «*Рума*», «*Бургара*» та «*Сурдака*» (Новицький, Лукомор'я, 14), де (?) були ще: *Руський* о-в, нібито пов'язан. із Тмутараканню (т. ж., 2; як бл. дельти Дунаю, Рыбаков, КР, 342—358), гирло *Руської* ріки (Керченської прот.), вона ж *f. Rossa* (т. ж., 16), і пос. *Casale de Rossi* (Новицький, Лукомор'я, 2). (Див. ще: *Рѣсь* і *Рѣсьское*, море). В Аль-Масуді також *Майютис.*, в ін. арабів (XVI ст.) — *Бахр Азу*; візант. (с.-гр., XII ст.) *Καριπάλει* із тюрк. *Kārbalyq tāñiz* «осетринне або білужаче море»; італ. (XV—XVII ст.) *Mare delle Zabache*; пор.: тат., алт. *Сабак* «чабак; *Surginus lacustris* L.»; крим.-тат. *Azaw dāñizi* (Фасмер, I, 63; Білецький, Гідр., 39) «Азовське море» (пор.: 1389, И проидохом устие Азовскаго моря, и взыдохомъ на великое [Чорне.— О. С.] море... минухомъ *Кафинский* лимень и *Сурожъ*; XVI ст., Сл. СОПИ, V, 254) з крим.-тат. «Азов», укр. застар., XVII ст., *Озовъ* (пор.: По експедиціях Московской в полтора року як козаки на *Озовъ* воевали; АКПГУ, 93) // *Озів* (звідки *Озівське* море, *Озівські* коси; *Арх. Зап.*, 57, 72, 152, 214, 319) // *Азів* (ОАІМ); у половців (XI ст.) — *Азуп* «Азовське море», пов'язуване з ім. половецьк. кн. Азифа // Азула, загил. 1063 р., що мало ймовірно, як і араб. *Бар-ель-Азов* «темно-синє» (Фоменко, 89; Ивановский, 13), у турок — *Барбьяль Ассакъ*, (*Бахр-*) *Ассакъ* і под. (Семенов, I, 21); від сх.-тюрк. *azak* «низький, низьке місце» (Фасмер, I, 63). У рос. билинах *Синєе* море (Фоменко, 88), як із цим же значенням у турків, італійців — *Таны* (Семенов, I, 21); пор. м. *Танаїс* (див. *Доньць*); також *Сарматське* бол. (Погодин, К вопр., 13). *Сарматські* й *Скіфські* ставки (!) (Семенов, I, 21); *Кафинське* (*Кафинское*) (Ук. ПСРЛ, II, 448) — від м. *Кафа*, тепер *Феодосія* (в Криму) та ін. О. С.

СѢТЬНЬ, р., вп. в оз. *Молочне* на пн. узбережжі *Азовськ. моря* (СГУ, 373); 1103, і придоша на *Сутьнь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 278), на *Сутинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253), на *Сутинь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), *Сутинь* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1846. Густ. лет., 286). Вар.: д.-гр. *Герр* (гіпотетично) (Фоменко, 60); V ст. до н. е., *Гѣрроѣ* (Дворецкий, I, 320); д.-р. (?) *Сутьнь* (Ук. ПСРЛ, II, 448); 1475, 1560, *Молочные Воды* (*Молошныя В.*) (СГУ, 373); XVI ст., *Moioscha*; 1659, *Молочьи* (на *Молочьих*) (Отин, Каталог, 21); 1692, *Молочные* (на *Молочных*); 1697, *Токмак*(ъ); 1699, *Moloschna*, *Molotznije wodi*; XVII ст., *Сют*; 1748, *Сутьбой*; 1749, *Молочна*; 1751, *Молочная*; 1778, *Молошныя воды*; 1786, *Молошная*; XVIII ст., *Сут-Су*; 1739, *Toskna wodi* (2-га чв. XVIII ст., *Токмак*) (як пр. *Азовськ. моря*); 1760, *Tasna Vodi*; 1778, *Мокрая Токмачка*; 1792, *Тайман* (назва верхів'я р. *Молочної*) (т. ж., 21—22); 1862, *Безымянная*

і *Соленая* (вище с. Терпіння Мелітопольськ. р-ну Зп.; т. ж.); 1936, *Молошина* (цю назву р. дістає після злиття рр. *Чингулу* й *Токмака*); суч. локальна *Суть-Бой* (Отин, 17, 65, 94) та ін. Похідні: мм. *Молочанськ* (також: 1803—1915, *Гальбштадт* «Півмісто»; Янко, 99); *Токмак* (до 1962 р. *Великий Токмак*) (Кругляк, 128); пор.: сс. *Вѣрхній* і *Нижній Токмак*, *Вѣрхній Токмак Пѣрший* і *Дрўгий*, зал. ст. *Верхньотокмак*, ур. *Токмач* та ін. (Отин, 22).

Як: 1. д.-тюрк. назва (т. ж., 17); пор. тур., дуже близьк. до половецької, «*süten*» (?)... «*молочна*» (Кудряшов, 92); 2. виходячи з вар. «*Сютень*» і «*Мати-вода*» (останній на карті Я. Сандрарта, склад. «за Бопланом у 1651 році»), із половецьк. **Сютана* (пор. тур. *sütana* «годувальниця, мамка») (Фоменко, 60—61); 3. незважаючи на суфіксальну затемненість *Сутьнь*, *Сутень*, *Сутинь*, пізн. до тюрк. *Сут-Су* «Молочна річка» і *Суть-Бой* «Молочне узбережжя»; пор.: тюрк. *су* «вода, річка» і *бой* «смуга, берег, узбережжя, відмілина, надріччя, басейн річки, глибина» та ін. (Севортян, 176—177), але, враховуючи її сх.-сл. відповідники (*Молочна*, *Молочні Води* й под.), в основі тюрк. *сут* «молоко» (Радлов, IV, 834) — «За мутнуватий «молочний» колір води» (Никонов, КТС, 272), яка «від білої глини схожа на молоко» (Кругляк, 88). Стосовно вар. *Токмак*, *Токмачка* й под. пор.: тюрк. *tök-tak* «лити» (Рясянен, 182; Стрижак, НРЗХ, 15), звідки (нар.-етимол.) зближення з тюрк. *toktak* «дерев'яний молоток, било (рос. колотушка), цій» та ін. (Радлов, III, 1156). Як того ж (?) походження, що й *СѢТЬСКА* (див.) (Нерознак, НДГ, 167). О. С.

СѢТЬСКА, м., у Галицьк. землі; можливо, суч. с. *Сутиски* Тиврівськ. р-ну Вн; як с. *Сонсьядка* Замостськ. пов. ПНР (Исследования по истории славянских и балканских народов.— М., 1972, 80—81); 1096, та ідохъ Переяславлю ощо. а по Велиць дни... Володимерю. на *Сутеиску* мира творить с ЛАХы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247); 1097, *Арослав* же бѣа ж на ЛАХы. и приде Берестью. а Двдъ заимъ *Сутьску*. [и] Червень (т. ж., 271), *Сутьбиску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); б. д., *Сутескъ* (А се Литовскій) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 164; ПСРЛ, VII, 241); 1099, *Сутьбск* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23); 1098, *Сутескъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Семантичним способом від географ. терміна **sQtëska*; пор.: чес. *soutëska*, словен. *sotëska* «вузька долина» (Schütz, 45); д.-р. *сѣтеска* «*convallis*; удольт, ра(з)доліє» (ЛСЛ, 142), «вузька, тісна долина; тісний прохід» (Moszyński, PZ, 159—160); пор. х. *Сутиски* в кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. (тепер с. *Сутиски* См), *Soteska*, *Sutieska* (Югославія), *Сѣтеска* (Болгарія) (Schütz, 45) тощо. Як: літ-ць підігнав первинн. топонім під продуктивн. на той час тип на -*ьск-* (Роспонд, Стр., 19; Rospond, SNM, 235, 236; St. SS, V, 485) (?). А. К.

СѢХАІА ДОРОГЪВА, ур. чи пос., у Волинськ. землі; суч. Вл., прибл. її центр; 1213,

Лестько... ѣхаша Лаховѣ воевать. и воеваша по Боугоу. и посла по нихъ Даниль. Гаврила Доушиловича... и биша и до Соухое Дорогве... на Соухои Дорогви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 732).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від д.-р. **сѣхъ** (пор. ст.-сл. **соухъ**, рос. *сухой*), укр. *сухий*, болг. *сух*, с.-х. *сух*, словен. *suh*, словац., чеш. *suchý*, польськ. *suchy* з прасл. **сух-* (Фасмер, III, 813), а означуване, можливо, з і.-е. **dogh-* того ж кореня, що й рос. *дергать*, і означає «продраний у лісі простір» (пор. ц.-сл.-р. *продрагъ* «край»; Фасмер, I, 530). *Дорогѣва* від **дорогы*; (пор.: **мъркы* — род. *мъркъве*, **тыкы* — род. *тыкъве*) «викорчуване сухе місце серед лісу», що й підтверджує означення. Пор. ще: р. *Дорожня* (Курськ. обл.) від д.-р. *дорога* «сухе русло тимчасового водотоку» (Яценко, Язык, 99). А. К.

СЪХАИ ЛЫБѢДЬ, р., п. *Либѣди* п. Дніпра; pobl. давн. Києва; 1146, и тоу быша имъ проروی ѿ озера. а друозии ись *Соухоб Лыбѣди* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326); 1151, Андрѣи же Гюргевичъ и Володимерь Андрѣевичъ. с Половци налегоша силою и тако переѣхаша *Лыбѣдь*. они переѣхаша кдѣ же естъ Сухана Лыбѣдь (т. ж., 431).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від прасл. **сух-* (Фасмер, III, 813) (див. *Съхана Дорогѣва*), а означуване *Лыбѣдь* (див.). І. Ж.

***СЪБЫРАЖЬ**, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Збараж* Тр., де виявлено д.-р. пос. (Ратич, 69—70); 1211, Лестько... шедѣ воева околи Теребовла. и околи Моклекова. и *Збыража* (*збаряжа*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1474, прійдоша Татаре на Подолу, идѣже околи Каменца, Галича, Дунайца, Глинянь, *Збаряжа*, Гольхъ горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1401, Корибутови дал замки... на Подолу и на Вольню, Браслав, Вѣницу, Сокал и Кремянец, а потым Дмитр *Збараж* и Вишневец збудовал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 71); 1463, *Збараж* (ССУМ, I, 388); 1545, и *Zbarazi* (Пам., IV, II, 226); 1654, подѣ *Сборажемь* (Акты ЮЗР, X, 694); 1734, pod *Zbarazem* (АЮЗР, III, III, 68); 1735, *Zbaraz* (т. ж., 132).

Похідні: *збаразский*, прикм.; антропоніми: *Збаразкаа*, *Збаразский*, *Избаразский*, *Збаразский*, *Збаразский*, *Збаражьский*, *Избаражьский* (ССУМ, I, 389); пор. сс. *Збараж* Козятинськ. р-ну і *Збаражівка* Погребищенськ. р-ну Вн УРСР; *Збураж* Малоритськ. р-ну Брестськ. обл. БРСР, зафіксоване під 1566 і 1680 рр. (Купчинський, 125); пос. польськ.: *Zbugog*, *Zbugoż* (Роспонд, Стр., 75); чес. *Zberaz* (Šmilauer, Atlas, t. 2, карта 112).

Як: 1. *Збараж* від ім. *Збор*, *Забор* (Stasz., 345; Никонов, КТС, 145), що не відповідає його фонетичн. структурі; 2. д.-р. *Збыражъ* (*Збаряжъ*) — посесив на *-j(ь) від особового ім. **Збырадъ*, **Збарадъ* (Купчинський, 125; Роспонд, Стр., 75); пор. давні сл. антропоніми з 2-м компонентом -рад-: рос. *Сбырад*, *Урад*, *Сурад*; чес. *Volerad*, *Cetorad*, *Lutorad* (Svoboda,

83) тощо. Точніше, від **Събырадъ*, **Събарадъ*. Л. М.

***СЪДВИЖЬНЬ**, м. («городъ»), на р. *Здвиж*, Київськ. земля (Неволин, 44—45), на торговельн. шляху Київ — Волинь (Андріяшев, 52); суч. с. *Здвижка* (Барсов, 125; Антонович, 44; Ук. ПСРЛ, II, 115); ще як: с. *Містечко* (КГВ, 1847, № 3, 29) Коростишівськ. р-ну Жт; с. *Андриївка* Макарієвського р-ну Кв (Пошил., 89); смт *Макарієв* Кв (Ляск., Родня, 9); с. *Брусилів* Коростишівськ. р-ну Жт (Галайчук, 129—131); 1097, въ *Звиждени* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261); 1150, ИзАславъ перешедъ за Тетеревъ и... поиде къ *Въздвиждени* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413); 1097, во *Здвижени* городъ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131); 1618, *Звиждень* (АЮЗР., III, I, 212); 1646, *Здвижджень* (ОКІМ); 1852, *Здвижка* (Фунд., 33).

Субстантивований ад'єктив на -нь від гідроніма **Съдвижъ*, а також (пор. **Въз(ъ)движдьнь*) — аглютинат (прийменник *въ* + **Съдвижъ* + -нь), виникл. під впливом ст.-сл. **ВОЗДВІЖЕННЕ** (Роспонд, Стр., 28); пор. ще: д.-р. *звиздъ* «свист, шум» (СРЯ, XI—XVII, V, 355), рос. *звизнуть* «дуже вдарити» (Шахматов, Очерк, 106) від звуконаслідувального **gvizd-//zvizd-* (Фасмер, II, 87). І. Ж.

В основі **Съдвижъ*, очевидно, той же корінь, що й в укр. *здвиж*, *здвигати(ся)*, *здвигнути*, рос. *сдвигать*, *сдвинуть* і под.; пор. укр. *здвиж* «трясовина», *здвижівина* «т. с.» й под. (Гринченко, ДВУ, 679). В. ред.

***СЪДВИЖЬНЬСЬКЫИ**, міст, у м. *Здвижнь* (див. **Съдвижнь*) Київськ. землі; 1097, перешедше мостъ *Звиженський* на торговищи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261), на мосту, на *Въздвиженськомъ*, на торговищи (ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 153), перешедъ мост *Здвиженський*, на торговищѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131).

Релятив на *-ьск- від топоніма **Съдвижнь* (див.) І. Ж.

СЪЖИЦА, ур., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 448); як *Оржиця* пр. Сули (Барс., 193); 1078, Всеволодъ же изиде противу има. на *Съжицѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 200), ему на *Сжицу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2), Бѣжа Ольга Тьмутороканю, и приведе Половчѣ, и побѣди Всеволода на *Съжицяхъ* (XIV ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 3), на *Съжицяхъ* (XIII ст., НЛСХС, 117).

Як: 1. *Съжица* > *Жжица* > *Ржица* > *Оржица* (Стрижак, НРП, 96), що непереконливо, хоч, мабуть, ур. *Съжица* було, дійсно, десь у р-ні Оржиці; 2. від того ж кореня, що й д.-прус. **suge* «дощ» (можливо, балто-сл. походження): **Sūgica* > *Съжица* (Стрижак, НРП, 96); див. *Съжь* (Фасмер, III, 706—707); за допомогою сл. суф. -ица. А. К.

СЪЖЬ, р., л. Дніпра; суч. *Сож*; Ріпкиськ. р-н Чрг УРСР на кордоні з БРСР (СГУ, 515); б. д., сѣдоста Радимъ на *Съжю*. прозвашася Радимичи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 12), седеша Радим на *Рсъжу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 339), и сѣдоша Радимъ

на *Ръшыю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 264).

Як: 1. *Sъža* < **Sъdja* до *Sudka, Sudost; Sudemka, Sudžanka, Sudža* і под.; відповідник є в д.-інд. мов.; пор.: *supdhati* «*czyścić*» з і.-є. **kudh-* // **keudh-* «т. с.»; *Sъža* < **sъdja*, як **ruda* і **гъža* < **гъdja* (Moszyński, PZ, 189—190); *Съжь* від того ж кореня, що й: д.-прус. *suge* «дощ», гр. *βελ* «іде дощ», д.-в.-нім. *sûgan* «сосати», лат. *sûgō* «сосу» (Фасмер, III, 706—707); 3. прикм. ж. р., від фін. *susi* «вовк»; пор.: ест. *suzi* «т. с.», звідки гідроніми: латиськ. *Suži, Suris*, рос. р. *Созь* л. верхн. Волги (Vasmer, Beirgäbe, 241) — уздовж р. *Сожу* є ряд «вовчих» гідронімів (ТТ, 15, 208, 227; Никонов, КТС, 388). А. К.

СЪЛЪЦЬ, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра, в Волинськ. землі; суч. *Случ*, тече в Хм; гирло в Дубровицьк. р-ні Рв; пор. нп: *Случ* і *Заслучне* Хм, *Прислуч* і *Заслуччя* Рв (СГУ, 511);

1150, Оутрии же днь въставъ Изаславъ и переиде *Случь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411); 1231, Володиславоу же ѡхавшоу во сторожьѣ Ѡ Данила ис Кыева. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимса имь ѡ рѣкоу. *Солоучь*. и гониша до рѣкы Деревное (т. ж., 766).

Як: 1. від прасл. **slukъ* «чистий» або дієсл. **sluti* «чистити, змивати», пор. **biъ* від **biti* (Moszyński, PZ, 171—172); 2. від **slukъ* «вологий» (L.-S., 15); 3. від **сълѣць*; пор.: укр. діал. (середньозакарпат.) *слѣтий* «незграбний», *слѣтѣк* «каліка», «хворий з ураженими руками чи ногами» (Воронич Г. В.; усно); рос. *слѣкий* «згорблений, скорчений, кривий, вигнутий»; д.-р. с(ъ)лѣкъ «т. с.» (Фасмер, III, 678, 679); 4. балт. походження (ТТ, 208; Трубачев, 238); 5. від прасл. **-lŭk-* // **-luk-* (Роспонд. Стр., 23). Очевидно, з тією ж основою, що й у слові *сълѣчати* «з'єднувати»; пор. ще: *Случ*: а) п. *Сожу* (вона ж *Міла-Случ*); б) п. Прип'яті; рук. Горині п. Прип'яті тощо. А. К.

СЪНОПОРОДЪ, р., бас. Дніпра; як: 1. р. *Самара* (Ук. ПСРЛ, II, 416); 2. п. Сули (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 444; Стрижак, НРП, 61); 1170, и взяша вежѣ ихъ на Оуглѣ рѣцѣ а другѣѣ. по *Снопороду* (*слѣпородоу*). а самѣхъ постигоша в Черного (оу чериго) лѣса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540); 1187, князи Роускиѣ. поидоша по Днѣпроу... и доидоша до *Снепорода* (*Снопорад*)... и повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкаѣ. оу Голоубога лѣса (т. ж., 653); 1170, и взяша вежи ихъ на Угрѣ (ухлѣ) рѣцѣ, а инїи по *Снопороду*, а самѣхъ угониша у Черного лѣсу (к. XV — 1-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV. Тверск., лет., 239); 1169, на Углѣ рѣцѣ... по *Снопороду*... у Черного лѣса (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 77), на Углѣ рѣцѣ... по *Снопороду*... у Черного лѣса (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 124), на Оуглѣ рѣцѣ... по *Снопороду*... оу Черного лѣса (т. ж., 192), на Угле рече, а нини по *Снопоряди* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 51) та ін. Пор. *Слѣпорід*, м. і р. (вони ж: *Слепородъ, Слѣпо(в)родъ, Снепородъ, Снепо-*

родокъ, Снепорожь, Слѣпорожь, Снопородъ, Снекородъ, Шлѣкородъ і под.) (Стрижак, НРП, 13, 42, 50, 52, 60—63, 83, 95, 96, 99) бас. Сули.

Похідні: Київські гради... на Сулѣ: *Снепородъ, Съкнятинъ, Грошинъ* (НЛСХС, 447), Року 1322... уѣхал Гедимин през место в замок Киевский, побрал тежъ и инши мѣста: Бѣльгород, *Слѣповрон*, Канев, Черкасы, добыл тежъ и Бранска Съверскаго и Переяславля, замку столечнаго княжат руских (ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); *usłyszali to prihodki kijewskiie, Wyszehorod, Czerkasy, Kapew, Putywly, Slerowgod* (т. ж., Хр. Быховца, 137), в(ъ)ѣхал Гедимин... в замок Киевский... Взял... инши пригородки киевские, або волости: Бѣлгород, *Слѣпород*, Канев, Черкасы... добыл и Бранска Съверскаго и Переяславля... монархию Киевскую, Волинскую и князство Съверское ажъ до Путивля... и до Литовскаго панства прилучил (т. ж., прил., 211). Ойконім від назви р.

Як (нар.-етим.): 1. від «снопи родити» й «сліпі родники (дж.)»; 2. «зіпсов». *Слѣпородъ*, або *Самородъ* (?): мовляв, численні дж. давали річці можливість «самій відродитися» (Ляска, ИПЗ, 152); 3. народне кепкування над незначн. р. (Сумцов, Мал. геогр. ном., 25). Ін. етимол.: 1. розрізняє в ній *Сън(о)-* // *Сън(о)-* < *Sīna* и *-пород-* < *-пард-*, де *Sīna* — кол. скіф. назва *Дону* й означає, як і осет. *дон* «вода, ріка», а *-пард-* «барс», тобто «річка Барс» (?) (Соболевский, РСЭ, 274—276), очевидно, «швидка»; 2. зіставляє з назвами *Снѣвъ* (див.), *Снопоть*, *Снежеть* пр. Десни; *Сниводи* бас. Пд. Бугу; *Снига, Сноведь, Лопасна* водозбору Оки; *Шексна, Лужесна, Медесна* кол. Вітебськ. губ. тощо. (пор.: д.-інд. «спāiti «текти, литися», спitās «текучий, пливкий», спārayati «крапати, плавати»; авест. спада-«мити» й под.), й *Артополот* (кілька назв у Пд; пор.: *Артополот Лохвицький, Другий, Удайський* бас. Сули) < **Alītarogd* (пор. осет. *ford* «велика ріка, море»; р. *Прут*, скіф. *Іврата*; див. *Прѣтъ*) — як «велика текуча річка» (Стрижак, НРП, 66); 3. *Сънопородъ* із с.-іран. **san-rogd-* // **san-ford-* «стікання, злиття» (Трубачев, 184). О. С.

СЪВЕРА, земля, населена *свер(ян)ами* («племя славянское и их земля»; Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (див.: *Съверо; Съверьскаѣ*, земля; *Съверъ*; просторова функція виражена в найдавніш. пам'ятках порівняно слабко й опосереднено); б. д., (По) мнозѣхъ же времанѣхъ съли суть Словѣни по Дунаеви... Ѡ тѣхъ Словѣнъ разидошасѣ по землѣ. и прозвашасѣ имени своими. гдѣ съдше на которомъ мѣстѣ... съдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по Сулѣ и нарекоша *Съверъ* (*свъера, свѣеро*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... также *Съверъ* (*свъера*) Ѡ нихъ (т. ж., 10); 881, иде *Сълегъ*. на Греки... пога же множество Варягъ. и Словенъ и Чюд и Кривичи и Мероу и Поланы и *Сивероу* и Древляны и Радимачи Ватичи. Хорваты. Доулепы и Тиверци (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 6; хоронімн. аспект посилюється після ординської навали); 1499, Москва поразиша Сапѣгу... Путивль же,

Торопецъ и Дорогобужъ и проч. *Съверу* взяща (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 362); 1604, приде изъ Литвы воръ Гришка розстрига, назвався царевичемъ Дмитреемъ Углецкимъ. и приде на *Съверу* (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 321). Вар.: *Severia* (Хабургаев, 185); рос. *Сѣвера*, укр. *Сівера*; *Сіверія* (Юшков, 152); суч. рос. *Северская украиня* (Ященко, Укр., 104); пор.: *Съверци*(з)на (див. *Съверьская*, земля).

Фемінізований вар. назви *Съверъ* // *Съверо* (див.), узгоджен. з номенклатурн. терміном «земля». О. С.

СЪВЕРО, земля, населена *сівер*(ян)ами («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули; спочатку просторова функція його, як і ін. назв цієї групи (*Съверъ* // *Съвера*; див.), виражена загально слабко; б. д., сѣли суть Словѣни по Дунаєви... ѿ тѣхъ Словѣнъ разидошася по землѣ. и прозвашася имени своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... сѣдоша по Деснѣ. и по Сѣли (семи) по Сулѣ и нарекоша *Съверъ* (*сѣвера*, *сѣверо*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сѣверо*) Бужане... (т. ж., 11), иже баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сѣверо*) и Радимичь. и Ватичи. и Хрвате. Дулѣбы... и Радимичи и Ватичи и *Съверъ* (*сѣверо*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде Олгъ

на Греки... пою (же) множество ВарА. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи. и Поланы. и *Съверо*

(*сѣверъ*). и Вати. и Хорваты. и Доулѣбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, и постави *Съверъ* (*сѣверо*) в чело противу ВарАгомъ... Мьстиславъ...

видѣвъ лежащѣ сѣчени. ѿ свои *Съверъ* (*сѣверо*), и ВарАгы (т. ж., 148—149); пор.: сѣдоша на Деснѣ. и по Семи и по Сулѣ и нарекошася *Съверо* (*северо*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5), Радимичи и Ватичи. и *Северо* (т. ж., 10), Кривичи. таже *Съверо* (т. ж., 8), Полане и Древлане. и *Северо* и Радимичи (т. ж., 9).

Нейтралізований вар. із *Съверъ* (див.), як *Псло* < *Пслъ*, *Днипрѣ* < *Днѣнпрѣ* // *Днѣнпрѣ* (див.) і под., внаслідок подовження кінцев. редуков. задн. ряду. О. С.

СЪВЕРЪ, земля, населена *сівер*(ян)ами («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (*Съверьская*, земля; див.); спочатку просторова функція назви виражена порівняно слабко й опосередковано, пор.: б. д. сѣли суть Словѣни по Дунаєви. гдѣ есть ныне Оугорьска земля. и Болгарьска... ѿ тѣхъ Словѣнъ разидошася по землѣ. и прозвашася имени своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... а друзии сѣдоша по Деснѣ. и по Сѣли (семи) по Сулѣ (псулѣ) и нарекоша *Съверъ* (*сѣвера*, *сѣверо*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... на верхъ Волги. а на верхъ

Двины и на верхъ Днѣпра... таже *Съверъ* (*сѣвера*) ѿ нихъ (т. ж., 10), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сѣверо*) Бужане... послѣ же ВельнАне (т. ж., 11), баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сѣверо*) и Радимичь. и Ватичи. и Хрвате. Дулѣбы... гдѣ ныне ВельнАне... Радимичи и Ватичи. и *Съверъ* (*сѣверо*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде Олгъ на Греки... пою [же]

множество ВарА. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи.

и Поланы. и *Съверо* (*сѣверъ*). и Вати. и Хорваты. и Доулѣбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, постави *Съверъ* (*сѣверо*) в чело противу ВарАгомъ... и сступиса... *Съверъ* съ ВарАгы (т. ж., 148). Виразніше хороніми функція слова спостерігається після ординської навали; пор.: 1498, *Съверъ-Глинщина*, *Съверъ Сульская*, *Удай Съверъ* (ДР, II, 900); 1500, замки *Сиверские* и всю *Сивер* (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); 1552, *Скверъ* (!) (АЮЗР, VII, I, 90) — помилк., зам. *Сиверъ*; 1659, городъ Нѣжинъ... со всѣмъ *Съверомъ* (див. Модз., Ракушка, 26); рос. *Сѣвер*, польськ. *Siewierz*, укр. *Сівер*.

Вар. і похідні: *Съвера*, -о (див.); *Съверьская*, земля (див.); XVII ст., *Съверщина* (1730 р., Величко, IV, 97), *Съверщина* (Акты ЮЗР, VIII, 400); рос. *Северщина* (Хабургаев, 132), укр. *Сіверщина*; *Severia* (т. ж., 185); *Ducatus Severiensis* «Сіверське воеводство» (Русов, I, 19); *Чернігово-Сіверщина* та ін.; етноніми: 859, дань

Козари имаху на Поланѣ. и на *Съверѣ* и на Вятчѣхъ (ПСРЛ, I, 1962, 19); 884, Иде [Олгъ] на *Съверяне* (*Съверы*) и побѣди *Съверяны* (т. ж., 24); 885, бѣ обладаю Олгъ. Поланѣ. и Деревланѣ. (и) *Съверены* (*сѣверяны*) (т. ж., 24); 859, на *Съверехъ* (*северох*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 882, на *Съвары* (*сѣверяны*). и побѣди *Съвери* (*сѣверяны*) (т. ж., 17); 907, ВарАзи сѣкуще *Съверъ* (*сѣверы*) (т. ж., 136); 1024, се лежитъ *Съверанинъ* (т. ж., 316); 859, на Поланех. и на *Сиваранех* и на Ватичех (1519 р., ПСРЛ, XVII, 3); б. д., и нарекошася *Съвере* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 262), Радимичи и Вятчи и *Съверяне* (т. ж., 264); 859, на Полянехъ, и на *Съвиранехъ*, и на Вятчяхъ (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 173), Радимичи, и Вятчи, и *Съверине* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 42); 858, на Поляннхъ, на *Съверянихъ*, на Вятчяхъ (т. ж., 43); рос. *северяне*, польськ. *Siewieganie*, укр. *сіверяни*; *сіверії* (Юшков, 152); XV—XVI ст., *сѣврюки*, *северюки* (Астряб, 4), *сѣверуки* (одн. *сѣверукъ*) (Стороженко, Баторий, 10), *савруки* (АЮЗР, VI, I, прил., 77), *северуки*; нар.-етимол. *сиворяни* (див. нижче) тощо; антропоніми: *Сівер* (графіку модернізовано), представник антив (Федоров, 227); XV ст., *Сиверъ* Тимофеевъ (Тупиков, 355); XVI ст., *Сев(ъ)рукъ* на Овруччині, у Києві і в Черкасах (т. ж., 252; АЮЗР, VII, I, 87, 115); 1666, Мишка *Сєврюченко* (МПК, 42)

в с. Лукім'я суч. Оржицьк. р-ну Пл; 1772, Кондрать *Съверский* у Кодаку на Надпоріжжі (Эв. Ист., I, 298); суч. *Саврук* (*Саўрук*) у с. Підгайчики Самбірськ. р-ну Льв тощо; ойконіми: 1579, с. *Съверы* в кол. Київськ. воеводстві (АЮЗР, VII, III, 26); 1781, х. *Съверской* на *Новгород-Сіверщині* (Новгородсв., 8); сс. *Северюки* Хм (АТПУ — 1947, 838), *Сіверюки* См, *Сіверюки* Хрс (т. ж., 841); станиця *Сіверська* в Краснодарськ. краї; мм. *Новгородъ Съверський* (див.), *Сєвськ* (?) у Брянськ. обл. РРФСР; 1146, *Сѣвъскъ* на р. *Сѣва* (Барс., 194), сюди ж *Съвер-* (необов'язково із вторинним значенням «північний вітер») (Роспонд, Стр., 67); пор.: словосп. *Съверські*в городаы, вживане як *Сіверщина* (вона ж *Съверская*, земля; див.: *Съвера*, *Съверъ* тощо), населена *сівер(ян)ами* в бас. Десни, Сейму, Сули й на суміжн. землях; 1183, Володимерь... иде на *Сєврьскіи* городаы (ПСРЛ, II, 1962, 628—629); *сєверскіа*, *сєверскія* городаы (т. ж., 629—630); *Съверські*в городаы (т. ж.; 1843, 127); пор.: 1542, приходилъ царевичъ Крымскій Иминъ Гирѣй... на *Съверскіе* мѣста, къ Путнвлю, и къ Стародубу, и къ *Новугороду Съверскому*... а они повоєвавъ *Съверу*... пошли (ПСРЛ, XX, II, 460); 1535, Король Литовской великого князя городаы воева *Съверскія*, Черниговъ и инья (ПСРЛ, IV, 1848, 299), на Черниговъ и на иные грады *Съверскіе* (т. ж.); 1606, изъ *Съверскихъ* городовъ (т. ж., 323); 1616, и даша ему 12 городовъ *Съверскихъ* и Себежъ

Поковской пригородъ (т. ж., 332); 1500, князь Московскій зобрав вси замки *Сиверскіе* и всю *Сивер* у головах замки Бранескъ Стародубъ *Новгородъ Сиверскіи* Трубческъ Черниговъ Путнвлъ и иных по *Сиверы* замковъ всихъ шестдесат (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); *Сєврьскіе* и всѣ *Сєврьу*... *Новгородокъ Сєврьскіи* (т. ж., 402). *Съверські*в за допомогою суф. -ьск- від етнохороніма *Съверъ* (див.), городаы — форма мн. від городъ (* < gord-) «місто» (пор. *Съверскіе* мѣста); гідроніми: рр. *Сіверський Донець* п. Дону; бол. *Съверско* на Овруччині (АЮЗР, VII, III, 588—589); оз. *Сєврьок* // *Сєврьук* у с. Ковалівка Шишацьк. р-ну Пл та ін.; назви уходів: 1552, уходамъ... *Сиверьскимъ* (АЮЗР, VII, I, 103); мікротопоніми: ур. *Сєвруги* pobl. Ружина кол. Ковельськ. пов. на Волині (АЮЗР, VI, I, 325); ін. назви: 1498, *Съверные* вотчини (як «сіверські», див. ДР, II, 900); 1731, мельницы *Сивирскихъ* (на р. Орелі) (Опись, 6); 1710, на *Съверянскихъ* странахъ въ Стародубщинѣ (Сб., 74); апелятиви: 1571, «siewruki to jest strzelczu» в Київськ. воеводстві (Стороженко, Оч., 197), бо *съверяне*, «живяху въ лѣсѣ», були звіроловами, умілими мисливцями й стрільцями (т. ж.); 1616, «sywieru albo gruntu» на р. Ворсклі л. Дніпра (Ник., Вишн., 7).

Як (нар.-етимол.): 1. із тюрк.; пор.: *Сєврьок* // *сєврьук* (у М. В. Гоголя *басєврьук*), рос. *сєврьок* «похмурий, понурий (чоловік)» (Соболевский, Укр., 398), тур. sawrug // sawrag «дикий, дуже імпульсивний» тощо; 2. лат. походження; пор.: *sēvēgus*, мн. *sēvēgī* «суворі, жорстокі, непохитні» (Флоринский, 14); 3. із сл.; пор. д.-р. *сєверъ*

«сторона світу, протилежна півдню», «північ», «північні країни», «північний вітер» тощо (Срезневский, III, 885—886), — мовляв, «країна й народ північніше Києва, по Десні» (Ефименко, 22); 4. того ж кореня, що й *сівий*; пор. діал. *сиворяни* (?), — мовляв, «ті, що носили *сиві* свитки» (Чубинский, 462—463); 5. від сїяти-орати (?); пор. *сєворяне* (Виноградський, 117), д.-р. *сєвѣць* «сіяч» (Срезневский, III, 886); 6. кельт. перенесення з бас. Дунаю (Кобычев, 100) та ін. Того ж походження, що й назва р. *Сєв(а)* // *Сава* (< *sēu-: sāu-); пор.: осет. saw «чорний», д.-інд. śyāva- «теміо-брунатний», іран. syāva- (Абаев, III, 43); сюди ж: вар. *Чернівка*, -евка, *Черньш* (ГТ, 226), а також: м. *Чернігів*, найголовн. *сіверянський* центр; місц. Геродотові Μελλυχλαίνοι «чорні одяги» (Трубачев О. Н.—ВЯ, 1974, 6, 51); зх. *Сіверське* кн-во в бас. Вісли з центром у м. Siewerz, відомим з XII ст. (Rytm, 21) і пд. *сівери* (Σέβερες, sēvēges) бас. Дунаю (Стрижак, Сіверяни, 64—76). О. С.

СЪВЕРЬСКАЯ, земля, населена *сівер(ян)ами*; бас. рр. Десни, Сейму, Сули й суміжні тер.; як: 1. кол. *Чернігівської*, Полтавськ., Курськ., Могильовськ., Калужьк., Орловськ., Тульськ., Московськ. й Смоленськ. губ. (БЕ, XXXII, 310); 2. мало не вся *Чернігівська* та прилеглі ч. кол. Мінськ., Могильовськ., Смоленськ., Орловськ., Курськ., Харківськ. і Полтавськ. губ. (Андріяшев, Сівер., 199); 1026, Ярославъ... понде х Києву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпръ: единъ Киевскую землю, а другій *Съверскую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 90); 1500, książę Moskowskī rosyłaiet wojewodu swojego Jakowa Zacharynicza, z mnohimi ludmi do Branska, y do Sewerskoie zemli (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 558).

Похідні: 1658, въ *Съверщинѣ* (Величко, III, 97); пор. ще: *Съверщизна* (Акты ЮЗР, VIII, 400); суч. *Сіверщина*.

Релятив на -ьск- від *Съверъ* (див.). О. С.

СѢМИЧЬ, ур., у Волинськ. землі; як біля м. Полонного, суч. райцентру Хм (Барс., 184); 1169, и ѣхаша за *Кыѣвъ* воѣвать. и приѣхаша к Полному... и к *Сѣмьчю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358), за *Киевъ* воевати, к Полоному... к *Смьчю* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1172, къ Полоному къ стѣи Бѣѣ. къ граду Десаиньному и къ *Сѣмьчю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1168, к(ъ) *Семьчю* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 80; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 125; 1170, XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. своды 1497, 1518 гг., 37, 193).

Як від: 1. д.-р. *Сѣме(о)нъ* гр. < Σμεζών; пор. ще: прасл. *sēm-; укр. *сім'я*, рос. *сем(ь)я* і р. *Семь* (Роспонд, Стр., 75) (д.-р. *Сѣмь*); 2. *семца* «молодий член сім'ї, слуга», пор. д.-р. *сѣмьца*, від *семья* (Фасмер, III, 599). Імовіріше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Семикъ* («сьомий»). Сумнівно від *семикъ* «четвер на сьомому тижні після пасхи... день поминання мертвих» (Фасмер, III, 599). Пор. ще особові ім.:

Семека, Семькѣ, Семикѣ (Морошкин, 176). А. К.

СѢМЪЦЬ, м. («городъ»), в бас. верхн. Тетерева й Случі; Волинськ. земля; суч. Полонськ. р-н Хм і Любарськ. р-н Жт; 1258, посла... Шварна на Городокъ. и на Сѣмоць. и на вси городы. и в за Городокъ. и Сѣмоць. и всѣ городы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1262, на город Сѣмоць и на вси мѣста и замки над Тетеревию (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 208).

Як від (?) сѣмьца «молодий член сім'ї, слуга» (див. Сѣмичь); сѣмьца із «семья» (Фасмер, III, 599); пор. ще особове ім'я Семота (Морошкин, 177). А. К.

СѢТОМЛА, р., пр. Почайни п. Дніпра; в давн. Києві, на Оболоні (Новицький, II, 790); як пізн.: I. р. Юрковиця п. Почайни п. Дніпра (Закр., Плани, III); 2. один із ставків на Либеді, найімовірніше, той, що в XIX ст. звався Кадетським (побл. суч. Повітрофлотськ. мосту; Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1879, I, 26); 1036, (ови бежаще) тонаху въ Сѣтомли (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 151); 1064, бы дѣтищ ввержень в Ыстомль (т. ж., 164); 1034, и побѣгоша Печенѣзи... и овий бѣгающе тонаху въ Ситомли. инѣи же во инѣхъ рѣкахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1065, въ Сѣтомле (т. ж., 153); 1150, оу Сѣтомла на болоньи (т. ж., 403); 1064, в Києвѣ рыболове выняша из Сѣтомль дѣтищ (к. XVI ст., ПСРЛ, XXXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 231; т. ж. Сокр. летоп. св. 1495 г., 317); 1085, из Сѣтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22); 1064, въ Сѣтомли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1065, въ Сѣтомль (т. ж., 334; НЛ, I, 184); 1036, И побогоша печенези... истопоша Сетомли (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, Пискарь. л-ц, 63); 1065, въ Сетомль (т. ж., 66), в Сѣтомль (НЛСХС, 95), в Сетомль (XVI ст., ПСРЛ, XXII. Зп.-р. лет., 188), рыболовъ выяша из Стимля в Києвѣ дѣтище (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Ермолинск. лет., 22); 1067, в Сетомль (ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 36); 1065, из Сѣтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 176); 1036, в Сѣтомли (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 52); 1065, в Сѣтомль (т. ж., 58); 1036, в Сетомли (ПСРЛ, XXV, Моск. лет., св., 376); 1065, в Сѣтомлье (т. ж., 380); 1033, въ Ситомли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 80); 1065, изъ Сѣтомля (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 92); 1036, в Ситомле (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 114); 1065, в Сетомъ (т. ж., 121). Пор. 1434, ур. Сѣтомла (на Сѣтомль) побл. Новгорода Великого (ААЭ, I, 18).

Як від д.-р. сѣтъ «сіть» («місцевість, де рибалки розвішували сушити сіті»; Сементовский, Киев, 225). Імовірніше, від прасл. *sēt- «пести, зв'язувати»; основа гідроніма не має засвідчен. відповідника серед сл. апелятивів, проте, пор. словотвірні аналоги укр. діал. сухомл'а «худа, суха лодина», старомл'а «дрантя», сырмл'а «мокре місце» (Никончук, Листвин, 91) тощо. Докладніше див.: Железняк, Мов-во, 1983, 3, 25—30.

СѢЧЬНИЦА, р., в Галицьк. землі; можливо, суч. Січня л. Вишні п. Сяну п. Вісли, в нп.: Ганьковичі, Нагірне та ін. Мостиськ. р-ну Льв; Sieczna, Czajny potok (SG, I, 768; X, 496; XIV, 168; СГУ, 505); 1245, Ростиславъ же оумоливъ Оугорь... да выидеть. на Перемышль... и собра ю в Перемышль. Даниль же и Василко слышавше. посласта Лва млада соуца. и яко ни во бои емоу внити... бившимса имъ на рѣцѣ Сѣчници. одолъ Ростиславъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 797). Пор.: Siecza пр. Сікониці п. Січни (SG, X, 496); Сеча п. Стоходу п. Прип'яті (ОАІМ).

Іменник на -иц(А) від сѣчнага, прикметника від сѣча «росчистъ в лесу, где вырублен лес» (Срезневский, III, 903). Л. М.

СѢУРЛИИ, р., в Половецьк. полі; між рр. Сальницею й Каялі (Ук. ПСРЛ, II, 449); тепер не простежується; як у бас. р. Міуса; суч. Томацьк. р-н Зп (Отін, 36); 1185, Игорь... перебрѣде Донѣць и тако приида. ко Ссколоу... Отоуда поидоша к Салницѣ (Салници)... и... заоутра же... во обѣднее верема. оусрѣтоша полкы Половѣцькихъ... стоахоуть. на оной сторонѣ рѣкы. Сюурлиа... и яко быша к рѣцѣ ко Сюурлию. и выѣхаша ис Половѣцькихъ полковъ. стрѣлци... и тако поскочиша. Роусъ же бахоуть не переѣхалъ еще рѣкѣ Сюрлиа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638—640); мѣсто же лю [розрядка наша.— О. С.] на рѣцѣ Камлы (т. ж., 643), Сюурлія, Сюрлія (т. ж., 1846, 130), Сюурлій (Ук. ПСРЛ, II, 449). Вар.: Суугли (Кудряшов, 51, 57).

Похідні: сюурлийская (трагедія) (Рыбаков, Русск., 402).

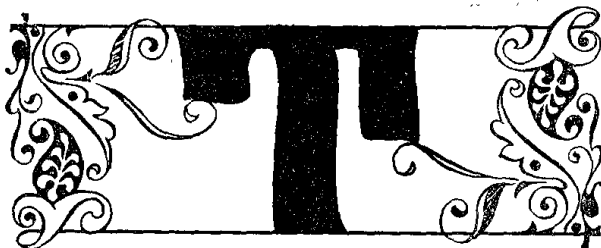
Як: 1. із *Сѣрьли від тюрк. су «вода, річка» + Єрель (див.), суч. Оріль л. Дніпра (КС, 1886, XIV, 663); 2. місце злиття (ріг, кут, «вугол») Орелі (кол. Єрель) з пр. Орількою, тобто преф. Сѣ- + *Єрьли (форма мн.); пор. Єрель его же Русь зоветь Ёголъ (Кудряшов, 96) і вар. Суугли (т. ж., 51, 57), де сѣ- означає «з'єднання, зближення» (Срезневский, III, 592), як у словах: сѣдеревъ «суміжно», сѣмежце «межа», сѣтокъ «злиття» тощо (т. ж., 596, 618, 630); 3. Сѣ- + Орля пр. Вовчої бас. Самари (Кудряшов, 53—54); 4. Сѣ- + Угольні — дві пр. Довжика бас. Сіверськ. Дінця (т. ж., 56—58); 5. від тюрк. *Сѣарлы (*Сѣарлы «повінь», «місце розгалуження річок» і под.) (т. ж., 64—69); 6. «Комарина річка» (?) (див. Отін, 35); 7. із тюрк. *Саурли (!), того ж походження, що й назва Са(в)урмогили; пор. тюрк. сау(и)р «згладжений горб округлої форми» (Отін, 36). О. С.

САНЬ, р., п. Вісли; укр.-польськ. порубіжжя, укр. Сян, рос. Сан, польськ. San (Stieberg, 172—174; Стрижак, Сян, 75—78); 1097, и побѣгоша Оугри. и мнози истопоша в Вагру. а друзи в Сану (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271), и побѣгоша Оугре. и мнози истопоша оу Вагру. друзи же въ Сану (в сяну). и бѣжаще возлѣ Санъ (сяна) оу гору (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); 1099, И побѣдиша Угры... а иніи истопоша во Вягру, а друзи... въ Сану (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16); 1152, Изславъ же приде на Санъ (сян).

рѣку... подь Перемышль. и *якоже* прибереде рѣку *Санъ* (*сян*) и ту пригна ему посоль (ПСРЛ, II, 1962, 447), к рѣци к *Санови* (т. ж., 447), и придоша к рѣцѣ к *Санови* (к *сянови*) (т. ж., 448), надь рѣкою надь *Саномъ* (*сяном*) (т. ж., 449); 1245, по *Саню* (*посягну*) (т. ж., 796); 1245, до рѣки Вислы. и *Саню* (т. ж., 802); 1283, переидоша. *Санъ* (*сян*) рѣкою... тоу же на *Саню* (*сяноу*) Володимеръ воротиса... назадъ (т. ж. 893); 1287, и доидоша рѣки. нарѣцаемаго *Сана* [*сяна*; переправлено: въ *Сана*.— Л. М.] (т. ж., 897); 1152, Изяславъ же приде на *Санъ* рѣку... и перебрѣдъ рѣку *Санъ*... къ рѣцѣ *Санови* (ПСРЛ, VII, 56); 1152, къ *Санови* (т. ж., 57); 1279, преидоша *Сянъ* и Вислу (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1350, пришедши до *Сану* реки на Подгорье всѣ крайни полские, межи *Саном* и Вислоу лежачие, вшир и вдоль звоевали (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Прил.: О плондрованю руского панства от литвы и поражицъ их, 213); 1387, на всѣ крайни полские, межи *Саном* и Вислоу рѣками (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 62); 1656, надь рѣкою *Саномъ* (Величко, I, 242); 1657, рѣки *сану* (т. ж., 274), *Сянъ* (Грабянка, 62, 68).

Похідні: *Сянокъ* (*Санокъ*), м. на р. *Сян* у Галицьк. землі, тепер у складі ПНР; 1150, король же прошедь Гору. и взѣ *Санокъ* (*сянок*) городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1202, во *Санюцѣ* (*сяноцѣ*; т. ж., 717); 1231, до *Санюка* (т. ж., 764), 1340, поиде на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышль, Галичъ, Ловичъ, *Санокъ*, Луковъ, Любачовъ, Трѣмбовлю и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 349); *Сянчюк* л. *Сяну* (Кордуба, 175); *сяноцькыи*, прикметник від *Сянок* (ССУМ, II, 412).

Як: 1. із **Sān-* з дуже відкрит. е чи (палатальн.) 'а або еа (Rozwadowski, 190), звідки *Санъ* і *Санъ*; 2. *Санъ* > *Санъ*, точніше *Сан* < *Сан-* з заміною с' > с (Stieber, 172—174); 3. з герм. *sen(a)* (Rozwadowski, Kılka, 54); 4. того ж походження, що й фрак. гідронім *San-dapnos* (Lehr-Spl., 171); 5. з іллір. **sān-* // **sēn-* (Трубачев, 202—203); 6. з і.-е. **snā* // **sēn(a)* // **sōp(a)*, пор.: рр. *Sanica*, *Sanna*, *Sop(i)a* бас. Вісли; *Sana* водозбору Драви (Боснія); *Sanp* у системі Сави (пд. Штірія); *San* у Курляндії; *Sena*, вп. в Адриатичне море (Умбрія) та ін. (Rozwadowski, Kılka, 54; Stieber, 172—174; Трубачев, 202; Стрижак, *Сян*, 75—78; Rieger, 146). Л. М.

ТАВРИАНИ, країна («страна»); пізи. *Таврида*, суч. *Крим*; б. д., *полунощныя* страны и запади[ыя]... Воспории. Мешти Деревы. Гарь-

мати (сармати) *Тавриани* (*таврилни*)... Словѣне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Тавриани* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), *Тавриани* (-ія) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261). У Г. Амартола *Ταυριανίς* (ПСРЛ, I, 1962, 3), *Тавриани* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172, 308; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 1), *Таврияни* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337); 988, Приємъ же Володымеръ... градъ Греческій Корсунъ (нынѣ же тамо *Кримъ*), и весь той островъ, глаголемый *Таврику* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1847. Густ. лет., 255); 1482, Махомет, царь турецкий, Кафу, або Феодосию, мѣсто... над морем Понтским в *Таврицѣ* [вар. *Таврице* — О. С.] лежачое, опановал (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтская, 91).

Споріднені: д.-гр. *Ταυρικῆ* «Таврика», суч. *Крим*; *ταυρικῆς* «таврійський»; *Ταυρο-πόλα* і *Ταυροπόλος* «поважана в Тавриці» або «та, що полове на биків» (епітет Артеміди) та ін. (Дворецкий, II, 1605), лат. *Taurica* (тега); *Таврика* (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450); ранньосередньовічне *Таврия* (рос. *Таврия*); *Таврида* (БЕ, 63, 452), звідси гот. *Дорос*, *Дори*; *Тавроскіфія* тощо. Вар. лексичні: д.-гр. *Χερρόννησος* (див. *Корсѣнь*), *Χερσόνησος* (Білецький, 38); тур. *Кирым*, крим.-тат. *Хирим*, італ. *Critea* (т. ж.); ст.-рос. *Крымъ* і *Крымъ* (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450), суч. рос. *Крым*, укр. *Крим*; пор. ще *Перекопська* орда «Крим» (Ук. ПСРЛ, II, 461).

Похідні: м. *Херсонес-Таврійський*; *Таврійська* (з рос. *Таврическая*) губ.; вул. *Таврическая* в м. Кам'яні-Дніпровській Зп, *тавроскіфи*, *скіфотаври* тощо.

Семаантичним способом від етноніма (катойконіма?) *Тавриани* з д.-гр. *Ταυριανίς* «мешканці Таврії». Пор.: *Сармати* (див.), *Печеньги* (див.), *Половци* (див.) тощо. В основі д.-гр. *Ταυροί*, *таври* «найдавніше з відомих племен у Тавриці»; огречений етнонім, тубільн. вар. якого точно не відомий (Лесков, 99); пор.; д.-гр. *ταβρος*,

лат. *taurus*, лит. *tauras*, д.-прус. *tauris* «тур» і топоніми з тією ж основою, що відбивають особливості бугруватої місцевості або круті береги водойм, напр., ур. *Турья*, *Туровье*, *Турская* (гірка), *Турья* (гора) у Новгородськ. землі, а також на тер. від Дніпра й до Одри (Подольская, 66). Корінь *-*tauros-* походить із Передн. Азії (Rudnicki, 67), де є гори *Тавр* і *Антитавр* (пор. також *Ліван* і *Антиліван*) (Ильинский А. Конспект географии всеобщей русской... — Воронеж, 1896, 12); від семіт. *tūr* «гора» (БЕ, 63, 467—468). *Таври* «горяни»? Як «Бики» чи «Ті, що обожнюють Бика» (Абаев В. И.— ВЯ, 1981, 2, 76) (?). О. С.

ТАТИНЬЦЬ, м., на п. б. Дніпра прибр. між рр. Россю й Сулою (Рыбаков, карта); тепер не простежується; як брід на Дніпрі (Максимович, II, 351) шлях тощо: 1187, Сдоумавъ... Слославъ. со... Рюрикомъ. понти на Половцѣ... повѣдахоуть бо имъ Половци. близъ на *Татинь-*

ци... на Днѣпрѣискомъ бродѣ... Володимерь же

Гльбови. приѣха к нимъ. ис Переяславльа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 652), Тятинци (т. ж.), Татинецъ (Ук. ПСРЛ, II, 645).

Іменник на -ьц(ь) від д.-р. татиньи «належний злодієві» (Срезневский, III, 926); пор.: рубль татин, татиньи «судове мито» (Кочин, 307). В основі д.-р. тать «злодій, грабіжник», звідки татьба «злодійство, грабіжництво»; татьбьнии «той, що стосується злодійства, грабіжництва» і т. ін. (т. ж., 926—928); як Татинецъ, або Татинський брід (?), у бас. Ворскли, пор. Гатинецъ (?), передм. м. Кобиляк (офіц. Кобеляки), що непереконливо. Семантично пор. З л о д і й с ь к и й ш л я х (З л о д ѣ й с к и й п у т ь) (Ляск., Русск., 51), проходив через Переяслав, уздовж л. б. Дніпра, перегинаючи нижні течії Сули, Псла, Ворскли й Орелі (Кудряшов, 136). О. С.

ТЕРЕБОВЛЬ, м. («городъ»), в Галицьк. землі; суч. м. Теребовля, райцентр Тр; 1097, роздалять Всеволодъ городы. Двду Володимерь. Ростиславичема Перемышль. Володареви Теребовль Василкови (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 257), и съде Василко Теребовли (теребовли) (т. ж., 267); 1144, иде к Теребовлю. и выиде противу имъ Володимерь... к Теребовлю (т. ж., 311); 1153, к Теребовлю (т. ж., 340); 1097, Теребовль (теребовль) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 231); 1153, к Теребовлю (теребовлю) (т. ж., 466); 1206, Теребовль (т. ж., 723); 1211, ошколо Теребовля (т. ж., 730); 1226, поиде король ко Теребовлю. и в за Теребовль (т. ж., 749); 1098, въ Теребовли (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 15); 1097, Теребовль (теребовль) (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 129); 1153, у Тереболя (т. ж., 197); 1097, в Тереблѣвѣ (теревлеовъ) (ПСРЛ, XXX. Владимирск. лет.-ц, 54); 1332, Теребовль (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1340, поиде на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышлю... Трембовлю и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 349), 1515, ку Теребовлю (т. ж., 367); 1496, под Теребовлим (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 290), XVI ст., Trebowla (SG, XII, 460); 1680, Терембовля (Самовидец, 151); 1682, под городъ Чертковъ и Трембовле (т. ж., 286); 1758—1765, in oppido Trembowla (АЮЗР, I, IV, 546); польськ. Trembowla, Trebowla (SG, XII, 460), укр. (фолькл.) Ой гой, гой-саса! Горѣвочка зъ Бучача, А килишокъ зъ Требовля: «Дай намъ, Боже, здоровля!» (Гол., Нар., III, II, 481).

Похідні: теребовельский, прикм.: 1386, теребовельский луннкъ, 1411, старосту теребовльско(г) (ССУМ, II, 428); 1440, Швидригайло... Лвовские и Трембовелькие волости побурил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Хр. Лит. и Жмойтск., 82); пор. нп Теребени, Теребино, Требово кол. Тверськ. губ.; Теребень кол. Калузьк. губ.; Теребынь, Теребуха кол. Смоленськ. губ. (Смолицкая, Некр., 87—88), Теребля Тячівськ. р-ну Зк; кол. Теребіж Монастирськ. р-ну Тр; Теребеж

Бродівськ. і Буськ. р-ну Лв; Теребище Корюківськ. р-ну Чрг; Теребовичі Ратнівськ. р-ну Вл; Trzebowisko кол. Жешувськ. пов. (SG, XII, 562); Trzeboszowice кол. Бжезінськ. пов. (т. ж.); Trebovle, Trebivlice в Чехії (Никонов, КТС, 415).

Як від: 1. д.-р. теребити, тереблю «розчищати» (Срезневский, III, 950); пор. в пн.-рос. говорах тѣреб «розчищена від чагарника під ниву земля», тереба «сіножать, луки», «болотяне, оточене лісом місце» (Фасмер, IV, 45); 2. менш імовірно від *terebovati «приносити жертву»; пор. д.-р. tereba «жертва» (Skulipa, St. SS, 152). Л. М.

ТЕРЕМЬНИЙ, двір («дворъ») у давн. Києві, поза «містом Володимира», найімовірніше, на пн.-сх. виступі Старокиївськ. гори (Толочко, 122), суч. садиби по Андріївськ. узвозу № 36—38 (Толочко, ДК, 26); 945, за стою Бцею надъ горою дворъ теремны бѣ бо ту теремъ камень (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), Ольга же повелѣ ископати яму велику и глубоку. на дворѣ теремьстѣмъ. внѣ града (т. ж., 56),

дворъ теремныи. и другии идеже є дворъ демесниковъ. за стою Бцею надъ горою. бѣ бо

ту теремъ камен... Ольга же повелѣ ископати яму... на дворѣ теремскомъ. внѣ города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), за святою Богородицею надъ горою дворъ теремный, бѣ бо ту теремъ камень (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283); 980, и постави

кумиры на холъму. внѣ двора теремна (ПСРЛ, II, 1962, 67); Володимерь... вышедъ въ дворъ теремныи отень (ПСРЛ, I, 1962, 78).

Прикметник на -ьн- від д.-р. теремъ. І. Ж. **ТЕРЕМЬЦЬ**, пос., пн. давн. Києва; суч. с. Теремці Чорнобильськ. р-ну Кв; 1150, Володимерко же ста оу Кыѣва оу термца (~ 1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 327), у Києва у теремьца (к., XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 48).

Демінутив на -ьц- від д.-р. теремъ «терем, палац»; пор.: укр. тѣрем «т. с.»; серб.-ц.-сл. трѣмъ, болг. трем. «ганок, світлиця» й под. (Фасмер, IV, 47). А. К.

ТЕСМЕНЬ, р., п. Дніпра; в Київськ. землі, суч. Тясмин Крв й Чрк; 1190, Стославъ сватомъ своимъ с Рюрикомъ... сдоумавша и идоста на лвы. по Днепру в лодьяхъ на оустья Тесмени (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 668); 1498, Тясмень (Акты ЗР, I, 178; 1552, АЮЗР, VII, I, 81; Филиппченко, 7; Прив., 166); 1536, Тесмень (КБЧ, 109; АЮЗР, VIII, V, 11); 1546, Tiasmeñ, (АЮЗР, VII, II, 372); 1565, Tiasmen (Ляск., ИКА, 7); 1589, Tiasmin (АЮЗР, V, I, 83); 1674, Тясминъ (Самовидец, 122; 1759, АЮЗР, I, II, 1; 1767, т. ж., III, 159; Фунд., 44; Похилевич, 643; 1888, МХГ, III, 1; Машт., Дн., 63; 1916, Дог., Д., 69); 1684, Tušmina (АЮЗР, III, II, 94), 1686, Тясмина (Величко, II, 569);

Полунин, 446; 1778, Нач., 8; Зуев, 226, 232); Tasmín (МИРК, № 1, 9, 43; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 7); Tasmena, Tazsmien, Tazsmín, Teszmin, Czyszsmien (МИРК, № 10, 11, 15, 36, 39, 42); Тясма (Русс., РТ, 128); 1751, Тасъминъ (АЮЗР, III, III, 607); 1763, Tašmína (АЮЗР, VI, I, 115; 1785, т. ж., II, 281); 1787, Tašmín Gołuj в с. Медведівка Чигиринськ. р-ну Чрк (АЮЗР, VI, II, 339; 1792, верхів'я, на межі Дикого поля; АЮЗР, V, I, 553); 1792, Tašmín Vližpu в Черкаськ. пов. (т. ж.), Тисма, Тисмень (Татищев, III, 303; IV, 313), 1778, Тясмина (Нач., 8), Тясма (Ист., Мат., I, 27; СШ, II, 354; Русс., РТ, 148), 1791, Тясмень, Тясъмьнь, Тясмень (Прив., 164), Тисмень (ИИЗК, 40), Тясъминь (Договори, 10), Тясмянь (КГВ, XXII, 1857, 146), Тясминка (СНМ Хрс., 43), Тясмин (СШ, II, 354; ОАІМ), 1907, Тясмень (ВЛД), Тясъмин (КРУ, 110); Тясмин (ОАІМ). Пор. р. Тесъ л. Костерівки п. Прип'яті п. Дніпра (Машт., Дн., 154).

Як: 1. старий тюркізм, споріднен. із гідронімом *Ташлік* (Трубачев, 211); 2. похідн. від і.-е. *tek'- // tok'- (Вержбовский, 29). Точ. нішим є зв'язок з і.-е. *tek^s- > сл. *teks- > tes- (Machek, 527) з характерн. для сл. мов варіантністю суф. -теп'- // -та- (Откупщиков, Из истории, 267) і спорідненістю з д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для зазначення межі», укр. діал. *тасма* «межа між посівами на полі» (Лисенко, 64) тощо. Від зниклого апелятива **тасъмьнь* «порубіжжя, межа»; пор.: д.-р. *тэмень*, укр. *узмінь*, рос. *сухмень*, а семантично — рр. *Рубіжна*, *Порубанець*, *Межівник* тощо. На системі численн. вар. впливало іншомовне середовище, зокрема тюрк. Докладніше див.: Железняк, Гідр. півн. поруб., 90—92. І. Ж.

ТЕТЕРЕВЪ, р., суч. *Тетерів* п. Дніпра; Жт і Кв; 1150, а що ти будеш на *Тетереви*. а ту к тобъ дружина твоя. вси приѣдутъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), а сами поидоша черес ночь къ Мичьску. и ту оусрѣтоша и дружина многое множество. иже съдахуть по *Тетереви*... князь Изаславъ же ѿтолъ перешедъ за *Тетеревъ* (т. ж., 413); 1257, вѣа Городокъ. и сѣмоць. и всѣ городы. сѣдашиа. за Татари Городеськы. и по *Тетереви* до Жедьчевьева (т. ж., 838), *Тетеревъ* (1159, Оп. КІПЛ, 170; реки *Тетерева*, 1629, АЮЗР, I, VI, 604; 1651, АЮЗР, III, IV, 549; 1697, Величко, I, 173, Машт. Дн., 42); 1458, *Тетеревъ* (ССУМ, II, 429), XV ст. Ciecierzew (Długosz, I, 131); 1570, Szecierew (АЮЗР, VII, III, 17); 1584, *Тетеревъ* (на[д] рекою *Тетеревою*; АКЖМУ, 138; Похил., УКР, 171); 1598, Teterow (Zr. dz., XXI, 22; 1765, АЮЗР, VII, III, 166); XVI ст., *Тетеровъ* (ж. р.; Похилевич, 138); 1593, Teterka (АЮЗР, VI, I, 226), Teterów (Rulik, ОРК, 50); *Тетерів* (КРУ, 88; 1962, МЕ).

Похідні: сс. *Тетерівка*, Житомирськ. р-ну й обл.; *Тетерівське* Іванківськ. р-ну Кв; рр. *Тетерівка* п. *Тетерева* п. Дніпра (сс. Жеребки, Іванопіль, Волосівка Чуднівськ. р-ну Жт); *Тетерівський Старик* пр. *Тетерева* п. Дніпра (побл. с. Сухолуччя Вишгородськ. р-ну Кв).

Як: 1. від назви птаха (пор.: прасл. *tetervъ, польськ. cietrzew «tetrao tetrix»; Lehr-Splawinski — RS, 1960, XXI, I, 16); 2. це відхиляється на тій основі, що в сл. мовах топоніми, похідні від назв птахів, тварин, рослини завжди мали суфіговану структуру. Вважається, що *Тетеревъ* тієї ж структури, що й *Танев*, *Нарев*, *Пельтев* (Никонов, КТС, 416). І. Ж.

ТИСМАНИЦА, м., в Галицьк. землі; суч. смт *Тісмениця* Івано-Франківськ. р-ну й обл., де, над р. Стримбою, д.-р. г-ще (Ратич, Древи., 58); 1144, на тоу же зиму вшедешю Володимироу в *Тисманицю* (*тисмяницю*) на лова. в то же веремѣ послашасѣ Галичане по Івана. по Ростиславича въ Звенигородъ и въведоша к собѣ в Галичь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 316); 1531, Петроло, воевода волоский, вторгнул з великим войском до Полши... Снятин, Коломьпо, *Тисменицу*, Отенью и иншие мѣстечка и волости аж до Галича звоевал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойск., 107); 1686, за *Тясменицею* (Величко, II, 597); 1758—1765, Dominicanorum Tušmienicensium, in oppido Tušmienica (АЮЗР, I, IV, 556—557).

Похідні: можливо, 1404, *Тисъменичаны* (ССУМ, II, 431), суч. с. *Тисменичани* Надвірнянськ. р-ну І.-Ф.; пор. р. *Тісмениця* п. *Бістриці-Тісменицької* п. Дністра, відома з XV ст. (СГУ, 565).

Як: 1. від і.-е. *teus- «тихий» (Rozwadowski, 300; Трубачев, 266—267; Роспонд, Стр., 74) за допомогою формантів -теп- та -іа; 2. нібито споріднена з гідронімом *Тесмень* (див.) бас. Дніпра (Соболевский О. И., рец. на: Маштаков П. Л. «Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного)» — ИОРЯС, XXIV, кн. I, 1919, 306), утвореним за допомогою суф. -теп- від д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для позначення межі» із загальною вихідною семантикою «порубіжжя, межа» (Железняк, Гідр. півн. поруб., 91), що сумнівно; 3. тюркізм: від таъ «камінь» (Трубачев, 211, 267). Л. М.

ТИХОМЛЪ, м., у Волинськ. землі; як с. *Тихомель* Острозьк. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 474), суч. с. *Тихомль* Білогірськ. р-ну Хм; 1152, Изаславъ... посла посадники своѣ въ городы... Володимиръ въ Бужескъ. въ Шюмескъ въ *Тихомль*. оу Выгошевѣ. оу Гноиницю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454) 1153, к *Тихомлю* (т. ж., 465); 1211, *Тихомль* и Перемиль (т. ж., 730); 1227, ѿтсудоу же поиде король... к *Тихомлю* и вѣа *Тихомль* (т. ж., 749).

Посесив на *-j(ь) від ім. **Тихомъ* з l-реп-theticum, характерн. для сх.-сл. топонімів. Пор. імена *Радом*, *Луком* і под. (Роспонд, Стр., 65; Agutaa, 48), Tich (Svoboda, 129), *Тихомир* (Веселовский, 318), р. *Тихомель* у с. Юрійове (офіц. Юр'єве) Путивльськ. р-ну См (СГУ, 565) та ін. А. К.

ТОВАРОВЪ, м., в Київськ. землі, побл. р. Рось (Неволин, 86-87); суч. с. *Межиріч* Канівськ. р-ну Чрк (Баранович, 223); 1190, Половци же слышавше. ажь Стославъ ехалъ в Киевъ.

и перебрѣвше^с Кюитоувдѣемъ и ѣхаша к Товаро^смоу. и бы вѣсть Глѣбови. Глѣбъ же заеха и оу Товарова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 672—673); 1494, имение Товарово (РИБ, XXVII, 527); 1552, Товарово (АЮЗР, VII, I, 100).

Вихідна форма поновлювалася як *Товарыи* (Неволин, 86—87), *Товарев* (Татищев, IV, 314), *Товаровъ* (Барс., 198). Від д.-р. *товаръ* «стан, військовий табір, обоз армії»; сюди ж *товарице* «місце стоянки табору, обозу»; *товарице* «товар, майно» (Кочин, 362), *товары* «табір, стан» (Білецький-Носенко, 354); ст.-рос. *таворы, товары* «шатра, палатки, табір, стан» (Даль, IV, 709). Див. ще: Нерознак, НДГ, 171. І. Ж.

ТРѢБЕЖЪ, р., л. Дніпра, в кол. Переяславськ. землі; суч. *Трубіж*; 988, И нача ставити городы [Володимерь] по Деснѣ. и по Востри. и по *Трубешеви* (*трубежеви*). и по Сулѣ. и по Стугнѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 992, Печенѣзи придоша... ѿ Сулы. Володимерь... срете и на *Трубеши* (*трубежи*)... кде нынѣ Переяславль (т. ж., 122); 1096, Половци стояху на оной сторонѣ *Трубежа* (струбеша)... Стополкъ... и Володимерь. вбрѣдоста в *Трубежъ* (*трубешъ*) (т. ж., 231), *Трубѣша* (*троубиша*)... и *Трубѣшь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221—222); 1149, по *Троубежо* [прим. видавців: «Букву ж написано... по вишкрѣбленому». — О. С.]... ѿб оноу стороною *Троубеша* [«Букву ш переправлено на ж». — О. С.] за звѣринцемъ... верхъ города по *Троубешю*... за *Трубешъ* (*троубешъ*) [«Букву ш перероблено в ж»] ... за *Трубеше* (*троубешъ*; т. ж., 379—381); 988, по *Трубешевѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 259), по *Требезю* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14), по *Трубѣжю* (т. ж., 117); б. д., по *Трубежю*; 1096, к... *Трубѣжу* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 15—16), по *Трубежи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 16); 993, на *Трубежи* (т. ж., 366), б. д., по *Трубежеви* (*трубежеві*) (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 30); 990, по *Трубежу* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 58), 993, на *Троубежоу* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 40), к *Трубежу* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 173), на *Трубѣжи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 215), на *Троубежъ* (т. ж., 314); 988, по *Трубеши* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 258); 993, на *Трубешъ* (т. ж., 259); 1096, за *Трубешъ* (т. ж., 281); 1502 (можливо), Орда дей кочюеть по *Турпачѣ* да и по Сулѣ (СИРИО, XVI, 419); 1619, надъ... *Трубешомъ* (Очерки, 23), XVII—XVIII ст., *Trubicz, Trubiecz, Trubiec*; 1760, *Трубечъ*; б. д. *Trubiezs, Trupies* (СГУ, 573); суч. рос. *Трубеж* (*Трубѣж*; Никонов, КТС, 425); укр. *Труб'іжъ*, діал. *Труб'іж*. Ін. вар.: *Десна* (?), *Трубайло* (СГУ, 573); останній, з XVIII ст., стосовно заболочен. верхів'я р.

Похідні: с. *Трубайлівка* Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж.); вул. *Трубівка* в м. Києві; можливо, х. *Трубе(ж)щина* в кол. Пирятинськ. пов. Полтавськ. губ. (ПГ, 174); звідси (перенесення) рр. *Трубеж* (з пр. *Либедь*) пр. Оки в р-ни кол. Переяславля-Рязанського, суч. Стара Рязань (пор. у тому ж бас. і р. *Трубежница*) (Смолицкая, Ока, 212) і пр. Плещеево оз. попл. м. Переславля-Залеського Ярославської обл. (Семенов, V, 228) РРФСР; пор. ще ін. *Трубежі*: 1. л. Жечі в бас. Сожу; 2. л. Туросни в тому ж бас.; 3. п. Снову п. Десни (ТТ, 180—181); 4. п. Пслаз пр. *Рубежъ!* (Машт. Дн., 65) [*< *Трѣбежъ?*] та ін.

Як: 1. із **Дрѣбежъ*; пор. чес. *drúbez* (помилк. «*drúbez*») («домашня» птиця» (Югов, 212—213); 2. від д.-р. *трѣбити, трѣбло*, мовляв, у давнину тут під час полювання *трубили* в мисливські роги (Стороженко, Оч., 202) чи робили «трубіж» — *трубили* під час воен «на знак перемоги або при відбої» (Янко, 150—151); 3. від **tr-Qb-*, як *голдѣ* від **gol-Qb-* і рос. *отруб* від **o-tr-Qb-* (із тим же коренем, що й у слові *терти, тру*) (Moszyński, PZ, 180—181); 4. від *трѣба* (ТТ, 221) у зв'язку з археологічними слідами кол. будівництва в дол. *Трубежа*, «колосальної» водойми (ЛВП, 32); пор. ще: *Трубай* (від **Трѣба*, як *Удай* від *Уда?*) пр. *Трубежа* (Арандаренко, III, 360); 5. від **TrQb-beg-* (І. С. Варченко. — Рец.); пор. ще рр. *Труба* л. Дніпра на Могильовщині БРСР і *Біж*, вона ж *Бѣжъ, Бежъ, Бижъ*, *Вісз* п. Терну в бас. Сули л. Дніпра; Машт., Дн., 34, 58), «той, що біжить трубою», де *трѣба* — «специфічне русло річки або струмка» (Пособ., 13); пор. ще: рр. *Любежъ* у кол. Київськ. губ., *Радубежъ* Курськ. губ., *Шарбешъ* пр. Случі в бас. Прип'яті, оз. *Себезь* Вітебськ. губ., тощо (Соболевский, РСЭ, 268—269). Залишилися поза увагою дослідників структурно-семантичні мотиви ускладнення назви (*Трубежа* — *Струбеша*) та її усічення (пор. *Рубіж* пр. *Трубежа* в бас. Псла). О. С.

ТРЪПОЛЬ, м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. с. *Трипілля* Обухівськ. р-ну Кв, побудоване вел. кн. Володимиром Святославичем 996 р. (Києвск. синопс., 69); 1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ. къ *Треполю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 219), [и] минуше *Треполь* проидоша валъ (т. ж., 220), оу *Тръполѣ* (т. ж., 221—222); 1136, шедши... Слговичи с Половци. вѣаша *Треполь* (т. ж., 304); 1205, приехаша во *Треполь* (т. ж., 420); 1207, и перебрѣдишасѣ противу городу *Треполю* (т. ж., 429); 1093, и поиде... къ *Тръполю* и приидоша ко Стугнѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 210); 1136, почаша воевати. ѿ *Тръпола*. около Красна (т. ж., 299); 1151, поидоша къ *Треполю*. и пришедше ко *Треполю*... поидоша ѿ *Трепола* Киевоу (т. ж., 427), Гюрги же перебѣже Днѣпръ оу *Трепола* (т. ж., 440); 1161, въ *Треполи* (т. ж., 514); 1162, Ростиславъ же дасть ему *Тръполь* (т. ж., 521); 1163, за *Тръполь* да ему Каневъ (т. ж., 521); 1169, поиде съ *Трепола* Вышегороду (т. ж., 533); 1172, Мьстиславъ...

поиде к *Треполю* (т. ж., 548); 1174, выгнаша... ис *Трѣпола* (т. ж., 572); 1177, поидоша. к городу. ко *Трѣполю* (т. ж., 604); 1179, вышедшо Стославоу ис Києва. ниже *Трѣпола* стоящо (т. ж., 613); 1180, нзо *Трѣпола* (т. ж., 621); 1185, оу *Трепола* (т. ж., 646); 1193, посла въ *Треполь* (т. ж., 677); 1195, Всеволодь бо просаше оу него. Торцького *Трепола* Корьсоуна Богоуславла. Канева (т. ж., 683), и даль Рюрикъ Всеволодоу .ѣ. городвъ Торцькыи Корсоунъ. Бѣоуславль. *Треполь*. Каневъ (т. ж., 685); 1093, побѣдиша Половчи Святопѣлка и Мьстислава иа *Трѣполи* (НЛ, I, 18), минуше *Треполь* проидоша валъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), Святополкъ же вѣбже во *Треполь* (т. ж., 7); 1136, Олговичи же посемъ шедше съ Половци взяша *Треполь* (т. ж., 30); 1160, бывшу же ему во *Треполи* (т. ж., 74); 1162, *Треполь*, и иныи 4 городы... ко *Треполю* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ города Мстиславу, Торцьскыи Бѣльгородъ, а за *Треполь* да ему Каневъ (т. ж., 77); 1169, изъ *Треполя* Вышегороду (т. ж., 80); 1196, просяше у него Трѣческаго, *Треполя*, Корсуня, Бѣоуславля, Канева... 5 градвъ, Торцьскый, Корсунь, Бѣоуславль, *Треполь*, Канев (т. ж., 103); 1203, И придоша во *Треполь* Рюрикъ и Романъ (т. ж., 108); 1207, и перебродишася *Треполю* (т. ж., 114), *Треполь* (т. ж., 240), б. д., *Треполь* на Днепрѣ (НЛ, I, 475); 1136, Олговици с Половци взяша *Трѣполь* и Халѣпъ (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 148), *Треполь* на Днѣпрѣ (ПСРЛ, IV, 1929, I, II. Новгородск. 4-я лет., 623); *Триполь* («ниже Триполя»; Киевск. синопс., 21); XVII ст., Тгурол (Карта Л. Боплана — Ляск., 25); 1686, *Триполье* (АЮЗР, VII, I, 541), 1764, *Триполле* (АКБМ, 61); 1785, *Три поля* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5), 1923—1927, *Комсомолля* (1977, Анк.).

Похідні: 1177, *Трѣполѣць* (ПСРЛ, II, 1962, 604); 1567, *Трипольскый* (гостинець) між Києвом і *Трипіллям* (Максимович, II, 244, графіку модернізовано); дорога *Трипільська* в с. Долина Обухівськ. р-ну Кв; 1977, дорога *Стара Трипільська* в смт Обухів Кв; 1974, *Трипільскый* шлях по бл. с. Піщана Білоцерківськ. р-ну Кв, він з'єднував Білу Церкву з *Трипіллям* (Анк.).

Як: 1. сл. назва (Тихомиров, 301) з числівником *три* в 1-й ч. (пор. словен. Triglav) + *поле* — в 2-й — межова функція; пор. польськ. Szepino (Роспанд, Стр., 53); 2. в зв'язку з релігійн. віруваннями: пор. давній польськ. язичницьк. бог Trzy, тобто «Трояк» або «Трибог» (Фаминцын, 140) і відом. храм бога *Триглава* в Шетнін (Винокур, 142); 3. занесення з Близьк. Сходу; пор. *Тріполи* (ГУУМЗ, 3). I. Ж.

ТѣМАШЬ, м., в Київськ. землі, на р. Стугні (Древности, 1876, VI, 44); як: 1. по бл. кол. с. Ханбикова, при бл., за 5 км від м. Василькова (Андріяшев, 45); 2. на місці суч. с. *Томашівка* Фастівськ. р-ну Кв (Карамзин, II, прим., 198; Неволин, 88—89); 3. суч. с. Барахти Васильківськ. р-ну Кв, де є кут *Тимошівка* (Андрієвський — КС, 1882, 9, с. 443); 4. г-ще по бл. с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв

(Раппопорт, 173); 1150, Изаславъ... поиде ꙗз Звенигорода къ *Тумацю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 400), оу *Тумаща* (т. ж., 418); 1170, в *Тумащи* (т. ж., 539); 1150, оу *Тумаща* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 327), и у *Тумаща* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48), и срѣте и у *Тумаща*, и стаща о рѣцѣ Стугнѣ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 37), у *Тумаща*... о рѣцѣ Стугни (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113), у *Тумаща* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48). Пор. с *Тумин* (ѣ) (Памятники, IV, II, 183) суч. Локачинськ. р-ну Вл.

Назва темна; пор.: укр. *тум* «домашня тварина поліпшен. породи»: «Се не простий, а *тум*. Це кращої породи» (Білецький-Носенко, 358), *тумя* «людина, що походить від помісі тат. й «руської» крові, а, можливо, лише така, що народилася в Криму»; «помісь птахів і тварин»; «покруч»; «ненадійний, підступний, зрадник» (про людину); «неповна розуму, придуркуватий» (Потебня — РФВ, 1879, II, 243), «похмура, мовчазна людина» (Гринченко, IV, 294), укр. діал. *тумак* «висохле почорніле яйце» (Лисенко, 217), рос. діал. *тума* «частина поселення»; «не корінний козак» (СРДГ, III, 164); пор. 1601, Дружинка *Тумаць* (Тушиков, 460). I. Ж.

ТѣРИЙСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Ковельськ. пов. Волинськ. губ. на р. *Тур'ї* (Барс., 202); суч. смт *Турійськ*, райцентр Вл; 1097, а Лазарь и Василь воротистася *Туришску*. и слышаша людєе яко *Туришскы* суть. кликнуша людєе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 268); 1205, Литва же и Атьвѣзъ. воеваху и повоева же *Тоурискъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 721); 1254, Миндог... воева около *Тоурьска* (т. ж., 819); 1098, воростяся *Турбиску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 22), и слышаша людєе, яко *Турійскы* суть, кликнуша на Давыда (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

Релятив на -ськ- від контактн. гідроніма *Тѣрика* (Роспанд, Стр., 43). А. К.

ТѣРОВА, божниця, на Подолі, в давн. Києві (Тихомиров, 194), на місці пізн. ц. Бориса і Гліба (Петров, 163), суч. вул. Борисоглібська № 11 (Толочко, 135); як: 1. 1-ша ц., збудована вел. кн. Володимиром Святославичем (Фундуклей, Обзор., 7); 2. по бл. гирла р. Почайни й Хрещатицького дж. (Максимович, II, 64—70); 3. на місці пам'ятника хрещення Русі (Семетовський, КД, 54); 1146, і паки скоупишася. вси Киане. оу *Тоуровы* божницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 321), у *Туровы* божниці (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31).

Пор.: руч. *Турівський*, він же: *Турець* (ПСУ; Голубин, карта), *Туровський* (Макс., Киев, 24), що витікав (1854 р.) з оз. Чернече і вп. у затоку Дніпра нижче гирла Почайни (ПСУ); 1539, дол. *Турець* у кол. Плоскій ч. м. Києва (АЮЗР, I, IV, 29); 1800, оз. *Турець* на пн. околиці Києва (АКГ); оз. *Турець* (1857, по бл. Дніпра й р. Бистриці; Обухівськ. р-н Кв; ЦДІАК, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 185), яр *Турова* долина (1803, по бл. с. Крюківщина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; ЦДІАК, ф. 492,

оп. 34, од. зб. 310), як (1980 р.) ур. *Туро́ва Долина* (МЕ).

Пояснювали як: 1. ц. святого мученика *Тѣр(ов)а*, або Федора *Тирона* (Самойлов, 25; Сементовский, КД, 54); 2. від імені першого канонізованого мученика на Русі варяга *Тура* (Шахматов — ИОРЯС, 1907, IX, 261—264); 3. від імені цього ж варяга *Тудор* (у пізніх джерелах він *Федір*) (Марков, 437); 4. ц. побудована на місці якогось *Тѣрового* капища чи якимось *Тоуромъ* (Петров, 177), пор.: 980, антропонім *Тѣръ* (Ук. ПСРЛ, II, 318); 1495, Федко *Туръ* (Тупиков, 461); 5. від особового ім. *Тѣръ*, будівника або власника цієї ц., звідки ур. *Турово* (Тихомиров, 15, 309); 6. від назви тварини (Тихомиров, 15, 306; Шарлемань, 9); 7. пов'язана з діяльністю купців *Туровської* землі, двір яких міг міститися pobl. подільськ. *Торговища* (Толочко, ДК, 84). Імовірноше, посесив на *-ов(ъ)*, від *Тѣръ*, ім. язичницьк. бога сонця й родючості *Тѣра* на місці кол. капища (Фаминцын, 148); пор.: *Туро́ва* могила в кол. с. Рижівка Уманськ. пов. Чрк, pobl. якої знаходили кості й цілі скелети *тура* (Фундуклей, ОКГ, 107); капище *Турово* на горі над Галицьким оз. (Фаминцын, 236), а також згадки про поклоніння *Турові* як залишок язичницьк. культу (Києвск. синопс., 50). Пор. ще підкладання *турячих* рогів під зруб будинку (Гупало, 27) та ін., що дозволяє зупинитися на цій версії (Іванов, Топоров, Исслед., 170). І. Ж.

ТѢРОВѢ, с., в Курськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 488); можливо, суч. с. *Тѣрове* Семенівськ. р-ну Чрк; 1283, начаша бесурмене вазати головы боарьскыя... и поидоша отъ Ворогла, и пришедше в село *Туровъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481); 1160, воева Георгии. *Юрославичь* ис *Туро́ва* къ Путивлю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505).

Посесив на *-ов-* від д.-р. особового ім. *Тѣръ*. Див. *Тѣрова*, божниця. А. К.

ТѢЛЪМАЧЬ, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Тѣлмач*, райцентр І.-Ф.; 1213; Даниль же изиде... из града [Галича.— Л. М.] и быша прѣтивоу *Толмачю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734); 1398, на своємъ селѣ на *толъмачи* (ССУМ, II, 436); 1758—1765, *Tłumacz* (АЮЗР, I, IV, 552), польськ. *Tłumacz* (Гол., 316).

Похідні: р. *Тѣлмач* п. Дністра в м. *Тѣлмач* (СГУ, 566); р. *Тлмач* л. Пруту в с. *Товмáч* Коломийськ. р-ну І.-Ф. Пор. с *Товмáч* Кам'янсько-Бузьк. р-ну Льв, Шполянськ. р-ну Чрк; р., п. Великої Висі л. Синохи л. Пд. Бугу (СГУ, 567); тоня *Товмáчка* на Дністрианськ. лимані й под.

Від д.-р. *тѣл(ъ)мачь* «перекладач» (Срезневский, III, 1046), можливо, через антропонімічну стадію. Як від тюрк. етноніма *Толмаç* реконструйованого на основі *Талмат*, поданого у Константина Багрянородного (Фасмер, IV, 72); однак, пор.: «*толмачи* — це тільки домисел... що ґрунтується на неймовірних припущеннях» (Попов, О возможности, 126). Неприйнятним є також *Tłumacz* із рос. *толмач* «чайка» (Staszewski, 436). Л. М.

ТѢМѢТОРОКАНЬ, м., на *Тамáньск.* п-ві й д.-р. земля обабіч суч. Керченськ. прот. (кол. Боспор-Кімерійський) Крм; як: 1. у кол. Чернігівськ. губ.; 2. в р-ні м. Муром; 3. біля кол. Корокондами; 4. pobl. Перекопу; 5. бл. гирла Дону; 6. у бас. Ворскли; 7. бл. м. Фанагорії, суч. *Тамáнь* (!) (Козловский, 58); 8. в р-ні Астрахані; 9. в околиці Скадовська (Новицький, Лукомор'я, 2, 37); 10. кол. (VI ст. до н. е.) Гермонасса (суч. *Тамáньська* станиця) (Гайдукевич, 206); 11. кол. *Samkrz*, р-н (!) суч. Керчі (Фасмер, IV, 66) та ін.; 988 (штучно; Насонов, 232), Володимерь... посади Вышеслава в Новѣгородѣ.

а Изаслава Полотьскѣ. а Стополка Туровѣ. а Юрослава Ростовѣ... старѣшему. Вышеславу Новѣгородѣ. посадища Юрослава Новѣгородѣ.

а Бориса Ростовѣ. а Глѣба Муромѣ. Стослава Деревѣхъ. Всеволода Володимери. Мьстива *Тмуторокани* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121), Мстислава *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 52); 1022, Мстиславу суцю *Тмутороканю*. поиде на Касогы... и пришедь *Тьмutoroкaню*. заложи цркъвь стѣяа Бѣа (т. ж., 1962, 146—147), *Тмутороканю* (т. ж., 1846, 63), *Тьмutoroкани* (т. ж., 1962, 147), *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 63); 1024, приде Мьстиславъ ис *Тьмutoroкaнѣ*. Кыеву (т. ж., 1962, 147), *Тьмutoroкaнѣ* (т. ж., 1846, 63); 1064, Бѣжа Ростиславъ *Тьмutoroкaню*...

Стославъ же пришедь *Тьмutoroкaню*... Ростиславъ же сѣде *Тьмutoroкани* (т. ж., 1962, 163), Ростиславъ... выгна Глѣба изъ *Тьмutoroкaнѣ* (т. ж., 1846, 70); 1077, сѣде Борнсъ *Уерниговѣ*... **Бѣжа ТѢМѢТОРОКАНЮ К РОМАНОВИ** (т. ж., 199);

1078, Бѣже Олѣгъ (снѣ) Стославъ. *Тьмutoroкaню*. ѿ Всеволода (т. ж.); *Тьмutoroкaню* (т. ж., 1846, 85); 1079, Всеволодъ же посади посадника Ратибора *Тьмutoroкани* (т. ж., 1962, 204); 1081, И придоста *Тьмutoroкaню*. и иста Ратибора. и сѣдоста *Тьмutoroкани* (т. ж., 204); 1083, Приде Олѣгъ изъ Грекъ. *Тьмutoroкaню*... и сѣде *Тьмutoroкани*. [и] исѣче Козары (т. ж., 205); 1094, Приде Олѣгъ с Половци ис *Тьмutoroкaнѣ*. [и] приде Чернигову (т. ж., 226), *Тьмutoroкaнѣ* (т. ж., 1848, 96); 988, 1022, 1065, 1066, въ *Тьмutoroкaнѣ*, -и (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106, 134, 154, 155); 1022, 1064, 1065, к(ъ) *Т(ь)мutoroкaню* (т. ж., 134, 152, 153); 1024, 1064, ис (изъ) *Т(ь)мutoroкaнѣ* (т. ж., 134—135, 152); 1077, бѣжа... *Тьмutoroкaню* (т. ж., 190), *Тьмutoroкaню* (т. ж., 193); 1083, сѣде *Тьмutoroкани* (т. ж.); 1094, ис *Тьмutoroкaнѣ* (т. ж., 216); 1063, Бѣжа Ростиславъ во *Тьмutoroкани*... выгна Глѣба изъ *Тьмutoroкани* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 334); 1066, Ростиславу суцю *Тьмutoroкани* (т. ж., 335); 1078, Бѣжа Олѣгъ... *Тьмutoroкaню* (т. ж., 2); 1079, Всеволодъ... посади... Ратибора *Тьмutoroкaню* (т. ж., 3); 1083, Приде изъ Грекъ Олѣгъ *Тьмutoroкaню*... и сѣде *Тьмutoroкани* (т. ж.); 1094, приде Олѣгъ с Половци изо *Тьмutoroкaнѣ* къ Чернигову (т. ж., 7); 980, Владымеръ раздѣли Рускую землю на 12 княженей, сыномъ своимъ двенадцатьмь... на великомъ княженіи Новгородскомъ

старѣйшого сына своего Вышеслава, въ Полоцку Изяслава, Святополка в Туровѣ, умершу же Вышеславу въ Новгородѣ посади тамо Ярослава вмѣсто него, Бориса же въ Ростовѣ, а Глѣба въ Муромѣ, Святослава въ Деревѣхъ, Всеволода въ Володымери Мстислава въ *Тмуторокани*. Станислава въ Смоленску, Судислава въ Плесковѣ си есть въ Псковѣ, Позвида въ Волюню (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259); 1022, во *Тмуторокани* (т. ж., 270); 1078, ко *Тмуторокани* (т. ж., 275); 1083, ко *Тмутороканю* (т. ж., 276), къ *Тмутороканю* (т. ж., 282); 1079, въ *Тмуторокани* (т. ж., 276); б. д., в *Турокани* (т. с., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц; 55); 1066, в *Тматорокани* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22). Ін. вар.: черкеськ. Таматаркан (Фасмер, IV, 65); адиг. *Тамтаракай* (за переказами, в XI ст. кн. Ідар, зібравши воїнів — представників різних адиг. племен, пішов на *Тамтаракай*) (Козловский, 64), гр. (X ст.) то *Там'атараса* (Константин Багрянородний), та *М'атарха*; італ. *Maigisa*, *Maiercha* (Менгес, 151), тюрк. *Тапан* (т. ж.), *Таматарака* (Никольский, 6); араб. *Матраха* (Аль-Ідрісі), угор. *Матріка* (Юліан); ін.: 1333, *Матрига*; XIV—XV ст., італ. *Матрага*, *Матрега* (Козловский, 61, 70). Пор. ін.: А се Кієвскыи гради: ..Вышегородъ, Милославици, *Тмуторокань*, Острѣцьскыи на Деснѣ, Черниговъ... (НЛСХС, 447).

Похідні: 1094, Олегъ Святославичъ Стародубскій и *Тмутороканскій* (ПСРЛ, II, 1843, 279); див... велить послушати земли незнаемъ, Влзьѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и Корсуню, и тебѣ *Тьмутороканьскыи* блъванъ (Сл. СОПИ, V, 254); 1912, *Тмутараканскій* пов. (Скальковский, Хр., 186), *Тмутороканскій* проливъ, суч. *Кѣрченська* прот. (Смирнов, VI, 173), о-в XI ст. (Козловский, 65); *Тмутараканскій* камень 1068 р. (на ньому текст: **ВЪ ЛѢТО.**

/s. **Ф. О. њ** ІНДІ[КТА]њ ГЛѢБЪ КНАЗЬ МЪРНІАњ МО[РЕ] / ПО ЛЕДѢ Ѡ ТЪМЪТОРОКАНА ДО КЪРЧЕКА/

І. Н. Д. СЛЖЕ(НЪ); див. Мединцева, 9); *Тмутараканьська Русь* тощо. Пор. ще: *Таматархия* — країна від м. Керчі до р. Кури (Козловский, 58); б. д., «А се грады Кієвскіє... Вышегородъ, Милославиць, *Тмуторокань*, Острѣцьскыи на Деснѣ, Черниговъ» (ПСРЛ, VII, 240).

Як від: 1. (нар.-етимол.) д.-р. апелатива *тараканъ* «тарган»; пор. літоп. «Сверчок *тму таракан* победил»; кн. Ігор Олегович, тісно пов'язаний із *Тмутараканню*, називав «сверчком» кн. Изяслава (Рыбаков, Русск., 325); 2. ім. половецьк. кн. *Темуртархана* (Смирнов, V, 151); 3. **Тъмѣторкань* тюрк. *tamantarkan* «певний сан»; д.-р. посесив на -**ю-** (Фасмер, IV, 65), 4. д.-тюрк. *Tamantarkan* (менш імовірно; всупереч Маркварту: інакше мав би бути наявним -г-; пор. *тамга* — *тамбжня*); 5. тюрк. **Тепіртаган* (ризиковано); 6. араб. *matrah* (неймовірно) (Фасмер, IV, 66); 7. тюрк. **Тупан-Таган* (хибно) (Менгес, 156); 8. назви м. *Тапан-Таган* «місто Таман-тархана» (т. ж., 155), виникл. на нар.-етимол. основі із с.-гр. *Там'атарха*, похідн. від назви певн. сорту риби, котру засолювали (*εταρχεύεο*) там (т. ж.), О. С.

ТЪРЧЬСКАЯ, волость, у Київськ. землі; 1169, Володиміру къ своеи волости *Торцьскыи*. съ всимъ Поросьемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533).

Релятив на -**ьск-** від д.-р. етноніма *Търци*. I. Ж.

ТЪРЧЬСКИЙ, мм.: I. в Київськ. землі на р. Рось, прибіл. на р. Горохуватці л. Росі п. Дніпра (Насонов, карта, 64—65), між сс. Шарки й Ольшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (Рыбаков, Торчск, 243; Толочко, ККЗ, 152). Як: 1. попл. Гюргева (Тихомиров, 303); 2. на місці суч. с. *Торчиця* Ставищенськ. р-ну Кв, на р. *Торчі* пр. Росі (Соловьев—ОЗ, 1851, 79, № 11—12, 6; Барсов, 120; Grab., 79—81; Орлов, 192; Роспонд, Miscellanea, 29); 3. бл. смт Стеблів Корсунь-Шевченківського р-ну Чрк (Фундуклей, ОКГ, 120); 4. м. Корсунь або Біла Церква (Татищев, I, 249; II, 349), 5. г-ще *Торч* на Стугні попл. с. Старі Безрадичі Обухівськ. р-ну Кв, де селили *торків* (Андр., ЛЮ, 5; Андріяшев, 51); 6. с. Старі Безрадичі Обухівськ. р-ну Кв (КГВ, 1863, № 33, 34). Первинно заселено *торками* (Києвск. синопс., 71). Вважається, що в літописі з 1093 р. по 1161 р. згадується одне м., а з 1161 до 1234 р.— ін. (Андр., ЛЮ, 8—9, вин. 2; Андріяшев, 51), останнє є суч. м. *Кагарлік* Кв (Андр., ЛЮ, 11); 1093, и придоша Половци

мнози. и оступиша *Торцискыи* гра (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 218), к *Торцькому* (т. ж., 221, 222); 1096, на *Торчскыи* городъ (т. ж., 249); 1177, ис *Торцькаго* (т. ж., 390), 1207, к *Торцьскому* (т. ж., 429); 1093, *Торцьскыи* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 209), к *Торочьскому* (т. ж., 211), Половцемъ же осѣдаше *Торочьскыи*. противѣщем же сѧ *Торочкомъ*... Половци оузъвратишасѧ к *Торочкому* (т. ж., 212), к *Торчьскому* (т. ж., 215), 1161,

а Андрѣви ѣха къ *Торчьскому* и къ Берендѣемъ и к *Торчкомъ* (т. ж., 516); 1162, Рюрикъ поиде ис *Торцьского* (т. ж., 517), 1163, Ростиславъ... възврати всѣ города Мьстиславу *Торьскыи* и Бѣлгородъ (т. ж., 521), 1174, Михалько же ис *Торцького* самъ не иде въ Кієвъ (т. ж., 570), онъ... пусти Володымира. къ Михалькови въ *Торцькыи* ... поидоша Ростиславъчи на Михалька къ *Торцькому*... Михалко бо вохвоти къ *Торцькому* Переяславль (т. ж., 571), 1177, Половци... приѣхавше к *Торцькому* (т. ж., 605); 1188, Рюрикъ же да емоу *Торцькыи* (т. ж., 662); 1190, и слышавше Ростислава Рюриковича в *Торьскомъ*... Рюрикъ... сна своего Ростислава оставѧ в *Торцькомъ* (т. ж., 669), сдоумаша. лѣпшии моужии. в Черныхъ Клобоучехъ. и приѣхаша в *Торцькыи* к Ростиславу. Рюриковичю (т. ж., 670), Ростиславъ же прѣха в *Торцькыи* (т. ж., 672); 1193, от Чернобыла в *Торцькыи* (т. ж., 677), в *Торьскыи* (т. ж., 678); 1195, Всеволодъ бо просѧше оу него. *Торцького* Трепола Корьсоуна. Бѣгѣуславла. Канева (т. ж., 683), и далъ Рюрикъ Всеволодоу. ѣ. городѣвъ *Торцькыи* Корсоунъ. Бѣгѣуславъ. Треполь. Ка-

невъ (т. ж., 685); 1226, Мьстиславъ... вѣа По-
низье. Ѡтоуду иде к *Торцькому* (т. ж., 750);
1231, Даниль жъ из Роуской землѣ. вѣа собѣ
часть. *Торцький* городъ (т. ж., 766); 1234, воемъ.

многимъ Половецкимъ. оу *Торьского*. бы сѣча
люта (т. ж., 773); 1160, къ *Торцькому* къ Берен-
дѣмъ и къ *Торкомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII,
Воскр. лет., 74); 1161, Давыдъ же Ростисла-
вичъ... иде въ *Торцькій* (т. ж., 76); 1163, *Торць-*
скы и Бѣлгородъ (т. ж., 77); 1169, *Торцьскый* со
всѣмъ Поросемъ (т. ж., 80); 1195, просяше...
Трѣческаго, Треполя, Корсуня, Богуславля,
Канева... 5 градовъ, *Торцьскый*, Корсунь, Бо-
гуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103); 1093,
Торческый градъ (т. ж., 6), къ *Торцьску*... По-
ловцемъ же отступившимъ *Торцьскъ*, противя-
щемъжеся *Торкомъ* (т. ж. 7); 1207, къ *Торць-*
скому (т. ж., 114); 1220, иде на Галичъ Мстиславъ
Романовичъ изъ Кіева, и Мстиславъ же Мстис-
лавичъ изъ *Торческаго* (т. ж., 128); 1093, Полов-
ци... взяша *Торческъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ,
XIII. Патриарш. лет., 25); 1160, к *Торцькому*
и Беренднемъ и *Торкомъ* (т. ж., 44); 1163, гра-
ды... *Торческъ* и Бѣлградъ (т. ж., 45—46);
1196, А просяше *Торцьского* (т. ж., 56); 1207,
к *Торцькому* (т. ж., 61); 1093, Половци взяша
градъ *Торческый* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, Новго-
родская 4-я лет., 136), *Торческъ* (Киевск. сн-
нопс., 76).

Похідні: 1190, *Стославъ на Кондоувдыа*
Торцького кнѣза (ПСРЛ, II, 1962, 668). Пор.:
рр. *Торч* — вона ж: *Торчикъ*, *Torgczak* (Ляск.,
ИКА, 22), *Starcica* (Кордт, № 3), *Torgza* (RZ,
№ 19), *Торчица* (ВСОРИ, КГ, 17; Похилевич,
445, Андр., ЛЮ, карта), *Торчь* (Орлов, 191;
Машт. Дн., 54; Макс., Киев., 25), *Торчь* (Фунд.,
43; Похилевич, 450), *Торч* (Величків., 25; КРУ,
102), *Торц* (КО, 1958, 1946), *Торчица* (Велич-
ків., 32; Лисенко — ДБ, 1955, V, 32), *Torgz*
(Grab., 79), *Торечь* (Веклич, карта; п. Росі
п. Дніпра; сс. Стрижавка, Василиха Стави-
щенськ. р-ну, смт Володарка Кв); *Торчанка*
л. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра (с. Запілля Черно-
бильськ. р-ну Кв); замчище *Торческоє* (Похи-
левич, 39; Похил., УКР, 112), гора *Торчь*
біля с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв
(Ант., 22); с. *Торчин* Хмільницьк. р-ну Вн
(ОКІМ); 1631, с. *Торчинъ* Радомишльськ. пов.
Київськ. губ. (АЮЗР, VII, I, 363), м-ко *Торчинъ*
на Волині (Забелин, 2); 1539, замок *Торчинъ*
(АЮЗР, VIII, IV, 288); 1583, *Торьчинъ* Луцьк.
пов. (т. ж., III, 361). І. Ж.

II. у Волинськ. землі; як с. *Старий Тараж*
Кременецьк. пов. Волинськ. губ., тепер Кремен-
ецьк. р-ну Тр (Батюшков, 12); пор. смт *Тор-*
чин Луцьк. р-ну Вл; 1231, Даниль жъ из Роус-
кой землѣ, вѣа собѣ часть. *Торцький*... городъ...
перендеть рѣкою Велью. на Шоумьскъ. и... пої-
де ко *Торчевою* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.
Ипат. лет., 766—767). А. К.

Релятив від етноніма *Търци*, назви кочов.
народу, що осів на околиці Київськ. землі
(Андрияшев, 48; Тихомиров, 303); як з іншо-
мовн. основою *torç-* (Роспонд, Стр., 24); ч/и від-

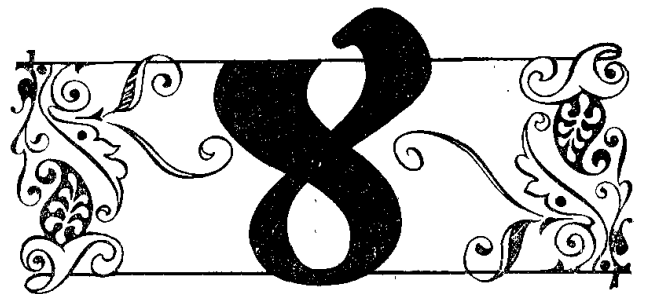
биває пн.-д.-р. діал. цокання (Роспонд. Mis-
cellanea, 29). І. Ж.

ТЪРЪ, р., п. Сіверськ. Дінця п. Дону вп.
в Азовське море; суч. *Казенний Торець* (СГУ,
227); 1185, переѣди на оную сторону. *Тора*...

и иде пѣшь .аі. день. до города Донца... Ѡтолѣ
иде во свои Новгородъ (~ 1425 р., ПСРЛ,
II, 1962. Ипат. лет., 651), *Тора* (т. ж., 1843,
133); **Торъ*, XVI—XVII ст., *Большой Торъ*
(СГУ, 227), як пониззя *Казенного Торця* (Куд-
ряшов, 68); 1571, *Торъ* (ОАІМ); 1622, *Торецъ*,
1699, *Тог*; 1739, *Thor(etz)*; 1743, *Казенный То-*
рецъ як л. *Кривого Торця*; 1764, *Торъ Казен-*
ный; 1775, *Тарецъ*, *Торцы* — як назва всього
бас.; 1808, *Тор(ецъ)*; 1837, *Казенная Торецъ*;
1882, *Соединенный Торецъ*; також: *Казенный*;
Казанской Торецъ; *Красный Торецъ* (середн.
течія до гирла р. *Сухій Торець*); *Вѣрхній* (у вер-
хів'ї) і *Північний* (у пониззі) *Торець*.

Похідні: 1622, ип *Торъ* (пізн. *Thor*; із
1794 р. — м. Слов'янськ), також *Торецъ* (СГУ,
227); ~ 1783, м. *Тавръ (Торъ)* (над р. *Сухім Тор-*
цѣм (Новицький, Азов, 1904, 85); ~ 1648, Гриш-
ка *Торскій* у бас. р. *Торъ* (Зубковський, 5); 1668,
оз. *Торскіє* (Эв., Ист., 400), суч. *Торські* (СГУ,
227), *торяники* «соляники *Торських озер*» (пор. х.
Торяники, що злився із с. Крива Руда кол.
Полтавськ. губ.; Лазаревский, Очерки, I, 121),
звідси *тиряники?* (пор. призв. *Тиряник* у сс.
Спасівка й Гранітне Зп) тощо.

Як від: 1. (нар.-етимол.) етноніма *Търкы*
(Эв., Вольн., 173), звідки р. *Торчь* і м. *Торцьскъ*
у бас. Росі (див. Рьсь); 2. апелятива *торъ* «шлях,
дорога, слід, колія»; 3. сканд. (?) теоніма
Торъ; 4. д.-інд. *Tūr-* // *Tūr-* «швидкий» (!), пор.
рр. *Торуса*, *Торопа* й под. (Соболевский, 4;
Соболевский, РСЭ, 266; Соболевский, Нов.,
19), що, врешті, на думку Т. Лера-Сплавінсько-
го, етимологічно пов'язано з гідронімом *Tōraz*
(Lehr-Spt., 60). Із д.-тюрк.? Пор.: *Торкая*, *Тор-*
гай (*Тургайл*, *Турчае*) і тюрк. *тор* «джерело»
(Отін, 17, 66). О. С.

ЗБЕРЕЖЬ, ур. в Київськ. (?) землі; пор.
с. *Убереж* Сарненськ. р-ну Рв; 1193, воеваша
Половци. по *Оубережи* поймаша Торкы... и
то слышавъше Половци воеваша. по *Оубережи*
(~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 679).

Іменник на *-j(ь) (?) від д.-р. **зберегъ*;
пор. *берегъ*. А. К.

ЗВѢТЧИ, пос. на р. *Віта* п. Дніпра (Со-
ловьев — ОЗ, 1851, т. 79, № XI—XII, 27; Бар-
сов, 125), в Київськ. землі, побл. с. Хотянівка

Вишгородськ. р-ну Кв (КС, 1891, V, 259), як: 1. давн. м. *Витичевъ* (Неволин, 88—89; Рыбаков, ПВРИ, 117; Лихачев, I, 181); 2. кол. с. Пирогово під Києвом (Похил., УКР, 106), 3. ур. *Вѣтичи* між Дніпром і Десною (побл. гирла), де засвідчено ще *Ветову Могилу* (Новицкий, II, 243); 1100, створиша мѣрѣ межѣ собою...

въ *Оувѣтичи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 273), во *Утѣчехъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17), въ *Оувѣтецехъ* (к. XV-поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1915, I, 1. Новгородск. 4-я лет., 138).

Як аглютинативне утворення: *ѡ-вѣтичи*, похідне від і.-е. **uep-* «мокрый, вологий», прасл. **ueŕ-* (Rospond — RS, 1968, XXIX, I, 24). «Ті, що живуть біля (д.-р. «ѡ») р. *Вѣта* (*Вѣта*)?» Див. ще: Нерознак, НДГ, 177—178. I. Ж.

ЇГЪЛА, р., л. Дніпра; суч. *Оріль*; 1185,

Бъ вложи и въ срце княземъ Русскимъ. ходиша бо князи Русстии вси на Половци... и перешедше *Оуголь* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 394—395), 1152, *якоже* приде Изаславъ оу Черниговъ. и ту приде ему вѣсть... оже *Бъ* ему помогль Половци побѣдити на *Оуглѣ* и на Самарѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460), 1170, И взяша вѣжѣ ихъ на *Угль* рѣцѣ, а другыѣ по Снопороду, а самѣхъ постигоша въ Черного лѣса... гониша по нихъ и за Всколь (т. ж., 1843, 98), на *Оугль* (т. ж., 1962, 540), *Угла* (Ук. ПСРЛ, II, 489). Пор.: 1183, возворотишася Русь, и стояша на мѣстѣ нарицаемѣмъ *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (ПСРЛ, II, 1843, 128), *Ерель*... *Оуголь* (т. ж., 1962, 631).

Похідні: *угличи* «по рекам *Углу*, или *Орели*, и Ворсклу и Самарѣ»; *углоче* (?) «по реке *Углу*, ныне *Орель*» (Татищев, I, 425—426), чого не поділяють ін. (Трубачев, Уличи, 188).

Як із прасл. **ogъlъ* «кут, закрут, ріг»; місце (а від нього й р.), де, зливаючись, *Оріль* (літоп. *Ерель*; див.) й Дніпро утворюють «досить гострий кут» (Кудряшов, 99). Див. *Богъ* II. О. С.

ЇГЪЛЪ, ур. («мѣсто»), в бас. р. *Їгъла*, суч. *Оріль* (біля її гирла) л. Дніпра, суч. Пд; 1185, *Оуголь* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 395), *Уголь* (т. ж., 1843, 167); 1183, возворотишася Роусь. и стояша на мѣстѣ нарицаемѣмъ *Ерель* егоже Роусь зоветь *Оуголь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632), *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (т. ж., 1843, 128), пор. ще: 1152, на *Угль* и на Самарѣ (т. ж., 71), на *Оугль* и на Самарѣ (т. ж., 1962, 460), на *Оугль* (*Угль*) рѣцѣ (т. ж., 540; т. ж., 1843, 98).

Як: місце, де зливаються рр. *Оріль* (літоп. **Ерель*; див.) й Дніпро, створюючи «досить гострий кут» (Кудряшов, 99); пор. ст.-укр. *оуголь* «ріг, кут, закрут»; 1446, озерце Секриоль... що єсть оу *углу* Прута (ССУМ, II, 464); д.-р. *Їгъль* < прасл. **ogъlъ*. О. С.

ЇГЪЛЪНИКЪ, пос. або ур., в Галицьк. землі, побл. м. Галич, суч. І.-Ф.; 1229, Данилови же приѣхавшоу. ко Галичю... Даниль ... не

хотѣ стати въ города но иде на иноу страну Днѣстра... Даниль стоаше *Оугльницѣхъ* (стояше *оугльницих*). на березѣ Днѣстра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 758—759).

Як наслідок помилки переписувача замість «ѡ Гановьцѣхъ» (?), пор. с. *Ганнівці* Галицьк. р-ну І.-Ф. неподалік від Галича (Зубрицкий, III, 110), що бездоказово. *Pluralia tantum* від д.-р. *Їгъльникъ* // *Їгольникъ* «церковний сторож, який наглядає за кадилом і місцем у вівтарі, де зберігається вугілля» (Срезневский, III, 1142)? Л. М.

ЇГЪРЬСКОЄ, ур. або гора, пд. давн. Києва, між Києвом і Печерським м-рем; р-н, що за літоп. часів був заселен., мав систему укріплень, вічову площу й уходив до Берестівського «урядового центру» (Бронштейн, 46); тепер у межах м. Києва (парк Аскольдова могила); як слобода, насел. *угор.* купцями (Брайчевський, 127), 882, и погребоша и на горѣ. еже сА ныне зоветь *Оугорьское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 898, Идоша *Угри* мимо Києвъ *горюю.* еже сА зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 25), 882, *Оугорьское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет.,

16), и несоша на *гору.* еже с[А] ннѣ зоветь *Оугорьско[е]* (т. ж., 16—17); 898, Идоша *Оугре* мимо

Киевъ *горюю.* еже сА зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 17—18), 1146, иде с ними подъ *Оугорьскийи* и съзва *Китанѣ* (т. ж., 320), 1151, подъ *Оугорьскимъ* (т. ж., 445), 1161, и побѣгоша Берендичѣ къ *Оугорьскому* а друзии к Золотымъ воротомъ (т. ж., 515); 854, и погребоша и Асколда на *горѣ*, еже ся нынѣ *Угорьское* наречеть (НЛ, I, 107); 882, и несше ихъ на *гору*, погребоша ихъ, еже нынѣ ся нарицаеть *Угорьское* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 898, Идоша *Угри* мимо Києвъ *горюю*, еже ся зоветь *Угорьское* (т. ж., 270); 1146, и пондоша... въ Києвъ... и пришедъ подъ *Угорьский* созва всѣ Кіяне (т. ж., 35), 1160, къ *Угорьскому* (т. ж., 74); 882, и несоша ихъ на *гору* и погребоша ихъ, еже ся нынѣ нарицаеть *Игорьское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет., 12), *Игорьское*, идѣ же єсть двор Олминѣ (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 16). Пор.: 898, Идоша *Оугре*

мимо Києвъ *горюю.* еже сА зоветь ннѣ *Оугорьское.* и пришедше къ Днѣпру (ПСРЛ, II, 1962, 17—18. Запис є пізн., уперше цю назву згадано під 854 р., пор.: НЛ, I, 107. Див. ще Толочко, 160).

Як ідентична з *горюю Хоревица* (див.) і похідна від одного й того ж кореня (Петров, 52). Імовіріше, релятив на -*ьск-* від д.-р. етноніма *Їгъре* «угорці». I. Ж.

ЇГЪРЬСКЫЄ: I. **ворота**, в пос. на ур-*Угорьскому* побл. давн. Києва; сюди від Дніпра піднімався узвіз, що замикався брамою — компонентом місцевих укріплень (Толочко, ДК, 94—95); 1151, а Кооуевъ и Торчи. и Печеньзи. тоуда

сташа *Ѡ* Золоты воротъ по тѣмъ ѡгородом. до Ладськихъ воротъ. а *Ѡ*тохъ ѡли и до Клова. и до Берестоваго и до *Оугорьскихъ* воротъ. и до

Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Від назви ур. *Їгърское* (див.), у системі укріплень якого вони містилися. I. Ж.

II. гори, суч. *Карпати*; б. д., на польнощ-ныхъ страны Дунай Днѣвстръ. и *Кавкасиинския* (*кавказиинския*, *чеканбскія*) горы. рекше *Оугорски* (*угорскія*, *угорскія*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 898, Половци. пришедь *ѿ стока* (въстока)... чересь горы великия

(...*Ѹгорскія*) (т. ж., 25); 1015, Стополкъ... оуби Стослава пославъ в горъ *Оугорстѣи* (*угорескою*). бѣжашо ему въ *Оугры* (т. ж., 139), *Кавкасиинскія* горы. рекше *Оугорскія* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 3); 898, чересь горы великия, иже прозвашася... *Оугорскія* (т. ж., 18);

1015, къ горъ *Оугорскои* (*оугорстѣи*). бѣжашо ему въ *Оугры* (т. ж., 126); 1226, они же... *Ѹидоша* в землю Перемышлескою. в горы *Кавокаскія* (*кавокаскія*) рекше во *Оугорскія*. на рѣкоу Днѣпръ: послаша послы своя (т. ж., 747); 1229, вшедьшо же емоу. во горы *Оугорскыѣ* (*оугорскыя*) (т. ж., 760); 898, *Вѣкакаскія* горы, рекше *Угорскія* (XV ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. I-я лет., 82), въ *Какаскія* горы, рекше *Угорскія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261); 898, устремишася чрезъ горы великия, яже прозвашася горы *Угорскія* (т. ж., 270), в *Канскія* горы, яже суть *Угорскія* (т. с., ПСРЛ, XXX. Владимирск. лет.-ц. 7). *Угорскія Горы* — кол. рос. транскрипція місц. (галицьк.) назви *Буквинсько-Семиградських Карпатських гір* (Гол., 326); 1649, под *венгерскими* горами (Воссоед., II, 181—182).

Як *Гора* або *Горы* (Барс., 53; Гол., 82); пор.: 1150, Володимеръ... стояше оу Белза. и ту оуслышавъ ѿже король оуже вшелъ в *Гору*. и ту поверга возы своя. а самъ гна съ дружиною своею к Перемышлю. король же прошедь *Гору*. и взА Санокъ городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1151, прошелъ *Гору* (т. ж., 434); 1188, и слышавъ Романъ. ажъ король за *Горою* оуже (т. ж., 661); 1235, [Данило.— Л. М.] гнаша по нихъ до *Горы*. (т. ж., 778); 1282, Нога(и) поиде. на Брашевъ. а Телебоуга поиде. поперекъ *Горѣ* (*горѣ*) (т. ж., 890); 1206, король... поиде с ними

чересь *горы* (ПСРЛ, I, 1962, 427); 1149, и то рече ему король... хочю поступити подъ *горы* (ПСРЛ, II, 1962, 385); 1211, Галичане приведоша къ собѣ *Угры* отай чрезъ *горы* (ПСРЛ, VII, 117).

Сх. ч. *Карпат*, як: 1. *Alpes Bastarnicae* Певтингерівської табл.; 2. *Πεβικη* "Орос у Птолемей (Sl. SS, I, 90); 3. *Ruthenorum alpes* угор. хр. (Шушарин, 148); 4. *K(a)g(a)k(u)*, тобто «кравківські» (гори) в араб. географі XII ст. Аль-Ідрісі — в основі міфонім *Крак* (Иванов, Топоров, 124), 1639, in oras Ungariae post montes *Sarpati* (Воссоед., I, 288); 1648, *regnum Hungariae et Poloniae sub montibus Sarpati* alias *pod Beszkidem* (OAIM). Суч.: *Карпати*, *Карпатські* гори; лат. *montes Sarpatici*, фракійського або іллір. походження (пор. алб. *каге* «скеля»),

штучно відновлена за античн. дж. (Карп., Топ., 8; Никонов, КТС, 180; Гол., 138); як назва зовсім невідома народові, що називає частини гір: *Татрами*, *Бескідами*, *Верхами* та ін. (Гол., 138). Пор. лат. *Montes Sarmatica* «сарматські гори» (Никонов, КТС, 180).

Похідні: *Ѹгорские*, ворота в *Угорських* горах, за м. Сянок; 1231, гонаше ї ѿли и до Сянока. воротъ *Оугорскихъ* (ПСРЛ, II, 1962, 764).

Ототожнюються (помилк.; пор. фіксації під 898 і 1222 рр.) з *Кавказькими* горами, відомими ще з античн. дж. (Шахматов А. А. Повесть временных лет и ее источники.— Тр. ОДРЛ, IV.— Л., 1940, 73—74). Як: літоп. *Кавкасиинскіе* гори є *Карпатськими* (вони ж *Ѹгърские*), бо в «Хроніці» Малали останні також звуться *Кавказькыѣ* (Лихачев, II, 210). Вважають, що *Кавказом* (-зькими горами) звали будь-які великі гори; пізн. ця назва закріпилася лише за гірськ. кряжем між Каспійськ. і Чорн. морями (Зубрицкий, III, 98). Як (помилк.) д.-р. *Кавкасиинскыѣ* горы — це суч. *Кавказ* (Фасмер, II, 153).

Релятиви на -*ьск-* від етноніма *Ѹгъре*; виникли в IX ст., після переходу *угорців* через Сх. Європу й Карпати на тер. суч. *Угорщини*; пор. в Києві ур. *Ѹгърское* (див.). Л. М.

За Геродотом, кіммерійці після братовбивчої війни в р-ні нижн. Тирасу (суч. Дністер) утікали від скіфів, що наступали зі сходу, вздовж Чорн. моря, «а скіфи переслідували їх, маючи праворуч [?! — В. ред.] *Кавказ*» (ДКШ, 105). Якщо це не помилка, то *Кавказом* тут названі ще в V ст. до н. е. *Карпати*. В. ред.

ѸДЕЧЬ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується; 1164, везапу... поиде вода изъ Днѣстра. велика в болоньѣ и взиде ѿли до Быковаго болота. и потопа члвкъ боле. ꙗ. иже баху пошли. съ солью изъ *Удеча* (изъ *иоудеча*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 524); до Боковаго болота и потопа челоувѣкъ боле 300; иже бѣху вошли съ солью изъ *Удечева* (XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 73).

Як: а) м. *Ужечь* у Карпатах біля витоків одного з допливів р. *Угни* (Барсов, 204); б) с. *Удич* Теплицьк. р-ну Вн (на р. *Удич* л. Пд. Бугу), що сумнівно. За літ., з *Ѹдеча* «пошли съ солью», тобто із зх. р-нів суч. України, де видобувалася сіль; пор.: и не пустиша гостей изъ Галича, ни людей зъ Перемышля, и не бысть соли въ всей Руской земли (Патерик, 108), а також рр. *Уда* в бас. Сіверськ. Дінця, *Удава* у водозборі Псла, *Удай* у бас. Сули, *Удиця* у системі пр. Сейму Чрг; потік *Удичева Зворина* в бас. Тиси Зк (СГУ, 578) та ін.

Як: 1. посесив на *-j(ь), пор. д.-р. особові ім. *Ѹда*, *Ѹдаликъ* (Роспонд, Стр., 75). 2. (доцільніше) однокоренев. з гідронімами на *Ѹд-*, що мають перекопливу іран. етимологію; пор.: авест. *аода* «джерело», д.-інд. *udan* «хвиля, вода», *одмап* «потік, хвиля, приплив» (Rozwadowski, 276, 278; Трубачев, 52, 80, 178; Стрижак, НРП, 66, 67). Л. М.

ѸКРАИНА, тер. «на краю»: I. Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 58; Иловайский, II, 22);

1189, И еха и Смоленська в борзѣ и приѣхавшю же емоу ко *Оукраинѣ Галичьскои*. и взѣ два города Галичькыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 663—664), 1213, Данилоу же возвратишоусѣ к домови. и ѣха с братомъ. и приѣх Берестии. и Оугровескъ. и Верещинъ. и Столпъ Комовъ. и всю *Оукраиноу* (т. ж., 732); 1282, взялъ бѣшегъ [Лестко.— А. К.] у него село на *Въкраиници*, именовъ Воинъ (т. ж., 1843, 211).

Семантичним способом від д.-р. *Украина* «порубіжна місцевість»; пор.: рос. *окраина* (Никонов, КТС, 435); *украина* за Окою, пд.-зх. *окраина* Московської держави; *Украйна Терская*, пд. б. Кольськ. п-ва; арх. *украій* «скраю, на березі», *украійной* «крайній» (Фасмер, III, 157). Первинно невелика порубіжна тер. взагалі; пізн. власна назва країни (Sl, SS, VI, 253). А. К.

II. Переяславськ. (Иловайский, II, 68) і Київськ. (Ук. ПСРЛ, II, 497), точніше, пд.-д.-р. земель (Трошинский, 2); 1187, и плакашасѣ по немъ вси Переяславци... бѣ бо князь [Володимир Глібович.— О. С.] добръ... ѿ нем же *Оукраина* многа постана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 653), *Украина* (т. ж., 1843; 134), *Украина Киевская* (Ук. ПСРЛ, II, 497); 1399, привели... Витовта къ *Литовской Украинѣ*, къ городу его Хороблю... Макошину... Сохачеву... Верху... Оболоню (Виноградський, Сосниця, 150); 1556, Крымской царь... хотѣхъ ити на царя и великого князя *украину*... а пошелъ былъ на Черкасы... на Днепрѣ (XVI ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 573); 1563, приходи... на цареву и великого князя *украину* на Сѣверские мѣста из Канева князь Михайло Вишневецкой с Черкасы Каневскими и з Белогороцкими Татари... многие волости Черниговские и Стародубские и Ноугороцкие и Почапские повоевали и в Радогоще посад пожгли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIX. Александро-Невск. лет., 321); 1578, он [Байбуза на Лівобережжі.— О. С.] будучи на *Украине*, годне и пожиточне... верне служил (ОАІМ); 1585, на *Вкраини*, за Днѣпромъ городище... Переяславъ (АЮЗР, VII, III, 285); 1593, поставиша... города Белгород, Оскол, Валуйку... а да тех городов поставиша на *украине*... Воронеж, Ливне, Курск, Кромы (ПСРЛ, XXXI. Лет-ны посл. четв. XVII в., 145); 1604, окаянный Гришка... с литовскими людьми и с черкасы, прииде на *Украину*, под град Чернигов (т. ж., 150); 1632, Hłinska i Bielska... wużej Pottawy... на *Украиніе* (Воссоед., I, 121); 1670, отъ басурмановъ... *Украина* в запустѣніе пришла, гдѣ и монастырь Пивскій (Матченко, 13); 1696, Петрикъ съ ордами выходилъ на *Вкраину* подъ Голтву (Модз., Мал. род., III, 750); 1730, Городъ нашъ Прилука... посередь *Украины* найдуючийся (Лаз., ОСМ, III, 90), XVIII ст., Черкасы... на правомъ берегу... Днѣпра, ниже Канева, въ *Польской Украинѣ* (Шафонский, 53); XVII—XVIII ст., тогочасніе *Украино-Малоросійскіе* поля; *Украину Малоросійскую* по обохъ сторонахъ Днепра; *Малоросійскую Украину*; цалей *Козакоорускійей Украини*; на *Украину Козацкую* (Величко, Сказание, 15, 26, 45, 46, 159); XIX—XX ст., Село! і серце од-

почине. Село на нашій *Украині*... Я так її, я так люблю Мою *Украину* убогу, Що проклену святого бога, За неї душу погублю (Т. Г. Шевченко); Ньо!... з долини в долину та на свою *Украину* (фолькл.); Дѣвчинонько мила, що будешъ робила Въ *Украинѣ* далекій (Сумцов, 291); Ой горе, горе калині при долині Та так сироті на чужій *Украині* (ОАІМ); Як у саду та при лісі Соловейко най орісі, А зозуля на калині Десь мій милий *нау Країні*. Мабуть, жінко, шей торбину, та піду я *Уоукраїну*... та коня на ярмарок одведу, та і сам на *Окраїну* піду (Гнедич, 71, 108); Дюжа саскучился, а я весь измучился по своїй я *вкраине* (Миртов, 43). Суч.: *Україна* (*Україїна*, рідше: *Україїна*, *Україїїна*), *Радянська Україна* (УРСР); рос. літературне *Україна*, розм. *Україна*; польськ. *Ukraina*, нім. *Ukraine*, угор. *Ukraj*, болг. *Україїна*, с.-х. *Україна*, чес. *Ukrajina*, тур. *Ukrayna* (*Ukrayna*), вірм.-половецьк. *Ыкраїна* (Документы, 132). Іст.-геогр. вар. компоненти й паралелі: *Брацлавська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Волинська Україна* (*Україна Волинская*; Ук. ПСРЛ, II, 497); *Галицька Україна* (ко *Оукраинѣ Галичькои*; ПСРЛ, II, 1962, 663); *Закарпатська Україна*; *Запорізька* (*Низова, -івська*) *Україна* (Арх., Зап., 167), *Мукачівська Україна* («Munkacsiensem Ukrajnát»; ББЖСТ, 43); *Надніпрянська Україна* (*Україна Подніпровская*, Новицкий, II, 835), *Подільська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Сіверська Україна*, *Слобідська Україна*; *Угорська Україна* (*Угорская Украина*; Кадлец, 22); *Ханська Україна* (*Україна Ханская*; Сергивский, 113) та ін. Пор. ще: *Україїна Терская* (Фасмер, IV, 157) на Кольськ. п-ві; *Тульская Украина* (Никонов, КТС, 435) та ін.

Похідні: апеллятиви 1268, *оукраинанѣ*; XIV ст., *Украиникъ*; 1503, *Украиньникъ*, *Украиньныи*, 1586, *Украиньши* (Срезневский, III, 1184—1185); *українний*, *україн(ь)ство* (Желехівський, II, 1008), *українофіл (-філ)*, *українофільство*, *українцина* (Гринченко, ДВУ, 1946); *український*, пор.: 1606, *мятеж*... в северскихъ градахъ и в *украинскихъ* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц. 211), 1636, войску Запорожскому и цалому народу *Украинскому* (Величко, Сказание, 26), 1720, монеты доброй копѣичаной личбы *украинской* (Лаз., Обзор., 15); *україноччѣство*, *українізація*; *українци*: XIX ст., *Українци* «жители Киевской губ., которая называется *Украиною*» (Левченко, 264), *Українець*, «Bewohner der *Україна*, Klein-, Südrusse» (Желехівський, II, 1007), суч. *украї'їн'ці*, діал. *украї'їн'ці*, *у'краї'їн'ці*, *о'краї'їн'ці*, *ву'краї'їн'ці*, *ву'краї'їн'ці*, *украї'їн'ці* й под. Хороніми: *Українське Полісся*; 1657, *Речь Посполитая Украинская* (Величко, Сказание, 289), *Речь Посполитая Украинская* (т. ж.); XIX ст., *Слободская-Украинская* губ. (Павловский, 110); 1918, Іменем *Української Робітничо-Селянської Республіки* — Центральный Виконавчий Комітет *Всеукраїнської Ради* робітничих, селянських та солдатських депутатів та Народний секретаріат *Української Народ-*

ної Республіки... уповноважує надзвичайне повноважне посольство... Української Східно-Української Федеративної Республіки (Михайличенко, 6); 17—19. III. 1918. Українська Радянська Республіка; 10. III. 1919, Українська Соціалістична Радянська Республіка; 30. I. 1937, Українська Радянська Соціалістична Республіка (Барабой, 21—25); також Українська РСР. Ороніми: Українські Карпати. Ойконіми (назви суч. та істор. пос.): Андріїв-Український, Високо-Українське (Жт); Вільна Україна, Вільна Українка (Хрс); Губин-Український (Вл); Кірово-Українське (Крв); Конче-Українське (Вл); Крошня-Українське (Жт); Малоукраїнка (Мк); Нова Україна (Хрк); Нова Українка (Дн, Хрк, Хрс); Новоукраїнка (Вн, Врг, Днп, Од, Чрк, Крв, Лз, Мк); Новоукраїнський (Днп, Днц, Зп); Петрашів-Українські (Хм), Пилипи-Українські (Жт); Радянська Україна (Днц); Староукраїнка (Зп); Ступниця-Українська (Лв); Слободня-Українська (Од); Темрюк-Український (Днц), Українець (Мк); Українка (Днп, Днц, Зп, Кв, Крм, Мк, Хрк, Хрс); Українське (Вн, Хрк), Український (Днц, Зп, См, Хрк, Чрг), Український Робітник (Хрс); Червона Україна (Днп, Днц); Червона Українка (Днп, Мк); Червоний Українець (Чрг); Червоноукраїнка (Днп); Яськи-Українські (Од); м. Українськ (Днц; навколо шахти «Україна»; Янко, 153). Антропоніми: Українець, Украинцевъ, Украинские (Новицкий, I, 727); суч. Українець, Український та ін. (Редько, 222).

Як від: 1. (нар.-етимол.) санск. «укхраїа» «горб, бугор», мовляв, Україна — це «рубіж, що охоронявся сторожовими курганами» (Великанов, 64), 2. того ж кореня, що й хороніми Уккермарк (?), земля полаб. укрів; австр. Крайн (корінь Край-) і под. «спокоєвічній краї... везедо-слов'янського світу» (Надеждин, 78); 3. дієсл. укрятити тощо. Насправді, семантичним способом від д.-р. *ѡкраина* «порубіжна місцевість» (Срезневский, III, 1184); пор. ще: ст.-укр. *оукраина* «окраїна» (ССУМ, II, 474); рос. *україна* «область скраю держави... Латини взяша україны нѣколико псковскихъ сель... Даже до україны нашей страны молдавской... На українѣ, на студеномъ морѣ... Украинной зовут Малуу Русь» (Даль, IV, 484); сюди ж: *украина* за Окою (Фасмер, IV, 157); як: 1. контамінація хороніма й апелятива *країна*; пор.: «Україна... = Країна. Прибудь, прибудь, мій миленький, з україн далекіх... Ой по горах по долинах, по широких україн» (Гринченко, ДВУ, 1945); апелятив — за допомогою суф. *-ина* від *ѡ-край-* «окрай, рубіж» (ЛКН, 276); пор. укр. *окраєць*; 2. того ж походження, що й *анти* (гр. *ἄντι*, лат. *Antes*): «залишається найбільш імпонуючим... зближення... з д.-інд. *anta-* «кінець, край», бездоганне фонетично, а також семантично, тому що так звані *анти* справді займали південно-східний край слов'янства, відомий згодом під назвою Україна» (Трубачев, СЯ, 399—400). О. С.

ЖЕНЬЖЬ, м. («городъ», «градъ») в Чернігівськ. землі; як: 1. давнє г-ще біля м. Івангород на р. Острі кол. Борзенськ. пов. Чернігівськ. губ. (Голубовский, История, 123—124; Андрія-

шев, Сівер, 105), суч. с. Івангород Ічнянськ. р-ну Чрг; 2. м. Ніжин (Иловайский, II, 65); 3. (ймовірноше) на б. р. Остер на пд. сх. від м. Ніжин (Насонов, 232); 1147, города... *Оуненѡжъ*. Бѡлавежа. Бохмачь... ИзАславъ же повелѣъ зажечи. грады ты слышавѣъ же Глѣбъльци. ѡже *Оуненѡжъ*. и Бохмачь и Бѡлоуежю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 358), грады, *Унѡжъ* и Бохмачь (XV ст., ПСРЛ. XXIII. Ермолинск. лет. 35); 1148, гради, *Унѡжъ* (*Утенъ*), и Бѡлавѣжъ (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 110), *Унѡжъ*, и Бахмачь, и Бѡлавѣжа не убѣжаша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Як (з уваги на вар. *ѡнѡжъ*) слід пор. з р. *Унежъ* (вона ж *Унечь*, *Унѣчь* п. Іпуті) з помилк. **ѡннн* (*Иуннн*) *градъ*, звідки пізн. *Иванъ-городище* (Голубовский, История, 124), що непереконливо. Імовірноше, посесив на *-*йѣ* від антропоніма **Унѡнѡжъ*; пор. прасл. *unē-* (*unij-*, *unēj-*) «кращий» і д.-р. *nbe(a)* «ніга» (Роспонд, Стр., 65); а також: полаб. *Unēbud*, *Unēhost*, *Unērad*; польськ. *Uniemir*; чes. *Miro-pěha*, *Ubuněha* (Svoboda, 82); д.-р. антропоніми *Нѡжата* (Фасмер, III, 56), *Милонѡжъ*, *Миронѡжъ*, *Перенѡжъ* (Тупиков, 307, 357); укр. назви сс. *Ніжин*, *Ніговичі*, *Ніжин* (УРСР) тощо. А. К.

ЖНОВЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Унава* п. Ірпеня п. Дніпра; в Жт і Кв; 1171, съ братомъ же Ірославомъ снАса за *Оуновью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 545); 1168, за *Уновью* и идоша Володимерю (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 79); 1169, за *Уновью* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84); 1171, за *Увною* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311); 1159, (?) *Унья* (Оп. КПЛ, 168); 1594, *Унава* (МЮР, I, 155; 1686, АЮЗР, VII, I, 538; 1758, АЮЗР, I, IV, 519; ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 41; Похилевич, 214; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 49; Величків., 29; Макс., Киев, 23); 1683, *Упава* («*pad rzeka... Upawa*»; АЮЗР, VII, I, 509; 1765, т. ж., III, 135; Grab., 74; SG, III, 301); 1686, *Унова* (АЮЗР, VII, I, 523); 1812, *Апава* (ЦДІАК, ф. 484, оп. 6, од. зб. 151, арк. 83); 1954, *Унава*; 1964, *Унава* (МЕ). Пор.: 1415, с. *Унин* (тепер с. Тетерівське Іванківськ. р-ну Кв); Похил., УКР, 235), р. *Унява* л. Ворони п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра в смт Тисмениця Івано-Франківськ. р-ну й обл. (СГУ, 580); р. *Унячка*: 1. л. Лодинки л. Стривігору п. Дністра у Льв; 2. пр. Заварівки л. Любачівки бас. Сяну п. Вісли; с. Завадів Яворівськ. р-ну Льв (т. ж.); с. *Уніж* Городенківськ. р-ну І.-Ф.; 1397, р. *Уна* у Двінськ. землі (ГНП, 145); р. *Уневка*: 1. (вар. *Унивка*, Волчек, Стретня) п. Мочі п. Москви л. Оки п. Волги, 2. п. Теші п. Оки п. Волги (Смолицкая, Ока, 117, 268); р. *Упа* п. Сави п. Дунаю; Югославія (Dickentmann, II, 150); *Upawy* «pole na Biskupicach Smolanuch» (Kozierowski, 435); рр. *Aunūpis*, *Aunuva* (Lietuv. u.-e., 10).

Як із: 1. **ѡны* (род. одн. **ѡнѡве*) (Соболевский, РСЭ, 272); 2. ірл. *úape* «зелений», англосакс. *wan* «lividus, pallidus; fuscus, alter», авест. und «Loch, Riss (in der Erde)», гр. *εἰνίς* «prozbowiony», «mający brak czegos», санск. *unā-*

«mający brak czegoś, niekompletny» (Rozwadowski, 223); 3. ст.-сл. **НАВЪ** «*vexorōs*», ст.-чес. *páv* «*hrob*, open svét, peklo», чес. *úpava* «*Ermüdung*», *pýti* «*schmachten*»; рос. *нѣтъ*, рос. діал. *онѣа* «*Müdigkeit*», укр. *навський вѣтукдеї* «*wielki czwartek*», польськ. *puć* «*schnąć, niszczyć, karcić*», *pów* «*okres czasu gdy księżyc jest niewidzialny*» (Rudnicki, — SO, 1962, V, 383) за умови членування як ***Ї-нав-а**, літоп. ***Ї-нов-ѣ** I. Ж.

ЇСТИЛОГЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Володимирськ. пов. Волинськ. губ., при впадінні р. *Лу* у Зх. Буг; суч. м. *Устилу* Володимир-Волинськ. р-ну Вл; 1150, ИзАславъ послалъ баше Оугры на покормъ *Оустилогъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 408).

Композит: **Їст-** (пор. д.-р. *Їстыѣ* від *Їста*) (Фасмер, IV, 173) + **-логъ**, об'єднані голосним **-и-**, «*пос. біля устя (гирла), р. Лу*»; пор. укр. *лу* «рівне, низьке місце під лісом, гай, куші» і под. (Фасмер, II, 527); а також на тер. УРСР: сс. *Уставиця, Усть-Кам'янка, Усть-Лип'янка, Усть-Чорна, Усть-Путила, Устя-Зелене*. Можливо, помилк. **-логъ** зам. **-лоугъ**: географ. термін *лог* тепер характерніший для Рязанськ., Калінінськ., Воронежськ. обл., Південного Уралу (Мурзаєвы, 138), Ростовськ. обл. та ін. тер. РРФСР. Див. *Їстыѣ*. А. К.

ЇСТЬЄ, пос. (ур.?), в Переяславськ. землі; як: 1. між Кременчуком (біля гирла Псла) й «Чигирин-Дубровою» [Чигирин-Діброва.— О. С.] (Татишев, II, 252) побл. вп. Сули в Дніпро; 2. біля гирла Трубежа (Пог., Роз., 97) над Дніпром (ЛВП, 176; Грановский, 6) пд.-зх. Переяслава («коло Трубайлового гирла»; ОАІМ), його гавань (Мавродин, 20) чи безпосередн. попередник (Тихомиров, 310); тепер не простежується; 1096, воєва КурА с Половци оу ПереяславлА. и оустье пожже (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 231), и *Устыѣ* пожже (т. ж., 1846, 98), *оустье* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221), воєва Куря съ Половци у Переяславля и *Устыѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); як: 1092, Песочен, Перволоку и *Устыѣ* (Татишев, II, 98); в ін. сп. тут замість *Оустыѣ* — *Прилѣка* (див.).

Семантичним способом від д.-р. *Їстыѣ*; пор.: *Їстыѣ* «отвір», «край», «гирло, місце впадіння річки» тощо (Срезневский, III, 1282), ст.-укр. *оустие, оустіѣ* «місце впадіння річки, потоку в іншу річку, оз., море», «нижня частина течії річки, потоку» та ін. (ССУМ, II, 488), рр. *Устя* в бас. Волги, Ваги (Семенов, V, 301, 368), Горні, Псла (КРУ, 76, 112 та ін.), сс. *Устя* у Вл, І.-Ф., Лв, Рв, Тр і Хм. О. С.

ЇЩИЦА: І. м., в Галицьк. землі; суч. с. *Старі Ушиця* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм на р. *Ушиця (Оушиця ІІ)*; 1144, приде же к нему ИзАславъ Двдвичъ с Половци. переємъ два города. *Оушицю* и Микулинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 311), и оуверни ѣму Всеволодъ *Оушицю*. и Микулинъ (т. ж., 312); 1159, поиде къ Кучелмину... и ѿтуда къ *Оушици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 497); 1159, ко *Ушици* (т. ж., 68); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); *Ушицю*

и Микулинъ (XVI ст., ПСРЛ, XXX, Владимирск. лет.-ц, 62); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34, 35); 1702, z Uszycy (АОЗР, III, II, 430); 1703, *Uszycyca* z wlosciami (т. ж., 561).

Похідні: смт *Нові Ушиця*, райцентр Хм. Семантико-метонімічним способом від назви одноіменного контактного гідрооб'єкта (Семенова, 113; Gógnowicz, 101). Див. *Їшиця* II. Л. М.

II. р., л. Дністра, суч. *Ушиця*, в Хм; 1229, и ѿбѣха Даниль городъ [Галичъ.— Л. М.]... и собра ѿ Боброky. доже и до реки *Оушициѣ* (реky *оушици*) и Проута (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 759); 1472, на *ушица*, на... *ушицъ* (ССУМ, II, 496); 1-ша пол. XVII ст., Опсзїса (Ляск., Карті); 1674, *Ouszycyca* (Кордт, № I, 3), 1685, *Ouszycyca* (т. ж., № 6); XIX ст.: *Ушиця, Uszycyca, Ужиця, Uszycyca Stara, Uszycyca Wielka* (СГУ, 582). Пор.: *Уша* п. Прип'яті і м. *Оушьскъ* на ній, зафіксоване під 1150 р. (ПСРЛ, II, 1962, 411), *Ушва* пр. Сейму в См (СГУ, 582), *Ушня* і *Ушківка* в бас. Десни; Чрг (СГУ, 582); с. *Ушиця* і с-ще *Ушиця* Коростенськ. р-ну ЖТ.

Похідні: м. *Ушиця* біля гирла р. *Ушици*; дві *Ушки* п. *Ушици* (СГУ, 582).

Як споріднена з гідронімом *Уша* балт. походження: від лит. *uosis*, діал. *ousis* «ясен» (ТТ, 212; Роспонд, Стр., 67); очевидно, іменник на **-ица**; пор.: д.-р. *ушь* «назва якоїсь рослини, що люди їли під час голоду», зафіксована в Новгородськ. літ. під 1128 і 1230 рр. (Филин, Происх., 556). Л. М.

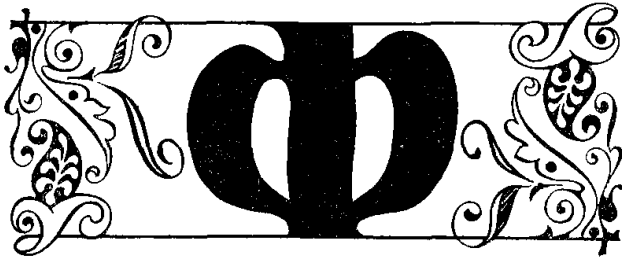
ЇШЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; пор. нп *Ушиця, Ушомир, Рудня-Ушомирська* Коростенськ. р-ну ЖТ; 1150, ИзАславъ... переиде Случь. и ѿтолъ поиде... к *Ушеску*. и переиде рѣку *Оушю*. под *Оушескомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411), Глѣб поиде... на *Оушескъ* (т. ж., 396).

Релятив на **-ьск-** від назви р. **ЇША** (див.) (Роспонд, Стр., 67). А. К.

ЇША, р., у Волинськ. землі, суч. р. *Уж* п. Прип'яті п. Дніпра; поч. біля с. Олександрівка Новоград-Волинськ. р-ну ЖТ; вп. біля м. Чорнобиля Кв; 1150, ИзАславъ... переиде Случь. и ѿтолъ поиде чересъ Чертовъ лѣсь к *Ушеску*. и перенде рѣку *Оушю*. подъ *Оушес-*

комъ. акоже переправиша вси полци ИзАслави. чересъ *Оушю*... надъ рѣку надъ *Оушю*... Володимеръ перешедъ *Оушю* (~ 1425 р., II, 1962. Ипат. лет., 411—412); 1502, буѣ вој z Tatařami... па гесе *Uszy* (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 565, 570).

Як: 1. із балт. мов, зокрема з лит. *uosis*, діал. *ousis* «ясень», демінутив *uselis*, латиськ. *osis*; пор.: рр. *Ясень* п. Березини п. Дніпра; *Уса (Усса)*: а) п. Березини, б) л. Ворониці л. Іпуті л. Сожі, в) п. Судості п. Десни (Машт., Дн., 88, 130, 199), а також *Уша*: п. Березини; л. Оли л. Березини; л. Березини (Машт., Дн., 98, 103, 154); пізше *Уж* — результат переосмислення (ТТ, 211—212); 2. *Уж* (вар.: *Уш, Уша, Uzcza*) — неясний гідронім (Трубачев, 187). А. К.

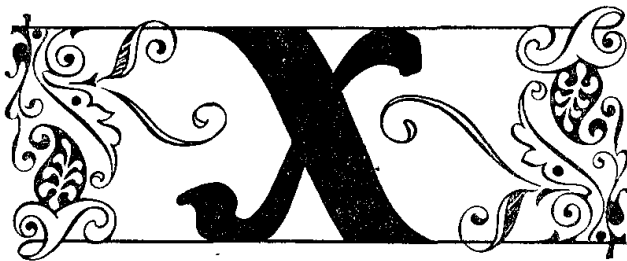

ФЕОДОСЬЄВА, печера, в Києво-Печерськ. м-рі побл. давн. Києва; пізн. *Федосієвими* звалн-ся всі т. зв. Дальні печери цього м-ря (Закревський, Лет., 195), 1156, оу Печерськомъ манастыри. оу *Федосьєвѣ* печерѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 483), вѣ *Феодосьєвѣ* печерѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 64), Нифонтъ, епископъ Новгородскій... преставися... и положень бысть вѣ пещерѣ *Феодосієвой* (XVII, ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303—304).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. антропоніма *Феодоси*. І. Ж.

ФЕОДОСЬЄВЪ, або *Печерський* (див.), м-р («монастирь») у давн. Києві; 1089, цркви Печерська стыя Бца. монастыря *Федосьєва* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 199).

Посесив на -ов- від християнськ. антропоніма *Феодоси*. Названо за ім. його засновника. І. Ж.

ХАЛЪПЪ, м., в Київськ. землі, суч. с. *Халеп'я* Обухівськ. р-ну Кв (Барсов, 124); 1096, быхомъ оу *Халѣна* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 249); 1136, Слговици с Половци. взяша Треполь. и *Халѣнѣ* (т. ж., 304), взяша Треполь и *Халѣнѣ*... и придоша къ Києву (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 33); 1096, Треполь, и *Халѣнѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1136, Трьполь и *Халѣнѣ* (ПСРЛ, IV, Новг. лет., 5); 1508, *Халепля* (АЮЗР, VIII, II, 159); 1508, *Халепіе* (Акты ЮЗР, I, 36—37), 1683, *Халепіе* (АЮЗР, VII, I, 505); 1852, *Халепіе* (Фунд., 29), Пор.: р. *Халеп* л. Здвижу п. Тетерева п. Дніпра; с. Шибене Бородянськ. р-ну Кв; вар. *Халепя* (Похилевич, 95).

Похідні: 1576, до устя *Халепя* у Днепра (АКБМ); 1977, дорога *Халепська* в с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв (Анк).

Як пов'язана із стародавн. назвою м. *Халѣб* (відома в Європі в італ. формі *Алеппо*) в пн. Сирії, від хеттськ. *Халап* (Никонов, КТС, 450), гр. *Ха'лел* «Халѣб, Алеппо, місто в Сирії» (Соболев-

ский — РФВ, 1911, 65, 406; Фасмер, IV, 217) тощо. Назва темна (Роспонд, Стр., 54; Роспонд, Miscellanea, 33). І. Ж.

ХВАЛИМИЧИ, с., у Волинськ. землі; як с. *Фалемичі* (Ук. ПСРЛ, II, 502) Володимир-Волинськ. р-ну Вл, на р. Лузі л. Стиру п. Прип'яті; 1157, и *Ѡтуда* пойдоста к Володимирю. и стага вѣ *Хвалимичихѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, во *Хвалимичѣхѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Семантичним способом від патроніма на -ич(и) від особового д.-р. ім. **Хвалимъ*; пор.: Chval(a), Chvalimig (Svoboda, 77, 270); *Хвалимиръ*, *Хвалъ* (Морошкин, 200). А. К.

ХОМОРА, р., л. Случі л. Горні п. Прип'яті; в Ізяславськ., Шепетівськ., Полонськ. р-нах Хм та Баранівськ. р-ні Жт (СГУ, 593); 1235, Придоша Галичане на Каменецъ. и вси Болоховьскии князи с ними. и повоеваша по *Хомороу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 774). Пор.: селище на ім'я Полѣна, на оустіе *Хомора* (р. в Молдавськ. кн-ві; ССУМ, II, 512).

Похідні: 1234, Даниль же оувѣдавѣ. Изиде на нѣ [Олександра.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и *наша* и в лоузѣ *Хоморьскомъ* (ПСРЛ, II, 1962, 772).

Як: 1. скіф. походження; початк. *Хо-* або **Хъ-* (див. *Хорѣлѣ*; пор. *Ходоса*, *Хоперѣ* й под.) з іран. **Қо-*, **Қъ-* // **Гъ-* (Соболевский, РСЭ, 271), 2. без пояснення (Трубачев, 159). А. К.

ХОМОРЬСКИЙ, луг («лоугъ»), у Волинськ. землі; тепер у р-ні м. Полонного Хм; 1234, Даниль же оувѣдавѣ. изиде на нѣ [Олександра.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и *наша* и в лоузѣ *Хоморьскомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 771—772).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Хомора* (див.). А. К.

ХОРЕВИЦА, гора, в давн. Києві; б. д., (и) быша ї братья. единому има Кий. а другому Щекъ. а третьему *Хоривѣ* (и) сестра ихъ Лыбедь... сѣдаше Кий на горѣ гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а Щекъ... на горѣ. гдѣже ныне зоветсѣ *Щековица*. а *Хоривѣ* на третьей... Ѡ негоже прозвасѣ *Хорєвица* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), а *Хоривѣ* на третьей горѣ. Ѡнюдѣже прозвасѣ *Хоривіца* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 7), а *Хоривѣ* сѣде на третій горѣ... *Хоривіца* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 35), *Хоривѣ*... *Хоривіца* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 5; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 11; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 339; НЛСХС, 3), *Хоривѣ*... *Хорєвица* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 4), *Горив* же вселися на третьей горе... *Хоривіца* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 39); потім під: 430, единому имя Кий, а другому Щок, а третіему *Харив*... а *Хоривѣ* живяше на третьей горе... *Хоривіца* (т. ж., 28), 854, *Хоривѣ*, от него же прозвасѣ *Хоривичи* (поч. XV ст., НЛ, I. Троицк. сп., 512), помилк.: Щекъ... отъ него же прозвасѣ *Хорєвица* (т. ж., Воронцовск. сп., 432), Кій, Щокъ (Щекъ), *Хоривѣ* (*Хоревѣ*)... *Хоривіца* (*Хорєвица*) (XVI ст.,

ПСРЛ, XX, 1, Львовск. лет., 40—41). Вар. *Хорива* (Фасмер, IV, 263).

Пор. вул. *Хоревá* (*Хор'эвайа*) в м. Києві, між Дніпром і горою *Фролівською* (за назвою однойменн. м-ря), вона ж *Киселівка* (тут був *Киселів*,— у серед. XVII ст. належав київськ. воєводі Адамові *Киселю*,— «городок», тобто замок) (Новицький, II, 318; Максимович, II, 12), а перед тим, припл. з XIV ст.,— *Замкова* (Закревський, I, 395—396). Назву (рос. *Хоревáя*, рідше *Хоривáя*; *Хорóвская*) (Фунд., I, Прил., № 12) дали на поч. XIX ст., в зв'язку з ототожненням *Фролівської* гори й літоп. *Хоревица* (РЕІУ, II, 377), яку ще шукають: 1. у р-ні Вишгорода (райцентра Кв), обл. кол. Межигір'я (Максимович, II, 95), пізн. гора *Білий Спас* (Фунд., I, 482); 2. на Кирилівськ. висотах, пн. Щекавиці, над Йордаиськ. ц., бл. Юрківськ. стр. й Богословськ. яру, де проходив Микільськ. узвіз (Толочко, 67); 3. в самому *Вишгороді* (Ляск., Вишгород, 199—235); 4. між Старокиївськ. горою й Щекавицею, поряд із Кожум'яками (Новицький, II, 319).

Іменник на *-иц(а)* від основи *Хорив-// Хорев-*; пор. ще: 859, три братька, Киї. Шекъ. *Хоривъ*... сдѣлаша го(ро)дъ сии (ПСРЛ, II, 1962, 15), Kij, Szczyg, Korew i czwarta siostra Libed... Korew (Chorąg zbudował) Korewicz (Długosz, I—II, 183). Як: 1. за допомогою звукополюки *-ев-*, що сприймалася як суф. прикметника: «*Хоревица*, з *е*, хоч назву утворено від *Хоривъ* (з *и*)» (Карп., Становление, 9); 2. від д.-перс. ороніма *Naḡaiva-* (Фасмер, IV, 263). *Хоревъ* нібито був: 1. віслянином (ОАІМ); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. хорватом (Кузеля, IV, 21); 6. гунном (Карамзин, I, прим. № 71); 7. кельтом; 8. хозаром; 9. кіммерійськ. «тотемом» (Март, V, 230); 10. вигадкою літ-ця, даниною т. зв. «*Dreibüdersystem*» (Роспонд, Киев, 107; Роспонд, Стр., 85); 11. слов'янином (від сл. *горá*; Ляск., Вишгород, 221). Його ім'я пов'язували з гр. *Χορειον* «місце, область, площа, укріплений пункт, помістя»; польськ. *chorągiew* «назва свіжих шкір» (?) (Brückner, Nestor, 14); укр. топонімами *Хорів* Дорогиничівськ. с/р (рос. *Хорев*; поряд із сс. *Старий і Новий Загорів*) Локачинськ. р-ну Вл й *Хорівської* с/р (рос. *Хоров Хоровского* с/С) Острозьк. р-ну Рв (АТДУ, 746); польськ. мікротопонімами: *Chorzew*; 1301, *Chorsewo* (від ім. **Chorz*)(*Kozierowski, Pierw.*, 194) й оронімом *Chogowa góra* (від *Chog*) (SG, I, 629); болг. антропонімами: *Хоров* (м. Пловдив) і *Хорев* (м. Нова Загора) від *Хоро-* як елімінація від *Прохор* і *Хорьо-*— від *Форьо* (Илчев, 521); пор. ще: укр. (1668 р.) сс. *Хорици* в кол. Сосницьк. вол. Чернігівськ. губ. (рос. *Хорици*) (КС, 1896, июнь, 377); 1926, *Хоровица* та *Хоревщина* в кол. Шепетівськ. округу на Поділлі (ОКІМ) і под. Досить інтригуючим є дивовижн. «паралелізм» у легендах про *Кия*, *Щека* й *Хорива* із землі *полян* (наддніпряньськ.) і *Куара* (Куар), *Мелтея* та *Хореана* (Хореан) із країни *Палуні* (Paluni)— Велика Вірменія: вірм. *Хореан* «Хорів» (див. *Києвъ*). Як іран. походження; пор. авест. *naḡa-* «гора»;

д.-перськ. *Naḡaiva-* «обл. Аріани», етнонім *хорвати* тощо (Іванов, Топоров, 121). Однак цей оронім в XI—XII ст. в Києві не побутував (Толочко, 69); «чергування» *е—і* у відкрит. й закрит. складах (*Хоревица*—*Хоривъ*) характерне лише для пізн. укр. періоду; генетичн. взаємозв'язку між вірм. *Хореан* і д.-р. *Хоривъ* (як і між *Куаром* та *Києвом*, етнонімом *полян* й хоронімом *Палуні*) поки що не доведено (Іваненко, 79), а в Києві (Великому), крім літоп., існував ще один *Хорив*— у р-ні кол. скиту Феофанія, тепер передм. столиці України, де в XIX ст. було зафіксовано ряд мікротопонімів, утворених місц. ченцями: дол. *Іоасафова*, гора *Елеонська* (*Елеонская*), потоки *Кедрський* (*Кедрский*) і *Силуамський* (-скій), гори *Сінай* (*Синай*), *Фавор* (*Фаворъ*) і... *Хорів* (*Хоривъ*) (Закревський, II, 549; пор.: аналогічні топоніми бібл. походження в кол. Мгарському м-рі; Бочк., Луб. стар., 1—39), «придель» *Входъ во Іерусалимъ* (у кол. київськ. Михайлівськ. Золотоверхому м-рі), оз. *Іорданское*, м-р *Лавра* (Закревський, II, 929—947), папорама *Голофа* в м. Києві, який нерідко називали сх.-сл. *Іерусалимом*. Чи не дали ранні християни-киїни одній із центральн. київськ. гір назву, запозич. з біблії (пор.: «божа гора» *Хорів* за р. *Іорданом* у пустині *Сінай*; ст.-рос. *Хоривъ*, рідше *Хоревъ* і *Горевъ*, відповідно до гр. *Χορηΐβ* і лат. *Horēb*; Гагарин, II, 525, БЕ, ХХХ, 2. Фасмер, IV, 263) і дооформлену суф. *-иц(а)* під впливом таких назв давн. Києва, як *Божьница* (див.: *Новгородська* й *Тррова*), *Бусовиця* (гора), *Глибощиця* (дол., а потім вул.), *Кієвиця* (гора, вона ж *Старокіївська*), *Здихальниця* (гора, вар.: *Здыхальниця*, *Вздохальниця*, *Уздыхальниця*; на ній Андріївська ц.) (Закревський, II, 851—852), *Щьковица* (див.) та ін. О. С.

ХОРОБОРЬ, м. («градь»), в Чернігівськ. землі; як: 1. м. *Коронъ* (*Коробъ*) кол. Чернігівськ. губ. (Багалеї, 147), кол. Кролевецьк. пов. на р. *Корон* л. Десни (Барс., 210); 2. г-ще *Хороборь* на л. б. р. Мени п. Десни (Голубовський, История, 125—135; Насонов, 233); 3. м. Мена (Андріяшев, Сівер, 104), тепер райцентр Чрг; 4. на р. Десні, вище м. Сосниці (ИКДР, 30) тощо; 1153, *Стославъ Слгвичь*. скупасъ съ

Изаславомъ Двдвичемъ. оу *Хоробра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 465); 1159, киїгини же бѣжа... *Переяславлю*. и ѿтуда ѣха на *Городокъ*. та на *Глѣблъ*. та на *Хороборъ*. та на *Ропескъ* (т. ж., 502); 1234, Мьстиславъ *Глѣбовичь*... по Деснѣ тоу же вѣаши и *Хороборъ* и *Сосницю*. и *Сновескъ* (т. ж., 772); 1159, бѣжа ис *Кієва* к *Переяславлю*... и оттуду ѣха на *Городок*, да на *Глѣблъ*, да на *Хороборъ*, да на *Юропескъ* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 66), изъ *Кієва* къ *Переяславлю*... и оттуду... на *Городокъ*, да на *Глѣблъ*, да на *Хороборъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 70). Пор.: *Хороборъ* (Вольньськіе) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Хороборъ* (Вольньський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163).

Посесив на *-j(ь) від двоелементн. антропоніма-компози́та *Хороборъ; пор. ім.: Chog (указівка на зовнішність, фізичні особливості людини; Svoboda, 49), Choguis (т. ж., 152) і -bog від *boroti se; пор. ім.: Borislav, Volebor, Chotëbor (т. ж., 79); р. Хоробор п. Десни (сmt Макошине Менськ. р-ну Чрг; ОАІМ); с. Хоробичі Городнянськ. р-ту Чрг, воно ж у XVII—XIX ст. Хоробричі (ОРОМ, ЧП, 78; СМН Чрг, 50); Хоробарка (Хороборка) п. Кости п. Судості п. Десни (Машт., Дн. 200) Брянськ. обл. РРФСР. А. К.

ХОРОЛЬ: І. пос. (?), суч. с. Хорол (?). ПЛ; 1111, в п'ятокъ быша на Суль. в суботу... на Хороль. и ту и сани помета ша. а в недѣлю... приидоша на Псль. и ѿтуда сташа на рѣцѣ Голтъ... ѿтуда идоша Върьскла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266) (див. Хоръль II). О. С.

II. р., п. Псла л. Дніпра, суч. Хорол, ПЛ; 1083 (під 1096), по Половцихъ за Хороль. иже Горошинъ взаша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1107, и гнаша (п)оли до Хорола (т. ж., 282), до хорола (XVI ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. Хлебниковск. сп., 258); 1184, на Хороль (т. ж., 635); 1107, до Хорола (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21; XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 287); 1111, и поидоша ... презъ Сулу и Псіоль и Хороль и Голтву... къ Донови... ко граду Шаруканю (т. ж., 288); 1184, на рѣцѣ Хороль (т. ж., 319); під 1399, przebyły rzeki Sulę, Kogol i Psol... do Worskiy (Narbutt, V, 616); 1545, входы на Хороле (Ки. пос., I, 30); 1552, отъ Сулы 4 мили, гдѣ Хороль речка у Псель упала (АЮЗР, VII, I, 103); XV—XVI ст., а отъ Дніпра вверхъ по Пслу 50 верстѣ, пала рѣчка Хороль отъ Сулы, и на Хороль, отъ устья 20 верстѣ, городъ Хороль (КБЧ, 1838, 96); 1620, около... Хароля (Стрижак, НРП, 68); 1638, с. Хорола (Воссоед., I, 190); 1650, от Хорола (т. ж., II, 439); суч. Хорол. Ін. вар. (гіпотетично): Хирия (див.) (ПВЛ, 1926, ук.); як р. Хухра — Хирия, Хырия, Хория (Кудряшов, 133).

Похідні: м. Хорол (перед 1631 р. також Ярослав; Зг. dz., XXII, 177; Лаз., Луб., 118), с. Хорольці суч. ПЛ; нп Хорольская (над Хорольським ставом), Хорольскій, Хорольскіе Колодязи та ін. в кол. Полтавськ. губ. (ПГ, 151, 227, 135), сюди ж с. Харолки (воно ж Босаха) (Шафонский, 582); 1649, сотня Хорольская; прізви. Хорольский у кол. Кременчуцьк., Зінківськ. і Полтавськ. сотнях (Реєстра, 21, 23, 167, 285) тощо.

Як: 1. споріднен. з назвою р. Снеролка, де -рол- — «нащадок того ж Јага», що й у слові (?) Оріль (див.: Ерель, Ѕгълъ), з іран. «ко-роль» «краснокутний» («красивоугольний»; Соболевский, РСЭ, 282); 2. з осет. «На пасовищах» (Булаховский, II, 102—103, 137), 3. із ст.-перс. Нагаіва-, н.-перс. Нагѣ- (похідн. від *seg- «пливти, текти»); 4. із назвою р. Хоропуть (бас. Сожу) < *Хагарант «Текуча дорога (стежка)» (Moszyński, PZ, 179); 5. із д.-серб. хрълъ «швидкий», с.-х. хрѣ (хрѣ), хрѣла, хрѣло (Фасмер, IV, 265); 6. з іран. наг- «текти» (ТТ, 228); прототип *Нагача- (Трубачев, 178); пор. іран. *ransava- > Пансова (т. ж.), зле «Хорол-рѣчка», (*-ва- >

-лѣ?) й суміжні назви рр.; див.: Сѣла, Пьсьль, Върьскъ-л-ъ, Ѕгълъ, Ерель, Мьрль та ін. Таке згущення гідронімів із -л- у фінальн. ч. в порівняно обмежен. ареалі свідчить про дотичність до нього мов з афіксальн. -lu // -li (пор.: *Sulu, *Aigili) й лексичн. Хара- // Хаго-, Кара- // Каро- (пор.: Хороль: Kogol < Kogol?). Такими є тюрко-монг. мови, яким властиві похідні від qara // xara «чорний»; пор.: численні тюрк. гідроніми типу Карасу, Карабулак, Карагьол (де су «вода», булак «струмок», гьол «озеро») та назви оз. Харанур і Харауцу в Зх. Монголії (нур «озеро», усу «рѣчка»), рр. Харамурен у водозборі Байкалу (бурят. мурен «рѣчка»), Харогол у бас. Селенги (МНР, гол. «озеро»), Харал у столиці Єнісею (Тувинська АРСР) тощо; хакас. харал «чорніти» і р. Хараль п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пругу (Charal; SG, I, 799), тюрк. (качин.) карол «чорний (хлопчик)», як протиставлення до агол «білий (хлопчик)» (Островских, 322). Хорол із *Харълъ (?) «Чорний»; пор. Върьскълъ «Біла рѣчка», а також археолог. пам'ятки («бронзовий божок» тощо) сибірськ. походження, виявлені в дол. р. Хорол (Лохв., 52). О. С.

ХОТРИА, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1150, и перешедъ Горину и ту ста. на Хотрии. ѿтолъ же поиде ко Коречьску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 410).

Можливо, метатезно: Хотриа ← *Хъртиа, від хъртъ; пор.: рос. хортый пес, ст.-сл. ХРЪТЬ «швидкий», д.-р. хъртъ, чес. chrt, польськ. chart, в.-луж. khort; укр. хорт «швидкий, проворний» (Горяев, 401; Фасмер, IV, 268) пес. Див. Хъртичь. А. К.

ХЪРТИЦА, р., п. Дніпра навпроти о-ва Хъртиці; пор. тут суч. рр. Вѣрхня, Нїжня й Серѣдня Хъртиці п. (Старого) Дніпра; 1224, и вондоша во Днѣпръ. и возведоша пороги и сташа оу рѣкы Хъртиць. на бродоу су Протолчи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, и возведоша пороги, и сташа у рѣкы Хъртици на бродѣ на проточыи (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 217), и возведоша пороги, и сташа у рѣкы Хъртици на бродѣ на протолчыи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); 1225, Всѣ князи Рускіе... поидоша за пороги, и... в землю Татарскую, даже и до рѣкы Хъртиць (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 335); 1627, А ниже Суры 40 верстѣ пала рѣчка Хъртица, а ниже Хъртицы островъ Хъртица, А ниже Хъртицы (Хъртиць) 20 верстѣ, рѣчка Томаковка (КБЧ, 1838, 102); пор. у XVIII ст.; Противъ оныхъ трехъ рекъ Сухой, Великой и Нижней Хъртиць... имеется... островъ... Хъртиць, на которомъ издревле была Запорожская Сѣчь (Эв., Хъртица, 46); Верхня (Эв., Вольн., 29), Серѣдня и Нижня Хъртица (Нов., Нар., 8, 10). Очевидно, суч. Серѣдня (кол. Вѣлика) Хъртица.

Похідні: нп Вѣрхня і Нїжня Хъртица, підпорядковані (відповідно) Верхньохъртицькій селищній Раді м. Запоріжжя й Розумівськ. с/Р Запорізьк. р-ну і обл. (АТПУ-1969, I, 145, 149); Хъртицкая бал. п. Дніпра (Эв., Ист., I,

29); с-ща *Хортиця* (*Хартиця*) й *Хортиць* (*Chortitz*) — меноніт. пос. в Канаді тощо.

Як: від назви о-ва *Хъртичь* (див.), що мало ймовірно; імовірніше, навпаки; пор.: р. *Птичь* від *птіця*, *дівійч* від *дівійця*, *кунійч(ий)* від *кунійця* й под. Отже, це іменник на -иц(а) (найпівденніша наддніпрянська точка д.-сл. його ареалу) від *хорт-* < *хъртъ*, звідки й суч. «борзий (нес)», тобто «швидкий, бистрий, скорий»; того ж кореня, що й *скорий* (Вгӱсклер, 176; Sławski, I, 61); пор. ще: рос. аелятив *хортійца*, укр., *хорт(ійця)*; *хортовий* «швидкий, проворний»; болг. *хърт(ът)* «борзий», д.-серб. *хрътъ*, с.-х. *xрт*, словен. *hrt*, чес., словац. *chrt*, польськ. *chart*, в.-луж. *khort*, н.-луж. *chart* (Фасмер, IV, 268) «т. с.». Отже, *Хъртиця* (епізодично *Хортійця*; І. Манжура) «Бистриця», яких немало в бас. Дністра, Дніпра та ін. рр. України. Як від *гортань* < прасл. *gьrtanь*, звідки, мовляв, о-в *Хортицев* (? — О. С.) (Роспонд, Стр., 53). Пор. ще р. *Хортислава* (вона ж *Сертислава*) у Білорусії. Див. ще *Хотрица* О. С.

ХЪРТИЧЬ, о-в, на Дніпрі, нижче порогів; суч. *Хортиця* (Ук. ПСРЛ, II, 504); 1103, и поидоша на конихъ. и въ лодьахъ. и придоша ниже

порогъ. и сташа въ прото^хлече. въ *Хортиче* островѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278); въ прото^млечехъ въ *Хоротицехъ* островѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19). Вар.: X ст. (із с.-гр., за Константином Багрянородним) **Свато^хтого Григорія*, або *Свато^мтого Георгія* (Эв., Хортица, 41, 43); 1556, *Хордецкой* (Фоменко, *Хортиця*, 49); 1557, *Кортицкий* («на *Кортицкомъ* острову... противъ Конскихъ Водъ»; Эв., Ист., I, 84; очевидно, суч. с. *Малá Хортиця*); 1558, *Городецкой, Ортинский* (Эв., Хортица, 48—49), на замочку *Хорътицкому* (Кн. пос., I, 143); 1594, *Хортица* (Эв., Ист., I, 84); 1613, *Chortisca* (Фоменко, Хортица, 50); 1627, *Хиртица* (Эв., Топ., 193); 1784, *Хитрицкий* (т. ж.), також *Городецкий, Интрский, Хортиць* (Эв., Ист., I, 82); XIX ст., *Хортійця*, частіше *Хъртиця*; фолькл.: До рѣчки *Хортеци* прибували, Велику переправу собі мали, До стародавнóй Сѣчи поспѣшали (ж. Советская этнография, 1954, № 3, с. 26); суч. *Хортиця*'а.

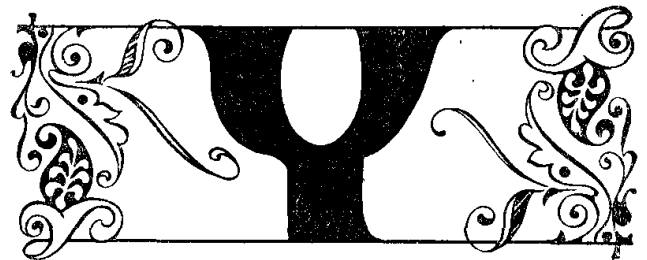
Похідні: 1556, мис *Кортиц(ь)кий* (Фоменко, Хортица, 49); о-в *Малá Хортиця* (*Малая Хортица, Хорчикъ*; 1786, *Вьрва*; пізн. *Канцерский*; Эв., Ист., I, 86, 91); *Хъртицька Січ* (пор. *Сѣчь Хортицкая*; Эв., Топ., 193—194); х. *Хъртиця* Варвинськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 653). *Свато^хтого Григорія* (звідки, очевидно, помилк. *Свато^мтого Георгія*) як на честь відом. просвітителя Вірменії *Григорія*, що нібито тут бував (Эв., Ист., I, 82), а не у зв'язку із назвою пл. скіфів-хліборобів, як дехто гадав, пор. гр. *γεωργία* «обробка землі; хліборобство; рілля, поле» та ін. Вар.: *Варяжский*; як помилк. (Эв., Топ., 193—194); *Хортичь* як у зв'язку з: 1. *хортáми, хортійцями* й *хортецьями* (рос. *хортецы* «молоді собаки»; Эв., Хортица, 43); 2. онімами *Хорс* і *Хоршід*; 3. гр. *κώρτος* «двір; огорожене місце» (пор. лат. *hortus* «сад»); 4. тюрк. *орт(о)*, *орта* «середній; той, що міститься посередині»;

5. *фортецею* та ін., що не переконливо. Очевидно, від гідроніма *Хъртиця* (див.), як р. *Птичь* від *птіця*, *дівійч* (пор. *дівійч-вѣчир*) від *дівійця*, *кунійч(ий)* від *кунійця* й под. Див. *Варяжський*. О. С.

ХЫРИА, р. («рѣка»), на Дніпровськ. Лівобережжі, в Половецьк. полі (Ук. ПСРЛ, II, 502); тепер не простежується; 1183, Игорь же возвороти Киевський полки... а самъ... придоша к рѣцѣ к *Хырии* (*хиріи*)... а Половецъ которіи оутагли переити вежами спсошася. а которіи не оутагли. а тѣхъ взяша. рекоша же. ако в тоу рать вежѣ и кони скоти мнози потопли соуть. в *Хирии* (*хоріи*) бѣгаюче передъ Роусью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 629); *Хирія, Хырія* (Ук. ПСРЛ, II, 502).

Зважаючи на одиничну згадку, не підтвержену ін. літ., а також на мало характерну для місц. гідронімії структуру (моделі на -и^а властиві переважно назвам вел. тер.; пор.: *Росія, Греція, Болгарія, Румунія* й под.), форми *Хырия* відносять до помилк., ототожнюючи її (ПВЛ, 1910, 22) із р. *Хорьль* (див.). О. С.

Як відприкетников. іменник; пор.: рос. *хірый* «хворий, хирлявий, кволий»; укр. *хірий*; ц.-сл. *хыра* «дряхливість», н.-луж. *схугпу* «кволий»; укр. *хиріти*; с.-х. *захирѣт, захірим* «захиріти, занепасти» й под. (Фасмер, IV, 239). Пор. р. *Хірівська* (від *Хірів?*) Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (СГУ, 589). А. К.

***ЧАРНАТИНЪ, м.**, в Київськ. землі; можливо, суч. с. *Чернятин* Калинівськ. чи Жмеринськ. р-ну Вн; пор.: 1258, Шварно же приде поймавъ города вса. и по немъ придоша Бѣлобережць. и *Чарнатинци* и вси Болоховць. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Посесив на -и- від антропоніма **Чарната*, реконструйован. за катойконімом *Чарнатинци*, з демінутивним суф. -'ат-; пор. польськ. *Szarniata*. А. К.

ЧЕРЕМИНЪ, м., у Волинськ. землі, кол. с. *Черемин* Ківерцівськ. р-ну Вл; 1149, Изяславъ же... и тако поидоша полкы своими. ѿ Лучьска. и шедше сташа у *Черемина*. на *Слычѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387); 1184, И шед в землю Болгарскую, и взя грады их [кн. руських.— А. К.] великия *Черемисаны* и Торческ (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 55); 1149, Изяславу стояше у *Черемина* съ угры и с ляхъ (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц, 74).

Посесив на -ин- від антропоніма **Черема*. Як у зв'язку з етнонімом *черемис(ин)ъ* — давн.

назвою марійців; з чув. *šarmitis*; тат. *širmitis*, які нібито пройшли через цю тер. (Фасмер, IV, 338, 339). Пізн. (XVII ст.) *Чемеринъ*, — очевидно, зближення з *чемеръ* (?; слід **чемера*) «головний біль; біль у животі; хвороба коней», що з різними, але бл. значеннями існує в усіх сл. мовах (Фасмер, IV, 331); пор. ще: пань Ходко *Чемеръ* (ССУМ, II, 534). А. К.

ЧѣДИНЬ, двір боярина *Чѣдина* (графічно *Чюдинъ*), в давн. Києві; в межах «міста Володиміра», прибіл. суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й буд. обл. організації); 945, дворъ кнѣзь баше в городѣ. идеже естъ (ннѣ дворъ

Воротиславль. и *Чюди*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), Воротиславль и *Чюдинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), Воротиславль и *Чюдинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283), *Чюдинъ* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20).

Посесив на *-*ј(ь)* від д.-р. особового ім. *Чѣдинъ*, яке носив власник двору й однойм. с. Радомишльськ. р-ну Жт, учасник наради 1072 р., присвяченої «Правді» Ярославичів (Каргер, 280; Толочко, 122; Похилевич, 114; Похил., Укр., 204). Пор. д.-р. етнонім *Чѣдь* (назва одного з фін. народів). І. Ж.

ЧѢРНАЄВЪ, м., належне торківськ. кн. *Чѣрнаю* (Ук. ПСРЛ, II, 77) на Росі або Гнилому Тікичі (Андріяшев, 50); можливо, попл. р. Вись (Барсов, 120); 1190, изъѣхаша городъ. *Чюрнаевъ*. и острогъ възаша. и дворъ зажоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 669).

Посесив на -ев- від д.-р. (за походженням — тюрк.?) антропоніма *Чѣрнаи* (Респонд, Стр., 70). І. Ж.

ЧѢЧИНЪ, м., в Переяславськ. землі (?), суч. с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв (Довженок — СА, 1967, № 4); 1110, възаша Половци оу *Чина* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260), прійдоша Половци и поплъниша около Переяславля по селамъ, и възаша полонъ отъ *Чючина* (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 288).

Похідні: р. *Чучинка* (Похилевич, 47; Андр., ЛЮ, карта; Похил., Укр, 152), вона ж *Щучинка* (Похил., Укр, 152), 1974, *Щучинка* (Анк.), 1975, *Чучинка*, *Велике джерело* (Анк.); п. Дніпра в с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв.

Як від д.-р. ім. власника пос., боярина *Чѣдина* (Довженок, Стор. гор., 44—45). Імовірноше, посесив на -ий- від д.-р. антропоніма *Чѣча*; пор.: ст.-рос. (1539 р.) *Чуча* у м. Новгороді (Веселовский, 358); укр. прізви. *Чучка*; болг. (fem.) *Чуча* (Илчев, 549). І. Ж.

ЧѢРНАЯ, мог. десь на рубежі між *Чернігівськ.* й Переяславськ. землями, тепер — між См й *Чре* (можливо, в Конотопськ. См або Бахмацьк. р-ні *Чре*); 1147, и ста Изяславъ идеже естъ *Черная Могила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1148, Дошедшимъ же имъ *Черные Могила* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), и ста Изяславъ у *Черныя* могилы, и ту прійде къ нему Ростиславъ со Смолняны (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Семантичним способом від прикм. *чѣрныи*. Можливо, мог. в розумінні поховання язичників, пор. в кол. м. *Черниговъ* (див.) *Чѣрна* мог. на місці дохристиянськ. кладовища (Верзилов, 68). А. К.

ЧѢРНИГОВЪ, м., в Сіверськ. землі на р. Десні; суч. м. *Чернігів*, обл. центр УРСР;

907, на Києвъ... на *Черниго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, возьмутъ мѣсачное свое съли слобное. а гостье мѣсачное. первое **Ѡ** города Киева. паки изъ *Чернигова* (т. ж., 48—49); 1024, приде Мьстиславъ ис Тьмуторокана. Киеву. и и не приѣша юго Кыяне. онъ же шедъ съде на столъ *Черниговъ* (т. ж., 147); 1077, **Ѡ**легь... бѣ оу Всеволода *Черниговъ* (т. ж., 199); 1096, а и-*Щернигова* до Києва (т. ж., 250), в *Черниговъ*... и-*Щернигова* (т. ж., 251); 1147, *Чернигову* (т. ж., 315); 1202, и пусти Рюрика въ Вручин. а **Ѡ**лговичи за Днѣпръ *Чернигову* (т. ж., 418); 1209, Иде кнѣзь Константинъ

Всеволожичъ с Новгороди на *Чернѣговъ* (т. ж., 490); 907, пѣрвое **Ѡ** города Киева. и паки ис *Чернигова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1055, Пришедъ Изяславъ съде в Києвъ.

а **Ѡ**стославъ в *Черниговъ* (т. ж., 151); 1068, Изяславу... Киеву пришедшо а **Ѡ**стославу *Чернигову* (т. ж., 160); 1069, а **Ѡ**стославу же сущю в *Черниговъ*. а Половцемъ воюющимъ около *Чернигова* (т. ж., 161); 1026, и сяде Ярославъ въ Києвъ, а Мстиславъ въ *Чернѣговъ* (к. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266); 1054, *Чернѣговъ* (т. ж., 268); 1094, прійде Олегъ Святославичъ Стародубській... на Володымера Мономаха къ *Чернѣгову*... Володымеръ же... пусти ему *Чернѣговъ*... Олгъ же вниде въ *Чернѣговъ*, а Половци поплъниша около *Чернѣгова* (т. ж., 279); 907, на Русскія грады... Києвъ... *Черниговъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 945, отъ града Києва, и отъ *Чрѣнигова* (т. ж., 280); 1068, къ *Чернигову*... около *Чрѣнигова* (т. ж., 336); 1152, въ *Черниговъ*... посла Половци *Чернигову* воевати (т. ж., 59); 1196, и нача слатися... *Чрѣнигову* (т. ж., 104); 1223, тогда бѣ... въ *Чрѣниговъ* Мстиславъ Святославичъ Козельській (т. ж., 130); 1331, подъ *Чрѣниговъ* (т. ж., 203); 1520, О совръшеніи градовъ... на Осетрѣ каменъ, а *Черниговъ* градъ древянь (т. ж., 230), на Деснѣ *Чрѣниговъ* (А се грады Київські; т. ж., 240); 1023, в *Черніговъ*... и понде с нимъ г *Чернигову* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 20); 1151, к *Чернігову*... в *Черніговъ* (т. ж., 38); 1227, Кнѣзь Михаило *Черніговъски* съде в Новѣградѣ. Того ж лѣта иде к *Чернигову* (т. ж., 72); 1239, посла на *Чрѣниговъ*... и прійде... исъ *Чернигова* (т. ж., 77); 1331, у *Чрѣнигова* (т. ж., 104); 1390, емуже дасть патрєяхъ архиепископю, на Суздаль **Ѡ**фросимъ архиепископъ, на *Чрѣниговъ* (т. ж., 132); 1068, Паки же Изяславу со Всеволодомъ Киеву прибѣгшо, а Святославу *Чернигову* (XIII ст., НЛСХС, 100); 1078, у *Чрѣнигова* (т. ж., 117); 1106, пострижєся Святюша кнѣзь... *Цѣрніговъ* (т. ж., 119); 1111, погорѣ Подольє

Кыевъ, и *Цьрниговъ* и Смолньскъ (т. ж., 120); 1136, приде Новугороду князь Святославъ Олговиць ис *Цернигова* (т. ж., 129); 1197, Приде князь ис *Церьнигова* (т. ж., 174).

Похідні: 1078, *Черниговци*, *Черниговцемъ* (ПСРЛ, I, 1962, 201); 1147, и доиде Стославъ Чернигову. и згадавше князи *Черниговьстии* (т. ж., 315); 1175, *Черниговскому* князю немирну съ *Олгомъ* Стославичемъ. воеваше *Олегу* Стославичъ *Черниговскую* волость (т. ж., 367); 1089, Иваномъ *Черниговьскымъ* (ПСРЛ, II, 1962, 199); 1070, Святославъ бо *Черньговскій...* поусти Всеволода Переяславского на Изяслава (ПСРЛ, II, 1843, 273); 1224, Мстиславъ Романовичъ с Кіаны, Володимиръ Рюриковичъ с Смолняны, и *Черниговьсті* князи (ПСРЛ, XXIII, 70); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Цьрниговьскую* волость (НЛСХС, 239); 1152, *Черниговьцемъ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 116).

Як від особового ім. *Чьрнига* // *Чьрнѣга*; суф. -ов-, а не -ии-, як вимагає основа на -а, виник під впливом численн. сл. топонімів на -ов- (Никонов, КТС, 467); пор.: польськ. *łodyga*, *dziadyga*, *ostruga*, **čępnuga* «тип чорнозему», гідроніми *Стви́га*, *Ковжига* й под. (Роспонд, Стр., 13—14, 43—44); антропоніми *Мальга*, *Ярыга*, *Коротыга* (Svoboda, 174), **Чьр-нѣгъ* (пор. *Милонѣгъ* і под.; Купчинський, 123). Імовірніше, від **Чьрнигъ* (пор. **чьрнъ* «чорний»; Соболевский, Укр., 399; Виноградський, 14; Фасмер, IV, 345); пор. прізви. *Черніг* (< *Чьрнѣгъ?*) (Стржак, Місто, 83—84). А. К.

ЧЬРНИГОВЬСКАЯ: I. волость, тер., належна до *Чернігівськ.* кн-ва; суч. Чрг і суміжн. обл.; 1175, *Черниговскому* князю немирну съ *Олгомъ* Стославичемъ. воеваше *Олегу* Стославичъ *Черниговьскую* волость (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 367); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Цьрниговьскую* волость (XIII ст., НЛСХС, 239). О. С.

II. епископія («епискупія», «епископія»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епискупій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевська, киевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, таже *Черниговская*, Переяславская, Бѣлогородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферьская, Рязаньская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Чьрниговъ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ЧЬРНИГОВЬСКЫЕ, ворота («врата»), в м. Новгороді-Сіверському, райцентрі Чрг; 1146, и поидоша (Мьстиславъ) Новоугородоу. и пришедше сташа переспы. *Отоуда* идоша стрѣлци ис товаръ къ градуу. къ вратомъ *Черниговьскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Чьрниговъ* (див.). А. К.

ЧЬРНОБЫЛЬ, м., на р. Прип'ять, у Київськ. землі; суч. м. *Чорно́биль* Кв; 1193, Ростиславъ Рюриковичъ... *ѣха* с лововъ *Ѡ Чернобыля* в Торцькыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962

Ипат. лет., 677), на Припетъ *Чернобыль* (НЛ, I, 476), на Припети *Чрънабыль* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1493, *Чорнобыль* («къ *Чорнобылю*») (АЮЗР, VIII, II, 112); 1545, *Чернобыль* («и з Чернобылья») (АЮЗР, I, VI, 43); 1568, 1631, Czarnobyl (АЮЗР, VII, I, 223, 403).

Похідні: 1536, замокъ *Чернобыльскій* (АЮЗР, VIII, V, 13); пристань *Чернобыльская* (Фунд., 405); *Чорнобыльскій острів* у с. Ладижичі *Чорнобыльск.* р-ну Кв (ОКІМ).

Посесив на *-j(ь) від сл. антропоніма **Чьрнобыльъ*; пор. антропоніми: Radobyl, Drahobyl (Роспонд, Стр., 65); як із назвою рослини *чьрнобыль* > *чорнобыль*; рос. *чернобыльник* — *Agtemisie vulgaris* L. (Никонов, КТС, 467). І. Ж.

ЧЬРТОВЪ, ур. («лъсъ»), в Київськ. землі; біля с. Ущиця Коростенськ. р-ну Жт; як між Києвом і Дорогожичами, тобто на тер. суч. Києва (Барс., 214); 1150, и гониша... до *Чертова* лѣса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 328), Изяславъ... перенде Случь. и *Отолъ* поиде чересъ *Чертově* лѣсъ к Ушеску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48); 1231, Володиславоу же *ѣхавшоу*. во сторожѣ. *Ѡ* Данила ис Кыева. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимъА имъ *Ѡ* рѣкоу. Солоучь. и гониша до рѣкы Деревное. из лѣса *Чертова*. приде вѣсть Кыевоу (ПСРЛ, II, 1962, 766); 1150, до *Чертова* лѣса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Д.-р. посесив на -ов- від «теоніма» (?) того ж кореня, що й прасл. **čьгтъ* «чорт, диявол»; пор.: укр., білор. *чорт*, словен. *čift* «чорт; ненависть, ворожнеча»; чес. і словац. *čert*, польськ. *czart* (Фасмер, IV, 347). А. К.

ЧЬРТОРЫЙСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко *Черторыжскъ* Луцьк. пов. Волинськ. губ., на р. Стир (Барсов, 214); 1100, сади в Бужьскѣмъ. въ *Остромъ*. а Дубенъ. и *Черторыжскъ*. то ти даеть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1101, в Божескомъ во *Остроу* Дубенъ и *Черторыжскъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1142, Игорь даеть ны по городуу Берестии. и Дорогычинъ. *Черторыжскъ*. и Кльчьскъ (т. ж., 310); 1292, в *Черторыжскы*. в городѣ (т. ж., 338); б. д., *Черторыжскы* (Вольньскыи) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1100, въ Божьскѣ, во Остроу; а Дубенъ и *Черторыжскъ* даеть ти Святополкъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18), *Чръторыжскъ* (А се грады Вольньскіе; т. ж., 240).

Похідні: 1265, а третьей сынъ Олгеродовъ Костянтинъ *Черторыскій* (т. ж., 255).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Чьрторыя* (див.). А. К.

ЧЬРТОРЫЯ, р. й ур., навпроти м. Києва; тепер *Чорторій*, рук. Дніпра й місцевість навколо нього; 1147, Изяслав же совокупа всѣ

перебродиса чересъ Днѣпръ. и ста на *Черторыю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 315); 1150, Гюрги... приде г Кыѣву... и ста у *Черторыѣ* (т. ж., 327—328); 1180, Половци же бѣгающе

передъ (полкомъ) Роусью потопоша мнозѣ. въ *Черторыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 623); 1147, и перебъродися черезъ Днѣпръ, і ста на *Черторе* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 109); 1150, а Юрьи... ста у *Черторые* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Композит: д.-р. **чьрт-* (пор. прасл. **čьrtъ*) «чорт, диявол» (пор.: укр. *чорт* «т. с.», словен. *črt* «чорт; ненависть, ворожничча», чes. і словац. *čert*, польськ. *czart*; Фасмер, IV, 347) + -гуја від **гуіі*. Як **čьrtoryja* з **кгъто-гуја* (д.-р. *кгъто-рыа* «кріт»), тобо «злий дух, що риесться в землі, ніби крїт»; пор. лит. *kertukas* «землерийка» (семантика «чорт, диявол» е пізн.; Трубачев, *Этим.*, 154). Отже, *Черторыа* — «Ручай, що рие землю»; пор. оз. *Czartoryja* (НВ, 135); руч. *Черторой*, р. *Черторый* у бас. Оки (Смолицкая, Ока, 80, 108; Трубачев, 12—13); *Черторья* (*Черторія*) в давн. Москві (Ук. ПСРЛ, II, 560). А. К.

ШЕЛОВО, сільце («сѣлце»), на р. Сухій Либеді, pobl. давн. Києва; укріплен. пункт, що прикривав зх. підступи до Києва; у XVII—XVIII ст. тут було подвір'я, належне Софійськ. собору (Толочко, ДК, 91—92); як *Шулявка*, пізн. передм. Києва (КГВ, 1859, VI, 43); 1161, Ростиславъ же повелѣ ему *Шлговы* стати самъ бо стояше оу *Шелвовѣ* сѣлца. подъ боркомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 512); 1160, у Олговы стати, а самъ стояша у *Шелвова* селца (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 73). Пор.: сс. *Шельвѣв* Локачинськ. р-ну Вл та Білогірськ. р-ну Хм.

Посесив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелвъ* (ПСРЛ, II, 1962, 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛВОВЪ, ліс («боръкъ»), біля с. Шелвово (див.), pobl. давн. Києва; як *Шулявка* — пізн. передм. Києва (Сементовский, Киев, 199); 1146, и прииде Изяславъ ко валови идеже естъ Надово озеро. оу *Шелвова* боркоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 325).

Посесив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелвъ* (т. ж., 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛОМЪНИЦА, с., pobl. давн. м. Котельниці (суч. с. *Старá Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт); 1159, тогда же о Котельниці воеваша и *Шоломницу* взяша, Мстиславлеъ княгини (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71). Пор.: 1622, с. *Шоломки* Овруцьк. р-ну Жт (*Зг. dz.*, V, 120); 1386, *Шеломыньское* поле у Львівськ. землі (ССУМ, II, 555).

Іменник на -ица від *шеломънъ*; пор.: д.-р. *шеломъ*, *шолома*, «гора, бугор, пасмо бугрів» (Срезневский, III, 1587); ст.-рос. (1625 р.) *шеломя-«вал»* (Хожд. Котова, 90 і наст.); рос. томськ., тоб. *шелом* «бугор, гора» (ЖСт, 1903, IV, 498; 1899, IV, 516); олонецьк. *шóломя*, *шóльмя* «невідомá місцевість» (Подв., 193); 1553, в'ятчанин *Шеломъ Есиповъ* сынъ; 1603, *Шелома* в Дорогобузьк. пов. (Тупиков, 495). І. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ШЕПОЛЬ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Луцьк. пов. Волинськ. губ. на р. Став пр. Стиру біля м. Луцька (Барс., 216; Лихачев, II, 463); суч. *Шепель* Луцьк. р-ну Вл; 1097, которои ти го-

родъ любѣ. любо Всеволожъ. любо *Шполь*. любо Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265); 1098, любо Всеволож, или *Ополь*, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), любо Всеволож, или *Ополь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

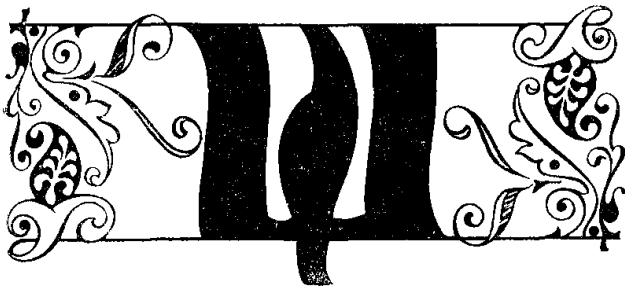
Як: 1. початк. *Ше-* від *шесть*; пор. *Треполь*, *Триполь(е)* (Роспонд, Стр. 54; Трубачев, 5); 2. із **вьшеpol-* (пор. чes. антропоніми *Všebor* > *Šebor*, *Všeslav* > *Šeslav*; *Svoboda*, 84); займ. *вьše-* (*вьse*) + іменн. *-pol-* (від *поле?*); пор. ще укр. прізвище *Шепіль*. Пізн. *Ополь* — помилк. (за аналогією до польськ. *Opole*). А. К.

ШѢМЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м. *Шумськ* Кременецьк. пов. Волинськ. губ. на р. Вілії (*Шумськ*; Барсов, 217); суч. смт *Шумське*, райцентр Тр; 1149, Володимирко приступилъ баше... к *Шюмьску* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323); 1152, Изяславъ. Володимирю посла посадники своа въ городы... Володимиръ въ Бужескъ. въ *Шюмескъ* въ Тихомль. оу Выгошевѣ. оу Гноиницу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454); 1171, Мстиславу же городы. прѣдаихуса. и възведе городъ *Шюмескъ* (т. ж., 546); 1232, переидеть рѣкою Велью. на *Шоумьскъ* (т. ж., 767); 1208, Инъгваръ же посла сна своего из Лоучька. из Дорогобоужа... и *Шюмьска* (т. ж., 725); 1149, к *Шумьску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46); б. д., *Шюмескъ* (А се Литовьскыи) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1149, къ *Шумьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 47); 1170, городъ *Шумескъ* (т. ж., 87).

Похідні: 1223, князя Святослава Каневського, Изяслава Инговорьского, Святослава *Шумьскаго* (т. ж., 132).

Як релятив на -ъск- від спільносл. **šьта* «ліс»; пор. болг. *шѹма* «листва, ліс», с.-х. *шѹма* «ліс, сухе дерево», словен. *šьта* «листя, хмиз»; д.-чes. *šьта* «ліс», а також топоніми *Šumadija*, *Šumet*, *Šumava* (Schütz, 60; Фасмер, IV, 487). А. К.

Можливо, також відгідронімн. пох.; пор.: рр. *Шума*, *Шумок*, *Шумки*, *Шумейка* й под. бас. Дніпра (Машт., Дн.; 290), зокрема *Шумицій Ровъ* п. рук. р. Случ п. Горині (т. ж., 169), у бас. якої міститься й *Шумськ* (пор. *Тѣриискъ* від *Тѣрья*, *Курськ* від *Кур-* і под. В основі д.-р. *шѹмъ* «шум, гуркіт, тріск; буря, хвилювання» тощо (Срезневский, III, 1599). В. ред.

ЩЕКЪТОВЪ, м., в Галицьк. землі; 1241, Ростислав... выбъже из Галича. до *Щекотова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793).

Посесив на -ов- від антропоніма *щекътъ*; пор.: с. *Щокоть* Щорськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 676); *Щекатовъ* Мишка, попович новгородськ. (Ук. ПСРЛ, I, 350), а також д.-р. *щекътъ* «слов'янин спів» (Срезневский, III, 1609). Л. М.

ЩИРЬЦЬ, р., в Галицьк. землі; суч. *Щирець* л. Дністра; в Пустомитівськ. р-ні Льв; 1213, Михалка же Скоулоу оубиша согонивше на *Щирьць* (*щирци*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1368, на *щирку* (Розов, 1928, 15, 72); 1564—1570, на *rzeczce Sczerku; Sczirku, Sczirczku* (ОАІМ); 1649, *Sczyrzec* (т. ж.); 1900, *Щирець*; 1903, *Щирок* (т. ж.); *Щерекъ*, *Szczerka, Szerzec* (Машт., ДБ, 7); у місц. вимові *Щширок, Шчи'рок, 'Щчерэк* (СГУ, 630). Пор. р. *Щира* в кол. Петербурзьк. губ. (Фасмер, IV, 507—508).

Похідні: смт *Щирець* Пустомитівськ. р-ну Льв.

Іменник на -ьц(ь) від прасл. *ščigъ(jь); пор.: укр. *щирій* «справжній, без домішок, чистий», *щирій* пісок і под. (Гринченко, IV, 526), *щирець* «незаймане підгрунття, взагалі що-небудь незаймане», «чистий пісок» (т. ж.). Л. М.

ЩЬКОВИЦА, гора, в давн. Києві; як побл. Видубицьк. м-ря (Семенов, V, 837); насправді ж, бл. Житн. ринку на Подолі, пн. Старокиївськ. (вона ж Києвця), між Києлівкою (ототожнюван. з горою Хоревіца; див.), Юрковицею, Кожум'яками, Гончарями, Глибочицею, Копиревим (див.) кінцем тощо; б. д., (и) быша ·ї· братья. єдиному іма Кию. а другому *Щекъ*. а третьєму Хоривъ (и) сестра ихъ Лыбедь. сѣдаще Кию на горѣ гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а *Щекъ* сѣдаше на горѣ. гдѣже ныне зовется *Щековица*. а Хоривъ на третєн ѿ негоже прозвася Хоревіца. и створиша градъ... Києвъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), *Щекъ*... *Щековица* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 8; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 34—35; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 4; ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 4; серед. XVI ст.; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 11; XVIII ст., НЛСХС, 3); *Щокъ* живяше друзи горѣ гдѣ нынѣ зовется *Щоковица* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 5), *Щок*... *Щоковица* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 28), *Щокъ*

живяше на другой стране горе, и гдѣ ныне зовется *Щековица* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Эрми-тажн. сп., 338), *Щокъ*... от него прозвасяся *Щековица* (НЛ, I, 512); 912, и погребоша и. на горѣ иже глѣся *Щековица*. естъ же могила его

до сего дни. словеть могила Ѿлгова (ПСРЛ, II, 1962, 29); 911, *Щековица*... Ольгава (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 50); 1151, ѿ Ѿлговы

ѡли и въ ѡгородѣ стго Іѡана а сѣмо ѡли до *Щковиць* (ПСРЛ, II, 1962, 428); 1182, послемся к Васильєви попови. на *Щковицию* (*щековицию*; т. ж., 627); 1545, Отъ полуночное стороны за браною воеводиною прилегла гора, на имя *Щковица*... гора замѣковая стое стороны похила на долѣ... отъ горы оное *Щковици* (ОАІМ); 1581, на... *Щековици* (Закревский, I, 366); 1602, отъ... *Шковики*; черезъ... *Шковицу* (Петров, 29); 1658, *Шкавица* (Пенкевич, 28); 1682, в томъ нижнемъ городе Кожемяцкие ворота в *Шкавицкой* горѣ (ОАІМ); 1844, *Щекавица* (Ист. К., I, 371); XVIII—XIX ст., *Скавика* (Закревский, I, 386; II, табл. IV), *Скавица* (Семеновский, Киев, 1864, 230) із *Шкавица* < *Щьковица*. Ін. вар.: *Щкавица*, *Щекавецъ* (Новицкий, II, 340); суч. *Щекавиця* (*Щѣкавиця*).

Похідні: вул. *Щекавицька* (рос. *Щекавицкая*), ц. *Скавицька* (*Скавицкая*; Закревский, II, 581) тощо.

Іменник на -иц(а)- від *Щьков-* // *Щькав-*. Як: 1. того ж кореня, що й польськ. *szczekanie* «гавкіт» (Brückner, Nestor, 14); 2. антропоніма на *Щек-* // *Щок-* + -ов- (Морошкин, 23); пор.: три братья Кию. *Щекъ* Хоривъ. иже сѣдлаша г(ор)од сию (ПСРЛ, II, 1962, 15); Кию, *Щок*, Хорив (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 13); *Счек* (Татищев, II, 30); польськ. *Scieg* (Ляск., Вышгород, 209), *Szczyg* (Długosz, I—II, 183), котрий нібито був: 1. чорноморцем (?) (ОАІМ); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. гунном (Карамзин, I, прим. № 71); 6. кельтом; 7. хозаром; 8. чехом (Кузеля, IV, 21), пор.: *Стешесовице* (?) р-н чес. Праги (Кобычев, 99); 9. ін. слов'янином; пор.: *Szczekowa* (оз. в Польщі; Brückner, Nestor, 14), *Szczykowa* (*Szczykawa*, бас. Варти; Kozirowski, Pierw., 194), болг. антропонім *Щеков* (зіпсоване від *Цеков*?; Илчев, 521); 10. вигадкою літ-ця чи витвором із топографічн. назв чч. Києва (Роспанд, Киев, 107). Як «неясно» (Фасмер, IV, 499). Від **щькавыи*? Пор.: рос. *щека* «крутий берег річки...; берегова круча. Река в *щеках* течет» (Даль, IV, 652); ущелина *Щеки* на р. Ангари, стрімчаки *Щеки* на р. Лені (Семенов, V, 837); укр. прізв. *Щикатий* (Редько, Суч., 67). *Щьковица* має стрімкі схили (Толочко, 69) з трьох боків — кол. неприємн. природн. об'єкт, мимо якого протікав *Глибочицький* стр. у «глибоком удолині» (Закревский, I, 270). О. С.

ЮРґЕВЬСКАЯ, епископія («епископія», «епископіа»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епископій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевська, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискоупя, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородчская, Володимирьская, Юрґевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -ьск- від ойконіма Юрґевъ (див. Юрґевъ). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ЯЗИНА, ур., в давн. Києві; як брід через р. Либідь навпроти Золотих воріт (Закревський, I, 10); 1151, Изславъ. не ходаша в городъ. стапта товары перед Золотыми вороты. оу Язины (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427). Пор.: рр. Язюча л. Грузької п. Конотопу п. Езусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра в Конотопськ. р-ні См; Язовѣць, або Jazowica, п. Пд. Бугу в с. Гриненки Немирівськ. р-ну Вн; Язєнійцький Рів, або Jazienica, п. Зх. Бугу п. Вісли в Кам'янсько-Бузьк. р-ні Льв (СГУ, 634); яр Язинський у м. Тараща Кв (ОКІМ); 1680, маеток Язинці (ОКІМ); оз. та с. Язно у Мирськ. р-ні Витебськ. обл. БРСР (Жучкевич, КТСБ, 417); д. Язина в кол. Хотовецьк. вол. Череповецьк. пов. (Герасимов, 39).

Семантичним способом від д.-р. *язина «місце з багатьма загатами для риболовлі»; утворення на -ина, як Язвіна «яр, урвище; печера; долина, вимита водою» (Марусенко, 254), доли́на, рівни́на і т. ін.; пор.: ст.-укр. язъ «гребля» (ССУМ, II, 579); укр. яз, язок, із «загата, гребля», збіз «загата, шлюз»; ст.-рос. бзъ, язъ «спорудження на річці для риболовлі» (СРЯ, XI—XVII, IV, 37); рос. яз, діал. ез «загата, гард, ставна сітка», язовище «місце для язу»; білор. яз, язовища, язю́е, язы́ «місце в річці, перегороджене частоколом або переплотом упоперек, щоб не дати рибі ходу вгору; сам перепліт» (Яшкін, 209), болг. яз «загата, шлюз» (Младенов, 702), с.-х. іазъ «відвідний канал поряд із млиною зага-

тою», д.-чес. jez, чес. jez «загата», словац. jaz, яз, польськ. jaz, полаб. jaz «канал». I. Ж.

ЯНґЧИНО, сільце («селце»), в Переяславськ. землі; як с. Янѣнки, воно ж х. Янѣнський (Ук. ПСРЛ, II, 572), Малі Янѣнки (Максимович, II, 341, 348) побл. суч. с. Полбги-Янѣнки, кол. Янѣнки-Полбговськіє, Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж., 348); 1149 р., Георги... поиде ѿ СтрАкве мимо городъ. и ста mezi валома. ИзАславъ же выправисА весь из города... и поиде противу ѣму. Георгеви стоащю за Янґчиномъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322), ИзАславъ же и Ростиславъ пришедши к Переяславлю. и переѣхавше Лтицю... стапта по Трѡубежю. а Георги стоа... оу СтрАкве. а четвертѣи днь поиде ѿ СтрАкве. мимо городъ... и ста mezi валома... ѡб оноу стороноу Трѡубеша... и поиде противоу Дюрґеви. Дюрґи же стоаше за Янґчиномъ селцемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379—380), ИзАславъ... приде же к Переяславлю... и приде х Кіачину [! — О. С.] сельцу (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), Юрѣ же стояше за Янґчинимъ селцемъ (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), Юрѣ... пришедше стапа у Кудина селца, и перешедше Стрѣковъ стапа... за Янґчимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), Онъ же поиде противу князя Юрѣа Владимерича Маномаша къ Янґчину селцу (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 180).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. Янґка, як звалася, напр., княжна-черниця Анна Всеволодівна (згадується 1086—1113 р.), дочка вел. кн. Всеволода I Ярославича (Ук. ПСРЛ, I, 34), що їй, гадають, і належало це пос. (Максимович, II, 348). Див. Янґчинь, м-р О. С.

ЯНґЧИНЬ, м-р («монастырь»), він же Святого Андрѣя (див.), в давн. Києві, в пд.-сх. ч. «города Володимира», недалеко від його пд.-сх. воріт у р-ні суч. пл. Калініна (Богусевич, 1957, 18); закладен. 1086 р., протягом XII ст., був фамільн. усипальницею нащадків Всеволода Ярославича (хрещене ім'я Андрій); у цьому м-рі була пострижена дочка Всеволода Ярославича — Янґка; 1145, Принесе... кнѣгыни Еле-

на. кнѣзѣ Ярополка из гробницы в црковь ста Аньдрѣя. и положи оу Янґкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312); 1170, ПрестависА... кнѣзѣ Володимеръ. Андрѣевичъ. и положиши

и оу ста Андрѣя в Києвъ. въ Янґчинѣ монастыри (т. ж., 362); 1131, цркви стго Андрѣя Янґчина монастыра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 294); 1139, въ Янґчинѣ монастыри оу стго Андрѣю (т. ж., 302); 1145, перенесе... кнѣгини Олена. Яска кнѣзѣ своего Ярополка. из гробницѣ. въ црковь стго Андрѣя. и положи его оу Янґкы (т. ж., 319); 1170, въ церкви святого Андрѣя въ Києвъ во Янґчинѣ монастыри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87). Пор.:

ур. Янча в с. Гребені Кагарлицьк. р-ну Кв (Похилевич, УКР, 135).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. **Янъка**, похідного від Анна (Саббатовский, 25). Див. **Янъчино**, с. І. Ж.

ЯРОПОЛЧЪ, м., в Київськ. землі, суч. с. **Яроповичі** Андрушівськ. р-ну Жт (Барсов, 119; Похилевич, 225); 1160, избиша Половци. межи Мунаревомъ и **Ярополчемъ** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1159, межи Мунарева и **Ярополчемъ** (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. **Ярополкъ** (Роспонд, Стр., 65). І. Ж.

ЯРОСЛАВЛЬ, або **Великыи** (див.), двір, у давн. Києві, в межах «города Володимира», суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й

буд. обл. організацій); виник на основі кол. **Теремного** (див.) двору княгині Ольги й Володимира Святославича (Богусевич, 14); як міська ратуша (Тихомиров, 231); 1150, Изаславъ же

поклонивъА стои Софьи и възъха на дворъ. да **Ярославль** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 397); Вацеславъ же баше переже вшелъ в Киевъ... и съсьде на **Ярославли** дворъ (т. ж., 396); на **Ярославли** дворъ (т. ж., 402), на **Ярославль** дворъ... Оугре на фарехъ и на скокохъ играхуть. на **Ярославли** дворъ (т. ж., 416); 1146, и созва вся Кіяны на **Ярославль** дворъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 35); на **Ярославль** дворъ (т. ж., 49), на велицѣмъ дворъ на **Ярославли** (т. ж., 50).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. **Ярославъ**. І. Ж.

Є див. Є

Ө див. Ф

Љ див. О

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ААЭ — *Акты*, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою экспедициею императорской Академии наук.— Спб., 1836.— Т. I. 545 с.; Т. II. 392, 3, 14 с.; Т. III. 496, 24 с.; Т. IV. 500, 2, 19 с.
- АБ — *Античная балканистика*.
- Абаев — *Абаев В. И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка.— М.; Л., 1958—1979.— Т. I. Изд-во АН СССР, 1959. 655 с.; Т. II. Наука, 1973. 448 с.; Т. III. Наука, 1979. 358 с.
- Абаев, Керчь — *Абаев В. И.* Из истории слов: Древнерус. кърчин «кузнец» и топоним Керчь.— ВЯ, 1959, № 1, с. 96—99.
- Абаев, Неск.— *Абаев В. И.* Несколько замечаний к славянским этимологиям.— В кн.: Проблемы истории и диалектологии славянских языков. М.: Наука, 1971, с. 11—15.
- Абаев, Осет.— *Абаев В. И.* Осетинский язык и фольклор.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— 603 с.
- АВАК — *Акты*, издаваемые комиссиею, высочайше утвержденною для разбора древних актов в Вильне.— Вильна, 1865—1878.— Т. I. 1865, XXIV, 377 с.; Т. II. 1867. X, 361 с.; Т. III. 1870. XX, 416 с.; Т. IV. 1870. LXIV, 615 с.; Т. V. 1871. XLI, 450 с.; Т. VI. 1872. LXIX, 593, 77 с.; Т. VII. 1874. XVI, 614, 80 с.; Т. VIII. 1875. XXV, 652, 83 с.; Т. IX. 1878. XXI, 591, 57 с.; Т. X. 1879, XXXVIII, 592, 48 с.; Т. XI. 1880. XLI, 545, 69 с.; Т. XII. 1883. XL, 651, 67 с.
- Азарх — *Азарх Ю. С.* Существительное женского рода с суффиксом *-ядь* в русском языке.— В кн.: Материалы и исследования по русской диалектологии. М.: Изд-во АН СССР, 1961, вып. 2, с. 150—159.
- АКБМ — *Акты* Киевобратского училищного монастыря и Академии, собранные В. Асоченским. Ч. II, 1758—1761.— ЦНБ АН УРСР; Відділ рукописів; шифр ДА Л. 221, спр. № 33.
- АКГ — *Атлас* Киевской губернии, состоящий из генеральной карты, двенадцати городских планов и двенадцати поветовых карт.— Б. м., 1800, 13 карт.
- АКЖМУ — *Актова* книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 рр.)— К.: Наук. думка, 1965.— 191 с.
- АКОБД — *Диаконенко Г.* Археологическая карта обоих берегов Днепра 1874 года.— Б. м., б. г. 1 карта.
- АКПГУ — *Актовые* книги Полтавского городского уряда XVII в. — Чернигов: Полт. губ. учен. арх. комис., 1912—1914.— Вып. I. 1912. 216, 19, 2 с.; Вып. II, 1913. 115, 15 с.; Вып. III. 1914. 124 м.
- Акты Арх. ком.— *Акты* исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею.— Спб., 1841—1842.— Т. I. 1841. VIII, 551, 43 с.; Т. II. 1841. IV, 438, 29 с.; Т. III. 1841. III, 501, 18 с.; Т. IV. 1842. III, 565, 15 с.; Т. V. 1842. III, 539, 19 с.
- Акты ЗР — *Акты*, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею.— Спб., 1846—1853.— Т. I. 1846. 419 с.; Т. II. 1848. 437 с.; Т. III. 1848. 356 с.; Т. IV. 1851. 582 с.; Т. V. 1853. 323 с.
- Акты ЮЗР — *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею.— Спб., 1861—1884.— Т. I. 1863. 301, 15 с.; Т. II. 1865. 8, 207 с.; Т. III. 1861. 604, 134, 22 с.; Т. IV. 1863. 7, 276 с.; Т. V. 1863. VIII, 335 с.; Т. VI. 1869. IV, 6, 279 с.; Т. VII. 1872. VI, 9, 398 с.; Т. VIII. 1884. 10, 400, 23 с.; Т. IX. 1877. 26, 987 стб., 24 с.; Т. X. 1878. 8с., 837 стб., 24 с.; Т. XI. 1879. 24, 820 стб., 18 с.
- Александрович — *Александрович М. Н.* Остерский уезд. Вып. I. Историческое описание.— Киев, 1881.— Ч. I. 109 с., 1 табл.
- АМГ — *Акты* Московского государства, изданные императорской Академией наук / Под ред. Н. А. Попова.— Спб., 1890—1901.— Т. I. 1890. XLIV, 767 с.; Т. II. 1894. XLV, 773 с.; Т. III. 1901. XXX, 674 с.
- Андривеский — *Андривеский А.* Реляции Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 годы.— Киев, 1893, с. 73—87.
- Андріяшев — *Андріяшев А.* Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия.— Киев, 1887.— 2. 11, 232 с., 1 карта.
- Андріяшев — *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку.— В кн.: Київ та його околиця в історії і пам'ятках. К.: ДВУ, 1926, с. 33—79, 3 карти.
- Андріяшев, Переясл.— *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI віку.— Зап. Іст.-філ. відділу ВУАН, 1931, кн. 26, с. 1—29, 2 карти.
- Андріяшев, Сівер.— *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Сіверської землі до початку XVI ст.— Зап. іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. 20, с. 34—46.
- Андр., ЛЮ — *Андривеский М.* Летописный Юрьев на Роси.— КС, 1883, VII, сент.-окт., с. 1—38, 1 карта.
- Анк.— *Анкета* Института мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР для збирання ономастичних матеріалів (1949—1980 рр.).
- Ант.— *Антонович В. Б.* Археологическая карта Киевской губернии.— М., 1895.— 139, 20 с., 1 карта.
- Ант.— Іл.— *Антонович В., Гловайський Д.* Історія Великого князівства литовського.— Тернопіль; Павловський, 1887.— 207 с.
- АОКІМ — *Архів* ономастичної картотеки Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Арандаренко — *Записки* о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году: В 3-х ч.— Полтава, 1852.— Ч. III. 5, 434, 48, 1с.
- Аристов — *Аристов Н.* О земле Половецкой — Киев, 1877.— 2,26 с.
- Арх. Зап.— *Архів* Запорізької Січі: Опис матеріалів.— К., 1931.— XX, 168 с.

- Астр., Луб.— *Астряб М. Г.* Лубенский Мгарский святопреображенский монастырь.— Полтава, 1915.— 52 с.
- Астряб — *Астряб М. Г.* Старая Полтавщина и столетняя тяжба Марковичей со Свечками и Пасютами (1720—1827).— Полтава, 1912.— 147 с.
- АТДБ — *Белорусская ССР*: Административно-территориальное деление на 1-е июня 1955 г.— Минск : Государственное издательство БССР, 1955.— 285 с.
- АТДУ — *Украинская ССР*: Административно-территориальное деление на 1 января 1979 г.— Киев : Главная редакция УСЭ, 1979.— 512 с.
- АТПУ — 1947 — *Українська РСР* : Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.— К.: Укрполітвидав, 1947.— 1064 с.
- АТПУ — 1969 — *Українська РСР*: Адміністративно-територіальний поділ.— К.: Політвидав України, 1969.— Т. I. 541 с.; Т. II. 632 с.
- Ауліх — *Ауліх В. В.* Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині.— К.: Наук. думка, 1972.— 124 с.
- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе.— Киев, 1859—1914.— Ч. I. Т. I. 1859. LXXXVII, 554 с.; Т. II. 1864. (5 нenum. с.), CCXXIII, 683 с.; Т. III. 1864. (4), 907 с.; Т. IV. 1871. 99, 746 с.; Т. V. 1872. XI, 172, 488 с.; Т. VI. 1883. 182, 938 с.; Т. VII. 1887, XVI, 800, II с.; Т. VIII. Вып. I. 1914, II, 798 с.; Т. IX. 1893. (4 нenum. с.), 147, 445 с.; Ч. II. Т. I. 1861. LXIV, 530 с.; Т. II. 1888. XLIX, 633, XXXVI с.; Ч. III. Т. I. 1863. CXX, 433 с.; Т. II. 1868. IV, 197, 846 с.; Т. III. 1876. 128, 897 с.; Ч. IV. Т. I. 1867. LV, 62, 460 с.; Ч. V. Т. I. 1869. 94, 636 с.; Т. II. Вып. I. 1890. 239, 382 с.; Вып. II. 1890. 383—1045, IV с.; Ч. VI. Т. I. 1876. 161, 614 с. Прилож. 626, 146, 21 с.; Т. II. 1870. 64, 556 с.; Ч. VII. Т. I. 1886. II, 85, 647, XII с.; Т. II. 1890. II, 210, 644 с.; Ч. VIII. Т. I. 1893. II, 126, 372 с., 1 табл.
- Бабкин — *Бабкин Д. С.* «Слово о полку Игореве» / Пер. В. В. Капниста.— В кн.: Слово о полку Игореве. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950, с. 320—399.
- Багалея — *Багалея Д.* История Северной земли до половины XIV ст.— Киев, 1881.— II, 310, II с., 1 карта, 3 табл. ил.
- Балика — *Балика А.* Город Сновеск, ныне м. Седнев : Ист. очерк.— Чернигов, 1902.— 121, 40 с.
- БАН — *Българска Академия на науките.*
- Барабой — *Барабой А.* До історії назв Радянських Республік.— Арх. України, 1971, № 5, с. 21—25.
- Баран — *Баран В. Д.* Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю.— К.: Наук. думка, 1972.— 244 с.
- Баранович — *Баранович А. И.* Население предстепной Украины в XVI в.— Ист. зап. АН СССР, 1950. 32, с. 225—240.
- Барс.— Материал для историко-географического словаря России.— Ч. I. Географический словарь русской земли (IX—XIV ст.) / Сост. и изд. Н. Барсов.— Вильна, 1865.— VIII, 220 с.
- Барсов — *Очерки русской исторической географии: География Начальной (Нестеровой) летописи / Исслед. Н. П. Барсова.*— Варшава, 1874.— 10, 179, XXV с.
- Барсов, Прич.— *Барсов Е. В.* Причитанья Северного края.— М., 1872.— Ч. I. 328, XXXIII, 13 с.
- Бартольд — *Бартольд В. В.* Сочинения.— М.: Наука, 1965.— Т. III. 711 с.
- Батюшков — *Батюшков П. Н., Петров Н. И.* Вольнь : Исторические судьбы Юго-западного края.— Спб., 1888.— XV, 288, 128 с.
- ББЖСТ — *Безпалько О. П.* та ін. Історична граматика української мови / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко.— К.: Рад. школа, 1962.— 510 с.
- БЕ — *Энциклопедический словарь / Издатели Брокгауз и Ефрон.*— Спб., 1890—1904.— Т. I—XLI а.
- Безвенгліньський — *Безвенгліньський Б. П.* Географічні назви : Посібник для вчителів географії.— Київ; Харків : Рад. школа, 1938.— 183 с.
- Бейліс — *Бейліс В. М.* Про назву Києва в арабських географів X ст. та спроби її тлумачення в історичній літературі.— УІЖ, 1960, № 1, с. 81—86.
- Белецкий — *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (ономастика).— Киев : Издательство Киевского университета, 1972.— 209 с.
- Беляев — *Беляев И.* О сторожевой, станичной и полевой службе на Польской Украине Московского государства до царя Алексея Михайловича.— Чтения ОИДР, 1846, № 4. Отд. I, с. 5—6; Источники, 1—86.
- Бережков — *Бережков М. Н.* Святой Владимир—строитель городов.— В кн.: Сборник в память 900-летия крещения Руси. Киев : Ист. о-во Нестора Летописца, 1888, с. 75—92.
- Бережков, Хрон.— *Бережков Н. Г.* Хронология русского летописания.— М.: Изд-во АН СССР, 1963.— 376 с.
- Березовець — *Березовець Д. Т.* Про ім'я носіїв салтівської культури.— Археологія, 1970, 24, с. 59—74.
- Бернштейн — *Бернштейн С. Б.* Очерк сравнительной грамматики славянских языков.— М.: Изд-во АН СССР, 1961.— 350 с.
- Бесгужев-Рюмин — *Бестужев-Рюмин К.* Русская история.— Спб.: Кожанчиков, 1872.— Т. I. 482 с.
- Бибигов — *Бибигов М. В.* Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII—

- XIII вв.).— В кн.: Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1980 год.— М.: Наука, 1981, с. 5—146.
- Білецький — *Білецький А. О.* Борістенес — Данапріс — Дніпро.— В кн.: Питання топоніміки та ономастики. К.: Вид-во АН УРСР, 1962, с. 54—61.
- Білецький, Гідр.— *Білецький А. О.* Гідронімія Кримського півострова: (Гр. шар.) — В кн.: Питання гідроніміки. К.: Наук. думка, 1971, с. 38—46.
- Білецький-Носенко — *Білецький-Носенко П.* Словник української мови.— К.: Наук. думка, 1966.— 423 с.
- Білецький, Осн.— *Білецький А. О.* Основи етимологічних досліджень ономастичного матеріалу.— В кн.: Ономастика.— К.: Наук. думка, 1966, с. 3—15.
- Білецький, Скіфи — *Білецький А. О.* Проблема мови скіфів.— М-во, 1953, т. XI, с. 71—86.
- Бірыла — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія.— Мінск: Навука і тэхніка, 1966.— 325 с.
- Бірыла, 1969 — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апеліяўнай лексікі.— Мінск: Навука і тэхніка, 1969.— Т. II, 505 с.
- Бірыла, 3 лексікі — *Бірыла М. В.* 3 лексікі вескі Скварцы Дзяржынскага раёна.— В кн.: Народнае слова. Мінск: Навука і тэхніка, 1976, с. 23—49.
- БКМ — *Білоцерківський* краєзнавчий музей.
- Богдан — *Богдан Д.* Связь между ономастикой молдавских и украинских актов.— Слов. мовознавство, 1961, т. III, с. 253—284.
- Богд., Сб.— *Сборник* сведений о Полтавской губернии / Сост. А. В. Богданович. С картой губернии и планом города Полтавы.— Полтава: Губерн. земство, 1877.— (6), 283 с., 1 карта.
- Богусевич — *Богусевич В. А.* Про феодальні двори Києва XI—XIII ст.— Археологія, 1957, II, с. 14—20.
- Бод., Пам. кн.— *Памятная* книжка Полтавской губернии за 1865 год / Сост. П. Бодянским.— Полтава: Полт. губерн. стат. ком., 1865.— 58, 9 с., 1 вкл.
- Боднарский — *Боднарский М. С.* Античная география.— М.: География, 1953.— 374 с., 2 карты.
- Болсуновский — *Болсуновский К. В.* Памятники славянской мифологии.— Киев, 1914.— Вып. II, 17 с.
- Болтенко — *Болтенко М. Ф.* Про назву острова Березань.— Вісті Одес. ун-ту, 1949, т. II, вип. 3, с. 35—38.
- Болтенко, Ист.— *Болтенко М. Ф.* Исторические судьбы острова Березани.— Зап. Одес. археогр. о-ва, 1960, т. I, с. 38—46.
- Болтенко, Ст.— *Болтенко М.* Стародавня руська Березань.— Археологія, 1947, т. I, с. 39—51.
- Борек — *Борек Г.* Восточнославянские топонимы с формантом *-ън-*.— В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1972, с. 90—143.
- Борисполье — *Местечко* Борисполе в XVII-м веке: Акты мейского уряда 1612—1699 гг. / С предисл. А. В. Стороженко.— Киев, 1892.— XVII, 112 с.
- Боровський — *Боровський Я. Є.* Походження Києва: Історіогр. нарис.— К.: Наук. думка, 1981.— 151 с.
- Бочк., Луб.— *Бочкарев К. П.* Очерки лубенской старины / Луб. музей Е. Н. Скаржинской.— М.: 1901.— Вып. I, 39 с., 2 л. ил. и планов.
- Бошно — *Бошно В.* План г. Киева с предместьями.— Киев, 1887.— 1 л.
- Брайчевський — *Брайчевський М. Ю.* Коли і як виник Київ.— К.: Вид-во АН УРСР, 1963.— 163 с.
- Браун — *Браун Ф.* Разысканья в области гото-славянских отношений.— Спб., 1899.— Ч. I. Готы и их соседи до V века. XX, 392 с.
- Бронштейн — *Бронштейн И. П.* Городская территория древнего Киева по данным летописи.— Сб. сообщ. Гос. ин-та по проектированию.— Киев, 1958, вып. 1/2, (13/14), с. 44—50.
- Брун, Черноморье — *Брун Ф.* Черноморье.— Одесса, 1879—1880.— Т. I. 1879. 121, IV, 277 с.; Т. II. 1880. 141, II, 2, 408, 111 с.
- Бублик — *Бублик В. Д.* Путеводитель по Киеву и его окрестностям с планом и фототипическими видами Киева.— Киев, 1890.— 159 с.
- Букатевич — *Букатевич Н. И., Савицкая С. А., Усачева Л. Я.* Историческая грамматика русского языка.— Киев: Вища школа, 1974.— 308 с.
- Булаховский — *Булаховский Л. А.* Введение в языкознание.— М.: Учпедгиз, 1953.— Ч. II, 178 с.
- Булаховский, Потебня — *Булаховский Л. А.* Александр Афанасьевич Потебня (к 60-летию со дня смерти).— Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1952.— 46 с.
- Бунин — *Бунин А. И.* Где находились ворота, упоминаемые в летописи под 1268 г.— В кн.: Изв. XI археол. съезда в Киеве, 1—20 авг. 1899 г. Киев, б. г., с. 177—178.
- Буслав — *Буслав Ф. И.* Исторические очерки русской народной словесности и искусства.— Спб., 1861.— Т. I, III, 643 с.; Т. II, 429 с.
- Бялькевіч — *Бялькевіч І. К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілеўшчыны.— Мінск: Навука і тэхніка, 1970.— 512 с.
- Варбот, Морф.— *Варбот Ж. Ж.* Морфологический анализ древнерусских корневых имен существительных, соотносительных с глаголами.— В кн.: Этимология, 1965. М.: Наука, 1967, с. 123—139.
- Варченко — *Варченко І. О.* До вивчення говіроквих і топонімічних даних Східного Поділля.— ДБ, 1962, вип. IX, с. 31—44.
- Васильевский — *Труды В. Г. Васильевского.*— Спб.: ИАН, 1908—1909.— Т. I. 1908. 401 с.; Т. II. Вып. I. 1909. 295 с.
- ВЕ — *Вестник* Европы.
- Веклич — *Веклич М. Ф.* Про воднольдовикові долини басейну р. Росі.— Доп. АН УРСР, 1955, № 5, с. 494—499.

Список бібліографічних скорочень

- Великанов — *Великанов А. С.* Зарницы Руси за скифским горизонтом разысканий о ее начале: Древн. рус. и слав. имена Днепр. порогов.— Одесса, 1877.— IV, 85, VII с.
- Величків.— *Величківський М.* Річки Білоцерківщини та їх значення в народному господарстві округи.— В кн.: Білоцерківщина (Територія. Підсоння. Річки). Біла Церква, 1927, с. 20—35.
- Величко — *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке / Составил Самуил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского. 1720.* Издана Временною комиссиею для разбора древних актов.— Киев, 1848—1851.— Т. I. 1848. 545 с.; Т. II. 1851. 612, XVII, III с.
- Величко, Сказание — *Величко С.* Сказание о войне козацкой с поляками.— Киев, 1926.— XVI, 270 с.
- Венелин — *Венелин Ю.* О древних жилищах русского народа.— Чтения ОИДР, 1847, № 9, с. 41—58.
- Вержбовский — *Вержбовский А. А.* Белорусско-литовские лексические взаимосвязи: Автореф. дис... канд. филол. наук.— Вильнюс, 1961.— 31 с.
- Верзилів — *Верзилів А.* Найдавніший побут Чернігівської околиці.— В кн.: Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. К.: Держвидав України, 1928, с. 62—79.
- Веселовский — *Веселовский С. В.* Ономастикон.— М.: Наука, 1974.— 382 с.
- ВИ — *Вопросы истории.*
- Вилинбахов — *Вилинбахов В. Б.* Топонимика и некоторые вопросы Древней Руси.— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв.— 2 февр. 1965 г.: Тез. докл. и сообщ. Л.: Геогр. о-во СССР, 1965, с. 80—88.
- Виноградський — *Виноградський Ю.* До історії колонізації середньої Чернігівщини: Залюднення, колонізаційні рухи та культурні впливи за часів найдавніших.— Іст.-геогр. зб. ВУАН, 1931, т. IV, с. 109—143.
- Виноградський — *Виноградський Ю. С.* Назви міст, сіл та річок Чернігівщини.— М-во, 1957, т. XIV, с. 29—39.
- Виноградський, Сосниця — *Виноградський Ю.* Сосниця та її околиці: Топогр. й археол. матеріали, перекази та іст. відомості.— В кн.: Чернігів і північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. К.: Держвидав України, 1928, с. 147—168.
- Винокур — *Винокур И. С.* Языческие изваяния Среднего Поднестровья.— В кн.: История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. М.: Наука, 1967, с. 136—143.
- Висоцький — *Висоцький С. О.* Про що розповіли давні стіни.— К.: Наук. думка, 1973.— 143 с.
- Вінниця — *Вінниця:* Іст. нарис.— Вінниця: Кн.-газ. вид-во, 1964.— 354 с.
- В-ко — *В-ко Н.* К вопросу о происхождении названия Полтавы.— КС, 1903, Т. IV, с. 2—3.
- ВЛД — *Вопросные листы* археолога С. Л. Дроздова.— Б. м., 1907. Рукопис.— БКМ, фонди.
- ВМБ — *Брахнов В. М.* Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині.— М-во, 1957, т. XIV, с. 40—50.
- Воен. Черн.— *Военно-статистическое* обозрение Российской империи, издаваемое по высочайшему повелению при 1-м Департаменте Генерального штаба.— Спб., 1851.— Т. XII. Малороссийские губернии. Ч. II. Черниговская губерния. 161, 183 с.
- Вольський — *Вольский Н.* Спасская церковь в Киеве на Берестове: История и описание храма.— 1916.— (ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: Дис. 2375).
- Воронин — *Воронин Н. Н.* Древнерусские города.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954.— 105 с., 64 рис.
- Воссоед.— *Воссоединение* Украины с Россией: Документы и материалы: В 3-х т.— М.: Изд-во АН СССР, 1953.— Т. I. 587 с.; Т. II. 560 с.; Т. III. 646 с.
- ВСОРИ КГ — *Меньков П. К.* Военно-статистическое обозрение Киевской губернии.— СПб., 1848.— Т. X. Ч. I. 6, 333 с., 12 табл.
- ВЯ — *Вопросы* языкознания.
- Вяземский — *Вяземский П.* Ходили ли скандинавские пилигримы на поклонение к святым местам через Россию.— Филол. зап., Воронеж, 1877, вып. 1/2, с. 1—64.
- Гавр., Речм.— *Гаврилюк В. С., Речмедін І. О.* Природа Києва та його околиць.— К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966.— 70 с.
- Гагарин — *Всеобщий географический и статистический словарь / Сост. С. П. Гагарин.*— М., 1843.— Ч. I. 558 с.; Ч. II. 596 с.; Ч. III. 645 с.
- Гагкаев — *Гагкаев К. Е.* Неславянская топонимия Поднестровья и ее историко-лингвистическое значение.— В кн.: Питання ономастики Південної України. К.: Наук. думка, 1974, с. 34—40.
- Гайдукевич — *Гайдукевич В. Ф.* Боспорское царство.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— 622 с.
- Галас — *Галас К. Й.* Из топонимии Закарпаття.— Доп. та повідомл. Ужгород. ун-ту. Сер. іст.-філол., 1957, т. I, с. 81—83.
- Гальковский — *Гальковский К. М.* Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси.— Харьков, 1916.— 125 с.
- Ганшина — *Ганшина К. А.* Французско-русский словарь. М.: ГИИНС, 1946.— 685 с.
- Гапусенко — *Гапусенко І. М.* Київська Русь і Північне Причорномор'я.— УІЖ, 1961, № 6, с. 51—60.
- Гарагуля — *Гарагуля В. К.* Топонимия Крыма как исторический источник.— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв.— 2 февр. 1965 г. Тез. докл. и сообщ. Л.: Геогр. о-во СССР, 1965, с. 177—181.
- Геогр. о-во — *Географическое* общество.
- Георгиев — *Георгиев В.* Въпроси на българската етимология.— София: Изд-во БАН, 1958.— 158 с., 1 карта.

- Георгиев, БЕО — *Георгиев В.* Българска етимология и ономастика.— София : Изд-во БАН, 1960.— 180 с., 2 карты.
- Георгиев, ИСИЯ — *Георгиев В.* Исследования по сравнительно-историческому языкознанию : Родств. отношения индоевроп. яз.— М. : Изд-во иностр. лит., 1958.— 317 с.
- Герасимов — *Герасимов М. К.* Словарь уездного череповецкого говора.— Сб. ОРЯС, 1910, т. LXXXVII, № 3, с. 40—68.
- Геродот — *Геродот.* История в девяти книгах.— Л. : Наука, 1972.— 600 с.
- Гетманец — *Гетманец М. Ф.* Тайна реки Каялы («Слово о полку Игореве»).— Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982.— 144 с.
- ГИИНС — *Государственное* издательство иностранных и национальных словарей.
- Гинкен — *Гинкен Г. Г.* Древнейшие русские двусловные имена и их уменьшительные.— ЖСт. Спб., 1893, вып. IV, с. 440—461.
- Гідр. НП — *Гідроніми* Нижнього Подієстров'я / За ред. Ю. О. Карпенка.— К.; Одесса : Вища школа, 1981.— 112 с.
- Глиньский — *Глиньский И.* Твое ім'я — твій друг. К. : Веселка, 1978.— 237 с.
- ГМ — *Географический* месяцеслов на 1770 г.— Спб., Б. г.— 220 с.
- Гнатюк — *Гнатюк В.* Русини Пряшівської округи і їх говори.— ЗНТШ, 1900, т. XXXV—XXXVI, с. 1—40.
- Гнедич — *Гнедич П. А.* Материалы по народной словесности Полтавской губернии : Ром. уезд.— Полтава : Полт. учен. арх. комис., 1915—1916.— Вып. I. IX, 151 с.; Вып. II. 1915. 224, IV с.; Вып. IV. 1916. 128 с.
- ГНП — *Грамоты* Великого Новгорода и Пскова / Под ред. С. Н. Валка.— М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1949.— 407 с.
- ГО — *Генеральный* опис Лівобережної України, 1765—1769 рр. : Показч. насел. пунктів.— К. : ЦДІАК, 1959.— 185 с.
- ГОГК — *Географическое* описание города Киева.— ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: VIII, 184.
- Гол.— *Географический* словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран: С прил. геогр. карты / Сост. Я. Головацким.— Вильна, 1884.— XXXII, 322 с., 1 карта.
- Гол. Нар.— *Головацкий Я. Ф.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси.— М. : Императ. о-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1878.— Ч. I. Думы и думки. 390 с.; Ч. II. Обрядовые песни. 842 с.; Ч. III. Разночтения и дополиения.— Отд. I. Думы и думки. 523, III с.; Отд. II. Обрядовые песни. 556, XXX, II с.
- Голобуцкий — *Голобуцкий В. А.* Запорожское казачество.— Киев : Госполитиздат УССР, 1957.— 462 с.
- Голобуцький — *Голобуцький В. О.* Запорізька Січ в останій часи свого існування, 1734—1775.— К. : Вид-во АН УРСР, 1961.— 415 с.
- Голуб.— *Голубовский П.* Где находились существовавшие в домонгольский период города: Воргол, Глебль, Зартый, Оргошь, Сновск, Уненеж и Хоробор? — ЖМНП, 1903, № 5 (май — июнь), с. 111—135.
- Голубев, Споры.— *Голубев С. Т.* Спорные вопросы о древней топографии Киева.— Киев, 1910.— 32 с.
- Голубин — *Голубин Ю.* Река Днепр у г. Киева.— Киев : Правление Киев. округа путей сообщ., 1917.— IV, 120 с.
- Голубовский, История — *Голубовский П.* История Северной земли до половины XIV ст.— Киев, 1881.— 202 с.
- Гор.— *Городские* поселения в Российской империи.— Спб., 1864.— Т. IV. VIII, 805, 8 с.
- Города, Прилуки — *Города* Полтавской губернии по оценочному описанию: Город Прилуки: Материалы для оценки недвижимых имуществ по закону 1893 г.— Полтава: Стат. бюро Полт. губернии земства, 1908—42 с., 1 карта.
- Горшков — *Горшков С.* Геометрический план Киевской губернии и повета Киевского казенной Трипольской волости м. Триполья с селами Халепьем, Жуковцем, Долиной и Красным и деревнями Козиевки, Деревяной, Щербаневкой и Злодеевкой. 1798 р.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр: 19667.
- Горяев — *Горяев Н. В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка.— Тифлис, 1896.— 526 с.
- Гоцкий — *Гоцкий И.* Бойковский словарь, собранный в селе Ясее в окрестности Перегниска.— В кн.: Временник Ставропигийского Института. Львов, 1898, с. 120—145.
- Гошкевич — *Гошкевич В. И.* Замок князя Симеона Омельковича и летописный Городец под Киевом.— Киев, 1890.— 2, 27 с.
- Гр. XIV — *Грамоты XIV ст.* / Упорядкування, вступ. стаття, комент. і словники-показч. М. М. Пещак.— К. : Наук. думка, 1974.— 255 с.
- Грабянка — *Действия* предельной и от начала поляков Крващой небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского с поляки, за найяснейших королей полских Владислава, потом и Каземира; в року 1648 отправоватися начатою и за лет десять по смерти Хмельницкого неоконченной, з разных летописцов и из диариуша, в той войне писанного в граде Гадячу трудом Григория Грабянки собранная и самобитных старожиллов сведетельстви утвержденная. Року 1710.— Киев : Врем. комис. для разбора древн. актов, 1854.— 423 с.
- Грановский — *Грановский А. А.* Полтавская епархия в ее прошлом (до открытия епархии в 1803 г.) и настоящем: (Ист.-стат. опыт.).— Полтава, 1901.— Вып. I. X, 418 с.
- Греков, КР — *Греков В. Д.* Киевская Русь.— М. : Госполитиздат, 1953.— 568 с.
- Грииченко — *Словарь* української мови / Зібр. ред. журн. «Киев. старина». Упорядкував з дод. влас. матеріалу Б. Гринченко. (На-

Список бібліографічних скорочень

- друк. з вид. 1907—1909 рр. фотомех. способом).— К.: Вид-во АН УРСР, 1958—1959.— Т. I. 1958. XLIV, 494 с.; Т. II. 1958. 573 с.; Т. III. 1959. 506 с.; Т. IV. 1959. 563 с.
- Гринченко, ДВУ — *Гринченко Б. Д.* Словарь украинского языка.— Б. м.: ДВУ, 1925.— 2178 с.
- Грицак — *Грицак М. А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської області.— В кн.: Питання гідроніміки. К.: Наук. думка, 1971, с. 74—80.
- Грот — *Труды Я. К. Грота.*— Спб., 1899.— Т. II. XV, 2, 939 с.
- Гулиева, Кубаиь — *Гулиева Л. Г.* Некоторые топонимы с этнонимическими основами на Кубани.— В кн.: Этнонимы. М.: Наука, 1970, с. 164—167.
- Гумецкий — *Гумецкий И. И.* Значение Прикарпатья для России.— Спб., 1904.— 112 с.
- Гумецька — *Гумецька Л. Л.* Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст.— К.: Вид-во АН УРСР, 1958.— 298 с.
- Гумилев — *Гумилев Л. Н.* Древние тюрки.— М.: Наука, 1967.— 504 с.
- ГУММЗ — *Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.*— К.: Наук. думка, 1981.— 264 с.
- Гутшмидт — *Гутшмидт К.* Ареалы некоторых болгарских соответствий карпато-украинским лексемам.— В кн.: Общекарпатский диалектологический атлас. Кишинев: Штиинца, 1976, с. 70—77.
- Гупало — *Гупало К. Н.* Подол в древнем Киеве. К.: Наук. думка, 1982.— 115 с.
- Даль — *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка.— М., 1863—1866.— Ч. I. 1863. IV, 680 с.; Ч. II. 1865. 681—1351 с., 6 приб.; Ч. III. 1865. 508 с.; Ч. IV. 1866. 4, 625 с., 7—15 приб.
- Даничий — *Даничий Ђ.* Рјечник из киижевных старина српских.— Београд: Државна штампарија, 1863—1864.— Д. I. 1863. 521 с.; Д. II. 1863. 519 с.; Д. III. 1864. 656 с.
- Дарств. Обуховичевой — *Дарственная* папи Анны Григорьевой Обуховичевой Печерскому монастырю: Рукопис (копія).— ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: П. 1516.
- Дашкевич — *Дашкевич Н. П.* Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям.— Киев, 1873.— 156 с.
- Дашкевич, БЗ — *Дашкевич Н. П.* Болоховская земля и ее значение в русской истории.— В кн.: Тр. III археол. съезда в Киеве, 1874. К., 1876, т. II, с. 69—139.
- ДБ — *Диалектологічний бюлетень.*
- Дворецкий — *Дворецкий К. И.* Древнегреческо-русский словарь.— М.: ГИИНС, 1958.— Т. I. 1043 с.; Т. II. с. 1044—1901.
- Дворецкий, Лат.— *Дворецкий И. Х.* Латинорусский словарь.— М.: Рус. яз., 1976.— 1096 с.
- ДГЮ — *Довженко В. Й., Гончаров В. К., Юра Р. О.* Древньоруське місто Воїнь.— К.: Наук. думка, 1966.— 148 с.
- Де-ла-Флиз — *Де-ла-Флиз.* Медико-топографическое описание государственных имуществ Киевского округа, с изображениями некоторых произведений из царств растительного и животного, с приложением статистики всякого селения, с видами, снятыми с натуры и изображением крестьянских костюмов и географической карты Киевского округа.— Киев, 1854.— ЦНБ АН УРСР, шифр VIII, 187 (Лаз. 15).
- Державин — *Державин Н. С.* Славяне в древности: Культ.-ист. очерк.— М.: Изд-во АН СССР, 1945.— 215 с.
- Державин, Из — *Державин Н. С.* Из истории древнеславянского города.— ВДИ, 1940, № 3/4, с. 146—159.
- Держ., Сб.— *Державин Н. С.* Сборник статей и исследований в области славянской филологии.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1941.— 232 с.
- Дзендзелівський — *Дзендзелівський Й. О.* Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.— К.: Наук. думка, 1969.— 211 с.
- ДЗС — *Древние земельные сооружения в пределах Полтавской губернии.*— ТПУАК, 1905, Вып. 1, с. 155—209.
- ДКШ — *Доватур А. И., Каллистов Д. П., Шишова И. А.* Народы нашей страны в «Истории» Геродота: Тексты, перевод, комментарий.— М.: Наука, 1982.— 455 с.
- Дн. Марк.— *Дневник генерального подскарбия Якова Марковича.*— КС, 1891, № 5, прил., с. 1—97.
- Добр.— *Добровольский П. М.* Село Рогоща Черниговского уезда.— Чернигов, 1904.— 2, 12 с.
- Добр., ЗВ — *Добровольский Л.* Змиевы валы вблизи Киева.— Киев, 1908.— 30 с., 1 карта.
- Добр., ЗМДК — *Добровольский Л.* Забуті межі давньої Київщини.— Зап. Укр. наук. т-ва в Києві, 1909, кн. III, с. 54—78.
- Довженок, Стор. гор.— *Довженок В. И.* Сторожевые города на юге Киевской Руси.— В кн.: Славяне и Русь. М.: Наука, 1968, с. 37—45.
- Довнар-Запольский — *Довнар-Запольский М. В.* Старый Киев.— В кн.: В Киев! Что делали, видели и слышали в Киеве: подписчи и подписчики «Вестника знания», съехавшиеся на праздник своего единения (11—12 июня 1911 г.).— Спб.: Вестн. знания, 1911.— с. 41—65.
- Дог. Д.— *Договоры между помещиками Давыдовыми на покупку и продажу имений, участков земли и урожая.*— (Рукопис Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 65).
- Договоры — *Договоры об отводе участков земли для строительства мукомольных мельниц.* (Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 60).
- Документы — *Документы на половецком языке XVI в.: Судеб. акты Каменец-Подол. арм. общины / Под. ред. Э. В. Севортяна.*— М.: Наука, 1967.— 430 с., 1 вкл.
- ДР — *Дворцовые разряды, по высочайшему повелению изданные II-м Отделением собст-*

- венной его императорского величества канцелярии.— Спб., 1850—1851.— Т. I. 1850. XXXVI с., 1224 стб.; Т. II. 1851. IV с., 976 стб.
- Древности — *Древности*.— Тр. Моск. археол. о-ва, 1865—1894, т. I—XV.
- Д-р. лет.— *Древнерусские летописи* / Пер. и коммент. В. Панова.— М.; Л.: Academia, 1936.— 391 с.
- ДРС — *Древние* российские стихотворения, собранные Киршею Даниловым / Изд. подгот. А. П. Евгеньева, Б. Н. Путилов; Отв. ред. Д. С. Лихачев.— М.: Изд-во АН СССР, 1958.— 668 с.— 2-е изд., доп. 1977.
- ДТС — *Древнетюркский словарь*.— Л.: Наука, 1969.— 676 с.
- Думи — *Думи* / Упоряд. Г. А. Нудьга.— К.: Рад. письменник, 1969.— 354 с.
- Дуриданов, Развой — *Дуриданов И.* Развой на българската ономастика.— *Onomastica*, Wroclaw, 1957, г. III, z. 1, s. 227—251.
- Дювернуа — *Дювернуа А.* Материалы для словаря древнерусского языка.— М.: Унив. тип., 1894.— 234 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*.— К.: Наук. думка, 1983.— Т. I, 631 с.
- Елезовић — *Елезовић Гл.* Речник косовско-метохиског дијалекта.— Београд: Планета, 1932.— Св. I—II. 477 с.
- Еремеев — *Еремеев Д. Е.* К семантике тюркской этнонимии.— В кн.: *Этнонимы*. М.: Наука, 1970, с. 133—142.
- Еремеева — *Еремеева Е.* Черное море.— Симферополь: Крым, 1965.— 108 с.
- Еремяя — *Еремяя С. Т.* О некоторых историко-географических параллелях в «Повести временных лет» и «Истории Тарона» Иоанна Мамиконяна.— В кн.: Науч. сессия, посвящ. ист. связям и брат. дружбе укр. и арм. народов: Тез. докл. Киев: Изд-во АН УССР, 1962.
- Есипов — *Есипов Т. В.* Путешествие императрицы Екатерины II в Южную Россию в 1787 году.— КС, 1891, № 4, с. 68—81.
- Ефимейко — *Ефимейко А. Я.* История украинского народа.— Спб., 1906.— Вып. I. 192 с.; Вып. II, с. 193—391.
- Железняк — *Железняк И. М.* Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины.— В кн.: *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исслед.*, 1977. М.: Наука, 1979, с. 250—261.
- Желехівський — *Желеховский С., Недільский С.* Малорусско-німецкий словарь.— Львів, 1886.— Т. I. VIII, 590 с.+ 8 с. пронумеровано від руки; Т. II, с. 595—1117 + 5 с. не пронумеровано.
- Железняк, Гідр. півн. поруб.— *Железняк І. М.* Гідроніміксн північного порубіжжя Степової України.— В кн.: *Питання ономастики Південної України*. К.: Наук. думка, 1973, с. 89—96.
- Железняк, Типи — *Железняк І. М.* Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII—XV ст.— В кн.: *Славістичний збірник*. К.: Вид-во АН УРСР, 1963, с. 198—213.
- Житецкий — *Житецкий П.* Словарь книжной малорусской речи по рукописи XVII века.— Киев, 1888.— 104 с.
- Житецкий, См.— *Житецкий Ир.* Смена народностей в Южной России.— КС, 1883, V, с. 1—29.
- ЖМНП — *Журнал* Министерства народного просвещения.
- ЖСт.— *Живая* старина.
- Жучкевич — *Жучкевич В. А.* Местные географические термины в топонимии Белоруссии.— *Вопр. географии*, 1970, т. 81, с. 138—145.
- Жучкевич, КТСБ — *Жучкевич В. А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии.— Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1974.— 447 с.
- Забелин — *Забелин А.* Военно-статистическое описание Волынской губернии.— Киев, 1887.— Ч. I. 6, IV, XXXV, 765, 1 с., 8 табл., 2 карты.
- Завитиевич — *Завитиевич В. З.* К вопросу об имени «Русь».— *Чтения ОНЛ*, 1892, кн. VI, с. 18—23.
- Загоровский — *Загоровский Е. А.* Очерк истории Северного Причерноморья.— Одесса, 1922.— XII, 100 с.
- Закревский — *Закревский Н.* Описание Киева.— М.: Моск. археол. о-во, 1868.— Т. I/II, 950 с., 13 чертеж. и рис.
- Закревский, Лет.— *Закревский Н.* Летопись и описание города Киева.— М.: Унив. тип., 1858.— Ч. I/II. IV, 3, 266, 15 с.
- Закр., Планы — *Закревский Н.* Планы г. Киева в разное время с X в. до 1864 г.— Киев, 1868.— 4 пл.
- Зап. Геогр.— *Записки* Юго-Западного отдела императорского Русского географического общества.— Киев — Т. I, II, 1874, 1875.
- Зап. Іст.-філ.— *Записки* Історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук.
- Захарченко — *Захарченко М. М.* Киев теперь и прежде.— Киев, 1888.— 290, XVI с.
- Зеленин — *Зеленин Д.* Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937.— 79 с.
- Зеленский — *Зеленский И.* Минская губерния: Материалы для географии и статистики России, собр. офицерами ген. штаба.— Спб., 1864.— Т. II. 761 с.
- ЗНТШ — *Записки* Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1892—1937.— Т. I—CLV.
- ЗООИД — *Записки* Одесского общества истории и древностей.— Одесса, 1844—1919.— Т. I—XXIII.
- Зубковский — *Зубковский И.* Краткая историческая заметка о Миргороде.— Миргород, 1912.— 19 с.
- Зубрицкий — *Зубрицкий Д. И.* История древнего Галичско-Русского княжества.— Львов, 1852—1855.— Ч. I. 1852. 6, 200 с., 1 табл.; Ч. II. 1852. 140 с.; Ч. III. 1855. 314 с.
- Зуев — *Путешественные записки* Василия Зуева (от Санкт Петербурга до Херсона) в 1781 и 1782 году.— Спб., 1787.— 237 с.

Список бібліографічних скорочень

- Иванов — *Иванов П.* Обзорение писцовых книг по Новгороду и Пскову.— Псков; 1841.— 250 с.
- Ивановский — *Ивановский А. А.* Географические имена: Пособие для учащихся и учащихся.— М.: Т-во Светина, 1914.— 118 с.
- Иванов, Топоров — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян.— В кн.: Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М.: Наука, 1976, с. 109—128.
- Иванов, Топоров, Исслед.— *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей: лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов.— М.: Наука, 1974.— 342 с.
- Иванов, Топоров, Этимолог. исслед.— *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов.— В кн.: Славянское языкознание: VII Междунар. съезд славистов. Докл. сов. делегации. М.: Наука, 1973, с. 153—169.
- Изв. виз. пис.— *Известия* византийских писателей о Северном Причерноморье.— М.; Л.: ОГИЗ, 1934.— 73 с.
- Изв. ГАИМК — *Известия* Государственного Института материальной культуры.
- Извори — *Извори* за българската история.— София: Изд-во БАН, 1958—1959.— Т. II. Латински извори за българската история. 1958. Ч. I. 454 с.; Т. III. Гръцки извори за българската история. 1959. Ч. I. 379 с.; Т. IV. Турски извори за българската история. 1959. Ч. I. 156 с.
- ИИЗК — *Зварницкий Д. И.* Источники для истории запорожских казаков.— Владимир-Губернский, 1903.— Т. I/II. 2107 с.
- ИКДР — *История культуры Древней Руси* / Под ред. Б. Д. Грекова, М. И. Артомонова.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948.— Т. I. 483 с.
- ИКЧГ — *Голубовский П. В.* Историческая карта Черниговской губернии до 1300 г.— М., 1908.— 50 с.
- Иловайский — *Иловайский Д.* История России.— М., 1876—1880.— Ч. I. Киевский период. 1876. VIII, 333 с.; ч. II. Владимирский период. 1880. 578 с.
- Иллич-Свитыч — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков.— М.: Наука, 1971—1976.— [Т. II. 1971. 370 с., 1 вкл.; Т. II.] 1976. 156 с.
- Илчев — *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у Българите.— София: Изд-во БАН, 1969.— 627 с.
- Ильинский — *Ильинский Г.* Река Буг.— В кн.: Сборник Харьковского историко-филологического общества в память проф. Е. К. Редина. Харьков, 1911, с. 3—5.
- Ильинский, XXV — *Ильинский Г. А.* Проблема праславянской прародины в научном освещении.— ИОРЯС, 1922, т. XXV.
- Ильницький — *Ильницький В.* Стародавній Звенигородь.— Львов, 1861.— 23 с.
- И. М.— *И. М.* Паломник киевский или путеводитель по монастырям и церквам Киевским для богомольцев, посещающих святыню Киева.— Киев, 1854.— 140 с.
- Иордаи — *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов.— М.: Изд-во вост. лит., 1960.— 436 с.
- ИОРЯС — *Известия* Отделения русского языка и словесности.
- Исаевич — *Исаевич Я. Д.* Древнейшая топонимика Прикарпатья и Верхнего Побужья (X—XI вв.).— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР: Тез. докл. и сообщ. Л.: ГО СССР, 1965, с. 114—119.
- Ист. мат.— *Исторические материалы:* Из Архива Киевского губернского управления / Изд. Аидриевский А. А. Вып. I. Киев, 1882.— 102 с.
- ИТК — *Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей.*— Киев: Врем. комис. для разбора древ. актов, 1874.— II, 48, 179, 176, X с.
- Иваненко — *Иваненко Д.* Нове дослідження про початки Києва.— Наук.-інформ. бюл. Арх. упр. УРСР, 1964, № 3, с. 78—81.
- ІГЗ ВУАН — *Історично-географічні* записки Всеукраїнської Академії наук.
- Ізюмов — *Ізюмов О.* Іменникові суфікси -ак (-як), -ар (-яр), -ач (-яч) в українській мові.— М-во, 1937, т. XI, с. 37—54.
- ІМСУ Вл — *Історія* міст і сіл Української РСР. Волинська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 746 с.
- ІМСУ Вн — *Історія* міст і сіл Української РСР. Вінницька область.— К.; Голов. ред. УРЕ, 1972.— 778 с.
- ІМСУ Дн — *Історія* міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1969.— 958 с.
- ІМСУ Днц — *Історія* міст і сіл Української РСР. Донецька область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 992 с.
- ІМСУ Жт — *Історія* міст і сіл Української РСР. Житомирська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1973.— 726 с.
- ІМ У Зк — *Історія* міст і сіл Української РСР. Закарпатська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1979.— 786 с.
- ІМСУ Зп — *Історія* міст і сіл Української РСР. Запорізька область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 764 с.
- ІМСУ І.-Ф — *Історія* міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1971.— 639 с.
- ІМСУ К — *Історія* міст і сіл Української РСР. Київ.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1968.— 586 с.
- ІМСУ Кв — *Історія* міст і сіл Української РСР. Київська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1971.— 791 с.
- ІМСУ Крг — *Історія* міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1972.— 816 с.

- ІМСУ Крм — *Історія* міст і сіл Української РСР. Кримська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1974.— 802 с.
- ІМСУ Лв — *Історія* міст і сіл Української РСР. Львівська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1968.— 979 с.
- ІМСУ Лг — *Історія* міст і сіл Української РСР. Лугаїнська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1968.— 939 с.
- ІМСУ Мк — *Історія* міст і сіл Української РСР. Миколаївська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1971.— 771 с.
- ІМСУ Од — *Історія* міст і сіл Української РСР. Одеська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1969.— 910 с.
- ІМСУ Пл — *Історія* міст і сіл Української РСР. Полтавська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1967.— 1028 с.
- ІМСУ Рв — *Історія* міст і сіл Української РСР. Ровенська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1973.— 655 с.
- ІМСУ См — *Історія* міст і сіл Української РСР. Сумська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1973.— 694 с.
- ІМСУ Тр — *Історія* міст і сіл Української РСР. Тернопільська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1973.— 640 с.
- ІМСУ Хм — *Історія* міст і сіл Української РСР. Хмельницька область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1971.— 706 с.
- ІМСУ Хрк — *Історія* міст і сіл Української РСР. Харківська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1967.— 1002 с.
- ІМСУ Хрс — *Історія* міст і сіл Української РСР. Херсонська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1972.— 687 с.
- ІМСУ Чрв — *Історія* міст і сіл Української РСР. Чернівецька область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1969.— 704 с.
- ІМСУ Чрг — *Історія* міст і сіл Української РСР. Чернігівська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1972.— 780 с.
- ІМСУ Чрк — *Історія* міст і сіл Української РСР. Черкаська область.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1972.— 788 с.
- Іст. дж. — *Історичні джерела та їх використання*. Вип. II.— К. : Наук. думка, 1966.— 288 с.
- Іст. К. — *Історія Києва*: В 2-х т.— К. : Вид-во АН УРСР, 1959.— Т. I. 802 с.
- ІУМЛФ — *Історія української мови. Лексика і фразеологія*.— К. : Наук. думка, 1983.— 743 с.
- Жиречек — *Жиречек К.* *Історія Срба*.— Београд : Науч. кн., 1952.— Т. I. 512 с.
- ЖФ — *Јужнословенски филолог*.
- Кадлец — *Кадлец К.* *Подкарпатська Русь / Пер. І. Долинський*.— Ужгород : Накл. перекладача. 1922.— 2, 35 с.
- Калинина — *Калинина Л. И.* *О некоторых вопросах топонимики Левобережья средней Оби*.— Учен. зап. Томск. пед. ин-та, 1959. Вып. 18, с. 112—125.
- Капанцяи — *Капанцяи Г. А.* *Историко-лингвистические работы*.— Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1975.— Т. II. 541 с.
- Караџић — *Караџић В. С.* *Српски рјечник истумачени њемачкијем и латинскијем ријечима*.— Биоград : Штампарија Краљевине Србије, 1898.— 880 с.
- Карамзин — *Карамзин Н. М.* *История государства Российского*.— Спб., 1816. Т. I. 155 с.; Т. II. 191 с.; Т. III. 174 с.; Т. IV. 186 с.
- Каргер — *Каргер М. К.* *Древний Киев : Очерки по истории материальной культуры древнерусского города*.— М. : Изд-во АН СССР, 1958—1961.— Т. I. 1958. 580 с.; Т. II. 1961. 661 с.
- Карпенко — *Карпенко Ю. О.* *Топонімія Буковини*.— К. : Наук. думка, 1973.— 238 с.
- Карп., Акт. — *Карпенко Ю. О.* *Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я*.— В кн.: *Питання ономастики Південної України*. К. : Наук. думка, 1974, с. 9—15.
- Карп., Давн. — *Карпенко Ю. О.* *Давньоруська основа словотвору української топоніміки*.— В кн.: *Питання історичного розвитку української мови*. Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1962, с. 290—297.
- Карп., Становление — *Карпенко Ю. А.* *Становление восточнославянской топонимии (закономерности словообразования)*.— *Вопр. географии*, 1966, т. 70. Изучение географических названий, с. 7—18.
- Карп., Топ. — *Карпенко Ю. О.* *Топонимия Буковины : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук*.— Киев, 1967.— 29 с.
- Карп., ТЦЧО — *Карпенко Ю. О.* *Топонімія центральних районів Чернівецької області: Конспект лекцій*.— Чернівці : Вид-во Чернів. ун-ту, 1965.— 76 с.
- КБН — *Корпус боспорских надписей*.— М.; Л. : Наука, 1965.— 951 с.
- КБЧ — *Книга Большому чертежу*.— М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1950.— 229 с.
- КБЧ, 1838 — *Книга Большому чертежу или Древняя карта Российского государства, поновленная в разряде и списанная в книгу 1627 года*.— 2-е изд.— Спб., 1838.— 261 с.
- КГВ — *Киевские губернские ведомости*.
- Кекавмен — *Советы и рассказы Кекавмеиа*. *Сочинение византийского полководца XI века / Подгот. текста, введ., пер. и коммент. Г. Г. Литаврина*.— М. : Наука, 1972.— 743 с.
- Киевск. синопс. — *Киевский синопис или краткое собрание от различных летописцев о начале славенороссийского народа и первоначальных князей богоспасаемого града Киева*.— Киев, 1836.— 233, 150 с.
- Київ — *Київ: Енциклопед. довідник / За ред. А. В. Кудрицького*.— К. : Голов. ред. УРЕ, 1981.— 735 с.
- Кириллов — *Кириллов И. А.* *Удивительный полуостров*.— Симферополь : Крымиздат, 1963.— 93 с.
- Киценко — *Киценко М.* *Хортиця в героїці і легендах*.— Дніпропетровськ : Промінь, 1967.— 79 с.

Список бібліографічних скорочень

- ККГ — *Карта* Киевской губернии 1784 г.— ЦНБ АН УРСР, Зал картографії.— 1 арк.
- Клепатский — *Клепатский П. Г.* Очерки по истории Киевской земли.— Одесса, 1912.— Т. I. Литовский период. XLIII, 599 с.
- Кльонович — *Кльонович С. Ф.* Роксоланія.— Питання клас. філології, 1961, вип. II, с. 119—156.
- Ключевский — *Ключевский В. О.* Сочинения: В 8-ми т.— М.: Госполитиздат, 1956—1959.— Т. I. Курс русской истории. 1956. Ч. I. 427 с.; Т. II. Курс русской истории. 1957. Ч. II. 468 с.; Т. III. Курс русской истории. 1958. Ч. III. 424, 3 с.; Т. IV. Курс русской истории. Ч. IV. 1958, 422 с.; Т. V. Курс русской истории. 1959. Ч. V. 503 с.; Т. VI. Специальные курсы. 1959. 516 с.; Т. VII. Исследования, рецензии, речи (1866—1890). 1959. 487 с.; Т. VIII. Исследования, рецензии, речи (1890—1905). 490 с.
- Кн. пос.— *Книга посольская* Метрики княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государство короля Сигизмунда-Августа (с 1545 по 1572 год) / Изд. по поручению императ. Моск. о-ва истории князем М. Оболенским и проф. И. Даниловичем.— М., 1843.— Т. I. XX, 480 с.; Т. II. II, 285, V с.
- КО 1946 — *Карта* «Київська область».— К., 1946.— 1 арк.
- КО 1958 — *Карта* «Киевская область».— К., 1958.— 1 л.
- Кобычев — *Кобычев В. П.* В поисках прародины славян.— М.: Наука, 1973.— 167 с.
- Ковалев — *Ковалев Г. Ф.* История русских этнических названий.— Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1982.— 160 с.
- Коваленко — *Коваленко С. Л.* Бугослав чи Буслав? — УІЖ, 1971, № 4, с. 78—79.
- Ковба — *Ковба Н. Ф.* Хозяйственное положение посполитых и подсоседков Песчанской сотни Переяславского полка по данным Румянской описи (1767 г.).— ТПУАК, 1915, вып. 12, с. 41—77.
- Козловский — *Козловский И. П.* Тмуторокань и Таматарха — Матарха — Тамань.— Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 58—72.
- Койчубаев — *Койчубаев Е.* Основные типы топонимов Семиречья: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Алма-Ата, 1967.— 24 с.
- Коков — *Коков Дж.* Кабардинские географические названия: Крат. словарь.— Нальчик: Кабард.-балк. кн. изд-во, 1966.— 182 с.
- Колосовская — *Колосовская Ю. К.* Паннония в I—III веках.— М.: Наука, 1979.— 254 с.
- Кордт — *Кордт В.* Матеріали до історії картографії України.— К.: ВУАН, 1931.— Ч. I. XXXIX с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне джерело.— Львів: НТШ, 1924.— 14 с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Що кажуть нам назви осель? — Львів: Наша батьківщина, 1938.— 22 с.
- Кордуба, Зх.— *Кордуба М.* Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долішнім Сяном.— ЗНТШ, 1925, т. 138/140, с. 238—243.
- Корзюнок — *Корзюнок М. М.* Словник говірок Волинського Прибужжя.— 1980.— Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Корнилович — *Корнилович М.* Огляд народних родових прізвищ на Холмщині і Підляшші.— Етногр. вісн. ВУАН, 1926, кн. II, с. 113—123.
- Корол.— *Королевство* Польское и Великое герцогство Литовское с присоединенными к оному землями из Бишиновой географии: Пер. с нем.— Спб., 1775.— 275 с.
- Костомаров — *Костомаров Н.* Предания первоначальной русской летописи.— ВЕ, 1873, т. 8, кн. 3, с. 7—60.
- Котков — *Котков С. И.* Из старых южновеликорусских параллелей к лексике «Слова о полку Игореве».— Тр. Отд. древнерус. литературы Ин-та рус. лит. АН СССР, 1961, т. XVII, с. 65—74.
- Котляр — *Котляр М.* Цікава праця з історії Давньої Русі.— Арх. України, 1968, № 6, с. 85—88.
- Котляр, З іст.— *Котляр М. Ф.* З історії переростання племінних союзів у територіальні об'єднання в Східній Європі (VII—X ст.).— УІЖ, 1978, № 1, с. 58—70.
- Кох — *Кох И. И.* Объяснение некоторых географических названий, особенно славянских, из языка финикийского.— Чтения ОИДР, 1847, № 9, отд. 4, с. 1—4.
- Кочин — *Кочин Г. Е.* Материалы для терминологического словаря древней России / Под ред. Б. Г. Грекова.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937.— 487 с.
- Кочин, СХнР — *Кочин Г. Е.* Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в.— М.; Л.: Наука, 1965.— 462 с.
- Кочубинский — *Кочубинский А.* Территория доисторической Литвы.— ЖМНП, 1897, янв., с. 60—64.
- КПОДА — *Кам'янець-Подільський* обласний державний архів.
- КПП — *Абрамович Д.* Киево-Печерський патерик: Вступ. Текст. Примітки.— К., 1931.— XXVI, 235 с.
- Кримський — *Кримський Аг.* Розвідки, статті та замітки.— К.: Друк. УАН, 1928.— I—XXVII. 2, 408 с.
- Кримський, Тюрки — *Кримський А. Є.* Тюрки, їх мови та літератури.— К., 1930.— Т. I. Тюркські мови. Вип. II, с. 113—214.
- КРУ — *Каталог* річок України.— К.: Вид-во АН УРСР, 1957.— 192 с., 1 карта.
- Кругляк — *Кругляк Ю. М.* Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міськ. типу Укр. РСР.— К.: Наук. думка, 1978.— 151 с.
- Кривіцькі — *Кривіцькі А. А.* У словник Мсціслаўшчыны.— В кн.: З народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975, с. 119—134.
- КС — *Киевская* старина.
- КСИА — *Краткие* сообщения Института археологии АН СССР.

- КСИМК — *Краткие сообщения Института истории материальной культуры.*
- Кудрявцев — *Кудрявцев О. В.* Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории.— М.: Изд-во АН СССР, 1957.— 411 с.
- Кудряшов — *Кудряшов К. В.* Половецкая степь.— М.: Огиз: Географгиз, 1948.— 162 с.
- Кулаковский — *Кулаковский Ю.* История Византии.— Киев, 1910—1912.— Т. I. 1910, XVI, 596 с.; Т. II. 1912. 2, 513 с.
- Кулаковский, Керчь — *Кулаковский Ю. А.* К вопросу об имени Керчи «Χαριετρία».— М., 1896. (Окр. відбиток, с. 186—201).
- Кулик.— *Куликовский Г.* Словарь областного оленецкого иаречия в его бытовом и этнографическом применении.— Спб., 1898.—151 с.
- Купчинський — *Купчинський О. А.* Двочленні географічні назви України на *-jъ: Матеріали до українського топонімічного словника.— В кн.: Питання історії української мови. К.: Наук. думка, 1970, с. 101—129.
- Купчинський, Давн.— *Купчинський О. А.* Давні східнослов'янські композитні імена, мотивовані ойконімами на *-itji.— В кн.: З історії української лексикології. К.: Наук. думка, 1980, с. 213—248.
- Курилов — *Курилов И. А.* Роменская старина: Ист., стат. и бытовые записки о городе Ромне и его обывателях, от начала города до нашего времени: В 4-х ч. Г. Ромен, 1897.— Ромны: 1897.— 336 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Названия болот в славянских языках.— В кн.: Этимология, 1967. М.: Наука, 1969, с. 129—145.
- Куш.-Мар.— *Кушнір-Марченко К.* Ілля Новицький: Охочекомонний компанійський полковник останньої чверті XVII-го та початку XVIII-го ст.— Наук. аб. ВУАН, Іст. секція, 1929, т. XXXII.
- КЭОКГ — *Краткое экономическое описание Киевской губернии.*— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр I. 808.
- Лавровский — *Лавровский П.* Сербско-русский словарь.— Спб.: ОРЯС, 1870.— V, 806 с.
- Лазаревский, Очерки — *Лазаревский Ал.* Очерки, заметки и документы по истории Малороссии.— Киев, 1892—1899.— Вып. I. 130 с.; Вып. II. 146 с.; Вып. III. 158 с.; Вып. IV. 122 с.; Вып. V. 148 с.
- Лаз., Луб.— *Лубенщина* и князя Вишневецкие / Очерки, заметки и док. по истории Малороссии Ал. Лазаревского.— КС, 1896, № 1, с. 115—127; № 2, с. 209—229; № 3, с. 334—357.
- Лаз., Луб. полк — *Лазаревский Ал.* Лубенский полк.— Б. г., Б. м.
- Лаз., Люди — *Лазаревский А. М.* Люди старой Малороссии: Лизогубы, Милорадовичи, Михалевские и Свечки.— Киев, 1882.— 62 с.
- Лаз., Обзор.— *Обозрение* Румянцевской описи Малороссии Ал. Лазаревского.— Чернигов: Черниг. губерн. стат. ком., 1866.— Вып. I—III. 2, 857, 58 с.
- Лаз., ОСМ, II — *Лазаревский Ал.* Описание ста-
- рой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр.— Киев: 1893.— Т. II. Полк Нежинский. 4, IV, 521, XXV, 4 с.
- Лаз., ОСМ, III — *Лазаревский Ал.* Описание Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр. Полк. Прилуцкий.— Киев, 1902.— Т. III. 3, XIV, 426, XXIII, 3 с.
- Лаз., Села — *Лазаревский А. М.* Села Конотопского уезда: Опыт истории южнорус. сел.— Зап. Черниг. губерн. стат. ком., 1869, кн. 2, вып. 3/4, с. 149—340.
- Лашкарев — *Лашкарев П.* Развалины церкви св. Симеона и Копырев конец древнего Киева. С планом Киева XVIII столетия и церкви на Кудрявце.— Киев, 1879.— 26 с., 1 план.
- ЛВП — *Падалка Л. В.* Прошлое полтавской территории и ее заселение: Исслед. и материалы с картами.— Полтава: Полт. учей. арх. комис., 1914.— X, 236, 2 с., 1 карта.
- Левашов — *Левашов Е. А.* «Москвичи и иных мест люди...» — Л.: Наука, 1968.— 103 с.
- Лебединцев — *Лебединцев П.* Церковь Спаса на Берестове в Киеве, бывшая придворная святого великого князя Владимира, древнейшая всех ныне существующих в России церквей.— Киев, 1862.— 14 с.
- Левицкий, Беневский — *Левицкий и Беневский.* Военное обозрение Киевского военного округа / Сост. при Штабе округа под ред. генерал-майора Краснокутского... — Киев, 1869.— 325, 2, IV, 171, V с.
- Левченко — *Левченко М.* Место жительства и местные названия русинов в настоящее время.— Основа, 1861, янв., с. 263—266.
- Лер-Спл.— *Лер-Сплавинский Т.* Еще раз о названии города Киева.— В кн.: Проблемы современной филологии. М., 1965, с. 197—198.
- Лер-Сплавинский — *Лер-Сплавинский Т.* Польский язык.— М.: Изд-во иностр. лит., 1954.— 367 с.
- Лет. Лиз.— *Летописец* или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялося в Украине малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким.— В кн.: Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, изданный Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе.— Киев, 1888, с. 1—71. [Ймовірно, написано полковником Я. Лизогубом.— I. Ж.]
- ЛПС — *Летописец* Переяславля Суздальского / Предисл., описание рукописи и подгот. к печати К. М. Оболенского.— Б. м., Б. г.— 112, III с.
- Лесков — *Лесков О. М.* Таври в Крыму (друга половина IX—III ст. до н. е.).— УІЖ, 1959, № 2, с. 99—106.
- Лисенко — *Лисенко П. С.* Словник поліських говорів.— К.: Наук. думка, 1974.— 260 с.
- Лихачев — *Повесть* временных лет / Ст. и коммент. Д. С. Лихачева.— М.: Изд-во АН СССР, 1950.— Ч. I. 406 с.; Ч. II. 556 с.

Список бібліографічних скорочень

- Лихачев, Вел.— *Лихачев Д. С.* Великое наследие.— М. : Современник, 1975.— 366 с.
- Лонгвинов — *Лонгвинов А. В.* «Слово о полку Игореве».— Одесса, 1911.— 74 с.
- Лохв.— *Лохвицкий* исторический сборник.— Киев : Лохвиц. уезд. земство, 1906.— 2, 409 с.
- ЛСЛ — *Лексикон* словено-латинский Е. Славинецкого та А. Корецького-Сатановського.— К. : Наук. думка, 1973.— 541 с.
- Лысенко — *Лысенко П. Ф.* Города Туровской земли: Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— М., 1971.— 24 с.
- Лясск.— *Ляскоронский В. Г.* Гильом Левассер-де-Боплаи и его историко-географические труды относительно Южной России: Описание Украины. II. Карты Украины.— Киев, 1901.— I, VII, 37 с., 5 карт.
- Лясск., Вышгород — *Ляскоронский В.* Киевский Вышгород в удельно-вечевое время.— ЖМНП, 1913, ч. XLIX, с. 199—235.
- Лясск., Городища — *Ляскоронский В. Г.* Городища, курганы и длинные (Змиевы) валы по течению рек Псла и Ворсклы.— М., 1907.— 53, 16 с.
- Лясск., ИКА — *Ляскоронский В.* Иностранные карты и атласы XIV и XVII вв., относящиеся к Южной России.— Киев, 1897.— 41 с.
- Лясск., ИПЗ — *История* Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII столетия / Монография В. Ляскоронского.— Киев, 1903.— 4, VII, 422, III с., 1 карта.
- Лясск., Русск.— *Ляскоронский В. Г.* Русские походы в степи в удельно-вечевое время и поход князя Витовта на татар в 1399 году.— Спб., 1907.— 122 с.
- Лясск., Снет.— *Ляскоронский В.* Остатки древнего городища в местечке Снетине Лубенского уезда Полтавской губернии.— Киев, 1896.— 2, 10 с.
- Лясск., Торки — *Ляскоронский В. Г.* К вопросу о переяславских торках.— ЖМНП, 1905, № 4, с. 278—302.
- Мавродин — *Мавродин В. В.* Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XVI века).— Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.— 320 с., 1 карта.
- Мавродин, Обр.— *Мавродин В. В.* Образование древнерусского государства.— Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1945.— 432 с.
- Мак., Гор.— *Макаренко Н.* Городища и курганы Полтавской губернии: Сб. топогр. сведений.— Полтава : Полт. учен. арх. комис., 1917.— VIII, 105, XIX с.
- Макс., Дн.— *Максимович Н. И.* Днепр и его бассейн.— Киев, 1901.— 370 с.
- Максимович — *Максимович М.* Воспоминание о городах Пересопнице и Дубровицах.— Киевлянии, 1840, кн. 1. Отд. отд.
- Максимович, II — *Максимович М. А.* Собрание сочинений.— Киев, 1877.— Т. II. Отд. : ист.-топогр., археол. и этногр. 524, VII, II с.
- Макс., Киев — *Максимович Н. И.* Гидрологический и гидрографический очерк Киевской губернии.— Киев, 1920.— 32 с., 2 карты.
- Макс., Прил.— *Максимович Н. И.* Приложение к сочинению «Днепр и его бассейн».— Киев, 1901.— 112, 91, 15 с.
- Малама — *Малама П. Н.* К истории села Малые Крынки.— ТПУАК, 1912, вып. VIII, с. 1—35.
- Малороссия — *Россия* : Полное геогр. описание нашего о-ва / Под ред. В. П. Семенова.— Спб., 1903.— Т. VII. Малороссия. IX, 318 с., 100 ил., 40 диагр. и картограмм.
- Маркевич — *Маркевич Н.* Реки Полтавской губернии.— Зап. императ. Рус. геогр. о-ва.— Спб. 1856, кн. XI, с. 335—461.
- Маркевич, Крым — *Маркевич А. И.* Географическая номенклатура Крыма, как исторический материал : Топоним. данные крым. арх.— Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 17—32.
- Маркевич, О нар.— *Маркевич Н.* О иародонаселении Полтавской губернии.— Киев, 1855.— 52 с.
- Марков — *Марков А.* Как звали первых святых мучеников на Руси? — Сб. Харьк. ист.-филолог. о-ва, 1909, т. XVIII, с. 435—440.
- Марков, О достопамятностях — *Марков М.* О достопамятностях Чернигова.— Чернигов, 1916.— 2, 56, 1 с.
- Марр — *Марр Н. Я.* Избранные работы.— М.; Л. : Соцэргиз, 1939.— Т. V. 668 с.
- Марусенко — *Марусенко Т. А.* Материалы к Словарю украинских географических апеллятивов.— В кн.: Полесье: (Лингвистика. Археология. Топонимика). М. : Наука, 1968, с. 206—255.
- Марусенко, Назв. рельеф.— *Марусенко Т. А.* Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССР.— В кн.: Карпатская диалектология и оиомастика. М. : Наука, 1972, с. 277—299.
- Матченко — *Историко-археологический* очерк бывшего Пивогородского монастыря, нынешней Николаевской кладбищенской церкви в г. Градижске Полтавской губернии / Сост. священник А. Матченко.— Кременчуг, 1891.— 32 с.
- Махновець, Рук.— *Махновець Л. Є.* Літопис руський за Іпатським списком (рукопис, 1492 с.).
- Маценко — *Маценко В. А.* Прилукия: Ист. и стат. описание территории Прилук. уезда Полт. губ.: В 2-х ч.— Ромны : Куюта, 1888.— 238 с., 1 карта, 1 план.
- Мацевич — *Мацевич Л.* По вопросам о происхождении названия «Полтава».— КС, 1896, VII/VIII, с. 25—26.
- Машт., ДБ — *Маштаков П. Л.* Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного).— Пг., 1917.— 57 с.
- Машт., Ди.— *Маштаков П. Л.* Список рек Днепровского бассейна.— Спб., 1913.— 292 с., 1 карта.
- Машт., Дон — *Маштаков П. Л.* Список рек Донского бассейна.— Л. : Гос. гидрол. ин-т, 1934.— 93 с., 1 карта.
- Машт., Мат.— *Маштаков П. Л.* Материалы для областного водного словаря.— Л. : Гидро-

- метеорол. ком. при Совете Нар. Комиссаров СССР, 1931.— IV, 117 с.
- Машт., План — *Маштаков П. Л.* План левого берега реки Днепра от устья реки Десны до устья реки Черторыи, составленный землемером Сноевским.— ИОРЯС ИАН, 1911, т. XVI, кн. I.
- МБ — *Мікратанімія* Беларусі: Матерьялы.— Мінск : Навука і тэхніка, 1974.— 326 с.
- МВ — *Московские ведомости*.
- М-во — *Мовознавство*.
- МЕ — *Матеріали експедиції*.
- Медынцева — *Медынцева А. А.* Тмутараканский камень.— М. : Наука, 1979.— 55 с.
- Мельниченко — *Мельниченко Г. Г.* Краткий ярославский областной словарь.— Ярославль, 1961.— Т. I. 223 с.
- Менгес — *Менгес К. Г.* Восточные элементы в «Слове о полку Игореве».— Л. : Наука, 1979.— 266 с.
- Месяцеслов 1770 — *Географический* месяцеслов на 1770 г.— Спб., Б. р.
- Миллер — *Миллер Вс.* Очерки русской народной словесности.— М., 1910.— Т. II. VI, 416 с.
- Миллер, Разн. — *Миллер Г. Ф.* Разные материалы до истории запорожской касающиеся.— М., 1847.— 3, 45—76 с.
- Миллер, Тихонравов — *Русские* былины старой и новой записи / Под ред. Н. С. Тихонравова, В. О. Миллера.— М., 1894.— Отд. II. Былины новой записи / Под ред. В. О. Миллера. 2, VIII, 2, 88, 2, 304, 1 с.
- Миллер, Эп. — *Миллер Вс.* Эпиграфические следы иранства на юге России.— ЖМНП, 1886, окт., с. 232—283.
- Милорадович, Снег. — *Милорадович В.* Снетинская старина.— КС, 1897, № 9, с. 319—335; № 10, с. 6—26.
- Милорадович, Ср. — *Милорадович В.* Средняя Лубенщина.— КС, 1903, № 9, с. 245—296; № 10, с. 1—36; № 11, с. 209—240; № 12, с. 518—539.
- МИРК — *Кордт В.* Материалы по истории русской картографии.— Киев : Комис. для разбора древ. актов, состоящая при киев., подол. и волын. генерал-губернаторе, 1899.— Вып. I, 15 с., XXXII, карты; Вып. II. 30 с., XLV карт.
- Миртов — *Миртов А. В.* Донской словарь: Материалы к изуч. лексики дон. казаков.— Ростов н/Д: Ин-т изуч. мест. экономики и культуры при Сев.-Кавказ. ун-те, 1929.— XVII, 415 с.
- Михайличенко — *Михайличенко Г.* Военино-політичний союз радянських республік.— Арх. України, 1972, № 4, с. 3—15.
- Младенов — *Младенов С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен язык.— София, 1941.— XX, 704 с.
- Мовчан — *Мовчан І. І.* Археологічні дослідження на Видубичах.— В кн.: Стародавній Київ. К. : Наук. думка, 1975, с. 80—107.
- Модз., Гути — *Модзалевський В.* Гути на Чернігівщині / За ред. та з передмовою М. Біляшівського.— К. : Вид-во УАН, 1926.— 6, 194 с., 1 портр., 1 карта.
- Модз., Мал. род.— *Модзалевский В. Л.* Малоросский родословник.— Киев, 1908—1914.— Т. I. 1908, 519 с.; Т. II. 1910, VI, 7201, 20 с.; Т. III. 1912. 4, 824, 24 с.; Т. IV. 1914. IV, 832, 26 с.
- Модз., Оч.— *Модзалевский В.* Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чернуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда.— В кн.: Лохвицкий исторический сборник. Киев, 1906, с. 219—402.
- Модз., Ракушка — *Модзалевський В.* Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка.— Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1919, кн. I, с. 26.
- Мокиенко — *Мокиенко В. М.* Русское диалектное плав «бсото» и литературное плавни «заболочения пойма реки».— В кн.: Славянская филология. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1969, с. 164—167.
- Молчановский — *Молчановский Н.* Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (преимущественно по летописям).— Киев, 1885.— 2, 388, II, II, XXXII с., 1 карта.
- Морошкин — *Славянский* именовослов или Собрание славянских личных имен в алфавитном порядке / Составлен священником М. Морошкиным.— Спб., 1867.— 108, 213 с.
- МПК — *Малоросийские* переписные книги 1666 года / Сообщил А. М. Лазаревский.— Чтения ОНЛ, 1899, кн. XIII, прил., с. 35—144.
- Мукалов — *Мукалов Н.* География Киевской губернии: Учебн. пособие по родоисведению.— Киев, 1883.— 146 с.
- Мурзаевы — *Мурзаевы Э. и В.* Словарь местных географических терминов.— М. : Географгиз, 1959.— 303 с.
- МХГ — *Материалы* для оценки земель Херсонской губернии.— Херсон, 1888.— Т. III. Александрийский уезд : Стат.-экон. описание уезда. 385, 152 с.
- МЮР — *Мемуары*, относящиеся к истории Южной России.— Киев, 1890—1896.— Вып. I. 1890. 190 с.; Вып. II. 1896. 439 с.
- Надеждин — *Надеждин Н.* Опыт исторической географии русского мира.— Б-ка для чтения, 1837, т. XXII, ч. II, отд. III, с. 27—79.
- Надеждин, Пересечен — *Надеждин Н. И.* О положении города Пересечна, принадлежащего народу угличам.— ЗООИД, 1844, т. I, отд. ие I, с. 243—256.
- Надхин — *Надхин Г. П.* Память о Запорожье.— М. : Императ. о-во истории и древностей рос., 1877.— 69 с.
- Назарова — *Назарова Т. В.* Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті.— Діалектол. бюл., 1961, вип. VIII, с. 18—31.
- Нападій — *Нападій Є.* Українські антропоніми і відантропонімічні топоніми з суфіксом *-є.— М-во, 1973, № 3, с. 72—80.
- Насоиев — *Насоиев А. Н.* «Русская земля» и образование территории древнерусского государства: Ист.-геогр. исслед.— М. : Изд-во АН СССР, 1951.— 262 с.

Список бібліографічних скорочень

- Ная.** — *Начертание* общего топографического и физического описания Российской империи, предпринятого императорскою Санкт-Петербургскою Академіею Наук. — Спб., 1773. — 250 с.
- Неволин** — *Неволин К. А.* Полное собрание сочинений. — Спб., 1857—1859. — Т. I. 1857. XXVI, 501 с.; Т. II. 1857. X, 513 с.; Т. III. 1858. XVI, 444 с.; Т. IV. 1857. XIII, 446 с.; Т. V. 1858. XII, 524 с.; Т. VI. 1859. 643 с.
- Невская** — *Невская Л. Г.* Словарь балтийских географических апеллятивов. — В кн.: Балто-славянский сборник. — М.: Наука, 1972, с. 315—376.
- Нелидова** — *Нелидова Е.* Русь в ее столицах: Ист. очерки. — Пг., 1915; Киев. Т. III. 218 с.
- Непокупный** — *Непокупный А. П.* Балто-северо-славянские языковые связи. — Киев: Наук. думка, 1976. — 227 с.
- Нерознак, НДГ** — *Нерознак В. П.* Названия древнерусских городов. — М.: Наука, 1983. 207 с.
- Ник., Вишн.** — *Николайчик Ф. Д.* Начало и рост полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики. — М., 1907. — 38 с.
- Никольский** — *Никольский Д.* Происхождение слова «Днепр». — Филол. зап., Воронеж, 1892, Вып. I, с. 1—21.
- Никонов, КТС** — *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь. — М.: Мысль, 1966. — 509 с.
- Никончук** — *Никончук М. В.* Матеріалн до лексичного атласу української мови: (Правобереж. Полісся). — К.: Наук. думка, 1979. — 313 с.
- Никончук, Листвин** — *Никончук Н. В.* Из лексики полесского села Листвин. — В кн.: Лексика Полесья: Материалы для полес. диалектол. словаря. М.: Наука, 1968, с. 79—130.
- Ніковський** — *Ніковський А.* Словник українсько-російський. Вид. фототипічне. — Б. м.; Книгоспілка, Б. р.
- НЛ, I** — *Новгородская* первая летопись старшего и младшего изводов. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — 640 с., 10 табл., 1 с.
- НЛСХС** — *Новгородская* летопись по Синодальному харатейному списку. — Спб.: Археогр. комис. — 1888. — ХСVIII, 1 с., 2 табл.
- Новгородів.** — *Опис* Новгородівського намісництва (1779—1781). — К.: ВУАН, 1931. — 522, 131 с.
- Нов., Ист.** — *Новик Е. О., Пермяков В. В., Коваленко Е. Е.* История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700—1917). — Киев: Изд-во АН УССР, 1960. — 531 с.
- Новицкий** — *Указатель* к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, утвержденной при киевском, подольском и волинском генерал-губернаторе: Имена геогр./Сост. И. П. Новицкий. — Киев, 1878. — Т. I. 978 с.; Т. II. 832 с.
- Новицкий, Азов.** — *Новицкий Я.* Описание границ и городов бывшей Азовской губернии. — Летопись Екатеринослав. учен. арх. комис., 1904, вып. I, с. 61—93.
- Новицкий, Лукомор'я** — *Новицкий В.* Давне Лукомор'я. — Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1929, кн. XXVI, с. 1—53.
- Нов., Нар.** — *Новицкий Я. П.* Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья: Предания и рассказы, собр. в Екатеринославские, 1875—1905. — Александровск, 1909. — 54 с.
- Новороссия** — *Россия:* Полн. геогр. описание нашего отечества / Под. ред. В. П. Семенова. — Спб., 1910. — Т. XIV. Новороссия и Крым. VIII, 983 с., 150 ил., 46 диагр. и картограмм, 11 карт.
- Носович** — *Носович И. И.* Словарь белорусского наречия. — Спб.: ОРЯС, 1870. — 4, 756 с.
- НПК** — *Новгородские* писцовые книги, изданные Археографическою комиссіею. — Спб., 1859—1910. — Т. I. 1859. 906 с., 2 л. ил.; Т. II. 1862. 890 с.; Т. III. 1868. 4,959 с.; Т. IV. 1886. 966 с.; Т. V. 1905. 921 с.; Т. VI. 1910. 846 с.
- ОАІМ** — *Ономастичний* архів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Ожегов** — *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. — М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. — 848 с.
- ОЗ** — *Отечественные* записки.
- ОКІМ** — *Ономастична* картотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- ОЛА** — *Общеславянский* лингвистический атлас: Материалы и исследования.
- ОМГ** — *Обще* и каждого города с его поветом топографическое описание Минской губернии. — ЦНБ АН УРСР, шифр: I, 1667.
- Опись** — *Опись* Полтавского полку рѣкъ Орель (1731 г.). — М., 1909. — 26 с.
- Оп. КПЛ** — *Описание* Киевопечерской лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, а также планов лавры и обеих пещер. — Киев, 1831. — 366 с.
- Оппоков** — *Речные долины* Полтавской губернии / Сост. Е. В. Оппоков. — Спб., 1905. — Ч. II. Частно описание речных долин Полтавской губернии, с указанием главнейших необходимых в них мелиораций. II, 475 с.
- ОР** — *Описание* рек Черниговского наместничества (1785 г.). — Зап. Черниг. губерн. стат. ком., 1868, кн. II, вып. 1/2, с. 50—92.
- Орлов** — *Орлов А.* Происхождение названий русских и некоторых западноевропейских рек, городов, племен и местностей. — Вельск, 1907. — 430 с.
- ОРОМ, ЧП** — *Лазаревский А.* Обозрение Румянцевской описи Малороссии. Черниговский полк. — Чернигов, 1866. — 138 с.
- Островских** — *Островских П.* Этнографические заметки о тюрках Минусинского края (отчет о поездке 1894 г.). — ЖСт., 1895, вып. III/IV, с. 297—348.

- Острогорский — *Острогорский Г.* Византия и киевская княгиня Ольга.— Ип: To honor Roman Jakobson. Mouton, 1967, vol. 2, p. 1458—1473.
- Остромыслинский — *Остромыслинский Е. А.* Исследование о древнейшей киевской церкви святого Ильи.— Киев, 1830.— 31 с.
- Отин, Каталог — *Отин Е. С.* Каталог рек Северного Приазовья.— ПУОК, 1975, вып. XI, с. 16—72.
- Отин — *Отин Е. С.* Гідроніми Східної України.— Київ; Донецьк : Вища школа, 1977.— 156 с.
- Откупщиков, Из истории — *Откупщиков Ю. В.* Из истории индоевропейского словообразования.— Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1967.— 323 с.
- Павловский — *Павловский Ал.* Грамматика Малороссийского наречия или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого русского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями.— Спб., 1818.— 115 с.
- Павловский, К ист.— *Павловский И. Ф.* К истории Полтавского дворянства (1802—1902).— Полтава, 1906—1907.— Вып. I. 1906. 4 неп., IV, 278, XVII с.; Вып. II, 1907. 2, IV, 304, XVII с.
- Падалка, Полтава — *Падалка Л.* По вопросу о времени основания города Полтавы.— Киев, 1896.— 21 с.
- Падалка, Что сказ.— *Падалка Л. В.* Что сказало население Полтавской губернии о своем старом быте.— Полтава, 1905. 163, 2 с.— (ТПУАК; Вып. II. Прил.).
- Пазенко — *Пазенко І.* Исторично-географічні і інші відомості об містах, містечках і селах Київщини, Волині та Поділля. 1922.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 11721.
- Пам.— *Памятники*, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волинском генерал-губернаторе.— Спб., 1845—1859.— Т. I. 1845. 768 с., 7 л. ил.; Т. II. 1846. 774 с., 6 л. ил.; Т. III. 1852. 763 с., 1 л. ил.; Т. IV. 1859. 763 с.
- Памятники — *Памятники*, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов.— Киев, 1897—1898.— Т. I. 1897. II, 616 с.; Т. III. 1898. XVII, 600 с.
- Патерик — *Патерик* Киево-Печерского монастыря.— Спб.: Императ. Археогр. комис., 1911.— II, 274 с.
- Пашуто — *Пашуто В. Т.* Очерки по истории Галицко-Волинской Руси.— М. : Изд-во АН СССР, 1950.— 330 с., 1 карта.
- ПВЛ, 1910 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— Спб.: Императ. Археогр. комис., 1910.— XVI, 274, 24 с.
- ПВЛ, 1926 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— Л. : Постоян. ист.-археогр. комис. АН СССР, 1926.— XV, 296 с.
- ПГ — *Списки* населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года. XXXIII. Полтавская губерния / Обработана Н. Штиглицом.— Спб.: Центр. стат. ком., 1862.— XXXIII, 262 с., 1 карта.
- ПГВ — *Полтавские* губернские ведомости.
- Пенкевич — *Пенкевич С.* Топография нынешней Киевской епархии в XVII веке по Андрею Целларию. С картою Киевской епархии.— Киев, 1877.— 2, 136 с., 1 карта.
- Первольф, II — *Первольф И.* Славяне : Их взаим. отношения и связи.— Варшава, 1888.— Т. II. X, 616 с.
- Первольф, III, II — *Первольф И.* Славяне. Их взаимные отношения и связи.— Варшава, 1893.— Т. III. Ч. II. 278, XXXIII с.
- Петров — *Петров Н. И.* Историко-топографические очерки древнего Киева.— Киев, 1897.— 2, IV, 268 с.
- Петров, Гідронімн — *Петров В. П.* Гідроніми України за античними джерелами.— В кн.: Українська діалектологія і ономастика. К. : Наук. думка, 1964, с. 134—146.
- Петров, Етн.— *Петров В. П.* Етиогенез слов'яи.— К. : Наук. думка, 1972.— 214 с.
- Петров, Макаревич — *Петров В. П., Макаревич М. Л.* Скифская генеалогическая легенда.— СА, 1963, № 1, с. 20—31.
- Петровский — *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имен.— М. : Сов. энциклопедия, 1966.— 384 с.
- Петрученко — *Петрученко О.* Латинско-русский словарь.— М., 1904.— 810 с.
- ПЗВ — *План* Змиевых валов: Рукописна карта 1837 р.— 1 л.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії.
- Пигулевская — *Пигулевская Н. В.* Имя «Рус» в сирийском источнике VI в. н. э.— В кн.: Академику Борнсу Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия: Сб. ст. М. : Изд-во АН СССР, 1952, с. 42—48.
- Пирский — *Пирский Н.* Исторический очерк поселений Кобеляцкого уезда вообще и исторический и церковно-статистический очерк населения Кобеляцкого уезда, расположенных по реке Ворскле в частности.— Кобеляки, 1908.— 252 с.
- Пискунов — *Пискунов Ф.* Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи.— Киев, 1882.— 304 с.
- Письм.— *Письменники* Західної України 30—50-х років XIX ст. / М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та ін.— К. : Дніпро, 1965.— 652 с.
- ПК — *План* Киева. 1695 г.— Б. м., Б. г.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів.
- ПК, 1894 — *План* г. Киева с предместьями.— Киев, 1894.— 1 л.
- ПКОП — *Писцовые* книги Обонежской пятины, 1496 и 1563 гг.— Л. : Изд-во АН СССР, 1930.— IV, 268 с., 1 карта.
- П. Л.— *П. Л.* Киево-Михайловский Златоверхий монастырь в его прошлом и настоящем.— Киев, 1885.— 35 с.

- Плано Карпини — *Иоанн де Плано Карпини*: История монголов.— Спб., 1911.— XVI, 2, 224.
- Погодин — *Погодин А. Д.* Из истории славянских передвижений.— Спб.: Археол. ин-т, 1901.— 167 с.
- Погодин, К вопр.— *Погодин А. Л.* К вопросу о варварских именах на южнорусских греческих надписях.— Спб., 1901.— 41 с.
- Пог., Пути — *Погодин М.* Пути сообщения в древней России.— М., 1837.— 50 с.
- Пог., Раз.— *Погодин М. П.* Разыскания о городах и пределах древних русских княжеств с 1054 по 1240 год.— КГВ, 1894, № 3, с. 40—146.
- Подв.— *Подвысоцкий А.* Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении.— Спб., 1885.— 197 с.
- Подольская — *Подольская Н. В.* Топонимика Новгородской земли по данным Новгородских памятников XI—XV в. Ч. I. : Дис. ... канд. филол. наук.— М. 1956.— 287 с.
- Полунин — *Полунин Ф.* Географический лексикон Российского государства.— М., 1773.— 215 с.
- Пономаренко — *Пономаренко М. Ф.* Гідронімікон Золотоніщини.— ПУОК, 1967, вип. II, с. 28—39.
- Попов — *Попов А. И.* Географические названия: Введ. в топонимику.— М.; Л. : Наука, 1965.— 181 с.
- Попов, К изучению — *Попов А. И.* К изучению гидронимики Украины.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 32—38.
- Попов, О возможностях — *Попов А. И.* О возможностях совершенствования приемов этимологического исследования.— В кн.: Этимология, 1967. М. : Наука, 1969, с. 119—128.
- Пособ.— *Пособие-инструкция* для подготовки и составления региональных словарей русского языка.— М. : Изд-во АН СССР, 1960.— 240 с.
- Поспелов — *Поспелов Е. М.* О балтийской гипотезе в севернорусской топонимике.— ВЯ, 1965, № 2, с. 29—38.
- Потебня — *Потебня А. А.* К истории звуков русского языка.— Варшава, 1876—1883.— [Ч.] I. Воронеж, 1876, VI, 243 с.; [Ч.] II. Варшава, 1880. 128 с.; [Ч.] III. 1881. 142, 2с.; [Ч.] IV. 1883. 86, IX, 1 с.
- Потебня, СОПИ — *Потебня А. А.* Слово о полку Игореве.— Харьков, 1914.— 233 с.
- Похилевич — *Сказания* о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собр. Л. И. Похилевич.— Киев, 1864.— 2, 763 с., 1 табл. ил.
- Похил., МЦ — *Похилевич Л.* Монастыри и церкви г. Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов. А также иноверческие молитвенные дома.— Киев, 1865.— 1, 134 с.
- Похил., УКР — *Уезды* Киевский и Радомыльский: Стат. и ист. заметки о всех насел. местностях в этих уездах и с подроб. картами их / Собр. Л. И. Похилевич.— Киев : Оглоблин, 1887.— 2, IX, 305 с., 2 карты.
- ППА — *Путешествие* антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века.— М. : императ. О-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1897.— Вып. II. VI. 202 с.
- Преобр.— *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка. М. : Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1959.— Т. I, 717 с.; Т. II, 718—1284 с.
- Преображенский — *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка.— М. : ГИИНС, 1959.— Т. I/II, 1284 с.
- Прив.— *Привилегия* или жалованная грамота Речи Посполитой вольному городу Черкаскам 1791 г.— КГВ, 1857, № 24.
- ПС — *План* сенокосам, состоящим в границах города Киева по правую сторону реки Днепра / Сост. в 1848 г. Рукопис.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр 22260.
- ПСЗРИ — *Полное* собрание законов Российской империи.— Спб., 1882.— Т. II. 493 с.
- ПСРЛ, I, 1846 — *Полное* собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1846.— Т. I. Лаврентьевская и Троицкая летописи. X, 269 с., 2 табл.
- ПСРЛ, I, 1962 — *Полное* собрание русских летописей.— М. : Изд-во вост. лит., 1962.— Т. I. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. Фототипическое воспроизведение 2-го изд. 1926/1928 — 540 стб., 541—580 с.
- ПСРЛ, I, 1926.— *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Постоянною историко-археографической комиссией АН СССР.— Л., Изд-во АН СССР, 1926.— Т. I. Вып. I. Повесть временных лет. 2-е изд. XII, 286 с.
- ПСРЛ, I, 1927 — *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Постоянною историко-археографической комиссией АН СССР.— Л. : Изд-во АН СССР, 1927.— Т. I. Вып. II. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. 2-е изд., с. 287—487.
- ПСРЛ, II, 1843.— *Полное* собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1843.— Т. II. III. Ипатьевская летопись. IX, II, 381 с.
- ПСРЛ, II, 1923 — *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Государственною Археографическою комиссией Российской Академии Наук.— Пг., 1923.— Т. II. Ипатьевская летопись. Вып. I. 2-е изд. II, 319 с.
- ПСРЛ, II, 1962 — *Полное* собрание русских летописей.— М. : Изд-во вост. лит., 1962.— Т. II. Ипатьевская летопись. Фототипическое воспроизведение издания 1908 г. XVI с., 938 стб., 87, IV с.

- ПСРЛ, III — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссиию.— Спб., 1841.— Т. III. Новгородские летописи. IX, 309 с.
- ПСРЛ, IV, 1848 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссиию.— Спб., 1848.— Т. IV. Новгородские и Псковские летописи. VIII, 363 с., 1 табл.
- ПСРЛ, IV, 1915. I, I — *Полное собрание русских летописей*.— Пг., 1915.— Т. IV. Ч. I. Новгородская четвертая летопись. Вып. I. IX, 320 с.
- ПСРЛ, IV, 1917, II, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографической комиссией Мин. нар. просвещения.— Пг., 1917.— Т. IV. Ч. II. Новгородская пятая летопись. Вып. I. VI, 264 с.
- ПСРЛ, IV, 1925, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией Российской Академии Наук.— Л., 1925.— Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись. 4, с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929, I, II — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией АН СССР.— Л., 1929.— Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись.— II с., с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографической комиссией АН СССР.— Л.: Изд-во АН СССР, 1929.— Т. IV. Ч. I. Вып. III. Новгородская четвертая летопись. IV, с. 537—688.
- ПСРЛ, V, 1851 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1851.— Т. V. Софийская первая летопись. VI, 275 с.
- ПСРЛ, V, 1925 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией Российской Академии Наук.— 2-е изд.— Л.: 1925.— Т. V. Вып. I. Софийская первая летопись. IV, 240 с.
- ПСРЛ, VI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1853.— Т. VI. Софийские летописи. III, 360 с.
- ПСРЛ, VII — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1856.— Т. VII. Летопись по Воскресенскому списку. X, I, 347 с.
- ПСРЛ, VIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1859.— Т. VIII. Продолжение летописи по Воскресенскому списку. VIII, 303 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1862.— Т. IX. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. XIII, 256 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX—X — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. IX—X. Патриаршая или Никоновская летопись. XIII, 256, 244 с.
- ПСРЛ, XIII — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XIII. [Ч. I]. Патриаршая или Никоновская летопись. V, 533 с.
- ПСРЛ, XIV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XIV. «Повесть о честном житии царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси». «Новый летописец». «Указатели к Никоновской летописи» (IX—XIV тт). 5, 154, 286 с.
- ПСРЛ, XV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XV. Вып. I. Рогожский летописец. Тверской сборник. VIII, 186, VII, 504 с.
- ПСРЛ, XVI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией.— Спб., 1889.— Т. XVI. Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. 3 с., 2 табл., 319, 70 с.
- ПСРЛ, XVII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1907.— Т. XVII. Западнорусские летописи. XIV, 650 с.
- ПСРЛ, XVIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1913.— Т. XVIII. Симеоновская летопись. III, 316 с.
- ПСРЛ, XIX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1903. Т. XIX. История о Казанском царстве (Казанский летописец). VIII, 530 с., 2 нл. + 4 табл.
- ПСРЛ, XX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1910—1914.— Т. XX. Ч. I—II. Львовская летопись. IV, 686 с.
- ПСРЛ, XXI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1908—1913.— Т. XXI. Книга степенная царского родословия. Ч. I. 1908. VII, 342 с.; Ч. II. 1913. III, 343—708.
- ПСРЛ, XXII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1911—1914.— Т. XXII. Русский хронограф. Ч. I. 1911. Хронограф редакции 1512 года. VII, 570 с.; Ч. II. 1914. Хронограф Западнорусской редакции. IX, 293 с.
- ПСРЛ, XXIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою

- комиссиєю.— Спб., 1910.— Т. XXIII. Ермолинская летопись. V, 242 с.
- ПСРЛ, XXIV — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографическою комиссиєю.— Пг., 1921.— Т. XXIV. Типографская летопись. III, 272 с.
- ПСРЛ, XXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— Т. XXV. Московский летописный свод конца XV века. 464 с., 2 табл.
- ПСРЛ, XXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959.— Т. XXVI. Вологодско-Пермская летопись. 417 с.
- ПСРЛ, XXVII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962.— Т. XXVII. Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV в. 420 с.
- ПСРЛ, XXVIII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1963.— Т. XXVIII. Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись). 411 с.
- ПСРЛ, XXIX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXIX. Летописец начала царства царя и великого князя Ивана Васильевича. Александроневская летопись. Лебедевская летопись. 390 с.
- ПСРЛ, XXX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXX. Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. 240 с.
- ПСРЛ, XXXI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1968.— Т. XXXI. Летописцы последней четверти XVII в. 263 с.
- ПСРЛ, XXXII — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1975.— Т. XXXII. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. 234 с.
- ПСРЛ, XXXIII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1977.— Т. XXXIII. Холмогорская летопись. Двинской летописец. 250 с.
- ПСРЛ, XXXIV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1978.— Т. XXXIV. Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. 304 с.
- ПСРЛ, XXXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXV. Летописи Белорусско-Литовские. 307 с.
- ПСРЛ, XXXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXVI. Сокр. летоп. св. 1493 г. Сокр. летоп. св. к. 1495 г. 483 с.
- ПСРЛ, XXXVII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1982.— Т. XXXVII. Устюжские и Вологодские летописи XVI—XVIII вв. 228 с.
- ПСУ — *План сенокосным участкам, лежащим по правую и левую сторонам реки Днепра, выделенным из сенокосов и выгона, принадлежащим городу Киеву для отдачи в оброчное содержание*, 1854. г.— (ЦНБ АН УРСР. Відділ картографії).
- ПУОК — *Повідомлення Української ономастичної комісії*.— К.: Наук. думка, 1966—1976.— Вип. 1—15.
- Пура, Мікротопоніми — *Пура Я. О. Мікротопоніми Ровенщини від гідротермінів*.— У кн.: Питання сучасної ономастики. К.: Наук. думка, 1976, с. 113—120.
- Путеводитель — *Путеводитель по Киеву и его святым местам*.— Киев, 1896.— 2,79 с., 1 план.
- Радлов — *Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий*.— Спб.: ИАН, 1893—1911.— Т. I. 1893. 1915 стб., 66 с.; Т. II. 1899. 1814 стб., 64 с.; Т. III. 1905.— 2204 стб., 98 с.; Т. IV, 1911, 2230 стб., 107 с.
- РАН — *Русская Академия Наук*.
- Раппопорт — *Раппопорт А. А. Очерки истории русского военного зодчества X—XIII вв.*— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. 184 с.
- Раппопорт, Нов.— *Раппопорт П. А. Новые данные по исторической географии Волыни*.— Крат. сообщ. о докл. и полевых исслед. Ин-та археологии АН СССР, 1964, 99, с. 54—58.
- Раппопорт, Плеснек — *Раппопорт П. А. К вопросу о Плеснеске*.— СА, 1965, № 4, с. 92—103.
- Ратич — *Ратич О. О. Місцезнаходження і топографія літописного Звенигорода*.— У кн.: Матеріали другої Поділ. іст.-краєзнавчої конф. Львів: Каменяр, 1968, с. 137—138.
- Ратич, Др.— *Ратич А. А. Древнерусские городища в Судовой Вишне (Львовская обл. Украинской ССР)*.— В кн.: Тез. докл. сов. делегации на I Междунар. коингр. слав. археологии в Варшаве (сент. 1965). М., 1965, с. 49—52.
- Ратич Древн.— *Ратич О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР*.— Львів: Вид-во АН УРСР, 1957.— 96 с., 1 карта.
- Редько — *Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ*.— К.: Рад. школа, 1969.— 255 с.
- Редько, Суч.— *Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища*.— К.: Наук. думка, 1966.— 216 с., 1 карта, 1 табл.
- Реестра — *Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, 1649 года октября 16 дня, составленные и изданные по подлиннику с предисловием О. М. Бодянского и двумя литографированными снимками*.— Чтения ОИДР, 1874, кн. II, апр.—июнь, отд. II, с. 1—214; кн. III, июль—сент., с. 215—337.
- РЕІУ — *Радянська Енциклопедія Історії України*.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1969—1972. Т. I. 1969. 550 с.; Т. II. 1970. 582 с.; Т. III. 1971. 575 с.; Т. IV. 1972. 575 с.
- Речник — *Речник српскохрватскога књижевног језика*.— Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска, 1967—1973.— Књ. I. 1967. 966 с.; књ. II, 1967. 862 с.; Књ. 'III.

1969. 910 с.; Кн. IV. 1971. 1006 с.; Кн. V. 1973. 1038 с.
- РИБ — *Русская историческая библиотека.*
- Рикман — *Рикман Э. А.* Города Тверского княжества и сухопутные дороги.— В кн.: Культура древней Руси. М.: Наука, 1966, с. 122—134.
- Рогович — *Рогович А. С.* Опыт словаря народных названий растений Юго-западной России, с некоторыми поверьями и рассказами о них.— Зап. Юго-зап. Отд. императ. Геогр. о-ва, 1874, т. I, с. 109—178.
- Родаченко — *Родаченко I.* У назві Києва — ім'я Кий.— Робітн. газ., 1972, 21 трав., с. 4.
- Рожанецкий — *Рожанецкий С.* Из истории Киева и Днепра в былевом эпосе.— ИОРЯС, 1901. Т. XVI. Кн. I.
- Розов — *Южнорусские грамоты, собранные В. Розовым.*— Киев, 1917.— 176, 75 с.
- Розов, 1928 — *Розов В.* Українські грамоти XIV і першої половини XV ст.— К., 1928.— Т. I. 176, 75, IX с.
- РОПК — *Румянцевская опись Киевского полка.* ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 10897.
- Роспонд, Киев — *Роспонд С.* Значение древнерусской ономастики для истории: К этимологии топонима Киев.— ВЯ, 1968, № 1, с. 103—111.
- Роспонд, Miscellanea — *Роспонд С.* Miscellanea onomastica rossica.— В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1979, с. 5—47.
- Роспонд, Стр.— *Роспонд С.* Структура и стратиграфия древнерусских топонимов.— В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1972, с. 9—89.
- РП — *Текст «Русской Правды» на основании четырех списков разных редакций / Издал Н. Калачов.*— 2-е изд. М., 1847.— VI, 52 с., 3 л. ил.
- Рум., Коз. Полт. полка — *Козаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи.*— Полтава, 1913.— Ч. I. XII, 301 с.
- РУС — *Русско-украинский словарь.*— Киев: Наук. думка, 1968.— Т. I. 700 с.; Т. II. 756 с.; Т. III. 727 с.
- Рус. РТ — *Руссов А. А.* Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876.— 150 с., 2 карты.
- Русанівський — *Українські грамоти XV ст. / Підгот. тексту В. М. Русанівського.*— К.: Наук. думка, 1965.— 163 с.
- Русанова, Тимощук — *Русанова И. Т., Тимощук Б. А.* Древнерусское Поднестровье. Ист.-краеведч. очерки.— Ужгород: Карпати, 1981.— 140 с.
- Русов — *Русов А. А.* Описание Черниговской губернии: Научное исследование.— Чернигов, 1898—1899.— Т. I. 1898. XI, 654 с.; Т. II. 1899. XI, 704 с.
- Русс., Тр.— *Русские тракты в конце XVII и начале XVIII вв. и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия / Реф. А. А. Руссова.*— Киев, 1876. 150 с., 2 карты.
- РФВ — *Русский филологический вестник.*
- Рыбаков — *Рыбаков Б. А.* Дон и Донец в «Слове о полку Игореве».— Науч. докл. высшей школы. Ист. науки, 1958, № 1, с. 5—11.
- Рыбаков, ГС — *Рыбаков Б. А.* Геродотова Скифия.— М.: Наука, 1979.— 247 с.
- Рыбаков, ДР — *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь: Сказания, былины, летописи.— М.: Из-во АН СССР, 1963.— 361 с.
- Рыбаков, ДС — *Рыбаков Б.* Древние славяне в Причерноморье.— Славяне, 1954, № 2, с. 22—26.
- Рыбаков, ЗБ — *Рыбаков Б. А.* «Застава богатырская» на Стугне.— В кн.: Города феодальной России. М., 1966.
- Рыбаков, Идриси — *Рыбаков Б. А.* Русские земли на карте Идриси 1154 года.— КСИИМК, 1952, вып. 43, с. 3—44.
- Рыбаков, карта — *Рыбаков Б. А.* Схематическая карта населенных пунктов домонгольской Руси.— В кн.: История культуры древней Руси: Домонгол. период. I. Материальная культура. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948, с. 31.
- Рыбаков, ПВРИ — *Рыбаков Б. А.* Первые века русской истории.— М.: Наука, 1964.— 240 с.
- Рыбаков, Политич.— *Рыбаков Б. А.* Политическое и военное значение южной «Русской земли» в эпоху «Слова о полку Игореве».— В кн.: Историческая география России. М.: Мысль, 1970, с.
- Рыбаков, ППР — *Рыбаков Б. А.* Проблема происхождения Руси.— В кн.: Очерки истории СССР. VIII—IX ст. М.: Изд-во АН СССР, 1958.
- Рыбаков, РДН — *Рыбаков Б. А.* Русские датированные надписи XI—XIV веков.— М.: Наука, 1964.— 48 с.
- Рыбаков, Русск.— *Рыбаков Б. А.* Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве».— М.: Наука, 1972.— 520 с.
- Рыбаков, СОПИ — *Рыбаков Б. А.* «Слово о полку Игореве» и его современники.— М.: Наука, 1971.— 295 с.
- Рыбаков, СЯ — *Рыбаков Б. А.* Основные проблемы изучения славянского язычества.— М.: Наука, 1964.— 9 с.
- Рыбаков, Торческ — *Рыбаков Б. А.* Торческ — город черных клобуков.— В кн.: Археологические открытия 1966 года. М.: Наука, 1967, с. 243—245.
- Рыбаков, Уличи — *Рыбаков Б. А.* Уличи.— КСИИМК, 1950, вып. 35, с. 3—17.
- Рыдзевская — *Рыдзевская Е. А.* Древняя Русь и Скандинавия в IX—XIV вв.: Материалы и исслед.— М.: Наука, 1978.— 240 с.
- Рыдзевская, Березань — *Рыдзевская Е. А.* О названии острова Березань.— СА, 1947, т. IX, с. 79—88.
- Рясянен — *Рясянен М.* Материалы по исторической фонетике тюркских языков.— М.: Изд-во иностр. лит., 1955.— 221 с.

- СА — *Советская археология*
- Саббатовский — *Саббатовский А.* Очерк истории женских монастырей в г. Киеве, Середина 2-й пол. XIX в.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукоп.; шифр: Дис. 805.
- Самовидец — *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Короткого описания Малороссии» и «Собрания исторического».* Издана Киевскою временною комиссією для разбора древних актов.— Киев, 1878.— 570 с.
- Самойлов — *Самойлов Н.* Киев в начале своего существования, блеске, славе и величии, разрушений и возобновлений с историческим описанием двух первых церквей, сооруженных равноапостольным князем Владимиром, по восприятию святого крещения в 989 г. и существующих поныне в Киеве с планом и видами оных церквей.— М., 1834.— 72 с., 1 план.
- Самойловський — *Самойловський І. М.* Переяславські змійові вали.— УІЖ, 1971, № 3, с. 101—102.
- Самоквасов — *Самоквасов Д. Я.* Древние города России: Историко-юридическое исследование.— Спб., 1873.— I, 165, 25, I с., I ил.
- Самоквасов, Мог.— *Самоквасов Д.* Могилы русской земли.— М., 1908.— 135 с.
- Сб.— *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России / Изданный Комис. для разбора древних актов, состоящей при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе.*— Киев, 1888.— II, LXI, 332 с.
- СБГ — *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: В 5-ці т.*— Мінск : Навука і тэхніка, 1980.— Т. II. 728 с.
- Сб. ОРЯС — *Сборник Отделения русского языка и словесности.*
- Свенцицкий — *Свенцицкий І.* Нариси з історії української мови.— Львів : Діло, 1920.— 100 с.
- СВМ — *Список водяных мельниц Черниговского полку.*— Чернигов, 1742.— 63 с.
- СГУ — *Словник гідронімів України.* К. : Наук. думка, 1979.— 781, 1 карта.
- СД — *Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии.*— Полтава, 1898.— 4, 792, 2 с.
- СДИ — *Сборник документов по истории СССР / Под ред. В. В. Мавродина.*— М. : Высш. школа, 1970.— Ч. I. IX—XIII вв. 252 с.
- Севортян, Б.— *Севортян Э. В.* Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на букву «Б».— М. : Наука, 1978.— 349 с.
- Севортян, Общ.— *Севортян Э. В.* Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на гласные.— М. : Наука, 1974.— 767 с.
- Селищев, Сл.— *Селищев А. М.* Славянское языкознание: Зап.-слав. языки.— М. : Учпедгиз, 1941.— Т. I, 467 с.
- Семенов — *Семенов (Тян-Шанский) П. П.* Географическо-статистический словарь Российской империи / Сост. по поручению императ. Рус. геогр. о-ва действ. чл. о-ва П. Семенов при содействии чл.: В. Зверянского, Р. Манка, Л. Майкова и Н. Филиппова.— Спб., 1863—1885.— Т. I. 1863. VIII, 716 с.; Т. II. 1865. 898 с.; Т. III. 1867. 743 с.; Т. IV, 1873. 867 с.; Т. V. 1885. 1000 с.
- Семенова — *Семенова М. Ф.* Восточнославянско-латышские языковые связи по данным топонимики.— В кн.: Изучение географических названий : Вопр. географии. М. : Мысль, 1966, с. 111—114.
- Семенов-Зусер — *Семенов-Зусер С. А.* Скифская проблема в отечественной науке, 1692—1947.— Харьков : Мистецтво, 1947.— 192 с.
- Сементовский — *Сказание о ловах князей киевских / Соч. чл.-сотрудника Рус. геогр. и чл.-кор. С.-Петербур. археол.-нумизмат. о-ва Н. Сементовского.*— Спб., 1857.— 18 с.
- Сементовский, КД — *Сементовский Н.* Киев и его достопамятности.— Киев, 1852.— 254 с.
- Сементовский, Киев, 1864 — *Сементовский Н.* Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1864.— 242 с.
- Сементовский, Киев — *Сементовский Н.* Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1871.— 238 с.
- Сербина — *Сербина К. Н.* Источники Книги Большого чертежа.— Ист. зап., 1947, т. 23, с. 290—324.
- Сенчук — *Сенчук І. В.* Словник лівобережно-поліських говірок.— Чернівці, 1979. Рукопис.
- Серг., Бесс — *Сергиевский М. В.* Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории.— Изв. АН СССР, 1946, № 4, с. 333—350.
- Сергеев — *Сергеев А. Н.* Опыт объяснения названий русских городов и селений.— Древ. и новая Россия, 1876, 2, № 8, с. 344—361.
- Сергиевский — *Сергиевский М. В.* Молдавославянские этюды.— М. : Изд-во АН СССР, 1959.— 212 с.
- Середонин — *Историческая география: Лекции проф. С. М. Середонина.* Пг. : Петрогр. археол. ин-т, 1916.— 129 с.
- СИ — *Слово Иллариона.*— Русская хрестоматия / Сост. Ф. Буслаев.— М., 1901.
- СИРИО — *Сборник императорского русского исторического общества.*— Спб., 1882—1887.— Т. XXXV. 1882; 6. XLI. 1884; LIX, 1887.
- Скальковский — *Скальковский А.* История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.— Одесса, 1885—1886.— Ч. I. 1885. 302 с.; Ч. II. 1886, 358 с.; Ч. III. 330 с.
- Скальковский, Хр.— *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730—1823 / Сост. А. Скальковским.*— Одесса, 1836.— Ч. I. (с 1731 по 1796 г.). 6, XI, 3, 288, 1. с.; Ч. II. 1838. IV, 4 неп., 342 с.

- СККГ — *Специальная карта Киевской губернии, 1852 г.* — Б. м., б. г. — 1 с.
- Скржинская — *Скржинская Е. И.* О скловенах и антах, о Мурсианском озере и городе Новиетуне. — *Визант. временник, 1957, т. XII, с. 3—30.*
- Слово — *Орлов А. С.* Слово о полку Игореве. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1938. — 176 с.
- Сл. СОПИ — *Словарь-справочник «Слова о полку Игореве».* — М.; Л.: Наука, 1965—1978. — Вып. I. 1965. 199 с.; Вып. II. 1967. 214 с.; Вып. III. 1969. 182 с.; Вып. IV. 1973. 234 с.; Вып. V. 1978. 264 с.
- Случанко-Поплавский — *Случанко-Поплавский В.* Керчь. — Симферополь: Крым, 1967. — 84 с.
- Сл. Шевченка — *Словник мови Шевченка: В 2-х т.* — К.: Наук. думка, 1964. — Т. I. 484 с.; Т. II. 566 с.
- Слюсарев — *Слюсарев Д.* Церкви и монастыри, построенные в Киеве князьями, начиная с сыновей Ярослава до прекращения киевского великокняжения. — Киев, 1892. — 103 с.
- Смірнов — *Смірнов П.* Волзький шлях і стародавні руси: Нариси з руської історії. VI—IX вв. — К., 1928. — 229 с.
- Смирнов — *Смирнов А.* О «Слове о полку Игореве». — *Филол. зап., Воронеж, 1875, вып. VI, с. 1—36; 1876, вып. I, с. 37—58; вып. II, с. 59—94; вып. III, с. 95—122; вып. V, с. 123—154; вып. VI, с. 155—189; 1887, вып. III, с. 1—18; вып. V/VI, с. 19—49; 1878, вып. II, с. 49—73; вып. III, с. 73—103; вып. IV, с. 105—131; вып. V, с. 131—209; вып. VI, с. 211—247.*
- Смирнов, Савр. — *Смирнов К. Ф.* Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. — М.: Наука, 1964. — 379 с.
- Смолицкая — *Смолицкая Г. П.* Корь (корек) как географический термин. — В кн.: Местные географические термины в топонимии. М.: Изд-во АН СССР, 1966, с. 23—24.
- Смолицкая, Некр. — *Смолицкая Г. П.* Некоторые аспекты топонимии как источника исторической географии населения. — В кн.: Топонимика на службе географии. М.: Мысль, 1979, с. 77—89 (Вопр. географии; Т. 110).
- Смолицкая, Ока — *Смолицкая Г. П.* Гидронимия бассейна Оки. — М.: Наука, 1976. — 403 с.
- СНЖ — *Словарь названий жителей СССР.* — М.: Рус. яз., 1975. — 616 с.
- СНМ Кв — *Списки населенных мест Российской империи: Список насел. мест Киев. губернии.* — Киев: Киев. губерн. стат. ком., 1900. — LXXXIII, 1806 с., 1 карта.
- СНМ Хрс — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года.* Вып. XLVII. Херсонская губерния. — Спб.: Центр. стат. ком., 1868. — LXXX, 189 с., 1 карта.
- СНМ Чрг — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года.* Вып. XLVIII. Черниговская губерния / Обр. Н. Штиглицем. — Спб.: Центр. стат. ком., 1866. — LX, 229 с., 1 карта.
- Соболевский — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. — I—XII. — ИОРЯС РАН, 1921/1923, т. XXVI, с. 1—44.
- Соболевский, Лекции — *Соболевский А. И.* Лекции по истории русского языка. — М., 1903. — 4, 303 с.
- Соболевский, Лингв. — *Соболевский А. И.* Лингвистические и археологические наблюдения. — *Рус. филол. вестн., Варшава, 1910, № 3/4.*
- Соболевский, Неск. — *Соболевский А.* Несколько этнографических названий. — *РФВ, 1910, № 2.*
- Соболевский, Нов. — *Соболевский А.* Новые русско-скифские этюды. — ИОРЯС АН СССР, 1926, т. XXXI, с. 10—30.
- Соболевский, РСЭ — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. XIII—XX. — ИОРЯС РАН, 1922, 1924, т. XXVII, с. 252—310.
- Соболевский, «Третье» — *Соболевский А. И.* «Третье» русское племя. — *Докл. АН СССР, 1929, № 4, с. 55—58.*
- Соболевский, Укр. — *Соболевский А. И.* Население Украины в XVI веке. — *ЖСт., 1893, № 3, с. 396—399.*
- Соловьев, I — *Соловьев С. М.* История России с древнейших времен: В 15-ти т. — М.: Соц. экзиг, 1959. — Кн. I, Т. I/II. 811 с.
- Соловьев, Визант. — *Соловьев А. В.* Византийское имя России. — *Визант. временник, 1957, т. XII, с. 134—155.*
- СОПИ — «Слово о полку Игореве» та його поетичні переклади і переспіви. — К.: Наук. думка, 1967. — 523 с.
- Софроненко — *Софроненко К. А.* Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI—XIII вв. — М., 1955. — 180 с.
- СПБ — *Список поселень Білоцерківщини.* — Біла Церква: Білоцерк. Окр. стат. бюро ЦСУ, 1926. — 2, VII, 94 с.
- Спрогис — *Спрогис И. Я.* Географический словарь древней Жомойтской земли XVI ст., составленный по 40 актовым книгам Российского земского суда. — Вильна, 1888. — XX, 364 с.
- СРДГ — *Словарь русских донских говоров: В 3-х т.* — [Ростов н/Д]: Изд-во Рост. ун-та., 1975—1976. — Т. I. 1975. 172 с.; Т. II. 1976. 224 с.; Т. III, 1976. 208 с.
- Срезневский — *Срезневский И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — Спб.: ОРЯС императ. Академии Наук, 1893—1909. — Т. I. 1893. 1419, 49 с.; Т. II. 1895. 1802 с.; Т. III. 1903. 1683. 271, 13 с.
- Срезневский, Свят. — *Срезневский И. И.* Святилища и обряды языческого богослужения древних славян, по свидетельствам современным и преданиям. — Харьков, 1846. — 4, 107 с.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров.* — М.; Л.: Наука, 1965—1982. — Вып. I—XIX.
- СРЯ XI—XVII — *Словарь русского языка XI—XVII вв.* — М.: Наука, 1975—1980. — Вып. I. 1975. 371 с., 1 вкл.; Вып. II. 1975. 319 с.,

Список бібліографічних скорочень

- 1 вкл.; Вып. III. 1976. 288 с. 1 вкл.; Вып. IV. 1977. 403 с., 1 вкл.; Вып. V, 1978. 392 с., 1 вкл.; Вып. VI. 1979. 359 с., 1 вкл.; Вып. VII. 1980. 493 с.; Вып. VIII, 1981. 351 с.; Вып. IX. 1982, 357 с.
- СС — *Синоніма* славеноросская. — В кн.: Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / Підгот. текстів пам'яток і вступ. статті В. В. Німчука. К. : Наук. думка, 1964, с. 98—172.
- ССРЛЯ — *Словарь* современного русского литературного языка : В 17-ти т. — М.; Л. : Наука, 1948—1979.
- ССУМ — *Словник* староукраїнської мови. — К. : Наук. думка, 1977. — Т. I. 630 с.; 1978. Т. II. 591 с.
- Станівський — *Станівський* М. Ф. Старослов'янська мова. — Львів : Вид-во Льв. ун-ту, 1964. — 470 с.
- Сторожейко, IV — *Стороженки*: Фамил. арх. — Киев, 1908. — Т. VI. XVIII, 798 с.
- Стороженко, Баторий — *Стороженко* А. В. Стефан Баторий и днепровские казаки: Исслед., памятники, документы. — К., 1904. — 327 с.
- Стороженко, Борисполь — *Стороженко* А. К истории местечка Борисполя Полтавской губернии. — КС, 1897, т. III, с. 507—518.
- Стороженко, Ист. — *Стороженко* Н. История составления «Топографического описания Черниговского наместничества» Шафонского. — Б. м., Б. г. — 34 с.
- Стороженко, Оч. — *Стороженко* А. Н. Очерки Переяславской старины : Изв., док. и заметки. — Киев, 1900. — 3, 236 с., 1 ил.
- Стороженко, Торки — *Стороженко* А. Где жили переяславские торки? — КС, 1899, т. LXIV, № 2, с. 283—290.
- Стрижак, Ет. — *Стрижак* О. С. Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 8, с. 83—84.
- Стрижак, Етим. — *Стрижак* О. С. Етимологічні етюди : Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 7, с. 84—88.
- Стрижак, Зв. — *Стрижак* О. С. Етимологічні етюди: Звідки назва краю. — УМЛШ, 1968, № 10, с. 83—86.
- Стрижак, Місто — *Стрижак* О. С. Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1968, № 3, с. 83—84.
- Стрижак, Назви уходів — *Стрижак* О. С. Назви уходів на території Полтавщини XVI ст. — В кн.: Дослідження з мовознавства. К. : Вид-во АН УРСР, 1962, с. 49—56.
- Стрижак, НР — *Стрижак* О. С. Назви розповідають. — К. Т-во «Знання» УРСР, 1967. — 40 с.
- Стрижак, НРЗХ — *Стрижак* О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя). — К. : Наук. думка, 1967. — 124 с.
- Стрижак, НРП — *Стрижак* О. С. Назви річок Полтавщини. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — 112 с.
- Стрижак, ПГН — *Стрижак* О. С. Про що розповідають географічні назви. — К. : Наук. думка, 1967. — 128 с.
- Стрижак, ППНП — *Стрижак* О. С. Про походження назв населених пунктів Полтавщини, XIV—XVI ст. — В кн.: Питання топоніміки та ономастики. К. : Вид-во АН УРСР, 1962, с. 80—95.
- Стрижак, ПСГ — *Стрижак* О. С. Полтавсько-слобожанські Груні. — В кн.: Територіальні діалекти і власні назви. К. : Наук. думка, 1965, с. 178—192.
- Стрижак, Сіверяни — *Стрижак* О. С. Сіверяни. — М-во, 1973, № 1, с. 64—76.
- Стрижак, Сіверськодонецьк — *Стрижак* О. С. Сіверськодонецьк чи «Северодонецьк». — М-во, 1968, № 1, с. 55—56.
- Стрижак, Сян — *Стрижак* О. С. Сян чи «Сан»? — М-во, 1969, № 2, с. 74—78.
- Сулейменов — *Сулейменов* О. Аз и Я. Книга преднамеренного читателя. — Алма-Ата: Жазушы, 1975. — 303 с.
- Сулим. арх. — *Сулимовский* архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. — Киев, 1884. — 316 с., 5 портр.
- СУМ — *Словник* української мови. — К. : Наук. думка, 1970—1980. Т. I. 1970. 699 с.; Т. II. 1971. 550 с.; Т. III. 1972. 744 с.; Т. IV. 1973. 840 с.; Т. V. 1974. 840 с.; Т. VI. 1975. 832 с.; Т. VII. 1976. 723 с.; Т. VIII. 1977. 927 с.; Т. IX. 1978. 916 с.; Т. X. 1979. 658 с.; Т. XI. 1980. 699 с.
- Сумцов — *Сумцов* Н. Ф. Местные названия в украинской народной словесности. — КС, 1886, № 10, с. 265—298.
- Сумцов, Мал. геогр. ном. — *Сумцов* Н. Ф. Малорусская географическая номенклатура. — КС, 1886, № 7, с. 456—489.
- Суперанская — *Суперанская* А. В. Топонимический словарь Крыма. — В кн.: Питання сучасної ономастики. К. : Наук. думка, 1976, с. 175—179.
- СЭ — *Советская* этнография.
- Татищев — *Татищев* В. Н. История российская : В 7-ми т. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1962—1963. — Т. I. 1962. 500 с.; Т. II. 1963. 352 с.
- Теодорович — *Теодорович* Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Почаев, 1888—1903. — Т. I. 1888. 431, IV с.; Т. II. 1899. 2, 435—1120, VII с.; Т. III. 1893. 2, 687, IX с.; Т. IV. 1899. 2, 926, VI с.; Т. V. 1903. 4, 559, 9, V, 2 с.
- Тепляшина — *Тепляшина* Т. И. Этноним бесермяне. — М. : Наука, 1970, с. 177—188.
- Тершаковець — *Тершаковець* М. Переказ про Кия, Щека і Хорнва та їх сестру Либідь: [Епізод із укр.-герм. взаємин дав. доби]. — 36. іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. IV, № 76, с. 399—425.
- Тимошук — *Тимошук* Б. А. Исчезнувшие города Буковины. — ВИ, 1964, № 5, с. 213—217.
- Тимошук, ЛМБ — *Тимошук* Б. О. Літописні міста Буковини за археологічними даними. — УІЖ, 1960, № 6, с. 164—166.

- Тимченко — *Историчний* словник українського
 языка / Ред. Є. Тимченко.— Х.; К.: ДВУ, 1930.— Т. I. Зошит I. XXIV, 528 с.
- Тихомиров — *Тихомиров М. Н.* Древнерусские
 города.— 2-е изд.— М.: Госполитиздат, 1956.— 478 с., 6 схем.
- Тихомиров, РЛ — *Тихомиров М. Н.* Русское
 летописание.— М.: Наука, 1979.— 384 с.
- Тихомиров, Русск. пр.— *Тихомиров М. Н.* По-
 собие для изучения Русской правды.—
 [М.]: Изд-во Моск. ун-та, 1953.— 192 с.
- Тихомиров, Сп.— *Тихомиров М. Н.* Список рус-
 ских городов дальних и ближних.— Ист.
 зап., 1952, т. XL, с. 214—259.
- Ткаченко — *Ткаченко О.* Про походження назви
 Русь.— УМШ, 1959, № 6, с. 64—66.
- Ткаченко, Кременчуччина — *Ткаченко М.* Нарис
 історії Кременчуччини до початку
 XVIII ст.— Зап. іст.-філ. відділу ВУАН,
 1929, кн. XXIV, с. 55—78.
- ТК ЦНБ — *Топонімічна* картотека Централь-
 ної наукової бібліотеки АН УРСР (м. Ки-
 їв).
- ТОДРЛ — *Труды* Отдела древнерусской лите-
 ратуры.
- Толкачев — *Толкачев А. И.* О названии Днепров-
 ских порогов в сочинении Константина Ба-
 грянородного «De administrando imperio».—
 В кн.: Историческая грамматика и лекси-
 кология русского языка. М.: Изд-во АН
 СССР, 1962, с. 29—60.
- Толочко — *Толочко П. П.* Исторична топографія
 стародавнього Києва.— К.: Наук. думка,
 1970.— 219 с.— 2-ге вид. 1972.
- Толочко, ДК — *Толочко П. П.* Древний Киев.—
 Киев.: Наук. думка, 1976.— 207 с.
- Толочко, КК — *Толочко П. П.* Копирів кінець
 древнього Києва.— УІЖ, 1963, № 5, с. 116—
 117.
- Толочко, ККЗ — *Толочко П. П.* Киев и Киев-
 ская земля в эпоху феодальной раздроб-
 ленности XII—XIII веков.— Киев.: Наук.
 думка, 1980.— 222 с.
- Толочко, ТКП — *Толочко П. П.* Тайны киевских
 подземелий.— Киев.: Наук. думка, 1971.—
 84 с.
- Толстой — *Толстой И. И.* Сербско-хорватско-
 русский словарь: Около 50 000 слов.— М.:
 Изд-во иностр. и нац. словарей, 1957.—
 1168 с.
- Толстой — *Толстой Н. И.* К проблеме изучения
 славянских местных географических тер-
 минов.— *Вопр. географии*, 1970, 81, с. 46—
 53.
- Топоров, ПЯ — *Топоров В. Н.* Прусский язык:
 Словарь.: В 3-х т.— М.: Наука, 1975—
 1980.— Т. I. 1975. 399 с.; Т. II. 1979, 352 с.;
 Т. III. 1980. 384 с.
- ТПУАК — *Труды* Полтавской ученой архивной
 комиссии.
- Тр. КДА — *Труды* Киевской духовной академии.
- Троцинский — *Троцинский Д. А.* Памятная
 книжка и адрес-календарь Полтавской гу-
 бернии.— Полтава, 1887.
- Тр. Под., VI — *Труды* Подольского епархиаль-
 ного историко-статистического комитета /
 Под ред. Н. И. Яворского, Е. И. Семинско-
 го.— Каменец-Подольск, 1893.— Вып. VI.
- Тр. Под., IX — *Труды* Подольского епархиаль-
 ного историко-статистического комитета.—
 Каменец-Подольск, 1901.— XIII, 1064, 175 с.
- ТРС — *Турецко-русский* словарь.— М.: Рус. яз.,
 1977.— 966 с.
- Трубачев, Indoagica — *Трубачев О. Н.* Indoagica
 в Северном Причерноморье. Источники.
 Интерпретация. Реконструкция.— ВЯ, 1981,
 № 2, с. 3—21.
- Трубачев — *Трубачев О. Н.* Названия рек пра-
 вобережной Украины: Словообразование.
 Этимология. Этно. интерпретация.— М.:
 Наука, 1968.— 290 с.
- Трубачев, ВЯ — *Трубачев О. Н.* Лингвистиче-
 ская периферия древнейшего славянства:
 Индоарийцы в Сев. Причерноморье.— ВЯ,
 1977, № 6, с. 13—29.
- Трубачев, Происх.— *Трубачев О. Н.* Происхож-
 дение названий домашних животных в сла-
 вянских языках.— М.: Изд-во АН СССР,
 1960.— 115 с.
- Трубачев, Ранн.— *Трубачев О. Н.* Ранние сла-
 вянские этнонимы — свидетели миграции
 славян.— ВЯ, 1974, № 6, с. 48—67.
- Трубачев, Ст. Скифия — *Трубачев О. Н.* «Старая
 Скифия» (Ἀρχαία Εὐρώπη) Геродота (IV,
 99) и славяне. Лингвистический аспект.—
 ВЯ, 1979, № 4, с. 29—45.
- Трубачев, СЯ — *Трубачев О. Н.* Лингвистиче-
 ская периферия древнейшего славянства:
 Индоарийцы в Северном Причерноморье.—
 В кн.: Слав. языкознание: VIII Между-
 нар. съезд славистов. Докл. сов. делега-
 ции. М.: Наука, 1978, с. 386—405.
- Трубачев, Tema Gundam — *Трубачев О. Н.* Tema-
 gundam «Matrem maris». К вопросу о языке
 индоевропейского населения Приазовья.—
 В кн.: Античная балканистика. 2. Предвари-
 тельные материалы. М.: Наука, 1975,
 с. 38—47.
- Трубачев, Уличи — *Трубачев О. Н.* О племенном
 названии уличи.— *Вопр. слав. языкозна-
 ния*, 1961, вып. 5, с. 186—190.
- Трубачев, Этим.— *Трубачев О. Н.* Этимологиче-
 ские исследования и лексическая семанти-
 ка.— В кн.: Принципы и методы семантиче-
 ских исследований. М.: Наука, 1976,
 с. 147—179.
- Труды ПАС — *Труды* Первого археологического
 съезда в Москве.— М., 1869.— Т. I. 1871.—
 CXL, 318 с.; Т. II. с. 319—852, IV с.
- ТТ — *Топоров В. Н., Трубачев О. Н.* Лингвисти-
 ческий анализ гидронимов верхнего Подие-
 провья.— М.: Изд-во АН СССР, 1962.—
 270 с., 13 карт.
- ТТАС — *Труды* Третьего археологического съез-
 да в России, бывшего в Киеве в августе
 1844 г.— Киев, 1878.— Т. I. LXXXV, 352 с.;
 Т. II. III, 361 с.
- Тушиков — *Тушиков Н. М.* Словарь древнерус-
 ских личных собственных имен.— Зап.
 Отд-ния рус. и слав. археологии императ.
 Рус. археол. о-ва, 1903, т. VI.

Список бібліографічних скорочень

- Тутк.— *Тутковський П. А.* Словник геологічної термінології: (Проект).— К.: Держвидав України, 1923.— 201 с.
- УАЗ — *Український* археографічний збірник.
- УГ — *Українські* грамоти XV ст. / Підгот. тексту, вступ. стаття і комент. В. М. Русанівського.— К.: Наук. думка, 1965.— 163 с.
- УИ — *Университетские* известия.
- УИЖ — *Український* історичний журнал.
- Ук. ПСРЛ, I—II — *Указатель* к первым восьми томам Полного собрания русских летописей.— Спб., 1898—1907.— Отд. I. 1898. Указатель именной. 459, 397, XXVII с.; Отд. II. 1907. Указатель географический. 576, XIII с.
- Укр. Арх.— *Український* архів. Видає Археологічна комісія Всеукраїнської Академії наук.— Т. IV. Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку.— К., 1931.— VII, 185 с.
- УЛС — *Устюжский* летописный свод (Архангелогородской летописец).— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950.— 128 с.
- УМШ — *Українська* мова в школі.
- УМЛШ — *Українська* мова і література в школі.
- УРЕ — *Українська* Радянська Енциклопедія: В 17-ти т.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1959—1965.
- УРС — *Українсько-російський* словник: В 6-ти т.— К.: Вид-во АН УРСР, 1953—1963.
- УРС, 1975 — *Українсько-російський* словник.— К.: Наук. думка, 1975.— 944 с.
- Уч. зап.— *Ученые* записки.
- Фаминцын — *Фаминцын А. С.* Божества древних славян: Исслед.— Спб., 1884.— 2, 331, 2 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка.— М.: Прогресс, 1964—1973.— Т. I. 1964. 562 с.; Т. II. 1967. 671 с.; Т. III. 1971. 827 с.; Т. IV. 1973. 855 с.
- Федоров — *Федоров Г. Б.* Население Прутско-Днестровского междуречья в первом тысячелетии н. э.— М.: Изд-во АН СССР, 1960.— 280 с.
- Федорова — *Федорова Э. В.* Архаическая лексика в печорских пословицах и поговорках.— В кн.: Северорусские говоры. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970, вып. 1, с. 128—139.
- Филин — *Филин Ф. П.* О лексико-семантических группах слов.— В кн.: Езиковецки изследованиа в чест на академик Стефан Младенов. София: Изд-во БАН, 1957, с. 523—538.
- Филин, Лекс.— *Филин Ф. П.* Лексика русского языка древнекиевской эпохи.— Л., 1949.— 286 с.
- Филин, Происх.— *Филин Ф. П.* Происхождение русского, украинского и белорусского языков.— Л.: Наука, 1972.— 655 с.
- Филиппченко — *Филиппченко М. Е.* Мошногородищское именье Е. А. Балашевой, Киевской губернии, Черкасского уезда, при местечках Мошиы и Городище.— Киев. 1896.— X, 574, 2 с.
- Флоринский — *Флоринский В. М.* Заметка о происхождении слова «Сибирь».— Томск, 1889.
- Фоменко — *Фоменко В.* К топонимике Приазовья.— Донбасс, 1964, № 6, с. 88—90.
- Фоменко, Зв.— *Фоменко В.* Звідки ця назва? — Дніпропетровськ: Промінь, 1969.— 103 с.
- Фоменко — *Фоменко В. Г.* Тюркские элементы в топонимике Запорожья.— Изв. Всесоюз. геогр. о-ва, 1964, т. ХСVI, вып. 1, с. 70—73.
- Фоменко, Хортиця — *Фоменко В.* Острів Хортиця на перших картах Нижнього Дніпра.— Арх. України, 1969, № 4, с. 49—52.
- Фотинский — *Фотинский О. А.* О происхождении южнорусского казачества.— Житомир, 1903.— 94 с.
- Франко — *Франко І.* Назвознавчі праці.— Вінніпег, 1957.— 80 с.
- Фролова — *Фролова С. В.* Древнерусские топонимы-посессивы с суффиксом -ов.— В кн.: Ономастика Поволжья. 2. (Материалы II Поволж. конф.). Горький, 1971, с. 112—117.
- Фунд.— *Фундуклей И.* Статистическое описание Киевской губернии.— Спб., 1852.— Ч. I. 549, 16 с.
- Фундуклей, ОКГ — *Фундуклей И.* Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии.— Киев; Глинсберг, 1848.— 124, 4 с.
- Хабургаев — *Хабургаев Г. А.* Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979.— 230 с.
- Халанский — *Халанский М.* Великорусские быliny Киевского цикла.— РФВ, 1895, т. XIII.
- Халанский, ГН — *Халанский М.* О некоторых географических названиях в русском и южнославянском героическом эпосе.— РФВ, 1901, т. XV, с. 318—338.
- ХВБВ — *Холмско-Варшавский* епархиальный вестник.
- Хожд. Котова — *Котов Ф. А.* Хождение на Восток (1-я четверть XVII в.).— ИОРЯС, 1907, XII, 1, с. 67—125.
- Хостник — *Хостник М.* Словинско-русский словарь.— Горица, 1901.— XVI, 391 с.
- Хребтов — *Хребтов А. К.* Спутник по Днепру и его притокам.— Киев, 1903.— 125 с.
- Худаш — *Худаш М. А.* З історії української антропонімії.— К.: Наук. думка, 1977.— 236 с.
- ЦГИАЛ — *Центральный* государственный исторический архив в г. Ленинграде.
- ЦДІАК — *Центральный* державний історичний архів УРСР у м. Києві.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 243 с.
- Чернышев — *Чернышев Н.* Путеводитель по Печерску и старому Киеву.— Киев, 1860.
- Чеснов — *Чеснов Я. В.* О социальной мотивированности древних этнонимов.— В кн.: Этнонимы.— М.: Наука, 1970, с. 46—50.
- Чичуров — *Чичуров И. С.* Об одной конъектуре к «Хронографии» Феофаана.— В кн.: Ле-

- тописи и хроники, 1976 г. М. : Наука, 1976, с. 12—16.
- Чрг. лет.— *Черниговская летопись по новому списку (1587—1723)* : Коломацкие челобитные.— Киев, 1890.— 43 с.
- Чт. ОИДР — *Чтения в Обществе истории и древностей российских.*
- Чт. ОНЛ — *Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца.*
- Чубинский — *Труды* Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Русским географическим обществом : Ю.-З. отд. (Материалы и исслед.) / Собр. П. П. Чубинским.— Спб., 1872.— Т. VII. VI, 610 с., 3 карты.
- Шараневич — *Шараневич И. И.* История Галицко-Володимирской Руси.— Львов, 1863.— VI, 462 с., 1 карта.
- Шараневич, Иссл.— *Шараневич И.* Исследования на поле отечественной географии и истории.— Львов, 1869.— 94 с., 1 карта.
- Шарлемань — *Шарлемань Н. В.* К вопросу о топонимике р. Почайны и попытка реалистического толкования былины «Добрыня и Змей». 1965. Рукопис.— ЦНБ АН УРСР, ф. 49, № 4.
- Шафарик — *Славянские древности* / Соч. П. И. Шафарика; Пер. с чеш. О. Бодянского. Ч. ист.— М., 1837—1848.— Т. I. Кн. I, 1837. VIII, 318 с.; Кн. II. 1837. 331 с.; Кн. III. 302 с.; Т. II. Кн. I. 1848. 454 с.; Кн. II. 1848. VI, 361 с.; Кн. III. 1848. 276, 151, VI с.
- Шафоиский — *Черниговского* наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малая Россия, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским с 4 географическими картами в Чернигове, 1786 года.— Киев : Судиенко, 1851.— XXII, 697 с., 4 карты.
- Шахматов — *Шахматов А. А.* Очерк древнейшего периода истории русского языка. Пг., 1915.— 368 с.
- Швец — *Швец Г. Г.* Голубі перлини України.— К. : Рад. школа, 1969.— 176 с.
- Шевалье — *Шевалье П.* Історія війни козаків проти Польщі.— К. : Вид-во АН УРСР, 1960.— 199 с.
- Шелудько — *Шелудько Д.* Німецькі елементи в українській мові.— В кн.: Збірник Комісії для дослідження історії української мови. К., 1931, т. I, с. 1—60.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1957.— 252 с.
- Шмидт — *Шмидт А.* Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба : Херсонская губерния.— Спб., 1863.— Ч. II. 2, V, 874, 4, IX с., XXXV табл., 5 карт.
- Шталь — *Шталь И. В.* Русь в компиляции Гервазия Тильберийского.— В кн.: Летописи и хроники, 1976 г. М. : Наука, 1976, с. 23—25.
- Шуберт — *Шуберт.* Специальная карта западной части Европейской России / Сост. при Воен.-топогр. депо под руководством генерал-лейтенанта Шуберта.— Спб., 1832.— 1 карта.
- Шульц, Голов.— *Шульц П. Н., Головкина В. А.* Неаполь Скифский.— В кн.: По следам древних культур. М. : Госкультпросветиздат, 1955, с. 143—168.
- Шушарин — *Шушарин В. П.* Русско-венгерские отношения в IX в.— В кн.: Международные связи России до XVII в.: Сб. ст. М. : Изд-во АН СССР, 1961, с. 131—180.
- Щекатов — *Щекатов А. М.* Словарь географический Российского государства... — М., 1804—1809.— Ч. II. 1804. 874., 1808 стб.; Ч. III. 1804. 1238 стб.; Ч. IV, 1807. 1366 стб.; Ч. V. 1807. 1296 стб.; Ч. VI.— 1808. 1296 стб.; Ч. VII. 1809. 434 стб.
- Щепотьев — *Щепотьев В.* Географічний термін «Україна» в народних піснях.— Зап. Укр. наук. т-ва досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, 1919, вип. 1, с. 1—16.
- Щербина, Док.— *Щербина В.* Документи до історії Києва 1494—1835 рр.— К., 1926.— VIII, 356 с.— (Укр. археогр. зб. ВУАН; Т. I).
- Эв., Вольн.— *Эварницкий Д. И.* Вольности запорожских казаков.— 2-е изд.— Спб., 1898.— 405 с.
- Эв., Ист.— *Эварницкий Д. И.* История запорожских казаков.— Спб., 1892.— Т. I. 542 с.; Т. II. 1895. 624 с.; Т. III. 1897. 846 с.
- Эв., Топ.— *Эварницкий Д.* Топографический очерк Запорожья.— КС, 1884, т. VI, с. 32—53; т. VII, с. 392—422.
- Эв., Хортица — *Эварницкий Д. И.* Остров Хортица на реке Днепре (из поездки по запорожским урочищам).— КС, 1886, т. I, с. 49—50.
- ЭИРЯ — *Этимологические* исследования по русскому языку / Под ред. П. С. Кузнецова.— М. : Изд-во Моск. ун-та, 1960.— 89 с.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік* беларускай мовы.— Мінск : Навука і тэхніка, 1978—1980.— Т. I. 1978. 440 с.; Т. II. 1980. 344 с.
- ЭССЯ — *Этимологический* словарь славянских языков / Под ред. О. Н. Трубачева.— М. : Наука, 1974—1981.— Вып. I. 1974. 214 с.; Вып. II. 1975. 238 с.; Вып. III, 1976. 199 с.; Вып. IV. 1977. IV, 235 с.; Вып. V. 1978. 232 с.; Вып. VI, 1979. 222 с.; Вып. VII. 1980. 224 с.; Вып. VIII. 1981. 253 с.; Вып. IX. 1983. 197 с.
- Югов — *Югов А. К.* Думы о русском слове.— М. : Современник, 1975.— 214 с.
- Южн. лет.— *Южнорусские* летописи, открытые и изданные Н. Белозёрским.— Киев, 1856.— Т. I. IX, 162 с.
- Юнк — *Фон-Юнк А.* Воды в Васильковском уезде Киевской губернии.— КГВ, 1856, № 7, с. 29—30.
- Юрченко — *Юрченко П. О.* О происхождении названия Лядских ворот в Киеве.— В кн.:

Список бібліографічних скорочень

- Труды III Археол. съезда в Киеве. Киев, 1878, т. II, с. 59—61.
- Юшков — *Юшков С. Ю.* До питання про походження Русі.— *Наук. зап. / Ін-т мовознавства УРСР*, 1941, т. I, с. 137—156.
- Яворницький — *Яворницький Д. I.* [Эварницкий Д. И.] Словник української мови.— Катеринослав : Слово, 1920.— Т. I. 412 с.
- Янко — *Янко М. Т.* Топонімічний словник-довідник Української РСР.— К. : Рад. школа, 1978.— 179 с.
- Яшкін — *Яшкін I. Я.* Беларускія географічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія.— Мінск : Навука і тэхніка, 1971.— 256 с.
- Яшкін, ПБТ — *Яшкін I. Я.* Ландшафтна тэрміналогія ў тапаніміі і мікратапаніміі Слаўгарадчыны.— В кн.: Питанні беларускай тапанімікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1970, с. 109—116.
- Ященко — *Ященко А.* Топонимика как источник изучения истории языка.— *Учен. зап. Ленингр. пед. ин-та*, 1962, т. 370, с. 99—112.
- Ященко, Курск.— *Ященко А. И.* Топонимика Курской области.— Курск : Ин-т усовершенствования учителей, 1958.— 75 с.
- Ященко, Укр.— *Ященко А. И.* Об украинских элементах в гидронимии Курщины.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 104—109.
- Ященко, Язык.— *Ященко А. И.* Языковая принадлежность топонимии и микротопонимии Курской обл.— *Вопр. географии*, 1974, № 94, с. 95—103.
- AL — *Archiwum* książąt Lubartowiczów Sanguszków} w Sławucie / Wyd. nakł. właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego, B. Gorczaka.— Lwów, 1887.— Т. I. XXIX, 204 s., 1 tabl.
- Albenque — *Albenque A.* Les rutenes : Études d'histoire, d'archeologie et de toponymie Gallo-Romaines.— Rodez, 1948.— 220 p.
- Archiv — *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské.*— Praha, 1840.— Т. I. 418 s.
- Arumaa — *Arumaa P.* Die ostslavischen Gewässernamen mit l-epentheticum.— Wiesbaden : Vasmer, 1956.— 520 S.
- Bahlow — *Bahlow H.* Deutschlands geographische Namenwelt. Etymologisches Lexikon der Fluß und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft.— Frankfurt am Main : Klostermann, 1965.— 230 S.
- Bezljaj — *Bezljaj F.* Slovenska vodna imena.— Ljubljana : Slov. Akad. Znanosti in Umjetn., 1956.— D. II. 354 s.
- Borek — *Borek H.* Zachodniostowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ъп.— Wrocław : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.— 482 s.
- Brückner — *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957.— 806 s.
- Brückner. «Nestor» — *Brückner A.* Rozdział z «Nestora».— ЗНТШ, 1925, т. CXXI—CXXLIII, s. 1—15.
- Būga — *Būga K.* Rinktiniai raštai.— Vilnius : Valst. Polit. ir moksl. literat. leidykla, 1958—1961.— Т. I, 1958. 655 с.; Т. II., 1959. 730 с.; Т. III, 1961. 1008 s.
- BzN — *Beiträge zur Namenforschung.*
- Camproux — *Camproux C.* A propos de Structure toponymique.— *Rev. langues romanes*, 1970, 79, N 1, p. 237—252.
- Daniłowicz — *Daniłowicz I.* Skarbiec dyplomatów papieżskich, cesarskich, króleskich, księżęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, postępujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów.— Wilno : Sidorowicz, 1860.— Т. II. 375 s.
- Dickenmann — *Dickenmann E.* Studien zur Hydronymie des Savesystems.— Heidelberg : Carl Winter-Universitätsverlag, 1966.— Bd. I. 207 S.; Bd. II. 245 S.
- Długosz — *Długosz J.* Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego.— Warszawa, 1962.— Т. I/II. 256 s.
- Domański — *Domański J.* Staropolskie nazwy rzeczne Bystrzycy i jej dopływów.— *Opomastica*, 1972, r. 17, z. 1/2, s. 83—108.
- Dottin — *Dottin G.* La langue gauloise.— Paris : Libr. Klincksieck, 1918.— 364 p.
- Duridanov — *Duridanov I.* Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle.— Köln; Wien : Böhlau-Verlag, 1975.— 417 S., 1 Karte.
- Frančić — *Frančić V.* Srpskohrvatsko-poljski rječnik.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1956—1959.— Т. I, 1956. XXI, 828 с.; Т. II, 1959. VII, 1312 s.
- Georgiev — *Georgiev V.* Hellespontos und Bosphoros.— *Балк. езиковзнание*, 1961, III, № 2, S. 25—27.
- Górniewicz — *Górniewicz H.* Ze studiów nad toponomastyką Pomorza Gdańskiego.— *Onomastica*, 1976, r. 21, s. 75—106.
- Grab.— *Grabowski M.* Ukraina dawna i teraźniejsza.— Kijów : Glücksberg, 1850.— Т. I. 4, 172, 4s. 18 tabl.
- Gudelis — *Gudelis V.* Žodžio ir vietovardžio «gala(s)» etimologijos ir priesistorines geografinės klausimos.— *Lietuvos TSR geografine draugija, geografines metraštis*, 1960, t. III, s. 98.
- Hrabec — *Hrabec S.* Nazwy geograficzne Huculszczyzny.— Kraków; Pol. Akad. Umiejtn., 1950.— XI, 261 s.
- HW — *Hydronimia Wisły* : Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego.— Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1965.— Cz. I. 466 s.
- I. m.— *Imenik mesta* : Pregled svih mesta i opština, narodnih odboja srezova i pošta u Jugoslaviji.— Beograd : Izdanje «Službenog lista FNRJ», 1956.— 499 s.
- Jabl.— *Jabłonowski A.* Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym : Ziemie ruskie : Ukraina (Kijów — Bractaw). — Warszawa, 1897. Т. XI, D. 3. 736. LIX s.
- Jabl. Atlas — *Jabłonowski A.* Atlas historyczny

- Rzeczypospolitej Polskiej. D. I. Warszawa; Wiedeń, 1899—1904.
- Jadič — *Jadič V.* Dunav — Dunaj in der slavischen Volkspoesie.— Archiv für slav. Philol., 1876. Bd. I.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings.— 'S-Gravenhage, 1962, T. I. X, 678 p.
- JP — *Język polski.*
- Jungmann — *Jungmann J.* Slovník česko-německý.— Praha: W knížnej arcibiskupské knih-tiskárne, 1835—1839.— D. I. 1835. IX, 852 s.; D. II. 1836. 1032 s.; D. III. 1837. 974 s.; D. IV. 1838. 844 s.; D. V. 1839. 988 s.
- Jurkowski — *Jurkowski M.* Ukraińska terminologia hydrograficzna.— Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: Wyd-wo PAN, 1971.— 240 s.
- Kozirowski, Gopło — *Kozirowski S.* Pierwotne osiedlenie pojezierza Gopła.— SO, 1922, t. II, s. 3—54.
- Kozirowski, Pierw.— *Kozirowski S.* Pierwotnie osiedlenie dorzecza Warty od Koła do ujścia w świetle nazw geograficznych.— SO, 1926, t. V, s. 112—246.
- Krahe, SI — *Krahe H.* Die Sprache der Illyrier.— Wiesbaden, 1955.— T. I. Die Quellen. 226 S.
- Kukuljevič-Sakcinski — *Kukuljevič-Sakcinski I.* Povjestni spomenici južnih Slavenah.— Zagreb, 1963.— Sv. I. 216 s.
- Kuraszkiewicz — *Kuraszkiewicz W.* Nazwa rzeki Prypec'.— Slavica orient., 1968, N 3, s. 339—342.
- Lehr-Spł.— *Lehr-Spławiński T.* O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian.— Poznań, 1946.— 237 s., 6 map.
- Łęg. i L.-S.— *Łęgowski I.* i *Lehr-Spławiński T.* Szczałki języka dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugii.— SO, 1922, t. II, s. 114—136.
- Lietuv. u.-e.— *Lietuvos TSR* upių ir ežerų vardynas.— Vilnius: Valstybinė polit. ir mokslin. literat. leidykla, 1963.— 226 psl.
- Linde — *Linde S. R.* Słownik języka polskiego.— Lwów: Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1854—1860.— T. I. 1854. 668 s.; T. II, 1855, s. 669—1322; T. III. 1856. 602 s.; T. IV. 1858, s. 603—1286; T. V. 1859. 704 s.; T. VI. 1860. 108 s.
- LKH — *Lutterer I., Kropáček L., Huňáček V.* Původ zeměpisných jmen.— Praha: Mladá fronta, 1976.— 101 s.
- LKŽ — *Lietuvių kalbos žodynas.*— Vilnius: Mintis. T. I.
- Lorentz — *Lorentz F.* Slovinzisches Wörterbuch.— St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1912.— IV, 740, 1554 S.
- Loewenthal — *Loewenthal J.* Etymologische Miscellen.— ZONF, 1930, Bd. VI.
- L.-S.— *Lehr-Spławiński T.* Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych.— RS, 1960, t. XXI, cz. I, s. 5—22.
- M.— *Miklosich Fr.* Monumenta serbica.— Viennae, 1858.— 385 s.
- Machek — *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského.— Praha: Nakl. ČSAV, 1957.— 627, 1 s.
- Makowiecki — *Makowiecki S.* Słownik botaniczny łacińsko-mańtoruski.— Kraków: Nakl. Pol. Akad. Umiejęth., 1936.— XV, 408 s.
- Miklosich — *Miklosich Fr.* Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum et auctum.— Vindobonae: Braumüller, 1862—1865.— XXII, 1171 p.
- Moszyński, PZ — *Moszyński K.* Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego.— Wrocław; Kraków: Wyd-wo PAN, 1957.— 332 s., 1 mapa.
- Narbutt — *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego.— Wilno, 1839—1840.— T. V—VI, 1839; T. VII—VIII. 1840. T. IX. 1841.
- Natanson-Leski — *Natanson-Leski J.* Nazwy plemienne w Polsce.— Onomastica, 1959, r. 5, z. 2, s. 413—449.
- Naumann — *Naumann H.* Zu einigen Problemen der Flurnamenforschung in Nordwestsachsen.— Beiträge, zur Namenforschung, 1961, N 2, S. 113—151.
- NPIO — *Taszycki W.* Najdawniejsze polskie imiona osobowe.— Kraków, 1926.— 124 s.
- OJ — *Onomastica jugoslavica.*
- Ossowski — *Ossowski L.* Gwarowe białorusko-ukraińskie nazwy miejscowe na -ica.— Onomastica: Ossolineum, 1955, r. 1, s. 117—120.
- Otrębski — *Otrębski S.* Gramatyka języka litewskiego.— Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1958.— XIV, 239, V s., 1 mapa.
- Pauls — *Pauls J. P.* River Names in the Pripet Basin.— Names, 1964, N 3/4.
- Pokorny — *Pokorny J.* Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrien.— Halle (Saale): Niemeger Verlag, 1938.— 184 S.
- Pokorny IEW — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch.— Bern; München, 1959.— Bd. I.
- Profous — *Profous A.* Mistní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny.— Praha: Nakl. ČSAV, 1947—1957.— D. I. 1947. 624 s.; D. II. 1949. 706 s.; D. III. 1951. 631 s.; D. IV. 1957. 867 s.
- Profous, Svoboda — *Profous A., Svoboda J.* Mistní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny.— Praha: Nakl. ČSAV, 1957.— Dil V. 864 s.
- Prz.— *Podole, Wolyń, Ukraina / Obrazy miejsc i czasów przez Alexandra Przędzieckiego.*— Wilno, 1841.— T. I.
- Reginnea — *Reginnea Cracovia* — Przemysł — Lemberg — Brody — Tarnopol — Camienietz Podolski — Cernouři — Carpatii — Nord Orientali Serviciu Geografie al Armoței.— S. l., S. a.— 1 mapa.
- Rieger — *Rieger J.* Nazwy dorzecza Sanu.— Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1969.— 248 s.
- R.-i. KJ — *Rečnik-imenik mesta Kraljevine Jugoslavije/Izredio V. Marinković.* — Beograd, 1930.
- Rječnik — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezi-*

Список бібліографічних скорочень

- ka. Zagreb : Jugoslav. Akad. Znanosti i Umjetn., 1880—1882.— D. I. 960 s.
- Rospond, Gniezno — *Rospond S.* Ze studiów nad polską toponomastyką. IX.— Gniezno.— JP, 1961, t. XLI, N 5, c. 331—342.
- Rospond, SNM — *Rospond S.* Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -*ysk*.— Wrocław : Wyd-wo. PAN, 1969.— 432 s.
- Rozwadowski — *Rozwadowski J.* Studia nad nazwami wód słowiańskich.— Kraków : Nakł. Pol. Akad. Umiejętn., 1948.— 344 s., 1 mapa.
- Rozwadowski, Kilka — *Rozwadowski J.* Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków Wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód.— RS, 1930, t. VI.
- RS — *Rocznik slawistyczny.*
- Rudnicki — *Rudnicki M.* Prastowiańszczyzna — Lechia — Polska.— Ponań : Poznańskie T-wo Przyjaciół Nauk, 1950.— T. I. 281 s.
- Rulik., OPK — *Rulikowski E.* Opis powiatu Kijowskiego.— Kijów; Warszawa, 1913.— VII, 213 c.
- Rymut — *Rymut K.* Nazwy miejscowe dawnego księstwa Siewierskiego.— *Onomastica*, 1970, r. 15, z. 1/2, s. 5—37.
- RZ — *Rizzi Zannoni.* Carta de la Pologne.— Paris, 1772.
- Schmidt — *Schmidt D.* Die rechten Nebenflüsse der Rheins von der Wupper bis zur Lippe.— Wiesbaden : Steiner Verlag GMEH, 1968.— 210 S.
- Schütz — *Schütz J.* Die geographische Terminologie des Serbokroatischen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1957.— 113 c.
- SG — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.*— Warszawa : Nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880—1902.— T. I—XV.
- Sielicki — *Sielicki E.* Powieść minionych lat.— Wrocław, 1968.
- Skalová — *Skalová N.* Topografická mapa území Obodriců a Veletů-Luticů ve světle místních jmen.— Praha : Nakl. ČSAV, 1965.— 95 s., 32 mapy.
- Skulina — *Skulina T.* Staroruskie imiennictwo osobowe.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— Cz. II. 240 s.
- Sławski — *Sławski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków : Nakładem T-wo Miłośników Języka Pol. 1952.— T. I. 599 s.
- Sławski, Zarys — *Sławski F.* Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego.— In: *Słownik prastowiański.*— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— T. I. 487 s.
- SŁ. SPNO — *Słownik staropolskich nazw osobowych.*— Wrocław : Wyd-wo PAN, 1965—1978.— T. I. 1965. 160 s.; z. 2, 1966. 368 s.; T. II. z. 1. 1968. 192 s.; T. II. z. 2, s. 193—380; z. 3, 1970, s. 381—597; T. III. z. 1. 1971. 200 s.; T. III. z. 2, 1972, s. 201—408; T. III. z. 3. 1973, s. 409—593; T. IV. z. 1. 1974. 240 s.; T. IV. z. 2. 1975, s. 205—388; T. IV. z. 3, 1976, s. 389—547; T. V. z. 1. 1977. 192 s.; T. V. z. 2. 1978, s. 193—368.
- Sl. SS — *Słownik starożytności słowiańskich.*— Wrocław etc. : Ossolineum,— T. IV, 1970. 427 s.; T. V, 1975. 605 s.; T. VI, 1977. 285 s.
- SO — *Slavia Occidentalis.*
- Sobolewskij — *Sobolewskij A.* Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten.— Arch. für slavische Philol., 1905, Bd. XXVII, H. 2, S. 240—244.
- SP — *Słownik prastowiański.*— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974—1976.— T. I., 1974.— 487 s.; T. II, 1976. 376 s.
- SS — *Scando-Slavica.*
- Stasz.— *Staszewski J.* Słownik geograficzny : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1959.— 351 s.
- Staszewski — *Staszewski J.* Mały słownik : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— 3 wyd. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1968.— 504 s.
- Stieber — *Stieber Z.* Polska i ruska nazwa Sanu.— JP, N 21, 1963. s. 172—174.
- Strykowski — *Strykowski M.* Kronika polska, litewska, żmudzka i wszytkiej Rusi.— Warszawa, 1846.— T. I. 105 s.
- Svoboda — *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení.— Praha : Nakl. ČSAV, 1964.— 317 s.
- Šmilauer — *Šmilauer V.* Příručka slovanské toponomastiky.— Praha, 1963—1964.— D. I—II. 538 s.
- Šmilauer, Atlas — *Šmilauer V.* Atlas místních imen v Čechách.— Praha : Místopisná komise ČSAV, 1969.— I. Úvod. 13 s.; II. Mapy. 200 map.
- Šmilauer, 1932 — *Šmilauer V.* Vodopis starého Slovenska.— Praha; Bratislava, 1932.— 563 s.
- Šrámek — *Šrámek R.* Moravskoslezská místní jména s Ne- : Onomastické práce.— Praha, 1966.
- Tasz.— *Taszycki W.* Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.— Wrocław; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wyd-wo PAN, 1958.— 345 s.
- Thomsen — *Thomsen W.* Der Ursprung des Russischen Staates. Drei Vorlesungen / Vom Verfasser durchgesehene deutsche Bearbeitung von L. Bornummann.— Gotha, 1879.— IV, 2, 156 S.
- Trautmann — *Trautmann R.* Die Elb- und Ostsee-slavisches Ortsnamen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1948.— T. I. 187 S.
- Vanagas — *Vanagas A.* Lietuvos TSR hidronimų daryba.— Vilnius : Mintis, 1970.— 428 psl.
- Vasmer — *Vasmer M.* Beiträge zur slavischen Altertumskunde.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. II, S. 548—551.
- Vasmer, Beiträge — *Vasmer M.* Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. I, S. 215—241.
- Vasmer, Die Iranier — *Vasmer M. I.* Die Iranier in Südrußland.— In : Schriften zur slavischen

- Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. I, S. 101—201.
- Vasmer, Wikingspuren — *Vasmer M.* Wikingspuren in Russischen.—In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. II,— 838 S.
- Vries — *Vries J.* Altnordisches etymologisches Wörterbuch.— Leiden : Brill, 1963.— LII, 689 S.
- WAD — *Buchholz O., Fiedler W., Uhlisch G.* Wörterbuch Albanisch — Deutsch.— Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1977.— 789 S.
- Walach., Schmid — *Karte* von der Walachei, Moldau und Bessarabien nach geometrischen Messungen und astronomischen Beobachtungen verfasst von I. F. Schmid neu herausgegeben von F. A. Schraembe.— Wien, 1983.— 1 M.
- Walde — *Walde A.* Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.— Berlin; Leipzig, 1927—1930.— Bd. I—II, 716 S.
- Wanstrat — *Wanstrat L.* Beiträge zur Charakteristik des russischen Wortschatzes.— Berlin : Schulze, 1933.— XVIII, 114 S.
- Watson — *Watson W.* The history of the celtic place-names of Scotland.— Shannon, 1973.— 132 p.
- Widajewicz — *Widajewicz J.* Południowo-wschodnie kresy Polski w X—XI wieku.— Poznań, 1937.— Z. 2. Prace komisji historycznej, 80 s, 1 mapa.
- ZMK — *Spravodaj* Místopisné Komise ČSAV.
- ZONF — *Zeitschrift* für Ortsnamenforschung.
- Źr. dz.— *Źródła* dziejowe.— Warszawa, 1894—1897.— T. XX/XXII.

- Абрамівка 93
 Абрам(ъ) 93
 Авари 94
 Аврам 93
 Авран 79
 Авсія 33
 Агатирс 78
 Агафірс 143
 агафірси 143
 Аглань 121
 агол 171
 агрілі 58
 Аексенопонт 108, 126
 аз 96
 Азарум 61
 Азіатська Сарматія 130
 Азів 150
 Азиф 150
 *Аз кол 96
 (Азово-) Чорноморська Русь 126
 Азово-Чорноморський 108
 Азовское 150
 Азовско-Черноморская Русь 119
 Азовська Русь 119
 Азовське 126
 Азовсько-Дніпровська Русь 119
 Азовско-Дніпровская Русь 119
 Азовсько-Чорноморська Русь 119
 Азуп 150
 Айдар 68
 ак 37
 Аккермайска 56
 Ак-Урус 118
 алани 123
 аланорси 123
 Аланы 123
 албаста(-ий) 81
 Алеко 81
 Александриа 78
 Александръ 78
 Алекси(й) 81
 Алеппо 169
 Алонта(с) 17
 Алта 8, 17, 85, 86
 Ал(ъ)то 85, 86
 Альма(-ин) 94
 Альта 5, 8, 85, 86
 Ал(ъ)то 17, 85
 Аляны 123
 Амастрідська Русь 119
 Амур-Нижньодніпровськ 55
АНДРЕЙ 17
 Ангальт 121
 англи 121
 Англане 121
 Андріївка 151
 Андріївський 132
 Андрій-Український 167
 Андрій 132, 177
 Андрѣвський 132
 Андрѣвъ 17
 Андрѣи 17, 132
 Анкѣдинъ 74
 Анна (Всеволодівна) 177, 178
 анти 167
 Антиліван 156
 Антиох(-іа) 78
 Антитавр 156
 Анѣдреа(-ен) 17
 аорси 118, 123, 124
 с
 Аплы 17
 апостол Андрій 132
 апостол Петро 133
АПОСТОЛЬ 17, 132, 141
 апостоль 17, 141
 Апостольщина 17
 Аракс 123
 Арбузевъ 18
 Ариэль 58
 Армена(-яна) 116, 117
 Арсанія 118
 Арсеніівський 38
 Артанія 118
 Артополот 152
 Артополот Другий 152
 Артополот Лохвицький 152
 Артополот Удайський 152
АРХАНГЕЛЬ 133
 Арх(ангела) Михайла 100
 архангел Михайл 133
 Арх. Михайла 136
 аршан 37
 Аршь 128
 Аръбузовичи 18
 Аръбѣз(ов)ъ 18
 Аръль 58
 Аскольдова Русь 119
 Атаман 140
 Афанаси Васильєвські 133
 Ахтырка 37
 баба 18
 Бабинь 5
 баджанак 101
 баджна 101
 баджнак 101
 баджни 101
 баз 26
 база 101
 Баката 18
 Бакота(-и) 9, 18
 бакотский 18
 Бакут 9, 18
 Баламутівка 95
 балах 23
 Балда 22
 Балдин 22
 Балико-Щучинка 173
 Балу 79
 бара 19
 Барбарезе 134
 Бар-ель-Азов 150
 Баремель 97
 бариш 18
 Баришівка 18, 24, 70
 Баришівський 18
 'Бариш'іука 18
 Баришовка 18
 Баришп'іл' 18
 Баришполе 18
 Баришская 18
 Баришь 18
 Барочъ 18, 24
 *Барѣкъ 19
 Баруч(ъ) 18
 Барычева 19
 Барычевка 19
 Барышевка 18
 Барышово 18
 Барышовъ 18
 Барьяль Ассакъ 150.
 басаврюк 154
 Басты(и) 61
 Баты(и) 61
 *Бахмать 24
 Бахмацький 24
 Бахмач (Другий) 24
 Бахмачка 24
 Бахмачъ 24
 Бахр Азу 150
 (Бахр-) Ассакъ 150
 Бахр Сардак 108, 126
 Бахр Судак 108, 126
 Бахр Трабзунд 108, 126
 Б. Баришь 18
 бгати 21
 бгать 21
 Бгоуслаль 20
 Белгород 26, 37
 Бельськ-Подляський 28
 берегъ 27
 Березовъ 19
 *березын 19
 берестъ 19
 бевз(а) 27
 бедженек 101
 Бежъ 159
 без 26
 Безымянная 150
 Безяница 25
 Бекот(а) 9, 18
 Белавежа 26
 Белгородокъ 28
 Белемешъ 26
 белжанинъ 27
 Белжанъ 27
 Белжанинъ 27
 Белзепъ 27
 Белзские 27
 Белз(ъ) 26, 27
 Б(ел)зы 26
 Белзское 27
 бѣли брег 27
 Беличи 25
 Белобережье (-ежье, -ижье) 27
 Беловесъ 22
 Белгородка 28
 Бельзь 26
 белый 27
 бельжанинъ 27
 Бербарезе 134
 Берда 8, 67, 68
 Бердикай Алі 68
 Берди Каяли 68

- Бердинская 68
 Бердо 68
 Берды(нка) 68
 Бердянская 68
 берег(ъ) 27, 163
 Берег 57
 Берегелі 27
 берегъ 163
 Бережница 98
 береза 19
 Березайка (-анка) 19
 Березанское 134
 Березанський 134
 Березань(-ъ) 27, 70, 134
 Березка 19
 Берез(и)на 19
 Березовица 19
 Березовичъ (-і) 19
 Березовка 19
 Березовский 134
 Березовый 19
 Березы 19
 Березыка 19
 берест 19
 Берестіе 19
 берестовий 19
 Берестово(е, е) 19
 Берестовъ 19
 Берестовье 19
 Берестъ 19
 Берестье 19
 Бери 57
 беседа (-іда) 97
 Беседы (-іди) 97
 Бесідка (-и) 97
 Бескіди 165
 Бесѣда 97
 Ђеўз(а) 27
 Бзинка 26
 бзюкъ 26
 Бзяница 25
 Бібрка 20
 Біг 20
 Біж 159
 Біла 28, 148
 Біла Криниця 28
 Біла Русь 118
 Білгород-Дністровський 27, 57
 Білгород(ка) 25
 Біленька 28
 білий 27, 28, 37, 123
 Білий Спас 170
 Білики 37
 Білилівка 114
 Біличі 25
 Білка 27, 28, 86
 Білобереги 27
 Білобережжя 27
 Біловежа 26
 Біловежівська 26
 Біловежі Другі й Перші 26
 Білогір'я 27
 Білогородка 27
 Білозір'я 27
 Білокониця 26
 Білокриниччя 27
- Білопілля 27
 Білорусія 118
 білоруси 119
 Білоус 22
 Білоцерківський степ 98
 біль 123
 Більськ 28, 37
 Бижъ 159
 Бирич 23
 Биричевъ 23
 биричь 23
 бирка 23
 бирковати 23
 бирчий 23
 Бискупичи-Русскія 120
 Бискупля 58
 Бистра 68
 Бистриця 36
 Бистриця-Тисьменицька, 57, 158
 Благовѣщеніе 19
 Благовещенія(ѣщенія) пресвя-
 той (-ыя) Богородици (-ы) 20
 Блестовѣтъ [-ет(ъ), -ит(ъ)] 20
 Блесъ 20
 Ближчий вал 29
 Блистова 20
 блоха 22
 Блоховка (-івка) 22
 *Бльсть 20
 бльстьти 20
 Бобровиця 47
 Бобр(о)ка 20
 бобръ 9, 20
 бобръка 20
 Бобръка 9
 Бовшів 23
 Бог 20
 Богомилъ 86
 Богополь 21
 Богородица 131
 Богородиця 132, 139
 Богослав(ья) 20
 Бѣгѣулавль 20
 Богѣславъ 20
 Богуслав(ка) 20
 Богуслав(ль) 20
 Богуславское 20
 Богуславська 20
 Богуславський 20
 Богуславъ 20
 *Богуславъ 20
 Богучар 21
 Богша 46
 б(ог)ъ 20, 25, 58
 Богъ 5, 21, 25, 58, 102, 123
 Боженка 48
 Божескъ 21
 Божескый 21
 божница 48, 136
 Божок 21
 божскіи 21
 божьница 48
 божьяка 48
 Божьски 21
 Божьскъ 102
- Божьскыи 21
 боз(къ) 21, 26
 Боз(ъ)къ 21, 26
 бой 150
 Бой 65
 Бокгъ 21
 Боково 26
 Бокота 18
 Бокут(ъ) 9, 18
 Болаховцы 22
 Болгарія 172
 Болгарська Русь 119
 Болда 22
 Болдин(ы) 5, 22
 Болдыжъ 22
 Болдыня 22
 Болдырь 22
 боле 22
 Болев 22
 Болеславъ 22
 Болехів 22
 Болехівці 22
 Боли 22
БОЛНИ 22
 Боловесь 22
 Боловось 22
 болонье 106, 107
 болох 23
 Болохів 22
 Болохівка 22
 Болохівська 22
 болохов 22
 Болохов 23
 Болоховець 22
 Болоховець 22
 болоховий 22
 Болоховичи 22
 болоховник 22
 Болохов(о) 22
 Болоховци 22
 болоховъ 22, 103
 Болоховьскые (-ии) 22
 Болоховьскци 22
 Болох(ъ) 22, 23
 Болховец 22
 Болховъ 22
 Болшая Почайна 110
 *Болшево 23
 Болшевъ 23
 Болъдина 22
 больше 22
 Большая 23
 Большая Берда 68
 Большая Самарь 129
 Большой Осколь 96
 Большой Торъ 163
 *Большь 23
 бор 23
 Боремель 97
 Борижит 53
 Борим(ир)ъ 141
 Борислав(ъ) 23, 141
 Бориспіль(ський) 18
 Борисфеи 23
 Борис(ъ) 43, 141
 Борицевъ 23

- Борич(евичи) 23
 Боричевъ 5
 Боричевий 23
 Боричев(ъ) 23, 127
 Боричів (Тік) 23
 Боричів Узвіз 23
 Боричи 24
 Боричка (-о) 23
 Борич(ов)ъ 23
 Борищевъ 23
 Боркъ 24
 Боровица 24
 Боровой(ын) 5
 борокъ 24
 Бороховъ (-ів) 22
 борочекъ 24
 Борѣкъ 24
 Борщ(аг)овка 59
 бор(ък)ъ 24
Б
 Боръсоуко 24
 боръсоуковъ 24
 Борыщовка 59
 Босаха 171
 босе 21, 58
 Боспор (-Киммерійський) 35, 76, 126
 Боспорський (-а, -е) 35
 Боспор Фракійський 35
 Босфор 35
 бось 21, 58
 Бохмать 24
 Бохмачъ 24
 Бохмиты(-ъ) 24
 Бохмици 24
 Брана 24
 *Браневичъ 24
 Браневича 24
 Бранивой 24
 Бранимиръ 24
 Браниця(-і) 24
 Бранковичъ 24
 Бранъ 24
 Браньча 24
 Брацлавська Україна 166
 брегът 27
 Броди 24
 Бродская 24
 Броды 24
 Брокъ 24
 Брониславъ 25
 Броничани 24
 Бронницы 25
 бронины 25
 Бронь 24
 Бронь князь 24
 Брусилів 151
БРЪНИА 24
БРЪГЪ 27
 Брячислав (Ізяславовнч) 25
 Брячиславль 25
 Брячиславъ 25
 Брячьславль 25, 72
 Боубъ 25
 Боугъ 25
 боужескъ 21
 боужскои (-ыи) 21
 Боужьковичи 25
 Боужьковское 25
 Боужьскъ (-ыи) 21
 боузкъ (-о) 21
 боузкыи 21
 боуката 9, 18
 Бѣгъ 78
 бѣжане 78
 Бѣжане 25
 Бѣжъко(въ) 25
 *Бѣжъкъ 25
 Бѣжъскъ 5, 21
 Бѣкѣта 9, 18
 *Бѣславъ 20
 бѣчати 26
 Бу 25
 Бубиив 53
 Бубнівська (Слобідка) 53
 Буг(а) 20, 21, 25, 122, 123
 буга 25
 Буг Зх. 21
 бугор 25
 Бугъ 20, 21, 25
 Буда 68
 Бужане 25
 бужани 122
 Бужанка 25
 Бужек 25
 Бужескъ 21
 Бужковичі 25
 Бужок 21, 25, 88
 Буж(ы)скъ 21
 Бужьскъ 21
 Бужьскыи (-скіи) 21
 бузина 26
 Бузова 25
 Бузскъ 21
 букатѣ 9, 18
 Буківна 26
 Буковина 26
 Буковинсько-Семиградські Карпатські 165
 Буковно 26
 букота 9, 18
 Була 25
 булак 171
 Булгарська Русь 119
 Булич(и) 25
 Булычъ 25
 Булышов 25
 Буитус 108, 126
 Бургара 126
 Бусовиця 170
 Бусовка 21
 Буськ(ий) 21, 25
 Буян 134
Б
 Бъ 21
 бъ 20
 (*)Бъгъ 20, 21
 бъз(ъ) 26
 *бъзань 26
 Быковень 26
 быково 26
 Быкъ 26
 быстредь 84
 *бълъзъ 27
 Бѣлхань (-ъ) 40
 Бѣгуславль 20
 Бѣжъ 159
 Бѣлавежа (-я) 26, 145
 Бѣлавежа Старая 145
 Бѣла Вежа 26
 Бѣлавъжа 26, 145
 Бѣла Вѣжа 26
 *Бѣлая 28, 145
 Бѣлая Вежа 26
 Бѣлая Вѣжа 26, 145
 Бѣлая Русь 118
 Бѣлгород(ка) 28
 Бѣлгород(ок)ъ 28, 62
 Бѣлзкій 26
 Бѣлзскій 27
 Бѣлзы(-ъ) 26
 Бѣличи 25
 Бѣлка 27, 146
 Бѣлобережцъ 27
 Бѣлобережье (-е, -іе) 27
 Бѣлоберезкие 27
 Бѣловесь 22
 Бѣловъжа 27
 Бѣловъж(ь)ци 26
 Бѣлогородка(-окъ) 28
 Бѣлогородци 28
 Бѣлогородчская 28
 Бѣлогородччи 28
 Бѣлоусъ 22
БѢЛЬ 27, 28
 Бѣль 28
 Бѣльбереже 27
 бѣлъка 27
 бѣл(ыи) 27, 28
 Бѣлый Потокъ 20
 Бѣлыя-вежи 26
 Бѣрезань 184
 Бѣсова баба 25
 бѣл 27
 вагри 29
 Вагры 29
 Вакъевъ (-иев) 28
 Вакъи 28
 валы 29
 *Вара 29
 вара(ка) 29
 вараныи 121
 Варва 29
 Варв(иц)я 29
 Варговъ 35
 Варгол(ъ) 35
 Вареги 121
 Варезескыи 29
 Варезьскыи 29
 Варнава 29
 вариы 29
 Варсуч 18
 Варшава 37
 варшац 37
 *Вары 29
 Вар(ь)но 29
 Варяги 121, 122, 125

- варяги-русь 121, 122, 123
 Варяжская 29
 Варяжский 172
 Варяжско 130
 Варяжский 29
 Варязи 125
 Варязька Русь 119
 Варязьке 121
 варязькі 29
 ВарАги 120, 124, 125
 ВарАгъ 29

 ВарАжькыи 29
 ВарАжьская 5
 ВарАжьский 5
 ВарАзи 120, 121, 124
 Васелеу 29
 Василевка(-ци) 30
 Василевъ 29, 30, 133
 Василевский 30
 Василеу(-ив) 29
 Василівъ 30, 133
 Василии 29, 30, 133
 василковъ 30
 Василковъ 30
 василовъ 29
 Васильул 29
 Василь 29, 30
 Васил(ь)евъ 30
 Васильків 29, 30
 Васильківська(ий) 30
 Васил(ь)ко 9, 29, 30, 89, 130
 Васильковка 30
 Васильково 30
 Васильковъ (гонъ) 9, 89
 Василья 133
 Великая Скифъ 5
 великыи 31
 (Беликыи) Новгородъ 5, 87
 (*)Вельнь 34
 Велья 34
 (*)Вереща (га) 31
 верещати 31
 вежа 144
 Велейка 40
 велик 136
 Велика Берда 68
 Велькаа Скуѳа 30
 Велика Бзянка 26
 Велика Гнійница 43
 Велика Каратуль 70
 Велика Русь 118
 Велика Хортица 171
 Великая Скуфъ 30
 великая Греція 46
 Великая Плавня 56
 Великая Скиѳа 143
 Великая Скиѳия 30
 Великая Скуѳъ 30
 Великая Хортица 171
 Велике джерело 173
 Велика Скиѳа 30
 Великі Деревичі 49
 Великий Лугъ 56
 Великія Скиѳія 30

 вѣлики 136
 Велика Скиѳия 30
 Великие Луки 87
 велик(ий) 136
 великий вал 29
 Великий Дон 52
 великий дуб 51
 Великий Листви 8, 81
 Великий Луг 56
 Великий Остріжок 96
 Великий Самбір 87
 Великий Токмак 150
 великія Скиѳія 30
 Великоа Скуѳа 30
 Великое 108, 126, 150
 Великороссія 118
 Великыя Росыя 118
 Великыи 31
 Великыи Луч(ь)скъ 83
 Великыи Рут(ов)ъ 31, 127
 великий Донъ 52
ВЕЛНІКЪ 136
 Вельнская 34
 Вельнь(ская) 34
 Вельняне 34
 Велья 40
 венгерские 165
 Вербова 60
 Верещака 31
 Вереня 40
 Вереша 40
 Верещага (-ка) 31
 Верещаки 31
 Верещин(ь) 31
 Верещиха (-иця) 31
 Вериевъ 40
 Верхи 165
 Верхне Снйовідське (-видне) 143
 Верхній Онут 95
 Верхній Токмак 150
 Верхній Токмак Другий і Пер-
 ший 150
 Верхній Торець 163
 Верхні Солі 144
 Верхньодніпровськ 55
 Верхньоадністрянська 57
 Верхньотокмак 150
 Верхньохортицька 171
 Верхня Білка 27
 Верхня Самара 129
 Верхня(я) Хортица (-я) 171
 Верхобуж 25
 Верхосулка 148
 вёршьидь 84
 Веселое-Васильъ 30
 Ветова-Могила 164
 Вздохальница 170
 взлобок 84
 Віднога Дністрова 57
 Велейка 40
 Вілія 40
 В'іл'хова Гоўтва 47
 Вілька 40
 Вільна Україн(к)а 167
 вільна 95
 Вільшанка 95

 Вісла 68, 122
 вісляни 122
 Віта 31, 163, 164
 Вигра 35
 видибай 38
 *Видибичі 38
 Видичевъ 32
 *Видобыть 38
 Видочевъ 32
 Видубецьке 38
 Видубицька Віта 38
 Видубиц(ь)кий 38, 40
 Видубичі(-ычь) 38
 Вижива 38
 Виж-городъ 39
 Виживка 38
 Вилія(-для) 40
 Вилия 34
 Вильбичі 38
 Вилья(-я) 40

 вир 31
 Вири (Старі) 31
 Вирське 31
 вирубка 61
 Вир(ъ) 31
 вирь 31
 вирье 34
 Висла 19
 Вислок 19
 Високо-Українське 167
 вита 32
 Витачев(о) 32
 Витачів 31, 32, 140
 Витчевъ 31, 32
 Витчевський 32
 вити 38
 Витичевъ 31, 32
 Витичевський 5
 Витичевъ 32, 140, 164
 Витичи 32
 Витичь 32
 Витославъ 32
 Виточевские 32
 Вить 32
 Витючевъ 32
 вица 32
 Вишгород(ка) 38, 39, 170
 Вишенька 32
 Вишня 32
 вишня 32
 Вкраина 166
 Владимиров 32
 Владимир 34
 Владимиро-Суздальская Русь
 119
ВЛАДИМІРЪ 32
 Влехаис(ь)ке (-оє) 40
 Влодавка 32
 В. Локня 83
 вобчии 37
 вогненньии 37
 вода 33, 143
 вод(ь)ные 33
ВОЗДВІЖЕННЕ 151
 вóстрой 36

- вод(ь)ные 33
 ВозвАгль 36
ВОЗДВИЖЕННЕ 151
 вознесение 133
 воїн 33
 Воїнська Гребля 32, 33
 Воїнці 32, 33
 Воїнь 33
 вои 32
 Воигость 102
 Воин (ь) 32, 33
 Воинин (-цы) 32, 33
 Воиниха (-ицы) 33
 Воиновское 33
 воко 37
 волдырь 34
 Волзька Русь 119
 Волинець (-инка) 34
 Волинська (Русь) 34, 118
 Волинська Україна 166
 Волинське 34
 Волинцеве 34
 Волинь 34, 118
 Воловесь 22
 *Володава 32
 Володаревъ 33
 Володарка 33
 Володарская (-ский, -ська, -ський) 33
 Володаръ 33
 Володимер Волянський 33
 Володимерци (-чи) 34
 Володимеръ (-ь) 33, 34
 Володимеръ Волянскій 33
 Володимер(ь) Волянський 33, 34
 Володимерський 33
 Володимерстий 34
 Володимир-Волинський 33, 34, 131
 Володимиро-Суздальська Русь 119
 Володимир Святославович 34
 Володимир(ь) 33, 34, 40
 Володимиръ волянський 33
 Володимѣрь 33
 Володимѣрьскыѧ 34
 ВолодимѣрА 34
 Володша 46
 володѣти 40, 143
 Воложки 39
 волок 97, 111
 волоський 22
 Волошки 39
 воль 34
 Волянка 34
 Воыновский 34
 ВоынскаяА 34
 Воынский (-скыи) 34
 Вол(ы)нци 34
 Воыньскіе (-скые) 34
 Воынь(ци) 34, 141
 Вольхова Голтва 47
 Воля-Облазницька 93
 вор 34, 37
 Воргла 37
 Воргол (-а) 35, 37
 Ворголское 35
 Ворголь (-ь) 35
 Воргольское 35
 ворда 37
 ворина 34
 Воргла 37
 Ворлогский 35
 Ворлогъ 35
 ворменский 96
 Вормиця 96
 Воробеекъ 146
 Ворович(ь) 34
 Вор(ов)ъ 34
 Ворогла(ь) 35
 Ворогол 35
 Ворожба 35, 37
 Ворона 29
 Вороніж 35, 37
 Воронинці 29
 Воронка 29
 воросколь 37
 ворота 35
 Ворота 91
 Воротиславъ 35
 Ворскла (-ецъ) 36, 37, 38, 68, 90
 Ворсклица (-ище) 37
 Ворсклечекъ 37
 Ворскло 37, 90
 Ворскл(ь) 37
 Ворскляная (-ка) 37
 Ворсколецъ 37
 Ворсколь 37
 ворчать 37
 Ворьскла 37
 Ворьскола (-ь) 37
 воры (-ье) 34
 Ворьскла 37
 воскресенье 35
 Воскрла 37
 ВоспиритА (итА) 35
 ВоспоритА (-итА) 5, 35
 востѣр 36
 Востерський 36
 Восточная Русь 119
 вострой (-ы) 36
 Востоугна 146
 Вост(ь)рь 3, 96
 вотнина (-инь) 36
Воѧ 32
 Врочей 39
 Врочіи 36
 Врочи (и) 39
 Вруское 122
 Вруське 122
 врѹтак 39
 Врѹчай 39
 Вручевъ 39
 Вручій (-ии) 39
ВРЪШТАТИ 31
 Всеволодич(ь) 39
 Всеволод 39
 Всеволож(ь) 39, 40
 Всеслав Брячиславович 25
 Всеукраїнська Рада 166
 В. Снятинка 77
 Встесна 50
 Встръ 36
 Вхоль во Іерусалимъ 170
 вуокра'їин'ці 166
 вуок'райин'ці 166
 Въ(д)бучъ 38
 Въздвигденъ 36, 151
 Въздвигженський 151
 ВъзвАгль (-Ане) 36
 *Въз(ь)вАгль 36
 *Въз(ь)двигднь 151
 Въкакасійскыя 165
 *въкраина 36
 Въкраиница 116
 *Въльѧ 35
 Въросколь 37
 върота 35
 Въручій 39
 въръгль 35
 Върьскла 37
 Върьськъль 5
 Върьсколь 37
 Въсколь 96
 Въскресенський 35
 ВъспиритА 35
 Въстръ 36
 Выбучъ 38
 выга 38
 Выгонъ 38
 Выгоръ 35
 Выгошевци 38
 Выгошевъ 38
 *Выгошь 38
 Выдобичи (-ычи) 38
 Выдобичъ (-ь) 38
 Выдобычскыи 38
 Выдобычь 5
 Выдубицкій (-ий) 38
 Выдубичи 38
 Выдыбичи 38
 выеханцы 40
 Выково 26
 Вырва 172
 Выревци 31
 Вырь (-ь) 31
 высоко 39
 Вытебедъ 84
 Вытечевъ 31, 32
 Вытечевський 32
 выть 38
 Вышгородъ 39
 выше 39
 Вышегородскіа 39
 Вышегород(ь) 38, 39
 Вышегородський (-скыь) 39
 Вышегородци 39
 вышна 32
 вышьгородъ 39
 вышьнии 32
 Вьеханъ 40
 Възяница 25
 * Вьльѧ 34
 в(ь)рѣтьць 39
ВРЪТТИ 31
 вѣржтѣкъ 39

- Всеволодъ 39, 40
 Всеволожь 7
 Вьсславъ 40
 Всеволожь 40
Вьсь 22
 Вьсь 31
 *Вьѡханъ 40
 Вьѡханъ 40
 Вьѡханъ 40
 вѡжа 26, 144
 Вѡжа 144
 Вѡта (-ичи) 164
 Вагръ 35
 Ватичи 32
 Вятичи 32
 Вятко 32
- Гаї 40
 гаи 40
 Гаи(й) 41
 gâj 41
 Гайшин 70
 гала 42, 43
 галати 42, 65, 121
 Галац 42
 Галисія 121
 Галица 42
 Галицина (-ъ) 41
 Галиция 118
 галицкаѡ 41, 42
 Галицкая Русь 118
 галицкіи 41
 Галицко-Володимірская Русь 118
 галицкыи 41
 Галиць(ка) 41, 42
 Галицька Русь 118, 126
 Галицька Україна 166
 Галицьке 42, 119
 Галицько-Волинська (Русь) 41, 118
 Галицько-Волинське 119
 Галицький (-скыи) 41
 галицяне 41
 Галичане (-и, -ы) 41
 Галичанъ 121
 Галичина 5, 42, 118
 Галичинъ 41
 Галичкаѡ 41, 42
 Галичкы 41, 42
 Галич(ъ) 41, 42
 Галичь 41, 42
 Галичькыи 41
 Галичь Мерьскый 41
 Галичьскаѡ 42
 Галичьскыи (-скыѡ) 41
 галка 42
 Галліполі 71
 Галлія 121
 галли 42, 121
 Галь 43
 Гальштадт 150
 Гально 43
 галява 42
 Ганнівці 164
 Гарбузів 18
- Гарѡмати 130
 Гатинець 157
 Гелеспонт 108
 Гелон 78, 143
 гелони 143
 Георгии 48, 134
 Гериня 44
 Германъ 42
 *Германькъ 42
 Герр 150
 Гер(ь)манечь 42
 Герьманы 42
 Gîrgic 51
 гість 96
 Главная Самара 129
 глеба 43
 Глебьци 43
 Глѡб (-івка) 43, 48, 141
 Глибочицьскый 176
 Глибочиця 170
 глитати 47
 глота (ть) 47
 глотити 47
 Глоуховъ 42
 Глоухомъ 42
ГЛОУХЪ 42
 Глѡхъ 42
 Глухів (-овъ) 42
 глѡтати 47
 Глѡбьци 43
 Глѡбовъ 42
Глѡбъ (Всеволод(к)овичъ) 42, 43
 Глѡбъ Свѡтославичъ 43
 Гн'езна 93
 Гнѡзна 93, 144
 Гн'ізна 93
 гнѡйний 43
 Гн'істѡр 57
 Гнибѡль 84
 Гнила 58, 93
 Гнила Липа 81
 Гнилопеть 84
 Гнилоп'ять 111
 гноинны 43
 Гнойно 43
 гнойный 43
 гнѡздо 93
 Гнѡзна 93
 Говтва Велика (-я) 47
 Говтва Далная 47
 Говтва Островерховская 47
 Говтва Передняя 47
 Говтвянска 48
 Гов(ъ)тва 47, 48
 гоить 41
 гол 37, 171
 Голва 47
 Голгофа 170
 Голий Мох 43
 Гологірка (-и) 43
 Гологори 43
 голота 47
 Голотва 47
 Голотовскіе 47
 Голотовщина 47
- Голта(въ) 17, 47, 48
 Голтва (Водяная) 17, 47, 48
 Голтва Грузкая 47
 Голтванчик-Мазуровка 47
 Голтва Ольхова 47
 Голтва Ольшана 47
 Голтва Средняя 47
 Голтва Сухая 47
 Голтва Шишацька 47
 Голтвинская 47
 Голтво-Ольховой 47
 Голтвяница 47
 Голтвянский 47
 Голтовия 47
 Голоубыи 43
 голѡбъ 159
 Голѡбьи 5
 голѡбьи 43
 Голубівка 43
 Голубыи 43
 Гольва 47
 голъть 47
 Голыгоры 43
 голые 43
 голыи 43
 голь 43
 Гольн(о)е 43
 Гольсько 43
 *Гольтавъ 77
 *Гольты 47
 голътъи 47
 Голя 43
 гонецъ 76
 гончий 76
 гора 44, 164, 165, 170
 Гора 5, 165
 Гордята 44
 Гордятинъ 44
 Гордѡта 44
 Гордѡтинъ 5
 Горѡбъ 170
 Горив 169
 Горина 103
 Горинка 44
 Горинь 44, 102, 103
 Гориня 44
 гористі 44
 Горичевъ 47
 Городелець 44
 Городелскый 44
 Городель 44
 Городескъ 45
 Городецкый (-кой) 172
 Городецъ 45
 Городецъ 45
 Городецъ на В(о,ъ)стри 45
 Городецъ 45
 Городецъ Вѡстрьскыи 36
 Городилецъ 44
 Городишче 45
 Городище 44, 45
 Городки Зарубские 61
 городло 44
 городок(ъ) 44—45, 77
 Городок(ъ) 44, 45
 Городци на Вѡстри 45

- городъ 9, 28, 39, 44, 45, 48, 62, 77, 92
 Городъ 9
 городъ на Вѣстри 45
 городъкъ 45
 Городьць 45
 Городьць на Вѣст(ь)ри 36
 Городьчь 45
 Городьць 45
 Городятинъ 44
 Горохово 45
 горохъ 46
 Гороша (ха) 46
 гор'юшанец' 46
 гор'юшан'ц'і 46
 Горошин (-а) 45
 Горошине (-о) 45, 46
 Горошинскій (-скій) 45
 Горошко 46
 гортань 172
 горѣха 46
 Горы 5, 46, 165
 Горыиа 44
 Горьнь 44
 Горядътинъ 44
 горАщатА 132
 гѳспѳд 137
господь 137
 господ(ь) 137
 Гостоняичи 145
 Гостра Струга 36
 (г)острий 36
 Гостьничі 145
 гость 132
 готи 121
 Готланд 121
 Гоутва 47, 48
 гошить 38
 Гребля Воинская 33
 Грезка 27
 Греки (-ы) 46
 грекоросійський 119
 Греція 46, 172
 Грецкаа 46
 Грец(ь)ка(ѳа) 46
 Греческая (ий) 46
 Грьчскыи 5
 Греческій 46
 Греческія 46
 Греческое 46
 Греческій 46
 Гречинъ 46
 Гречникъ 46
 Гречиикы 46
 гречскыи 46
 Гречьскаѳа 46
 Гречьскій (-скій) 46
 Григорій 172
 Григории 46
 Гридшины 46
 Гридь(ша) 46
 гридь(ба) 46
 Гридя 46
 Groшинъ 45
 Грузко-Голтвянскій 47
 Грузская Голтва 47
 Грузькая Голтва 47
 Грунь-Черкес 113
 Грьчники (-ъ) 46
 Грькъ 46
 Грькы 46, 64
 Грьци 46
 Грьчникъ 46
 Грьчскыи 5, 46
 Грьки (-ы) 46
 Грьцькы 46
 Грьчское 46
 Грьчкыи 46
 Грьч(ьс)каѳа 46
 Гоубинъ 47
 гоургевъ 48
 Гѳба 47
 Гѳр(г)ичъ 47
 Губа 47
 Губин(о) 47
 Губин-Український 167
 Губкинъ 47
 Губник 47
 Губ(ь)ка 47
 Гуварс 79
 Гульськ 43
 Гуна(б)егѳ 79
 Гургевъ 48
 Гургевскыи 48
 Гурговць 48
 Гуричевъ 47
 Гурьговъ 48
 Гурьговскыи 48
 *Гьлт(в)а 7, 47, 48
 Гьлтавъ 48
 Г(ь)льбъ 43, 141
 Гьте 121
 Гыльськ 43
 гьол 171
 Гюргеви 47
 Гюргевици 48
 Гюргевъ (-ь) 48
 Гюрги(и) 47, 48
 Гюргиискии 48
 Гюрговъ 45, 48
 Гюрговскыи 48
 Гюричевъ 47
 Гюричъ 47
 давиборусьскій 119
 Давыдова боженка 48
 Давыдъ 48
 Дажьбогъ 51
 Дальні Солі 144
 Дальшій вал 29
 Даннлівка 49
 Данило (-ъ) (Галицьскій) 49
 Данубий 54
 Дверейъ 49
 Дѳдва боженка 48
 Движь 36
 двьри 49
 двьрьнаѳа 49
 деместикъ 49
 (*)Дерева 49, 50
 Деревичъ 5
 Деревлани (є) 49
 Деревьскаѳа 49
 десАтина 131
 Декша 46
 Делігьол 96
 Деменка-Подністрянська 57
 демесниковъ 49
 демественій 49
 Деместиковъ 49
 дергать 151
 Деревя 49
 Деревенья 49
 Деревичка (Лісна) 49
 Деревичъ 49
 Деревль 49
 деревляни 49
 Д(є)ревлАне (-ы) 49
 Деревнаѳа 49
 деревнъ (-я) 49
 дерево 49
 Деревська 49
 Деревьскаѳа 49, 50
 Деревьска(ѳа) 49, 50
 Деренковецъ 49, 50
 Деренова 50
 Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник 101
 дерневыи 50
 Дерновыи (-ый) 49, 50
 Дервьска(ѳа) 49
 Десенка 50
 Десна 50, 60, 103, 144, 159
 Десновка 50
 Десной 50
ДЕСНЬ 50
 десныи 50
 десАтина 131
 Дешт-і-Кипчак 74, 105, 106
 ДесАтиньнаѳа Бѳа 131
 джерело 44
 Джуринь (-ынь) 44
 дзвін 36
 Дзвінкове 62
 дзвіногородци 61
 дзвонити 62
 дзвякати 36
 діброва 53
 дівиця 172
 дівич(-вечір) 172
 Дін 51, 54, 149, 152
 Димитрин 50
 Дир 50
 Дирдова 50
 Дир(д)ъ 50
 Дирева 50
 Дирина 50
 Дир[о]ва 5
 Дисна 50
 дльбсти 54
 Дмитрея 50
 Дмитрівська 134
 Дмитрівський 50, 133
 Дмитрій 134

- Дмитрія (-ии) 50
 Дмитр (о, ъ) (Храбрыи) 50, 51
 Днепрескый 56
 Днепро-Словутиць 55
 Днепр(ъ) 55, 56, 64
 Днепрское 64
 Диестровое 57
 Днестровской 57
 Днестр(ъ) 56, 57
 Дн'іпар 55
 Дніпрельстан 55
 Дніпр(о) 55, 56, 57, 123, 153
 Дніпро-Бузький 6, 20, 55
 Дніпров (-е) 55
 Дніпрова (Чайка) 55
 Дніпрові Хвилі 55
 Дніпровка 54
 Дніпровська 56
 Дніпровська Русь 119
 Дніпровське (-ий) 55
 Дніпродзержинськ 55
 Дніпроенергія 55
 Дніпро-Михайлівське 55
 Дніпропетровськ 55
 Дніпро-Славута 55
 Дніпряни 55
 Дністер 55, 56, 57, 58
 Дн'істер 57
 Д'н'істер 57
 д'н'істра'анка 57
 Дністрик (-Головецький) 57
 Дністро 56
 Д'н'істро 57
 Дністрова (-ий, -ець) 57
 Дністрове (і) 57
 Дністровське 57
 Дністров(ськ)ий 56, 57
 (Д)нистерь 57
 (Д)нистро (-ъ) 57
 Днѣпрескый 56
 Днѣпр(ець) 55
 Днѣприкъ 55
 Днѣприще (Кривое) 55
 Днѣпровый (-ка) 55
 Днѣпръ (-ь) 55, 56, 57, 63, 64
 днѣпр(ъ)скый 56
 Днѣпр(ъ-) Славута 55
 Днѣпрская (-ское) 55, 56, 63, 64
 Днѣпрскый 56
 Днѣпрскый 56
 Днѣпръ 55
 Диѣстровской 57
 Диѣстровый 57
 Диѣст(е)рѣ 56, 57
 Днѣстьрѣ 57
 Дняпрѣ 55
 Добень 53
 Добрат 51
 добрая вѣра 51
 Добрн(й) Дуб 51
 добрый 51
 добрый день 51
 добро 51
 Доброгубужь 51
 Доброжирь 90
 Доброжит 53
 доброхоть 51
 Добрыи (Дубъ) 51
 добрыи дѣбъ 51
 добрии дубъ 51
 Добрыи дубъ 51
 добрый 51
 Добрый Дубъ 51
 Добънь 53
 Добьское 54
 довбати 54
 Довбичка 54, 55
 Докучай Данилович Кунилов 75
 долбить 54
 долина 103, 177
 Долникъ 60
 Долобское 54
 Долоб(ъ)скъ 55
 Дольбьскъ 55
 Домажиричі 51
 Домажир(ъ) 51, 90
 Домамиръ 51
 Домамира 5
 Домаморич 51
 Домамъричь 51
 Доместюковъ 49
 дом архистратига Михаила 136
 дон 55, 152
 Донавицул 54
 Донбас 52
 Донецкий 52
 Донецъ (Сиверскій) 52
 Донецъ Съверецкой 52
 Донецьк 52
 Донецький бассейн 52
 Донъ 52
 Доиць 10
 Доиць 52
 Дори 156
 Доробучь 52
 дорога 52, 151
 Дорогиничі 52
 Дорогобоужь(ци) 52
 Дорогобужь(ъ) 52
 Дорогобучь 52
 *Дороговьскъ(скый) 52
 *Дорогожитъ 53
 Дорогожиць 52
 Дорогожич 32
 Дорогожичь (-ское, ское) 5,
 53
 Дорогожичьскые 5
 Дорогожьчь 52
 Дорогожьчьскита 53
 Дорогъва 52, 151
 *дорогы 150
 Дорожичь 52
 Дорожняца 52
 Дорожня 151
 Дорос 156
 Доубичка 54
 Драгобуд 52
 Драгожит 53
 Древенщина 49
 Древліае 50
 Древліане 49
 дроміти 121
 *Дрѣбежь 159
 Дрѣть 78
 дручани 60
 Дрютскій-Баба 18
 дрючане 78
 Доубеиъ 53
 Доубровицьскый 53
 Доуиавъ 64
 Доунаи 53
 ДОУНАКЪ 53, 54, 64
 ДОУНАИ 53
 дѣброва 53
 дѣбънь 53
 Дуб 51
 Дуб Бога Грози 51
 Дубен(ъ) 51, 53
 Дубен(ъ)ць 53
 Дубницъ 53
 Дубно 53
 Дубны 51
 дѣбрава 53
 дуброва 53
 Дубровицький 53
 Дубровицьскый 53
 Дубровиця 53
 Дубровник 53
 Дуб Сонця 51
 дуб(ъ) 51
 ду(д)лебы (и) 54
 Дульбское 54
 Дуна 54
 Дунав 53
 Дунаѣв 53
 Дунавецъ 54
 Дунаво 53
 Дунав(ъ-) 53, 54, 64
 Дунавецький 54
 Дунаецъ 54
 Дунаенко 54
 Дунаѣв(ка) 54
 Дунаѣвці 54
 Дунаи 53, 54, 64, 65
 Дунаици 54
 Дунай 53, 54, 55, 56, 64
 Дунаї 53
 Дунай Иванович 55
 Дунайка (-о) 54
 Дунай-река 55
 Дунайскые 54
 Дунайскый 54
 дунайскый 54
 Дунафе 53
 дѣбрава 53, 90
 дѣлба 54
 дѣлбсти 54
 Дънестрѣ 57
 Днѣпровскый 46
 Днѣпръ 5, 55, 153
 Днѣпръ(ское) 6, 10
 Днѣстьрѣ 10
 държава 90
 Д(ъ)митрия 50, 134
 Днѣпръ 55
 Днѣстьрѣ 56
 Дѣдковъ 58
 дядков 58

- Дядьковичі 58
 Дяд(ь)кович(ъ) 58
 дАдковичъ 58
 ДАдько 58
 даДА 58
ДЖБРАВА 53
- Езус 177
 Елеонська 170
 Емь 31
 Епископли 5
 епископъ 58
 Ерель 6, 21, 58, 90, 164
 *Ерльчикъ 58
- Евксінскій Понтъ 126
 Евксінский Понтъ 107
 Евксинепонт 108
 Евксинопонт(ъ) 126
 Евксинъ Понтъ 107
 ез 177
 Ексннопонтъ 107
 Елевферія 134
 Елеонская 170
 Елефтерня 134
 Еллада 46
 Еллинский 46
 Еллинъ 46
 Ельба 122
 Епископли (-я) 58
 ̣
 епли 58
 Ерель 58, 164
 Еферія (-ия) 134
- жабарь 75
 жадати 59
 Жадень 59
 жаднь
 жаждать 59
 жâl 59
 Жална 59
 жâло 59
 жаль 59
 жарынь 141
 жатва 47
 *Жедечевъ 59
 Жевдь 60
 Жедьчевевъ 59
 Желани 60
 Желань 59
 Желди 60
 Желна (-ій) 60
 Желни(и) 60
 Жельди 60
 Желяне(ь) 59
 Желѣиъ 59
 жертва 47
 жерти 47
 Жиця 151
 Жидичин(ъ) 59
 *Жидича 59
 Жидовские 59
 Жидь (-ь) 59
 Жиды (-ове) 59
 Жилиане (-ы) 59
- жито 59
 Житомир 53
 Житомирскі 59
 Жлыбедь 83
 Жовнин(е) 59
 Жовнино 60
 Жовнинская (-ский) 60
 Жовнин(ъ) 60
 Жолвинъ 60
 Жолна (-ина) 60
 Жолнинский 60
 жолнинцы 60
 Жолнинъ 60
 жоу'н'аки 60
 жоу'н'ани(н) 60
 жоу'н'анка 60
 Жоу'н'ино 60
 Жоу'нин(е) 60
 Жоу'нин'с'ка (-с'кий) 60
 жрътва 47
 Жуляни 59
ЖЪТВА 47
 жыто 59
 Жъльди 60
 Жъльна 60
 жъльны 60
 жрътва 47
 жръти 47
ЖЪРЪ 47
ЖАДАТИ 59
ЖАДЪТИ 59
ЖАТКА 47
ЖАТИ 47
- Забава Путятинна 112
 Забор 151
 Заборовье 60
 Забужжя 21, 25
 Заволжск 61
 Заволочье 60, 103
 Заворскло 37
 Заворсклянскій 37
 Загородье 60
 Задес(ь)нье 5
 Задесення 60
 Задніпровскій 55
 Задніпров'я 55
 Задніприний 55
 Задніпрянщина 55
 Заднѣпрскій 56
 Заднѣстріе 57
 задунайскій 54
 Задъсье 60
 заііз 177
 Закарань 70
 Закарпатська Україна 166
 Закарпаття 119
 за лозами 60
 Залозникъ 60
 Залозной 60
 залозны 60
 Залозныи (-й) 60
 Залозы (-ье) 60
 Залозьникъ 60
 Залукімка 82
- Замглай 131
 Замкова 170
 Западная Русь 118—119
 запоріжани (-анка) 109
 Запоріжжя 108, 109
 запоріжці 109
 Запорізька Україна 166
 запорізькнй (-озький) 109
 Запорожец(ь) 108, 109
 запорожецький 109
 Запорожжя 108
 запорожський 109
 Запорожченко 109
 запорожчик 109
 Запорожье 108
 Запорозька Січ 108
 Запселье 113
 Запсілля 113
 Зарабъ 61
 Зарайськ 61
 Заріцьк 61
 Заріччя 102
 Зарой 61
 Заром 61
 Зартыи 61
 Зарубескыи 61
 Зарубъ 61
 Зарубьскыи 60, 61
 зарѹбъ 61
 заруб 61
 Зарубенцы (-инці) 60, 61
 Зарубина 61
 зарубъ 60, 61
 Заруб(ъ) 60, 61
 Зарубьская Телехътемировь-
 ская 61
 Зарубьскій светое Пречистое 61
 Зарыты(и) 61
 Заръческь 61
 Заръчье 60
 Засаковци 128, 129
 Заславль 64
 Заславъ 64
 Заслучне 152
 Заслуччя 152
 Застугна 146
 Засулля 148
 Західна Русь 118
 Західний Буг 21, 25
 захирѣт 172
 захйрим 172
 зашерхла вода 142
 *Збарадъ 151
 Збаражівка 151
 Збаражський 151
 Збараж(ъ) 151
 ЗбаразкаА 151
 Збаражъ 151
 Збаразкнй (-кыи) 151
 Збаразский 151
 збаряжъ 151
 Збор 151
 Зборичевъ 23, 44
 Збураж 151
 *Збырадъ 151
 Збыражъ (-ь) 151

- Звенигора 62
 Звенигород(ка) 61
 Звенигородскій 62
 Звенигородци 61
 Звенигород(ь) 36, 61, 62
 Звенигородьци (-ьчи) 61, 62
 Звеньгород 62
 звір 62
 Зв'іринѣц' 62
 Зв'іринѣц' 62
 Звіринець 62
 Звиджень 36
 Звиждень 36, 151
 Звиждчень 151
 Звиженьскыи 151
 звиздъ 151
 звизнуть 151
 Звинигородъ 61
 Звиногородка 62
 Звиногородци 61
 Звиногородъ 61
 звон 36
 Звънигородъ 62
 Звъринець 62
 Звъринци 62
 звъриньць 62
 Звъриньць 5
 звяга(ть) 36
 звягливо 36
 Звягол 36
 Звагол 36
 здвіж 36
 здвиг 151
 здвигати(ся) 151
 здвигнути 151
 (з)движ 36, 151
 Здвиж 36, 151
 Здвиджень 36
 Здвижджень 151
 Здвиженскыи 151
 Здвижень 36, 151
 Здвиживка 36
 Здвижиньци 36
 Здвижка 36, 151
 здвиж(овина) 36, 151
 Здвижскыи 36
 Здвижь(-ь) 36, 37
 Здвижьнь 151
 Здихальннца 170
 Здыхальннца 170
 Зейволожь 39
 Зелена Діброва 43
 зелен(ь) 123
 златаѣ 62, 131
 Златаѣ (-я) 62
 *Златич(о) 63
 Златко 63
ЗЛАТОВЕРХАѣ 131
 Златыс(-я) 62
 Злодійскыи 157
 Злодѣйскыи 157
 Змійові вали 29
 зола 62
 *зола + теча 62
 Золота Липа 81
 Золотаѣ (-я) 62
- Золоті 62
 золотий 131
 Золотоверхо-Михайлівська 133
 Золотчѣ 62
 Золотчѣ 62
 золотые 62
 *Золотько 63
 Золотьць 62
 зоубрьѣ 63
 Зоубрьѣ 63
 зѣбрь 63
 Зѣбрьѣ 7
 Зубра(-я) 7, 63
 Зх. Буг 21
 Зъвагль 36
 Заславль 64
- Ібр 55, 56
 Іван (гора) 63
 Ігор Олегович 63
 Ігор Ольгович 63
 Іерусалим 170
 Іевля 63
 Із Варяг у Греки 63
 Ізяслав 64
 Ізяславль 64
 Ізяслав Ярославич 64
 Ік(а)ва 64
 Ікопот 111
 Іко-потъ 64
 Ікопет 111
 *Ікы 64
 Іл'віу 85
 ілвовскыи 85
 Ільменська Русь 119
 Ільмень 126
 Ільтица 85, 86
 Інгігерда 139
 Інгулець 63, 96
 Іоанъ 135
 Іонинскыи 81
 Іордан(ское) 170
 Іосафова 170
 Іпатва 47
 Іпр 55, 56
 іпрівськыи 56
 іржа 128
 Ірининська 139
 Ірпінъ 75
 Іскорость 70
 Іссик-Куль 37
 Істр 54, 57
 Істрія 65
 Істрос 57
- із 177
- Ібар 56
 Ібър 56
 іва 63
 Івановъ 63
 Івань(-городище) 63, 167
 Ігорево 5
 Ігорево 63
 Ігоревъ 63
 Ігорь 63
- Ігорьское 164
 Избаразскыи 151
 Избаразскыи 151
 из рек по Днепру 64
 из(ь) Грекъ по Днепру 64
 изъ Грекъ по Днѣпроу 64
 изъ Грекъ по Днѣпру 63, 64
 изъ Грѣкъ по Днепру 63
 Изъ Грѣкъ по Днѣпру 64
 Изъкорьстѣнь 70
 Изяславль 64
 Изяславское 64
 ИзАславъ 64, 66
 ИзАславль 7
 Ик(а)ва 64
 Икопетъ 84
 илвовское 85
 илвовъ 85
 илвскыи 85
 илвъскыи 85
ИЛНА 135
 Ильвовокъ 85
 Ильвѣвъ 85
 ильвъскыи 85
 Ильговъ 95
 Ильменская Русь 119
 Ильмеръ 126
 Инева 64
 Инжиров Брод 64
 *Инжирь(ь) 5, 64
 Интрскыи 172
 Иоан(н)ъ 63, 135
 Ирнна 139
 Иса(а)къ 129
 Искоростень 70
 Искоростинъ 70
 (*)Искорьстѣнь (-ь) 70, 113
 Искорьстѣнь 70
 Истер 65
 Истринополимъ 65
 Истровые 65
 Истрось 64
 Ис(ь)тръ 54, 64, 65
 иоудечъ 165
 Иуній градъ 167
- јаз 177
- Қаала 68
 Кавказ 165
 Кавказькі 165
 Кавкаисинскыи 165
 кавкаіскыи 165
 Кавокасьскыи 165
 Кавкаисинские (-скыѣ) 165
 кавокаскыи 165
 Кавькаисинскыи 165
 Кагальник 68
 Кагамлик 68, 162
 Кагарлик 68, 162
 Казанской Торець 163
 Казенная Торець 163
 Казенный Торець 163
 Казенной Торець 163
 Казенный Торець 163
 Какасійскыи 165
 Какієвъ 28

Какієвь 28
 Калакъ 65, 66
 Қалала (-и) 68
 Қаленцусъ 65
 Калець 65
 Калецьское 65
 Калиоусъ 65
 Калк(а) 65
 калкацкое 65
 Кал(к)и 65
 Калковскыи 65
 Калковыи 65
 Калміюскія 65
 Калмиас 65
 калиа 65
 Калокъ 66
 калскыи 65
 Калское 65
 калъ(-ь) 65
 Калька 5
 Калька(ъ) 7, 66
 Кальки 7
 Калы 65
 Калыбедь 84
 *Калька 65
 Кальміус 65, 68
 Кальскія 65
 Кальчик 65
 Калюс(ик) 65
 Кама 75
 Каменецъ (ИзАславль) 7, 66
 камень 66
 Каменецкое 66
 Каменец Подолскыи 66
 Каменец(ъ) 66
 Каменецъ (Литовскій) 66
 Каменецъ 66
 Каменецъ (Волинскій) 66
 Каменецъ Подольскыи 66
 Каменское 66
 Камень 66
 камень 66
 Каменьць 66
 Каменьць 7
 Каменьць ИзАславль 66
 Каменьць Изяславль 66
 Каменьць Подолскыи 66
 Каменьць 66
 Камінь-Қаширскыи 7, 66
 Камянец Подолскыи 66
 Кам'янецъ 66
 Кам'янецъ-Волинскыи 66
 Кам'янецъ-Қаширскыи 66
 Кам'янецъ-Лосненскыи 66
 Кам'янецъ-Подільскыи 66
 Кам'янка 66
 Кам'янка-Бузька 25
 Кам'янка-Дніпровська 55
 Кам'янсько-Бузькыи 25
 Кан(а) 67
 Канава 148
 Каневська 5
 Каневка 67
 Каневскій (-скыи) 67
 Каневское 67
 Каневщина 67

Каневъ (-ь) 66, 67
 Каневскій 67
 Каневската (-ская) 67, 134
 каневскыи 67
 Канів(ка) 66, 67
 Каніж 67
 Каніовъ 67
 *Канимиръ 67
 Кании(а) 67, 131
 Каничи 67
 Кановъ 67
 Канскыи 165
 Канцерскыи 172
 кан(ъ) 67
 Кан(ъ) 67
 Канъввската (-скыи) 67
 Кан-эви 67
 Кана 67
 кап(ать) 67
 Капасочныи 114
КАПНИТЕ 67
 Капич 32
 Капичі (-ичи) 67
 каповыи 67
капъ 67
 Капъ (-ь) 67
 Капыловъ 67
 Капыревъ 69
 кара 70
 Карабулак 171
 Карагьол 171
 каракалпаки 105
 Кара-Куль 37
 Ка'ран' 70
 Карансу 70
 Каранскыи 70
 каранці 70
 Каран(ъ, ь) 70
 карань(ці) 70
 карапахи 105
 Карасівка Велика і Мала 70
 Карасу 70, 171
 Карасунъ 71
 каратаулы 70
 карати 70
 Каратуль 70
 Каратушь 65
 карол 171
 Карпати 106, 165
 карпаторус 119
 Карпатская Русь 119
 Карпатська Русь 119
 Карпатські 165
 Карсун(к)а 71
 Карсунъ 71
 Кархъ 76
 Карцон 71
 Карша 76
 Каунас 26
 Кафа 108, 150
 Кафинскыи (-ское) 108, 126, 150
 Кафинське 150
 Каџала 68
 *Каџалька 65, 68
 Каџалы 5, 8
 каџати 68

Каяла 68
 Ка(я)лга 68
 Каили (Джуюшан) 68
 Каяликула(к) 68
 Каяли Кулак 68
 Каялишан 68
 Каялы 68
 Каялы Бертъ 68
 Кгедейка 59
 Кедрскій 170
 Кедрскыи 170
 Кельтіка 121
 Кельти 121
 Кельтська Русь 119
 Кербая 79
 *Керкјъ 76
 Керсабе 79
 керчане (-ани) 76
 керченіти (-иты) 76
 Керченська 35, 76, 126, 162
 керченці (-цы) 76
 Керч(ъ) 35, 76
 Кіау 79
 Кіачино 177
 ківі 78
 Кієвь 78
 Кієвскыє 80
 Кієвецъ(-ь) 78
 Кієвляне 78
 кієвлянинъ 78
 Кієвокъ 78
 Кієвската 80
 Кієвскыє (-скыє) 80
 Кієвскія 80
 Кієвь 77, 78
 Кієвскыи 78
 Кієу 78
 Кій 77, 78
 К'ійіу 78
 Кійськ 78
 Кініов 79
 Кіовець 78
 Кірово-Українське 167
 Кія 78
 Кіянки 78
 Кіяиовъ 78
 Кіянов(ъ)градъ 78
 кієвскій 78
 Кієвь 77, 78
 Кіовъ 77
 Кидиново 74
 Киевецъ 78
 Киевица 170
 Киевнчі 78
 Киево-Печерська 101
 Киево-Святошинскыи 80
 кие(в)ска 78
 киевски(н) 78
 Киевское 78
 Киевъ 77, 78
 киев(ъ)скыи 78
 Кієвскыє 80
 Кієвстии (-сци) 78
 Киев 78, 79
 Киевец(ъ) 77, 78
 Киевецъ 77

- Киевска(г) 78
 Киевская (Русь) 77, 119
 Киевъ 77
 Киевський 78
 Киевська (ские, -ские) 80
 Киевская 80
 Киевской (-ские) 78, 80
 хизилбаші 105
 Київ 77, 78, 79, 80, 170
 Київець 78
 київляни 78
 Київська 80
 Київська Русь 77, 119, 126
 Київське 78, 80
 Київський 78
 Київський Потік 78
 Київсько-Полянська Русь 119
 Київці 78
 Кии 77, 79
 Киневъ 77
 Кийіу 78
 Кий 77, 78, 80, 170
 Кийіус'кий 78
 кил 26
 Кирилівський 135
 Кирилловский 135
 Кирилловъ 135
 Кириловскій 135
 Кирилское 135
 Кирым 156
 Киселів(ка) 170
 Кисіль 170
 Кишенці 33
 Кишинька 33
 Киввъ 78
 Кидане 78
 Кияна 78
 Кияне 78
 Киянеико 78
 Киянівка 78
 Киянівський 78
 кияни 78
 Княни 78
 Княнин 78
 Княница 78
 Княничейко 78
 Княнка 78
 Княнове 78
 Княвський 80
 клековъ 89
 *Климатинъ 87
 Клов 68
 Кловскій 68
 Кловской 68
 Кловъ 68
 Кловська (-кий) 68
 Кловський 68
 Кнів 78
 Княжа 76
 княжатинъ 93
 Княже 76
 Княжи 76
 Княж(ич)і 24, 58
 княжь 76
 князь 58
 кнажи 76
 кнажь 75, 76
 Кнажь 24
 Кобрынъ 141
 Кобоудъ 68
 Кобучъ 68
 Ковара 79
 Ковень 26
 Ковжига 174
 Ковно 26
 Ковш 65
 (Ко)дольский 134
 Козакоруская Украина 166
 козар 69
 Козари (-ы) 69
 Козаря 68
 Козельскъ 79
 козляне 79
 коіти 110
 кѡк-тѹрки 105
 Колодезьнъ 69
 колодец 69
 Колодяжне 69
 Колодяжьнъ 69
 колодязь 69
 КолодАжио 69
 КолодАжьнъ 69
 колодАзь 69
 Колоджанъ 69
 Коломїя 8, 69
 Коломийка 69
 Коломня 69
 Коломыискаѧ 69
 Коломынск(ы)и 69
 Коломыски 69
 коломыѧ 69
 Коломыѧ 8
 Коломыѧ (-ѧ) 69
 Колыш 65
 Кольковъський 65
 Коль Міус 65
 Команїя 74
 комї 75
 Комишувата Сура 148
 Комовъ 89
 Комсомоля 160
 Конела 75
 (*Константин(ъ) 72, 76, 77
 Константинъ 77
 Конче-Українське 167
 копати 69
 Копирев 69
 Копичъ 67
 Копцы 69
 Копыревъ 5
 Копыреза 69
 Копыревъ 69, 70
 Копырин 70
 Копырь 70
 Копыря 70
 кор 70
 кора 70
 (*Корейкъ 72
 корекъ 72
 Кореневка 70
 Корень 70
 Корецкъ 72
 Корець 72
 Корецький 72
 Коречь 72
 Коречьскъ 72
 Корзунъ 71
 корїнь 70
 Коркъ 76
 Корнева 70
 Корнівка 70
 Корнянка 70
 Коробъ 170
 король 171
 Коронъ 70
 Короп(ъ) 170
 Коросно 74
 корост 70
 Коростель 70
 Коростейський 70
 Коростень 70
 Коростны 70
 Коростыня 70
 Коростыиъ 70
 Коросунка 71
 Коросьнь 70
 Короташъ 65
 Коротыга 174
 Корсоунъ 71
 Корсунецъ 71
 Корсунка 71, 72
 Корсунскій 71
 Корсунское 71
 Корсунстїп 71
 Корсунська (-кий) 71
 Корсунци 71
 корсунцы 71
 Корсунъ (-ъ) 70, 71, 72, 76
 Корсуны 71
 Корсунськаѧ 71, 72
 Корсунськаѧ 71
 Корсунъ (-Таврійський) 72
 Корсунъ-Шевченківський 71
 Корсунѧне (-инъ, -ы) 71
 Корсь 31, 121
 КорсАпинъ 71
 Кортиц(ь)кий 172
 Корчане 72
 Корчевъ 72
 Корчев(ъ) 72, 76
 Корческъ 72
 Корчівка 72
 Корчик 72
 Корчинка 72
 (*)коръ (-ъ) 70, 72
 Корьсоунъ 71
 Корьсоуньскыи 71
 Корьсунъ 71
 *Корьць 72
 Корянь 70
 косити 110
 Коснята 76
 Коснятинъ 77
 Коснячевъ 72
 Коснячковъ 72
 КоснАтинъ 72
 КоснАчка 72
 КоснАч(ь)ко(въ) 72

- * Косначь(къ) 72
 косянтиновъ 77
 Котелевці 33
 Котелница (-А) 72
 Котелна 72
 Котельва 33
 Котельнич(А) 72
 Котельня 72
 Котелянка 72
 Кочеречь 72
 Кочерів 75
 Кочерьскъ 72
 Кочнрі 75
 Кочур(івка) 75
 Кошарище 75
 кравець 76
 кравчий 76
 Країна 166
 край 167
 Крайн 167
 Крайни 79
 Крак 165
 краса 73
 Красень 73
 красивый 73
 Красенка 73
 Красна (я) 73
 Красная Балка 73
 Красная Воля 73
 Красная Русь 119
 Красне (Перше) 73, 74
 красный 73
 Красное (-ъ) 73
 Красныи 73
 Красный Дубъ 51
 Красный Лог 35
 Красный Торець 163
 Краснянський 73
 красота 73
 красьныи 73
КРЕМЕНЕ 73
КРЕМЫ 73
 кремен 73
 Кременецкий 73
 Кременецъ (-ъ) 73
 кремень 73
 Кременьскыи 73
 кремінъ 73
 Кремлянець 73
 Кремлянець 73
 кремАнь 73
 КремАньць 73
 КремАньчъ 73
 Крещатикъ 110
 криваві 73
 Кривий Торець 163
 Кримська Русь 119
 Крим(ъ) 70, 71, 156
 криница 140
 кровавыи 73
 крѣсна 74
 Кросна (-о) 74, 144
 кросны 74
 Крошня-Українська 167
 Круглик 38
 крьторыа 175
- * Крылов(о) 9, 74
 Крымская Русь 119
 Крым(ъ) 156
 Крырово 74
 Крыровъ 9
 Кръмянецъ Волянскыи 73
 Кснятинъ 76, 77
 Кснатинъ 76
 Коудинъ 74
 Коузничъ 74
 коузничъ 74
 Коулдюръ 74
 Коульдерець 74
 Коуманская 74
 Коуманы 106
 Коуманьска 106
 Коуниловъ 75
 Коурьскыи 75
 Коучелминъ 75
 кѣвати 80
 Кѣдинъ(ка) 74
 Кѣд(ъ)ново 74
 кѣзньць 74
 Кѣманъ (-ы) 75
 Кѣманьска[а] 5
 Кѣнилъ 75
 Кѣрилль 135
 Кѣркъ 76
 Кѣръ 102
 Кѣръскъ 28, 75, 102, 144
 Кѣча (-ина) 75
 Кѣчелма 75
 Куала 68
 Куар 79, 170
 Куарс 79
 кубан 105
 Кубане 79
 Кубань 75
 Куда (-нна) 74
 Кудинівка 74
 Кудинів (Ліс) 74
 Кудинка 74
 Кудинова 74
 Кудиново 74
 Кудин(ъ) 74
 Кудново 74
 Кудравецъ 69
 Кудрявецъ 69
 Кудьново 74
 Кузничя 74
 Кузничъ 74
 Кузничі 74
 Куйава 79
 Куйави 79
 Куйева 79
 Куйеви 79
 кук 75
 кука 75
 кѹка 75
 кукачка 75
 кукла 75
 кукобіць 75
 кукса 75
 куця 75
 Кул(а) 37
 Кулак 68
- Куль 37
 кум 75
 Кума 75
 куман 75, 105
 Кумане (-и) 74, 75
 Кумания 74
 Куманская 74
 Куманы 74, 106
 Куманьска 74, 106
 кумик 75
 Кунаба 79
 Кунилов 75
 Куниль 75
 куница 172
 кунич(ий) 172
 Кур 28
 Кура 144
 Куранъ 70
 Курбане 79
 Курбая 79
 кури 121
КУРНАЛЬ 135
 Курськ 175
 кут 58
 Кутаба 79
 Куфись 135
 Куча 75
 Кучаків 70
 Кучар(ъ) 75
 Кучелминъ 75
 кучері 75
 Кучерів 75
 кучери 75
 кучиться 75
 кучка 75
 кучкать 75
 кучма 75
 кучур 75
 Кучурлнк 75
 кушани 143
 Куяб(е) 79
 *Куяв(а) 78, 79
 Куявія 79
 Куявн(цы) 79
 Куявы 79
 Куяе 79
 Куяие 79
 Кънажъ 5
 кънажъ 76
 къназь 24, 76
 *къркъ 72, 76
 Кърсунъ 71
 кърчи 76
 *кърчити 76
 *кърчъ 72
 къръць 76
 Къснятинъ (-ъ) 77
 Късната 76
 Кыанъ 78
 Киевъ 5, 10
 Киевьстии 78
 Киевьскыи 5
 Киевьць 77, 78
 Кыѣвъ 77
 Кыев 78
 Киевская 80

- Кыевѣць(-чь) 77, 78
 Кыевъ 77, 80
 кыевъскаа (-скые) 80
 Кыевская (-ския) 80
 Кыи 77, 78, 79, 80
 Кый 77, 79
 Кыйиу 78
 Кыиане (-е) 77, 78
 Кыианы (-ѣ) 77, 78, 79
 Кыѣвская 80
 Кыявчь 78
 Кыянь 77
 Кыѣвскыа 78, 80
 Кырьсуньскыи 71
 Кызаба 79
- Лаба 122
 Лавра 170
 Ладозьке 17
 Лазар 81
 Лазаревская (-шина) 80
 Лазарів (-ѣ) 80
 Лазаровщина 80
 Лазарь (-ѣ) 81
 Лазоревъ 80
 латинское 86
 Л'виу 85
 Лвов 85
 Лвова 84
 Лвовскій (-ая) 85
 Лвовские 85
 лвовскыи 85
 Лвовское 84
 лвовскы(н) 85
 Лвовъ 84, 85
 Лвовъ Великій 84
 лвовьскыи 85
 Лвовяне 85
 лвъвскыи 85
 Лвъвъ 85
 Лековъ 81
 Лебед(ь) 84
 Лебежје 116
 лебежне(е) 116
 Лев 85
 Левъ 84
 Лек(а) 81
 Леке (-о) 81
 Лековнаа 81
 Летьскаа 85, 86
 Летьское 86
 Летьць 86
 Лех(ь) 78, 123
 Лжичи 95
 Ливан 156
 ливи 121
 Ливовъ 85
 Лисна 49
 Лисний Воронеж 35
 ливовъ 85
 либа вода 84
 либадя 84
 либам (-ти) 84
 либати 84
 Либедя 84
- Либедская 84
 Либедь 84, 159
 либець 84
 Либидь 83, 84, 151
 либити 84
 либраст 84
 либці 84
 ливовскіи 85
 Ливовское 85
 ливовскы 85
 ливовъ 85
 Ливъ 121
 лимень 81
 Лимень 81
 лимень 81
 Липины 127
 Лиса Липа 81
 Листвень (-ѣ) 81
 Листвин(а) 81
 Лнствяна 81
 листъва 81
 Листъвнъ 81
 Листъвнъ 8
 литва 121
 лити 17
 Литовская Украина 166
 Лнтовська Русь 119
 Лихачевъ 81
 Лихач(ь) 81
 лоб 81
 лобаста (-ый) 81
 Лобьскъ 55
 Ловичъ 36
 лог 35, 168
 Логъ въ Роднѣ 8, 116
 Лодяжнъ 69
 Лозівка 60
 Лозова 60
 Лозуват(к)а 60
 Лозы 60
 Локна (-ея) 83
 Локниця 83
 Локня 83
 Лопасна 152
 Лопасно 81
 лопаста 81
 Лопастни 81
 лопасть 81
 Лопата (-нно) 102
 Лопатні 81
 Лопъ 31
 Лта 17, 85, 86
 Лтава 83
 Лтица 85
 Лто 85, 86
 Лт(ь)ца 86
 Лоубно 81
 Лоукомль 82
 Лоутава 82
 Лоуцес(ь)къ 83
 Лоуцкъ 83
 Лоуческ(ь) 82, 83
 Лоуч(ь)къ 83
 Лоучьскъ 83
 лѣбъ 82
 лѣка 82, 83, 111
- Лѣкомль 5
 Лѣкомъ 82
 лѣкъ 82
 Лѣтана 82
 лѣтъ 82
 Лубенець 82
 Лубенка 82
 Лубенская 82
 Лубенскій (-Бичъ) 82
 Лубенскій 82
 Лубен'с'кий 82
 Лубенскоі 82
 Лубенщина 82
 Лубіо 81
 Лубні 82
 Лубн'і 82
 Лубни 81, 82
 Лубнї 82
 Луб(ь)но 81
 Лубьское 54
 Лубянка 82
 Луг 56, 168
 Лугъ 20
 Лугъ Великою 56
 Лужесна 152
 лука 83, 97, 110, 111
 Лука 82, 97, 111
 Лукамь 82
 Лук'имя 82
 Лукімська 82
 Лук'імц'і 82
 Лук'імчани 82
 Лукімщина 82
 Лукім'я 82
 Лукна 83
 Луколе 82
 лукома 82
 Луком'е 82
 Лукоме 82
 лукомец' 82
 Лукомецъ 82
 Лукомья 82
 Лукомье 82
 Лукомка 82
 Лукомль (-я) 82
 Лукомльскій 82
 Лукомнъ 82
 Лукоморська Русь 119
 Лукомская 82
 Лукомскій (-ий) 82
 Луком(ь) 82, 158
 Лукомье 82
 Лукомя 82
 Лупа 81
 лут 82
 Лутав(к)а 82
 Лутана 82
 Лутупе 83
 Луцьк 82
 Луцький 82
 Луцькъ 82
 Лучанъ 83
 Луческъ 82, 83
 Луческъ Великыи 83
 Луческъ Великій 83

Лучка 111
 Лучскаѧ 82, 83
 Лучськѣ 83
 Лучькѣ 82
 Лучьскаѧ 82, 83
 Лучьскыи (-ѣ) 82, 83
 *Лѣкна 83
 Лѣто 86
 лыбазіна 84
 лыбазьцѣ 84
 лыбаць 84
 Лыбедіѧ 84
 Лыбед(ка) 84
 Лыбедское 84
 Лыбедь 83, 84
 лыбіла 84
 Лыбидь 84
 лыбкое 84
 лыбонь 84
 Лыбѣдь 5, 78, 151
 Лыбядь 83, 84
 лыва 84
 Львів 84, 85
 Львівські 59
 Львіград 85
 Львов 85
 Львовокѣ 85
 Львѣщане 85
 Львѣвъ 85
 Львовяне 85
 Львъ 84, 85
 Льговка 95
 Льговскій 95
 Льговъ 95
 Лѣта 8, 17, 85, 86
 лѣтиця 85
 Лѣтица 47
 Л(ѣ)то 8, 17, 47, 86
 Лѣтскаѧ 5
 Лѣтськѣ 47
 лѣсь 107
 лѣствичноѣ 81
 Любежъ 159
 Любескѣ 86
 Любесць (-ѣ) 86
 Любечанинѣ 86
 Любеч(ѣ) 86
 Любим 86
 Любичъ 86
 Любобѣжъ 86
 Любомиль 86
 *Любомъ 86
 Любчанинѣ 86
 Любь 86
 Любьцѣ 86
 Любачи 86
 Люта(я) 82, 87
 Лютенька 82, 87
 Лютка 87
 лютыи 87
 ляд(а) 87
 Ляди 87
 лядин(к)а 87
 лядо 87
 лядскіи 87
 лядь 87

Лятскаа 87
 Лятское 86
 Лятскые 87
 Лятъское 86
 Ляхи 123
 Ляцкая 85
 Ляцкое 86
 лада (-ина) 87
 *ладь 87
 лака 82
 лахъ 87
 лаька 82

 магістраль 148
 маж 87
 Мажево 87
 мазь 87
 Майдан-Гологірський 43
 Макарів 151
 маклак 89
 Мала 58
 Мала Бзянка 26
 Мала Гнійниця 43
 Мала Деревичка 49
 Мала Каратуль 70
 Мала Михайлівка 89
 Мала Росія 119
 Мала Русь 119
 Мала Скіфія 31
 Мала Хортиця 172
 Малая Русь 119
 Малая Самарь 129
 Малая Хортиця 172
 Малі Яненки 177
 Малій Бубнів 53
 Малій вал 29
 Малій Галич 42
 Малій Листвиц 8, 81
 Малій Остріжок 96
 Малій Самбір 87
 Малій Серет 142
 (Малій) Танаїд 52
 Малоросія 119
 малоросіяни 119
 малоро(у)си 119
 Малоросійская Україна 166
 Малотеча 62
 Малотечъ 115
 Малотіч(ка) 89
 Малотин 87
 Малоукраїнка 167
 Малочна 89
 Малѣша 87
 Маль 87
 Мальга 174
 Малыи 88
 малыи Донець 52
 Малыи Новаградъ 87
 Малыи Роутецъ 88, 127
 Малый Супой 148
 Малютинці (-ы) 87
 Маравица 90
 Малютинъ 87
 Маравица 90
 Матрай 148
 Матрага 162

Матраха 162
 Матрага (-ага) 162
 Матріка 162
 Маюгис 150
 М. Баришь 18
 М. Бібрка 20
 *Мелтекъ 88
 Меотіѧ 8
 Медведица 68
 Медесна 152
 Меджибіж 21, 88
 Меет 149
 Межбужье 88
 Межівник 158

 Межибжине 21, 88, 102
 Межибож 88
 Межибож(и)е 88
 межибожскыи 88
 Межибожье (-е) 21, 88, 103
 Межибожьскыи 88
 межибоуже 88

 Межибье 21, 88
 Межиріч 158
 Межьбожие 88
 Мелді 79
 Мелечь 90
 Меловой Колодезь 37
 Мелтей 79
 Мелтеково 88
 Мелті 70
 Мельниця 91
 Меоти 8, 88
 Меот 149
 меотіи 8, 88
 Меоти 88
 Меотии 8, 88
 Меоть 8, 88, 149
 мерети 91
 Мерла 90
 мерлий 91
 Мерло 90, 91
 Мерль (-ѣ) 90, 113
 Мерля 90
 Мертвий Донець 91
 Мертвовод 91
 Мерчик 90
 Мета 8, 88
 Меть 149
 Мехті 79
 Ме-цна 50
 Меча 89

 Мечибие 21, 88
 Мечь 89
 Мжаво 87
 Мжво 87
 між 88
 Мілеків 89
 Мілча-Случ 152
 Мірчик 90
 Містечко 151
 Міус 65
 Мика 89
 Микгород 89
 Миколаїв 57

- Миколаїв-Дністровський 57
 Миколаїв-над-Дністром 57
 Микоулинъ 8, 88
 Микѡла 88
 Микулинці 8, 88
 Микѡлинъ 8
 Микулин(ь) 8, 88
 Микѡфоръ Кыянинъ 92
 Милескъ 90
 Милеча 90
 Милитинъ 87
 Милоитѡгъ 167, 174
 Милча 90
 Мильськ 90
 минтаръ 75
 Миронѡгъ 167
 Мирославецъ 88
 Мирославиць 89
 Мирославъ 89
 Михаїл 135
МИХАНЪ 136
 Михаилъ 89, 133, 136
 Михайлівське 89, 102
 Михайлівський Золотоверхий 133
 Михайлове 102
 Михайло Вишньовецький 102
 Михайловъ 89
 Мичане 89
 Мическъ 89
 Млинівка 82
 Минхова-Бесѣдка 97
 Могилів (-Подільський) 78
 Можебожь 88
 моклак 89
 Моклаковъ 89
 Моклековъ 89
 моклий (-ок) 89
 Мокра Сура 148
 Мокрая Токмачка 150
 мокредь 84
 Мокрі Яли 68
 Мокрий Мірчик 90
 Молочанськ 150
 Молочна(я) 89, 150
 Молочне 150
 Молочні Води 150
 Молочные (Воды) 150
 Молочьи 150
 Молочья 89
 молочьныи 89
 Молошиа(я) 150
 Молошныи воды 150
 Монашеська Віта 38
 (*)Морава 89, 90
 Моравійск 89
 Моравія 89, 90
 Моравиискъ 89
 Моравка (-ица) 90
 Моравскъ 89
 Моравський 90
 морас 90
 *Морафа 90
 море 91, 149
 Морівськ 89
 Морійськ 89
 Моривіискъ 89
- Морица 90
 моровеи 89
 Моровійск 89
 Моровиескъ 86
 Моровьскъ 89
 Моровіискъ 89
 Московітѡв 108
 Московитов 126
 Московская Русь 119
 Московська Русь 119
 Мотижин 90
 Мотѡжинъ 90
 мочар 75
Мѡневъ 90
Мѡнехинъ 90
Мѡнзора 90
Мѡнниъ 90
Мѡнтъ 90
 мѡрава 90
 *Мѡтижиръ 90
Мѡтиша 90
Мѡтъ 90
 мѡченикъ 136, 141
 мѡчении 136, 141
 мѡчити 136, 141
 Музира 140
 Мукачівська Україна 166
 мунаревъ 103
 Мунаревъ 90
 Муней 90
 мурава 89, 90
 мѡрава 90
 Муравиця (-А, -а) 90
 Муравля 90
 Муравская (-ський) 90
 Мурафа 90
 мурей 171
 мурова 90
 Мутежеръ 90
 Мутижиръ (-ь) 90
 Мутижыръ 90
 Муто 90
 Мутѡжеры 90
 Муціжар 90
 мученикъ 141
 *мъркы 151
 Мылинка 90
 мыло 90
 Мыльной (-я) 90
 Мычьскъ 89
 мърети 91
 М(ь)стислав(ь) 91
 Мѡдянка 91
 мѡлка 27
 МѡлницА 91
 МѡльницА 91
 Мѡрль 90
 *Мѡрльчикъ 90
 мѡрль 90
 Мятиженъ 90
- НАВЬ** 168
 Навля 63
 нагора 44
 Надбужжя 102, 123
 Надва 91
- Наддесення 103
 наддніпрянець (-янка) 55
 Наддніпрянська Україна 166
 Наддніпрянщина 55, 123
 Наддністрияська (-е) 57
 Наддністриящина 57
 наддунайський 54
 Наддунайщина 53, 54
 Надков 91
 Надово 5
 Надолобскъ 55
 надолобъ 54
 Надорізьський 106
 Надпоріжжя 109
 надпорізький 109
 Надросся 109
 Надсейм'я 109
 Надсулля 109, 123
 Над'сул'я 109
 *Нады 91
 Надюнка 91
 Нажиръ (Перет'славичъ) 90, 100
 Найтос 126, 150
 Нарев 158
 насип 98
 Настасья 57
 настырний 147
 *Неѡта 92
 Неаполь Скіфський 31
 Неаполь Скифский 143
 Неблская 91
 Небль 91
 Небльската 91
 Небольската 91
 Небль 91
 Небль 91
 Нева (-о) 17
 Негра 35
 Нежата 93
 незда 93
 Нейтас 150
 Нейтос 126
 Некринка 37
 немецкые 93
 Непрець 55
 Непрь (Слаутичъ) 55
 Нетеча 62
 Неѡтинъ 91
 Неятинъ 92
 Нігин 167
 Ніговичі 167
 Ніжин 93, 167
 ніжитися 93
 Німаи 116
 німота 117
 Ністер 57
 Ністроени 57
 Нижне Синьовідське 143
 Нижне Синьовидне 143
 Нижній городъ 103
 Нижній Онут 95
 Нижній Токмак 150
 Нижні Солі 144
 Нижний Новгород 92
 Нижньонаддніпрянське Лівобережжя 55

- Нижньонадніпрянське Правобережжя 55
 Нижня Хортиця 171
 Нижня Хортиця 171
 Низівська Україна 166
 Низова Україна 166
 низь 107
 Никифоровъ 92
 Никифір 92
 Ни(ки)фо(ро)въ 92
 Никифоръ 92
 Николай 88
 Нистру 57
 Нобель 91
 Нова Загора 170
 Нова Прилука 110
 Нова Руса 122
 Нова Україн(к)а 167
 Нова Ушиця 168
 Новая Проточь 112
 Новая Самара 129
 Новгород Великий 92
 Новгородок Северский 92
 Новгород-Сіверський 92
 Новгород-Сіверщина 154
 Новгородская Русь 119
 Новгородська Русь 119
 новгородські 92
 Новгородци (Съверскіе) 92
 Новгородци Съверскіи 92
 Новгородцкаѧ 92
 Новгородъ 92
 Новгородъ Сиверскіи 154
 Новгородська Божинца 92
 Новгородъци 92
 Новгороцкаѧ 92
 Нові Вирки 31
 Новий Білоус 22
 Новий Загорів 170
 Новий Корець 72
 Новий Мильськ 90
 Новогородцкаѧ 92
 Новоросія 119
 Новоукраїнка (-ський) 167
 Новьгородокъ Севѣрскіи 154
 новь городъ 87, 92
 Новьгородъ 92
 Новьгородъ Стополчський 92, 140
 Новьгородъ Съверскіи 5
 Новьгородъ Съверскіи 92, 154
 Новьгородъ Съверській 92
 Новьгородъ Съверскіи (-ый, -ий) 92, 154
 Новьгородьскаѧ 136
 Новьградъ 92
 новьи 92
 Новьи Городъ 92
 Новый Глыбовъ 43
 Новый Глыбовъ 42
 Новый Оскол 96
 Новь Съверськъ 92
 Новьгородъ Съверський нормани 120, 121
 Норманська Русь 119
 Носівка 92, 117
 Носівський 92
 Нос'їўка 92
 Носов(оч)ка 92, 117
 Носовъ 117
 * Носъ'92
 Ноугородцкаѧ 92
 Ноугородьць 92
 ноутрь 95
 нур 171
 нуть 186
 нѣг(а) 167
 * Нѣгомирь 93
 *Нѣгославъ 93
 Нѣжата 93, 167
 Нѣжатины 5
 Нѣжатииньчъ 93
 Нѣмень 116
 Нѣмьць 93
 Нѣмьцьскыє 5
 Нѣмьцьскыє 93
 Нѣстръ 57
 облазна 93
 обрамль 93
 обровъ 94
 олгинъ 94
 олгово 95
 олгь 95
 олешье (-е) 95
 олжичи (-ъ) 95
 олта 85
 олшаница 95
 ол(ъ)минъ 94
 олыча 94
 ол(ъ)гова 94
 олжичи 95
 ондрѣи 17
 оргошь 95
 орельськъ 96
 ормина 96
 осколь 96
 острогъ (-мь) 96
 остръ 36
 очина 36
 Облаз(на) 93, 94
 облазнїчи 94
 Облазница (-ий) 93, 94
 ободрити 122
 Обра 94
 Обрамль 5
 *Обрамъ 93
 Обре (-и) 94
 Обрица 94
 Обровка 94
 Оброво (-ъ) 94
 Обровъ 94
 обций 37
 *обълазь 94
 обьрити 94
 Обьровъ 5
 Обьръ 94
 Обьръ 94
 (О)відове 56
 Оврам 93
 Оврашко 93
 Оврут (-ч) 39
 Овручовъ 39
 Овстугляика 146
 огненнын 37
 Одер 122
 Одра 122
 Озів 150
 Озівська Русь 119
 Озівське (-і) 150
 Озовъ 150
 Ока 148
 Окіяновъ 78
 Окра 37
 окраець 167
 Окраїна 166
 окраїна (-ина) 166
 ѡкука 75
 Ол(е)гова 94
 Олегівська 94
 Олег(ъ) 94, 95
 Олета 95
 Олешескъ 95
 Олешківська Січ 95
 Олешня (-ик) 95
 Олешье (-е) 95
 Олжичи (-ци) 94, 95
 Олзино 95
 Оли(ц)ка 94
 Олма 94
 Олта 47, 48
 Олти 47
 Олто 17, 85
 олтырых 47
 Олуча 94
 Олшаница 95
 Олшіе 95
 * Олъма 94
 Олъстѣнь 112
 олыка 94
 олыца 94
 Олыча 94
 Олъга 94, 95
 Олъгова 5
 Олъгъ 94, 95
 *Ол(ъ)жинъ 94
 Олъжици 95
 Олъжици 95
 олъха 95
 Олъховой Голтвы 47
 Олъшаница 95
 Олъшанка 95
 олъшанын 95
 онава 168
 Оноуть 95
 Онут 95, 102
 Онут(ул) 95
 Онутул де жос 95
 Онутул де сус 95
 Оньдрѣи 17
 Опічань 110

- Ополь 175
 Оргище 96
 *Оргость 96
 Оргошь 5
 Ордица 117
 орел 113
 Орель (-ь) 58, 96, 106, 164
 орель-шурель 58
 Ореля 58
 Оржиця 151
 Оріль 6, 21, 58, 90, 96, 113, 155, 164, 171
 Оріль Верхня і Нижня 58
 Орілька 58, 155
 Ориль-ричка 58
 Орлик(ь) 58
 Орлино 96
 Орлицька 58
 Орляя 155
 Орменський 96
 Ормена 116
 *Орминь 96
 Ормянка 96
 Орогость 102
 Орсдон 37
 орта 172
 Ортинский 172
 орт(о) 172
 орус 119
 Орчик 58
 оръль 113
 Оръльские 58
 Оръль 58
 Осетръ 142
 Оскіл 96
 Оск'іл 96
 Оскола 96
 Оскуль 96
 осокорь 70
 Ост(е)р(ь) 35, 36, 45, 96
 Остра Струга 36
 Острец 36
 Остреческий 36
 Острівна Русь 119
 Остриг 96
 Острик 36
 Остро(вь) 96
 Острог 96
 Острожани 96
 Острожек (-ць) 96
 Острозский 96
 острокол 96
 Острома 96
ОСТРЬ 36
 острый 36
 Остръцьскыи 36
 Остря 36
 остър 36
 *Ост(ь)ръ 36
 Осъм 58
 Отвершокъ Голтвы 47
 Отиня 36
 отинна 36
 отруб 159
 отчина 36
 Отшеліе (-ие) 95
- Отшелыня 95
 оук'райн'ц'і 166
 Охтирка 37
 Ошелье 95
- ладжаиак 101
 пала(і)йці 79
 Палан 79
 Палу 79
 Палуні (-ь) 170
 Пансова 171
 Пантікапа 113
 Пантікапей 35, 76
 Пантікапея (-ум) 76
 Пантикапа 37
 Паитикапей-Боспор 76
 Пантикапейская 76
 Парахонь 109
 ласати 97
 Пасынча беседа 96
 Пасынча бесѣда 96
 Пасынча бѣседа 96
 пасынъкъ 97
 Пасынъча бесѣда 96
 Пасынъча бесѣда 96
 Пачаия 110
 паша 108
 Пашь 108
 Пд. Буг 21, 88, 102
 Пд. Русь 120
 переволока 97
 перевъсище 97
 Передъслава 97
 *Перемиль 97
 Переиъгъ 97
 Перепетово 5
 *Перепеть 98
 пересьгы 98
 пересьпъиъ 98
 переськати 99
Переславль (Рѣськыи) 7
 Переславль 97, 100
 Переяславская 100
 Пермь 31
 Перѣнь 101
 Песочныи 44
ПЕТРЬ 133
 Печенеги 101
 Печеньгы 101
 Печениъзи 101
 пещеры 101
 Печеньгы 101
 Печьиыги 101
 певец 76
 левчий 76
 Пельтев 158
 Перата 102
 Ператин(ь) 102
 Первосопница 98
 Переаславецъ 100
 Переаславль 7, 99, 100
 Переаславль Рускыи 99
 переа славу 99
 Переаславъ 99
 перевіси 97
 переволока 111
- Переволока 97, 110
 Переволоцька 97
 Переволочанская 97
 Переволочиа(я) 97, 110
 Переволочнянська 97
 Перэво'лошна 97
 перевъсище 97
 Передъславино 97
 Перееславль Рустій 99
 Пережир 90
 Перекопська 156
 Перемиль(ь) 97
 Перемиль 97
 Перенъгъ 167
 Переославецъ 99
 Перепет(а) 98, 111
 Перепетівка 98
 Перепет (-иха) 98, 111
 Перепетовка 98
 Перепетово 98, 111
 Перепетовы (Курганы) 98
 Перепетовское 98
 Перепетовъсто 98
 Перепеть 98
 Переплут 98
 Перепъат 98
 Перепъатиha 98
 Перепята (-иха) 98
 Перепять 98
 пересек 99
 Пересечен(ь) 98
 Пересеченський 99
 пересечина 99
 пересечка 99
 пересічений 99
 Пересил 98
 Пересичень 99
 Переславино 97
 Переславль 100
 Переславль-Залеський 159
 Переславль Рускій 99
 Переславль Рускыи 99
 Переславляне 100
 Переславская 100
 пересль 113
 Пересолецъ 98
 Пересопницкыи 98
 Пересопница (-а) 98
 Пересопница 98
 Пересопница 98
 Переспа 98
 Пересъчень 98, 99
 пересъчень 99
 Пересъченьскыи 98
 Пересъчьнь 98
 Перете-сна 50
 Переславлене 100
 Переславль 99, 100
 Переславль Русьскыи 99, 100
 Переславци 99, 100
 переславъ 100
 Переславская 99, 100
 Переславський (-ый) 7, 99, 100
 Переяславецъ 100
 Переяслав-Залеський 100
 переяславка 100

- Переяславлене 100
 Переяславль 7, 99, 100
 Переяславль Рускій 100
 Переяславль-Руський 100
 Переяславль Руський 99
 Переяслав Руський 100
 Переяслав-Рязанський 100, 159
 Переяславська(я) 100
 Переяславська (Рада) 100
 Пере(я)славський 100
 перея славу 99
 Переяслав-Хмельницький 99, 100, 159
 Переяславцева Долина 100
 Переяславченко 100
 Переяславщина 100
 Переяславъ 100
 Переяславская 100
 Переяславци 7, 100
 переяслівка 100
 переясловка 100
 Переяслов(ск)ая Балка 100
 ПереАславль 100
 ПереАславлАне 100
 Перѣиовъ дѣбъ 51
 Перѣиовъ дѣбъ 51
 Перѣиъ 101
 ПерѣиАнаѣ 5
 Перунов дуб 51
 Перунъ (-ь) 101
 Перуия 101
 Перуияна 101
 ПеруиАна 101
 Перынь 101
 Перятинь 102
 Песій Край 113
 Песни 113
 Песль 113
 лесокъ 114
 Песочен(ъ) 113
 Песочины 114
 Песочънь 114
 Песчана(я) 114
 Песчаная-Самарь 129
 Песчаное 114
 песь 113
 Петра 137
 Петраші-Українські 167
 Петро Бориславович 23
 Печенеди 101
 Печенга 101
 Печенеги 101
 Печенегы 101
 Печенежские 101
 Печеніг 101
 Печеніга 101
 Печеніги 101
 Печеніжин 101
 Печенізький 101
 Печенигы 101
 Печенюги 101
 Печенъги (-ы) 101
 печейъжскы 101
 Печенъжський (-ый) 101
 Печейъскы 101
 печера 101
 Печерск 101
 Печерскій Звѣриецъ 101
 Печерское 101
 Печерський 101
 Печерська(я) стѣна Бѣа 101
 Печерська(я) 101
 Печерская (-ий, -ни) 101
 Печерський 101, 169
 Печерський стѣна Бѣа 101
 Печеряне 101
 Печѣнъги 101
 Пещаная 114
 Пещаная Почайна 110
 Пещано(е) 113, 114
 Пещанская 114
 Південна Русь 119
 Південний Буг 6, 20, 21
 Південно-Західна Русь 119
 південноруси 119
 Південно-Східна Русь 119
 Північна Русь 119
 Північний Донець 52
 Північний Торець 163
 Підгайці 40
 Підгір'я 104
 Підністрини 57
 Підзвіринець 62
 Підкарпатська Русь 119
 Підляська Русь 119
 Пілля 148
 пісяти 113
 піт 110
 Пічань 110
 П'ішчана 114
 П'ішчане 114
 п'ішчан'ц'і 114
 Піщана 44, 113
 Піщане 44, 113, 114
 Піщанська 114
 Пилипи-Українські 167
 Пиратин 102
 Пир'атин 102
 Пиратинская (-ий, -ие, -ий) 102
 Пирготисса 132
 Пиреславль 99
 Пирѣятин 102
 Пирогово 132
 ПирогорАщата 132
 * Пирогость 102, 132
 Пирогоща(та) 102, 131, 132
 Пирогощъ 132
 пиряти 102
 Пирятинскій 102
 Пирятинщина 102
 Пирятин(ъ) 101, 102
 Пирятинська 101, 102
 Пирѣта 102
 Пискла 37
 Пискупля 58
 Пичаня 110
 пїшати 113
 пишати 37
 плав 102
 плāv 75, 105
 Плав(а) 102
 Плаве 102
 Плавня 56
 плавъ 75, 102
 планина 106
 планйна 106
 Плаўн'і 56
 Плесецьке 102
 Плесна 102
 Плесний 102
 Пліснесько 102
 Пліс(к)а 102
 Плоска Забугская 21
 Плоске 102
 пльнь 106
 пльнскъ 102
 Пльньскъ 102
 пльнескъ 102
 пльсьнь 102
 Пльсьньскъ 102
 *Пльсьнь(ъ) 102
 побожане 102
 Побожье 102
 Поборина 102
 Побужжя 102
 Повстинъ 113
 повстина 113
 Повстинська 112
 Повстин(ъ, -ь) 112
 Погорина 5
 Погориньскія (-ие) 103
 Погориньскій(а) 44
 Погребальна(я) 94
 Подгор'е 104
 подгоріе 104
 Подгорское 104
 подгорье 104
 Подгорье 104
 Подгѣрья 104
 Подгоря 104
 Подгурия 104
 Подесення 103
 Подесенскія 103
 Подеснескы(а) 103
 Подеснье 103
 Подесньскіе (-ие) 103
 Поділ 103
 Под'іл'л'а 107
 поділля 103, 107
 Поділля 103, 107
 Подільська Україна 166
 Подільське 103
 Подкарпатская Русь 119
 Подляшская Русь 119
 подморные (места) 90
 подморья 90
 Поднестра 57
 Подніпров'я 55, 123
 Подністрини 57
 Поднѣстріе 57
 Поднѣстрове 57
 Поднѣстрия 57
 подол 103
 Подоліе (-е) 103
 Подоліе 103
 Подолное 103

- Подолскага (-я) 103, 104
 Подолские 104
 Подолское (-е) 103, 104
 Подолские 103
 Подоль 103
 Подоль-Кіевъ 103
 Подолье (-е) 46, 103, 104
 Подольскага (-я) 103, 104
 Подольское 103
 Подольский 103
 подолья 103
 Подоляне (-ы) 104
 Подунав'я 53
 подъгоріє 104
 Подъгорье (-е) 104
 *Подъвирье 123
 Пожирка 103
 позолотити 133
 позолочена 62
 понти 148
 Покійня 110
 Покой 110
 по́кој 110
 Покуття 103
 полаби 122
 поле 104, 175
 Поле 5
 поле 160
 Поле 104, 105, 106
 Полесье 107
 Полкъстѣнь 112
 по(л)нина 106
 Полный 107
 поло 104
 половецкии 106
 Половецкага 105
 Половецкии 106
 Половецчина 105, 106
 Половецкага 106
 Половецка(-а) 105
 Половецкага (-я) 105, 106
 Половецкіе 105
 Половецкій (-ий) 106
 половецко(е) 106
 Половецкое 106
 Половецкыи(-й) 74, 106
 Половецъ 74
 половецька 105
 Половецъкаа 105
 Половецъкага 74, 105
 Половецъки (й) 106
 Половецъко 106
 Половецъкыи 74, 106
 Половецъкага 105, 106
 Половецъское (-е) 106
 Половецъскыи 105, 106
 Половеческага 105
 Половеческаа 105
 Половечские (-ыъ) 105
 Половеччина 74, 105, 106
 Половечъскыи (-ый) 74, 106
 Половическая 105
 половці 22, 74, 105, 106
 Пловци 74, 75, 105, 106
 Пловцисткага 105
 Пловцы 74
 половыи 75, 105
 Половци(ъ) 75, 105
 Половцьскыи 5
 Половцьскага 105
 Половцьскага 106
 Пологи-Янеики 177
 полкъстѣнь 112
 поло(ни)на 106, 107
 Полон(к)а 106
 Полонная 106
 Полонне 106, 107
 Полонный 106
 Полонное 107
 полонъ 106
 Полоны(и) 107
 полоня 106, 107
 Полота 78
 полочане 78
 Полствиинъ 112
 Полстина 112
 Полтава 17, 83
 полькостѣнь 112
 полькъ 113
 польи 105
 Польская Украина 166
 Польська Русь 119
 Польсье 5, 103
 поляки 87
 поляни 79, 170
 Полане 79
 Поморська Русь 119
 Поидское 107
 Поиетское 107
 Поиетцкое 107
 Поиетское(-е) 107, 126
 понизіе 107
 Понизье 107
 Поноть 126
 Понтейское 107
 Понтеское (-е) 107, 126
 Понтійское 107
 Понтійський 108
 Понтинское 107
 Поитиское 107
 понское 107
 Понсть 107
 Понтический 108
 Понт Скифский 108, 126, 143
 Понтское 126
 Понт(ъ) 107, 108, 126
 Понтьское(-е) 5, 107, 126
 Поньское 107, 126
 Поньтинское 107
 Поньтское 107
 (*Поньтское 107
 Попада 108
 Попаш 108
 Попільнушка 58
 Пополовецкага 105
 поріг 108
 пороги (-ы) 108, 109
 Пороги Днѣпровскіе 108
 Порозово 103
 порозъ 109
 Поросіе 109
 Пороскии 109
 Поросье(-ся) 109
 Порохомъ 109
 Порохонь 109, 115
 Порсье 109
 порѣдити 127
 *Порѣсье 122
 Порубанецъ 158
 Порусье 109, 122
 Поруся 109
 Поршань(-ы) 122, 109
 Посвірж 103
 Посемье 103
 Посейм'я 109
 Посемье (-е) 109
 Посемьские 109
 По'с'ул'л'а 109
 Посулля 109
 Посулцы 109
 Посулье 109, 147
 Посульци (-ы) 109, 147, 177
 Посъченъ 114
 посягнь 156
 пот 110
 потак 110
 Потік-Облаз 94
 потина 110
 Потокъ 127
 потча 110
 пот(ъ) 110
 потъ 110
 'Поўстѣн' 112
 'Поўстин 112
 поця(-ча) 110
 Поча(и)на 110
 Почайня 110
 Почайна(я) 109, 110
 Почайнинська 110
 Почай-река 110
 Почая 110
 Почев-река 110
 Правда роськая 119
 Прастѣнь 113
 превъсиц 97
 Предславинська 97
 Пред(ъ)славино 97
 прелука 111
 преображение 137
 Преображенія Господня 137
 Преображенія Христова 137
 Препеть 111
 пресвятой Богородици 138
 Пресечио 99
 Пресичень 99
 Преславстін 100
 Преснескї 102
 Пріаславль 99, 100
 пріа славу 99, 100
 Приазовская Русь 119
 Прибужани 21, 25
 Прибужьке 21
 Придніпров'я 55, 123
 придунайський 54

- Прикарпаття 103
 Прилоука 168
 Прилоукъ 110
 прилѣтъ 111
 прилѣтка 111
 прилѣкъ 111
 прилѣчатися 110
 прилуг 111
 Прилугъ 110, 111
 Прилука (Стара й Нова) 110, 111
 Прилук(и) 110, 111
 Прилукъ 110, 111
 Прилуки 111
 Прилуцкая 111
 Прилуцкій (-ий) 111
 Прилуц'кий 111
 Прилуцкъ 110, 111
 прилучатися 111
 Прилучь 111
 Припеть 5, 7
 Припеть 7, 84, 111
 Припеть 111
 Прип'ять 111
 Присем'я 142
 Прислuch 152
 Присулля 148
 Присулье 148
 Причерноморская Русь 119
 продрагъ 151
 прокопаний 69
 Пропапешкъ 108
 Пропонтида 108
 прорити 94
 Проров(ъ) 94
 Просечен 99
 простирати 147
 Простыриь 147
 Протовица 112
 Прото(в)ча 112
 Протовчанская 112
 Протовч(ъ) 111
 Протока 31, 126, 127
 протолкиѣти 111, 112
 Протолчи(и) 111
 Протолчий 111
 Протолчь 111
 Протолчь 111, 112
 протолчьи 111
 Протольчи 111
 протѣлкъѣти 111, 112
 протѣлчь 111, 112
 Прохор 170
 Проутеца 112
 Проут(ъ) 112
 прѣдъ 112
 Прѣсь 31
 Пруса 122
 Прусиня 122
 пруская 125
 Пруссія 122
 Прусская 122
 Прусська 122
 Прусъ 123
 Прусъ 122
 Прут(ъ) 112, 152
 Прутець-Яблунецький 112
 Прутчик 112
 с д
 прчтое влцча Бца 139
 Прылуки 111
 прыть 112
 прѣображение 137
 Прѣсна 50
 Прѣсньскъ 102
 Прѣспа 98
 Пряшевская Русь 119
 Пряшівська Русь 119
 Пселець (-ь) 113
 Пселский 113
 Псел(ъ) 90, 113
 Псельчикъ 113
 Псіельське 113
 Псіельчик 113
 Псіоловка 113
 Псіоль (-ь) 113
 Псинка 113
 Псло(-ъ) 90, 113, 153
 Пс'ол 113
 Псол(ъ) 113
 Псоу 113
 *Псь 113
 пс(ы) 113
 Псыгуэнсу 113
 *Псына 113
 Псынѣдахѣ 113
 Псынѣ 113
 Псьол 90, 113
 Псюль 113
 птиця 172
 Птичь 172
 Поутивлечи (-ици) 112
 Поутивличь 112
 Поутивль(мль) 112
 Пѣтивлиця 112
 Пѣтивъ 112
 Пѣтимъ 112
 Пѣтимысль 112
 Пѣтимѣрь 112
 Пѣтата 112
 Пургасова Русь 118
 Пургасъ 118
 Путимѣрь 112
 Путимысль 112
 Путивль(-ка) 112
 Путивльци (-ы) 112
 Путимлеци 112
 Путимль 112
 Путимскіе 112
 Путша 46
 путь 108
 Путьата Вишатич 112
 Путьатин Путьатович 112
 Путьатинъ 112
 Путьати 112
 Путьатинъ 112
 Пучай 110
 * пълнь 106
 пълкъ 113
 Пыратинъ 102
 Пыратынська(я) 102
 пьсин 113
 Пьсль 113
 *Пьсьлинъка 113
 Пьсьль 90
 Пьратинъ 102
 Пьсочень 113
 Пьсочень 114
 пьськъ 114
 Пьшана 114
 Пьшана(-ое) 114
 Пятиславль 20
 П'яток 111
 Радил(ъ) 114
 Радисиня 114
 Радам 158
 Радосинка 114
 Радосиннович 114
 Радосинь 114
 *Радосынъ 114
 Радубежь 159
 Радунка 115
 Радунь (-ка) 114, 115
 Радусень 114
 Радьслав(ъ) 114
 Радянська Україна 166, 167
 Разрытое 61
 раи 114
 Рай 114
 Райгород(-ка) 114
 Раймісто 114
 Райовище 114
 Райозеро 114
 Райок 114
 раман 116
 рамен 116
 раменак 116
 Рамень 116
 рамон 116
 Рамынка 116
 ранн 122
 Раствоиця 114
 Раствоць 114
 Рата 126, 127
 Ратки 127
 Ратмиръ 115
 Ратмѣрь 115
 Ратмѣра 115
 Ратьмира (-А) 5, 115
 Ратьмиръ 115
 Ратьмѣра 115
 Ратьша 115
 рахатъ 115
 Рахив 115
 Рахна (-и) 109, 115
 рахнуть 115
 Рахнянка 115
 Раховець 115
 Рахъ 115
 Рахъна 109
 Рваецъ 115
 Ргощъ 96
 Рдица 117
 Реть 61
 ревоксінали 123, 124
 Ревна 115

- Ретик 61
 Реть 61
 Реутинці 61
 Речь Посполитая Украинская 166
 Ржечь Посполѣта Украинска 166
 Ржиця 151
 рівнина 177
 Річка 148
 Рибниця 98
 Рим(ки) 115, 116
 Римлянската 46
 Римові 116
 Римовичи 115
 римов(ь)ци 115
 Римската 46
 римское 115
 римські 116
 Рим(ъ) 78, 116
 Римское 5, 115
 рити 127
 ров 61
 рѣв 61
РѢВЪ 61
 Рогізне 115
 Рогожа 115
 Рогожио 115
 Рогожѣини 115
 Рогоза 115
 рогозь 115
 Рогоща (-і) 95
 рогъ 116
 (*)Родень 116
 Родица 117
 *Родна (-о, -е) 116
 (*)Родня (-А) 8, 115, 116, 128
 Родиянівка 116
 Родоунъ 115
 Родѣнь 115
 Родуиь(ка) 115
 Родъ 116
 Родѣна 115
 Родѣнь 115
 родючість 116
 Рожен 116
 Рожне 116
 Рожнеце 116
 Рожни (-я) 116
 Рожьне(е) 5
 Розань 128
 Розбійницькі 29
 розсвѣніе 125
 Рокс 123
 Роксалания 118
 Роксания 118
 Роксолана 123
 роксолани 122, 123, 124
 Роксоланія 118
 Роксоланы (-яны) 123
 ром 117
 Рома 116
 роман(ъ) 116
 Роменецъ 8, 116
 Роменскій 8, 116
 роменскіи 116
 Роменский 8, 116
 ро'мен'ц'і 8, 116
 ромен'чани 116
 Роменчикъ 8, 116
 Роменщина 8, 116
 Ромен(ъ) 116
 Ромни 8, 116
 Ромны 116
 Ромон(ка) 116
 Ромонская 8, 116
 Ромонъ 116
 Ромъковъцизна 8, 116
 *Ромъновъцизна 8, 116
 Ромънь 8
 Рона 56
 рос 124
 Рос 118, 123
 Роса 128
 російський 119
 Росія 126, 172
 роси 122
 Роси 120
 Росна 118
 роситина 117
 росиян 119
 роско 125
 Роскол 37
 росомони 124
 Росомони 123
 Росотина 117
 Росса 122, 123, 128
 Россія 125
 Росса 128
 Российский 123
 Россия 118, 119
 рос(с)кии (-ий) 119
 Россо 122
 Россовлахія 119
 Россоланы 123
 россомони 121
 Россъ 122, 125, 128
 Россы 122
 Россъ 109, 128
 Ростовѣць 114
 Росъ 128
 росъ 117, 118
 Росъ 109, 115, 116, 122, 123, 125, 127, 128
 *росьскіи 119
 Росявица 128
 Рот(о)к(а) 127
 Роток(ъ) 126, 127
 Ротулка 127
 Роть 126, 127
 *Рохъна 109
 роуи 118
 Рсжь 151
 Рсь 115, 116, 122, 128
 Рсьшь 152
 роуда 117
 Роузката 119, 124
 Роус 118
 Роус' 122
 Роусеци 120
 Роуси(нь) 119, 120
 Роусия 118
 роускаа 119
 Роускани 120
 Роускаѣ (-и) 118, 124, 125, 126, 128
 роускіи 110
 ро(у)ски(и) 119
 Роусковъ 120
 роуски 119
 Роускыа 118
 Роускыи 117
 Роусонѣгъ 120
 Роусотина 117
 Роусската 124
 Роусоуль 120
 Роусчаріи 120
 Роусъ 117, 118, 128
 Роусьская 125
 Роусѣтинка 120
 Роутови 127
 Роуть (-ь) 31, 126
 Роучаи (-й) 127
 рѣда 117
 рѣдити 127
 рѣзькыи 119
 Рѣрикъ 123
 Рѣсинъ 96
 Рѣсота 117
 Рѣсотинъ 122
 рѣсь (-ь) 5, 10, 31, 118, 123
 рѣсьи 123
 Рѣсьское 5
 рѣсьскыи 119
 Рѣта 127
 Рѣть (ь) 31, 127
 Рѣтьць 88
 рѣчаи 125, 128
 Рубежь 159
 Рубіж(на) 158, 159
 ругіаи 122
 руги 122
 Ругія 118, 122
 руда 117, 127, 128
 рѣдача 127
 Руда(я) 92, 117, 127
 Руденка 117
 рудий 117, 123
 Рудиця (-А) 117
 Рудка 117, 127
 Рудня-Ушомирська 168
 Руд(ь) 123, 127
 ружани 122
 Ружская 122
 рузька 122
 Рукуста 124
 Рум 108
 Рума 126
 Руменская 8, 116
 Румень 116
 Руменская 8, 116
 Румське 108, 126
 Румунія 172
 Румянка 116
 руни 122
 Рурисъ 123, 125
 Рус 78, 118, 119, 120, 125
 рӯс 119

- Рӯс 119
 Руса 119, 120, 122, 123, 125
 Русава 122
 русак 119
 Русанів 117, 120
 Русановичъ 120
 Русановскій 120
 Русановъ 117, 120
 Русанскій 120
 Русанъ 120
 русапет(ъ) 119
 Руса Старая 125
 русачка 119
 русеть 119
 Русецкій 120
 русеште 119
 Русіа 118
 Русів 120
 Русівщина 120
 Русіта 128
 Русітон 121
 русія 117, 118
 Русія 51, 76, 126
 руси 118, 120, 121, 122, 123, 124, 126
 Руси 120
 Русивль 120
 русизм 119
 русий 123
 Русилів 120
 Русило 120
 русин 119
 Русин(а) 120
 Русинек 120
 Русиненко 120
 Русинкова Поточина 120
 Русинова 120
 Русиновичъ (-ъ) 120
 Русиновъ 120
 Русинскій 120
 русинъ 119
 Русинъ 120
 русины 121
 русист 119
 русифікація 119
 Русици 119
 русиць 119
 Русич(и) 119, 120
 русичъ 119
 Русичаи 120
 Русія 117, 118
 Рӯсія 118
 руска 119
 Руска(а) 124
 Рускаѧ (-я) 120, 124, 125
 рускіа 118
 Рускіа 124, 126
 Русківський 120
 Рускіе (-е) 118
 Рускіе-Фольварки 120
 Рускій 118, 119, 120, 124
 Рускія 120, 123, 125, 126
 рускій 119
 рӯскі 119
 руски(и) 119
 Рускии 125
 рускиня 119
 Рускиѧ 126
 рускиа 118, 124
 Рускиа 124, 126
 руское 119
 Руское (-е) 120, 126
 Руской 118, 126
 ру(с)кы(и) 119
 Рускыи 118, 124, 125
 Рускыи Переяславль 99
 Рускыѧ 126
 рускыа 118
 Рускыа 124
 русло 127, 128
 Русна 122
 руснак 119
 Руснак 120
 русняк 119
 Русняк 120
 русоайкэ 119
 Русовичі 120
 Русок 120
 Русотина 117
 русофіл 119
 русофоб 119
 Рус(с)а 122
 Руссіанъ 120
 Руссільон 121
 Рус(с)и 122
 Руссиа 118
 Руссино 122
 Руссия 118
 русская 119, 124
 Рус(с)кая 122, 124, 125
 Русская Поляна 120
 Русскіа 118
 Русскіи 119
 русскне 122
 Русское 107, 126, 150
 русскополянец (-яцы) 120
 Русскыи Переяславль 99
 Русскыѧ (-я) 118, 126
 Руссь 125
 Руссы 122, 125
 руссь 117
 Рустіи 126
 Рустьѧ 124
 Русціно 121
 русци 119
 Русъ 123
 руськни 119
 русые 123, 125
 Русыйя 118
 Русыловичъ 120
 Русыновичъ 120
 русь 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 150
 Русь 107, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 150
 Русь Аскольда й Дира 119
 Руська 117, 120, 122, 126, 150
 Руська Гута 120
 Руська Долина 120
 Руська Кучава 120
 Руська Лозова 120
 Руська Мокра 120
 Руська Поляна 120
 Руська Слобідка 120
 Руська(ѧ) 124
 Руське 119, 120, 126, 149, 150
 Руське Поле 120
 руські 122
 Руські Геївці 120
 Руські Комарівці 120
 Руські Тишки 120
 руський 119
 Руський 119, 120, 126, 150
 Руський Мочар 120
 Русько-Іванівка 120
 Русько-Орлівка 120
 Русь Пургасова 118
 Русьска(-ѧ, -я) 124
 Русьскии 125
 русьскыи 119
 Русьскыи Переяславль 100
 Русь-Тюрк 118
 Русюль 120
 русяне 120
 Русяновичъ 120
 Рут 88, 126, 127
 Рута 127
 Рутекъ 126
 рутен 119
 Рутенія 121
 рутени (-ы) 121, 122
 Рутенія 118
 Рутецъ 127
 Рутка 127
 Руток(ъ) 126, 127
 Руть (-ь) 126, 127
 Рутьць 127
 Рутьць 127
 руцен 127
 Руциа 118
 руцкій 119
 руцкой 119
 Ручаи 127
 Ручай 110, 127, 128
 Ручевъ 127
 рушане 120
 рушанни 120
 Рӯшнѧк 119
 рушь 119
 Русь 118
 рушатися 119
 руяни 122
 Рша 128
 Ршь 128
 Рьгощъ 96
 Рьсь 8, 9, 116, 122
 рьтъ 127
 Рымки 115
 Рымоўцы 115
 Рыльскъ 79
 рыляне 79
 рыти 61
 Рьсь 118, 128
 Рьтъ 61
 рька 61
 Рюген 122
 Рюриківська Русь 119

- Рюрик(ъ) 78, 120, 121, 122, 123, 125
 Рюта 126
 Рястовечь 114, 115

 Сава 141, 154
 Савромара 129
 Савромат(ы) 130
 Саврук 154
 саврук(и) 153, 154
 Саврюк 154
 Са(в)ур-могила 155
 сѣд 128
 Садов(о)е 128
 садовыи 128
 сад(ъ) 128
 сайрѣма 130
 Сакавьць 129
 Сакевичь 129
 * Сакзевъ 129
 Сакзь 129
 Саковичь 129
 Саковский 129
 Саковъ Боръ 129
 сак-сак 129
 Сакъ 129
 Сал(а) 129
 Салково 128
 Сал'к'іу 128
 Сална 129
 Салница 129
 сало 129
 Сальків(-ово) 128
 Сальковское 129
 Сальковъ 128, 129
 Сальница 129
 сальныи [-й] 129
 сѣмѣр 129
 Самар(а) 129, 152
 Са'мара 129
 Самара-Бог 129
 Самара Днепровская 129
 Самара Днѣпровская 129
 Самара-кент 129
 Са'мар'іука 129
 Самарія 129
 Самарка 129
 Са'марка 129
 Самарканд 129
 Самаровка 129
 Самарская (Сича) 129
 Самарский (-ое) 129
 Самарско-Николаевскій-Пустын-скій 129
 самарські(ї) 129
 Самарчикъ 129
 Самарчукъ 129
 Самаръ 129
 Самглай 131
 С(а)мородинка 129
 Самородъ 152
 Санокъ 156
 санъ 156
 Сан(ъ) 155, 156
 с(а)лог 130
 Салогів 130
 Салогово 130
 Салогынъ 130
 Саложва 130
 Саложин 129
 Саложине 130
 Саложок 130
 сар 26
 Сараматъскни (-ое) 130
 Саратов 78
 Сарзона 71
 сарик 75
 Сари-Кермен 71
 Саркель 26, 75
 сарман 75
 Сарматійське 130
 Сарматія 130
 сармат(и) 120, 129, 130
 Сармати(я) 5, 130
 Сарматское 130
 Сарматська (-е) 130, 150
 Сарматські 130, 150
 Сарматський 130
 Сарматы 120
 Сармація (-ия) 130
 саро 26
 сау(и)р 155
 *Саурли 155
 Саў'рук 154
 Сборажь 151
 Сбырад 151
 св. Андрея Первозванного 132
 св. Богородицы 140
 св. Богородица 131, 139, 141
 св. Василій (-ия) 133, 140
 св. Георгій 134
 св. Димитрій 134
 Свенд 130
 Свенельдь 130
 Свейський 130
 Свентава 130
 Свень (-ь) 130, 131
 Сверскій Новгородокъ 92
 св. Іакова 140
 св. Ілля 135
 Свінка 131
 сви 131
 Свиарии 130
 Свиная 131
 Свиная 131
 свиный 131
 Свинка 130, 131
 свиѣхы 130
 Свиуси 130
 Свинухи 130
СВИНЬ 131
 *Свиць 131
 Свиць 93, 130
 свина 130
 Свислочь 19
 св. Кирило 135
 св. Микола 137
 св. Михайла 135
 св. Мнхайло 136
 св. мученикъ Феодоръ 136
 св. Петро 137
 св. Симеон 137
 св. Спас 138
 св. Софія 140
 свтго Николу 137
 св. Федір 138
 Свѣнка (-инка, -инка) 131
 Свѣнковичи 130
 Святаа Богородица десятинная 131
 святаа Зоѣя 139
 святаа Соѣя (-я) 139, 140
 святаго Андрѣя 132
 святаго Апостола Петра 132
 Святаго Архангела Михаила Златоверхая 133
 святаго архистратига Михаила 136
 святаго Василиа (-я) 133
 святаго Георгія 134
 Святаго Дмитреа 134
 святаго Елеуѣрія 134
 святаго Іоа(н)на 135
 святаго Ілїи 135
 святаго Ільи 135
 святаго Михаила 133, 136
 святаго Николу 137
 святаго Петра 137
 святаго Семїона 137
 святаго Симеона 137
 святаго Симиона 137
 святаго Спаса 138
 святаго Спаса Преображеніе 137
 святаго Теодора 138
 святаа Богородица 131
 святаа Богородица Пирогощаа 131
 Святая 129
 святая Богородица (-я) 131
 святая Соѣя 139
 святая Софія (-я) 139, 140
 святї мученики 141
 святого апостола Андрея 132
 святого Василиа 133
 святого Василиска 133
 святого Василья 133
 святого Вознесенія 133
 святого Георгія 134, 172
 святого Георгия (-я) 134
 Святого Григорія 172
 святого и великого мученика Христова Георгія 134
 святого Ілїи (-ии) 135
 святого Михаила 136
 святого Михаила Видубицкого 136
 святого Семїона 137
 святого Симиона 137
 Святого Спаса 138
 святого Теодора 138
 святого Федора 138
 Святое 108
 святое богородици 133
 святое Преображеніе господне 137
 святое софьи 133
 святой Ирины 139

- святой Софіи 140
 Святополк(ъ) 140
 Святополч-град 32
 Святополчъ(-ъ) 140
 Святоруская 119
 святоруський 119
 Святослав 140
 Святославль 140
 СвятославлА КриницА 140
 святоѡ Богородици 138
 святоѡ мученику Бориса и Глѡ-
 ба 141
 святѡѡ софіи 133
 святѡѡ Михаилъ 136
 святѡѡ Богородица (-я) 131, 139,
 141
 святѡѡ Софія 140
 святѡѡ Софія (-ья) 139
 святѡѡ Богородици Въ Лахернѡ
 139
 святѡѡ Софіи 139
 святѡѡ Софіи 139, 140
 святѡѡ Софіи 140
 СвАтАлА 131
 СвАтАлА БогородицА ДесАтинь-
 налА 5
 СвАтого ГеоргиА 67, 172
 * СвАтого ГригориА 172
 СвАтого ЕльфериА 27
 СвАтополкъ 140
 СвАтославъ 140
 СвАтъ 132, 133
 сдвигать 151
 Сдвизъ 36
 сдвинуть 151
 Северодонецкъ 52
 Севськ 154
 семикъ 154
 Семикъ 154
 Семь 5
 *СеребрАнАлА 142
 серехъкыи 142
 *серховицА 143
 *серховье 143
 *серхъ 143
 Себежъ 159
 Сев 141
 Север(а, -о) 153
 Северская украинА 153
 Северщина 153
 северяне 153
 Севруги 154
 севруки 153
 севрюк(и) 153, 154
 Севрюк(и) 154
 Севрюченко 153
 Сев(ъ)рукъ 153
 Севъра 154
 Севърские 154
 Севърскыи 154
 Седак 149
 Седнѡв 144
 Сейм 109, 141
 Сеймок 142
 Сеймъ 142
 СелевкиА 78
 Селевки 78
 Сельцо Борокъ 24
 Семека 155
 семер 129
 Семикъ 154
 Семица Котлубанская 142
 Семота 155
 семца 154
 Семыкъ 154
 Семынь 141
 Семычь 154
 Семь 141, 154
 Семь Колдубанская 142
 Семь Колдыбанская 142
 Семь Колкуданская 142
 Семь Котлубанская 142
 сем(ъ)я 154
 Серебрянка 142
 Серебрянскіе 142
 Серебряные Пруды 142
 Серебряный 142
 Серебряный 142
 Серета 142
 Середньонаддніпрянське Лѡво-
 бережжя і Правобережжя 55
 Середня Хортиця 171
 С(е)редняя Голтва 47
 Середъ 142
 серен(ъ, -ь) 142, 143
 Серетель (-ць) 142
 Серет(ъ, -ь) 142
 Сереховичі (-и) 142
 серпнет 143
 Серта 142
 Сертислава 172
 Серхаво 142
 Серхѡв 142
 серхнуть 143
 СерховицА 142
 Серховъ 142
 Сестря 142
 Сетомль 155
 СетомлА 155
 Сетомъ 155
 Сеча 155
 СжицА 151
 Сѡвер(а) 153
 сѡверїї 153
 Сѡверїя 153
 сѡвери 154
 С'ѡвѡрс'кый Доѡнец' 52
 Сѡверська 154
 Сѡверська УкраинА 166
 Сѡверське 154
 Сѡверський Доѡнецъ 51, 52, 154
 Сѡверськодонецкъ 52
 Сѡверсько-Донецький 52
 Сѡверщина 153, 154
 сѡвер(я)н(и) 152, 153, 154
 сѡверяиський 154
 Сѡв(ї)рюки 154
 Сѡдагїос 149
 Сѡкониця 155
 Сѡльна 144
 Сѡльниця 129
 сѡм'я 154
 Сѡнаи 170
 сѡндомеоти 88
 Сѡргїс 51
 Сѡткуль 96
 Сѡчнѡ 155
 Сѡвер(а) 152, 153, 154
 Сѡверские 153, 154
 Сѡверский Новоугородокъ 92
 Сѡверъ 153
 Сѡверьскіе 154
 сѡвий 154
 Сѡвирские 154
 Сѡволож 39
 сѡворяни 153, 154
 СѡвАрАны 153
 Сѡдагїи 149
 Сѡла 147
 Сѡлуамськїй 170
 Сѡлуамськїй 170
 Сѡм 78
СѡМСѡНЪ 137
 Сѡнаи 170
 Сѡне 108
 Сѡневодско 143
 Сѡневолодьско 143
 сѡнее 108
 Сѡнее 126, 150
 Сѡне Озеро 143
 Сѡнеѡсъ 78
 Сѡнеусъ 123
 Сѡнѡвка 143
 Сѡнѡвци 143
 сѡнїй 123
 Сѡнїй Колодязъ 143
 сѡнїи 143
 СѡнїихА 143
 Сѡнїько-бирич 23
 Сѡнїя 143
 сѡнїь 123
 Сѡреть 142
 СѡруфѡлА 143
 Сѡсїфїя 143
 Сѡсола 68
 СѡтолмА 155
 Сѡтомля 155
 Сѡкавїка (-ца) 176
 Сѡкавїцкая 176
 Сѡкавїцька 176
 скала 66
 Скандїнавська Русь 119
 Скверъ 153
 Скїлур 143
 Скїѡїя 143
 Скїф 78, 143
 скїфї 120, 143, 144
 скїфо-сарматї 143
 скїфотаври 156
 С'к'їфская 143
 С'к'їфс'кїй 143
 скїфська 31
 Скїфськї 150
 Скїфськїй 143
 Скиѡскїй 143
 Скифїя 30
 Скифїя (-я) 143
 Скифїя Великая 31, 107, 143

- Скифос 143
Скифское 143
скифстни 143
Скиф(ы) 30, 31
Скифъ 107
скло 37
Скнятинъ 77
сколоти 37
Скоресянь 71
скорий 172
*скѣи 121
Скѣи(-фь) 31, 121
Скуѣя 143
Скуфия (-ѣ, -я) 143
Ск(ъ)нятинъ 77
Слатина 103
Слепородъ 152
Сліпорід 129, 152
Слобідська Україна 166
Слободня-Українська 167
Слободская-Украинская 166
слов'яни 121
слов'яиороси 119
Слов'янська Русь 119
Слѣческъ 102
Слѣчь 102
слукий 152
слугий (-ак) 152
Случ(ь) 102, 152
Случь-Мілча 90
Сльпо(в)род(ь) 152
Сльповрои 152
Смычь 154
Снагость 144
Снеберъ 144
Снежить (-ать) 144, 152
Снепород 144
Снепород(ок)ъ 129, 152
Снепорожь 152
Снеролка 171
Снетинъ 76
Снитин 76, 77
С'н'итин 76
сніток 77
Снига 152
Сниводи 152
Снитын 76
снитынци 76
Сновескъ 144
снов 93
Снова 50
Сноведь 152
Снов(е)скъ 144
Сновид 144
Сновськ 144
Снов(ь) 144
Сновъ 93, 102, 144
Сновськаѣ 144
Сновськъ 102, 144
Снопоряд 152
Снопородъ (-ядь) 129, 152
Снопоть 111, 144, 152
Снѣвь 144
Снѣжатинъ 93
Снѣпородъ 129
Снѣпорожь 152
- Снѣтинъ 76, 77
(*)Снятин(ъ, -ь) 76, 77
согдйци 149
Содая 149
Соединенный Торець 163
Сож 151
Созь 152
сок 77
Сокнятинъ 76, 77
Соленая 150
соли 144
солница 129
Солона 129
Солоны 144
солоны(и) 144
Солоучь 152
соль 144
Сольда(ді)я 149
Сольница 129
Сольный 144
Сольтак 149
Соляна 144
соляні 144
Соляный 144
*Сом(а) 144
Сомин 144
сомина 144
Сомко 144
Сомовитовичъ 144, 145
Сомовить 144
Сон-Куль 37
Сонсядка 150
сопь 98
Сордая 149
сорожани 149
Сорожское 149
(Сосицько-) Березанський 134
Сосница 145
Сосница 145
сос(ъ)на 145
СОСЪН 148
Софійс(ь)кий 139, 140
Софія (-ья) 140
спас 137
Спаса Преображеніе 137
Спасів день 138
спаситель 138
Спаскій (-ын) 138
Спас-на-Берестовім 19
спасти 137
Спаш 108
Спекородъ 152
спокій 110
спочивати 110
Спрева 122
спрев'яни 122
спритный 112
- Спса ста 137
Среблянка 142
Сребное 142
Сребной 142
Сребрянка 142
Сребряное 142
Сребрянскій (-ий) 142
Сребрянный 142
- Средняя Хортица 171
Сріблянка 142
Срібне 142
Ср'ібне 142
Срїбнянський 142
Срїбн(о)е 142
Срїбранская 142
Срїбрянка 142
срх 143
СРЪХЪКЪ 142
Срыбный 142
Срѣбное 142
- ста Андрѣѣ 132
ста Аньдрѣѣ 132
ста апла Петра 132
ста Борисъ 141
ста Васильѣ 133
ста Георгіѣ 134
стаг Кирила 135
стаго Андрѣѣ 132
стаго Васильѣ 133
стаго Георгіѣ 134
стаго Дмитріѣ 134
стаго Дмитріѣ 134
стаго мчнка Феодора 136
стаг Спса 137
ста Дмитріѣ 134
ста Іоа 135
ста Михаїла 136
ста Михаїла 136
ста Михаїла Золотоверхѣѣ 133
ста Преображенъѣ 137
Стаимир(ъ) 145
Станин 145
Стаиславъ 145
Станкѣв(ці) 145
Станко(ва) 145
Станковъ 145
Станько 145
стар 145
стѣр 145
Стара Котельня 72, 175
Стара Прилука 110
Стара Рось 128
Стара Руса 122
Стара Сіль 144
Стара Скіфія 30

- Стара Трипільська 160
 Стара Ушиця 168
 Старая Протоць 112
 Старая Руса 119, 120, 122
 Старая Самара 129
 Старая Самарь 129
 Старгард 87, 92
 Старі Вирки 31
 старий 145
 Старий Білоус 22
 Старий Дністер 57
 Старий Загорів 170
 Старий Мильськ 90
 Старий Орлик 58
 Старий Тараж 163
 Старгородка 36, 45
 Старокиївська 78, 80, 170
 старомл'а 155
 старорусец 120
 староруска 120
 староруссы (-цы) 120
 старорусяне (-янин) 120
 старорушане 120
 старорушанин(ь) 120
 старорушанка 120
 Старосамарь 129
 Старосілля 95
 Староукраїнка 167
 старь 145
 Старые) Русаки 120
 стар(ыи, -ый) 145
 Старый Глыбовъ 43
 Старый Глыбовъ 42
 Старый Оскол 96
 г
 ста Спса 137
 г
 ста Феодора 138
 ста^а Бца 19, 131
 ста^а Бца Деса^атина^а 131
 ста^а Бца Деса^атинья^а 131
 ста^а Бца Злато^аверха^а 131
 ста^а Бца Пирого^аща 131
 ста^а Софы^а 140
 Ствига 174
 стго Андр^ьа 132
 с
 стго апла Петра 132
 стго Блговъщени^а 20
 стго Василь^а 133
 стго Възнесени^а 133
 стго Георг^ьа 134
 стго Дмитр^ьа 134
 с
 стго Ельфер^ьа 134
 стго Іоана 135
 стго іоанна 135
 стго Ивана 135
 стго и великаго мчнка Хва^с
 Георг^ьа 134
 стго Ильи (-ь) 134, 135
 стго Курила 135
 стго Кюрила 135
 стго Михаила 133, 135, 136
 стго Михаила Великаго 136
 стго Михаила Выдобычьского 136
 стго Михаила Златовърхаго (-ого) 133
 стго Михаила Золото^аверха^а 133
 стго Николы 137
 стго Семена 137
 стго Семео^ана 137
 стго Симео^ана 137
 стго Спса 137, 138
 с
 стго Спса 138
 стго Федора 138
 стго Феодора 138
 Степанъ 145
 Стефанечъ 145
 *Стефан(ь) 145
 *Стефаньць 145
 Стежир 90
 стѣне 113
 Степанскій 145
 Степанъ (-ь) 145
 Степаньскин 145
 Степок 105
 Стерев'яж 57
 стержень 146
 Стефановъ 145
 Стефан(а) 145
 Стефанечъ 145
 Стефанъ (-ь) 145
 Стешесовице 176
 стіг 145
 Стіжок 145
 стінка 113
 Стимль 155
 Стир 147
 Стирець 147
 Стирин 147
 Стириця 147
 Стирово 147
 Сиртиська 147
 Стовпова Сура 148
 стог 145
 стогнати 146
 стогъ 145
 стое Бце Блгвъщенье 19
 стое Бци 138
 стое Прео^бражение 137
 стое Со^овъ 139
 стое (-е) Софы 140
 Стожекъ 145
 стожокъ 145
 стожкь 145
 Стожыць 145
 стон Бци Володнмерьской 131
 стон Со^овъ 140
 стон Софы 139, 140
 *СтонАнь 145
 Стополчь 140
 Стославль 140
 Стославла Криница 140
 г с
 сто Спса 138
 стоъ Бци 20
 стоъ Бць 138
 стою мученику 141
 стою мчку Бориса и Глѣба 141
 стою мчку 141
 Стоянов 145
 Стоянь 145
 Стр'яж 57
 Стрвяж 57
 Стрвяч 57
 Стрежень 145, 146
 Стреме 147
 стрікаць 146
 стрікнуги 146
 стрільці-булахівці 22
 Стривецъ 57
 Стривігор 57
 Стривники 57
 Стрижень 145, 148
 Стрижан' 148
 Стрижнь 146
 Стрий 57, 147
 стрієка 146
 Стрипа 57, 81
 строка 146
 Строкова 146
 Строково 146
 стромльидь 84
 Стронавка 57
 стрѣмьнь 146, 147
 Стрѣмьнь 146
 стрѣя 147
 Струбежь 159
 Струга 57, 127, 147, 148
 Стругна 146
 Струма 146
 Струмень 146
 струмьнь 146, 147
 Струмьнь 147
 струмок 147

- Струмок 146
 Струсів 145
 стръжьнь 145
 стръкало 146
 стръкатель 146
 стръкатн 146
 Стръковъ (-ь) 146
 стръкъ 146
 стръчѣ 146
 стрякам 146
 Стряковъ 146
 СтрАква 146
 СтрАковъ 146
 *СтрАкы 146
 Стоубла 146
 Стоугна 146
 Сту 146
 Стубазка 146
 стубел 146
 Стубель 146
 Стубел(ь)ка 146
 Стубла 146
 стублина 146
 стублица 146
 Стубло 146
 стубль 146
 Стugna 146
 стугинити 146
 стугиуть 146
 Стугняиский 146
 Стугъна 146
 Стужьна 146
 Стульма 146
 Ступница-Українська 167
 ~ с
 стхъ апль 141
 стъгна 146
 стьма мчнкама Борису и Гльбу 141
 Стыр 147
 стырить 147
 ~ с
 Стыхъ Апль 141
 стьта Бца 131, 139
 стьта Бца Благовѣщенне 19
 стьта Бца Влахърны 139
 стьта Бца Влахърнъ 139
 стьта Бца ДесАтиньныта 131
 стьта Бца Перьскыи 101
 стьта Бца Пирогощата 131
 стьта Ирины 139
 стьта Ѡрины 139
 стьта Софья 139
 стьта Софья 139, 140
 стья Бца 138
 стьи Бци (-ѣ) 139
 стьи Ѡрини 139
 стьи Софьи 139, 140
 стьна (-я) 112, 113
 Стъня 112
 Стѣа Бца 139
 СоуГъдн 149
 Соула 147
 Соульскни 148
 Соупои 148
 Соурожское 149
 Соухата Дорогва 151
 Соухата Лыбедь 151
 Соухъ 151
 сѣдеревъ 155
 *Сѣерьли 155
 Сѣль 113
 сѣмежне 155
 сѣми 121
 Сѣрожьское 5
 сѣроскои 149
 сѣтеска 150
 сѣтокъ 155
 Сѣугли 155
 сѣхъ 151
 *Сѣяры 155
 су 150, 155, 171
 Суадік 149
 Субодь 148
 Суболница 148
 Сувейда 149
 Суvida 148
 Сугда 149
 Сугдайон 149
 Суг(г)дѣк 149
 Сугдат 149
 Сугдая (-ея) 149
 сугді 149
 Сугдія 149
 Суглица 148
 Су-даг 149
 Судаг 149
 Судагра 149
 Судак 108, 148, 149
 Судацька 148
 Судова Вишня 32
 Судок 149
 Суземка 148
 * су Каяли 68
 Сукіль 148
 Сукичъ 148
 Сукремля (-омля) 148
 Сукромна 148
 Сула 109, 147, 148
 Сула Старая 147
 Сулинка 147
 Сулица 147
 Сулицкій 148
 Суличичъ 148
 Сулице 148
 Сулка 148
 Суль 147
 Сульская 153
 Сумарынь 148
 Сумь 121
 Суи(х)ильда 123
 Супій 148
 Суп'ий 148
 Супоець 148
 Супоївка 148
 Супои (-й) 148
 Супойский 148
 Супонь (-орь) 148
 Супрута 148
 Сурад 151
 Сурдак 149
 Сурдак 149
 Суржа 148
 Сурича 148
 Сур(к)а 148
 Сурмы 61
 Суровец 149
 суровская (-ий, -ой) 149
 Сурож 149
 Сурожани 149
 Сурожанин(ъ) 149
 Сурожанъ 149
 Сурожское 149
 сурожскыи 149
 сурожці 149
 Сурожъ (-ь) 108, 148, 149, 150
 Сурожьское (-е) 149
 Сурожьци 149
 Сурозька Русь 119
 сурозькі 149
 Сусеченка 148
 сут 150
 Сутенска 150
 Сутень 150
 Сутескъ 150
 Сутин(ъ) 148, 150
 Сутинь 150
 Сутиски 150
 Сутопка 148
 Сутоцкая 148
 Суточка 148
 сут(оч)ки 148
 Сут-Су 150
 Сутьбой 150
 Суть Бой 150
 Сутьиска 150
 Сутьнь 150
 Сутьск(а) 150
 Суугли 155
 сух 151
 сѣх 151
 (Суха) Кам'янка 68
 Суха Сура 148
 Сухая Берда 68
 Сухая Голтва 47
 * Сухаяли 68
 Сухая Хортица 171
 (Сухій) Дунаецъ 54
 Сухі Яли 68
 сухой 150
 Сухий Торець 163

- сухмень 158
 сух(ой) 151
 сухомл'а 155
 Сухопожское 149
 Східна Русь 119
 Счек 176
 *Събарадъ 151
 *Събырадъ 151
 *Съдвижь 151
 Съдвижьнь 62
 Съдвижьньскыи 62
 Съжици 151
 Съкнятинъ 76, 77
 с(ъ)лѣкъ 152
 сълѣчати 152
 *сълѣчь 152
 Сънепород 144
 Съновидъ 76
 Сънопород(ъ) 38, 129, 144, 152
 Съны 144
 *Съната 76
СЪНАСЪ 138
 съпъ 98
 Сътеска 150
 Сынокъ Боричъ 23
 Сыреть 142
 сырѣмл'а 155
 Съны 144
 съомий 154
 Сърпъ 121
 Съртъ 142
 *съръби 121
 Свъ(а) 154
 Съвера 152, 153
 Съверо (-е) 153
 съверяны 153
 Съверены 153
 Съвери(не) 153
 Съверная Русь 119
 Съверные 154
 Съверный Донецъ 52
 съверо 152, 153
 Съверо 153
 Съверскаѧ 154
 съверскіа 154
 Съверскіе 154
 Съверскій Донецъ 52
 Съверскія (-ий) 154
 Съверско 154
 Съверскыи (-ой) 154
 съверуки (-ъ) 153
 Съверщи(з)на 153, 154
 Съверъ 52, 152, 153, 154
 Съверъ-Глинщина 153
 Съверъ Сул(ъ)ская 147, 153
 Съверы 153, 154
 Съверьскіъ 154
 Съверяне (-и) 153
 Съверянские 154
 съверяны 153
 СъверАне (-инъ) 153, 154
 СъверАны 153
 Съвирыне 153
 съворяне 154
 съврюки 153
 Свъъ 141
- Свъвскъ 154
 сввъць 154
 Свъвары 153
 Свъль 141
 Свъме(о)нь 154
 Свъмоць 155
 Свъмычь 154
 Свъмь 141, 154
 сввъца 154, 155
 Свъмычь 154
 Свътомль 155
 свтъ 155
 свча 155
 Свъчица 155
 свчънаѧ 155
 Свъчь Хоргицкая 172
 Сюрли (-ія) 155
 Сют 150
 *Сютана 150
 Сюоурли 155
 Сюѣрли 5
 Сюурлій (-ія) 155
 Сюурли 68
 сюурлійская 155
 Сянічок 156
 Сянок(ъ) 156
 сяноцькыи 156
 Сян(ъ) 155, 156
- Табаріева (Русь) 119
 таворы 159
 Тавр 156
 Тавріани (-ія) 156
 Таврійська 156
 Таврія 156
 таври 120, 156
 Тавриана 71
 Таврида 156
 Таврика 156
 таврилни 156
 Таврическая 156
 Таврия 156
 Таврияни 156
 Тавроскіфія 156
 тавроскіфи 120, 143, 156
 Тавръ 163
 Тагматархия 162
 Тайман 150
 Тама 108, 126
 Таманська (-ий) 161
 Таманъ 161
 Таматарака 162
 тамга 162
 таможня 162
 Тамтаракаѧ 162
 Танаіс 150
 Танев 158
 Таны 150
 тараканъ 162
 Тарець 163
 Тасмень (-ъ) 158
 Тасмина 158
 тасъма 158
 Тасъминъ 158
 Тасъминъ 158
- Татарское 106
 татин 157
 Татинецъ 157
 Татинський 157
 татинныи 157
 Татри 165
 тать(ба) 157
 татьбыныи 157
 таш 70
 Ташанъ 70
 Ташлик 158
 Твердогльбовъ 42
 теребити 157
 теребовельскыи 157
 тереблю 157
 теремныи 157
 теремъ 157
 теремьскыи 157
 тесати 158
 *тесмень 158
 тесь 158
 Темрюк-Український 167
 Темуртархан 162
 тереб 157
 тереба 157
 Теребежі 157
 Теребени 157
 Теребень 157
 Теребіж 157
 Теребино 157
 Теребище 157
 Тереблѣвъ 157
 Теребля 157
 Теребовичі 157
 Теребовль (-ъ) 157
 Теребовля 157
 теребовъ 157
 Тереболь 157
 Теребуха 157
 Теребынь 157
 *теревлевъ 157
 Терембовля 157
 теремны(и) 157
 теремный 157
 Теремці 157
 терем(ъ) 157
 теремьстыи 157
 теремьць 157
 Терен 112
 е
 термць 157
 Тернівка 112
 терти 159
 тесати 157
 Тесмень 116, 157
 Тесь 158
 Тетеревъ (-ъ) 158
 Тетерів(ка) 158
 Тетерівське 158
 Тетерівський Старик 158
 Тетеровъ 158
 Тірас 57
 Тилігул 96
 Тимошівка 160
 тин 102
 Тирада 57

- Тирасполь 57
 Тиронъ 161
 Тиряник 163
 тириники 163
 Тисма 158
 Тисмениця 158
 Тисменичани 158
 Тисмень (-ь) 158
 тисмяница 158
 Тисьмениця 158
 Тисьменичаны 158
 Тихом(е)ль 82, 158
 Тихомир 158
 *Тихомъ 158
 Тлумач 161
 Тматороканъ 162
ТМЪТОРОКАНЪ 161
 Тмутараканъ 162
 Тмутараканскій (-ий) 162
 Тмутараканська Русь 119, 126, 162
 Тмутораканъ 162
 Тмутороканскій 162
 Тмутороканъ (-ь) 161, 162
 Тмутороконъ 161
 Тмутороканъ 161
 Товарев 159
 товарище 159
 товарное 150
 Товарово 159
 товаръ 159
 товары 159
 Товарыи 159
 Товмач 161
 Товмачик 161
 Товмачка 161
 Товца Самарская 129
 Токмак(ъ) 150
 Токмач(ка) 150
 голмач(и) 161
 Толмачъ 161
 тольмачъ 161
 Томашівка 160
 Топе-Торкои 71
 тор 163
 Торгай 163
 Торговище 18, 161
 Тор(ец)ъ 163
 Торкая 163
 Торки 162, 163
 Тороки 162
 Торопа 163
 Торочкии 162
 Торочьскии 162
 Торскіе (-ий) 163
 Горські 163
 Торуса 163
 Торц 163
 Торцинскыи 162
 Торцкыи 163
 Торцы 163
 Торцькыи 163
 Торцькыи 162, 163
 Торцьская 162
 Торцьскыи (-ий) 162, 163
 Торч 162, 163
 Торчанка 163
 Торчевъ 163
 Торчешское 163
 Торчешкъ 163
 Торчешкыи 162, 163
 Торчешскій 163
 Торчикъ 163
 Торчин(ъ) 163
 Торчица (-я) 163
 Торчъ (-ь) 163
 Торчъскъ 163
 Торчъ(с)кы(и) 162, 163
 (*Торъ 129, 163
 Торъ Казенный 163
 Торъцьскыи 162
 Торъчешкыи 162
 Торъчинъ 163
 Торъчьскии 162
 Торъскыи (-ыи) 162
 Горыцкыи 162
 Горыцскій 163
 ч
 Горьскыи 163
 Горяники 163
 Трёмбовелкыи 157
 Требежъ 159
 Требовль 157
 Требово 157
 трем 157
 Трёмбовль 157
 Треполь 159, 160, 175
 Третій Ротокъ 127
 Триполі 160
 три 160
 Триглав 160
 Трипілля 159
 Трипільська (-ий) 160
 Триполле 160
 Триполь(е) 160, 175
 Трипольскій 160
 Три поля 160
 Трорубежъ 159
 Трорубешъ 159
 трорубишь 159
 *Трѣба 159
 *Трѣбежъ 159
 трѣбити 159
 трѣблю 159
 трѣбьчане 79
 Трѣбьчевскъ 79
 Трѣворъ 78
 тру 159
 Труба(й) 159
 Трубайлівка 70, 159
 Трубайло 70, 159
 Трубеж(ница) 159
 Трубе(ж)щина 159
 Трубежъ 159
 Трубечъ 159
 Трубешъ 159
 Трубіж 159
 ш
 Трубіж' 159
 ш
 'Труб'иж' 159
 Трубізька 159
 трубити 159
 Трубы 61
 Трубъжъ 159
 Трубъшь 159
 Тръчешкыи 163
 Тръполь 5
 Тръпольць 160
 тръмъ 157
 Тръполь 160
 Тоурискъ 160
 Тоурова 160
 Тоуръ 161
 Тоурьскъ 160
 Тѣр(ов)ъ 161
 Тѣрова(-о) 5, 161
 Тѣръ 161
 Тѣрыя 28, 63, 144
 Тудор 161
 Тульская Украина 166
 тум 160
 тума(к) 160
 Тумакъ 160
 Тумашъ 160
 Тумаць 160
 Тумин(ъ) 160
 тур 147, 161
 Тургаілі 163
 Турецкое 108
 Турецъ 160
 Турецьке 126
 Турівський 160
 Турійскъ 160
 Турійськ 160
 Туринскъ 160
 Турла 57
 Турова (Долина) 160, 161
 Турове (-о) 161
 Туровскій 160
 Туровська 161
 Туровъ 161
 Туровье 156
 Туороканъ 162
 Туросна 144
 Турпачъ 159
 Турская 156
 Турчаче 163
 Тур(ъ) 161
 Турьи 156
 Турья 156
 Турьискъ 160
 турячий 161
 тъл(ъ)мачъ 161
ТЪМЪТОРОКАНЪ 5, 162
 Тьмутороканъ 161
 Тьмутороконъ 161
 *Тьмѣторканъ 162
 Търкы 163
 Търци 162, 163
 тыква 64
 *тыкы 64, 151
 тьма гаракан 162
 Т(ь)мутороканъ 161
 Тьмутороканьскыи 162
 Тясма 158

- Тясмениця 158
 Тясмень 157
 Тясмин(ъ) 116, 157, 158
 Тясмин(к)а 158
 Тясмянь 158
 Тясьма 158
 Тясьмень 158
 Тясьмин(ъ) 158
 Тятиньць 157
- Оубережь 163
 Оувѣтеця (-ичи) 164
 Оугла 164
 Оугльнигы 164
 Оуголь 21, 58, 164
 оугорскыа 165
 Оугорьски(и) 164, 165
 Оугорьско(е) 164
 Оугорьскыа (-ыъ) 164, 165
 Оугорьскыа 165
 Оугорьствы 165
 Оугре (-ы) 164, 165
 оукраина 167
 Оукраина 165
 Оукраина Галичь(с)каа 41, 166
 Оукраина галицкаа 41
 оукраинАнь 166
 Оуненъжь 167
 Оуновъ 167
 Оуроучи 39
 Оурѣчен 39
 оустіе (-іе) 168
 Оустилогъ 168
 Оустръ 36
 Оустье (-е) 168
 Оустыѣ 168
 Оушескъ 168
 Оушица 168
 Оушьскъ 168
 Оуша 168
 *ѡберегъ 163
 ѡвѣтичи 164
 ѡголь 58, 155
 ѡгольничъ 164
 ѡгорьскиа 165
 ѡгорьскыа 165
 ѡгъла 6
 ѡгъль 6, 164
 ѡгъльничъ 164
 ѡгъре 164, 165
 ѡда 165
 ѡдаликъ 165
 ѡдеча 165
 ѡзмень 158
 ѡкраина 5, 36, 166, 167
 ѡкраинникъ 166
 ѡкраиньничъ 166
 ѡкраи(нь)ныи 166
 ѡкрай 167
 ѡльбъ 43, 141
 ѡнава 168
 ѡнии градъ 167
 ѡновъ 168
 *ѡны 167
 ѡньжь 167
 ѡста 168
- ѡстые 33, 168
 ѡстыѣ 168
 ѡша 102
 ѡшескъ 102
 ѡшица 5
 ѡшь 168
 ѡша 168
- Убедь 84
 Убережь 163
 Увна 167
 Угла 58, 164
 угличы (-оче) 164
 Угна 165
 уголь 58
 Уголь 21, 58, 164
 Угольна 155
 угорскаа 165
 Угорска Украина 166
 Угорская Русь 119
 Угорскія Горы 165
 Угорскія (-ыя) 165
 Угорська Русь 119
 Угорська Украина 166
 Угорські 164, 165
 угорці 165
 Угорщина 165
 Угорьскія 165
 Угорьскій (-ія) 164
 угорьскія 165
 Угорь(ск)е 164
 Угра 35
 Угри (-ы) 164, 165
 Уда 148, 159, 165
 Удава 165
 Удай 159, 165
 Удай Сьверъ 153
 Удечевъ 165
 Удечъ 165
 Удиця 165
 Удич 165
 Удичева Зворина 165
 Ужечъ 165
 Уж(ица) 168
 Уздыхальница 170
 Узин 22, 25
 Узка 25
 узмень 158
 узьмѣнь 158
 Уккермарк 167
 Укра 37
 Укра(і)нецъ 166, 167
 Украина 166, 167
 українізація 166
 Українка 167
 україний 166
 українознавство 166
 українофіл(ьство) 166
 українофил 166
 Україньск(а) 106, 167
 Україньска Народна Республіка 166—167
 Україньска Радянська Республіка 167
 Україньска Радянська Соціалістична Республіка 167
- Україньска Робітничо-Селяньска Республіка 166
 Україньска РСР 167
 Україньска Русь 119
 Україньска Совітьска Федеративна Республіка 167
 Україньска Соціалістична Радянська Республіка 167
 Україньске 126, 167
 Україньске Полісся 166
 Україньскі Карпати 167
 Україньскій 166, 167
 Україньскій Робітник 167
 українци 166
 Україньці 166
 українщина 166
 українь(ь)ство 166
 Украина 166, 167
 Украина Козацка 166
 Украина Малоросійская 166
 Украина Поднѣпровская 166
 Украина Ханская 166
 Украинно-Малоросійскіа 166
 Украинскіа 167
 Украинскій (-ской) 166
 Украинцевъ 167
 украинцы 166
 украй 166
 Україїна 166
 Ук'райїна 166
 Ък'райїна 166
 україїи'ц'і 166
- україїи'ц'і 166
 україїи'ц'і 166
 Украина 166
 Україна 166, 167
 Україна Волинская 166
 Україна Киевская 166
 Україна Терская 166
 Україная Русь 119
 україной 166
 украяти 167
 укри 167
 укхраїїа 167
 улоговина 35
 улыбчатый 84
 Уна(ва) 167
 Уневка 167
 Унежь (-чь) 167
 Унеятинъ 91, 92
 Уніж 167
 Унивка 167
 Уний 167
 Унова (-ъ) 167
 Унья 167
 Уньжь (-чь) 167
 *Уньвѣгъ 167
 Унява 167
 Унячка 167
 Уокраїна 166
 уок'райїи'ц'і 166
 Урад 151
 Урал 58
 УРСР 166
 урсь 128

- Урсь 116, 128
 урус 119
 Уручей 39
 урыс 119
 Успенська 131
 Ус(с)а 168
 Уставиця 168
 Устїе (-не) 168
 Устидуг 168
 Устьє 168
 Усть-Кам'янка 168
 Усть-Лип'янка 168
 Усть-Путила 168
 Усть-Самара 129
 Усть-Чорна 168
 Устя 168
 Устя-Зелене 168
 усу 171
 Утєнь 167
 Утѣчи 164
 Уш(а) 168
 Ушва 168
 Ушєскъ 168
 Ушица (-я) 168
 Ушк(івк)а 168
 Ушня 168
 Ушомир 168
 ушь 168
- Ѡафоръ 170
 Ѡеодосїєва 169
 Ѡеодосьєва 169
- Фавор 170
 Фалємичі 169
 Феодоръ 136
 Феодосии 169
 Федір 161
 Федосїєві 169
 Федосьєва 169
 Федосьєвъ 169
 Феодосїя 150
 фортеця 172
 Форьо 170
 Фоса 22
 франки 121
 Фрастѣнь 113
 Фролівська 170
 ФрАзи 121
 Фрязи 121, 125
- Хазарское 126
 Хазарське 108
 Халап (-еб) 169
 Халєп(а) 169
 Халєпне (-їє) 169
 Халєпля 169
 Халєпська 169
 Халєпье (-'я) 169
 Хальпъ 169
 Хам 78
 Хановъ 67
 Ханська Україна 166
 хан(ъ) 67
 Харагол 171
- Харал(ь) 171
 Харамурен 171
 Харанур 171
 Хараусу 171
 Харив 169
 Харолки 171
 Хароль 171
 Хартиця 172
 *Харълъ 171
 Хвалимирь 169
 Хвалимиць 169
 *Хвалимиъ 169
 Хваль 169
 Хварстен(ъ) 70
 Х(в)оросна 70
 Хвоса 22
 хвоська 22
ХЕРЬСОНЪ 71
 Херсон(єс) 70, 71, 72
 Херсонєс Таврїйський 71, 156
 Херсон(єс-Таврїйський) 71
 Херсонєс Фракїйський 71
 Херсонъ (-ь) 71
 Херсоиъ (-ь) Понтїйський 46
 Хєрсунъ 71
 Хирів 172
 Хирівська 172
 хиріти 172
 хиріѠа 172
 Хирїя 172
 хирий 172
 Хирим 156
 ХиритѠа (-я) 171, 172
 хирлявий 172
 Хирсонъ 71
 Хиртица 172
 хирый 172
 Хитрицкий 172
 Ходоса 169
 хозари 68, 69
 хозарська (-і) 69
 Хозарська Русь 119
 хол 37
 холм 69
 Холмская Русь 119
 Холмська Русь 119
 Хоморьскыи 5, 169
 Хопъръ 169
 хорват(и) 170
 Хорватська Русь 119
 Хордецкой 172
 Хорєвица 5, 10
 Хорєвъ 170
 Хорєан 79, 170
 Хорєв(а) 170
 Хор'є'вайа 170
 Хорєвая 170
 Хорєвица (-я) 169, 170
 Хорєвищина 170
 Хорєвъ 169
 Хорів 170
 Хорівська 170
 хоріѠа 172
 Хорив(а) 79, 170
 Хоривая 170
 Хоривица (-ица) 169
- Хоривичи 169
 Хоривъ 78, 169, 170
 Хоричі (-и) 170
 Хория 171
 Хоробарка 171
 Хоробичі 171
 Хоробор(ка) 171
 Хороборъ 170, 171
 Хоробричі 171
 Хоробрь 170
 Хоров(иця) 170
 Хоровская (-ский) 170
 Хорол(ъ, -ь) 33, 171
 Хорол(ь)ская 171
 Хорольскіє Колодязи 171
 Хорольскій (-ий) 171
 Хорольський 171
 Хорольці 33, 171
 Хоропуть 171
 Хоротичъ 172
 Хорс 172
 Хорсунъ 71
 хортеці (-ы) 172
 Хортеця 172
 хорт(и) 171, 172
 Хортислава 172
 'Хортиц'а 172
 хортиці 172
 Хортицкая 171
 Хортиць (-ь) 171, 172
 Хортицька Січ 172
 Хортиця (-А, -а) 171, 172
 Хортичев 172
 Хортичь 172
 хортовий 172
 хортый 171
 Хорчикъ 172
 Хоршід 172
 Хорълъ 171
 Хорьтицкий 172
 Хор(ь)тица 171
 Хотівська Віта 38
 Храсна (-о) 70
 хрл 171
 хрла 171
 хрло 171
 хрѠ 171
 хрт 172
 хрълъ 171
ХРЪТЬ 171
 хръть 172
 хул 37
 Хухра 171
 *хъ-воса 22
 Хъртичь 5
 *ХъртиѠа 171
 хъртъ 171, 172
 хърт(ът) 172
 хынзыр 64
 хыра 172
 Хырія (-иѠа, -ия) 8, 171, 172
- Цеков 176
 церква 146
 Цер(ь)ниговъ 174
ЦРЬКЫ(-ЬКЕ) 146

- църкы 146
 Църниговъ 173
 Църниговъ 174
 Църниговская 174
 Чернобыльский 174
 *Черната 172
 Чернатинци 172
 Чарша 76
 часть 110
 Чатир-Куль 37
 чати 110
 *чемера 173
 Чемеръ (-ь) 173
 *Черема 172
 черемис(ин)ъ 172
 Черневъ 40
 чеканьския 165
 Чемеринъ 172
 Червен 117
 Червона Русь 119
 Червона Украин(к)а 167
 Червоне 108
 Червоний Оскіл 96
 Червоний Українець 167
 Червои(н)ая Русь 119
 Червоноукраїнка 167
 Черемин(ъ) 172
 Черемисаны 172
 Черкаське 126
 Черкію 76
 Чермная Русь 119
 Чермное 108, 126
 Чернавка 154
 Черна 173
 Черная Русь 119
 Черная Могила 173
 Черневка 154
 Черневъ 40
 Черніг 174
 Чернігів 154, 173
 Чернігівська (-е) 154, 173, 174
 Черніговъ 173
 Черніговски 173
 Чернігово-Сіверщина 153
 Черниговский 174
 Черниговци 174
 Черниговъ 6, 173
 Черниговская (-я) 174
 Черниговский 174
 Черниговъсті (-ии) 174
 Черно 108
 Чернобыль 174
 чернобыльник 174
 Чернобыльская 174
 Черное 108
 Черноморская Русь 119
 Черноморско-Азовская Русь 119
 Черноморское 108
 Черноморье 108
 Чернопет 111
 Чернь 40
 Черныш 154
 Черныговскій 174
 Черньговъ 173
 Чернявка 127
 Чериятин 172
 Чертовъ 174
 Чертора (-ія) 175
 Черторискій 174
 Черторой 175
 Черторыескъ (-ескъ) 174
 Черторыжскъ 174
 Черторыискъ 174
 Черторый 175
 Черторыа 174, 175
 Черторыа 175
 Черыниговъ 173
 чесати 110
 чех 176
 Чех(и) 78, 123
 Чехъ 123
 Чингул 96, 150
 Чинъ 173
 Чорна (Русь) 119, 173
 Чорне 107, 108, 126, 150
 чорні клобуки 70, 105
 Чорний Черемош 171
 Чорнобилъ 174
 Чорнобыльскій 174
 Чернобыль 174
 Черное 108
 черноморець 108
 Черномор(ів)ка 108
 Черноморія 108
 Черноморська Русь 108, 119
 Черноморське 108
 Черноморські Криици 108
 Чорнявка 127
 чорт 174, 175
 Чортово береміще 23
 Чорторій 174
 Чрънабыль 174
 Чръниговъ 173
 Чръторыескъ 174
 Чръниговъ 173
 Чѣдинъ 96, 173
 Чѣдъ 31, 143, 173
 Чѣраи 173
 Чѣча 173
 чудъ 121
 Чуча 173
 Чучинка 173
 Чучка 173
 Чърнига 174
 *Чърнигъ 174
 *Чърнобыль 174
 чърнобыль 174
 чърнь 174
 чърныи 43, 123, 173
 чърнь 123
 Чърнѣга 174
 *Чърнѣгъ 174
 Чюдинъ (-ь) 173
 Чюрнаевъ 173
 Чючинъ 173
 Шарбешъ 159
 шави згъва 108
 Шелвовъ 5
 Шелвъ 175
 шелом(ъ) 69, 175
 шеломънь 175
 шесть 175
 Шексна 144, 152
 Шелово 175
 Шелвовъ 175
 шелом 175
 Шелома 175
 Шеломъ 175
 Шеломыньское 175
 шеломя 175
 Шельвѣв 175
 Шепель 175
 Шепіль 175
 шерех 142
 шерехатий 142
 Шерехів 142
 шереш 142
 шерешень 142
 шержеиъ 142
 шерхкий 142
 шерхнути 142
 Шинвѣз 56
 Шкавица 176
 Шкавицкая 167
 Шковика 176
 Шковица 176
 Шоломия 69
 Шоломки 175
 Шоломница 175
 шолома (-я) 175
 Шолтѣтійа 149
 шольмыя 175
 ẽ
 Шполь 175
 шпревани 122
 Шпрее 122
 Шпѣкородъ 152
 шрѣклица 146
 Шоумьскъ 175
 шѣни 50
 шѣица 50
 шѣмъ 175
 Шуйца 50
 Шулявка 175
 Шума 175
 шѣма 175
 Шумейка 175
 Шумескъ 175
 Шумки 175
 Шумок 175
 Шумськ(е) 175
 Шум(ъ)скъ 175
 Шумьскъ 175
 Шумьский 175
 Шумящій Ровъ 175
 Шчѣкавиц'а 176
 Шчерѣк 176
 Шчирок 176
 Шчирок 176
 Шюмескъ 175
 Шюмьскъ 175

Шекъть 176
Шькавица 176
Шьковица 5, 10

щека 176
Щекавецъ 176
Щекавика 176
Щекавицкая 176
Щекавицька 176
Щекавица 176
Щекатовъ 176
Щеки 176
Щеков(ица) 176
щековица 176
Щековича 176
Щекъ 78, 79, 176
шекътъ 176
Щерекъ 176
Щер(ь)ниговъ 173
Щикатий 176
Щиковица 176
Щира (-ецъ) 176
щирый 176
Щирок 176
щирькъ (-ць) 176
Щирьць 176
Щкавица 176
Щковица 176
Щок 176
Щоковица 176
Щокоть 176
Щокъ 176
Щучника 173
*Шькавыи 176
Шьковица 176

Ыкраина 166
Ыстомль 155

ьзь 177

Юго-Восточная Русь 119
Юго-Западная Русь 119
Южная Русь 119
южноруссы 119
Юргевъ 177
Юргевская 177
Юрїїв(сь)ка 47
Юрківська 142
Юрковица (-я) 142
Юрковъ 142
Юрь(г)евъ 48
Юрьевський 48

Ѡвъхань 40
*Ѡзина 177
Ѡтинъ 91
Ѡнцино 177
Ѡнцинь 177
Ѡи(ъ)ка 177, 178
Ѡнъчино 5
*Ѡробѣдь 18
Ѡрополкъ 178
Ѡрославъ 178

Явид 38
Явъхань 40

Ягнятин 91
язвина 177
Язеницький Рїв 177
Язина (-ці) 177
Язинський 177
Язно 177
Язовецъ 177
язовішча 177
язовище 177
язок 177
язоўе 177
Язуча 177
яз(ъ) 177
язы 177
ялова бузина 26
Ян 63
Яненки (-Пологовскіе) 177
Яиенський 177
Ян Казимир 63
Янкино 177
Янча 178
Янчино 177
Янчиць 177
Янъка 177
Янъчино 177
Яревище 114
Яроповичі 178
Ярополць 178
Ярослав 171
Ярославль 178
яръбоузовичи 18
Ярыга 174
Ясень 168
Яськи-Українські 167
Яфет 78
яфетороси 119

Ѣ

Ѣпиль 58
Ѣпископское 58

ab(i) 54
Abi-Hind 54
Agalungus 56, 112
*Airili 171
airy 58
airyly 58
Ak dāniz 108
Aksiak 56
*al- 17
Alanorsoi 123
Alantas 17
albasty 81
albus 25, 27
Alexandrow 81, 82
aloka 94
Alpes Bastarnicae 165
Alt(a) 17
Altina 17
Altinum 17
Alto 17
Aluntā 17
Aluo(n)ta 17
aluōts 17
Alutus 17
*Alūtaporđ 152

Anawa 167
Angeln 121
an-mū-snap 90
anta- 167
Antes 167
ap 54
araga- 55, 57
Arela 58
arī 55
*Armantia 117
Armenā 115
Armeno 117
Armenta 115, 117
Armentia 115
Armillā 25
ar-Rūs 118, 120
*arup- 149
Asamusъ 58
aspēr 142
Asupa 150
at 24
Aunoth 95
Aupuva 167
Aunūpis 167
*axšaēna- 108
azak 150
Azaw dānjizi 150
āirili 58
āparas 55, 57
ācer 57
āp 55
āpra 55
āpra-xšaya 55
āpra 55
Ašquzai 143

Bach 21
*bag- 25
Bagossola 20
*bagъno 25
bah 21
*baki- 21
Bakothki 18
bala 78
*bara 19
Barangi 121
*barokj- 19
*bary- 19
Barycz 19
Baryszow 18
Baryszpol 18
batrin 56
baugus 25
Bazina 26
bātsman 120
beki- 21
bekkr- 21
Betzec 27
betzy się 27
Betžec 27
Betžyce 27
betzy się 27
Bereza 19
Berezan 134
Bereznica 19
Berezówka 19

- *berstь 19
 *berza 19
 bez 26
 Bezvēr 40
 *bělъ(jь) 26
 Běřislav 40
 bəz 26
 *bheg- 21
 *bheug(h)- 21, 25
 *bhog- 21
 bhogā- 21
 Bhoja- 21
 bhōgā-h 25
 Białka 27
 Białobrzegi 27
 Bicz 159
 *bičь 152
 bilsas 27
 Bitohorodka 28
 bi-sauljan 148
 *biti 152
 Blauen (-wen) 105
 *bog- 25
 Bog 20, 21
 bogori 141
 Bogoslav 20
 *Boguslavъ 20
 Boguslaw (-lawka) 20
 Boh 20
 Bohumil 97
 Bohus (-lav) 20
 Bokota 9, 18
 bolani 79
 Bolebor 171
 Bolech 22
 Bolerad 151
 Bolsza 23
 botoch 23
 Botochowiec (-cy) 22
 Bora 23
 Boričevъ 79
 Borislav 171
 Boristhenes 55
 *boroti 171
 borsuk 24
 Borsukowa grzęda 24
 Borussen 122
 Borysthenes 55
 Borysthénēs 55
 boug 25
 Bóbrka 20
 Bran (-imir) 24
 Branisz 24
 Breznica 19, 98
 brodnъ 25
 Brody 24
 *bronъ(jь) 25
 brunjō 24
 brunnja 24
 Brūs 122
 brzost 19
 Bucas 21
 *bug- 21, 25
 Bug 25
 bugaj 25
 Buges 21
 Buh 20
 Bulač 25
 *buls- 27
 Bulsinius 27
 * bulz- 27
 Bužimica 97
 Būrūūzen-oba 134
 *bykъ 26
 bze (-i) 113
 bьg- 21
 * bьgati 25
 bьzъ 26
 Candavia 67
 Caniovia 67
 Camencia (-um) 66
 Camenecensis Podoliae 66
 Camenecum 66
 Carcon (-eon) 76
 Careneola 106
 Carpathici 165
 Carpati 165
 carro 66
 Carsow 71
 Cercio 76
 chanl 75
 Charal 171
 chart 171, 172
 Chios 78
 Chiovia 78
 Chiue 78
 Chive 78
 Chiwe 78
 Chocim 86
 Chotmenka 44
 * chotmъ 44
 Chor 170, 171
 chorawina 170
 Chorcica 172
 Choriw (-owa) 170
 Chorsewo 170
 Chortitz 172
 Choruš 171
 * Chorz 170
 Chorzew 170
 Chotëbor 171
 Chotim 112
 chrásta 70
 chrosta 70
 chrt 171, 172
 Chue 78
 Chval(a) 169
 Chvalimir 169
 *chvorstь 70
 Chyo 78
 chyrny 172
 * Chyve 78
 Chywe 78
 Ciecierzew 158
 cietrzew 158
 Cleva 78
 * Clieva(e) 78
 Clyve 78
 Codex Cumanicus 75
 Commani 74
 Corseen 71
 Cracovia 79
 Crimea 156
 Cuiavia 79
 Cuiavia 79
 Cuieua (-uwa) 78
 Cuieva 78
 Cuiewa 78, 79
 culmea 69
 Cumanii 75
 Czarne 108
 Czarniata 172
 Czarnobyl 174
 Czarny potok 155
 czart 174, 175
 Czartoryja 175
 Czecierew 158
 Czyrtoryja 175
 Czyszmien 158
 Ćabak 150
 ċar- 21
 *černyja 174
 Čerń 147
 čert 174
 Četorad 151
 čirmiš 173
 *čřnъ 147
 čřt 174, 175
 čьrtoryja 175
 *čьrtь 174, 175
 čvāntās 131, 133
 dagh 51
 Dagodeuos 51
 (*dagus 51
 Dan(a)- 56, 57
 Danaper 55, 57
 *Danapras 55
 Danapris 55, 57
 *Danasras 57
 Danaster 57
 Danastius 56, 57
 Danastr 55
 Danastris 57
 (*)Danastrus 55, 56, 57, 58
 Dano-marus 56
 *danos 57
 danu- 54
 Danube (-io) 54
 Danūvius 56
 *Dargabōd 52
 *Dargabōdъ 52
 Dargebanz 52
 *Darodeos 51
 dąbrowa 53
 dān- 58
 *Dānābris 56
 *Dānāpris 56
 *Dānāstris 58
 *Dānēstris(-ūs) 58
 *Dān(a)-avi 54
 Dānaper 55
 Dānapris 55

- Dānaster 55
 Dānastriš 55
 *Dānauī-s 54
 dān-āpr- 55
 *dānu- 52, 54, 55, 57
 *Dānuapara 55, 57
 Dānubius 54, 55, 64
 *dānu-Ipr-os- 55, 56
 *Dānu-naz-dyō 57
 Dānuv- 54
 Dānuvius 53, 55, 64
 *Dānūv- 54
 Dānūbius 53
 *dei- 50
 *deksinos 50
 derva 49
 dervá 49
 *dervje 49
 *desnъ 50
 *desъnъ 50
 Devica 50
 Dēbna 53
 Dēbno 53
 *d(h)a- 149
 *dhe- 149
 *dheu- 54
 *di- 50
 Diur-danus 56
 Divina 50
 Divovka 50
 dloubati 54
 Dnestr 57
 Dniepr 55
 Dniest(er) 57
 Dniپر 55
 Dništr(a) 57
 Dnyestr 57
 dobrāva 53
 dobrōta 51
 Dobryń 141
 *dobrъ(jъ) 51
 Dolъb 54
 Domažyr 90
 Don 56
 Donawi- 54
 Donciuk 50
 Donecz 52
 Donecz Sewerski 52
 *Don-āpr- 55
 Done(t)z 52
 Doniec 52
 Donice 52
 *dorgh- 151
 d'Oskul 96
 doubrava 53
 dōtbern 54
 *Dōnare 54
 Dōnaris 54
 Dōnava 53
 *dъbъ 53
 *dъbъno 53
 Dōnabis 53
 Dōnawi 53
 Drahobud 52
 Drahobuž 52
 Drahobyl 174
 Drogobudowice 52
 drótt 121
 drúbež 159
 Duben 53
 Dubne(-é) 53
 dubra(wa) 53
 Ducatus Severiensis 153
 Duces Ruthenorum 121
 Dudleby 54
 Dudleipa 54
 Dudleipin 54
 Dulābe 54
 dulebyj 54
 Dulēb- 54
 Dulēby 54
 dumbrava 53
 duńblas 53
 duńbrs 53
 dun 66
 *Dunađj 54
 Dunaj(s) 53, 54
 (*)dunaj(b) 54
 Dunajъ 55
 Dunava (-b) 54
 dunavas 54
 Dunawec (-tz) 54
 Dunayec 54
 dunayus 54
 Dunáj 53
 Dunāre(a) 53, 54
 Dunāyus 54
 Dúnāj 53
 Dūnrath 127
 dūb 53
 dūn- 56
 *Dūnajipri 55
 *dūneapar 55
 *dūneastr 57
 *dūn-Ipr-(os) 55, 56
 *dūn-isr-(os) 57
 *dūno-istro 57
 *dvig- 36
 *dvigati 36
 dziadyga 174
 Dzisna 50
 dźwięk 36
 Dźwierzno 49
 dźwięk 36
 *dъbn- 53
 *dъbr- 53
 *Dъnairъ 55
 *Dъnēpъrъ (ъ) 55, 56, 57
 Dъnēstrъ (ъ) 55, 57, 58
 dъnarpъ 55
 Ebro 56
 Ebrus 56
 Ecava 64
 eiklús 64
 eikštē 64
 *ej- 64
 *ejbhros 56
 *ej-k-u-ā 64
 *ejs-r- 65
 Ekava 64
 Eksi 55
 *el-17
 *ele 17
 Ellexe 55
 Erese 55
 Erexe 55
 Erresse 55
 (Euksinus) Pontus 108
 *ejk- 64
 falb 75
 Falones 75
 falw 75
 Fiagdon 56
 flavus 75
 ford 152
 fossa 22
 Fraga 79
 Freysteinn 112
 Gaj(ani) 41
 Gajevi 41
 Gajski Potok 41
 *gajъ 40
 Gagine 41
 galas 42
 Galeb 43
 Galicia 42
 Galicz 41
 garunjō 44
 gáj 41
 *Ge- 44
 Gedeta 59
 Gedike 59
 Gelmasoika 148
 Gerasus 142
 *Gerin- 44
 Gerunium 44
 *gerūn- 44
 *gēl- 59
 *gheubh- 21
 *gil- 59
 gillin 59
 gilús 59
 Ginestra 56
 *gluxъ 42
 *glъt- 47
 *gnēzdo 93
 *gnēzđno 93
 Gniezna(o) 93
 Gnilopiat' 111
 Gnizna 93
 *gnojъ(nъ) 43
 godūs 59
 *gol- 59
 gol 47, 96
 *gol-qb- 159
 Golt 47
 (*)golъ 42, 47
 *golъ(jъ) 43
 Cotogory 43
 Gotta 47
 Golyń 141

- *gord- 9, 92, 154
 *gorditi 44
 *gordъ 44, 45, 62
 *goruxa 46
 gospǫd 137
 *gost- 96
 gǫlt 47
 gǫdas 59
 graecus 46
 Gródek 44
 Gródek Nadbużny 34
 Guadalquivir 57
 Guadiana 57
 Guðleifr 43, 141
 *Guðleifr 141
 *gǫer- 44
 *gvizd- 151
 gǫlt- 47
 *gǫltati 47
 gǫrtanъ 172
- hal(a) 42
 Halicz 41, 42
 halka 65
 hallus 42
 har- 171
 har 26
 Haraiva- 170, 171
 *Harava- 171
 *Harā- 170
 Harē- 171
 Hata 134
 háj 41
 Hebrus 56
 heilig 95
 *Helgi 95
 hünzir 64
 (H)ister 53, 64
 Histria 65
 Histrus 53, 64
 Hniessdza 93
 Hniezda 93
 Hniezna 93
 Hnizna 93
 hofman 120
 hola 43
 Holtowica 47
 Holtwa 48
 Holva 47
 Holtwa 47, 48
 *horb- 44
 Horbatka 44
 Horeb 170
 Horoszę 45
 Horoszyn 45
 hortus 172
 hospes 137
 hospod 137
 Hreidhgotar 121
 Hreiðgotar 121
 Hrodyszcze 45
 *hroth- 121
 hróðr 121
 *Hróthigutans 121
 *hródh- 121
- Hrōma 123
 Hros 123, 124
 Hrus 123, 124
 Hrużna 93
 hřt 172
 huovi 120
 hupāna- 21
 hyv 148
- iblag 63
 *Ibris 56
 *Ibrus 56
 Ika 64
 ikej 64
 ikeñ 64
 ikij 64
 Ikva 64
 Ilbadir 85
 Ilbo 85
 Ili 85
 Ilibot 85
 Ilibow 85
 Ilof 85
 *Ipris 56
 *Iprus 56
 Iprъ 55
 *is(e)ro-s 65
 is-ira- 57
 Ister 64
 Istra 65
 Istria 65
 *Istr-os 57
 išira- 65
 Iškuzai 143
 izrojbъ 61
 ĭk- 64
 ik- 64
 *iebhros 56
- jame 88, 149
 Jawid(z) 38
 jaz 177
 Jazienica 177
 Jazowica 177
 *jelъcha 95
 jez 177
 Jéz 177
- kahf 78
 *kal- 65
 Kalak 65
 kalkan 65
 Kalky 65
 Kalus 65
 Kamenec 66
 Kamieniec 66
 Kamieniecka 66
 Kamieniec Podolski 66
 kanak 65
 Kanice 67
 Kanimir 67
 Kanin 67
 Kaniow 67
 Kaniów(ka) 67
- kanly sul 148
 kap- 67
 kapać 67
 *kapičъ 67
 kapla 67
 Kara dāniz 108
 K(a)r(a)ku 165
 Karany 70
 Karañ 70
 Kare dāniz 126
 Karol 171
 karpe 165
 Kars-upis 71
 Karš-upe 71
 Kārbalyq tāñiz 150
 Kānē 67
 Kāña 67
 kānya 67
 Kārša 71
 Kāršu-puris 71
 Kārše 71
 Kāršis 71
 Kār-sava 71
 *kel- 65
 Kelča 68
 Kerči 76
 kertūkas 175
 Kænugardr 78
 khort 171, 172
 Kiay 79
 kiehf 78
 Kielce 68
 Kielno 68
 kiel 68
 *Kieva 78
 kiiowskii 78
 Kijanica 79
 Kijanka 79
 Kijewo 78
 Kijów 78
 Kioff 78
 Kiouio 78
 Kiovia 78
 Kiow 78
 Kitawa 79
 Kitawa 78
 klausýti 68
 Klepidava 66
 *kleu- 68
 Klova(s) 68
 Klovupé 68
 kto 68
 Kob-opt 68
 Kočarim 75
 koégems 35
 Kojava 79
 Kolomia 69
 Kolomyia 69
 Kolomyjka 69
 Kolomyjówka 69
 Kolomyjski 69
 Komani 75
 kor- 72
 Korañ 70
 Korew 170

- Korewice 170
 Korol 171
 Kors-lauken 71—72
 *korst- 70
 Korsun(ka) 71
 Korsuńka 71
 Korszuń 71
 Koteleński 72
 Kotelnia (-ica) 72
 Kotelnicki 72
 *kotыль (-ыль) 73
 kōl 37
 *krasa 73
 Krasna(e) 73
 *krasъль 73
 krásta 70
 krě 72
 krosna 74
 Krosna 74
 krosná 74
 Krosne 73
 Krosno 70
 krosła 70
 krósna 74
 Krš 76
 *krъto-ryja 175
 ksnjatin 76
 Ksnjatin 76
 *Ksnjatyń 76
 Kuar 170
 *Kuava 78, 79
 *Kuawa 78, 79
 Kuława 79
 kuj 79
 *Kuj- 79
 kujać 79
 (*)Kujawa 79
 kujawy 79
 Kujawy 79
 kum 75
 Kumáni 75
 Kumme 75
 kuni 24, 76
 *kuniggs 24, 76
 kuniņ 24, 76
 *kuniņgaz 24, 76
 kuriti 76
 Kuyaba 79
 kŭl(ol) 37
 kŭja 80
 kŭkma 75
 kŭćma 75
 Kŭari 79
 *Kŭjawa 79
 kŭjis 80
 *Kŭjis 79
 Kŭn-ok 75
 Kŭyaba 79
 *Kŭjawa 79
 Kyjev 78
 Kyjevo 78
 Kyjevъ 79
 Kyjov 78
 Kyof 78
 Kyovia 78
 Kyow 78
 Kyrizos 76
 *къль 68
 *кънѣдзь 24, 76
 къона 75
 *Kemi- 141
 *ker- 141
 *keu- 141
 *keudh- 152
 *kloŭ- 68
 *kudh- 152
 Lamberg 85
 Lamburga 85
 (*)lat- 17, 83
 *lajak- 110, 111
 Lebed' 84
 lebedes 84
 lekno 83
 Lemborg 85
 Lemberg 85
 Lemburga 85
 Leone 85
 Leontopolis 85
 Leopol 85
 Leopolis 85
 Leopolya 85
 lepedo 84
 lepes 84
 let- 17
 Letanka 17
 *Letà 17
 *leubh- 82
 *leup- 81
 lēb(in)ja 82
 *lēd- 87
 Libeć 86
 Libeda 84
 Lidmila 97
 liēt 17
 Lippe 81
 Litbada 85
 Litbon 85
 *liub- 86
 liutynas 83
 Livovia 85
 lieti 17
 lit 17
 *līt- 86
 *ljub- 82, 86
 *Ljub- 86
 Ljubeć 86
 Ljubъk- 86
 *ljut- 82
 Ljuta 82
 Ljutava 82
 Lodomeria 119
 lot- 17
 *loubh- 82
 *loup- 81
 Lowow 85
 Lozo 55
 Löwenburg 85
 lŭw- 83
 lub 82
 (*)lub- 82, 84
 l'ub- 86
 luba 82
 lubà 84
 lubbi 84
 Lubczesko 86
 lubērtinē 84
 Lubiensko 86
 Lubná 82
 Lubnó 82
 Lubsko 86
 Lucicza 82
 luib 84
 *luk- 110, 111
 Lukna 83
 *lukná 83
 lukné 83
 Lukné 83
 Luosen 55
 *lup- 81
 Lupia 81
 Lupita 81
 Lupow 81
 lupūs 84
 lut- 82
 Lutkow 82
 Lutorad 151
 Lutowe 82
 Lutynia 82
 Lùkne 83
 *lūt- 83, 86
 *lūtawa 83
 lŭteus 83
 lŭtum 82, 83
 *lŭb- 84
 lŭbricus 84
 Lwow 84, 85
 Lwów 85
 *lyb- 84
 Lybed' 84
 *lybedь 84
 Lywow 85
 lýti 17
 *lъbъ 54, 55, 84
 lъkno 83
 todyga 174
 Łoknia 83
 łub 82
 Łubna 82
 Łubni 81
 Łubnie 81
 Łubno 82
 Łukomi 82
 Łupawa 81
 Łupia 81
 Lybed' 84
 Maeótis, lacus 88
 Maeótis, palus 88, 149
 Malacin 87
 Malatyn 87
 malus 87
 manna 123
 manu- 123

*) mar- 89, 90
 mar-ai 91
 marati 90
 mare 90
 Marea Neagră 108
 *mar-(ei) 91
 Mare Majorum 108, 126
 Margus 89
 mari 90—91
 marois 91
 maros 89
 *Maršos 89
 Marus 89
 Matercha 162
 Matrica 162
 matrah 162
 mau-d-yti 90
 mayavant 88
 maz 87
 Mazać 87
 Mazal 87
 Mazany 87
 Mähmäd 24
 mär'ä 91
 m(ä)ra 91
 máurus 90
 Mačimir 90
 māyavant- 149
 *mār- 90
 Meandhrath 127
 meč 89
 mei 88, 149
 meldäk 88
 Meluken 90
 mer- 91
 mer(ei) 91
 m(e)ra 91
 Merla 90
 Mer Nero 108, 126
 Mer Noire 108, 126
 *mél- 90
 mēr- 90
 Michajłow 102
 Mielczani 90
 Międzyboż 88
 Międzybożskij 88
 Międzyrzecz 97
 Mikulińce 8, 88
 Mikulińce 88
 *mil- 90
 Milčius 90
 Milkutis 90
 Miluke(-s) 90
 Minor Tanais 52
 minor Tanais Sewerski 52
 Mironěha 167
 Mielec 90
 mil 87
 Mojžir 90
 Molosch(n)a 150
 Molotznije vodi 150
 Montes Sarmatica 165
 *mor- 89, 90, 91
 Moraha 89
 morati 90
 *morav- 90

morava 89, 90
 Morava 89
 Moravica 90
 *morje 89
 Mornik 90
 Morulino 127
 Morzyna 90
 Motużyn 90
 Motyżyn 90
 *mou- 90
 mór 91
 möRa- 91
 mr- 91
 muor 91
 *mur- 90
 Mutibar 90
 Mutimir 90
 Mutużyn 90
 Mutyżyn 90
 Múnas 90
 mülteka 88
 müRä- 91
 mü-tra 90
 *my- 90
 Myluken 90

 Naba 91
 *nabh- 91
 nabis 91
 nad- 91
 nadī 91
 nady 91
 Nadyvarad 91
 nasierszały 143
 *navja 63
 navskyj vetykdeń 168
 nazd 57
 nazdyo 57
 nasyp 98
 nábhya-m 91
 nav 168
 nādī 91
 nāu- 144
 nābha- 91
 nābhā- 91
 Nebel 91
 *nebhlo- 91
 *ned- 91
 Neper 55
 Nestr(o) 57
 Nežata 93
 Nežetice 93
 Nežir 90
 *nēg-+ -ęta 93
 Neha 93
 Nežata 93
 nēdīyas 57
 Nibel 91
 Nieper 55
 Niepor 55
 Niestr 57
 Niper 55
 Nistru 57
 Nistrul 57
 Nobel 91

*nobhaljo- 91
 *nobhā- 91
 *nobhlo- 91
 nod- 91
 Noviodunum 87
 Nowe Lubnie 82
 Nowe Rumeńske 116
 Nowy Łubeński 81
 nów 168
 Nusacus 55
 ,nyć 168
 Nyeper 55
 N(y)estr 57
 nýti 168

Obrovica 94
 odman 165
 ojk- 64
 ol 47
 Olsze 95
 Olt 17
 Oltwa 48
 *oľcha 95
 Ołoka 94
 Ołtwa 47, 48
 Onezica 168
 Onuth 95
 Opole 175
 or- 96
 *orati 96
 Orel 58
 orosz 119
 Oroszország 118
 ors 123
 Orsdon 56
 osis 168
 Oskol (1) 96
 Oskul 96
 (Ost)preußen 122
 Ostra 36
 Ostre 36
 Ostróg 96
 ostry 36
 ostryga 174
 ostrý 36
 ostrz 57
 *o-tr-qb- 159
 Ouczyca 168
 ousis 168
 Oyszyka 168
 Özü 55
 Oleifr 43, 141
 óluk 94
 örs 38
 *Örskül- 37
 örs küla 37
 * Öglz 164
 ol 110

pala 78
 Palócz 75
 Paluni 170
 Panargen 103
 Panemune 103

*pansava- 171
 panti-kapa 76
 paša 108
 paxn at 24
 pāša 108
 pāša 108
 pānem. 56
 *pāsja 108
 pātram 110
 pehn 24
 *per- 97, 98
 Peratin 102
 Peregon 111
 Perepecz 111
 Perepetus 111
 Perepiata 98
 Perepiatycha 98
 Perepieca 111
 Peresi(e)ka 99
 Pereslawl 100
 pərətū- 112
 pərəθū- 112
 pərətūs 112
 Perewołoczna 97
 Perewołoczno 97
 *per(k)- 101
 perpetuus 111
 pər-pjetē 111
 *persēka 99
 *per-volk- 97
 Pieszczanę 114
 *pet- 110, 111
 petō 111
 Petridava 66
 pēsъкъ 114
 pētra 66
 *pēti 111
 Phalagi 75
 Piaseczne 114
 Piatna 111
 picл- 113
 Pieszczana 114
 Pina 111
 pintis 111
 Piratyn 102
 Piratyn Nowy 102
 Pirula 132
 piSa- 113
 pisū 113
 p'isū 113
 p'isa 113
 pissa 113
 pisti 113
 pine 56
 Planta 106
 Plauci 75
 Plavci 75
 Pleisse 102
 Plisni 102
 Plisy 102
 Plišnia 102
 *ploq- 102
 pław 102
 Pława 102
 pławula 102
 piāvež 102

Podgorie 104
 Podgórze 104
 Podolskaja 103
 Podrórze 104
 pokoj 110
 pokój 110
 polenin 106
 Potonka 106
 Potstwin 112
 Ponticum mare 108
 poręba 61
 porożь 61
 Poszol 113
 (*)pot- 110
 *pot-jajь 110
 *Pot-jajь 110
 *potlom 110
 potto 110
 *potъ 110
 Požit 53
 *PQtim 112
 *pQ'ть 108
 pōt 110
 pōculum 110
 pōtābilis 110
 pōto (-us) 110
 praepes 111
 prapat-111
 prastaráh 147
 prausti 122
 *Prei-pai -is 111
 Preußen 122
 *prilak- 111
 *priluk- 111
 Pripet 98, 111
 Pripetъ 111
 *pri-pē-ti 111
 *pripētъ 111
 *pri-pin-ati 111
 Pripjatъ 111
 Probojna 147
 Probużka 147
 *Prostirnъ 147
 prostranъ 147
 pro-strēti 147
 Prostyrń 147
 Prostyrńa 147
 Protoka 126
 Protorn 147
 *prout-112
 Prusowie 122
 Prusy 122
 Prut 112
 Prutec Jabłonicki 112
 Pruteć 112
 Prutheni 122
 Pruzi 122
 Pruzzen 122
 Pruzzi 122
 Pruzzia 122
 Prūšmale 122
 prūt- 112
 Prytuki 110
 Przebor 97
 Przemyst 97

Przesieczna 99
 przestronny 147
 przestrzeń 147
 Przetoka 126
 Przewłoczynski 97
 Przewrotne 35
 przylek 111
 przyteg 111
 Přisečná 99
 ps- 113
 Psczol 113
 Pskła 113
 Psol 113
 Psoll 113
 Psot 113
 puosu 120
 Purula 132
 *Putim 112
 Putimle 112
 puto 110
 Puto 112
 Putywle 112
 p'ūsū- 113
 Pyratyn 102
 Pyrula 132
 Pzizol 113
 *pъd-s- 113
 *pъno- 110
 *pъs- 113
 *pъsъ 113

qaj- 68
 qaja 68
 qaja-liq 68
 qaja-lū 68
 qaja-ly 68
 qaja-lyy 68
 qaja-lyg 68
 qaja-lŷ 68
 qajaty 68
 *qaj-jaly 68
 qal- 65
 *Qalag 65
 Qalaq 65
 *Qalqi 65
 qara 171
 qaš- 65
 qašqa 65
 *qeu-q 75
 qoγa 68
 *qoγ-ly 68
 Qorsun 71
 quba 75
 quercūs 101
 Quiabah 79
 qum 75
 quman 75
 quw + man 75

*Raciborz 96
 Radim 112
 Radobyl 174

- Radobyť 38
 Radom 82, 86
 Radosin 114
 *Radosinъ 114
 Radunia 115
 Raduńskie 115
 Radyń 141
 raĩstas 114
 Raḡhā 122
 ramiau 116
 Ramis 116
 Ramno 116
 Ramōnas 116
 ramūs 115, 116
 Rana 122
 raokšna 123
 Rasā 122
 ratnyj zvon 62
 Ratomagus 127
 rausis 127
 rauta- 117
 rautah- 127
 rāmioi 116
 *rā- 127
 rdza 128
 Rem- 115
 restaurāre 147
 *reu- 127
 Rhos 123
 Riena 78
 Rim- 115
 Risaland 118
 Rizaland 118
 rmen 116
 Rocas 124
 Ro-dan 56
 Roden 127
 Rodez 127
 Rodná 116
 rodny 116
 Rogas 124
 Roga-stadzans 124
 rogъ 116
 Roīia 122
 Roja 122
 rojъ 61
 roka- 124
 *rokas 124
 Rom- 115
 roman(ek) 116
 r(o)mān 116
 Romān 116
 Romna 116
 Romno 116
 romūs 116
 Romūn 116
 Rootslane 120
 Rootś 120
 Ros 118, 128
 Ros(a) 122
 Roschouasko 118
 Rosjanin 119
 Roslagen 120
 roso(mo) 123
 Rosomoni 124
 Rosomonorum 123
 Rosov 122
 Rossa 126, 128, 150
 Rossi 126, 150
 Rossomannorum 123
 Rosso Tar 124
 Rossotar 124
 Rosz 128
 rota 127
 Roťa Can 127
 Rotecas 127
 Rotek 126, 127
 Rotka 126
 Rotok 126
 Rotoka 126
 Rotomagus 127
 *rou- 127
 roudh- 128
 Routagal 127
 routo 127
 rov 61
 Roxolani 123
 Roxolania 118
 Roxolanorum 123
 roxs 123
 Roya 127
 Royss 128
 Rožna 116
 Rožno 116
 Rožná 116
 Rožno 116
 Rōþskarlar 120
 Rōþsmenn 120
 *Rōs(a) 122
 *Rōs- 122
 Rōtsi 120
 *Rōmin- 116
 Rōs 118
 rōt 117
 *ru- 127
 Rucia 118
 rucis 127
 rud- 128
 *ruda 117, 152
 *rudh- 128
 Rudok 126
 *Rug- 122
 Rugen 122
 Rugia 122
 Rugja 122
 Ruja 122
 Rujana 122
 ruk- 124
 *ruk-ōsta 124
 rukša- 124
 *rukša-tar 124
 Rumne 116
 Rumno 116
 Ruotsalainen 120
 Ruotsi 120, 121, 123
 ruθ- 121
 Rus- 79, 122
 Rusa 122
 Rusavin 122
 Ruscia 118
 Ruscino 121
 Rusia 118
 Rusios 120
 Ruska 125
 Rusko 118, 122
 Ruskovici 122
 Rusnāitē 122
 Rusota 122
 Rusov 122
 Russa 122
 Russae Minoris 119
 Russe 119
 Rus(s)i(a) 118, 120, 121
 Russian 119
 Russia Parva 119
 Russia Rubra 119
 Russillon 121
 Russian 119
 russisch 119
 Russland 118
 russus 123
 Rut 126, 127
 Ruta 127
 Rutavci 127
 Rutecht 126
 Rutehe 126
 Rutek 126, 127
 Rutene 127
 Rutenj 127
 Rutevac 127
 Ruth- 121
 Ruthen 127
 Ruthene 121
 Rutheni(a) 118, 121
 Rutheni albi 121
 Rutheni rubri 121
 ruthenisch 121
 Ruthenorum alpes 165
 Ruthenorum regis 121
 Ruthenorum rex 121
 *Rut(h)i 121
 Rutiz 127
 Rutka 126
 Rut Nowyj 127
 Rutoši 127
 Rut Staryj 127
 Rutuba 127
 Rutuna 127
 Rutupis 127
 Ruty 127
 Rutzenmoos 127
 Rutzgraben 127
 Ruzcia 122
 Ruzzia 118
 Rūgen 122
 Rūot's 120
 Rūot'sli 120
 Rūšija 118
 Rūšijos 119
 rūsiškas 119
 rūsu 119
 *rūd- 128
 Rūs 118, 120
 Rūzaland 118
 rūda 117
 rūs 123
 Rūsingē 122
 Rvsia 118

- Rybnica 98
 Ryscaland 118
 Ryssaland 118
 *ryti 175
 Rytzeland 118
 rzuczyć 127
 rzut 127
 *ръд- 128
 *ръджа 117, 128, 152
 *Ръдсь 128
 *ръза 117, 152
- *saBaG 130
 *saBuG 130
 saditi 128
 *sadъ 128
 sagsag 129
 Sakow 128
 saksog 129
 salā 129
 Salkowo 128
 Samar(a) 129
 Samkrz 161
 Samr 129
 San 155, 156
 Sana 156
 San-da-nos 156
 Sandomiria 79
 San-drava 148
 *san-ford- 152
 Sanica 156
 Sann(a) 156
 *san-parata- 148
 *san-pord- 152
 San-taka(s) 148
 *sapay- 130
 Sapoy 148
 *sapuy- 130
 *sar- 130
 sarati 142
 Sardaya 149
 sarf 142
 *sar-mat- 130
 Sarmatae (-ica) 130
 sau 141
 saula 148
 Sauromatae 130
 *sav- 141
 Savromant 130
 saw 154
 Sa(w)denžyz 108, 126
 Sawœrmatœ 130
 sawrag (ug) 154
 Saptat 148
 Sapolna 148
 Saspówka 148
 Sastad 148
 *sān- 156
 sāu- 154
 *sāva- 141
 *Sān- 156
 Schöne Wiesen 56
 Schwarzes Meer 108, 126
 Scieg 176
- Scythia 143
 Szczerzec 176
 Szczirzec 176
 Szczirzec 176
 Szcyrzec 176
 Семь 141
 sen(a) 156
 Sena 156
 Sepno 98
 *ser- 142, 143, 171
 Sercha 142
 Serchow 142
 Serechowicze 142
 Sered 142
 Serensci Donetz 52
 Seret 142
 Seret Jasinowski 142
 Seret markopolski 142
 Seret Nuszczaiński 142
 *sernъ 141
 *seu- 141
 severus 154
 Severia 153
 Sewerska 154
 sēveri 154
 sēvērus 154
 *sēt- 155
 Sepolno 160
 *sēm- 154
 *sēn- 156
 *sēu- 154
 *sēn(a) 156
 Siebrne 142
 Siecza 155
 Sieczna 155
 Siewerz 154
 Siewierz 153
 Siewierzanie 153
 siewruki 154
 silān 148
 Silis 149
 sin- 141
 Sinu- 149
 Siretul 142
 *sivъ 141
 *sizъ 141
 *sjul- 148
 Sina 152
 sīnē 123
 skarfr 70
 *(s)keu- 143
 skji 143
 skiutan 143
 *skol- 143
 Skolopitus 143
 *skul- 143
 *Skul-ta 143
 skuphos 143
 Skutai-Skolotai 143
 skuthos 143
 Slepowrod 152
 *slukъ 152
 *sluti 152
 Sloboda 82
 smals 87
 snađa- 144, 152
- *snā 156
 snāpáyati 144, 152
 *(s)nāu- 144
 snāuti 144, 152
 * snevō 144
 Snjatyn 76
 Snowka 144
 snutās 144, 152
 *snū 144
 sny 144
 Snъve 144
 Snъvъ 144
 Soyad 149
 Soyat 149
 Soyd 149
 Sodaya 149
 Soldachia 149
 Solda(d)ia 149
 Soldaia 149
 Solna 144
 *solnъ 144
 Somar 129
 Son(i)a 156
 Soteska 150
 sotēska 150
 soutēska 150
 sōna 141
 sōl 148
 sōl 148
 *sq-pojъ 148
 *Sq-pręd-slъ 148
 *sqtēska 150
 *sōn(a) 156
 sōyla 148
 spānta- 131, 133
 srav- 117
 srch 143
 Srch 142
 srchký 143
 Srebnie 142
 srh 143
 Srh 142
 Srhinje 142
 sruta 117
 sršatý 143
 sršlavā 143
 sfh 143
 stajnia 116
 Staniv 112
 Starcica 163
 Stare Lubnie 82
 Stare Rumeńske 116
 stary 145
 Stary Łubeński 81
 starý 145
 *starъ 147
 Stař 147
 staurr 147
 stār 145
 stbel 146
 *sterti 147
 s-thura- 147
 *sthūrās 147
 *stir- 147
 *Stirnъ 147
 *Stirь 147

- stiura 147
 * (s)ti̇pros 56
 stīrñah 147
 Stradawn 147
 straumuo 146
 straūjas 147
 stráuts 147
 stráva 147
 Stromke 147
 Stromyk 147
 struha 147
 strumieñ 146, 147
 *strumy 146
 strúmen 146
 Strwiąż 57
 Stubel(ka) 146
 Stubelko 146
 Stubeñka 146
 Stublarica 146
 Stuble 146
 Stubl(en)ica 146
 Stublina 146
 Stubto 146
 Stuchna 146
 studnia 116
 studzić 116
 *stug- 146
 Stuh(n)a 146
 *S-tu-r-i-s 147
 *sturo 147
 stürs 147
 stúblo 146
 stúris 147
 *stvig- 36
 *styg- 146
 stygnać 146
 *Styr 147
 *styrñ 147
 *styrğ 147
 *styro 147
 su(b) 148
 suchy 151
 suchý 151
 Suydāq 149
 Sudak 149
 Sudemka 152
 Sudka 152
 Sudot 148
 Sudost 152
 Sudza 152
 Sudžanka 152
 Sugdabon 149
 *suge 151, 152
 Sugdak 149
 sugdæg 149
 (*)sula 148
 sulaq 148
 sulau 148
 sulava 148
 sula vesi 148
 Sula 148
 sulà 148
 sulā 148
 sulō 148
 * Sulu 171
 suluy 148
 Sułomie 148
 Summava 129
 *sunica 141
 Supoj 148
 Supoj 148
 Supol 148
 Suprásł 148
 Surdāk 149
 Suris 152
 susi 152
 Sutaska 79
 Sutieska 150
 *suu 148
 suv 148
 suvlay 148
 *sux- 151
 suzi 152
 Suži 152
 sül 148
 sūtana 150
 sūten 150
 *Sūgica 151
 sūgan 152
 sūh 151
 *(s)ueig- 40
 Sūvalka 148
 sū 148
 Sūdāk 149
 Sūdāq 149
 sūgō 152
 *sūlay 148
 sūra- 148
 *sūs 131
 Sūvalka 148
 svariti 130
 Sveinki 130
 Sveinn 130
 Sven 131
 *Svenko 130
 *Svenp 130
 *svēt 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141
 Svēn 130
 svin 130
 svinēt 131, 133
 svinu 131, 133
 *svīni 130
 svīns 131
 s₁wei- 148
 swenta- 131, 133
 S'wistocz 40
 syāva- 154
 Synowódzko Niżne 143
 Synowódzko Wyżne 143
 sywiery 154
 szczekanie 176
 Szczekowa 176
 Szczerka 176
 Szczyg 176
 Szczykawa 176
 Szczykowa 176
 Szerecz 142
 Szerzec 176
 szron 141
 *Szdja 152
 *szp 98
 Szza 152
 *szqga 146
 *szp- 50
 *szrebrn- 142
 šarmis 173
 Šemica 141
 Šemka 141
 Šemec 141
 srzon 143
 sundhati 152
 Švinica 130
 Šwini 130
 Šwiniagłowa 130
 Šwiniarz 130
 Šwistocz 40
 Šaŷma- 141
 Šyāva- 141, 154
 šauti 143
 ščirь(jь) 176
 Šebor 175
 Šeslav 175
 šemas 141
 Štřkel 146
 *študū 143
 šula 148
 *šuma 175
 Sumadija 175
 Sumava 175
 Šumet 175
 šuma 175
 šveñtas 131, 133
 šyv 148
 šwl 148
 Tailo 57
 Tałmat 161
 Taman 162
 tamantarkan 162
 Taman-Tarxan 162
 Tamatarkanu 162
 Tamyantarkan 162
 Tanais minor 52
 *Tanaupi 54
 (*)Tarlo 57
 Tasmena 158
 Tasmin 158
 Tasna Vodi 150
 Taszmin 158
 Taszmin 158
 Tašmin 157
 Tašmin Bliżny 158
 Tašmin Gotyj 158
 taš 158
 Tašmina 158
 Taurica 156
 tauris 156
 taurus 156
 taŷras 156
 *tāna- 57
 teafār 56
 *tek'- 158
 *tekj- 111
 *tek^s- 158
 *teks- 158

- *tem- 149
 Temarunda(m) 149
 *tem-arun-da 149
 Temerinda 149
 *Temirtarkan 162
 tereba 157
 *terebovati 157
 tes-158
 Teszmin 158
 Teterka 158
 Teterow 158
 Teterów 158
 * teterev' 158
 *teus- 158
 Themarunda 149
 Thor 163
 Thor(etx) 163
 Tiarant 56
 Tiasmen 157
 Tiasmeñ 157
 Tich 158
 Tiram Oristhenis 56
 Tlumacz 161
 Tłumacz 161
 * tok'- 158
 Tokmak 150
 Tolmač 161
 Tor 163
 Torcz(a) 163
 Torczak 163
 torè- 163
 Toskna wodi 150
 tók-mäk 150
 Transnistria 57
 Trebivlice 157
 Trebovle 157
 Trebowla 157
 Trembowla 157
 Trębowla 157
 Triglav 160
 *tr-qb- 159
 *Trqb-bëg- 159
 Trubicz 159
 Trubiec 159
 Trubiecz 159
 Trubiezs 159
 Trupiec 159
 Trypol 160
 Trzeboszowice 157
 Trzebowisko 157
 Trzy 160
 Tudleipin 54
 * Tuman-Tarqan 162
 Tuna 53
 Tuonaha 53
 Tuonova (-we) 53
 Turilo 57
 Turla 56
 Turl(ly) 56, 57
 tür 156
 Tür- 163
 Tür- 163
 Tyrae 57
 Tyras 56
 Tysmienica 158
 Tyśmina 157
 Ubynëha 167
 Ucza 168
 udan 165
 Ukraina 166
 Ukraine 166
 Ukrajina 166
 Ukrajna 166
 Ukran 166
 Ukranya 166
 Ulfheðr 84
 Ulwówek 85
 Una 167
 Unawa 167
 Unawy 167
 unè- 167
 Unëbud 167
 Unëhost 167
 unëj- 167
 Unërad 167
 und 167
 Uniemir 267
 unij- 167
 Unut 95
 uolà 34
 uosis 168
 *up- 54
 upe 54
 Urūs 119
 uselis 168
 Usu 55
 Usy 55
 Usza 168
 Uszyca 168
 Uszyca Stara 168
 Uszyca Wielka 168
 Ūzū 55
 úane 167
 únava 168
 úval 40
 ũvala 40
 *uei- 40
 üná- 167
 vaara 29
 Vagosola 20
 Valewen 75
 valiti 29
 valjati 29
 vallis 40
 Valvi 75
 Valwen 75
 val' 40
 var- 29
 Var 55
 Varin 29
 *Varinahwa 29
 Varini 29
 Varom 55
 Varyn 29
 Vaxsu 22
 *vel- 34
 *Velëjá 40
 vel(i)ký 136
 Velowe 40
 Velupys 40
 Velbnja 40
 *vent- 164
 ves 22
 veterānus 56
 *vezø 144
 vélik 136
 *vër(n) 40
 Vërislav 144
 *vezja 26, 144
 *věža 26, 145
 ve't-164
 vēlā 40
 *vël- 40
 *vēlija 40
 *vēl'ija 40
 vid- 38
 Vid- 38
 *Vileja 40
 *Vilija 40
 vilnis 40
 *vil'ija 40
 vir 35
 vîr 31
 vîr 31
 vl'na 40
 *vl'una 40
 voara 29
 Voi 32
 Voin 32
 Voj- 32
 Vojislav 32
 Vojmir 32
 *vol- 34
 Volynë 34
 Vorkna 37
 Vorskola 37
 Vřešć 31
 vřeštëti 31
 Vselub 40
 Všebor 175
 Všeslav 175
 *vur- 35, 37
 Vyd- 38
 Vyšehrad 39
 *v'yl- 34
 *V'yz-stviž- 36
 V'yz-zdviž- 36
 *v'brëti 39
 *v'brøt- 39
 v'së- 175
 V'semil 40
 v'së- 175
 *v'sëpol 175
 vi't- 37
 *walhös 34
 walke 136
 Wall 29
 walo 136
 wan 167
 Warin 29
 Wasilkow 30
 Wasliwci 29
 Wassileu 29
 Wasyłow 30
 wäl 136

Welje 40
welna 40
wielki 136
wies 22
Wilia (Dnieprowa) 40
Wilija 40
wir 31
Wisnia 32
Wlodarka 33
Wlodawa 32
Wolhol 35
Wollin 34
Wolodarka 33
Worskla 37
wól 34
wrąb 61
Wrząca 39
wrzątek 39
Wsemil 86
Wszemil 40
wyc 38
Wyrwa 29
Wyszogród 39, 79
Wzień 25

xara 171
*Xarapant 171
xartěšk'(n) 75
Xořean 170
xšay- 55

yar- 58
*Yarāra 58
yazama- 148

Zabache 150
Zabrozi 109
Założna 60
zaręba 61
Zaryte 61
Zaspy 98
* Zastyrje 147
Zastyrnie 147
Zažit 53
Zbaraz (-ž) 151
Zberaz 151
Zbyrog (-ž) 151
Zdwiżden 36
Zdwiż 36
*Zliv 112
Zuberski potok 63
Zubrza 63
Zubrze 62
zvizd- 151
*zvon- 62
*zvoniti 62
*zvŕkь 36
*zvъn- 62
*zvъnigordъ 62
Zwinogródka 62
Zwirenz 62
Zwirniz 62
Zwizdziew 36
Zwnigród 62
Żalna 59

Zalno 59
žadać 59
Želany 59
Žmigród 62
Žolnin 60
Žownin 60
žal- 59
žródło 44
žadati 59
žel- 59
zezdło 44
*žerin- 44

Ἄλοῦτας 17
Ἄλτας 17
Ἄν'αληψίς 133
Ἄνδρέας 17
Ἄνται 167
Ἄξεινος 107
Ἄξεινος 126
Ἄξεινος 107
αὐδα 165
Ἄρσοί 123, 124
Ἀπόστολος 17, 132, 141
Ἀρπόξαις 55
Ἀρχ'αγγελος 133
Ἄσπρον ὀσπίτιον 26

Β'αραγγοί 121
Βαρούχ 55
βασιλεύς 30, 133
Βιτετέξιβη 32
Βόγορις 141
Βογού 20
Βορίσης 141
βοροῦσκοι 122
Βορυσθένης 55, 56
Βοσπορανός 35
*Βοσπορία 35
Βοσπορ(ι)ανός 35, 76
Βοσπόριος 35
Βοσπορίτης 76
Βοσπορίχη 35
Βοσπορίλος 35
Βόσπορος 35
Βόσπορος θράκιος 35
Βόσπορος θρηήκιος 35
Βόσπορος Κυμμερικός 35
Βόσπορος Κυμμέριος 35, 76
Βουσεγραδέ 39
Βροῦτος 112
Βύκος 21
Βώγορις 141

Γαλάτοι 121
Γελωνός 59
Γέροος 58, 150
Γερροῦ 44
γεωγία 172
Γεώργος 134
γιαλός 68
γραικός 46

Δ'αναπρις (-ιν) 55, 56
Δ'αναστρις 56, 57, 58

Δανε-δεβαι 56
Δανούβιος 53, 55, 64
δεμέστικος 49
δένδρεον Ποντικόν 108
Δημήτερος 50
Δημήτηρ 50
Δημήτριος 50
δομέστικος 49
Δούναβις 53, 54
δρομάς 121
δρομάσος 121
Δρομιται 121
δρόμος 121

Ἔβρος 56
Ἐλλησποντος 108
Ἐξαμπαίος 148
Ἔξω Ῥωσία 119
Ἐπίσκοπος 58
Ἐρασος 142
Ἐταριλεύειο 162
Ἐτευθανε(σ)κος 56
εἶνις 167
εἰξεινος 108

Ἰη'έσω Ῥωσία 126
Ἰλιάς 135
ἡ Ποντική θ'αλαττα 108
ἦρος 123
Θ'αλασσα Σκοτεινή 108
-θέν- 56
Θεόδωρος 136, 138
θεοτόκος 131, 139, 141
Θράγγοι 121
Θρ'αγγων 121
Ἰερός 57
Ἰστρος 53, 57, 64
Ἰω'άννης 63, 135

Καρμπαλόκ 150
Καρρόδουνον 66
Καυκάσινορη 165
Κελτική 121
Κελτικόν 121
Κυρίδανα 56
Κιάβον 78
Κιάβος 78
Κιάβα 78, 79
Κίοβα 78, 79
Κοάβα 79
κοιλάδι 106
Κομαντικός 75
Κομάνοι 75
Κόριζος 76
κόρτος 172
Κουμάνοι 75
Κυρίδανα 56
*Κύριζος 76
Κύριλλος 135

Λεόβιος 85
Λεοντοπόλις 85
λευκός 27, 75
λευκόν οἶκημα 26

λιμήν 81
λίμνη 88, 149
λύκος 65

Μαιευτικός 88, 149
Μαιήται 88, 149
Μαιήτης 88, 149
Μαιήτις 88, 149
Μαιώται 88, 149
μαιώτης 88, 149
Μαιωτικός 88, 149
Μαιωτίς 88, 149
Μαιωτισί 88, 149
Μάργος 90
μαΐα 88, 149
Μ'αταρχα 162
Ματόας 53, 64
Μαύρη Θαλάσσα 108, 126
Μελάγγλαινοι 154
μεταμόρφωσις 137
μῆλον 87
μήτηρ τοῦ Πόντου 88, 149
Μικρά Πωσία 119
Μιληγχοί 90
Μιχαήλ 136

Νέαπολις 87, 124
Νεδα 91
Νεδων 91
νέω 144
Νικόλαος 137

όμμα 130
Ότευθανε(σ)κος 56

Πάλιος 79
Παντικάπαιον 76
Παντικάπης 76, 113
πατζενάκοι 101
πέτομαι 111
Πέτρος 137
Πεύκη Όρος 165
πηλός 65
πίδαξ 113
πίπτω 111
πίτυλος 111
πίσα 113
Ποντικ'α 108
Ποντικίων 108
Ποντικός 108
Ποντικός μύς 108

Ποντικοῦ 108
Πόντος 107, 108, 126
Πόντος Ἄξεινος 107, 126
Πόντος Εὔξεινος 108, 126
Πόντος Μέλας 108
Πόρατα 112, 152
πόρος 112
ποταμός 110, 111
Ποσειδών 110
προπετής 111
Προποντίς (-ίδος) 108
πῦρ 132
πύργος 132
Πυργώτις 132
Πυρετός 112
πυρός 132

Ῥα 122
Ῥεξιναλοί 124
Ῥούσ- 123
Ῥούσιος 123
Ῥωξολανοί 123, 124
Ῥώμα 123
Ῥώς 118, 120, 121, 122, 123, 124
Ῥωσία 118, 121
Ῥώσις 123
Ῥωσισι 120

Σάκαι 143
Σάνδανος
Σάρματα(S) 130
Σαρμάται 130
Σαρματικός 130
Σαυγδαία 149
σαύρα 130
σαύρη 130
Σαυρομάται 130
Σαυρομάτης 130
Σαυροματικός 130
Σαυροματίς 130
σαῦρος 130
Σέβερεις 154
Σκίλουρος 143
σκόξεσθαι 143
Σκόλοται 143
Σκοτεινή 108
Σκόθαι 143
Σκόθες 107
Σκόθης 31, 107, 143
Σκυθία 143
Σκυθίη 143

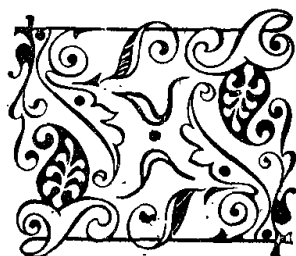
Σκυθίς 143
σκυθιστί 143
σκύθος 143
Σκόλης 143
σκύφος 143
Σουγδαία 149
Σουγδαία 149
Σουγδία 149
Σοφία 140
σταυρός 147
Σόβαρις 148
Συμεών 137, 154
σωτήρ 137, 138

Ταμάταρα 162
Ταμάταρχα 162
Τάναις 52, 54, 55, 56, 88, 149
Ταυριανίς 107, 143, 156
Ταυρικῆ 156
ταυρικός 156
Ταυροί 156
Ταυρο-πέλα 156
Ταυροπόλος 156
ταῦρος 156
Ταυροσκόθαι 120
Τελιούτζα 86
Τρούλλος 56
Τύρας 56, 163
Τύρης 56, 147

ῶι 152
ὠλη 148
Ἰπανίς 20, 21

Χάλεπ 169
Χερρονήσιος 71
Χερρόνησος 71, 156
Χερρόνησος 71
Χερ'ρ'όνησος 71
Χερ(ρ)σονήσιος 71
Χερσονησίτης 71
Χερσόνησος 71, 72, 156
Χερσό-νησος 71
Χερσών 71
Χερσώνος 71
Χώρα 88, 149
Χωρήβ 170
Χωρίον 170

ψελλός 113

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА

5

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

11

АЛФАВІТИ

16

СЛОВНИК ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

17

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ
СКОРОЧЕНЬ

179

ІНДЕКС

208

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ им. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
ЛЕТОПИСНЫХ
ГЕОГРАФИЧЕСКИХ
НАЗВАНИЙ
ЮЖНОЙ РУСИ**

(На украинском языке)

ИРИНА МИХАЙЛОВНА ЖЕЛЕЗНЯК
АЛЛА ПАНТЕЛЕЙМОНОВНА КОРЕПАНОВА
ЛАРИСА ТЕРЕНТЬЕВНА МАСЕНКО
АЛЕКСЕЙ СИЛЬВЕСТРОВИЧ СТРЫЖАК

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редактори
Н. С. Редичук, Л. В. Туник
Оформлення художника
Р. К. Пахолока
Художній редактор
О. Я. Вишневецький
Технічні редактори
І. А. Ратнер, О. М. Капустіна
Коректори
*Н. О. Луцька, В. М. Семенюк,
Л. І. Семенюк, З. П. Школьник*

Информ. бланк 5610.

Здано до набору 29.02.83. Підп. до друку 28.02.85. Формат 70x100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 20,8. Ум. фарбо-відб. 22,1. Обл.-вил. арк. 34,12. Тираж 1800 прим. Зам. 3—3392. Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, Репіна, 3.

Віддруковано з матриць Головного підприємства республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига», 252057 Київ 57, вул. Довженка, 3, в Нестеровській міській друкарні. 292310, Нестеров, Львівської обл., вул. Горького, 8. Зам. № 2167.